

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI**

**İNGİLİZ MÜSTEŞRİK EDWARD SELL'İN
SİYERE BAKIŞI VE HZ. MUHAMMED ALGISI**

SELMAN TOZAR

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. M. BAHAÜDDİN VAROL**

KONYA-2025

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN
ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman TOZAR		
	Numarası	18811001050		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL		
Tezin Adı	İngiliz Müsteşrik Edward Sell'in Siyere Bakışı ve Hz. Muhammed Algısı			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Selman TOZAR

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Selman TOZAR		
	Numarası	18811001050		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL		
	Tezin Adı	İngiliz Müsteşrik Edward Sell'in Siyere Bakışı ve Hz. Muhammed Algısı		

Tarihi süreç içinde oryantalistler, farklı perspektif ve metodolojiler kullanarak Hz. Peygamber hakkında birçok eser kaleme almış ve günümüze kadar zengin bir literatür oluşturmuşlardır. Şarkiyatçılar bu çalışmalarını, İslam'ın ilk yıllarından günümüze kadar bir miras olarak sonraki nesillere aktarmışlardır. Tarihi ve teolojik olarak Batı ve Müslümanlar arasında önemli bir konuma sahip olan bu eserler hem araştırmacıların hem de onları takip eden insanların ilgisini çekmiştir.

“İngiliz Müsteşrik Edward Sell'in Siyere Bakışı ve Hz. Muhammed Algısı” başlıklı bu çalışmada Edward Sell'in eserlerinde Hz. Peygamber'e dair verdiği bilgiler çerçevesinde Hz. Peygamber'e bakışı ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu amacı gerçekleştirirken Sell'in verdiği bilgiler temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarında yer alan rivayetlerle detaylı bir şekilde karşılaştırılmıştır. Bir taraftan rivayet farklılıkları analiz edilerek benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılırken, diğer taraftan Sell ile birlikte hem kendi döneminde yaşayan oryantalistlerin hem de halefi olan oryantalistlerin görüşlerine de yer vermeye gayret edilmiştir.

Bu çalışmada oryantalizm düşüncesinin Hz. Peygamber algısına makro bir bakış içerisinde mikro bir alan olarak belirlediğimiz Edward Sell'in Hz. Muhammed algısı derinlemesine bir çalışma yaparak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde oryantalizm, oksidentalizm, Edward Sell'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde kronolojik sıralamayla, Hz. Muhammed'in hayatının Mekke dönemi, vahiy öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık altında ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Hz. Muhammed'in Medine hayatı incelenmiştir. Araştırmada şarkiyatçı ve aynı zamanda bir misyoner olan Edward Sell'in Hz. Peygamber için çizdiği portre tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Edward Sell, Hz. Muhammed, Siyer, Oryantalizm, Oksidentalizm.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Selman TOZAR		
	Student Number	18811001050		
	Department	İslam Tarihi ve Sanatları/İslam Tarihi		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Prof. Dr. M. Bahaüddin VAROL		
	Title of the Thesis/Dissertation	British Orientalist Edward Sell's View of Siyer and the Perception of the Prophet Muhammad		

Throughout history, Orientalists have written numerous works about the Prophet Muhammad using different perspectives and methodologies, creating a rich body of literature that continues to this day. Orientalists have been passed down their studies as a legacy to subsequent generations from the early years of Islam to the present day. These works, which hold an important position historically and theologically among both Western and Muslim scholars, have attracted the interest of both researchers and those who follow them.

In the study titled "*British Orientalist Edward Sell's View of Siyer and the Perception of the Prophet Muhammad*" we have aimed to reveal Edward Sell's perspective on the Prophet Muhammad, based on the information he provided in his works. For this purpose, we have conducted a detailed comparison of the information provided by Sell with the narratives found in primary sources of Siyer and Islamic history. On one hand, we have aimed to highlight similarities and differences by analyzing narrative discrepancies, while on the other hand, we have tried to include the views of both the Orientalists who lived during Sell's time and those who have followed in his footsteps.

In this research, we have attempted to present Edward Sell's perception of Prophet Muhammad as a micro area within a macro perspective of Orientalist thought regarding the perception of the Prophet. Through an in-depth study, we have sought to uncover his views on the Prophet Muhammad. The research consists of an introduction and two sections. The introduction provides information about Orientalism, Occidentalism, and the life and works of Edward Sell. In the first section, we have examined the life of Prophet Muhammad during the Meccan period, categorized into two main headings: before and after the revelation, in chronological order. The second section focuses on the life of Prophet Muhammad in Medina. The study aims to identify the portrayal of Prophet Muhammad by Edward Sell, who was both an Orientalist and a missionary.

Keywords: Edward Sell, The Prophet Muhammad, Siyer, Orientalism, Occidentalism.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Sayfası.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT.....	iii
KISALTMALAR	vii
ÖNSÖZ	viii

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu.....	1
2. Araştırmanın Problemi	2
3. Araştırmanın Amacı.....	3
4. Araştırmanın Kapsamı.....	5
5. Araştırmanın Yöntemi	6
6. Araştırmanın Kaynakları	8
7. Kavramlar: Oryantalizm ve Oksidentalizm	16
7.1. Oryantalizm.....	16
7.2. Oksidentalizm	24
8. Edward Sell'in Hayatı ve Eserleri.....	31
8.1. Edward Sell'in Hayatı	31
8.2. Eserleri	37
8.2.1. <i>The Life of Muhammad</i>	37
8.2.2. <i>The Ottoman Turks</i>	39
8.2.3. <i>The Historical Development of The Qur'an</i>	40
8.2.4. <i>The Faith of Islam</i>	41
8.2.5. <i>Recensions of the Qur'an</i>	42

BİRİNCİ BÖLÜM

EDWARD SELL'E GÖRE MEKKE DÖNEMİ

A-VAHİY ÖNCESİ DÖNEM	43
1. İslâm Öncesi Araplarda Dini ve Sosyal Hayat.....	43
2. Siyasi Durum	46
3. Fil Olayı	50
4. Hz. Muhammed'in Doğumu, Çocukluğu ve Gençlik Yılları	53
4.1. Hz. Muhammed'in Doğumu	53
4.2. Hz. Muhammed'in Süt Anneye Verilmesi ve Âmine'nin vefatı	55
4.3. Şakk-ı sadr Olayı.....	56

4.4. Yahudi ve Hristiyanların Hz. Muhammed'e Zarar Verme Endişesi.....	62
4.5. Hz. Peygamber'in Amcası Ebû Tâlib ile Birlikte Suriye Yolculuğu ve Bu Yolculukta Meydana Gelen Bazı Olaylar	64
4.6. Bahîrâ Olayı	66
4.7. Ficâr Savaşları.....	68
4.8. Hilfû'l-Fudûl	70
5. Hz. Muhammed'in Kişisel ve Fiziksel Özellikleri.....	71
6. Hz. Muhammed'in Kâbe Hakemliği	72
7. Hz. Muhammed'in Hanîflerle Olan Münasebetleri	75
B-VAHİY SONRASI DÖNEM.....	78
1.1. İlk Vahyin Gelişi ve Hz. Muhammed Üzerindeki Etkileri	78
1.2. Hz. Muhammed Vahiy İlişkisi	84
1.3. Bazı Oryantalistlerin Vahye Bakışı.....	89
1.4. İlk Müslümanlar	97
1.5. Erkam'ın Evi: (Dârülerkam)	100
1.6. Mekke'de Müslümanlara Yapılan Zulüm ve Habeşistan'a Hicret.....	101
1.7. Necm Sûresi (Garânîk Hadisesi).....	108
1.8. Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu	116
1.9. Boykot Yılları	119
1.10. Hüzün Yılı.....	121
1.10.1. Hz. Hatice'nin Vefatı	121
1.10.2. Ebû Tâlib'in Vefatı ve Taif Yolculuğu	123
1.11. Hicrete Hazırlık ve Akabe Biatları.....	126
1.11. 1. I. Akabe Biatı	127
1.11. 2. II. Akabe Biatı	130
1.12. Mi'rac Hâdisesi	131
1.13. Hicret için Medine'nin Önemi	132

İKİNCİ BÖLÜM

EDWARD SELL'E GÖRE MEDİNE DÖNEMİ

2.1. Medine'ye Giriş	136
2.2. Medine'de Siyasi Durum ve Bazı Gelişmeler.....	136
2.3. Kulsûm b. Hidm ve Es'ad b. Zûrâre nin Vefatı	137
2.4. Muhacirler ve Ensârın Durumu.....	138
2.5. Benî Evs ve Benî Hazrec	140
2.6. Münâfıklar.....	140
2.7. Hristiyanların Durumu	142
2.8. Yahudilerin Durumu ve Medine Sözleşmesi	145
2.9. Kıblenin Değişmesi.....	154
2.10. Politika Değişikliği	158
2.11. Hicretten Sonra Medine'de Muhacirlerin Durumu	160
2.12. Seriyeye ve Gazveler	163
2.12.1. Hamza b. Abdülmuttalip Seriyyesi	163
2.12.2. Ubeyde b. Hâris Seriyyesi	166
2.12.3. Sa'd b. Ebû Vakkas Seriyyesi	167

2.12.4. Ebvâ (Veddân) Gazvesi	169
2.12.5. Buvat Gazvesi	172
2.12.6. Uşeyre Gazvesi	173
2.12.7. Nahle Seriyyesi	174
2.12.8. Bedir Gazvesi	181
2.12.9. Benî Kaynuka Gazvesi	194
2.12.10. Uhud Gazvesi	198
2.12.11. Hamrâülesed Gazvesi	209
2.12.12. Ebû Seleme Seriyyesi	211
2.12.13. Abdullah b. Üneys Seriyyesi	213
2.12.14. Bi'rimaüne Seriyyesi	216
2.12.15. Benî Nadîr Gazvesi	223
2.12.16. Bedrü'l-Mev'id Gazvesi	233
2.12.17. Benî Mustalik (Müreysi) Gazvesi	236
2.12.18. Hendek Gazvesi	240
2.12.19. Benî Kurayza Gazvesi	248
2.12.20. Zeyd b. Hârise Seriyyesi ve Ümmü Kırfe'nin Öldürülmesi	264
2.12.21. Ureyne (Kürz b. Câbir el-Fihri) Seriyyesi	267
2.12.22. Hudeybiye Antlaşması	269
2.12.23. Hayber Gazvesi	281
2.12.24. Zeyneb bint Hâris'in Hz. Peygamber'i Zehirlemesi	291
2.12.25. Umretü'l-Kazâ (Kaza Umresi)	291
2.12.26. Mûte Seriyyesi	294
2.12.27. Mekke'nin Fethi	299
2.12.28. Huneyn ve Evtas Gazveleri	307
2.12.29. Hâlid b. Velid'in Benî Cezîme Seriyyesi	311
2.12.30. Tâif Gazvesi	315
2.12.31. Tebük Gazvesi	319
2.12.32. Üsâme b. Zeyd Seriyyesi	329
2.13. Diğer Gelişmeler	331
2.13.1. İslâm'a Davet Mektupları	331
2.13.2. İbrahim'in Doğumu ve Sonrasında Yaşananlar	337
2.14. Veda Haccı	343
2.15. Hz. Peygamber'in Son Günleri	346
2.16. Edward Sell'e Göre Bazı Konular	351
2.16.1. Kur'an-ı Kerim	351
2.16.2. İslâm ve Çok Eşlilik	353
2.16.3. Hz. Muhammed ve Diğer Dinlerle Etkileşimi	354
2.16.4. Yahudilerle Olan İlişkiler	363
2.16.5. Cennet	364
SONUÇ	367
KAYNAKÇA	376

KISALTMALAR

Alm.	: Almanca
b.	: bin, ibn, (oğlu)
bk.	: Bakınız
bnt	: bint
bs.	: Basım. Baskı
b.y.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
CMS	: Church Missionary Society
çev.	: Çeviren, Çeviri
İA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Dip.	: Dipnot
ed.	: Editör
Fr.	: Fransızca
H.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İSAV	: İslâmi İlimler Araştırma Vakfı
İSTEM	: İslam San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi Dergisi
M.	: Miladi
MEB	: Mili Eğitim Bakanlığı
MÖ	: Milâttan önce
MS	: Millâttan sonra
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi, ölümü
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
SPCK	: Society for Promoting Christian Knowledge
sy.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz
tsh.	: Tashih eden
vb.	: Ve benzerleri
vd.	: Ve diğerleri
yy.	: yüzyıl

ÖNSÖZ

Kur'an ve sünnet İslâm dininin en temel iki kaynağıdır. Bu iki kaynağı birbirinden bağımsız değerlendirmek de mümkün değildir. Kur'an ile Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik görevi birbirini tamamlayan iki unsurdur, bunlardan birinin çıkarılmasıyla diğerrinin doğru anlaşılması mümkün değildir. Allah Teâlâ'dan aldığı vahyi insanlığa ulaştıran, açıklayan ve hayata tatbik eden, vahyin anlaşılmasında bir rehber olması nedeniyle Hz. Peygamber'in hayatının büyük bir bölümü Müslümanlar tarafından kayıt altına alınmıştır. İslâm'ın tarih sahnesine çıktığı yedinci yüzyıldan günümüze kadar Hz. Peygamber ile ilgili Müslümanlar tarafından her dönem birçok eser verilmiştir. Dünya genelinde Hz. Muhammed hakkında tarihsel ve dini yönden, farklı perspektiflerden en çok yazılar yazılan, özellikle son yıllarda üzerinde birçok akademik çalışmalar yapılan ender şahsiyetlerden biridir. Geçmişten günümüze, muhtemelen bundan sonra da farklı yöntem, muhteva ve değerlendirmelerle onun biyografisi yazılmaya devam edecektir.

Evrensel bir din olan İslâm'ın muhatabı bütün insanlıktır. İslâm ve onun peygamberi hakkında söz söyleme hakkı sadece Müslümanlarla sınırlı değildir. İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Batı toplumlarıyla olan etkileşimle birlikte Batılılar, Doğu toplumlarına karşı ilgi duymaya başlamışlardır. Siyasi, sosyal ve kültürel münasebetlerle sınırlı kalmayan bu ilgi ve merak, zamanla İslâm dini ve Peygamberi hakkında onların araştırmalar yapmalarına neden olmuştur. Bu araştırmalar önceleri Doğuya ait olanlara ilgi ve merakla önceleri Japonya ve Çin'in de dahil olduğu Doğu bilimi olarak başlamış ancak ilerleyen süreçte bu çalışmalar sadece İslâm ve Müslümanlarla sınırlı hale gelmiştir. Müslümanlar tarafından yazılan eserler bir tarafa Batı dünyasında gayri müslimler tarafından azımsanamayacak kadar Hz. Muhammed biyografisi yazılmıştır. Oryantalistlerin farklı bakış açılarıyla gerçekleştirdikleri çalışmalar, günümüze kadar kapsamlı bir literatür oluşturmuştur. Bu çalışmalar, özellikle İslâm'ın Peygamberi Hz. Muhammed üzerine yoğunlaşmıştır. Zira, oryantalistler, Hz. Peygamber'le ilgili her meselenin yalnızca onun şahsıyla sınırlı kalmayacağını farkındadırlar. Ayrıca, Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddederek, Kur'ân'ın ve vahyin varlığını çürütmeyi amaçladıkları için uzun yıllar boyunca araştırmalarını bu noktada yoğunlaştırmışlardır.

İletişimin bu kadar kolay olduğu global bir dünyada bugün insanların dünyanın bir başka yerinde Hz. Muhammed'in hayatına dair yazılı veya görsel bir içeriğe ulaşması zor değildir. Bu sebepten son yıllarda gayri müslimler tarafından yazılan İslâm ve Hz. Muhammed hakkındaki eserler Müslüman okur ve araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Ancak bunların analiz ve kritiklerinin yeterince yapıldığını söylemek mümkün değildir. Oryantalistler tarafından uzun bir süredir oluşturulan ve günümüze kadar gelen bu literatürü görmezden gelmek veya reddetmek doğru bir yaklaşım olmayacaktır. İlmi ve akademik bir zorunluluk olarak bu eserlerin ve onların yaklaşımlarının dışardan bir bakış olarak incelenmesi, objektif ve ilmi sınırlar çerçevesinde İslâmî kaynaklara müracaat edilerek karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Bizim araştırmamız da bu bağlamda gösterilen bir gayret olarak değerlendirilebilir.

Bu noktada oryantalizm ve oksidentalizm doğu ve batı toplumları arasındaki birçok alanda farklı kültürlerin etkileşimini ortaya koyan önemli kavramlardır. Batılıların Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken oryantalist perspektif ve unsurlarla, değerlendirme ve iddialar ortaya koymaları bakımından bu kavramların incelenmesi ve analiz edilmesi yerinde olacaktır. Bu sebeple giriş ve iki bölümden oluşan çalışmamızın asıl konusunun bir İngiliz oryantalist olan ve eserlerini bu bakış açısıyla kaleme alan Edward Sell'in (1839-1932) Hz. Peygamber tasavvuru olması sebebiyle, onun ortaya koymaya çalıştığı Hz. Muhammed portresinin anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle, oryantalizm ve oksidentalizmin anlamı, ortaya çıkışı ve amacı hakkında girişte kısaca bilgi verilmiştir. Ayrıca Edward Sell'in hayatı ve eserleri de girişte ele alınmıştır.

Birinci bölümde araştırmamızın Siyer merkezli bir çalışma olması nedeniyle kronolojik olarak Hz. Peygamber'in Mekke hayatı, vahiy öncesi ve sonrası olmak üzere iki ana başlık ve onun alt başlıkları altında ele alınarak incelenmiştir. Bu bölümde Edward Sell'in hicret öncesi Hz. Peygamber'in hayatına dair konulara yaklaşımı ele alınarak tespitlerde bulunulmuştur. Hz. Peygamber dünyaya geldiğinde Arap yarımadasının dini, siyasi, sosyal durumu ve Müslümanların Medine'ye hicret hazırlıklarına başlamasına kadar olan süreç bu bölümde ele alınarak değerlendirilmiştir.

İkinci bölümde ise Müslümanların Medine'ye girişleri ile başlayan dönem ile Medine'deki dini ve siyasi durum, Yahudi, Hristiyan ve münafıklar, muhacirlerin Medine'de karşılaştıkları problemler incelenmiştir. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in seriyye ve gazveleri ile Hz. Peygamber'in evlilikleri de bu bölüm içeriğinde değerlendirilmiştir. Sell'in Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed, genel manada İslâm dini ve İslâm dininin orijinallığı ile alakalı değerlendirmeleri ayrı konu başlıkları altında ele alınmıştır. Araştırmamızda genel olarak Sell'in verdiği bilgiler öncelikle ilk dönem kaynaklarımızdan teyit edilmeye çalışılmış, bazı spesifik konularda oryantalistlerin konu hakkında verdikleri bilgiler ve zaman zaman ihtiyaç olduğunda günümüz araştırmacıların fikirlerine de yer verilmiştir. Araştırmamız elde edilen bilgiler ışığında yapılan tespit ve değerlendirmeleri barındıran sonuç ile tamamlanmıştır.

Araştırma konumuzun belirlenmesi ve planlaması başta olmak üzere çalışmamızın her aşamasında yoğun mesailerine rağmen zaman ayırarak fikirleriyle rehberlik eden ve çalışmamızın şekillenmesinde desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim saygı değer danışman hocam Prof. Dr. Mehmet Bahaüddin Varol'a teşekkürü bir borç bilirim. Tez izleme komitesinde görüş ve önerileriyle katkıda bulunan Prof. Dr. Ahmet Turan Yüksel ve Prof. Dr. Adil Yavuz'a şükranlarımı sunarım. Bu uzun ve meşakkatli çalışma süreci içerisinde manevi desteklerini hissettiğim anneme, babama ve her daim katkılarını esirgemeyen kardeşime, özellikle büyük bir anlayış ve özveriyle destek olan eşime ve çocuklarıma teşekkür ederim.

Selman TOZAR

KONYA-2025

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu

Tarihte farklı amaçlarla da olsa hakkında en çok araştırma yapılan şahsiyetler arasında Mekke’de son dinin peygamberi olan Hz. Muhammed (s.a.s.) yer almaktadır. Allah insanlardan, Hz. Âdem’den son peygamber olan Hz. Muhammed arasında göndermiş olduğu bütün peygamberlere iman edilmesini ister. İmanın tam bir anlam ve anlayışa dönüşebilmesi için de onun hayatının bütün yönleriyle ve hakkıyla bilinmesi gerekmektedir.

İslâm’ın ilk yıllarından itibaren Müslümanlar inandıkları dinin peygamberi olarak Hz. Muhammed’in hayatına büyük ilgi duymuşlar ve ona ait olan her şeye değer vermişlerdir. İlk asırlardan başlayarak günümüze kadar Hz. Peygamber hakkında binlerce eser telif edilmiştir. Verilen bu eserler sadece Müslümanlarla sınırlı kalmamış özellikle 12. yüzyıldan sonra ve günümüze kadar gayri müslimler tarafından da birçok çalışma kaleme alınmıştır.

Kullanılan bilginin ve yöntemin farklılığı, değerlendirme kriterlerinin çeşitliliği gibi sebeplerden dolayı bu araştırmaların çok farklı içeriklere sahip olduğu görülür. Üstelik zamanla İslâm’ın Arap yarımadasının dışına çıkması, farklı coğrafyalara yayılması sonrasında buna kültür, inanç, dil, zaman ve amaç gibi faktörler de eklenmiştir. Bu bağlamda verilen bu eserler incelendiğinde modern döneme kadar birbirinden farklı birçok Hz. Muhammed imajının ortaya konduğunu görülür.

Avrupalıların İslâm ile tanışmaları, Müslümanların İspanya’yı fethi ile başladığı kabul edilmektedir. Fakat İslâm dininin 7. yüzyılın başlarında tarih sahnesine çıkması ile birlikte bu iki din/medeniyet birbirlerine karşı kayıtsız kalmamış günümüze kadar da aralarında çok boyutlu bir ilişki süregelmıştır. İslam ve Batı toplumları arasındaki bu ilişki bazen bir etkileşimi, bazen bir rekabeti, bazen de uzun yıllar süren çatışmaları beraberinde getirmiştir. Tarihi süreç içerisinde yoğunluğu zamanla farklılıklar arz etse de Batılılar tarafından günümüze kadar hatırı sayılır bir literatür oluşturulmuştur. 19. yüzyılda sistematik bir disiplin haline gelen, aynı zamanda kurumsallaşan oryantalizm bu dönemde bilimsel faaliyet olarak zirveye ulaşmıştır. Batılı araştırmacılar önceleri merakla başlayan bu süreçte Hz.

Muhammed’e farklı perspektiflerden bakarak çeşitli imaj ve portreler ortaya koymuşlardır.

Başlığını “İngiliz Müsteşrik Edward Sell’in Siyere Bakışı ve Hz. Muhammed Algısı” olarak belirlediğimiz araştırmamızın amacı 19. yüzyıl ikinci yarısı ile 20. yüzyıl ilk yarısında yaşamış olan İngiliz şarkiyatçı Edward Sell’in eserlerinin incelenerek onun siyere bakışını ve Hz. Muhammed’e olan yaklaşımını ortaya koymaktır.

Bir biyografi çalışması olarak da değerlendirebileceğimiz bu araştırmamızda, Sell’in eserlerinde doğrudan ve dolaylı olarak Hz. Peygamber’in şahsını ilgilendiren konuları önceleyerek, onun eserleri bağlamında ele alıp, verdiği bilgileri ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında geçen rivayetlerle mukayese edilmeye çalışılmıştır. Araştırmamız esnasında ele aldığımız konularda çalışmamızın sınırlarını aşacağı mülahazasıyla her zaman değerlendirme fırsatı bulamasak da ihtiyaç hasıl olduğunda günümüz çağdaş müelliflerin görüşlerine de yer vermeye çalışılmıştır.

Sell’in konulara yaklaşımının isabetli bir şekilde tespit edilmesi ve diğer oryantalistlerle karşılaştırma fırsatı vermesi açısından bazı oryantalistlerin görüşleri araştırmanın sınırları izin verdiği ölçüde değerlendirilmeye gayret edilmiştir. Kısaca ifade etmek gerekirse Edward Sell’in eserlerindeki fikir ve düşüncelerden hareketle ortaya koymaya çalıştığı genel Hz. Peygamber portresi araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır.

2. Araştırmanın Problemi

Araştırmamızda Edward Sell’in Hz. Peygamber ile ilgili verdiği bilgileri öncelikle ilk dönem siyer ve İslâm tarihi kaynaklarına müracaat ederek karşılaştırılmıştır. Araştırmamızın sınırlarının izin verdiği kadarıyla farklı rivayetlere de başvurulmuştur. Aslında Sell tarafından Hz. Peygamber’in hayatı hakkında verilen bilgilerin diğer şarkiyatçıların kanaat ve düşünceleriyle birlikte değerlendirilmesi faydalı olacaktır. Ancak çalışmamızın sınırları bunu mümkün kılmamaktadır. Fakat böyle bir çalışmanın araştırmacılar tarafından müstakil olarak yapılabileceği kanaatindeyiz.

İslâm’ın ilk yıllarından günümüze kadar Hz. Peygamber’e ait maddi manevi

her şeye Müslümanlar tarafından büyük önem atfedilmiştir. Müslümanlar için dinin mübelliği olan Hz. Muhammed hakkında yüzyıllardır farklı yaklaşımlar ve bakış açılarıyla çok sayıda eser verilmiştir. Belki de biyografik bir çalışma olarak geçmişten günümüze hakkında en çok eser verilen şahısların başında Hz. Peygamber'in sîreti ile ilgili yazılan eserler gelmektedir. Muhtemelen ilerleyen yıllar içerisinde de bu durum değişmeyecektir.

3. Araştırmanın Amacı

Batılıların önceleri merakla başlayan araştırmaları genelde Doğu, özelde ise İslam ve Hz. Muhammed hakkındaki çalışmalarla, ilerleyen süreç içerisinde ilmi faaliyetler başta olmak üzere birçok alana yayılarak devam etmiştir. Zamanla kurumsallaşan hatta paradigmlar ortaya koyan bir olguya evrilmiştir. Bu alanda müstakil eserler, ansiklopediler ve dergiler yayımlayan oryantalistlerin oluşturduğu bu literatür Batıda İslâm ve Müslümanlar hakkında malumat sahibi olmak isteyenlerin başvurdukları yegâne kaynaklar olmuştur.

Batı toplumu İslâm dini ve Hz. Muhammed'i kendi araştırmacıları diğer bir ifade ile oryantalistler tarafından yapılan çalışmalar sayesinde tanımıştır. Batılılar üzerinde oluşan Hz. Muhammed algısına ve imajına bu çalışmalar büyük katkı sağlamıştır. Daha da önemlisi İslam dünyası tarafından masum çalışmalar olarak görülmeyen bu zengin literatür sadece batı dünyasındaki İslam ve Hz. Muhammed algısını etkilememiş 20. yüzyıla geldiğimizde birçok Müslüman araştırmacı tarafından da yoğun bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır.

Özellikle 19. yüzyıldan itibaren oryantalistler tarafından ortaya konan bu çalışmalar, 21. yüzyıla gelindiğinde büyük bir zenginliğe ulaşmıştır. Oryantalistler genel olarak Hz. Peygamber'i değerlendirirken seküler bir yaklaşımı benimseme eğiliminde oldukları için bu alanda sosyal bilimlerin kullandığı metot ve yaklaşımları kullanarak kendilerini süreç içerisinde geliştirmişlerdir.¹ Aslında onların görüş ve eleştirilerinin odak noktası her zaman Hz. Peygamber olmuştur. Onlar Hz. Peygamber'e yapılan olumlu veya olumsuz her türlü eleştirinin aslında İslâm dininin

¹ Özcan Hıdır, "XX. Yüzyıl Oryantalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı", *İLAM Araştırma Dergisi* 3/2 (1998), 141.

temellerini etkileyeceğinin farkında oldukları için uzun yıllar Hz. Peygamber üzerine biyografik veya tematik çalışmalar yapmışlardır.

1839 - 1932 yılları arasında yaşamış olan Canon Edward Sell, Hindistan'da uzun yıllar misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş bir şarkiyatçıdır. Doğu ile alakalı eserler vermiş olsa da onun eserlerinin çoğunda konu doğrudan ya da dolaylı olarak İslâm dini ile ilgilidir. Geçmişten günümüze oryantalistlerin genelde İslâm dinini özelde ise Kur'an ve Hz. Peygamber'i anlama, algılama ve onun için ürettikleri imaj çizdikleri portrelerde tipoloji değişmiştir. Bazen ılımlı bir tavır sergileyip müsbet ve menfi değerlendirmelerde bulunsalar da çoğu zaman ön yargılı ve saldırgan bir perspektiften bakmışlardır. Özellikle bakış açıları ve yargılarına uygun malzeme bulmakta zorlanmadıkları Hz. Peygamber'in siyeri oryantalistlerin her zaman ilgi odağı olmuştur.

“İngiliz Müsteşrik Edward Sell'in Siyere Bakışı ve Hz. Muhammed Algısı” başlıklı bu çalışmada onun eserlerinde Hz. Peygamber'e dair verdiği bilgiler çerçevesinde Hz. Peygamber'e bakışı ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu amacı gerçekleştirirken Sell'in verdiği bilgiler temel siyer ve İslam tarihi kaynaklarında yer alan rivayetlerle detaylı bir şekilde karşılaştırılmıştır. Bir taraftan rivayet farklılıkları analiz edilerek benzerlikleri ve farklılıkları ortaya konmaya çalışılırken, diğer taraftan Sell ile birlikte hem kendi döneminde yaşayan oryantalistlerin hem de halefi olan oryantalistlerin görüşlerine de yer vermeye gayret edilmiştir. Bu şekilde Sell'in genel oryantalist düşüncedeki etkileşiminin ve konumunun tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bütün bunların sonunda temel gayemiz Edward Sell'in Hz. Peygamber için çizdiği portreyi ortaya koymaya çalışmaktır. Çalışmamızda oryantalizm düşüncesinin Hz. Peygamber algısına makro bir bakış içerisinde mikro bir alan olarak belirlediğimiz Edward Sell'in Hz. Muhammed ile ilgili görüşleri çerçevesinde onun Hz. Muhammed algısını derinlemesine bir çalışma yaparak belirlemeye çalışmaktır.

Edward Sell gibi bazı müsteşriklerin uzun yıllar Hz. Muhammed hakkında yaptıkları çalışmalarla Batıda Hz. Muhammed algısı ve imajı şekillenmiştir. Oryantalistler kısmen ilmi ve ahlaki olsa da çoğu zaman dini, siyasi ve ideolojik ön yargılarla çalışmalar yapmışlardır. Onların oluşturdıkları birikimin muhteva, metodoloji ve yaklaşım gibi birçok açıdan incelenerek değerlendirilmesinin önemi

büyüktür. Bu cümleden olarak bizim çalışmamız ülkemizde sınırlı sayıda malumata sahip olduğumuz Edward Sell'in siyere ve Hz. Muhammed'e bakışını ortaya koymayı hedeflemektedir.

4. Araştırmanın Kapsamı

İslâm'ın ilk yıllarından günümüze kadar ona inanan ve inanmayan bütün insanların kayıtsız kalamadığı İslâm peygamberi Hz. Muhammed araştırmamızın odak noktasını oluşturmaktadır. Konular ele alınırken akışın bozulacağı, çalışmanın esas amacından uzaklaşılacağı, sınırlarının aşılabacağı mülahazasıyla ve bazı konuların başka müstakil çalışmaların konusu olacağı dile getirilerek çalışma sınırlandırılmaya çalışılmıştır.

Hz. Peygamber'e dair her konu hakkında hem ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarındaki rivayetlerin çokluğu, hem de daha sonra yıllarca bu konular üzerine görüş ve düşüncelerin katlanarak, her geçen gün aranan bir şekilde günümüze kadar gelmesi sebebiyle bunların tamamını çalışmamız içerisinde değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Ancak konunun yeterince açıklığa kavuştuğu kanaati oluşuncaya kadar farklı görüş ve düşünceler imkân ölçüsünde verilmeye çalışılmıştır. Diğer taraftan aynı şekilde Sell'in düşüncelerini, Hz. Muhammed hakkındaki görüşlerini mevcut bütün oryantalistlerle karşılaştırmak ve değerlendirmek mümkün olmamıştır. Ancak bu genel tutum, belirlediğimiz ve Sell'i etkilediğini düşündüğümüz Margoliouth, Sir William Muir ve Leoane Caetani gibi sınırlı da olsa diğer bazı oryantalistlerin konu hakkındaki görüşlerini vermemize engel olmamıştır.

Müslümanlar için Hz. Peygamber'in hayatının her anı büyük önem arz etmektedir. O Müslümanlar için bir rehber ve İslâm dinini tebliğ eden ve onu en iyi şekilde yaşayan müşahhas bir örnektir. Dolayısıyla onun her anı Müslümanlar için önemlidir. Ancak Edward Sell'in yeri geldiğinde İslâm inancına ve diğer dini konularla ilgili verdiği bilgiler çalışmamıza alınmamıştır. Burada hemen ifade etmek isteriz ki, Edward Sell'in bizim bu çalışmada yer verdiğimiz Hz. Peygamber ile alakalı fikir ve düşüncelerinin dışında İslâm dininin inanç, ibadet, ahlak ve Kur'an-ı Kerim gibi farklı konulardaki fikir ve düşünceleri, zengin bir muhtevaya sahiptir ve üzerinde müstakil araştırma yapılmasını beklemektedir.

Edward Sell'in İslâm ve Müslümanlar ile ilgili birçok eseri olması sebebiyle bütün eserlerini taramak mümkün olmadığından araştırmamızı onun eserleri arasında Hz. Peygamber'le ilgili olanlarla sınırlandırmak zorunda kalınmıştır. Araştırmamız sırasında karşılaşılan bir diğer problem ise bu kadar eser veren ve uzun yıllar aktif bir oryantalist olarak Hindistan'da yaşayan Edward Sell'in hayatı hakkında oldukça sınırlı bilginin bulunmasıdır.

5. Araştırmanın Yöntemi

Tarih araştırmalarında genelde “*Rivayetçi (nakli), Öğretici (pragmatik), Neden-Nasıl ve Sosyolojik (İctimâî)*” olmak üzere dört farklı yazım şekli karşımıza çıkmaktadır.² Olayları herhangi bir inceleme ve değerlendirmeye tabi tutmadan, sebepler üzerinde durmadan doğrudan ulaşan bilgileri aktaran rivayetçi veya diğer bir ifadeyle nakilci tarih yazım şekli en yaygın olarak kullanılan bir tarih yazım şeklidir.³ Genel olarak yaşadığı dönem ve sonrasında toplumları etkilemiş, tarihte iz bırakmış insanlarla ilgili biyografi çalışmaları daha çok pragmatik tarih yazım tarzını benimser. İslâm tarihindeki “*Siyer*” kitapları bu çeşit tarih yazım başlığı altında değerlendirilmektedir.⁴

Bu çalışmada ilgili bölümlerde özellikle Edward Sell'in “*The Life of Muhammad*” isimli eseri başta olmak üzere “*Ghazwas and Sariyas, The Battles of Badr and of Uḥud the ve Historical Development of the Qur'ân*” adlı eserleri dikkate alınarak tasviri bir yöntemle konular ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmada kronoloji olarak Sell'in Hz. Peygamber'in hayatını konu alan “*The Life of Muhammad*” isimli eserinde takip ettiği kronoloji kullanılmıştır.

Edward Sell'in Hz. Peygamber'e dair verdiği bilgiler, ilk dönem klasik siyer ve İslâm tarihi kaynakları ile mukayese edilerek değerlendirilmiştir. Metodolojik olarak, konular ele alınırken Sell tarafından Hz. Peygamber hakkında verilen bilgilerin tam olarak anlaşılması için önce siyer kaynaklarından konuya kısaca değinilmiş, akabinde ise Sell'in Hz. Peygamber'in biyografisine ait verdiği bilgilere yer verilmiş

² Sabri Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991), 31; A. Zeki Velidi Togan, *Tarihte Usul* (İstanbul: Enderun Yayınları, 1981), 2, 3.

³ Togan, *Tarihte Usul*, 3.

⁴ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usûl* (İstanbul: Kubbe Altı Neşriyat, 1988), 7.

ve nihayetinde Sell'in dışındaki oryantalistlerin görüşlerine yer verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmamızın sınırları göz önünde bulundurularak zaman zaman Sell'in görüşleri ile örtüşen veya farklı olan bazı şarkiyatçıların görüşlerine yer verilerek konun daha iyi anlaşılması amaçlanmıştır. Çalışmamızın her aşamasında tarih ilminin usullerine büyük bir gayretle uyulmaya çalışılmış akademik bir üslup kullanarak, ilmi tarafsızlık ilkesi çerçevesinde konular ele alınmaya çalışılmıştır.

Edward Sell ve onun eserlerinde atıfta bulunduğu diğer oryantalistler Hz. Peygamber'den bahsederken “*Muhammed*” ifadesini kullanmışlardır. Biz bu çalışmamızda Hz. Peygamber'e olan saygıdan dolayı müsteşriklerin kullandığı “*Muhammed*” ifadesi yerine Hz. Peygamber'e bir saygı ifadesi olarak “*Hiz. Muhammed*” ifadesini kullanmayı tercih ettik.

Edward Sell eserlerinde çoğu zaman muhteva olarak büyük farklılıklar olmasa da Kur'an-ı Kerim ayetlerini aktarırken J. M. Rodwell'in “*The Koran*”⁵ isimli eserini kullanmıştır.⁶ Rodwell bu eserinde sûreleri kronolojik olarak sıralamayı amaçlamış ancak sûrelerdeki ayetlerin yerlerini değiştirmemiştir. Ancak biz çalışmamızda okuyucunun ayet referanslarına kolaylıkla ulaşmasını sağlaması açısından İslam dünyasında ve ülkemizde yaygın olarak kullanılan orijinal metinde geçen ayet numaralarını kullanmayı uygun gördük.

Araştırmamızın konusunun belirlenmesi sonrasında ilk olarak Edward Sell'in eserlerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Özellikle konumuzu bire bir ilgilendiren “*The Life of Muhammmad, Ghazwas and Sariyas, The Battles of Badr and of Uhud ve the Historical Development of the Qur'ân*” eserlerine ulaşılmıştır. İfade edilen bu eserler dikkatli bir şekilde gözden geçirilerek elde edilen bilgiler belirli konu başlıkları altında ve kronolojik olarak tasnif edilmiştir. Bu eserlerle birlikte, Sell'in diğer çalışmalarına

⁵ John Medows Rodwell, *The Koran* (London: Bernard Quaritch, 1876).

⁶ “Kur'an-ı Kerim'in iç düzeni Batılılar tarafından yeterince tatmin edici bulunmamasından dolayı özellikle 19 yüzyılda Kur'an-ı Kerim metnini kronolojik olarak sıralama denemeleri yapılmıştır. Ayet ve sûrelerin düzeni konusunda yapılan çalışmalardan bir tanesi de John Medows Rodwell tarafından yapılan ‘*The Koran*’ isimli çeviridir. Rodwell 1861 yılında sûrelerin kronolojisinden hareketle yaptığı çeviride, sureleri Mekî ve Medenî olarak tasnif etmiş ve kronolojik bir sıralama yapmıştır. Eserinde dipnot kısımlarında yoğun bir şekilde İslâmî geleneğin yaklaşımları ile birlikte batılıların değerlendirmelerine yer vermiştir.” Esra Gözeler, *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi* (İstanbul: Kuramer, 2016), 27, 126.

da imkanlar dahilinde ulaşılmış ve bunlara kabaca bir göz atılarak, konumuza katkı sağlayabilecek bilgiler değerlendirilmiştir.

Araştırmamızın odak noktası Edward Sell'in eserlerinde Hz. Peygamber hakkında ileri sürdüğü görüş ve eleştirilerdir. Bizim bu çalışmadaki amacımız Edward Sell'in eserlerinde yer verdiği iddia ve eleştirilere bir reddiye yazarak onu olumlamak veya karşı çıkmak değildir. Bu araştırmada sistematik ve metodolojik olarak Sell'in görüşleri klasik ilk dönem İslâm tarihi kaynakları ile karşılaştırılarak akademik bir dille objektif bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

6. Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın temel konusu Edward Sell'in Hz. Peygamber'in hayatına yaklaşımını esas alması sebebiyle öncelikli olarak Sell'in eserleri çalışmamıza şekil veren temel kaynaklar oluşmuştur. Araştırmamız Hz. Peygamber'in Cahiliye Dönemi'nde doğduğu ortamla başlayan ve vefatına kadar olan süreç içerisinde meydana gelen olayları kapsadığı için öncelikli olarak ilk başvurduğumuz kaynak Kur'an-ı Kerim olmuştur. Bununla birlikte araştırmamız süresince müracaat ettiğimiz tefsir, hadis, siyer, ensâb, tabâkat ve genel İslam tarihi kaynakları başta olmak üzere oryantalistler tarafından kaleme alınan eserler hakkında kısaca bilgi vermenin faydalı olacağını düşünmekteyiz.

Araştırmamızın şekillenmesinde önemli bir yere sahip olan Sell'in "*The Life of Muhammad*"⁷ adlı eseri, Sell'in Hz. Peygamber ile alakalı müstakil olarak yazdığı eseridir. Sell eserinde Hz. Peygamber'in hayatını on bir bölüm altında ele almıştır. Hz. Peygamber'in doğduğu çevre ile alakalı olarak siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan kısa bir değerlendirme yaparak eserine başlayan Sell bu eserinde Hz. Peygamber'in seriyye ve gazveleri başta olmak üzere onun vefatına kadar olan hayatı hakkında bilgi vermektedir. Sell'in bu eseri araştırmamızda konuların akışını ve yoğunluğunu belirlemesi ve çalışmamızın şekillenmesinde büyük pay sahibidir.

Edward Sell'in diğer eserlerinden özellikle "Ghazwas and Sariyas,"⁸ The

⁷ Edward Sell, *The Life of Muhammad* (London, Madras and Colombo: Christian Literature Society for India, 1913).

⁸ Edward Sell, *Ghazwas and Sariyas* (London, Madras and Colombo: Christian Literature Society for India, 1911).

Historical Development of the Qur'ân⁹ ve The Battles of Badr and of Uḥud¹⁰ adlı eserleri konumuzla doğrudan irtibatlı olması nedeniyle incelenmiş ve bu eserlerde verilen bilgiler değerlendirilerek bütünlük ilkesi içerisinde çalışmamızın içeriğine dahil edilmiştir.

Sell'in bu eserlerinin dışında yine “*The Ottoman Turks*”¹¹ “*Islam: its Rise and Progress*”¹² “*The Faith of Islam*”¹³ “*Outlines of Islam*”¹⁴ gibi diğer eserlerine göz atmakla beraber hem araştırmanın sınırlarını aşması hem de Hz. Peygamber'in hayatına dair bütün meselelerin ele alınması çalışmamızı nicelik ve nitelik bakımından olumsuz etkilemesi düşünüldüğünden doğrudan Hz. Peygamber hayatıyla ilişkili olan durumlarda bu eserlerden faydalanılmıştır.

Araştırmamızda konumuz Hz. Peygamber'in sîreti olması nedeniyle en önemli kaynak şüphesiz Kur'an-ı Kerim'dir. Hz. Peygamber'in peygamberin mübellîğ yönüne ait birçok bilginin yanı sıra onun bir beşer olarak günlük siyasi ve sosyal hayatına dair bilgilerin verildiği Kur'an-ı Kerim bizim ilk kaynağımız olmuştur. Çalışmamızda Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayımlanan Kur'an-ı Kerim¹⁵ meali kullanılmıştır.

Edward Sell Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken sıklıkla ayetleri kullanmıştır. Sell'in verdiği bilgileri öncelikli olarak Kur'an-ı Kerim'de verilen bilgilerle karşılaştırma sırasında nadiren de olsa yeri geldiğinde tefsir kaynaklarına da müracaat edilmiştir. Taberî'nin (ö. 310/923) “*Câmiu'l-Beyan 'an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*”,¹⁶ Maverdî'nin (ö. 450/1058) “*En-Nüket ve'l-Uyun Tefsiri'l-Maverdî*”,¹⁷

⁹ Edward Sell, *The Historical Development of the Qur'ân* (London: Simpkin, Marshall & Co, 1923).

¹⁰ Edward Sell, *The Battles of Badr and of Uḥud* (London, Madras and Colombo: Christian Literature Society, 1909).

¹¹ Edward Sell, *The Ottoman Turks* (Vepery, Madras: The Christian Literature Society For India, 1915).

¹² Edward Sell, *Islam: its Rise and Progress* (Vepery, Madras, 1907).

¹³ Edward Sell, *The Faith of Islam* (Vepery, Madras: S.P.C.K Press, 1907).

¹⁴ Edward Sell, *Outlines of Islam* (Vepery, Madras: S. P. C. K, Press, 1912).

¹⁵ Kur'an-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).

¹⁶ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ed. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru hicr-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2001).

¹⁷ Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el- (ö. 450/1058) Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsiri'l-Maverdî)* (Beyrût/ Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs).

İbnü'l-Cevzi'nin (ö. 597/1201) “*Zadü'l-mesir fî ilmi't-tefsir*”,¹⁸ İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) “*Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*”¹⁹, Kurtubî'nin (ö. 671/1273) “*el-Câmiu li ahkâmi'l-Kur'an*”²⁰, Suyuti'nin (ö. 911/1505) “*ed-Dürrü'l-menşûr fî't-tefsir bi'l-me'sûr*”²¹ ve Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yayınlanan “*Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*”²² faydalandığımız tefsir kaynaklarındandır.

Hiz. Peygamber'in sîreti ile alakalı olarak ilk döneme bakıldığında aslında o dönemde eserler veren müelliflerin hadis ilminde otorite olan muhaddisler oldukları görülmektedir. İlk dönem siyer yazıcılığı ilk olarak muhaddislerin çalışmaları ile ortaya çıkmış hatta yöntem ve metodolojik olarak hadis usulleri ile eserler verilmeye çalışılmıştır. Hadis ilmi ile siyer ilmi arasındaki bu kuvvetli bağ göz önünde bulundurulduğunda hadis kaynaklarının Hiz. Peygamber'in hayatı hakkında müracaat edilecek önemli birincil kaynaklar olduğu bir gerçektir. Biz de bu çalışmamızda öncelikli olarak siyer kaynaklarından, hadis kaynaklarını da çalışmamızda ihmal etmeyerek faydalanma yoluna gidilmiştir. Buhârî'nin (ö. 256/870) “*Sahîh'i*”²³, Müslim'in (ö. 261/875) “*Sahîh'i*”²⁴, Tirmizî'nin (ö. 279/892) “*el-Câmiu'l-Kebîr'i*”²⁵, Ebû Dâvud'un (ö. 275/889) “*Sünen'i*” İbn Hacer el-Askalânî'nin (ö. 852/1449) “*el-İsabe fî temyizi's-sahâbe*”²⁶ ve “*Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî'i*”²⁷ de başta siyer

¹⁸ Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *Zadü'l-mesir fî ilmi't-tefsir*, ed. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru'l-Kitabi'l-Arabi, 1422).

¹⁹ Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *Tefsirü'l-Kur'ani'l-Azim*, ed. thk. Sâmî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Daru Taybe, 1999).

²⁰ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- (ö. 671/1273) Kurtubî, *el-Câmi li-ahkâmi'l-Kur'an*, ed. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Eттаfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Misriyye, 1384).

²¹ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (ö. 911/1505) Suyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fî't-tefsir bi'l-me'sûr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1983).

²² Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006).

²³ Ebû Abdullah Muhammed. b. İsmâil el- (ö. 256/870) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. thk. Mustafa el-Buğâ (Dimeşk: Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, 1993).

²⁴ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/874) Müslim, *Sahîhu Müslim*, ed. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955).

²⁵ Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892) Tirmizî, *el-Câmiu'l-Kebîr*, ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996).

²⁶ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) İbn Hacer, *el-İsabe fî temyizi's-sahâbe*, ed. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995).

²⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî* (Beyrût: Darul-Marife, 1379/1959).

ve megâzî konularına ait bilgiler olmak üzere Hz. Peygamber hayatına dair birçok konunun ele alınmasında bu kaynaklardan faydalanılmıştır.

Hz. Peygamber'in hayatı için siyer kaynakları büyük önem arz etmektedir. Çalışmamızın her aşamasında İbn Şihâb ez-Zührî'nin (ö. 124/741) en meşhur talebelerinden İbn İshak başta olmak üzere siyer ve megazî kaynakları araştırmamız için baş vurduğumuz temel eserler olmuştur. Bu kaynaklar arasında ilk olarak İbn İshak'ın (ö. 151/768) "*Kitâbü's-Siyer ve'l-Megâzî*" si bilinen meşhur ismi ile "*es-Sîre*"si²⁸ araştırmamız esnasında ilk başvurduğumuz kaynaklardan bir tanesidir.

Bunun yanında İslâm tarihi araştırmalarında temel kaynak olarak bilinen Hz. Peygamber ve Râşid halifeler dönemine ait olaylar hakkında geniş bir malumat veren ve güvenilir tarihçi ve hadisçiler arasında gösterilen²⁹ İbn Hişâm (ö. 218/833)'ın "*es-sîretü'n-Nebeviyye*"³⁰ isimli eserinden istifade edilmiştir.

Hz. Peygamber seriyye ve gazveleri konusunda geniş kapsamlı rivayetleri barındırması aynı zamanda İbn İshak'ın talebesi de olan Vâkıdî'nin (ö. 207/823) "*Kitâbü'l-Megâzî'si*"³¹ Hz. Peygamber'in seriyye ve gazveleri konusunda zengin bir içerik sunması bakımında her daim başvurduğumuz bir kaynak olmuştur.

Araştırmamızda faydalandığımız eserlerin bazılarını burada zikretmek istersek Zühri'nin (ö. 124/742) "*el-Megâzî'si*", İbn Hibban'nın (ö. 354/965) "*es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahabârü'l-hulefâ'si*", İbn Seyyidinnâs'ın (ö. 734/1334) "*Uyûnü'l-eser fî fûnüni'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer'i*", Halebî'nin (ö. 1044/1635) "*İnsânü'l-Uyûn Fi Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*" "*Es-Sîretü'l-Halebiyye'si*", Şâmî'nin (ö. 942/1536) "*Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd'ı*" başlıca istifade ettiğimiz kaynaklardır.

Araplar arasında oldukça önemli olan ensâb ilmi, kuru bir soy silsilesi bilgileri içermemektedir. Şahıslar ve kabileler hakkında detaylı bilgiler içermesinin yanı sıra,

²⁸ Ebû Abdillâh Muhammed el-Muttalibî (ö.151/768) İbn İshâk, *Kitâbü's-siyer ve'l-megâzî*, ed. thk. Süheyl Zekkâr (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1978).

²⁹ Hizmetli, *İslâm Tarihçiliği Üzerine*, 127.

³⁰ Ebû Muhammed Cemâlûddin Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî (ö. 218/833) İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, ed. thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî (Beyrut: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî'l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1955).

³¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el- (ö. 207/823) Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, ed. thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989).

aydınlatılması gereken birçok konu ve olayın sebebi ile alakalı bilgiler vermesi bakımından İslâm tarihi araştırmalarında büyük bir öneme sahiptir.³² Ensâb ve tabakât kitaplarının ihtiva ettiği konu bakımından çalışmamızla uyumlu olması, araştırmamızın her aşamasında başvurduğumuz kaynak türleridir. Belâzûrî'nin (ö. 279/892) Cahiliye Dönemi'nden başlayarak Hz. Peygamber Dönemi, Emevîler ve Abbasiler Dönemi hakkında bilgi veren “*Ensâbü'l-eşrâf*”³³ adlı eseri ensâb kaynakları arasında çalışmamız sırasında faydalandığımız ve sıklıkla müracaat ettiğimiz bir kaynaktır.

Tabakât kitaplarının ilki olan ve günümüze kadar ulaşmış olan İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) “*Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr (eṭ-Tabakâtü'l-kebîr)*”i” Hz. Peygamber'in biyografisi konusunda yeterince malumata sahip olduğumuz araştırmamızın her aşamasında istifade ettiğimiz bir eserdir.

Araştırmamızın temel konusu olması sebebiyle Hz. Peygamber'in hayatına dair siyasi sosyal ve kültürel yönden yaklaşımlarda ve değerlendirmelerde başvurduğumuz kaynakların başında Taberî'nin (ö. 310/923) “*Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*”³⁴ adlı eseri başta olmak üzere istifade ettiğimiz kaynakları olarak Halîfe b. Hayyât (ö. 240/854,855) “*Târîhu Halife b. Hayyât*”,³⁵ İbnü'l-Esir (ö. 630/1233) “*el-Kâmil fî't-târîh*”,³⁶ Zehebî (ö. 748/1348) “*Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*”,³⁷ İbn Kesir (ö. 774/1373) “*el-Bidâye ve'n Nihâye*”³⁸ ve “*Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*”³⁹ ve Diyarbekrî (ö. 990/1582) “*Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*”⁴⁰ sayılabilir.

³² Ahmet Önkal, “Araplarda Ensab İlmi ve İslam Tarihi Açısından Önemi”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Nisan 1990), 130, 131.

³³ Ahmed b. Yahyâ Câbir el- (ö. 279/892-93) Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşrâf*, ed. tk. Süheyl Zekkâr- Riyad Ziriklî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996).

³⁴ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrût: Dâru't-Türas, 1967).

³⁵ Ebû Amr eş-Şeybani (ö. 240/854-55) Halîfe b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, ed. thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî (Dimeşk/Beyrût: Dâru'l-Kalem, Müessesetü'r-Risâle, 1398).

³⁶ İzzüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebi'l-kerem Muhammed b. Muhammed b. Ebî Abdülkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 630/1233) İbnü'l-Esir, *el-Kâmil fî't-târîh*, ed. thk. Ömer Abdüsselâm Ted-mürî (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1997).

³⁷ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003).

³⁸ Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, ed. thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru lhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1986).

³⁹ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ed. thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1985).

⁴⁰ Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed- (ö. 990/1582) Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs* (Beyrût: Daru'l Sadr, ts.).

Müslümanlar tarafından günümüze kadar ulaşan en geniş kapsamlı coğrafi eser olan şehir, bölge, kasaba, dağ ve vadi gibi birçok yerlerin isimlerini alfabetik bir sıra eserinde yer veren Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) “*Mu'cemü'l-Büldân*”⁴¹ adlı eseri Hz. Peygamber döneminde gelişen veya gerçekleşen olayların yerleri konusunda çalışmamıza katkıda bulunmuş bir eserdir.

Hz. Peygamber'in doğduğu ve yirmi üç yıllık risâlet görevini yerine getirdiği şehir olan Mekke ile olan ve aynı zamanda şehir tarihçiliğinin önemli eserlerinden biri olan Ezrakî'nin (ö. 250/854) “*Ahbâru Mekke'si*”⁴² ile birlikte Mes'ûdî'nin (ö. 345/956) “*et-Tenbih ve'l-İşraf*”⁴³ nadiren de olsa başvurduğumuz kaynaklar arasındadır

Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerini ele alırken ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarına müracaat ettik. Fakat bununla birlikte bazı konularda çağdaş yazarların eserlerinden de faydalandık. Bu eserler arasından ilk olarak Muhammed Hamidullah'ın “*Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*”⁴⁴ adlı eseri çalışmamızda sıklıkla müracaat ettiğimiz eserlerdendir. Yine bazı oryantalistlerin görüşlerine yer vermesi bakımından da bizim için önem arz eden Elşad Mahmudov'un “*Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*” isimli çalışması sıklıkla faydalandığımız kaynaklardandır.⁴⁵

Hz. Peygamber'in sîreti ile genel değerlendirmeler için öncelikle ve sıklıkla, ön okumalar yaparak konuya dair temel teşkil edecek bilgiler konusunda müracaat ettiğimiz kaynak İbn Kayyım el-Cevziyye'nin “*Fıkhu's-Sire*”⁴⁶si olmuştur. Mustafa Asım Köksal'ın “*İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet*”⁴⁷ isimli eseri başta olmak üzere Muhammed Hamidullah'ın

⁴¹ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, ts.).

⁴² Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el- (ö. 250/864 [?]) Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*, ed. thk. Rüşdi Salih Melhas (Beyrût: Dâru'l-Endülus, ts.).

⁴³ Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el- (ö. 345/956) Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İşraf*, ed. tsh. Abdullah İsmail es-Sâvî (Kahire: Dâru's-Sâvî, trs.).

⁴⁴ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*, çev. Salih Tuğ (İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1981).

⁴⁵ Elşad Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* (İstanbul: İSAM, 2010).

⁴⁶ İbn Kayyım el- Cevziyye, *Fıkhu's-sire*, çev. Hanifi Akın (İstanbul: Polen Yayınları, 2016).

⁴⁷ Mustafa Asım. Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2005).

“İslam Peygamberi”⁴⁸, ve İbrahim Sarıçam’ın “Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı”⁴⁹, Kasım Şulul’un “Siyer-i Nebi”⁵⁰, Adem Apak’ın “Ana Hatlarıyla İslam Tarihi”⁵¹, Mevlânâ Şiblî Numânî’nin “Son Peygamber Hz. Muhammed”⁵² adlı çalışmaları faydaladığımız kaynaklardır.

Araştırmamız sırasında Hz. Peygamber’in hayatına dair birçok konuda, alanında uzman kişiler tarafından hazırlanan “Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi” sıklıkla başvurduğumuz kaynaklar arasındadır. Yine aynı şekilde “MEB İslâm Ansiklopedisi” ve “The Encyclopaedia of Islam: New Edition” istifade edilen ansiklopedi kaynaklarındandır.

Çalışmamızın odak noktası Sell tarafından Hz. Peygamber için çizilen portrenin ortaya konulmaya çalışılmasıdır. Hedeflenen bu maça ulaşmak için öncelikle ilk dönem siyer, megâzî ve genel tarih kitapları başta olmak üzere birçok eserden faydalanılmıştır. Araştırmamızın bir diğer boyutu ise bir oryantalist olarak Edward Sell’in Hz. Peygamber’in sîreti hakkında verdiği bilgilerin diğer bazı oryantalistlerle karşılaştırılmasıdır. Bu noktada ilk olarak Sell’in Hz. Peygamber’e dair yazdığı eserlerinde en çok atıfta bulunduğu Sir William Muir’in “The Life of Mahomet”⁵³ ve “The Testimony Borne by the Corân to the Jewish and Christian Scriptures”⁵⁴ başta olmak üzere Muri’in Margoliouth’un “Mohammed and the Rise of Islam”⁵⁵, Leone Caetani’nin “İslam Tarihi”⁵⁶, Washington Irving “Life of Mahomet”⁵⁷, Maxime Rodinson’un “Muhammed”⁵⁸ W. Montgomery Watt’ın “Hz. Muhammed Mekke’de”⁵⁹

⁴⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 2003).

⁴⁹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003).

⁵⁰ Kasım Şulul, *Siyer-i Nebi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020).

⁵¹ Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2011).

⁵² Mevlânâ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, çev. Yusuf Karaca (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019).

⁵³ Sir William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co., 1861).

⁵⁴ Sir William Muir, *Kur’an: Mahiyeti, Öğretisi ve Kitabı Mukaddeslerle İlgili Tanıklığı*, çev. Abdulkadir Karakuş (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020).

⁵⁵ David Samuel Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam* (New York and London: The Knickerbocker Press, 1905).

⁵⁶ Leone Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın (Ankara: Ankara Okulu, 2020).

⁵⁷ Washington Irving, *Life of Mahomet* (London: William Clowes and Sons, Stamford Street and Charing Cross, 1874).

⁵⁸ Maxime Rodinson, *Muhammed*, çev. Atilla Tokatlı (İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2013).

⁵⁹ W. Montgomery Watt, *Hz. Muhammed Mekke’de*, çev. Süleyman Kalkan (İstanbul: Kuramer, 2016).

ve “*Muhammad at Medina*”⁶⁰ araştırmamız sürecinde müracaat ettiğimiz eserlerdir.

Tematik bir çalışma olan ve içerisinde Edward Sell’in görüşlerine de yer verilen İbrahim Sarıçam, Mehmet Özdemir ve Seyfettin Erşahin tarafından hazırlanan “*İngiliz ve Alman oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*”⁶¹ isimli çalışma araştırmamıza büyük katkı sağlamıştır. Özellikle Hz. Peygamber’in yetiştiği ortam ve vahiy öncesi hayatı, vahyin kaynağı ve orijinalliyi, Hz. Peygamber askeri faaliyetlerine yaklaşımları, Hz. Peygamber’in evlilikleri ve onun kişiliğine karşı yaklaşımları konusunda konularına göre farklılık göstermekle beraber Gustav Weil, Sir William Muir, D. S. Margoliouth, Rudi paret, Montgomery Watt, Aloys Sprenger, Hubert Grimme gibi birçok oryantalistin görüşlerinin de değerlendirildiği bu eser en çok istifade ettiğimiz kaynaklardan bir tanesidir. Yine bu bağlamda Özcan Hıdır tarafından kaleme alınan “*Batı’da Hz. Muhammed İmajı*”⁶² isimli çalışma istifade ettiğimiz kaynaklar arasındadır. Tarihsel süreç içerisinde Batı’nın Hz. Peygamber’e yaklaşımlarını belli başlıklar altında tasnif eden ve günümüze kadar olan bu süreci değerlendiren Özcan Hıdır’ın bu eseri oryantalistlerin Hz. Peygamber’e olan genel yaklaşımları ve onların zamanla değişen Hz. Muhammed algıları konusunda faydalandığımız bir kaynak olmuştur.

Ülkemizde kendi alanında uzman akademisyenler tarafından hazırlanan Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi’nde birçok oryantalistle ilgili maddeler bulunmakta ancak Edward Sell ile ilgili müstakil bir madde bulunmamaktadır.

Konumuzla alakalı olarak yapılan çalışmalar bakıldığında Ahmet Yılmaz tarafından “*Müsteşrik Edward Sell’in Hz. Muhammed’in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği*”⁶³ isimli bir makale varlığı tespit edilmiştir.

Çalışmamızın konusunu belirleme aşamasında araştırmalarımız esnasında karşılaşmadığımız ancak ilerleyen süreç içerisinde bizim çalışmamıza benzer bir

⁶⁰ W. Montgomery Watt, *Muhammad at Medina* (New York: Oxford at The Clarendon Press, 1956).

⁶¹ İbrahim Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011).

⁶² Özcan Hıdır, *Batı’da Hz. Muhammed İmajı* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2019).

⁶³ Ahmet Yılmaz, “Müsteşrik Edward Sell’in Hz. Muhammed’in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği”, *Toplum Bilimleri Dergisi* 11/22 (2017), 163-175.

çalışmanın “*Edward Sell’in ‘The Life of Muhammad’ Eserinin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi*” başlığıyla Asiye Boyraz tarafından yüksek lisans tezi hazırlanmıştır.⁶⁴ Araştırmamız, Boyraz’ın çalışmasıyla bazı benzerlikler göstermekteyse de kapsam ve içerik açısından farklılıklar arz etmektedir. Boyraz’ın çalışmasında yer verilmeyen, ancak Edward Sell’in Hz. Peygamber hakkındaki genel görüş ve yaklaşımlarını yansıtmaları bakımından önemli eserlerinden olan *Ghazwas and Sariyas, The Battles of Badr and Uhud, The Historical Development of the Qur’ân* isimli eserlerinde yer alan bilgiler de bu çalışmada ele alınmıştır. Ayrıca, Edward Sell’in eserlerinde sıkça alıntı yaptığı oryantalistlerden Sir William Muir ve Margoliouth başta olmak üzere, bazı oryantalistlerin yaklaşımlarına da yer verilmiştir. Böylece özellikle spesifik konularda hem Edward Sell’in bireysel görüşlerinin hem de bu görüşlerin genel oryantalist yaklaşım içindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu yönüyle bizim araştırmamız bu çalışmadan farklılaşmaktadır.

Edward Sell’in “*The Ottoman Turks*” isimli eseri Ulaş Selvi tarafından “*Osmanlı Türkleri*”⁶⁵ adıyla Türkçeye çevrilmiştir. Yine Sell’in “*The Historical Development of the Qur’ân*” adlı eseri “*Kur’an’ın Tarihsel Gelişimi*”⁶⁶ ismiyle Ankara Okulu Yayınları tarafından Türkçe’ye çevrilmiştir.

7. Kavramlar: Oryantalizm ve Oksidentalizm

Bir oryantalist olan Edward Sell’in siyer ile ilgili çalışmaları tezimizin ana konusu olması münasebetiyle konuya geçmeden önce oryantalizmin kavram, anlam, kapsam ve amaçlarını kısaca ele almaya çalışacağız.

7.1. Oryantalizm

Edward Sell ile ilgili olarak yapacağımız bu araştırmada onun da mensubu olduğu fikri disiplin ve kavramlardan kısa da olsa bilgi vermek yerinde olacaktır. Zira oryantalizm gibi ilmi ve fikri derinliği olan bir bütünün parçası olan Edward Sell’i tam olarak anlayıp anlamlandırabilmek için bu fikri zeminin kapsamı ve amaçlarını bilmek

⁶⁴ Asiye Boyraz, *Edward Sell’in The Life of Muhammad’ Eserinin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022).

⁶⁵ Edward Sell, *Osmanlı Türkleri*, çev. Ulaş Selvi (Ankara: Dorlion Yayınları, 2021).

⁶⁶ Edward Sell, *Kur’an’ın Tarihsel Gelişimi*, çev. Elif Özen - Mehmet Akif Yılmaz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022).

gerekmektedir. Bu arada bu fikri zemine bir reaksiyon olarak görülen oksidentalizmi de tanımak ve anlamak yerinde olacaktır.

Oryantalizmin başlangıç zamanı kesin olarak tespit edilemese de kökeninin çok eski bir geçmişe dayandığı bir gerçektir. İslâmiyet'in yedinci yüzyılda ortaya çıkması ile birlikte Batı ile gerçekleşen siyasi, sosyal ve kültürel etkileşimler Batılıların Doğu'ya⁶⁷ karşı ilgisini artırmıştır. Batı toplumu Doğu'yu kendi doğrularıyla anlama, anlamlandırma ve tanımlama çabası içerisinde olmuştur. Geline nokta ve tarihsel süreç içerisinde bu durum iyi niyetli olsun veya olmasın kesintisiz bir şekilde bu yüzyıla kadar devam etmiştir. Oryantalistler tarafından yapılan bu çalışmaların hem Batıyı hem de İslâm Dünyası'nı etkilediğini görmek mümkündür.

Oryantalizm (Fr. Orientalisme, Alm. Orientalistik) kavramının geçmişten bugüne kadar birçok farklı anlamlar yüklemesi nedeniyle genel geçer bir tanım birliğinden söz etmek mümkün değildir.⁶⁸ Bununla birlikte bir tanım yapmak istersek oryantalizm genel manada Doğu toplumlarının kültür ve medeniyet hayatını, özelde ise İslam ve Arap kültürünü inceleme ve araştırmayı kendisine amaç edinen fikri yönelişi ifade etmek için kullanılan özel veya genel bir terimdir.⁶⁹ Oryantalizm kavramı Türkçede Şarkiyat, şarkiyatçılık veya doğu bilimi kelimeleri kullanarak ifade edilmektedir. Arapçada ise oryantalizm için istiṣrak kelimesi kullanılmaktadır.⁷⁰

Oryantalizmin tanımını biraz daha detaylandırmak gerekirse, Batılıların yakın ve uzak Doğunun⁷¹ bilhassa Müslüman toplumun dillerini, kültürlerini, sanatlarını, tarihlerini, coğrafyalarını⁷² ve inançlarını⁷³ inceleyen aynı zamanda değer yargıları üreten çalışmalardır.⁷⁴ Oryantalizm ile ilgili yapılan tanımlamalar genel olarak iki grup

⁶⁷ “Doğu ve Batı terimleri 15. yy dan sonra kullanılmaya başlamıştır. bkz.” Ridho Al-Hamdi, “Hassan Hanafi’s Epistemology on Occidentalism: Dismantling Western Superiority, Constructing Equal Civilization”, *Episteme: Jurnal Pengembangan Ilmu Keislaman* 14/1 (15 Haziran 2019), 75.

⁶⁸ Yücel Bulut, *Oryantalizmin Kısa Tarihi* (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 4; Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 1.

⁶⁹ Adnan Muhammed Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, çev. Yavuz Fırat (Kayseri: Tezmer, 2013), 9.

⁷⁰ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 1.

⁷¹ Gerhard Endress - Carole Hillenbrand, *Islam: An Historical Introduction* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2002), 11.

⁷² Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 1.

⁷³ Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*, çev. Abdülaziz Hatip (İzmir: Işık Yayınları, 1993), 8.

⁷⁴ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 1.

halinde değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi oryantalizme pozitif bir anlam yükleyen oryantalistlerin yaptıkları tanımlardır. Bu gruptaki oryantalistler, oryantalizmin bilimsel ve akademik çalışmalar neticesinde doğal bir şekilde ortaya çıktığını savunurlar. İkincisi gruptakiler ise oryantalizme negatif bir anlam yüklemektedir. Bu gruptaki oryantalistlerin pek çoğu oryantalizmin toplumlarda ortaya çıkardığı sonuçlara odaklanarak⁷⁵ ve misyonerlik faaliyetleri ile ilişkilendirerek tanımlamalar yaptıkları görülür.⁷⁶ Edward Said'in 1978 yılında yazdığı “*Oryantalizm*”⁷⁷ adlı eserde yaptığı değerlendirmeler yirminci yüzyılda oryantalizme negatif anlam yükleyenlere büyük bir katkı sağlamıştır.⁷⁸

Edward Said'in “*Oryantalizm*” isimli eseri bu alanda yazılmış eserler içerisinde bir kilometre taşı olması nedeniyle onun oryantalizm tanımlamalarından bahsetmek istiyoruz.⁷⁹ E. Said' eserinde oryantalizm hakkında bir tanımla yetinmemiştir. Said, Doğu Batı arasındaki ilişkileri açıklarken oryantalizmi değişik açılardan ele almış ve oryantalizme farklı anlamlar yüklemiştir.

Edward Said eserinde oryantalizmle ilgili olarak en çok kabul gören ve en kapsamlı görüşten başlayarak birden fazla tanım yapmaktadır. Bu tanımlardan bir tanesinde oryantalizmi şu ifadelerle açıklamaktadır. “*Ana hatları ile hareket noktası olarak on sekizinci yüzyılın sonu ile ele alındığında söz konusu Oryantalizm Doğu'yu konu edinen kurumların tamamı, verilen beyanlar, takınılan tavırlar, yapılan benzetmeler, bir cins öğretisi, yönetim biçimi veya hükümet şeklidir. Kısaca bu cins oryantalizm, Batı'nın üstünlük sürdürme taktiği, Doğu üzerinde otorite kurma çabasıdır.*”⁸⁰ Ancak yirminci yüzyıla gelindiğinde artık doğu hakkında araştırma yapanların “oryantalizm” sözcüğünden rahatsız oldukları da bir gerçektir.⁸¹

Oryantalist yakın ve uzak doğunun dil, edebiyat, medeniyet ve dinleri gibi

⁷⁵ Bulut, *Oryantalizm*, 4-8.

⁷⁶ Maxime Rodinson, *Batıyı Büyüleyen İslam.*, çev. Cemil Meriç (İstanbul: Pınar Yayınları, 1983), 46; Zakzuk, *Oryantalizm*, 8.

⁷⁷ Edward William Said, *Oryantalizm (doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*, çev. Nezih Uzel (İstanbul: İrfan yayınevi, 1998).

⁷⁸ Bulut, *Oryantalizm*, 7.

⁷⁹ Yücel Bulut, “Edward W. Said'e ve Oryantalizm'e Dair”, *İstanbul University Journal of Sociology* 3/8 (09 Şubat 2012), 113-160.

⁸⁰ Said, *Oryantalizm*, 13,14.

⁸¹ Said, *Oryantalizm*, 13.

birçok alanla inceleme ve araştırmalar yapan Batılı bilim adamlarına verilen isimdir.⁸² Edward Said ise “*Doğu hakkında ders veren, yazı yazan ve araştırma yapan herkes “oryantalist”tir. Ayrıca genel ve özel anlamda, etnolog, sosyolog, tarihçi ve filologları da kendi bilimsel disiplinleri ile birlikte oryantalizmin içine katmak mümkündür.*” der. Said’e göre Doğu ile ilgili araştırma ve incelemelerde bulunan herkes oryantalisttir.⁸³ Oryantalist kavramı bugün Türkçede “şarkiyatçı” Arapçada ise “müsteşrik” kelimeleri ile ifade edilmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisinde bu kavramlara farklı anlamlar da yüklenmiştir.⁸⁴

Orientalist kelimesi ilk defa İngiltere’de 1779 yılında Edward Pocock hakkında yazılan bir makalede kullanılmıştır. Fransa da ise ilk olarak 1791’de “Orientaliste” olarak ortaya çıkmıştır.⁸⁵ Ayrıca oryantalizm sözcüğü Fransa’da 1838 de *Orientalisme*, *Dictionnaire de l’Academie Française* isimli sözlüğün bir maddesi olmuştur.⁸⁶

Günümüze kadar etkilerini hala devam ettiren oryantalist düşüncenin geçmişten bugüne İslâm’a ve İslâm dünyasına karşı ilgisi hiç eksik olmamıştır. Bu ilginin sonucunda oryantalistler pek çok eser, makale, dergi yayımlamışlar ve konferanslar verip kongreler düzenlemişlerdir. Bütün bu çalışmalarda İslâm ve Müslümanlar hakkında geçmişten bugüne ve geleceğe ait çeşitli fikirler ortaya koymuşlardır.⁸⁷

Bazı araştırmacılar oryantalizmin başlangıcı olarak 1312 yılında Viyana Konsülünde alınan kararlar neticesinde Batı üniversitelerinde Arap Dili kürsüsünün açılmasına ait kararlar ile birlikte resmen başladığını iddia etseler de oryantalizmin ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı konusunda farklı görüşler vardır. Dolayısıyla kesin bir tarihten bahsetmek oldukça zordur.⁸⁸ Zakzuk, Hristiyan din kardeşlerini İslâm

⁸² Endress - Hillenbrand, *Islam: An Historical Introduction*, 11; Zakzuk, *Oryantalizm*, 8.

⁸³ Said, *Oryantalizm*, 13.

⁸⁴ A. J. Arberry, *British Orientalists* (London: W. Collins, 1943), 8.

⁸⁵ Rodinson, *Batıyı Büyüleyen İslam.*, 46; Endress - Hillenbrand, *Islam: An Historical Introduction*, 11.

⁸⁶ Arberry, *British Orientalists*, 11; Maxime Rodinson, “Oryantalizmin Doğuşu”, çev. Ahmet Turan Yüksel, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002), 179.

⁸⁷ Muhammed Kutub, *Oryantalistler ve İslam*, çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014), 4.

⁸⁸ Richard H. Roberts, *Religion, Theology, and the Human Sciences* (Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002), 238; Zakzuk, *Oryantalizm*, 8; Bryan S. Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, çev. İbrahim Kapaklıkaya (İstanbul: Anka Yayınları, 2003), 67; Said,

hakkında bilgilendirmek için İslam’a karşı ilk ilgi duyan ve eserler yazan Yuhannâ ed-Dımaşkî’nin Hz. Muhammed hakkında yazdığı reddiyelerle başladığını kabul etmez. Bunun sebebi olarak da ed-Dımaşkî’nin⁸⁹ Şamlı bir Hristiyan olması ve Emeviler zamanında sarayda yetişen bir doğulu olmasıdır. Ona göre Doğulular tarafından yapılan çalışmalar yerine Batılılar tarafından yapılan çalışmalar dikkate alınmalıdır. Bazı araştırmacılar ise oryantalizmin başlangıcını 11. yüzyılın başları olarak kabul ederken⁹⁰ Rudi Paret Kur'an-ı Kerim’in ilk defa Latinceye çevrildiği ve ilk defa Latince sözlüğün çıkarıldığı 12. yüzyılı oryantalizmin başlangıcı olarak kabul etmektedir.⁹¹ Necib el-Akikî ise bu zamanı daha geriye götürerek 10. yüzyıla işaret etmektedir.⁹² Bazı araştırmacılar ise oryantalizmin Haçlı savaşları sonrasında başladığını kabul ederler.⁹³ Görüldüğü gibi araştırmacılar oryantalizmin başlangıç tarihi ile ilgili birbirinden oldukça farklı zamanlara işaret etmişlerdir.⁹⁴

Araştırmacıların farklı görüşlerde olmalarına sebep olan öncelikle oryantalizm ve oryantalist kavramı ile ne kastedildiğidir. Diğer bir nokta ise oryantalizm adına yapılan faaliyetlerden hangilerinin oryantalizm kapsamına girdiği konusunun tartışılabilir olmasıdır. Oryantalizmin ortaya çıkış tarihi olarak hangi zamanı kabul edersek edelim durağan bir kavramdan, faaliyet ve yöntemden bahsedemeyiz. Bunun sonucu olarak da tarihsel süreç içerisinde farklı oryantalizm tanımlamaları ve çeşitleri karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla böylesine göreceli bir konuda araştırmacıların oryantalizmin ortaya çıkış tarihini belirlemesi kuşkusuz oldukça zor olsa gerektir.

Sebeup sonuç bağlamında oryantalizmin amacı sebeplerinden bağımsız değildir. Zamanla dini, siyasi, ekonomi gibi alanlardaki güncel değişimlere göre güncellenen

Oryantalizm, 79.

⁸⁹ “Yuhanna ed-Dımaşkî Dımaşk’ta doğmuş ve entelektüel bir ortamda büyümüştür. Yuhanna ed-Dımaşkî, Batılıların Saint Jean Damascene, Saint John Damascene, Saint John Damacus gibi farklı isimlerle tanıdığı, önceleri dedesine nisbetle Mansûr b. Sercûn olarak bilinirken, kilisenin hizmetine girdikten sonra Yuhannâ ismini almış, Emeviler döneminde maliyede görev yapmış özellikle Muaviye döneminde üst düzey görevlerde bulunmuştur.” Ömer Faruk Harman, “Yuhannâ ed-Dımaşkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/580-582.

⁹⁰ Zakzuk, *Oryantalizm*, 9.

⁹¹ Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 19; Zakzuk, *Oryantalizm*, 9.

⁹² Zakzuk, *Oryantalizm*, 10.

⁹³ Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 10, 20, 21.

⁹⁴ “Oryantalizmin ortaya çıkışı ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.” Mustafa Sibâî, *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları*, çev. Mücteba Uğur (İstanbul: Beyan Yayınları, 1993), 18,19.

hedefleri olmuştur. Bu yönüyle dinamik bir yapıya sahip olan oryantalizm konjonktürel yapıya göre de hareket ederek Doğunun fay hatları diyebileceğimiz (dini, fikri, kültürel vb.) alanları da kullanarak asıl hedeflerini unutmadan günümüze kadar süregelmiştir. Oryantalistler tarafından yapılan çalışmalar temelde oryantalizmin zamanla farklılaşan bu amaçlarına hizmet eden çalışmalardır. Burada kısada olsa bu hedeflerden bahsetmek istiyoruz.

Fransız şarkiyatçı Gustave Dugat (1824-1894)⁹⁵ “*Histoire des orientalistes de l’Europe du XIIe au XIXe siècle*” adlı eserinde oryantalizmin işlevini bize açık net bir ifadeyle şöyle açıklamaktadır: “*Bir yandan o saf ilim âleminde dolaşmayı sürdürürken bir yandan da Avrupa’nın her taraftan Doğu ülkelerini istila ettiği, uygarlık görevlilerinin yerleştirmesinin, onlara ticari ve politik amaçla Asya araştırmalarını öğretmenin söz konusu olduğu bir dönemde, mevcut dünyaya karışmalıdır.*”⁹⁶

Gustave Dugat bunları söylediğinde Fransa Cezayir’i işgal edeli yirmi yıl İngiltere ise Aden’i daha uzun yıllardır işgal etmiş bulunuyordu.⁹⁷ Oryantalizm Doğulu toplumların önce uzman oryantalistler tarafından çeşitli basit tipolojik terimlerle kültürlerini ve gizemli Doğu’yu daha anlaşılır hale getirmektir. Bundan daha önemlisi ise Doğu toplumlarını yönetilebilir bir seviyeye getirmektir.⁹⁸ Öncelikle Doğu’nun Batı’ya tanıtılması oryantalizmin hedeflerinden birisidir. Fakat bu durum görüldüğü kadar masum bir girişimden ibaret değildir. Buradaki asıl gaye Batı tarafından Doğu’nun siyasi, askeri ve kültürel etkilerine karşı Batı’nın bilinçlendirilmesidir.⁹⁹

Bu cümleden olarak sömürgecilik faaliyetlerinin oryantalizm ile yakında bir ilişki söz konusudur.¹⁰⁰ 1795 yılında Paris’te “*Ecole Speciale des Langues Orientales Vivantes*” özellikle ekonomi ve diplomasinin pratik taleplerine hizmet etmek için

⁹⁵ İbrahim Harekât, “Gustave Dugat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/545.

⁹⁶ Hentsch Thierry, *Hayali doğu: Batı’nın Akdenizli Doğuya Politik Bakışı*, çev. Aysel Bora (İstanbul: Metis Yayınları, 1996), 210.

⁹⁷ Hentsch Thierry, *Hayali doğu*, 210.

⁹⁸ Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 77.

⁹⁹ Ekrem Ziya Umerî, “Oryantalizmin Sünnet ve Sıyer İlmine Yaklaşım Tarzı”, çev. Adil Yavuz, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (01 Mayıs 2003), 235.

¹⁰⁰ Muhammad Abdul Jabbar Beg, “İslam Tarihi Öğretiminin Problemleri”, çev. M. Bahaüddin Varol, *İSTEM* 1/2 (Aralık 2003), 213.

kurulmuştu.¹⁰¹ Haçlı seferlerinin siyasi ve askeri yönden Batı için başarısızlıkla sonuçlanmasından bu yana Batılılar farklı yollardan genel anlamda Doğu'dan özelde Müslümanlardan intikam almak istediler. Bu ideolojiden hiçbir zaman vazgeçmediler.¹⁰² Onların bu fikri sürekli canlı tutmalarındaki en büyük motivasyonları, sömürgecilik ve siyasi amaçlarının arkasında yatan Haçlı savaşları ve misyonerlik dürtüleridir.¹⁰³ Çünkü Doğu, Avrupa'ya coğrafi bir komşu olmaktan çok daha fazlasını ifade etmektedir. Onlar için Doğu aynı zamanda eski uygarlıkların ve dillerin kaynağını teşkil etmektedir. Batı kendini tanımlamak için her zaman karşıt bir imaj olarak Doğu'yu kullanmıştır. Bir bakıma oryantalistler tarafından Doğu, Batı'nın kendini tanımlama aracı olarak görülmüştür.¹⁰⁴ Batılılar oryantalizm faaliyetleri ile alakalı olarak yaptıkları çalışmalarda kendilerini haklı görerek yapılan oryantalist araştırma inceleme vb. çalışmalarla talihsiz Doğulu insanlara yardım ettiklerini düşünmektedirler. Üstelik onlara göre Doğulu toplumların kültürel ve zihinsel kabiliyetleri bunu kendi başlarına başarmaya yetmeyecek kadar zayıftır. Onlar bizim yardımımıza muhtaçtır. Yaptıklarımız ve yapmayı düşündüklerimiz insanlık ve medeniyete katkılarda bulunacaktır diyerek Doğu toplumlarının yetersizliklerini ön plana çıkararak oryantalistlerin yaptıkları çalışmalarla Doğu toplumlarının kendi başına başaramayacağı gelişmeler konusunda yardım ettiklerini dile getirmektedir.¹⁰⁵

Özellikle on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyılda sömürgecilikle oryantalizm arasındaki ilişki konusunda ve sömürgeciliğin ne safhada olduğunu Edward Said şöyle açıklar: *"İkinci Dünya Savaşının arifesinde Avrupa, dünya yüzeyinin yüzde seksen beşini sömürge alanı şekline sokmuş bulunuyordu. Modern Oryantalizmin aynı zamanda kapitalizm ve kolonyalizmin bir parçası olduğunu söylemek pek de yanlış sayılmaz."*¹⁰⁶

Oryantalizm pragmatist amaçlarla her zaman kendi perspektifinden bir Doğu tasarımı ortaya koyma çabası göstermektedir. Batı kendini merkeze

¹⁰¹ Endress - Hillenbrand, *Islam: An Historical Introduction*, 11.

¹⁰² Sibâî, *Oryantalizm ve oryantalistler*, 95.

¹⁰³ Vezzan, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, 23.

¹⁰⁴ Roberts, *Religion, Theology, and the Human Sciences*, 238.

¹⁰⁵ Umerî, "Oryantalizmin Sünnet ve Siyer İlmine Yaklaşım Tarzı", 237; Rana Kabbani, *Avrupa'nın Doğu İmajı* (Cağaloğlu, İstanbul: Bağlam yayıncılık, 1993), 15.

¹⁰⁶ Said, *Oryantalizm*, 176, 177.

konumlandırdıktan sonra menfaatleri doğrultusunda doğuyı dizayn etmeye çalışmaktadır.¹⁰⁷ Oryantalistlerin uzun yıllar yaptıkları araştırma ve incelemelerden elde ettikleri bilgi birikimini emperyalizmin ve kolonyalizmin işini kolaylaştırmak için kullanılmasına izin vermesi ile birlikte bu durum oryantalizmin sömürgecilik amaçlarına hizmet etmiş bulunmaktaydı.¹⁰⁸ Ancak oryantalizm ve sömürgecilik arasında doğrudan veya dolaylı bir ilişki olmadığını savunan batılı yazarların olduğunu da belirtmek gerekmektedir.¹⁰⁹

Oryantalistlerin doğu ile ilgili yaptıkları çalışmalardan bahsederken oryantalizm ve misyonerlik faaliyetlerini birbirinden bağımsız göremeyiz. Oryantalist çalışmalarda ilk başlarda bariz bir şekilde rahipler etkilidirler. Her ne kadar Doğu toplumlarını Hristiyan yapma çabalarını görmek mümkün ise de misyonerler oryantalizmin hedeflerini hiçbir zaman unutmadılar. Dolayısıyla Batı için bir süre sonra misyoner basit bir kavram olmaktan çok daha öte daha kapsamlı ve daha işlevsel bir hal almıştı.

Sömürgeciliğin en zirvede olduğu dönem on sekiz ve on dokuzuncu yüzyıldır. Bu dönem aynı zamanda kilise ve oryantalizm arasında güçlü ilişkilerin olduğu bir dönemdir. Misyonerlerin özellikle faaliyette bulunacakları bölgeler ile oryantalistlerden gelecek yerel ve kültürel desteğe ihtiyaçları vardı. Bu dönemde oryantalistler işlevsel olarak misyonerlik ile iç içe geçmiş bir pozisyonudadır. Yazdıkları eserlerde de bunu görmek mümkündür. Dönemin en karakteristik özelliği ise bir oryantalist aynı zamanda bir kolonyalist ve misyonerdir.¹¹⁰

Oryantalizm doğu dillerini bilme amacına yönelik çalışmaları da kapsamaktadır. Misyonerlik de Hristiyan yapmak istediği toplumun dillerin bilmeye ihtiyaç duymaktaydı. Dolayısıyla bu noktada oryantalizm ile misyonerliğin ortak bir gereksinime yönelmeleri onların birlikte hareket etmelerini sağladı. Misyonerlik faaliyetlerinde dil öğrenmenin önemine inananlardan biri de Roger Bacon'dur. (1214-1294) Bacon Hristiyanların amaçlarına ulaşması için yapmaları gerekenleri şu şekilde

¹⁰⁷ Nurullah Çetin, *Oryantalist Kuşatma* (Ankara: İlbilge Yayıncılık, 2020), 7.

¹⁰⁸ Said, *Oryantalizm*, 121.

¹⁰⁹ Michael Curtis - Mehtap Çakır, *Şarkiyatçılık ve İslam: Avrupalı Düşünürlerin Orta Doğu ve Hindistan'daki Şark Despotizmi Üzerine Görüşleri* (İstanbul: Matbu Kitap, 2015), 7, 8.

¹¹⁰ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 490.

sıralar: “*Hristiyan dünyasının haritasını genişletmenin tek yolu misyonerliktir. Bu amaca ulaşmak içinde şu üç şartı gerçekleştirmek gerekliydi: 1- Gerekli dilleri öğrenmek. 2- İnkâr çeşitlerini öğrenmek ve bunları birbirlerinden iyice ayırt edebilmek. 3-Bunları çürütmek için mukabil delilleri incelemek.*”¹¹¹

Oryantalizm, zayıf olarak gördüğü Doğu ve Orta Doğu da dahil olmak üzere Asya’ya karşı olarak Batı’nın kendini merkeze konumlandırarak, egemenliğinin Doğu’ya kabul ettirilmesinin bir aracı olarak görülmüştür.¹¹²

1973 yılında Paris’te toplanan “29. Uluslararası Oryantalistler Kongresinde” oryantalist teriminin kullanılmaması kararı ardından oryantalizmin artık nihayete erdiği düşünülmemelidir. Oryantalizmin mirası Oryantalistler tarafından derneklerle, kongrelerle, farklı etkinliklerle devam ettirilmektedir. Amerika ve Avrupa’da üniversitelerde birçok enstitü hala oryantalist çalışmalar yapmaya devam etmektedirler. Bir diğer taraftan ise emperyalizm günümüzde hala etkinliğini sürdürmektedir. Emperyalizmin etkili olması için araştırmalara ve araştırmacılara ihtiyacı olduğu muhakkaktır. Bu da oryantalizmi besleyen, şartlara göre uyum sağlayan ve diri tutan bir emperyalizm oryantalizm ilişkisini ortaya koymaktadır.¹¹³

7.2. Oksidentalizm

Batılılar uzun bir süredir doğu ile ilgili oryantalist yaklaşımlarından dolayı hem kendi içinden hem de doğulu araştırmacılar tarafından eleştirilere maruz kalmıştır. Ancak kendi toplumları tarafından yapılan cılız eleştirilerin yanı sıra, Doğulu araştırmacılar tarafından da söylemsel olarak da olsa yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Bu başlık altında oksidentalizm olarak ifade edilen, Batı’nın oryantalizm anlayışına Doğu’nun oksidental bir anlayış geliştirme çabalarını kısaca ele almaya çalışacağız.

Oksidentalizm kelimesi Fransızca’da batı anlamına gelen “occident” kelimesinden türemiştir. “Occident” ve “orient” kavramları Roma İmparatorluğu zamanında Roma şehri dünyanın merkezi olarak kabul edilerek Roma’nın doğusuna

¹¹¹ Zakzuk, *Oryantalizm*, 17.

¹¹² Al-Hamdi, “Hassan Hanafi’s Epistemology on Occidentalism”, 75.

¹¹³ Yücel Bulut, “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002), 34, 35.

“orient” batısına ise “occident” kelimesi kullanılmıştır.¹¹⁴ Türkçe’de “Batı bilimi” veya “garbiyatçılık” olarak ifade edilebilecek olan oksidentalizm kavramı Arapçadan dilimize “şarkiyatçılık” ve “istişrak” terimlerinin yerine kullanılmaktadır.¹¹⁵

Oryantalizm ile meşgul olan insanlar için kullanılan “müsteşrik” kelimesine karşılık olarak oksidentalizm ile meşgul o olanlara ise “müstağrib” kelimesi kullanılmaktadır.¹¹⁶ Oryantalizm ile ilgi çalışmalar yapanlar için kullanılan oryantalist kavramına karşı oksidentalizm ile alakalı çalışmalara yapanlara ise oksidentalist denmektedir.¹¹⁷

Oryantalizm ile ilgili olarak birçok konuda geçmişten günümüze süregelen çalışmalar neticesinde hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. Bu çalışmalarla iştigal edenlere müsteşrik (oryantalist, şarkiyatçı) denilirken oksidentalizm ile meşgul olanların ise “müstağrib” veya “garbiyatçı” gibi kavramlarla pek isimlendirilmediği görülmektedir. Bunun sebebi ise oksidentalizm ile ilgili çalışmalar yapan hem araştırmacıların hem de araştırmaların belli bir düzeye ulaşmamasından kaynaklanmaktadır.¹¹⁸

Türkiyede müstağrib/oksidantalist kavramını ilk olarak Cemil Meriç tarafından kullanılmıştır. Cemil Meriç her ne kadar kavramın tanımını yapmasa da¹¹⁹ “*Bu Ülke*” adlı eserinde ‘müstağripler’ ismiyle bir bölüm ve içerisinde ‘müstağrip’ başlığının girişinde Ahmet Mithat’ın “*Biz, son devir muharrirleri, maarif-i garbiyeyi Şark’a ithala çalışan birer müstağribiz.*” sözleri ile konuya giriş yapmıştır.¹²⁰ Cemil Meriç yine *Kültürden İrfana* adlı eserinde Ahmet Mithat’ı bir müstağrib olarak

¹¹⁴ Yücel Bulut, “Oryantalizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 33/428; Ali Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 25 (2015), 170.

¹¹⁵ Özcan Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi-M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa El-A‘zamî Örneği-”, *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2007), 7.

¹¹⁶ Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 170; Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm”, 7.

¹¹⁷ Abdullah Metin, “Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism”, *Bilig* 93 (06 Nisan 2020), 194.

¹¹⁸ Mustafa Öztürk, “Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 46; Demet Koçyiğit, *Türk Edebiyatında Oksidental Tavrı: Ahmed Mithat Efendi ve Gaspıralı İsmail Bey Örneği* (İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 74.

¹¹⁹ Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm”, 8; Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 171.

¹²⁰ Cemil Meriç, *Bu ülke* (Cağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 1992), 131.

nitelemektedir.¹²¹

Oksidentalizm oryantalizmden daha genç bir kavramdır. Oksidentalizmin gelişimi ve neyi kapsadığı tam olarak bilinmediği için bir tanım birliğinden söz etmek güçtür. Birçok araştırmacı tarafından farklı tanımlar yapılmıştır.¹²² Bu tanım yelpazesinin oldukça geniş olduğu ifade edilebilir.¹²³

Oksidentalizm Doğu'nun Batı'ya ait olan inanç, ibadet, tarih, kültür, coğrafya, iktisat, siyaset, örf ve âdet gibi birçok alanda Batı'yı akademik bir araştırmanın konusu yapma gayreti olarak tarif edilebilir.¹²⁴ Daha kapsamlı anlamıyla oksidentalizm oryantalizmin karşıtıdır. Oryantalizm nasıl ki Batı'nın Doğu'ya ait olan bütün değerleri okuması ise oksidentalizm de bunun tam tersi olarak Doğu'nun Batı'yı okumasıdır denilebilir.¹²⁵

Bir terim olarak oksidentalizm ele alındığında farklı bakış açılarının etkisiyle ortaya çıkan tanımları üç grupta toplamak mümkündür. Birincisi: Oksidentalizmi Doğu'nun kendi menfaati için Batı'yı incelemesi, karşı koyması ve engelleme çabası olarak değerlendirenler.¹²⁶ İkincisi ise oksidentalizm olarak yapılanları Batı düşmanlığı olarak görenler. Ian Buruma, Avishai Margalith gibi oryantalistler bu şekilde düşünenlerdir.¹²⁷ Üçüncüsü ise oksidentalizmi Doğulu bilim adamlarının tarafsız bir şekilde Batıyı incelemeleri ve Batının olumlu taraflarını alarak olumsuz taraflarından kaçınması olarak görenlerdir. Bunun gibi düşünenlerin nihai amaçlarında bütün insanlığın refahını tesis etmek vardır.¹²⁸

¹²¹ Cemil Meriç, *Kültürden İrfana* (İstanbul: İletişim yayınları, 2013), 20.

¹²² Oksidentalizmin farklı tanımları konusunda daha geniş bilgi için bkz. Yağmur Eryılmaz, *Oksidentalizm Yansımalar Açısından Fatih-Harbiye, Sinekli Bakkal ve Ülker Fırtınası Romanları* (İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 15-20.

¹²³ James G. Carrier (ed.), *Occidentalism: Images of the West* (Oxford : New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1995), 10.

¹²⁴ Hıdır, "Oryantalizme Karşı Oksidentalizm", 7; Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 170.

¹²⁵ Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 170, 171.

¹²⁶ Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 172.

¹²⁷ Mohammed Abdullah Hussein Muharram, "Occidentalism/ Orientalism in Reverse: The West in the Eyes of Modern Arab Intellectuals", *Journal of American Studies of Turkey* 39 (01 Nisan 2014), 44; Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 23, 24; İlhan Kutluer, "Hangi Oksidentalizm?", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2006), 446, 447.

¹²⁸ Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 172; Metin, "Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism", 181.

Ian Buruma ve Avishai Margalith tarafından 1942 yılında Japonya Kyoto’da yapılan toplantı, oksidentalizmin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.¹²⁹ ‘*Occidentalizm: The West in the Eyes of its Enemies*’ adlı eseri kaleme alan Ian Buruma ve Avishai Margalith Doğulular tarafından yapılan oksidentalizm çalışmaları, Batı’nın düşmanları Doğulular tarafından yapılan faaliyetler olarak görmüştür. Bu çalışmaların sadece Japonya ve Ortadoğu’yu ilgilendiren meseleler olmadığını veya Kyoto’da yapılan toplantıdaki entelektüellerin gördüğü gibi basit bir İslâmî bir problem olarak görülemeyeceğini ifade eder. Oksidentalistlerin Batı’nın düşmanı olduklarını ve Batıya ön yargı ile baktıklarını söyler.¹³⁰ Yine bu bakış açısına yakın bir görüşü de Bryan Turner’de görüyoruz. Turner oksidentalizmi zararlı bir batıcılık olarak görür ve bu durumun Batı’ya ait her şeyin reddedilmesi anlamına geleceğini söyler.¹³¹

“Oksidentalizm” terimini ilk olarak kullanan Alman Şarkiyatçı Rudi Paret’tir. Rudi Paret aynı zamanda oksidentalizm çalışmalarına olan ihtiyacı dile getirmiştir. Paret, Batıyı anlama ve daha yakından tanımları için İslam Dünyası tarafından ciddi araştırmalar yapılmasının ihtiyacına dikkat çekmiş ve bu çalışmaları gerçekleştirmek için ise enstitüler açmanın gerekliliğini vurgulamıştır.¹³²

İlk defa ilmi bir disiplin olarak “*Mukaddime fi İlmi’l-istiğrâb*”¹³³ adlı müstakil bir eser yazan Mısırlı yazar Hasan Hanefî (1935-2021) oksidentalizmi ele alarak oksidentalizm ile ilgili değerlendirmeler yapmaktadır. H. Hanefî’nin yazdığı bu eserden sonra İslam dünyasında oksidentalizm/istiğrab kavramı yaygın bir şekilde kullanılmaya başlamıştır.¹³⁴

¹²⁹ Fethi Ahmet Polat, “Hanefî’nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tulûat mıdır?”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 76; Metin, “Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism”, 188; Öztürk, “Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü”, 44.

¹³⁰ Ian Buruma - Avishai Margalit, *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies* (New York: Penguin Press, 2004), 5,6.

¹³¹ Turner, *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*, 23, 24.

¹³² Rudi Paret, *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists Since Theodor Nöldeke.*, çev. Mustafa Mahir (Kâhire: Müessesetü’l- Hindâvi, 2017), 16, 17; Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm”, 8; Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 171.

¹³³ “Hasan Hanefî’nin başta oksidentalizmin kavramının tanımı, ortaya çıkışı ve oryantalist bakışın tezahürü olmak üzere, Batı’nın kendini merkeze almasına, oksidentalizm görüşüne itiraz ve vb. değerlendirmeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz.” Hasan Hanefî, *Mukaddime fi ilmi’l-istiğrâb* (b.y.: Dâru’l-Fenniyye, 1991), 9-105.

¹³⁴ Hıdır, “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm”, 8; Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 171,

Oksidentalizm/ğarbiyatçılık konusu şimdiye kadar yeterince ele alınan bir konu değildir. Yapılan az sayıdaki çalışmaların da tamamına yakını yurt dışında yapılmıştır.¹³⁵ Hasan Hanefi eserini yazarken oryantalist düşünce tarafından nesneleştirilen¹³⁶ doğunun ve doğuda keşfedilen her güzelliğin kaynağını eski Yunan ve Roma uygarlığına atfeden oryantalizme karşı bir başkaldırı veya karşı atak olarak yazmıştır.¹³⁷ Oksidentalizm kavramının arkasındaki kişi Hasan Hanefi'dir.¹³⁸ Oryantalizm ile Batı Doğu ile ilgili her şeyi bilen bir özne olarak konumlandırırken, Doğu'yu ötekileştir ve onu bir araştırma nesnesi olarak konumlandırır. Hanefi'ye göre artık roller değişmelidir. Üstelik Doğuluların bunun için haklı gerekçeleri de vardır. Oryantalizmin kendi dışındaki milletler saldırıp yok etme çabasına karşı oksidentalizm bir nefsi müdafaa iken Batı oryantalizmi bir araç olarak kullanarak sömürgeleştirdiği Doğu için de colonization sürecini başlatmış ve uzun yıllar bu amaçlar doğrultusunda faaliyetlerini sürdürmüştür.¹³⁹

Oksidentalizm oryantalizmden yüzyıllar sonra, 20. yüzyıl sonlarında ortaya çıkmıştır. Ancak yeni bir disiplin olmasına rağmen kaynağı çok daha eskilere dayanmaktadır.¹⁴⁰ Oksidentalizmin köklerinin tarihsel olarak İslam medeniyeti ile Yunan medeniyeti arasındaki ilişkilere kadar uzanabileceği ifade edilmektedir.¹⁴¹

Oksidentalizmin tarihsel süreç içerisinde geçirdiği aşamalar, oryantalizmin geçirdiği evrelere benzememektedir. Oryantalizm, kabul gören görüşe göre 1312 Viyana Konsili ile başlayan yaklaşık yedi yüzyıllık bir mirasa sahiptir. Oksidentalizm için böyle bir mirastan söz edilmesi oldukça zordur. Oksidentalizm için oryantalizm gibi akademik yapılanmadan, sistematik bir işleyişten ve mantıksal bir bütünlükten bahsetmek imkânsızdır.¹⁴² Önemli noktalardan bir tanesi de onun, oryantalizmin yıkıcı

172; Rahile Kızılkaya Yılmaz, "Oryantalist Paradigmanın Karşısı Olarak Oksidentalist Söylem: Kavramsal Bir Analiz", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 19/2 (31 Aralık 2021), 221.

¹³⁵ Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", 43.

¹³⁶ Stein Tonnesson, "Oryantalizm, Oksidentalizm ve Ötekini Tanımak", çev. Necmeddin Güney, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 364; Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", 44.

¹³⁷ Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", 44.

¹³⁸ Tonnesson, "Oryantalizm, Oksidentalizm ve Ötekini Tanımak", 364.

¹³⁹ Öztürk, "Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü", 44.

¹⁴⁰ Metin, "Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism", 183.

¹⁴¹ Al-Hamdi, "Hassan Hanafi's Epistemology on Occidentalism", 81.

¹⁴² Alim Arlı, *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin* (İstanbul: Küre Yayınları, 2018), 60-62.

etkilerine bir bakıma Doğu'nun bir tepkisi bir diğer ifade ile savunması olarak ortaya çıktığı gerçeğidir. Batı'nın hegemonist ve kolonici oryantalist yaklaşımına karşı Doğu'nun intikam alma çabasıdır. Aslında bu yaklaşımdan dolayı da başarılı olma şansı kimi araştırmacılarca muhtemel gözükmemektedir.¹⁴³

Oksidentalizm Doğu Batı arasındaki söylem ve görüşleri dengelemek için Batı hakkında bilgi üretir. Oksidentalistin amacı Batıyı ötekileştirmek veya tahakküm altına almak değildir. Oksidentalizmin ortaya çıkmasında büyük katkısı olan Hasan Hanefi'ye göre merkez (Batı) ve çevre (Doğu) olarak kabul edilen bu iki odak nokta arasındaki ilişkiyi tersine çevirmeyi amaçlamaktadır. Ancak bunu yaparken Batı'yı özünden kopararak, yeniden inşa ederek veya tanımlayarak değil.¹⁴⁴ Oksidentalizm bu yönüyle tersine oryantalizm olarak da ifade edilebilir.¹⁴⁵ Batı'nın kendini özne Doğu'yu da bir nesne olarak kabul etmesine karşı tepki gösteren bazı Doğulu din ve bilim adamları oryantalizmin Doğu toplumlarına karşı negatif etkisini ortadan kaldırma ideali ile hareket etmektedirler. Oksidentalizm Batı'nın otoritesini sarsma onların Doğu toplumları üzerindeki hegemonyasını ortadan kaldırma teşebbüsüdür.¹⁴⁶

Avrupa merkeziliği, ortadan kaldırmayı ve üçüncü dünya ülkelerinin bir sömürge toplumu olmalarının önüne geçmeyi hedefleyen Oksidentalizm bir yaklaşım biçimidir. Hasan Hanefi Batı ile münasebetlerde doğunun kendini konumlandığı yerin hatalı olduğunu söyler. Oryantalizmin konumlandığı, tanımladığı Doğu düşüncesinden kurtulmanın gerekliliğini ifade ederek Doğu toplumu şayet bunu başaramaz ise oryantalizmin tarih içerisinde kendisine biçtiği konuma boyun eğmek zorunda kalacaktır. *“Batı üstat, Doğu talebedir; Batı sürekli alan, Doğu sürekli verendir ve Batı üreten, Doğu tüketendir. Talebe ne kadar öğrenirse öğrensin, talebe olmaktan kurtulamamakta, üstat ne kadar yaşlanırsa yaşlansın üstatlığından bir şey kaybetmemektedir.”*¹⁴⁷ Bu perspektifle Batı'nın kendini merkeze konumlandırması münasebetiyle oryantalizm merkezin ürünü, oksidentalizm ise çevrenin ürünü olarak görülmektedir. Merkez bilim, sanat ve kültür gibi birçok alanda sahip olduğu ayrıcalığı

¹⁴³ Öztürk, “Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü”, 45.

¹⁴⁴ Metin, “Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism”, 183.

¹⁴⁵ Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 170.

¹⁴⁶ Karakaş, “Bir Kavram Olarak Oksidentalizm”, 174.

¹⁴⁷ Polat, “Hanefi'nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tulûat mıdır?”, 86, 87.

kendi lehine kullanırken çevre ise daha radikalleşen ve marjinalleşen bir süreç yaşamıştır. Merkez bu tarihsel akışı iyi okumuştur. Henüz yeni bir bilim olan oksidentalizm bu ilişkideki rolleri tam olarak tersine çevirme kabiliyetine sahiptir.¹⁴⁸ Oksidentalizm bunu yaparken oryantalizmin düştüğü hatalara düşmeden Doğu ile Batı arasında eşitsizlikleri ortadan kaldırarak bir denge kurmayı hedeflemektedir.

Oryantalizm kavramını bir araç olarak kullanan Batı, önce epistemolojik olarak varlığını ortaya koyduktan sonra ontolojik alanda kendini zaman içerisinde olgunlaştırarak kabul ettirmiştir. Avrupa kendini merkeze alarak sömürgecilik argümanı geliştirmiş ve bunun sayesinde yeni sahip olduğu alanlarda kolonyal sistemin insanlar tarafından kabullenilebilmesi, mantıksal bir zemine oturtmak için bu argümanları kullanmıştır.

Bu esnada sömürülen yerel toplumların sahip oldukları maddi değerleri yanında toplumsal yapıları Avrupalılar tarafından yok edilmiştir.¹⁴⁹ Burada oryantalizmin bir araç olarak kullanılarak Doğu'ya ait olana sahip olma isteğini görebiliriz.

Dünyanın birçok yerinde oryantalizmin sömürgeci ve ötekileştirici faaliyetlerine karşı yeni bir hareket olarak oksidentalizm gelişmeye başladı.¹⁵⁰ Bugün oksidentalizmi (Batıcılık veya Batı bilimi) her alanda yoğun bir şekilde görmek mümkündür. Oryantalizm karşısında oksidentalizmin epistemolojik ve ontolojik olarak ne yapması gerektiğini araştırmacılar tarafından farklı şekillerde dile getirildiğini görmekteyiz.¹⁵¹ Şunu da belirtmek gerekir ki bilimin metodu hiçbir zaman değişmemiştir. Eski Yunan'da da İslâm orta çağında da hep aynıydı. Oryantalizm sorunu Doğuluların Batı bilimci olmasıyla çözüme kavuşabilir. Batılı ülkelerdeki üniversitelerde bile çalışma yapan Doğulular kendi ülkeleri ile ilgili araştırma yapmaktadır. Aslında Batı'nın Doğulular tarafından araştırılması Batı için de büyük

¹⁴⁸ Hasan Hanefi, *Oryantalizmden Oksidentalizme*, ed. Lütfi Sunar, çev. Hakan Çopur (İstanbul, 2006), 82.

¹⁴⁹ T. Gökhan Özçelik, *Oksidentalizm: Doğu Toplumlarında Modernizme Ulaşan Mecburi Istikamet* (Ankara: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2017), 115.

¹⁵⁰ Wang Ning, "Orientalism Versus Occidentalism?", *New Literary History* 28/1 (1997), 63; Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 180.

¹⁵¹ Mehmet Aydın, "Doğu-Batı Rekabeti ve Oksidentalizmin Yükselişi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 371, 372.

kazanç olacaktır. Hristiyanlık tarihini derinlemesine tetkik etmiş bir Müslüman bilgin göremiyoruz. Oksidentalizm acaba Batı'yı ne kadar tanıyor? Doğu ile Batı, oryantalist ve oksidentalizm, birbirlerini ne kadar iyi tanırlarsa hem eşit sağlıklı bir etkileşim olur; hem de Doğu ve Batının kendini daha iyi tanımasına/tanımlamasına katkıda bulunmuş olur.¹⁵²

Oksidentalizm oryantalizm gibi tarihsel süreç içerisinde sömürgeci, emperyalist bir yaklaşım göstermeyerek, tahakküm eden, karşıdakini aşağılayan düşünce ve eylemlerden uzak durarak, bir karşı tutum belirlemeye çalışarak, oryantalizmin olumsuz etkilerinden Doğuyu kurtarma fikri ile hareket etmiş ve bir tavır belirleme çabası içerisinde olmuştur.¹⁵³ Kavramsallaşma sürecini henüz yeni tamamlayan ve genç bir ilim dalı olan oksidentalizm, Doğu için bir çıkış noktası olabilir. Ayrıca son yıllarda oryantalistlerin metodolojisine vakıf Müslüman araştırmacıların (müstağripler/oksidantalistler) yetişmesiyle, sınırlı da olsa bir gelişmeden bahsedilebilir.¹⁵⁴

8. Edward Sell'in Hayatı ve Eserleri

8.1. Edward Sell'in Hayatı

Edward Sell, 24 Ocak¹⁵⁵ 1839'da¹⁵⁶ Oxford'un güneybatısında İngiltere Wantage'de dünyaya gelmiştir.¹⁵⁷ Hindistan'da misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak

¹⁵² İlber Ortaylı, *Tarih Yazıcılık Üzerine* (Ankara: Cedit Neşriyat, 2011), 162, 163.

¹⁵³ Karakaş, "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm", 176, 177.

¹⁵⁴ Hıdır, "Oryantalizme Karşı Oksidentalizm", 10.

¹⁵⁵ Philip Schaff, "Edward Sell", *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, ed. Samuel Macauley Jackson (Michigan: Baker Book House Grand Rapids, Michigan, 1953), 10/345.

¹⁵⁶ James Dixon Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, ed. J. D. Douglas - Robert G. Clouse (Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 1991), 745; Clinton Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, ed. Gerald H. Anderson (New York: Simon & Schuster Macmillan, 1999), 611; C. E Buckland, *Dictionary of Indian Biography* (London: Swan Sonnenschein & Co., 1906), 382.

¹⁵⁷ Schaff, "Edward Sell", 10/345.

için “*Church Missionary Society*” (CMS)¹⁵⁸ tarafından görevlendirilen¹⁵⁹ İngiliz yazar ve misyoner¹⁶⁰ Edward Sell, Hindistan’da yaklaşık yarım asırlık aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinde bulunmasına rağmen,¹⁶¹ onun hakkında yayımlanmış çok az biyografi bilgisinin dışında yapılmış bilimsel çalışmalar mevcut değildir.¹⁶²

1825 yılında misyoner adaylarına eğitim vermek amacıyla kurulan Londra Islington’daki “*Church Missionary Society*”de¹⁶³ eğitimini tamamlayarak 1862 yılında buradan mezun olan Sell, papaz olarak atandıktan sonra Hindistan’da 67 yıl sürecek olan misyonerlik görevine başladı.¹⁶⁴ 1874 yılında ise Hindistanda Madras Üniversitesi öğretim üyesi oldu.¹⁶⁵

Çalışmalarını Müslüman nüfuz üzerinde yoğunlaştırmak üzere İngiltere’den ayrılan Sell, 1865 yılında Hindistan’da Harris Lisesi Müdürü olarak görevine başladı.¹⁶⁶ Edward Sell Harris Lisesindeki görevine geldikten hemen sonra okula kabul edilen öğrencilerin ileri yaşlarda olması sebebiyle yaşanan disiplin sorunlarını ve onların İngilizce öğrenmede karşılaştıkları zorlukları ortadan kaldırmak için tedbir amaçlı bazı çalışmalar yapmıştır. İleri yaştaki öğrencilerin okula kabul edilmemesi, devamsızlık yapanların kaydının silinmesi ve hatalı davranış gösterenlerin

¹⁵⁸ “1783 yılında kurulan Eclectic Society üyeleri 1786 ve 1796 yılları arasında misyonerlik faaliyetleri ilgili kendi aralarında tartışmalar yapıyorlardı. Bu tartışmalar 1799 yılında kendi aralarında yaptıkları bir toplantıda John Venn Hristiyanlar dışında Hristiyanlık bilgisini hangi yöntemleri kullanarak Hristiyanlığı yayabiliriz? Sorusunu gündeme getirmiş ve sonrasında dört ilke benimsenerek 12 Nisan 1799 yılında cemiyetin ilk temellerini atılmıştır. Temel ilkesi Hristiyanlığı yaymak olan bu cemiyet burada belirlenen ilkelere bağlı kalarak uzun yıllar faaliyetini sürdürmüştür.” “The Volume Of The Church Missionary Society For Africa And The East” (London: Church Missionary Society, 1902), 1789-1899/2, 3; “Verilen misyonerler listesinde Edward Sell 1865 yılından itibaren Madras’ta görevli olduğu belirtilir. Ayrıca CMS’nin tarihi ve görevli misyonerler hakkında daha geniş bilgi için bkz.” “The Volume Of The Church Missionary Society For Africa And The East”, 1789-1899/2-30, 632.

¹⁵⁹ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611.

¹⁶⁰ Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745.

¹⁶¹ Murray T. Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, *The Muslim World* 22/3 (1932), 297.

¹⁶² M. Alan Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888*. (Montreal: The University of McGill, Institute of Islamic Studies, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 92.

¹⁶³ M. Guenther Alan, “The Hadith in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India”, *History of Christian-Muslim Relations* (Leiden, Boston: BRILL, 2004), 25/265, 266.

¹⁶⁴ Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745.

¹⁶⁵ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Schaff, “Edward Sell”, 10/345; Samuel M. Zwemer, “Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.”, *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 3 (1932), 730.

¹⁶⁶ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888*, 93.

cezalandırılması gibi bir dizi önlemler olarak köklü değişiklikler yapmış,¹⁶⁷ yeni ders kitaplarını yazılması için büyük gayret göstermiştir.¹⁶⁸ Güney Hindistan'da uzun yıllar boyunca misyonerlik görevlerinin yanı sıra çok sayıda araştırma ve incelemeler yapan¹⁶⁹ Sell, Harris Lisesi Müdürlüğünü 1881 yılına kadar sürdürmüştür¹⁷⁰

Edward Sell Harris Lisesi Müdürlüğü görevini sürdürürken aynı zamanda bu görevi ile birlikte¹⁷¹ Madras ve Travancore piskoposluklarında tarihi kökleri 18.yy'ın sonları 19.yy'ın başlarına dayanan "*Church Missionary Society*'nin sekreterliğini yapmıştır.¹⁷² 1881 yılında Lambeth'ten ilahiyat lisansı ve 1907'de Edinburg Üniversitesi'nden fahri ilahiyat doktorası aldı.¹⁷³ Edward Sell Hindistan'da "*Society for Promoting Christian Knowledge*", kısa ifadesi ile S.P.C.K¹⁷⁴ "*Hristiyan Bilgisini Teşvik Derneği*"nin hizmetinde uzun yıllar görev yapmıştır.¹⁷⁵

Edward Sell Müslümanlara yönelik çalışmalar yapmak isteyen misyonerler için oldukça önemli bir yer olan Hindistan'da yaşamış ve eserlerini de burada yazmıştır. Doksan üç yıllık ömrünün büyük bir kısmını burada geçirmesine rağmen bir misyoner olarak onun ünü Hindistan sınırlarını aşmış, Sell'in ölümü birlikte Hindistan dışındaki Müslüman toplumlar içinde faaliyet gösteren bütün misyonerleri etkilemiştir.¹⁷⁶

Hindistan'da yaşadığı sürede Müslümanlara yönelik çalışmalar yapan

¹⁶⁷ Goldsmith M. G., "The Tamil Country", *The Missionary Conference: South India And Ceylon* (Madras-London: Addison & Co., Mount Road, John Snow & Co., 1880 1879), 2/6, 7.

¹⁶⁸ F. R. Sell, "Canon Edward Sell, D.D", *Friends of Moslem* 9/1 (1935), 17.

¹⁶⁹ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888*, 93.

¹⁷⁰ Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745.

¹⁷¹ Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730.

¹⁷² Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745; Schaff, "Edward Sell", 10/345; Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Buckland, *Dictionary of Indian Biography*, 382; Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730.

¹⁷³ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Sell, "Canon Edward Sell, D.D", 18; Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730.

¹⁷⁴ "1698 yılında Thomas Bray tarafından Hristiyanlığı yaymak için kurulan merkezi İngiltere'de olan bir kuruluştur. Zamanla Hristiyanlığı yaymak için İngiltere dışında da faaliyetler göstermiştir. "Ayrıca S.P.C.K'nın tarihi gelişimi, misyonu, görevlileri, İngiltere dışındaki çalışmaları ve süre gelen faaliyetleri hakkında daha geniş bilgi için bk. " Edmund McClure - Allen W. O. B., *Two Hundred Years: The History of The Society for Promoting Christian Knowledge 1698-1898* (London: B. & J. B. Young and Co., 1898), 10; Edward A. Freeman, *History and Conquests of the Saracens* (London: Macmillan and Co., 1876), 16, 17; W. K. Lowther Clarke, *A short History of S.P.C.K* (London: The Macmillan Company, 1919), 11-23.

¹⁷⁵ Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745.

¹⁷⁶ Titus, "Current Topics: Canon Edward Sell", 297.

misyonerler arasında en kıdemli olanlardan olan Sell, İslam Dini ile ilgili birçok eser yazmıştır. Sell çalışma ve araştırma alanı olarak kendisini İslam literatürü ile sınırlandırmamış farklı konulardan oluşan yazılar yazmıştır. Onun yoğunlaştığı bir diğer alan ise Eski Ahit olmuştur. İslam Dini ve Müslümanlarla alakalı yazdığı kitaplar Müslümanlar hakkında bilgi sahibi olmak isteyen misyonerler için kalıcı bir rehber olmuştur.¹⁷⁷

Edward Sell İslâm dini ile ilgili eserlerinin yanı sıra özellikle Eski Ahit ile ilgili de birçok eser vermiştir. Ellinci kitabı üzerinde çalışmalar yaptığı sırada öldüğü söylenen Sell'in eserlerinin yarısına yakını Eski Ahit üzerine yaptığı çalışmalardır. Sell'in İslâm dini ve Eski Ahit konuları, yoğunlaştığı iki alan olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁷⁸ Sell bu eserleri ile beraber sosyal hayatta aktif bir şekilde faaliyet göstermiş ve birçok kilise üyesi ve Müslüman misyonerlerle ile iletişime geçerek onlarla dostluk kurmuş, onları çalışmaları konusunda cesaretlendirmiştir.¹⁷⁹

Hindistan'da Madras'ta S.P.C.K basımını Kur'an Sell “*Christian Literature Society*” (Hristiyan Edebiyat Cemiyeti)¹⁸⁰ İslam serisinin editörlüğünü yapmıştır.¹⁸¹ Sell'in yazdığı eserler ve S.P.C.K ile ilgili yaptığı çalışmalar S.P.C.K'nın Madras'ta basın ve yayın konusundaki gelişimine büyük katkı sağlamıştır.¹⁸²

Edward Sell İslâm'ın çeşitli konuları ile alakalı olarak birçok eser vermiştir. Ancak Sell çalışmalarını İslâm ile sınırlandırmayarak İslam'ın yanı sıra Eski Ahitle ilgili olarak kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Sell Hindistan'da görev yaptığı dönemde Hindistan resmî kurumlarının kullanımına yönelik misyonerlik faaliyetleri kapsamında bazı kitaplar yazmıştır. Neredeyse doksan üç yaşında iken yayımlanan

¹⁷⁷ Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, 297.

¹⁷⁸ Sell, “Canon Edward Sell, D.D”, 18; Zwemer, “Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.”, 730.

¹⁷⁹ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611.

¹⁸⁰ Londra'da Anglikan Rahip Thomas Bray tarafından İngiltere dışında Hristiyan bilgisini yaymak ve teşvik etmek için kurulan S.P.C.K hala varlığını ve faaliyetlerini aktif bir şekilde sürdürmektedir. Eserler yayınlama, dağıtma veya medya araçlarını kullanarak İncil'i tüm uluslara duyurmayı hedeflemiştir. Bunun için de İngiltere dışında birçok yerde okullar, kütüphaneler, üniversiteler açmıştır. Bu faaliyetler kapsamında Hindistan'a matbaayı göndermiş, orada İngiliz okulları açmıştır. Zamanla değişmiş olsa da hala temel misyonu ile hareket etmektedir.” The Society for Promoting Christian Knowledge. “about-us”. Erişim: 21.03.2024.

¹⁸¹ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611.

¹⁸² Zwemer, “Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.”, 730.

“*The Messianic Hope*” bunlardan bir tanesidir.¹⁸³

Edward Sell’in eserlerinde etkisinin bariz bir şekilde görüldüğü ve kendisinden övgü ile bahsettiği, Sell’in Hindistan’daki misyonerlik faaliyetlerinde halefi olan Sir William Muir ise daha çok İslâm’ın erken dönemine odaklanarak ilk dönem metinleri üzerine çalışmalarını yoğunlaştırırken, Sell ise daha çok kendi döneminde yaşanan İslâm üzerine çalışmalarını sürdürmüştür. Bu yönü ile Sell, Sir William Muir’den ayrılmaktadır. Edward Sell çalışmalarını yaşamını sürdürdüğü Hindistan’daki deneyimlerine ve Müslümanların pratik uygulamalarına dayandırmıştır.¹⁸⁴

Sell “*The Church of Islam*”¹⁸⁵ başlıklı makalesinde kendisinin ifadesi ile onu Hz. Muhammed’in kandırılıp kandırılmadığı veya onun bir elçi mi yoksa bir sahtekâr mı olup olmadığı gibi İslâm’ın kökenlerine ait teorik bilgiler yerine, Sell şu anda Müslümanlar neye inanmaktalar İslâm dini bir sistem olarak ne durumdadır konuları ile daha çok ilgilenmiştir.¹⁸⁶ Sell, Hz. Muhammed’in teorik bilgileri yerine onun gerçekleştirdiği uygulamalarının, Kur’an’ın Arabistan için neler kattığının ve İslâm dininin sistem olarak geçmişten günümüze geldiği noktanın araştırılmasının daha önemli olduğu düşüncesindedir.¹⁸⁷ Sell görevli olduğu Hindistan’da hem misyonerlerin hem de sömürgeci hükümetin karşılaştığı yaşanan güncel İslâm’ın pratik haline odaklanmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁸⁸

Edward Sell kendi döneminde yaşayan oryantalistlerin İslâm’a karşı tavırlarını eleştirerek onların İslâm’a karşı yaklaşımlarını cahilce ve önyargılı bulmaktadır. Sell, İslâm’ı doğru bir şekilde anlamak için öncelikle onun literatürüne hâkim olunması gerektiğini ve İslâm’ı, yalnızca teorik bilgilerle değil, aynı zamanda Müslümanlarla birlikte yaşayarak öğrenmenin, İslâm hakkında yazı yazmanın daha doğru bir yöntem olacağını ifade etmektedir. Sell kendisinin İslâm hakkındaki yazılarını Müslüman

¹⁸³ Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, 297.

¹⁸⁴ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 107; Alan, “The Hadîth in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India”, 25/207.

¹⁸⁵ Edward Sell, “The Church of Islam”, *The British and Foreign Evangelical review*, ed. John Candlish (London, 1878), 27/335.

¹⁸⁶ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 107; Alan, “The Hadîth in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India”, 25/207.

¹⁸⁷ Sell, “The Church of Islam”, 27/335.

¹⁸⁸ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 107, 108; Alan, “The Hadîth in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India”, 25/270.

otoritelerine dayandırarak kaleme aldığını ifade etmektedir.¹⁸⁹

Hindistan'da gösterdiği faaliyetler, özellikle Madras Ünverstesi ile bağlantılı olarak yaptığı çalışmalar¹⁹⁰ ve bir misyoner olarak İngiliz Hükümeti adına Hindistan'da yaptığı faaliyetler sebebiyle Edward Sell'e 1906 yılında Kaisari Hind Madalyası¹⁹¹ verilmiştir.¹⁹²

Hindistan'daki misyonerlerin "Nestoru" (kıdemlisi) olarak tanınan Sell¹⁹³ Hindistan'da yaşadığı dönemde kendisine Canon Edward Sell, Oryantalist, Londra, diye gönderilen bir mektubun kendisine ulaşması için yetersiz bir adres olmasına rağmen Madras'ta ona güvenli bir şekilde ulaştığı ifade edilmekte, bu durum onun Hindistan'da ne kadar tanınan bir oryantalist olduğunu gösterdiği söylenmektedir.¹⁹⁴

Güney Hindistan'da yaklaşık 67 yıl süren misyonerlik faaliyetleri ile birlikte birçok eser veren ve oldukça üretken bir kişi olan Edward Sell 1932 yılında "*Church Missionary Society'den*" emekli olduktan iki gün sonra 93 yaşında¹⁹⁵ 15 Şubat 1932'de¹⁹⁶ Bangalore'daki evinde vefat etti. Geride kendisinden sonraki misyonerlerin faydalanması için birçok eser bırakmıştır.¹⁹⁷ Öldüğünde ellinci kitabı üzerinde çalışmalarını sürdürüyordu.¹⁹⁸ Hayatının son anına kadar yazmayı sürdüren Edward Sell için Murray T. Titus onun için "*elinde kalemiyle öldü*" ifadesini kullanmaktadır.¹⁹⁹

Müslümanlara yönelik faaliyet gösteren misyonerler için önemli bir kişi olan

¹⁸⁹ Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730, 731.

¹⁹⁰ Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 731.

¹⁹¹ 1900 ile 1947 yılları arasında ırk, meslek, konum ve cinsiyet ayrımı yapmadan Hindistan'da kamu yararına önemli faaliyetlerde bulunan kişilere verilen altın, gümüş ve bronz madalyalardır. 10 Nisan 1900 yılında Kraliçe Victoria (1819-1901) tarafından vermeye başlanmıştır. George Hamilton, "The London Gazette" (11 Mayıs 1900), 2296, 2297.

¹⁹² Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 731; Sell, "Canon Edward Sell, D.D.", 18; Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 93.

¹⁹³ Titus, "Current Topics: Canon Edward Sell", 297.

¹⁹⁴ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Titus, "Current Topics: Canon Edward Sell", 297, 298.

¹⁹⁵ Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 93.

¹⁹⁶ Sell, "Canon Edward Sell, D.D.", 18; Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730.

¹⁹⁷ Titus, "Current Topics: Canon Edward Sell", 297; Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730; Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 93.

¹⁹⁸ Zwemer, "Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.", 730.

¹⁹⁹ Titus, "Current Topics: Canon Edward Sell", 297.

Edward Sell Hindistan’da yaşamış olmasına rağmen onun kaybı dünyanın farklı yerlerde faaliyet gösteren misyonerler tarafından hissedilmiştir. Edward Sell’in uzun yıllar aktif bir şekilde sürdürdüğü yaşam ve faaliyetlerle diğer misyonerlere ilham veren bir oryantalist olduğu ifade edilmektedir.²⁰⁰ Toplumun tüm sınıflarının Avrupalıların, Hinduların ve Yahudilerin güvenini kazanacak kadar yetenekli ve entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu söylenmektedir.²⁰¹

Batı’nın İslâm anlayışına büyük katkıda bulunmuş olan Edward Sell’in²⁰² vefatı ile birlikte çeşitli vesilelerle yazılar yazan diğer oryantalistler onun Hindistan özelinde Müslümanlarla yaşadığı pratik uygulamalardan hareketle yaptığı çalışmalar ve yazdığı eserlerden övgü ile bahsetmişlerdir. Onun eserlerinin kendisinden sonra Müslümanlara yönelik çalışmalar yapacak misyonerler için vazgeçilmez bir kaynak olduğu görüşündedirler. Uzun yıllar düzenli bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinde bulunan Sell’in misyonerler için muhteşem bir örnek olarak sunulduğu dile getirilmektedirler.²⁰³

8.2. Eserleri

8.2.1. The Life of Muhammad

Edward Sell Hz. Peygamber’in hayatına dair yazdığı “*The Battles of Badr and of Uhud* (1909), *Ghazwas and Sariyas* (1911) ve *The Life of Muhammad* (1913)” adlı eserlerin yayımlandığı tarihler ve eserlerin içerikleri incelendiğinde Sell’in parçadan bütüne doğru bir hareketle Hz. Peygamber’in hayatına dair eserler ortaya koyduğu söylenebilir. Sell bu eserlerinde konuları ele alırken daha önceki eserlerinde yer verdiği konular tekrar geldiğinde ya önceden yazdığı eserlere atıf yapmış ya da aynı cümlelerle veya kısmi değişikliklerle tekrar ele almıştır.

Edward Sell’in müstakil olarak Bedir ve Uhud savaşlarını ele aldığı “*The Battles of Badr and of Uhud*” ve Hz. Peygamber seriyye ve gazvelerini ele aldığı “*Ghazwas and Sariyas*” eserleri bir birini tamamlayan eserlerdir. Sell Bedir ve Uhud

²⁰⁰ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611; Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, 297.

²⁰¹ F. F. Ellinwood, “Review of Faith of Islam”, *The Missionary Review of The World* (New York, London: Funk And Wagnalls Company, 1897), 10 New Series, 20 Old series/757-765.

²⁰² Guenther, *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888.*, 91.

²⁰³ Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, 298.

savaşlarına “*The Battles of Badr and of Uhud*” adlı eserinde değindiğinden dolayı Hz. Peygamber seriyeye ve gazvelerini ele aldığı “*Ghazwas and Sariyas*” adlı eserinde yer vermemiştir. Bu iki eserde verilen bilgilerin “*The Life of Muhammmad*” isimli eserindeki bilgilerle genel anlamda uyumlu bilgiler olduğu hatta çoğu zaman aynı metinler kullandığı görülmekte Sell bazen de bu eserlere atıfta bulunarak kısaca değinmeyi tercih etmektedir.

Edward Sell “*The Life of Muhammmad*” adlı eserinde Hz. Peygamber’in hayatını kronolojik olarak ele almıştır. Arabistan’ın durumu hakkında kısa bir bilgi vererek başladığı eserinde Hz. Peygamber’in rahatsızlığı ve son olarak Hz. Peygamber ve İslâm dini ile ilgili olarak bazı değerlendirmelere yer vererek sonlandırmaktadır. On bir bölümden oluşan eserinde çoğu zaman kaynak göstermeyi tercih etmese de tefsir kaynaklarından Beyzâvî’nin (685/1286) “*Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*”, hadisler için Buhârî’nin (256/870) “*el-Câmiu’s-Sahîh*” ve “*Tirmîzî’nin*” (279/892) el-Câmiu’s-Sahîh, genel tarih kitabı olarak Taberî’nin (310/923) “*Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*”, Mes’ûdî’nin (345/956) “*Mürûcû’z-zeheb ve me’âdinü’l-cevher*”ini kullanmıştır.

İbn İshak’ın “*Sîre’sî*” ni Koelle’den İbn Hişâm’ın “*es-Sîretü’n-nebeviyye*”si ve Vâkıdî’nin “*Kitâbü’l-Megâzî*”sine atıfta bulunacağı zaman ise S. William Muir’den alıntılama yoluna gitmiştir. Yine S. W. Muir’in yanı sıra Margoliouth, Moulavi Cheragh Ali, Seyyid Emîr Ali de²⁰⁴ onun bu eserinde faydalandığı diğer kaynaklardır.

Edward Sell Hz. Peygamber’in hayatına dair konuları ele alırken ihtiyaç duyduğunda Kur’an-ı Kerim ayetlerini tarihsel bir veri olarak kullanmıştır. Kur’an-ı Kerim’in bir vahiy ürünü olduğunu kabul etmeyen Sell eserinin birçok yerinde Kur’an-ı Kerim’i Hz. Muhammed’in zaman ve şartlara göre kendisinin uydurduğu imasına yer vermektedir.

²⁰⁴ “1849 yılında Hindistan’da doğan 1928 yılında İngiltere’de ölen ve Şii bir ailenin çocuğu olan Müslüman hukukçu ve siyasi lider. Yazıları Müslümanlardan daha ziyade Batılılar tarafından takip edilen Seyyid Emîr Ali, Batılıların Hz. Peygamber’e yönelik saldırılarına karşı A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed adlı eserini yazmıştır. Daha geniş bilgi için bk.” Abdullah Ahsan, “Emîr Ali, Seyyid”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/123-124.

Sell dokuzuncu bölümde Yahudilerin bastırılması ve sindirilmesi başlığı altında Benî Kurayzâ'ya yapılan haksızlığa dikkat çekmektedir. Eserin geneline bakıldığında Hz. Peygamber ve Müslümanların Yahudilere karşı uygulamalarına karşı memnuniyetsizliğini ifade eden Sell, bazen Hz. Peygamber ve Müslümanların Yahudilere haksızlık ettiğini ve acımasız davrandığını ifade etmektedir.

Edward Sell eserinde ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarından faydalanma çabasının yanında yaşadığı dönemde Hindistan'da Müslüman yazarlardan Moulavi Cheragh Ali, Seyyid Emîr Ali gibi yazarlara atıf yapmayı ihmal etmemiştir. Eserinin tamamında ise sıklıkla Sir William Muir ve Margoliouth gibi oryantalistlerin eserlerine atıflar yapmıştır. Muhtemelen izlediği bu metotla Müslümanlar tarafından kendisine yöneltilebilecek eleştirileri engellemeyi amaçlamakta fikir ve düşüncelerini sağlam bir zemine oturtmak istemektedir.

Çoğu zaman söylemek istediklerini başka oryantalistlere söyletmeyi tercih eden Edward Sell, özellikle Hz. Peygamber'e gelen vahyin mahiyeti ve Hz. Peygamber üzerindeki etkisi konusunda D. B. Macdonald, Sigismund Koelle, Rabbi Geiger ve S. William Muir'in görüşlerini aktararak kendi yaklaşımını ortaya koymaya çalışmaktadır.

8.2.2. The Ottoman Turks

"*The Ottoman Turks*" Edward Sell'in Osmanlı tarihi ile ilgili olarak yazdığı özet denilebilecek kadar kısa bir eserdir. Edward Sell'in bu eseri Ulaş Selvi tarafından Türkçeye çevrilerek Dorlion Yayınları "*Osmanlı Türkleri*" ismiyle basılmıştır. Sell'in bu eseri iki bölüm ve üç ekten oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı'nın yükselişini ikinci bölümde ise çöküşünü ele almaktadır. Bu bölümlerden sonra ek olarak Osman Gazi (1299-1326) ile başlayan ve Mehmet Vahdeddin ile son bulan bir Osmanlı padişahları listesi vermektedir. Bir diğer ek olarak ise '*Osmanlı İmparatorluğunda Kölelik*' başlığı altında ek bir bölüm üçüncü ve son ek olarak ise '*Osmanlı Edebiyatı*' başlığı ile eserini sonlandırmaktadır. Edward Sell'in kaleme aldığı Osmanlı tarihi ile ilgili bu eser oldukça kısa ve yüzeysel bilgiler içermektedir. Bu eserinde çoğu zaman ise S. Lane-Poole'nin "*Turkey*"²⁰⁵ adlı eserinden faydalanmaktadır. Sell Sekiz Osmanlı

²⁰⁵ Stanley Lane-Poole, *Turkey* (New York: G. P. Putnam's Sons, 1889).

padişahını sayarak tarihte hiç bu kadar başarılı padişahların peş peşe gelmediği ve hiçbir imparatorluğun iki yüzyıl içerisinde bu kadar büyümediği gibi görüşleri konusunda ise sık sık S. Lane-Poole'den doğrudan alıntılar yapmaktadır.²⁰⁶

8.2.3. The Historical Development of The Qur'an

“*The Historical Development of the Qur'ân*” adlı eserinin giriş bölümünde verdiği bilgilere bakıldığında Edward Sell bu eserinde Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'an-ı Kerim'i ile ilişkilendirerek Kur'an'ın tedrici bir şekilde geçirdiği aşamaları ele almayı amaçladığını ifade eder. Bir diğer taraftan ise böyle bir yol izlemekle Hz. Peygamber'in zaman içerisinde kendisine inanan ve inanmayan insanlarla kurduğu iletişim ve inen vahyin süreç içerisinde tutarlılığının ortaya konabileceğini dile getirerek aynı zamanda eserinin amacını da dile getirir.

Edward Sell “*The Historical Development of the Qur'ân*”da Kur'an-ı Kerim ayetlerini kullanırken güvenilir bir kaynak olarak kabul ettiği Nöldeke'nin “*Geshichte des Qorans*”²⁰⁷ kitabından faydalandığını ifade eder. Nöldeke'nin yanı sıra Rodwell ile Palmer nadiren de olsa Sale ve Lane'nin Kur'an-ı Kerim çevirilerinden faydalandığını dile getirir. Edward Sell giriş bölümünde Nöldeke'nin sure sıralamasından bahseder. Nöldeke'nin Mekki sûreler: Birinci dönem (612-617), ikinci dönem (617-619), üçüncü dönem (619-622), Medeni sûreler ise dördüncü dönem (622-632) olmak üzere dört dönemde ele aldığı bilgisini vermektedir.

“*The Historical Development of the Qur'ân*” Mekke ve Medine dönemi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde vahyin ilk gelişi ile başlayarak hicrete kadar olan dönemi ele almakta ikinci bölümünde ise Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkiler başta olmak üzere Hz. Peygamber'in seriyye ve gazveleri de bu bölümde ele alınmaktadır. Edward Sell eserinde konuları ayetler bağlamında tematik olarak ele alarak değerlendirmeye çalışmaktadır.

Edward Sell'in “*The Historical Development of the Qur'ân*” adlı bu eseri “*Kur'an'ın Tarihsel Gelişimi*” ismiyle Elif Özen ve Mehmet Akif Yılmaz tarafından

²⁰⁶ Sell, *The Ottoman Turks*, 63.

²⁰⁷ Theodor Nöldeke, *Geschichte des Qorans* (Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1919).

Türkçe'ye çevrilmiştir. Oryantalist Klasikleri serisinin 18. eseri olarak Ankara Okulu Yayınları tarafından basılmıştır ²⁰⁸

8.2.4. The Faith of Islam

“*The Faith of Islam*” Edward Sell’in 1880 gibi erken tarihte yayımlanan, en iyi bilinen kitaplarından biridir.²⁰⁹ Günümüze kadar birçok baskı yapan “*The Faith of Islam*” Batı’nın İslam anlayışına büyük etki etmiş eserlerinden biridir.²¹⁰ S. W. Muir’in ilk dönem İslâm dini metinlerine karşı Edward Sell bu eseri ile birlikte misyoner akademisyenlere İslâm’ı doğru bir şekilde tanımak için onun literatürünü bilmenin ve onu yaşayan insanlar arasında yaşamanın önemini vurgulamaktadır.²¹¹

1880 yılında ilk baskısını yapan “*The Faith of Islam*”, 1896 yılında Trubner’in Oriental Serisi’nde genişletilmiş olarak tekrar basıldı. 1907 yılında S.P.C.K., tarafından üçüncü baskısı yapılmış ve yine S.P.C.K. Madras baskısıyla önceki baskının şekli korunarak bazı ilaveler yapılarak tekrar basılmıştır. Bu baskıdaki en önemli değişiklik ise III. bölüme “*Ahmadiyya Sect*” (Ahmediye Tarikatı) bölümünün ve “*The Authenticity of the Traditions*” (Hadislerin Sahihliği) isimli makalenin eklenmesidir.²¹²

“*The Faith of Islam*” altı bölümden oluşmaktadır. Yazar birinci bölümde İslâm’ın temelleri, ikinci bölümde Kur'an ve hadislerin tefsiri, üçüncü bölümde İslam’ın mezhepleri, dördüncü bölümde İslam inancı (itikadı), beşinci bölümde İslâm’ın pratik görevleri, altıncı bölümde ise İslâm’ın bayramları ve oruçları konularına değinmektedir. Sell eserinde Kur'an-ı Kerim alıntıları söz konusu olduğunda Rodwell’in çevirisinden faydalanmıştır. İslâm’ın inanç ibadet ve ahlak ile ilgili birçok konusuna bu konu başlıkları altında değinen Sell o günün şartlarındaki gelişmelerle ilgili olarak ikinci baskıya yazdığı önsözünde sözü Türkiye’ye getirerek şunları ifade eder. “*Müslüman olan bir devlette Türkiye’de yaşanan gelişmeler gösteriyor ki din ve düşünce özgürlüğü, can ve mal güvenliği ve modern ilerlemenin*

²⁰⁸ Sell, *Kur'an'ın Tarihsel Gelişimi*.

²⁰⁹ Titus, “Current Topics: Canon Edward Sell”, 297.

²¹⁰ Alan, “The Hadîth in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India”, 25/297.

²¹¹ Bennet, *Biographical Dictionary of Christian Missions*, 611.

²¹² Arthur Jeffery, “Books Reviews: The Faith of Islam”, *The Moslem World* (New York: Missionary Review Publishing Co., 1922), 12/320.

beklenmesi ümitsiz bir bekleyişten öte geçemeyecektir."²¹³

8.2.5. Recensions of the Qur'an

Hacim olarak küçük olan bu eserin girişinde Sell, Hz. Peygamber döneminde yirmi üç yıllık bir sürede Kur'an-ı Kerim'in yazılı bir metin olarak bulunmadığını ifade eder. Bu dönemde Müslümanların hafızasında olduğu şekliyle okunduğundan daha sonraki dönemlerde yapılan savaşlarda onu ezbere bilen hafızların öldürülmesi ile birlikte Kur'an'ı koruma ihtiyacının ortaya çıkması sebebiyle Hz. Ebûbekir ve Hz. Ömer'in yaptığı çalışmalara dikkat çekerek Kur'an'ın günümüze ulaşmasında onların büyük katkılarından bahseder. Özellikle bugün Müslümanların ellerinde bulunan Kur'an-ı Kerim için birinci halife Hz. Ebûbekir ve üçüncü halife Hz. Osman'a borçlu olduklarını dile getirmektedir. Sell'in Kur'an-ı Kerim'in toplanması ve çoğaltılması, yedi lehçe üzerine indirilmesi, surelerin başında bulunan Hurûf'ı Mukattaa gibi konular onun bu eserinde yer verdiği konuların başında gelmektedir. Kur'an-ı Kerim'e karşı Şia'nın itirazlarını da değerlendiren Sell onların bu düşüncelerini haklı bulmamaktadır.

Edward Sell'in İslam'la doğrudan veya dolaylı olarak ilgili diğer eserlerinden bazılarının isimleri ve kronolojisi şu şekildedir: *Essays on Islam* (1901), *Islam: Its Rise and Progress* (1907), *The Religious Orders of Islam* (1908), *Al-Khulafa ar-Rashidûn* (1909), *The Cult of Ali* (1909), *Al-Qur'an* (1909), *Sufism* (1910), *The Druses* (1910), *Ghazwas and The Messianic Hope* (1929)²¹⁴

Edward Sell uzun yıllar Hindistan'da bir misyoner olarak faaliyetlerde bulunmuş, İslâm dini başta olmak üzere Hristiyan ve Yahudilikle alakalı birçok eser vermiştir. Onun etki ve rolüne, verdiği eserlerin yoğunluğuna, ömrünün son günlerine kadar uzun bir dönem yürüttüğü misyonerlik faaliyetlerine rağmen hayatı hakkında yeteri kadar bilginin olmaması dikkatimizi çekmiştir.

²¹³ Sell, *The Faith of Islam*, VII.

²¹⁴ Anderson, *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*, 745.

BİRİNCİ BÖLÜM

EDWARD SELL'E GÖRE MEKKE DÖNEMİ

Hiz. Peygamberin hayatını ele alırken bu bölüm ve onu takip eden bölümlerde Edward Sell'in *The Life of Muhammad* adlı eserinde takip ettiği kronolojiyi takip etmeye çalışacağız. Edward Sell'in *The Life of Muhammad, Ghazwas and Sariyas, The Battles of Badr and of Uhud* ve *The Historical Development of The Qur'ân* eserleri başta olmak üzere diğer eserlerini de mümkün mertebe dikkate alarak klasik İslâm Tarihi kaynaklarına uygunluğu yanında farklı açılardan değerlendirmeye çalışacağız. Ancak bu noktada Sell'in aktardığı bütün bilgileri ele almak sıkıcı bir tekrardan ibaret olacağından ve aynı zamanda çalışmamızın sınırlarını aşacağından Sell'in verdiği bilgilerin tamamını değerlendirmek yerine siyer kaynaklarına uygunluğu, konuya bakışı ve özellikle onun yorumlarına değineceğiz. Edward Sell'in olaylara yaklaşımının onun Hiz. Peygamber için çizmeye çalıştığı portreyi yansıtmaması bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

A-VAHİY ÖNCESİ DÖNEM

1. İslâm Öncesi Araplarda Dini ve Sosyal Hayat

İslâm öncesi Arabistan'da putperestlik, Yahudilik, Hristiyanlık, Mecûsîlik, Sâbiîlik ve Hanîflik gibi çok farklı inanışlar yaygındı.¹ Kuzey Arabistan'da Hristiyanlar, Hicaz bölgesinin kuzeyinde ise Yahudiler yaşamaktaydı. Bunların dışında Araplar arasında Mecûsîlerin varlığından söz edilse de yeteri kadar çoğunlukta değillerdi.² Yine az sayıda olmak üzere Araplar arasında Hanîflik, Sâbiîlik, ve Dehriliğe inanan insanların varlığından da bahsedilmektedir.³ Hicaz bölgesinde özel bir yere sahip olan Mekke'deki dini durum ise Mekkelilerin ticaretle meşgul olmaları nedeniyle gittikleri Habeşistan, Şam, Irak, Bizans ve İran gibi bölgelerde tanıştıkları farklı inanç ve düşüncelerden etkilenmişler, bunu Mekke'ye taşımışlardır. Bu durum

¹ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 156.

² Adnan Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumu* (İstanbul: Beyan, 2009), 79, 80.

³ Abdurrahman Okuyan, "Arap Yarımadası'nda İslâm Öncesi Dini Yapı", *İlahiyat* 1 (31 Aralık 2018), 131.

Mekke’de çok karmaşık bir inanç ortamının oluşmasına sebep olmuştur.⁴ Hicaz bölgesinde putperestlikten sonra en etkili ve yaygın din Yahudiliktir. Ancak Mekke’de ticaret sebebiyle giriş yapan bazı Yahudilerin varlığından bahsedilse de kayda değer bir Yahudi nüfustan bahsedilmemektedir.⁵

Sell, Hz. Peygamber öncesi Arap yarımadasında monoteist bir tanrı inanişından daha çok politeist bir inanişaya sahip olan Arapların birden çok tanrıya ibadet ettiklerini fakat yaygın olanın ise putlara tapmak olduğunu beyan eder. Bunun yanı sıra Mesûdî’ye dayanarak câhiliye döneminde Arapların özellikle bazı Kureyşlilerin tanrının birliğini kabul edip tek bir yaratıcının varlığını ve yeniden dirilişi kabul etiklerini ifade etmektedir. Sell tarafından bu dönemin en önemli inanç unsurlarından bir tanesi olarak cinlere inanç vurgulanırken bütün bunların üzerinde Kabe’de en yüce tanrı olarak Allah inancının⁶ varlığından bahsedilmektedir. Bununla beraber tanrının birliği düşüncesinin bütün Araplar tarafından kabul edilmiş bir düşünce olmadığını söylemektedir.⁷ Sell, kısaca ifade etmeye çalıştığı, Araplarda var olan Allah inancının mahiyeti ve kaynağı konusunda bir bilgi vermez.⁸ Ancak genel olarak Arapların putlara saygı duymakla beraber Allah’ı bildiklerini ona ortak koşarak ve putların kendilerini Allah’a ulaştırmak için bir aracı olduğuna inandıklarını söyler.⁹

İslâm öncesi Araplar kabileler halinde yaşarlardı. Bu adeta hayatta kalabilmenin bir şartıydı. Herhangi bir kabileye mensup olmadan hayatta kalmak son derece zor ve imkansızdı. Bir kişi haksızlığa uğradığında onun hayatı, şerefi, malları, hatta onun intikamını bile alma veya bedelini isteme görevi akrabalarındı. Onun hakları akrabaları tarafından korunmaktaydı. Ancak bu işleyiş herhangi bir hukuki kurala bağlı değildi.¹⁰ Edward Sell, bu konu ile alakalı olarak biraz da öznel bir yargı içermekle beraber Araplar için onların dindar ve Allah’tan korkan insanlar olmadığını söyledikten sonra onların kabileye bağlılıklarının dinlerine bağlılıklarından daha önemli

⁴ Yaşar Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 147.

⁵ Demircan, *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*, 79, 80.

⁶ Cahiliye Dönemi’nde Arapların din anlayışları hakkında daha geniş bilgi için bkz. Mehmet Bölükbaşı, “Cahiliye Devri Araplarında Din Anlayışı”, *Nüşa* 19/49 (29 Aralık 2019), 97-120.

⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 1, 2.

⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 1, 2.

⁹ Çelikkol, *İslâm Öncesi Mekke*, 153.

¹⁰ G. Robert Hoyland, *Arabia and The Arabs* (London and New York: Routledge, 2011), 113.

olduğunu vurgulamaktadır.¹¹

Câhiliye Araplarında her ne kadar tanrının birliği inancı bütün Araplar tarafından kabul edilmese de Hz. Muhammed'in çağırdığı yeni dinden onların tamamen habersiz olduklarının da söylenemeyeceğini ifade eden Edward Sell tek tanrıya inananların birçoğunun tek tanrı inancı ile birlikte putlara taptığını ve onları şefaathçi olarak gördükleri bilgisini vermektedir. Sell yine bu dönem ile ilgili olarak Arapların gaflet içinde yaşadıklarını, bir uyarıcıya ihtiyaç duyduklarını ifade etmektedir.¹² Ancak Sell'in bu görüşü ilerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi bir kısım oryantalistlerin de dile getirdiği Hz. Muhammed'in bir peygamber olmaktan ziyade Arapların ulusal birliğe ihtiyaç duyduğu bir anda ortaya çıkan bir kurtarıcı kahraman görüşüne götürmektedir. Burada genel anlamda Batılıların Hz. Peygamber'i bir peygamber olarak görmeyip, daha ılımlı bir tanımlama ile "reformist", "kahraman" gibi görme yaklaşımını Sell'de de görmekteyiz.

Arabistan'ın dini inanışlar bakımından kozmopolit bir yapıya sahip olduğunu dile getiren Edward Sell, pagan Arapların Zerdüş, Hristiyan ve Yahudilerle birlikte yaşama tecrübesinden dolayı onları hoşgörülü bir toplum olarak görmektedir.¹³ Sell özellikle Yahudiler ve Hristiyanlar hakkında şu bilgileri vermektedir. Güney Arabistan da yaşayan kabilelerin birçoğunun Hristiyan olmasına rağmen Yahudiler bölgede daha baskın ve kalabalık bir güce sahiptiler. Bu dönemde Yahudiler, Hristiyanlara zulmediyorlardı. Sadece Medine'de yirmi Yahudi kabilesi bulunmaktaydı.¹⁴ Yahudiler bölgede eğitim konusunda hatırı sayılır bir konuma sahiptiler. Arabistanın en zengin, kültürlü ve elit insanları Yahudilerden oluşmaktaydı. Edward Sell bunları söyledikten sonra "*The Life of Muhammad*" adlı eserinin giriş bölümünde dile getirdiği tarafsızlık sözünü bir kenara bırakarak Yahudilerin kendilerine yapılan saldırılara karşı birlikte hareket etmelerinin ne kadar önemli olduğunu, keşke bilebilselerdi diyerek duygularına hâkim olamaz. Sell Yahudilerin başarısızlıklarının temel sebebinin de bu

¹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 1, 2.

¹² Sell, *The Life of Muhammad*, 1, 2.

¹³ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 5; Sell, *The Life of Muhammad*, 2.

¹⁴ "Edward Sell'in Medine'de yirmi Yahudi kabilesinin varlığı ile ilgili verdiği bilgi için bk." Ebü'l-Hasen Nürüddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es- (ö. 911/1506) Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ* (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419), 1/132, 142.

olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵ Şarkiyatçıların sıklıkla savunduğu Hz. Peygamberin Yahudi ve Hristiyan kültüründen etkilendiği¹⁶ düşüncesinin Edward Sell’de de olduğu görülmektedir.¹⁷ Bununla birlikte Edward Sell ilk zamanlar o dönemde Mekke’de az sayıda var olan Hanîflerle bir etkileşimin de olduğunu iddia etmektedir.¹⁸

Yine bu dönemde Yahudiler ve Hristiyanlar “*people of the book*” kitap ehli olarak bilinirlerdi diyen Sell bunlara ek olarak bir de Mekke’de sorgulayıcı beyinler olarak tanımladığı insan grubundan bahseder. Toplumun bu dönemde Talmud¹⁹ ve Apocryphal (kutsal kitaba alınmayan, uydurma) kaynaklarından türetilen bilgilerden oldukça fazla yararlandığını aktarır.²⁰ Görülüyor ki Edward Sell dönemin yaygın bir inanış şekli olan putlara tapma ve sosyal hayat ile ilgili yok denecek kadar az bilgi verirken Yahudi ve Hristiyanlık hakkında diğerlerine oranla oldukça fazla bilgi vermiştir.

2. Siyasi Durum

Hz. Peygamber öncesi Arap yarımadasında merkezi idareye sahip bir sistem veya siyasi birliğin varlığından söz edilememekle beraber Kuzey’de Hîreliler ve Gassâniler, Güney’deki Yemen’de ise Sebe ve Himyer krallıkları gibi devletler kurulmuştur. Diğer alanlarda ise birçok kabile müstakil olarak varlığını sürdürmüştür.²¹

Edward Sell siyasi gelişmelerle ilgili şu bilgileri vermektedir. Yemen’de yetmiş beş yıl hüküm süren Habeşlilerin zayıflamasıyla birlikte Yemenliler Habeşlilere karşı Perslerden yardım istediler. Persliler onların yardım isteklerine karşı olumlu cevap verdiler. Daha sonra Yemenliler Habeşli Hristiyanlara karşı kazandıkları zafer sonrasında Yemen ve Hire’de kaldılar. Edward Sell bu olaydan sonra topraklarına giren yabancı devletleri Arapların topraklarının dışına çıkaramadıklarını

¹⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 2, 3.

¹⁶ Hıdır, *Batı’da Hz. Muhammed İmajı*, 264-286.

¹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 19, 20.

¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 41; Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 6, 7.

¹⁹ Yahudi sözlü geleneğinde Tevrat’ın yorumu olarak bilinen, Yahudi din alimleri tarafından yapılan yorum ve tartışmalardan meydana gelen öğretisi. Salime Leyla Gürkan, “Talmud”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010).

²⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 3.

²¹ İbrahim Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 20.

vurgulamakta ve bunun sebebi olarak da kabileler arasındaki mücadele, bir liderin eksikliği ve putlara olan inanç olarak sıralar. Sell bu sebeplerin bölgenin kaderini etkileyen önemli faktörler olduğunu ifade eder.²²

Kan davaları sebebiyle kabileler arasındaki mücadele güçlü merkezi bir otoritenin kurulmasını engelliyordu. Dolayısıyla bu dönemde Mekke ve çevresinde ciddi bir siyasi güç kaybı vardı. Şartlar Arabistan'ın güçlü komşularının egemenliğine girme ihtimalini mümkün kılıyordu. Bu durum Roma, Pers ve Habeşistan gibi ülkelerinin işgaline zemin hazırlıyordu. Özellikle Kuzey Arabistan'da Roma'nın etkisi büyüktü. Edward Sell bunları söyledikten sonra devamında şu bilgileri vermektedir: 610 yılında İmparator Heraklius eskiden Hanîf olan daha sonra Hristiyanlığı seçmiş olan Osman'ı Mekke'ye vali olarak atayarak kendine bağlamak ister. Ancak Mekkeliler bunu kabul etmedikleri için Osman şehri terk etmek zorunda kalır. Sell Romanın Mekke'yi kontrol altında tutmak için Osman'ın Mekke emiri olarak atamasını ifade ederken sadece Osman ismini zikretmiştir. Bu kişi muhtemelen Osman b. Hüveyris dir.²³ Ancak Sell sadece Osman demekle yetinmiştir.²⁴

Edward Sell yukarıda anlatılan siyasi ve dini ortamda Hz. Peygamber ile ilgili şunları söyler. Arapların Mekke ve çevresinde birliklerini sağlayacak, saygınlıklarını koruyacak, onları dini bir çatı altında birleştirebilecek bir lidere ihtiyaçları vardı. Bu ihtiyaca binaen Hz. Peygamber'in bunu fark edecek olgunluğa eriştiğinde o bu durumu değerlendirdi. Hz. Peygamber bir vatanseverdi ve bu vatanseverlik duygusunun onun hayatını şekillendirmede katkısı çok büyüktü. Onun ilk fikri evrensellikten uzak daha çok ulusal ve yerel hedefler içermekteydi. Yaşadığı toplumun birlikteliğini sağlayabilecek gücün din olacağına inanıyordu. Bu sebepten dolayıdır ki muhtemelen ilk zamanlarda daha çok ulusal bir din kurguladı.²⁵ Edward Sell Hz. Muhammed'i vatansever olmakla onun insani yönünü ön plana çıkarırken, onun asıl görevi olan nebevi yönünü göz ardı etmiştir. Sell, Hz. Muhammed'in Arapları ulusal bir din çatısı

²² Sell, *The Life of Muhammad*, 5.

²³ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm* (Dârüs-Sâkî, 1422), 7/93, 13/53, 183; Muhammed Beyyumi Mehran, *Dirasat fî tarihi'l-Arabi'l-kadim* (İskendireyye: Dârü'l-M'arife el-Camiyye, ts.), 378; Muhammed İbrâhim Feyyûmî, *Târîhu'l-fikri'd-dîni'l-câhilî* (Kahire: Dârül-Fikril-Arabi, 1415), 76, 279, 366.

²⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 3, 4.

²⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*; Sell, *The Life of Muhammad*, 5, 6.

altında toplayabileceğine veya bir diğer ifade ile onların birlikteliğini sağlayacak unsurun din olduğuna inandığını için onun bu amaçla hareket ederek dini kendisinin uydurmuş olabileceğini ima etmektedir.

Hiz. Peygamber'in Araplar arasındaki siyasi birlikteliğini sağlama arzusunu vatanseverlikle ifade eden Edward Sell, Hiz. Peygamber'in getirdiğı mesajların sınırlarını çizerek onun daha çok ulusal amaçlar hedeflediğini ve nihai amacının bu olduğunu vurgulamaktadır. Bununla Hiz. Muhammed'in getirdiğı dini mesajları, kabileler halinde dağınık bir şekilde yaşayan Arapların, siyasi ve sosyal ihtiyaçlarına cevap vermeyi amaçlayan, yerel ve ulusal hedefleri olan, bir din olarak görmektedir. Bu görüşü ile İslâm dininin evrensel bir din olmadığını ifade ederek İslâm dinini Arap yarımadasına hapsetmek ister. Bu yaklaşımıyla Sell'in Hiz. Muhammed'i de sıradan bir kahraman olarak gösterme gayreti içerisinde olduğunu söylemek mümkündür.

Edward Sell, Hiz. Muhammed'in başarısında onun İslâm'ı Yahudi ve Hristiyanlığın dini sistemleriyle koordineli bir din olarak görmesinin etkili olduğunu vurgular.²⁶ Hiz. Muhammed'in hayatının her aşamasında ama özellikle İslâm'ın ilk yıllarında Yahudi ve Hristiyanlığın dini sistemleri ile bir çatışma içerisine girmekten kaçındığını söyleyen Sell, Hiz. Muhammed'in Yahudi ve Hristiyanlardan bağımsız hareket etmediğini, ilerleyen zaman içerisinde İslâm'ın güçlendiğı yıllarda bile bu düşüncede olduğu bilgisini verir. Bunu da Kur'an'dan Maide Sûresi 48 ve 69. ayetlerle açıklamaya çalışmıştır.²⁷ “...Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı...”²⁸, “Şüphesiz inananlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Sâbiiler ve Hristiyanlardan (her bir grubun kendi şeriatında) “Allah'a ve ahiret gününe inanan ve sâlih ameller işleyenler için hiçbir korku yoktur...”²⁹

Bu ve benzeri ayetlerden hareketle bazı yorumcular Kur'an'ın temel esaslarını

²⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 6.

²⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 6.

²⁸ Ayetin tam metni “(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiğı ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir.” Maide 5/48

²⁹ Maide 5/69

göz önünde bulundurmadan, Kur'an'ın görüşlerini bir bütün olarak ele almadan bu ayetle Yahudiler, Sâbiîler ve Hristiyanlar Hz. Peygamber'i kabul etmeden Yahudi ve Hristiyan olarak kalsalar da onlar için korku ve hüznün olmayacaktır demişlerdir. Ancak bu genel kabul gören bir görüş değildir. Allah ve Resulünün kabul etmeden Yahudi ve Hristiyan olarak kalmalarını Kur'an-ı Kerim kabul etmemektedir. Çünkü şayet gönderilen dinin kaynağı aynı olsa bile İslâm'ın gelmesiyle birlikte diğer dinlerin hükmü kaldırılmıştır. Allah bu ayette bahsedilen korku ve hüznün yaşamayacak kişileri Bakara Sûresi 62. ayette³⁰ açıklamaktadır.³¹ Bu ayetler aslında Yahudi, Sabîi ve Hristiyanlardan Allah'a ve ahiret gününe iman edenlerin korku ve hüznün yaşamayacaklarını anlatır.³² Hatta bu bağlamda Allah Teâlâ'nın "*Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, (bilsin ki o din) ondan kabul edilmeyecek ve o ahirette hüsrana uğrayanlardan olacaktır.*"³³ emri de değerlendirildiğinde Sell'in yaklaşımının isabetli bir yaklaşım olması muhtemel gözükmemektedir. Bunların yanı sıra Sell tarafından bu ayetin seçilmesinin de oldukça önemli olduğunu düşünüyoruz. Sell'in bu ayetlerle Yahudi, Hristiyan ve Sâbiîler hakkında ılımlı bir kanaat oluşturma gayretini görmek mümkündür.

Sell'in biyografik bir çalışma olarak Hz. Peygamber'in hayatını ele aldığı *The Life of Muhammad* adlı eserinde, Yahudilerle ilgili olarak onları daha kültürlü ve daha barışçıl olarak değerlendirip Yahudileri diğer insanlara nazaran daha üstün vasıflara sahip insanlar olarak görmüştür. Kendisini haklı çıkarmak için de câhiliye ile başlayan ve Hz. Peygamber'in hayatı boyunca meydana gelen olayları aktarırken bunları temellendirme çabası ile hareket etmektedir.

İslâm dininin diğer dinlerle olan münasebetlerinde zamanla değişim olduğunu

³⁰ "Şüphesiz, inananlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatın-da) "Allah'a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır" (diye hükmedilmiştir)." Bakara 2/62 daha geniş bilgi için 17 ve 18 numaralı dipnotlara bkz. Halil Altuntaş-İbrahim Paçacı, Kur'an-ı Kerim Meâli, 13, 14.

³¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 3/133-136.

³² Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ed. thk. Dr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru hicr-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2001), 8/574, 575; Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 2/314, 315.

³³ Âl-i İmrân 3/85

söyleyen Edward Sell, bu değişimi şöyle açıklamaktadır. Hz. Muhammed Medine’de Müslümanlar belli bir güce ulaşınca kadar İslami törenleri sabitlememiştir. Özellikle Yahudi ve Hristiyanlardan ümidini kesinceye kadar Hz. Muhammed onlara karşı ılımlı davranarak onları kazanmayı amaçlamıştır. Fakat ilk zamanlar da İslâm ile diğer dinler arasında koordineli bir çalışma içerisinde olan Hz. Muhammed’in zamanla İslâm’ın üstün olma fikrinin ağırlık kazandığını ve bu fikrin diğer dinlere bakışı değiştirdiğini iddia etmektedir.³⁴

3. Fil Olayı

Tarihi, sebebi ve sonucu konusunda farklı rivayetlerin bulunduğu Fil Vak’ası³⁵ Habeşistan’ın Yemen valisi Ebrehe’nin Kâbe’yi yıkmak için ordusu ile birlikte Mekke üzerine yürümesi ve ordusunun Kur'an-ı Kerim’de Fil Sûresin’de de bahsedildiği üzere Allah tarafından hezimete uğratılması olayıdır.³⁶

İslam öncesi Arap toplumunda önemli bir yer işgal eden Fil Olayı’na da değinen Sell, bununla bağlantılı olarak dönemin önemli siyasi olaylarından saydığı Habeşlilerin Yemen’e hâkim olarak kendi devletlerini kurmalarından bahseder. Bölgede dini bir merkez olan Mekke’nin bir cazibe merkezi olarak halkına bazı olanaklar sunması Yemen valisi Ebrehe’nin dikkatini çekmiş Mekke’ye bir alternatif olması için o da San’a’da muhteşem bir katedral yaptırmıştır. Doğal olarak bu rekabetin neticesinde San’a artık Mekke’nin rakibi olmuştur. Arapların hoşuna gitmeyen bu durum en son Araplar tarafından katedralin kirletilmesine neden olmuştur. Bu duruma sinirlenen Ebrehe büyük bir ordu hazırlayarak kendisi de bir file binerek Kabe’yi yıkmaya karar verdi. Bu bilgileri verdikten sonra Edward Sell olayı Fîl Sûresi ile açıklamaya çalışmaktadır.³⁷ Sell Fil Olayı’nı George Sale’ye³⁸ atıfta bulunarak onun

³⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 6.

³⁵ Mustafa Fayda, “Fil Vak’ası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/70.

³⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 61-65; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa’d, *et-Tabakâtü l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 2001), 1/71-73; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk* (Beyrût: Dâru’t-Türras, 1967), 2/130-139; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 115.

³⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 4.

³⁸ bkz. George Sale, *The Koran: Alcoran of Mohammed* (London: William Tegg And Co., 1877), 499, 500.

konuyu detaylı bir şekilde açıkladığını dile getirmektedir.³⁹

Bu aşamada Edward Sell Kabe'yi yıkmaya gelen Ebrehe ve ordusunu muhtemelen ortaya çıkan bir çiçek hastalığı tarafından yok edildiğini söyler.⁴⁰ Sell'in çiçek hastalığı olarak belirlediği Ebrehe'nin mağlubiyetini başka bir şarkiyatçı Richard Bell ise tepelere çıkıp düşmana taşlar yuvarlayan Mekkeliler mi yoksa çiçek hastalığı gibi o gün olan bazı salgın hastalıklar mı bilmenin mümkün olmayacağını dile getirir.⁴¹ Burada Sell'in Ebrehe ve ordusunun yenilgisinde çiçek hastalığından bahsetmesi oldukça dikkat çekicidir. Çünkü Fil Hadisesi'ne bu perspektiften bakışın bir oryantalist bakışı olması, günümüze kadar devam etmesi ve bunula birlikte hala bu görüşte olan oryantalistlerin varlığı konunun önemini ortaya koymaktadır.

Özellikle 19. yüzyılda yaygınlaşan pozitivist yaklaşımların bilim dünyasında etkili olmaya başlamasıyla birlikte bazı oryantalistler Kur'an-ı Kerim'in insanlara mesajlarına bu perspektiften bakarak bazı yorumlar getirmeye çalışmışlardır. Oryantalistler Fil Hadisesi gibi olağan üstü olayların doğanın akışına aykırı olduğunu düşündüklerinden tevil etmeye çalışmışlardır. Batıda pozitivistlikten beslenen ve rasyonalizmin etkili olduğu yıllarda Müslüman yazarların da bunlardan etkilenerek, Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok metafizik olguyu akıl dışı görüp onları tevil ederek reddetmiş veya mitoloji ile ilişkilendirme yoluna giderek mesafeli bir duruş sergilemişlerdir. Bu da oryantalistlerin olağan üstü olayları ifade eden mucizelere bakışlarını göstermesi bakımından önemlidir. Hindistan'da Sir William Muir ve Edward Sell gibi oryantalistlerle birlikte Mısır ve diğer İslâm ülkelerinde de benimsenen bu düşüncenin bazı yazarlar⁴² tarafından bireysel farklılıklar olsa da hala devam ettirildiğini görmek mümkündür.⁴³

Fil Olayı'nda Ebrehe ve askerlerinin başına gelenler konusunda klasik ve modern kaynaklarımızda farklı yorumların olduğunu görmekteyiz. Fîl Sûresi'nin tefsir

³⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 4.

⁴⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 4.

⁴¹ Richard Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment* (London: Macmillan and Company Limited, 1926), 40, 41.

⁴² Bu yazarlardan bazıları: Cemaleddin Efgânî (ö. 1897), Muhammed Abduh (ö. 1905), Reşid Rıza (ö. 1935), Ferid Vecdi (ö. 1954), Muhammed Hüseyin Heykel (ö. 1956), Emin el-Hûlî (ö. 1966), Taha Hüseyin (ö. 1973), Fazlurrahman (ö. 1988) Recep Orhan Özel, "Fil Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (30 Ekim 2020), 338.

⁴³ Özel, "Fil Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği", 338-340.

ayrıntılılarına girmeden siyer kaynaklarımızda geçen rivayetler göz önünde bulundurarak kısa da olsa değinmekte fayda görüyoruz.

Kaynaklarımızda çiçek hastalığından bahseden rivayet İkrime ve Yakub b. Utbe tarafından nakledilmiştir.⁴⁴ Taberî'nin eserinde yer alan bu rivayete bakıldığında gerçekten bir çiçek hastalığından bahsedilmektedir. Ancak bu hastalığın bir salgın olduğundan bahsedilmemektedir.⁴⁵

İlk dönem İslâm tarihi kaynaklarından İbn İshak, Yakub b. Utbe rivayetini şu şekilde vermektedir. “Kızamık ve çiçek hastalıkları, acı ağaçlar ve üzerlik gibi otlar, Arap topraklarında ilk defa fil yılında ortaya çıktı.”⁴⁶ İbn Hişâm benzer bir rivayeti İbn İshak'tan nakletmektedir. “Arap topraklarında kızamık ve çiçek hastalıkları ilk defa bu yıl görülmüş...”⁴⁷ İbn Sa'd “Taşlar isabet ettiği her şeyi parçalıyor veya çiçek hastalığı bulaştırıyordu. İlk defa çiçek hastalığı, kızamık ve acı ağaçlar bu yıl (fil olayından sonra) çıkmaya başladı.”⁴⁸ Yine İbn Kesir de İbn İshak'ın rivayetine eserinde yer vermiştir.⁴⁹ Klasik ve modern kaynaklarımızda fil olayının sonuçları hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Klasik kaynaklar fil ashabının kuşlar tarafından yok edildiğini belirtirken, modern kaynaklar ise bu kuşların mikrop veya mikrop taşıyıcısı olabileceğini ve bir salgın hastalıkla (çiçek, kızamık gibi) fil ashabının helak olduğu yorumunu yaparlar.⁵⁰

Sonuç olarak ilk dönem kaynaklarımızda farklı rivayetlerin olduğu bu konuda Edward Sell Fil Vak'ası ile alakalı kızamık hastalığı tespitinde bulunmuştur. Sell, Ebrehe'nin ordusunun kuşlar tarafından maruz kaldığı saldırıyı akıl dışı görüp onu tevil etme yoluna gitmiş ve konuya rasyonel ve determinist bir perspektiften açıklama getirmeye çalışmıştır.

⁴⁴ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/138, 139; Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, ed. thk. Dr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru hicr-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 2001), 5/608.

⁴⁵ Özel, “Fil Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği”, 344, 345.

⁴⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 65.

⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 1/54.

⁴⁸ Ebû Abdullah Muhammed İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 9/73.

⁴⁹ Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî İbn Kesir, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, ed. Thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1986), 3/149.

⁵⁰ Osman Kaya, “Fil Suresine Klasik ve Modern Yaklaşımlar Bağlamında Allah'ın Yardımı”, *İslami İlimler Araştırmaları Dergisi* 9 (15 Haziran 2021), 205.

4. Hz. Muhammed'in Doğumu, Çocukluğu ve Gençlik Yılları

4.1. Hz. Muhammed'in Doğumu

Hz. Muhammed Fil Yılı'nda Rebiülevvel ayının on ikinci gecesini Pazartesi günü Mekke'de dünyaya gelmiştir.⁵¹ Edward Sell, Hz. Peygamber'in doğumu konusunda Sir William Muir'in görüşlerine katılarak Hz. Peygamber'in M. 570 yılında doğduğunu kabul eder.⁵² Ancak tam bir tarih belirleme konusunda farklı görüşlerin olduğunu ifade ettikten sonra Caussin de Perceval'ın 20 Ağustos 570 ve Silvestre de Sacy'ın 20 Nisan 571 tarihleri arasından Perceval'ın görüşünün göreceli de olsa doğru olduğunu kabul eder.⁵³ Yukarıda zikrettiğimiz genel kabul gören görüşün dışında az da olsa farklı rivayetleri ve yorumları⁵⁴ ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarında da görebiliyoruz.⁵⁵ Ancak Sell bütün bunları özellikle Muir'e dayanarak açıklamış ilk dönem İslâm Tarihi kaynaklarını kullanmamıştır.

Edward Sell Hz. Muhammed'in babası Abdullah'ın o daha doğmadan vefat ettiğini dile getirir. Dipnotta ise Mes'ûdî'nin *Mürûcû'z-zeheb*'inde geçen bir rivayete dayanarak Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın o doğduktan sonra vefat ettiğine işaret etmektedir.⁵⁶ Sell'in verdiği bu bilgilerle paralellik arz eden bir rivayeti Belâzûrî aktarmaktadır. Hz. Peygamber babası Abdullah b. Abdülmuttalib Resûlululâh'ın doğumundan sonra yedi aylık veya yirmi küsur aylıkken vefat ettiğini rivayet eder

⁵¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/158; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/181; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/155; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö.354/965) İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ* (Beyrût: el-Kutubü's-Sekâfiyye, 1417), 1/33; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 1/74; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ed. thk. İlse Lichtenstadter (Beyrût: Dâru'l-İfâka'l-Cedîde, ts.), 9.

⁵² Sell, *Outlines of Islam*, 1, 2; Sell, *The Life of Muhammad*, 7.

⁵³ Sell, *The Life of Muhammad*, 7.

⁵⁴ "Hz. Peygamber'in Fil yılının sekiz ve onuncu günü gibi farklı rivayetler için bkz." İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/181; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 196; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ts., 9 "Ayrıca Hz. Peygamber'in doğumu hakkında hicri takvimi ile ilgili hesaplamalar için bkz."; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (İstanbul: İrfan Yayınevi, 2003), 2/784-788; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 982; Muhammed Hamidullah, "Hicri Takvim ve Tarihi Arka planı", çev. Kasım Şulul, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 671-685.

⁵⁵ Mustafa Fayda, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 30/406, 407.

⁵⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 7.

ancak doğru olanın ise Hz. Peygamber'in henüz doğmadan önce vefat etmesidir der.⁵⁷ İbn İshak Kitâbü's-siyer ve'l-megâzî de⁵⁸ Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın Âmine'nin Hz. Peygamber'e hamile iken vefat ettiğini bunun yanında onun Hz. Peygamber yirmi sekiz aylıkken vefat ettiğinin de söylendiğini ancak doğrusunu ancak Allah'ın bileceğini söylemektedir.⁵⁹

Hz. Muhammed'in hayatını yazarken genel bir usûl olarak konulara kısa kısa temas eden Edward Sell, Hz. Peygamber'e babası Abdullah'tan kalan miras ile ilgili olarak ona bırakılanları şöyle sıralar: Bir ev, birkaç deve ve kendini Hz. Peygamber'in bakıcılığına adayan Ümmü Eymen⁶⁰ adlı bir köle.⁶¹

Hz. Peygamber'e kalan miras konusunda Sell'in verdiği bilgilere ek olarak Belâzûrî Hz. Peygamber'e babasından bir kılıç ve bir miktar gümüşün de miras olarak kaldığını söyler.⁶²

Edward Sell, Amine bebeğini dünyaya getirdikten sonra dedesi Abdülmuttalib'e güzel haberin verildiğini dedesinin de torununu alıp Kabe'yi ziyaret ederek torununa Muhammed ismini koyduğunu aktarır. Sell ayrıntı vermeden Hz. Peygamber'e verilen Muhammed isminin bu dönemde kullanılan isimler arasında olduğunu söyler.⁶³ Kaynaklarımızda Sell'in Muhammed ismi ile ilgili olarak verdiği bilgilerle uyumlu bilgileri görmek mümkündür. Farklı rivayetlerin yanı sıra⁶⁴ İbn Sa'd,

⁵⁷ Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/92.

⁵⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 45.

⁵⁹ Hz. Peygamber'in babası Abdullah'ın o doğmadan önce öldüğü ile ilgili rivayetler için bk." Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/92; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 195; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 1/188; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/186 "Genel kabul olan görüş olan Hz. Peygamber doğmadan önce vefat ettiği ile ilgili rivayetler için bkz."; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/158; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/165; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâ't-Turâsi'l-Arabî, 1991), 2/92; İzzüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî'l-kerem Muhammed b. Muhammed b. Ebî Abdülkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 630/1233) İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, ed. thk. Ömer Abdüsselâm Ted-mürî (Beyrût: Dârü'l-kitâbi'l-arabi, 1997), 2/423.

⁶⁰ "Edward Sell 'Baraka' olarak ifade etmiştir. Bahsedilen kişi Hz. Peygamber'e dedesi Abdülmuttalib'den kendisine miras yoluyla intikal etmiş Ümmü Eymen Bereke bint Sa'lebe b. Amr el-Habeşiyye (ö. 24/645 [?]) dir." Bünyamin Erul, "Oryantalizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2012), 42/317.

⁶¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 7.

⁶² Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/96.

⁶³ Sell, *The Life of Muhammad*, 7.

⁶⁴ Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282) İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*, ed. yhk. İhsan Abbas

Araplar arasında Muhammed isminde bir peygamber gönderileceğine olan inanç onların bu ismi tercih etmelerinin sebepleri olduğu bilgisini vermektedir.⁶⁵

4.2. Hz. Muhammed'in Süt Anneye Verilmesi ve Âmine'nin vefatı

Câhiliye Dönemi'nde yeni doğan çocukların çevredeki köy ve kasabalara süt anne için gönderilmesi Kureyş eşrafının adetlerindendi. Bunu sebebi ise çocuklarının bedevi Araplar arasında yetişerek fasih bir konuşma yeteneği kazanmasını istemeleriydi.⁶⁶ Bunun yanın da bir diğer sebep de Mekke'nin iklim şartları özellikle yazın sıcak havası yeni doğan çocukların sağlıklarını olumsuz bir şekilde etkilemesi nedeniyle şehrin ileri gelenleri yeni doğan çocuklarını göçebe kabilelere verirlerdi. Böylelikle hem çocuklarının sağlıklı bir şekilde büyümesini hem de fasih Arapça öğrenmelerini gerçekleştirmiş olurlardı.⁶⁷

Allah Resûlü doğduktan sonra annesi Âmine dedesi Abdülmuttalib'e haber göndererek ona bir oğlunun olduğu haberini verdi. Dedesi Âmine'nin yanına gelerek Hz. Muhammed'i alıp Kâbe'ye götürdü ve dua ettikten sonra onu annesine geri getirdi. Abdülmuttalib torunu Hz. Muhammed için bir süt anne aradı⁶⁸ ve onu emzirmesi için Benî Sa'd b. Bekir'den⁶⁹ Hâlîme bint Ebû Züeyb'i buldu.⁷⁰

Edward Sell Hz. Muhammed'in doğduktan sonra süt anneye verilmesi konusunda bize şu bilgileri vermektedir. Amine, Hz. Muhammed'i doğurduktan sonra dedesi Abdülmuttalib'e müjdeli haberi verdi. Abdülmuttalib torununu alarak Kabe'ye gitti. Allah'a şükredip ismini Muhammed koydu. Mekke'de küçük çocukların süt anneye verilmeleri alışlagelmiş bir durumdu. Bu dönemde Benî Sa'd'tan birçok kadın süt annelik yapmak amacıyla Mekke'ye gelmişti. Halime de onlardan biriydi. Gelenlerin yüksek bir gelir elde etme isteğinden dolayı babasız bir çocuğu almak için gönülsüz davranıyorlardı. Ama Halime buna razı olmuştu.⁷¹

(Beyrût: Daru'l Sadr, ts.), 8/6/98.

⁶⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/142, 143; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ts., 130.

⁶⁶ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 126.

⁶⁷ Köksal, *İslam Tar*, 1/31; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 61, 62; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 123.

⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/160; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/157.

⁶⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/157.

⁷⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 48; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/160.

⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 7, 8.

Mekke’de doğan çocukların süt anneye verilmesi geleneğinden bahseden Edward Sell Hz. Peygamber’in önce Süveybe tarafından kısa bir süre emzirildikten sonra süt anne olarak Benî Sa’d’dan Halime’ye verilmesini anlatır. Süt anneye verilen çocukların genelde Mekke’nin ileri gelen insanların çocuğu olduğu bilgisini veren Sell, iki yaşına gelen ve sütten kesilen Hz. Muhammed’in annesinin yanına Mekke’ye getirildiğini, oğlunun sağlıklı olduğunu gören Âmine’nin mutlu olduğunu daha sonra ise Âmine’nin oğlunu Halime ile birlikte tekrar geri gönderdiğini ifade eder.⁷²

4.3. Şakk-ı sadr Olayı

Ayrıntılarını ve rivayet farklılıklarını dikkate almadan İslam tarihi kaynaklarında Şakk-ı sadr hadisesi ile ilgili bilgileri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür. Hz. Muhammed Benî Sa’d kabilesinden Halime’nin yanında iki yaşına geldiğinde artık çevrede dolaşarak koşup oynayabilen bir çocuk olmuştu. Halime ve eşi onu alarak Mekke’ye annesinin yana götürdüler. Fakat onu annesine geri vermek istemiyorlar onun yanlarında bir süre daha kalmasını arzu ediyorlardı. Âmine ile konuşarak onu ikna ettikten sonra Hz. Muhammed’i de alarak tekrar kabilelerine geri döndüler.⁷³ Mekke’den döndükten birkaç ay sonra Hz. Muhammed kardeşi ile birlikte evlerinin arka kısmında hayvanlarla ilgileniyordu. O sırada kardeşi koşarak geldi ve *Kureyşli kardeşime bir şeyler oldu.*”, *“Beyaz elbiseli iki adam geldi onun karnını yardı.”* dedi. Halime ve kocası koşarak yanına geldiler. Hz. Muhammed onlara iki kişinin gelerek karnında bir şeyler aradığını söyledi. Hz. Muhammed’in sağlık durumundan endişeden Halime ve kocası onu annesine teslim etmeye karar verdiler.⁷⁴

Hz. Peygamber’in peygamberlik öncesi yaşamına dair önemli olaylar arasında gösterilen ve kimileri tarafından ilerde peygamber olacağına dair bir delil olarak sunulan bu olayın kaynaklarda dört farklı zamanda meydana geldiğine dair rivayetler bulunmaktadır. Ancak rivayetlere bakıldığında bu rivayetlerin ilk rivayetlere eklemeler yapılarak zenginleştirildiği görülmektedir.⁷⁵ Konunun bir diğer boyutu ise

⁷² Sell, *The Life of Muhammad*, 8.

⁷³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 50, 51; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/159, 160.

⁷⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 50, 51; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/164, 165; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/159, 160.

⁷⁵ “Ayrıca Şakk-ı sadr ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmesi konusunda daha geniş bilgi için bkz.” İsrail Balcı, “Şakkı Sadr Hadisesine Dair Rivayetlerin Kritiği”, *İSTEM* 21 (2013), 11-35.

tarihsel süreç içerisinde geleneksel yaklaşım sergileyen yorumcular kendi aralarında bu olayın cismani mi yoksa ruhani mi olduğunu tartışmalarıdır.⁷⁶

Edward Sell konu ile alakalı olarak yorum yapmadan bize şu bilgileri vermektedir: Hz. Muhammed hayatının ilk yıllarını Benî Sa'd kabilesinde geçirdi. Fakat iki yıl sonra yaşanan bir gelişme onları çok endişelendirmişti. Hz. Muhammed bir gün diğer çocuklarla oynarken iki kişi gökten yanlarında kar suyuyla dolu altın bir tabakla inerek geldi. Onu yatırarak göğsünü açtılar. Göğsünden siyah bir tanecik çıkardılar. Yarayı yıkadılar ve nurla doldurdular. Sonra onu on insana, sonra beş yüz insana, sonrada beş bin insana karşı tarttılar ama ağırlığı hepsinden üstün geldi. Sonra onlardan birisi şöyle dedi. Onu yalnız bırakalım bütün insanlardan daha ağır gelebilir.⁷⁷

Hz. Muhammed'in yaşadığı bu olayla ilgili birçok süsleme ve güzellemenin varlığından bahseden Sell, devamında şunları aktarmaktadır. Yaşanan bu gelişmeler Halime ve kocasını endişelendirmiş ve onun bir nöbet geçirdiğini düşünmüşlerdi. Büyük bir olasılıkla da böyle olmuştu. Hz. Muhammed'i alarak onu annesine götürmeye ve meydana gelen olaylar hakkında Âmine'yi bilgilendirmeye karar verdiler. Hz. Muhammed'i alıp Mekke'ye geldiler. Âmine onların aklından neler geçtiğini tahmin etmiş olmalı ki onlara “*Ona bir şeytanın sahip olmasından mı korktunuz?*” dedikten sonra büyük mucizelerle doğan bir çocuğa bir şeyin zarar veremeyeceğini söyledi. Âmine Hz. Muhammed'i geri götürmelerini istedi. Halime de onu alarak geri kabilesinin yanına döndü. Ona bir yıl daha bakıcılık yaptıkları dönemde zaman zaman gözden kaybolması sebebiyle endişelenen Halime onu annesine teslim etti.⁷⁸

Edward Sell'in konu ile alakalı verdiği bilgilerin birçoğu ilk dönem İslam Tarihine ait kaynaklarda görülür.⁷⁹ Ancak Edward Sell kaynak göstermeden aktardığı

⁷⁶ Balcı, “Şakkı Sadr Hadisesine Dair Rivayetlerin Kritiği”, 11, 36.

⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 8, 9.

⁷⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 9, 10.

⁷⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 51; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/166, 167; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/125; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/162; Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334) İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fi fûnûni'l-megâzi ve's-şemâ'il ve's-siyer*, ed. ta'lik: İbrahim Muhammed Ramadan (Beyrût: Daru'l-Kalem, 1993), 1/143; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî Beyhakî, Thk. Abdülmü'tî Kâ'acî, *Delâilu'n-nübüvve ve ma'rifetu ahvâli sâhibi's-şarîa* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 146; Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö.

Hz. Peygamber'e karşılık olarak ümmetinden tartılan insanların sayısı hakkındaki bilgiyi tespit edebildiğimiz kadarıyla muhtemelen Mîrhând'ın *The Rauzat-Us-Safa* adlı eserden almıştır. Bu düşüncemize Sell'in çoğu zaman bu eserden faydalanması ve verdiği bilgilerin Mîrhând'ın verdiği bilgilerle örtüşmesi neden olmuştur.⁸⁰ Fakat kaynaklarımızda rivayetlere bakıldığında bu rakamın on, yüz ve bin olarak verildiği görülmektedir.⁸¹ Sell bu bilgileri kaynak vermeden aktarmaktadır.⁸²

Edward Sell'in verdiği bilgilerden daha ziyade, sonrasında yaşanan olaylara getirdiği yorumlar daha dikkat çekicidir. Olayların yaşandığı yerde efsanevi birçok konu yığını arasından gerçek tarihi olayları ayırt etmek oldukça zor olduğunu dile getiren Sell, burada anlatılanlar tamamen abartı ve güzellemelerden ibaret olduğunu iddia etmektedir. Ona göre Halime ve kocası yaşanan sıra dışı gelişmelerden çocuğun bir nöbet geçirdiğini düşünüyordu ki büyük olasılıkla öyle olmuştur diyerek kendisi de Hz. Muhammed'in bir nöbet geçirdiği görüşünü benimsemektedir.⁸³ Edward Sell Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olayın üzerinde bıraktığı derin izin ilerleyen zaman içerisinde vahyi etkilediğini hatta İnşirah Sûresi'nin⁸⁴ nüzul sebebi olarak bu olayı göstermektedir.⁸⁵ İslam inanç ilkeleri ve Kur'an'ın nuzûlü ile ilgili bilgiler esas alındığında bu iddia ve yaklaşımın doğru olmadığı görülecektir.

Oryantalistler Hz. Peygamber hayatına dair konuları ele alırken bazı konulara daha çok ilgi duymuş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu sebeple bazı konularda bu yoğunluğun bir yansıması olarak oryantalistler tarafından ortaya konulan farklı görüş ve perspektiflerin sağlayacağı olumlu katkı göz önünde bulundurularak çalışmamız sınırları çerçevesinde oryantalistlerin görüşlerine yer vermeye çalışılacaktır.

774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, ed. thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1986), 2/235.

⁸⁰ Muhammad b. Khâvendshâh b. Mahmud (903/1498) Mîrhând, *The Rauzat-Us-Safa*, çev. Edward Rehatsek - Forster Fitzgerald Arbuthnot (London, 2009), 2/1/2/1, 113.

⁸¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 51; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/166, 167; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/125; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/165, 305; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 1/420,421; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/335; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/111; İhsan Arslan, "Mitolojik Anlatı: Şakku's-Sadır", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (31 Aralık 2019), 131.

⁸² Sell, *The Life of Muhammad*, 8, 9.

⁸³ Sell, *The Life of Muhammad*, 9.

⁸⁴ "(Ey Muhammed!) Senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?" İnşirâh 94/1-3.

⁸⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 9 (3 nolu dipnot.).

İlk olarak diğer oryantalistlerden farklı olduğunu düşündüğümüz Maxime Rodinson'un konu hakkındaki düşüncelerine değinmek istiyoruz. Rodinson'a göre Hz. Peygamber'in çocukluk dönemi ile ilgili güvenilir bir bilgiye sahip değiliz. Fakat daha sonraları insanlar onun hayatındaki boşlukları doldurmak için efsaneler üretmişlerdir. Rodinson, Hz. Peygamber'in çocukluğu hakkındaki bilgilerin Hz. Peygamberi yüceltmek için uydurulan efsaneler olarak gördüğü için bunlara şüphe ile bakmakta ve bu konudaki en eski kaynaklara bile ihtiyatlı yaklaşılmasının gerekliliğini savunmaktadır. Rodinson, sütanne geleneği ile ilgili olarak Kureyşlilerin çocuklarını çölün temiz havasından faydalanması ve Araplar arasında güçlü bir bağ olan göçebe kabilelerle iletişim vesilesi olması sebebiyle göçebe bir kabileye mensup sütanneye verildiği düşüncesindedir.⁸⁶

Hz. Peygamber'in risâlet öncesi hayatına dair bilgilerin kayıt altına alınma ihtimalinin zayıf olacağı sebebiyle bu döneme ait verilen bilgilere karşı ihtiyatlı yaklaşmak gerekli diyen Sir William Muir, bu döneme ait bilgilerin uydurma hikayeler olduğunu söylemiştir. Fakat uydurma hikayeler dediği bu olayı kendisi ile çelişmek zorunda kalsa da değerlendirmektedir. Onun buradaki amacı ilerde Hz. Peygamber'in epilepsi krizleri yaşadığı imasında bulunabilme yaklaşımına zemin hazırlamak olsa gerektir.⁸⁷ Muir, bu olayın İnşirâh Sûresi'nin birinci ayetinde rahatlık vermek anlamındaki mecaz ifadeyi “göğsünü açıp genişletmek”⁸⁸ gerçek anlamda yorumlayarak daha sonradan bunun Hz. Muhammed'in günahlardan kurtulma hikayesine dönüştürüldüğü fikrindedir.⁸⁹

Aloys Sprenger, Hz. Muhammed'in kabileye yakın bir mesafede sinir krizi geçirdiğini, süt kardeşinin Halime'ye durumu haber verdiğini, Halime'nin kocası ile birlikte geldiklerinde onun solgun bir şekilde olduğunu gördüklerini söyler. Halime'nin kocasının çocuğun epilepsi krizi geçirmesinden korktuğunu söyleyerek onun başına bir şey gelmesinden endişe ederek Halime'den bir an önce onu annesine teslim etmesini istediğini vurgulayan Sprenger, yaşanan bu gelişmeler ile epilepsi

⁸⁶ Rodinson, *Muhammed*, 69, 70.

⁸⁷ Meryem Beyza Aykaç, *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer* (Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020), 47.

⁸⁸ İnşirâh 94/1.

⁸⁹ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, I/21, 22.

rahatsızlığı arasında bir ilişki kurarak Hz. Peygamber'in epilepsi nöbetleri geçirdiğini ima etmektedir.⁹⁰

Washington Irving, bu olaya eserinde yer vermekte fakat konu hakkında bir yorum yapmamaktadır.⁹¹ Bu olayı epilepsi krizi ile ilişkilendiren şarkiyatçılardan J. W. H. Stobart ise olayın ayrıntılarına girmeden Hz. Muhammed Halime'nin yanında iken garip hikayelerin uydurulduğunu çeşitli tuhaf olayların meydana geldiğini söyler. Daha sonra ise Hz. Muhammed'in sara (epilepsi) krizlerine girdiğini bu sebeple Halime ve kocası tarafından Annesine teslim edilmek üzere Mekke'ye götürülmek istediğini söyler.⁹² Gaudetroy-Demombynes, Blachere ve Maxime Rodinson gibi Fransız oryantalistlerin genel yaklaşımı ise Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayını Fars-doğu kültüründeki şeytan cin ve kâhin gibi inanışların Arap kültür ve inanışında da yaygın bir şekilde varlığını sürdüren mitolojik ve efsanelerin etkisi ile ortaya çıktığını iddia etmektedirler.⁹³

Annemarie Schimmel, Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat etmek için Kur'an-ı Kerim dışında bir mucize göstermediğini söylese de Kur'an-ı Kerim'de onun hayatı hakkında gizemli olayların varlığına işaret etmektedir. Annemarie Schimmel'e göre verilen bu zengin malzeme Hz. Muhammed'in biyografisini yazanlar tarafından onların hikayeler üretmeleri için onlara büyük fırsat vermiştir. Bu hikayelerin arasında dikkat çekenlerden bir tanesi Hz. Peygamber'in "göğsünün yarılması" olayı gelmektedir. Ona göre "*Hz. Muhammed'in ilahi vahyi temiz ve lekesiz olarak alması için hazırlandığı tipik bir kutsama ritüelidir.*"⁹⁴

Leone Caetani ise bu konu ile ilgili şunları söylemektedir. Hz. Peygamber'in biyografisini yazanalar bu olaya büyük önem vermişlerdir. Bu konuda gelen bilgiler oldukça tafsilatlı fakat hadisçiler konun ayrıntılarında müttefik değillerdir. Bu olaylar olağanüstü olaylardır. Fakat kıymetli şeyler değillerdir. Çünkü bunlar daha sonra

⁹⁰ Sprenger, *The Life of Mohammad* (Allahabad: Printed at The Presbyterian Mission Press, 1851), 77-79.

⁹¹ Irving, *Life of Mahomet*, 14-15.

⁹² James William Hampson Stobart, *Islam and Its Founder* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1876), 46, 47.

⁹³ İsmail Metin, *Fransız Oryantalizminde Hz. Muhammed İmajı* (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022), 120-124.

⁹⁴ Annemarie Schimmel, *Hz. Muhammed*, çev. Okşan Aytolu (İstanbul: Profil Yayıncılık, 1995), 61, 62.

uydurulmuş hikayelerdir. Caetani bu olaya bir masal gözüyle bakmaktadır.⁹⁵

Edward Sell'in eserinde bahsettiği bu olayı bazı oryantalistler doğrudan, bazıları ise dolaylı olarak “epileptic” bir kriz olarak görürken⁹⁶ Sell bu durumu “fit” kelimesi ile ifade ederek onun nöbet geçirdiği fikrindendir.⁹⁷ Hatta bazı oryantalistler yüzyıllar sonra onun hastalığı(!) konusunda teşhis koyma çabası içerisine bile girmişlerdir.⁹⁸ Ancak hangi şekilde olursa olsun Batılıların bu gelişmeyi Hz. Peygamber'in şahsında bir kusur olarak görerek onun risâlet görevini değersizleştirmeyi tercih etmişler veya amaçlamışlardır. Çünkü o sıradan birisi değildir ve onu önemli kılan şey onun bir peygamber olmasıdır. Bu sebeptendir ki onun şahsına atfedilecek bir kusurun kendisinden daha önemlisi onun ulaştırdığı mesajların değersizleştirilmesi olacağı tartışmasız bir gerçektir. Batılıların bu tür meselelere yoğun ilgi göstermelerinin sebebi de büyük olasılıkla buna dayanmaktadır.

Müslümanlar, Hz. Peygamber'e dair peygamberlik öncesi ve sonrasında bütün rivayetleri koşulsuz bir şekilde kabul etmemiştir. Müslüman yazarlar kendi ilmi geleneği içerisinde belli usûl ve metotlar içerisinde değerlendirmeler yapmaktan geri durmamışlardır. Akademik ve ilmi bir gereklilik olan bu unsurun söz konusu Hz. Muhammed olunca Batılılar tarafından ihmal edildiği bir gerçektir. Ön kabullerini destekleyen rivayetler olduğunda onu tereddütsüz bir şekilde irdelemeden kabul ederken buna mukabil bir durum olduğunda ise farklı bir tavır içerisine girmişlerdir. Sell de bu şekilde onun bir rahatsızlığı olduğunu ima ederek Hz. Peygamber'in özelde onun şahsına genelde İslâm'a menfi bir etki edebilecek bu durumu değerlendirmiştir.

Genel olarak oryantalistler bu olayla ilgili Hz. Peygamber için olumsuz değerlendirmelerde bulunurken farklı düşünen şarkiyatçılardan olan W. Montgomery Watt şunları söylemektedir. “*Bu tür rivayetler bazı Batılı eleştirmenleri onun epilepsi hastası olduğunu iddia etmeye yöneltti ancak bu görüş gerçek bir temelden yoksundur.*

⁹⁵ Caetani, *İslam Tarihi*, 2020, 1/269-271.

⁹⁶ Sprenger, *The Life of Mohammad*, 77-79, 114; Stobart, *Islam and Its Founder*, 46, 47; Soner Akpınar, *Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı* (Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019), 65-67; G. M. Draycott, *Mahomet Founder of Islam* (New York: Dodd, Mead & Company, 1916), 34; Sigismund Wilhelm Koelle, *Mohammed and Mohammedanism* (London: Watreloo Place, 1889), 42; Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 85.

⁹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 9.

⁹⁸ Koelle, *Mohammed and Mohammedanism*, 42.

Epilepsi bedeni ve zihni bozukluklara yol açar ki, Hz. Muhammed'de bu tür belirtiler yoktur. Aksine yaşamının son demine dek yetilerine [tam olarak] sahip olmayı sürdürdüğü gayet açıktır. Dini hayatla ilgili bu fiziki belirtiler, dini psikolojinin ilgi alanına girer fakat yaşanan bu olayların içeriğinin gerçekliğini ne kanıtlayabilir ne de yanlışlayabilir.”⁹⁹

Edward Sell, Hz. Muhammed altı yaşına geldiğinde annesi ile birlikte babasını ziyarete Medine'ye gittiğini orada yaklaşık bir ay babası Abdullah'ın öldüğü evde kaldıktan sonra Mekke'ye dönüş yolunda Amine'nin, Ebvâ denilen yere geldiklerinde hastalanarak vefat ettiğinden bahseder. Sell, akrabalarının Medine'de olması ve bu ziyaret sırasında yaşadıkları ilerleyen zaman içerisinde Hz. Muhammed'in ikametgâh olarak Medine'yi seçme sebepler arasında olabileceğine de işaret eder.¹⁰⁰

4.4. Yahudi ve Hristiyanların Hz. Muhammed'e Zarar Verme Endişesi

Abdülmuttalip torunu ile ilgileniyor, ona karşı büyük bir özen gösteriyor şefkatli ve korumacı davranıyordu. Hz. Peygamber'in çocukluğunun iki yılı kabile reisi olan dedesinin himayesinde etkili ve çevresine nazaran daha özgürlükçü bir ortamda yaşamıştır. Onun bu tecrübesi geleceğin lideri için büyük bir eğitim olmuş ve aynı zamanda çevresinin saygısını kazanmasını da sağlamıştır. Edward Sell, Muir'i kaynak göstererek bu bilgileri aktardıktan sonra Abdülmuttalib'in “*Hz. Muhammed'in Yahudilerin ve Hristiyanların eline düşmesin diye sakının, çünkü onu arıyorlar ve onu yaralayacaklar*” dediğini söyler. Ancak bu bilginin doğru olmadığını söyleyerek peşinden bu rivayetlerin kaynaklarda¹⁰¹ olmasına rağmen bunların uydurma menkıbeler olduğu açıklamasını yapmaktadır. Yahudi ve Hristiyanların Hz. Muhammed hakkında bir şey bilmelerinin mümkün olamayacağı görüşünü savunur. Bu durumun Abdülmuttalib'in torununa gösterdiği şefkati ve ilgiyi gösterme çabasından ortaya çıktığını savunur.¹⁰²

⁹⁹ W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*, çev. Erdem Türközü (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 68, 69.

¹⁰⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 9, 10.

¹⁰¹ “Edward Sell özellikle ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarını kullanırken İbn İshak, Vâkıdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd gibi müelliflerin eserlerine bizzat başvurmak yerine Sir William Muir'den alıntılanmıştır.” Sell, *The Life of Muhammad*, 11.

¹⁰² Sell, *The Life of Muhammad*, 11.

İslam geleneğinde Hz. Peygamber'in önceki kutsal metinlerde peygamberliğini haber veren çeşitli olaylar ve mucizeler beşâirü'n-nübüvve adı altında ele alınmıştır. Bunun için a'lâmü'n-nübüvve, delâilü'n-nübüvve gibi çeşitli tabirler de kullanılmaktadır. Müslümanlar İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Hz. Muhammed'in geleceğine dair Kur'an-ı Kerim'de Bakara ve A'râf Sûresi'nde geçen ayetlerden¹⁰³ Yahudi ve Hristiyanların Hz. Peygamber hakkında yeterince bilgiye vakıf oldukları düşüncesindedirler. Yine İslâm'ın ilk yıllarında sahâbenin ve yeni Müslüman olan Yahudilerin açıklamaları da Hz. Peygamber'in vasıflarıyla ilgili bilgileri içermektedir.¹⁰⁴ Buhârî'nin Sahîh'inde geçen bir rivayette Abdullah b. Amr şöyle demiştir: *"Allah'a yemin ederim ki Hz. Peygamber Kur'an'daki vasıflarıyla Tevrat'ta da anılmış ve ey peygamberim! Şüphesiz biz seni hakka şahit, müjdeci, korkutucu olarak gönderdik. Sen elbette benim kulum ve peygamberimsin."*¹⁰⁵ buyurulmuştur. Burada Edward Sell şayet peygamberin geleceğinden Yahudiler ve Hristiyanlar habersizdi anlamından hareketle ona zarar vermeyeceklerini ifade ediyorsa ayet ve hadislerde verilen bilgilerle çelişmektedir. Bir peygamberin geleceğini biliyorlar fakat henüz Hz. Muhammed'in bir peygamber olduğunu bilmiyorlar şeklinde anlam içeriyor ve Hz. Muhammed'e Yahudilerin bir zararı dokunmayacağını kastediyorsa, bunun daha mantıklı bir yaklaşım olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Ancak bir diğer taraftan Arapların bir peygamberin geleceği konusunda bilgi sahibi oldukları hakkındaki rivayetlerin İbn İshak, İbn Sa'd ve İbn Hişâm¹⁰⁶ gibi müelliflerin kaynaklarında olmasına rağmen Sell'in bunları kabul etmeyip bu rivayetlerin doğru olamayacağını savunması da dikkat çekicidir.

¹⁰³ "Onlar, yanlarındaki Tevrat'ta ve İncil'de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir. O, onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helâl, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır. Ona iman edenler, ona saygı gösterenler, ona yardım edenler ve ona indirilen nura (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte onlar kurtuluşa erenlerdir." A'râf 7/157, "Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Böyle iken içlerinden bir takımı bile bile gerçeği gizlerler." Bakara 2/146.

¹⁰⁴ Mehmet Aydın, "Beşâirü'n-Nübüvve", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1992), 5/549,550.

¹⁰⁵ Ebû Abdullah Muhammed. b. İsmâîl el- (ö. 256/870) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. thk. Mustafa el-Buğâ (Dımeşk: Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, 1993), 7/"Kitabu'l-Büyû", 50, (No. 2058).

¹⁰⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 75; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/129; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/182; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 2/29; Ebü'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn Asâkir (571/1175), *Târîhu medîneti Dımaşk*, ed. thk. Amr b. Garâme el-Umrevî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 3/12.

4.5. Hz. Peygamber'in Amcası Ebû Tâlib ile Birlikte Suriye Yolculuğu ve Bu Yolculukta Meydana Gelen Bazı Olaylar

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Suriye yolculuğunun başlama ve Hz. Hatice ile ilk karşılaşmalarını şu şekilde aktarmaktadır. Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'e zengin bir kadın olan Hz. Hatice'nin Mekke'de kazancının yarısı karşılığında ticaret yapmaları için mallarını insanlara verdiğini söyledi. Şayet istersen senin büyük dürüstlüğüne göz ününde bulundurarak seni reddetmeyecektir dedi. Teklif yapıldığında Hz. Hatice *"Ticarete meyilli olduğunuzu duydum ve doğruluğunuz, iyi haliniz, kusursuz dürüstlüğünüz nedeniyle, ticaret için diğer Kureyş kabilesine emanet ettiğim malları sizin için ikiye katlayacağım."* dedi.¹⁰⁷ Sell'in anlatımında Hz. Hatice'nin tercih sebebi olarak Hz. Muhammed'in ticari ve ahlaki yönünün ön plana çıktığını görmekteyiz.

Bu ticaretin sonuçları bakımından başarılı olduğunu söyleyen Edward Sell, aralarında yapılan bu ticari faaliyetten memnun kalan Hz. Hatice'nin yakışıklı bu gence kalbini kaptırdığını ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliği konusuna kısaca temas eden Sell, özellikle Hz. Hatice'nin büyük bir servet sahibi, zengin, yüksek karakterli hoş bir bayan olduğu vurgusunu yapar. Daha önceleri Mekke'de Kureyş'in ileri gelenlerinden birçoğu ona evlilik teklif etmiş ancak o kabul etmemişti. Ama şimdi isteklerini karşılayan genç bir tüccara kalbini kaptırmıştı.¹⁰⁸

Edward Sell, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliğinden olan çocukları hakkında şu bilgileri vermektedir. Hz. Peygamber ile Hz. Hatice'nin mutlu evliliklerinden, önce Kâsım dünyaya gelmiş iki yaşındayken de ölmüştür. Ardından ise Zeynep, Rukiye, Fatıma ve Ümmü Gülsüm olmak üzere dört kız çocuğu ve küçük yaşlarda ölen Abdümenâf isimli oğlu olmuştur.¹⁰⁹ İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa'd, Belâzûrî gibi klasik siyer kaynaklarımızda Allah Resûlü'nün Abdümenâf isimli bir çocuğunun olduğu konusunda herhangi bir bilgiye ulaşamadık. İbn Kesîr, Hişâm b. Urve'den nakledilen bir rivayette Allah Resûlü'nün çocuklarının Abdüluzza, Abdümenâf, Kasım, Rukiye, Ümmü Gülsüm ve Fatıma olarak nakletmekte fakat Hz.

¹⁰⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 14, 15.

¹⁰⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 16, 17.

¹⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 18.

Peygamber'in kızlarından Zeyneb'in isminin geçmemesinden dolayı bu rivayetin münker olduğunu ve kabul edilemeyeceğini söylemektedir.¹¹⁰ Bu rivayeti eserinde zikretmiş olan bir diğer müellif olan İbn Hazm ise bunu mürsel bir haber olarak görmüş ve mürsel bir haberinde delil olamayacağını ifade etmiştir.¹¹¹

Sell bu anlatımıyla Hz. Peygamber'in Hz. Hatice ile evliliğine pragmatist bir yaklaşımla onun Hz. Hatice'den faydalandığını ima etmektedir. Hz. Hatice'nin onun yaşamına katkısı kuşkusuz tartışılmazdır. Ancak onun risâletine asıl katkı sağlayan Hz. Peygamber'in bireysel vasıflarının yanında toplum nezdindeki siyasi, sosyal ve ahlaki değeridir. Bir diğer taraftan İbn İshak, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Belâzûrî gibi müelliflerin eserleri başta olmak üzere zikredilmeyen, İbn Kesîr ve İbn Hazm ise eserlerinde yer verirken bu rivayetin uzak bir ihtimal ve kabul edilemeyeceğini dile getirmelerine rağmen Sell, kaynak göstermeden eserinde Hz. Peygamber'in çocukları arasında Abdümenâf'ın¹¹² da olduğunu zikretmesi doğrudan olmasa da dolaylı olarak Hz. Peygamber'in Câhiliye Dönemi'nde çocuğuna bu ismi koymasından yola çıkarak onun Mekke'nin genel inancı olan putlara taptığı imasını yapmaktadır.

Bu yolculuk esnasında Edward Sell, Nestur (Nestûra) adında bir rahip ve bir Yahudi ile karşılaştığını bunların Hz. Muhammed'in gelecekte peygamber olacağını söylediğini, bu olay ve sonrasında bunula ilgili anlatılan birçok mucizevi rivayetin hiçbir tarihi değeri olmayan bilgiler olduğu görüşündedir. Ancak bu seyahat esnasında karşılaştığı birçok Yahudi ve Hristiyan tarafından şefkatle karşılandığı Hz. Muhammed'in bundan memnun olduğunda şüphe yoktur, der. Bu görüşünü de desteklemek için de Mâide Sûresi 82. ayetini kullanmaktadır. “(Ey Muhammed!) İman edenlere düşmanlık etmede insanların en şiddetlisinin kesinlikle Yahudiler ile Allah’a ortak koşanlar olduğunu görürsün. Yine onların iman edenlere sevgi bakımından en yakınının da “Biz Hristiyanlarız” diyenler olduğunu mutlaka görürsün. Çünkü onların

¹¹⁰ Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, ed. thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1986), 5/329.

¹¹¹ Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî (ö. 456/1064) İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye* (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs.), 31.

¹¹² “Kaynaklarda Mekke'de Kureyş kabilesinin putu olarak bilinen ama daha sonraki dönemlerde yapılan arkeolojik ve epigrafik çalışmalardan elde edilen bilgilerle aslında Mekke'nin dışında daha geniş bölgeye yayılan bir tanrı inancı olduğu görülmektedir.” Şefika Trampa, *Cahiliye Tanrılarında Menâf* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 84.

içinde keşişler ve rahipler vardır. Onlar büyüklük de taslamazlar.” Maide 5/82 ¹¹³

Bu noktadan sonra Sir William Muir’e dayanarak bu yolculukta Hz. Muhammed ile karşılaşan Hristiyanların dinlerini doğru bir şekilde temsil etmedikleri bunun da Hz. Muhammed üzerindeki olumsuz etkilerinden bahseden Sell, bu durumun üzücü olduğunu ifade ederek¹¹⁴ Hz. Muhammed’in Hristiyanlığa bakışını etkilediğini ifade etmeye çalışmaktadır.

4.6. Bahîrâ Olayı

Bahîrâ Olayı Hristiyanlar tarafından uzun yıllar istismar edilmiştir. Hz. Peygamber ve İslâm’ın aleyhine kullanmak için Batılılar Bahîrâ olayını bir araç olarak kullanmışlardır. Müsteşriklerin bu ön yargılı ve haksız iddialarından rahatsız olan Müslüman yazarlar rahip Bahîrâ olayı ile ilgili rivayetlerin sahih olmadığını senedinin mürsel olduğunu iddia etmişlerdir.¹¹⁵ Dahası bu olayı rivayet eden hadisin senedinde bulunan Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin olaya vakıf olmasının mümkün olmadığını ve kimden duyduğunu da söylememesi, bununla birlikte İslâm dinine ait bazı temel bilgileri burada öğrenmesini akıl ve mantığa aykırı bularak reddetmişlerdir.¹¹⁶

Hristiyan ve Müslüman tarihçiler arasında tartışılan bu konu hakkında bazı oryantalistler Hz. Muhammed’in İslâm dinine ait bazı bilgileri bu buluşma sırasında öğrendiğini iddia etmişler hatta daha da ileri giderek Kur’an-ı Kerim’in yazarı Bahîrâ’dır demişlerdir. Bazıları ise Ehli Kitab’ın, Hz. Peygamber’in önceden peygamber olacağına dair bilginin kendi kitaplarından öğrenildiği bilgisine katılmayarak bu bilginin Hristiyanlık’tan dönen Müslümanlar tarafından uydurulduğunu ve bunların efsaneden ibaret olduğunu düşünmektedirler. Bu iddialara karşı Bahîrâ hadisesi ile ilgili rivayetlerin doğru olmadığını ve olayı rivayet eden kimseler arasında hadiseyi gören kimse bulunmadığını söylemişlerdir.¹¹⁷

Müsteşrikler bu olaya taraflı bir bakış açısı ile yaklaşmışlardır. Bazı

¹¹³ Sell, *The Life of Muhammad*, 14, 15.

¹¹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 15, 16.

¹¹⁵ “Bahîrâ olayı ile alakalı rivayetlerin sened ve metin yönünden değerlendirilmesi hakkında daha geniş bilgi için bkz.” İhsan Arslan, “Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayının Değerlendirilmesi”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (30 Aralık 2018), 321-337.

¹¹⁶ Mustafa Fayda, “Bahîrâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/486-487.

¹¹⁷ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 196.

müsteşriklerin insaflı yorumlarına rağmen Bahîrâ Olayı üzerine müstakil eserler yazarak Hz. Muhammed ve İslâm dini hakkında art niyetli fikir ve yaklaşımlarını sürdürmüşlerdir. Şarkiyatçılar görüşlerini ortaya koyarken çoğu zaman ilmi ve akademik bir kriter takip etmemiş, nesnellikten uzak ön kabullerini destekleyici değerlendirmeler yapmışlardır. Birçok konuda olduğu gibi Bahîrâ olayı hakkında bütün oryantalistlerin aynı görüşleri benimsemesi mümkün değildir.¹¹⁸ Dolayısıyla burada bu konu ile ilgili hem Müslümanlar yazarlar hem de oryantalistler tarafından çok farklı görüşleri görmek mümkündür.¹¹⁹ Genel bir değerlendirme ve anlam içermesi bakımından önemli gördüğümüz Mustafa Fayda'nın konu hakkındaki görüşü şu şekildedir: “*Bahîrâ olayını kabul veya reddetmenin Hz. Peygamber'in şahsiyeti ve İslâm dini bakımından herhangi bir önemi de yoktur.*”¹²⁰

Edward Sell, Hz. Muhammed'in hayatında önemli noktalardan bir tanesi olarak görülen ve gelecekteki kariyerinin bu yolculuk esnasında öngörüldüğünü göstermek için biyografi yazarlar tarafından anlatılan bir olaydan bahsedildiğini anlatır. Sell, devamında Bahîrâ Olayı hakkında şunları aktarmaktadır. Bu olay Hz. Peygamber'in on iki yaşına geldiğinde amcası Ebû Tâlib ile birlikte ticaret için gittiği Suriye yolculuğunda Rahip Bahîrâ ile karşılaştığı olaydır. Edward Sell biyografi yazarları tarafından Rahip Bahîrâ'nın elinde bulunan bir kitaptaki tariftten Hz. Muhammed'i nasıl tanıdığının anlatıldığını söyledi ve şöyle devam etti. Bahîrâ, Hz. Muhammed'e bazı sorular soracağını söyleyerek Hz. Muhammed'e Lat ve Uzza adına sorularına cevap vermen için sana yalvarıyorum der. Hz. Peygamber “*Bana kendilerinden nefret ettiklerimle yalvarma.*” Diye cevap verdi. Bahîrâ: “*Allah aracılığıyla yalvarıyorum*” dedikten sonra bazı sorular sorar. Bahîrâ doğru cevapları bulduktan sonra peygamberlik mührünü aramaya başladı. Muhtemelen çocukluğundan kalma onun sırtında hacamat (kan aldırma) sonrası kalan bir yara izi buldu. Bunun peygamberlik için gerçek bir işaret olduğunu söyleyerek amcası Ebû Tâlib'e çocuğu alarak hemen

¹¹⁸ Halis Demir vd., “İslâm Tarihindeki Bir Vakanın Yorum Kritiği: Rahip Bahîrâ Olayı”, *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 2 (2018), 85.

¹¹⁹ “Müsteşriklerin ve Müslümanların Bahîrâ Hadise'sine farklı yaklaşımları ve değerlendirmeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz.” Demir vd., “İslâm Tarihindeki Bir Vakanın Yorum Kritiği: Rahip Bahîrâ Olayı”, 67-85.

¹²⁰ Fayda, “Bahîrâ”, 4/487.

geri dönmelerini söyledi.¹²¹ Sell'in Hz. Peygamber'in sırtında iki kürek kemiği arasında peygamberliğine bir işaret olarak görülen nübüvvet mührü olarak bilinen bir benin varlığı¹²² hakkındaki görüşü şöyledir. Sell, Hz. Muhammed'in muhtemelen çocukluğunda geçirdiği bir rahatsızlık sırasında yapılan bir hacamattan (kan aldırma) kalma yara izi olabileceğini düşünmektedir.¹²³

Bu konuyu önemli görmediği için teferruata girmeden aktaran Edward Sell, daha sonra Hz. Peygamber'in sırtındaki izi küçükken başından geçen bir operasyonla ilişkilendirerek açıklamaya çalışmaktadır. Sell'in aktardığı bilgiler arasında Rahip Bahîrâ'dan İslâm dinine ait bazı bilgileri alıp almadığı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

4.7. Ficâr Savaşları

Câhiliye Dönemi'nde Araplar arasında birçok sebepten dolayı savaşlar çıkmıştır. Kan dökmenin, savaş ve düşmanlığın yasak olduğu haram aylarda (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem ve Recep) meydana gelen savaşlara Ficâr Savaşları denilmiştir.¹²⁴ İslâm'dan önce Câhiliye Dönemi'nde bu aylarda kabileler Allah'ın haram kıldığı şeyleri yapmayı, birbirlerine saldırı düzenlemeyi, büyük günah sayarlardı. Bu savaşların haram aylarda gerçekleşmesinden dolayı bu savaşlara Ficâr Savaşları denilmiştir.¹²⁵ Ficâr Savaşları karmaşık bir yapıya sahipti. Daha çok siyasi ve ekonomik güç kazanmak, kabile mensuplarını koruyup kollamak gibi başlıca nedenlerle meydana gelmekteydi.¹²⁶ İslamiyet'in zuhuruna yakın bir dönemde dört Ficâr Savaşı gerçekleştiğinden bahsedilmektedir.¹²⁷ Bu savaşlardan son yapılan Ficâr

¹²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 12.

¹²² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 75; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/182; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/129; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 2/28; Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet Mührü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 33/291.

¹²³ Sell, *The Life of Muhammad*, 12.

¹²⁴ M. Yaşar Kandemir, "Habbâb b. Eret", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 14/52; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 135.

¹²⁵ Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*, 1/179; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/186; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 179; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/149; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, ts.), 3/363; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/353.

¹²⁶ Şulul, *Siyer-i Nebi*, 138.

¹²⁷ Kandemir, "DİA", 1997, 14/52; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 139.

Savaşı sırasında Hz. Peygamber'in yirmi yaşlarında olduğu rivayet edilmektedir.¹²⁸

Siyer kaynaklarında Hz. Peygamber'in bu savaşta fiilen savaşmış savaşmadığı ile ilgili farklı rivayetler vardır. İbn Hişâm'a göre Hz. Peygamber bizzat savaşmamış sadece amcalarının eşyalarını korumuş ve karşı taraftan atılan okları toplayarak amcalarına vermiştir.¹²⁹ İbn Sa'd'da ise onun düşmana karşı bizzat ok atarak savaşa fiilen katıldığı rivayet edilmektedir.¹³⁰ Bu konuda iki görüş ön plan çıkmaktadır. Birinci görüşe göre Hz. Peygamber savaşa fiilen katılmamış amcalarına ait eşyaları korumuş ve düşmanın attığı okları toplayarak amcalarına vermiştir. İkinci görüşe göre ise Hz. Peygamber savaşa bizzat iştirak ederek düşmana ok attığını hatta daha sonraki dönemlerde bundan duyduğu pişmanlığı dile getirdiğini savunmuşlardır.¹³¹ Farklı yaklaşımların olduğu bu konu hakkında Muhammed Hüseyin Heykel bu savaşın dört yıl sürmesi sebebiyle her iki rivayetin de muhtemel olabileceğini düşünmektedir.¹³²

Edward Sell, Hz. Peygamber'in peygamberlik öncesi hayatına dair bilgi verirken o dönemde Kureyş ile Benî Hevâzin kabileleri arasında kan davasından dolayı savaş çıktığı bilgisini verir. Ayrıntıya girmeden kısa birkaç cümle ile Ficâr Savaşı'na temas eder. Sell, Hz. Peygamber'in dört yıl süren Ficâr savaşları'na katıldığını, ancak aktif bir şekilde savaşta yer almadığını ve amcalarına yardımda bulunarak onlara katkıda bulunduğunu dile getirir. Kureyş ve Benî Hevâzin kabileleri arasında gerçekleşen ve kan davası sebebiyle başlayan bu savaşın diyet ve kan parası ödenerek son bulduğu bilgisini veren Sell, Hz. Peygamber'in hayatını ele alırken genel manada dönemin ticari faaliyetleri hakkında detaylı bir bilgi vermeyi tercih etmemiş, fakat

¹²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/186; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/149; Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/259; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/353.

¹²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/186; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/149; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/61; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/506; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/354; Ebü'l-Ferec Nûreddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el- (ö. 1044/1635) Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn* (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1427/2006), 1/186.

¹³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/106; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/60; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmîyye, 1992), 2/198; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 1/185; Apak, *Anahatları İslam Tarihi*, 135.

¹³¹ Şulul, *Siyer-i Nebi*, 146, 147.

¹³² Muhammed Hüseyin Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, çev. Vahdettin İnce (İstanbul: Kitabevi, 2015), 94.

Ukaz Panayırı'ndan bir cümle ile bahsederek orada hitabet ve farklı zamanlarda gerçekleşen ticari yolcukların Hz. Peygamber'in hayatında, Ficâr savaşlarından daha cazip ve ilgi çekici olduğu görüşünü benimsemiştir.¹³³ Kaynaklarımızda verilen bilgilerin Edward Sell'in Ficâr savaşları hakkında aktardığı bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

4.8. Hilfü'l-Fudûl

İslam öncesi Mekke'de bu isimle iki antlaşmanın varlığı bilinmektedir. Birincisi Cürhümlülerden Fazl adında üç kişinin Mekkeli olsun veya olmasın yapılan haksızlığa karşı mazlumun hakkını alıncaya kadar kabileleri birlikte onlara yardım edecekleri ahidleşmedir.¹³⁴

Hilfü'l-Fudûl ismiyle yapılan ve birinci antlaşmadan daha çok bilinen ikinci antlaşma¹³⁵ Ficâr savaşlarından sonra¹³⁶ Hz. Peygamber yirmi yaşlarında iken gerçekleşmiştir.¹³⁷ Mekke'nin dışından ticaret için gelenler bazen zulme uğrarlar ve mağdur olurlardı. Bir gün Ebû Zübeydeoğullarından birisi Mekke'ye satmak için ticaret malı getirdi. Onun mallarını satın alan Âs b. Vâil Ebû Süfyân-Sehmî parasını ödemedi. Mal sahibi ondan parasını istemesine rağmen alamayınca Kureyşlilerden yardım istedi.¹³⁸ Kureyşliler kendi aralarında bu haksızlığın giderilmesi için Abdullah b. Cüd'an'ın evinde toplandılar. Mekke'de yerli veya yabancı her kim haksızlığa uğrarsa onun hakkını alıncaya kadar zalimin karşında, mazlumun yanında duracakları hususunda anlaştılar.¹³⁹ Hz. Peygamber haksızlıklara karşı mazlumlara yardım etmek, onların mağduriyetini gidermek için Abdullah b. Cüd'an'ın evinde yapılan bu antlaşma için, öyle bir antlaşmaya yine davet edilse katılacağını söyleyerek katıldığı

¹³³ Sell, *The Life of Muhammad*, 12, 13.

¹³⁴ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târîh*, 1997, 1/641, 642; Hüseyin Algül, "Hilfü'l-Fudûl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/31.

¹³⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târîh*, 1997, 1/641, 642.

¹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/106; Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el- (ö. 345/956) Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, ed. thk. Kemal Hasen Mer'î (Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 2005), 2/213.

¹³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/106.

¹³⁸ Ahmed b. Yahyâ Câbir el- (ö. 279/892-93) Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, ed. tk. Süheyl Zekkâr- Riyad Ziriklî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1996), 2/12.

¹³⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/133, 134; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, 2/213; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî t-târîh*, 1997, 1/642; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/357.

bu antlaşmadan memnuniyetini ifade etmiştir.¹⁴⁰

Edward Sell Hz. Peygamber'in Hilfû'l-Fudûl'e üye olma zamanı olarak Ficâr savaşlarından sonrasına işaret eder. Mekke'de insanların haklarını koruyacak güçlü bir merkezi otoritenin yokluğundan bahseden Sell, insanlara karşı haksızlık eden ve bunları cezalandıracak, masum insanların haklarını geri alabilecek bir otoritenin olmadığı bu dönemde Hilfû'l-Fudûl adında bir birliğin kurulduğunu dile getirir. Sell, Hz. Muhammed'in güzel ve faydalı işler yapan bu birliğin tanınmış bir üyesi olduğunu aktarır.¹⁴¹

5. Hz. Muhammed'in Kişisel ve Fiziksel Özellikleri

Edward Sell, Hz. Muhammed'in yediği, giydiği, huyu ve günlük hayatına dair birçok bilginin hadislerde geniş bir şekilde yer verildiğini söyleyerek Hz. Muhammed'in fiziksel özelliklerinden bahseder. Edward Sell Hz. Muhammed'i şu şekilde tanıtır: *“İlk gençlik döneminde yakışıklı, ortalama boyun oldukça üzerinde, geniş ve açık göğüslüydü. Alnı genişti, azametli-yüksek kaşları vardı. Simsiyah saçları hafif kıvrıktı ve omuzlarına düşüyordu. Kaşları uzun ve ince kemerliydi. Kalın kirpikleri büyük siyah delici gözlerini çevreliyordu. Burnu kıvrımlıydı, dişleri beyaz ve düzgündü uzun siyah sakalı görünüşüne saygınlık katıyordu. Cildi pürüzsüz ve yumuşaktı. Düzgün hızlı adımlarla yürürdü. Genel olarak sessiz ve çekingen davranırdı, ancak samimi arkadaşın yanında çözülebilir ve arkadaşlarına uyum sağlayabilirdi. Alışkanlıklarında, kıyafet ve yemek konusunda sadeydi. Çocukları sever, başı dertte olanlarla ilgilenirdi. Arkadaşlarına ve ailesine karşı nazik ve düşünceliydi. Kendisini kontrol etme gücüne sahip olmasına rağmen tutkuları güçlüydü. Rakiplerine karşı, ona direndikleri sürece, kinciydi. Yakışıklı bir insan, düşmanları dışında kibar bir huyda; kararlı, güçlü iradeli ve her ne pahasına olursa olsun amacına ulaşma kararlılığı olan insan, Hatice'nin ona âşık olması ve takipçilerinin bağlılığının güçlü ve kalıcı olması şaşırtıcı değildir.”*¹⁴²

Hz. Muhammed'in şahsi özellikleri hakkında Sell şu bilgileri vermektedir: “Hz.

¹⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/134; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 1/642.

¹⁴¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 13.

¹⁴² Sell, *The Life of Muhammad*, 16, 17.

Muhammed alışkanlık olarak yüzüne peçe takmaya başlamıştı. Bu uygulama Erkam'ın evinde yapılan gizemli toplantılar sırasında ciddiyeti artırmak için kullanılmıştı. Muhammed'in diğer insanlardan sakladığı bazı gizemler var gibi gözükmetedir. Hz. Muhammed oldukça bakımlı ve titizdi. Her gece gözlerini boyar, güzel kokular sürer ve saçlarını omuzlarına kadar uzatırdı.” Sell bu şekilde davranarak Erkam'ın evinde yapılan bu toplantılarda Hz. Muhammed'in İslâm'a yeni girenlerin zihinlerinde bir merak ve korku uyandırmayı amaçladığını söylemektedir.¹⁴³

Yukarıdaki bilgiler veren Edward Sell bu bilgileri nereden aldığını belirtmez. Özellikle Hz. Peygamber'in fiziksel özelliklerinden bahsettikten sonra ahlaki olarak onun doğruluğundan, nezaketinden ve saygınlığından sonra onun düşmanlarına karşı kinci olduğunu söylemesi oldukça dikkat çekicidir.

6. Hz. Muhammed'in Kâbe Hakemliği

Mekke'ye yoğun bir yağmurun yağmasıyla büyük hasar gören Kâbe'yi¹⁴⁴ Kureyş kabileleri inşa etmek için bir araya geldiler.¹⁴⁵ O sıralarda Rum Kralının Mısır bölgelerinde bir kilise inşa ettirmek için gönderdiği bir geminin yükü sahile vurmuştu. Bu malzemeleri kullanarak¹⁴⁶ kabileler Kâbe'yi inşa çalışmalarını hepsi müstakil olarak yürütüyordu. Sıra Hacerülesved taşının yerine konulmasına gelince aralarında tartışmalar çıktı. Bütün kabileler bu işi kendilerinin yapması gerektiğini savunuyorlardı. Bu sebepten kabileler arasında husumet başladı ve artık savaş çıkmak üzereydi. Aralarında yapılan istişare sonucunda Kâbe'nin kapısından giren kişinin hakem olması ve onun tercihini kabul edecekleri hususunda anlaştılar. Kapıdan giren kişinin Hz. Muhammed olması oradakileri memnun etmiş onun vereceği karardan razı olacaklarını söylemişlerdi. Hz. Peygamber onlardan bir örtü isteyerek Hacerülesved taşını kendisi örtünün üzerine koymuş, bütün kabilelerden örtünün bir tarafından tutarak kaldırmasını söyleyerek taşın konulması gereken yere gelindiğinde ise alıp kendisi yerine koymuştu. Kabileler arasındaki bu anlaşmazlığın giderilmesinden sonra Kâbe'nin inşa işlemleri kaldığı yerden devam etmiştir.¹⁴⁷ Kaynaklarımızdan kısaca

¹⁴³ Sell, *The Life of Muhammad*, 45.

¹⁴⁴ Belâzürî, *Ensâbü 'l-eşrâf*, 1996, 1/99.

¹⁴⁵ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 107.

¹⁴⁶ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve 'l-işrâf*, 2/214.

¹⁴⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 107, 108; İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1955, 1/196, 197; Belâzürî,

aktarmaya çalıştığımız bu olay hakkında Edward Sell, Hz. Muhammed'in hayatına dair yazdığı "*The Life of Muhammad*" adlı eserinde onun Mekkeliler tarafından saygı duyulan birisi olduğunu bu olayla ilişkilendirerek şu bilgileri vermektedir.¹⁴⁸

Edward Sell, Hz. Peygamber'in Mekke'de büyük saygınlığını ve insanlar arasındaki onun genel itibarını anlatırken örnek olarak bu olayı vererek aktarmaktadır. Şiddetli bir sel nedeniyle Kâbe büyük zarar görmüştü. Kâbe'nin onarılması gerekiyordu. Çalışma, duvarların örülmesi sırasında uyumlu bir şekilde devam etti. Ancak sıra Hacerülesved taşının koyulmasına gelince aralarında anlaşmazlık çıktı. Bütün kabilelerin bu kutsal işe talip olması ile birlikte kabileler arasında büyük bir kargaşa meydana geldi. Kabileler arasındaki bu sürtüşme oldukça ilerlemiş ve tehlikeli bir boyuta gelmişti. Artık Kâbe'nin onarım faaliyeti de durmuştu. Bu anlaşmazlığı çözmek için bir araya gelen Kureyş çözüm olarak Benî Şeybe kapısından ilk giren kişinin aralarındaki bu anlaşmazlık konusunda karar verme veya taşı kendisinin yerine yerleştirme konusunda seçilmesi fikrini benimsenmişti. Bir süre sonra Edward Sell'in ifadesiyle "*Güvenilir Muhammed*" (el-Emin) kapıdan girince "kararına uyuyoruz" diye haykırdılar. Herkesi memnun etmek zor olmasına rağmen Hz. Muhammed bunu örtüyü yere sererek her kabileden dört kişi çağırıp onların yardımıyla yerine koyarak sorunu çözmeyi başardı.¹⁴⁹ Sell'in kaynaklarımızda da geçen şekliyle Hz. Muhammed'in Kâbe'nin kapısından girişiyle orada bulunan bütün insanların kararına uyuyoruz demesi Hz. Muhammed'in insanlar tarafından güvenilen bir insan olduğu ve bunun da Edward Sell tarafından ifade edildiğini görüyoruz.¹⁵⁰ Sell verdiği bilgilerin İslam tarihi kaynaklarında verilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

Edward Sell, hac ibadeti esnasında Müslümanların yaptıkları uygulamaların pagan kültüründen kalma uygulamalar olduğunu aslında İslâm'ın ilkeleri ile çelişen

Ensâbü'l-eşrâf, 1996, 1/99, 100; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/288, 290; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*, 214, 215.

¹⁴⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 18, 19.

¹⁴⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 18, 19.

¹⁵⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 108; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/196, 197; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/120; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/290; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/100; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el- (ö. 250/864 [?]) Ezrakî, *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*, ed. thk. Rüşdi Salih Melhas (Beyrût: Dâru'l-Endülus, ts.), 2/164; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1997, 1/645; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/372.

bu uygulamalarla Hz. Muhammed'in Mekke'de putperest Arapları yanına çekebilmeyi amaçladığını iddia ederek şu bilgileri vermektedir.¹⁵¹

Edward Sell, Hacerülesved'in Hz. Muhammed tarafından yerleştirilmesi olayını anlatırken Hz. Muhammed'in hacıların kolayca öpebilmesi için Kabe'nin duvarının doğu köşesine Hacerülesved taşını yerleştirdiğini ifade eder. Dipnot kısmında ise bu konu ile ilgili kendi görüşünü şu şekilde dile getirir: Bir gök taşı olarak nitelendirdiği Hacerülesved taşının varlığından bahseder ve hemen ekleyerek "İkonoklast¹⁵² (iconoclastic) bir dinde bir ibadet nesnesi olarak varlığı, İslâm'ın tam kalbinde bir anormallik ve paganizm (putperestlik) kalıntısıdır." diyerek eleştirisini getirir.¹⁵³

Müslümanların hac ibadeti esnasında yaptıkları ihram, saç tıraşı, say ibadeti, şeytan taşlama, Kabe'yi tavaf etme, Hacerülesved taşını öpme ve kurban kesme gibi uygulamalarının putperest Arapların uygulamaları olduğunu ifade eden Sell, Hz. Muhammed'in pagan kültüründen kalma bu uygulamaları Mekkelileri kendi tarafına çekmek için kullandığını iddia etmektedir.¹⁵⁴

Hz. Muhammed'in Kâbe'ye ve Hacerülesved taşına sembolik bir saygıyla büyüdüğünü ancak bu durumun benimsediği dinin ilkeleriyle çeliştiğini söyleyen Sell, Hz. Muhammed'in ustaca bir hamle ile Kâbe'ye ait törenlerin İslâm'da da geçerli olduğunu söyleyerek nüfuzunu artırmayı hedeflediğini dile getirir.¹⁵⁵ Diğer taraftan Hacerülesved taşı başta olmak üzere hac ibadeti ilgili uygulamaların İslâm dini için

¹⁵¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 18, 19.

¹⁵² "Yunanca 'eikion' sözcüğünden alınmıştır. İkon, tasvir (imge) anlamlarına gelmektedir. 'İkonoklast' kavramı Yunanca'da eikion kelimesi ile kırmak anlamına gelen 'klastes' kelimesinin birleşmesinden meydana gelmektedir. İkonoklast kavramı ise tasvirleri (dini imgeleri) kıranlar olarak adlandırılır. Kavramın kullanılmaya başladığı tarih oldukça eskidir. Bir hakimiyet mücadelesi olarak Bizans'ta sekizinci yüz yılda ikonların kullanıp kullanılmaması ile ilgi çok büyük tartışmalar meydana gelmiş ve bu dönemde dini imgeleri kırma anlamında kullanılmıştır." Adnan Turani, *Sanat Terimler Sözlüğü* (Ankara: Toplum Yayınları, 1975), 53; Yıldız Ötüken, "Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi", *İkonoklazm* (İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997), 2/838; Nuh Yılmaz, *Avrupamerkezci Bir İnşa Olarak "İslamî İkonoklazma Tezi"nin Eleştirel Analizi* (Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016), 2; Jung Hye Lee, *Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 5.

¹⁵³ Sell, *The Life of Muhammad*, 18.

¹⁵⁴ Sell, *The Faith of Islam*, 344.

¹⁵⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 136.

entelektüel bir reformu engellediği görüşündedir.¹⁵⁶

7. Hz. Muhammed'in Hanîflerle Olan Münasebetleri

Daha önce şarkiyatçılardan birçoğunun Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hristiyanlık ile ilgili temel bilgileri ticari geziler sırasında öğrendiği fikrini benimsediklerini ifade etmiştik. Onlara göre Kur'an-ı Kerim insani bir çabanın ürünüdür. Bütün müsteşriklerin hemfikir olduğu bu konuda Hz. Peygamber'in Yahudilik ve Hristiyanlıktan etkilendiğine inanılır. Edward Sell Yahudiler ve Hristiyanların yanında vahiy öncesi Hz. Muhammed'in Hanîflerle olan münasebetlerinden bahseder ve onlardan etkilendiğini söyler.

Edward Sell Hz. Muhammed'in Hanîflerle olan ilişkilerinden şu şekilde bahsetmektedir. Hz. Muhammed Hz. Hatice ile evlendikten sonra Hz. Hatice'nin evinde birçok defa Hanîflerle bir araya geldi. Küçük, ateşli vatansever bir grup olan Hanîflerden Zeyd ve arkadaşları Hz. İbrahim'in dinini takip etmek istediklerini söylediler ve bir uyarılama istediler. Hz. Muhammed'in bunu benimseyip kabul ettiği var sayılır.¹⁵⁷ Hz. Muhammed Medine'ye hicret öncesinde ve sonrasında Medine'de Hz. İbrahim'in dininin hak olduğu kendisinin de Hz. İbrahim'in dinini doğrulamak ve insanlara Hz. İbrahim'in dinini ve Hanîfliği tebliğ etmekle görevlendirildiğini savunmuştur. Ancak bu düşüncenin Hz. Hatice'nin evinde buluştukları Hanîfler tarafından dile getirilen bir düşünce mi yoksa Medine'de sonradan meydana gelen olaylar neticesinde ortaya çıkan bir gelişme midir bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır. Aslında Edward Sell tarafından dile getirilen bu düşünceler Sell'in şahsına münhasır bir düşünce değildir.¹⁵⁸ Bu konu ondan daha önce şarkiyatçı Aloys Sprenger tarafından şu şekilde dile getirilmiştir. Yahudiler ve Hristiyanlar Essenilerin¹⁵⁹ uzantısıdır. Sprenger'e göre Hanîfler yabancı etkilere maruz kalarak Kitâb-ı Mukaddes'in bilgilerini kaybetmiş, değişimlere uğramış Essenilerdir. Essenilerin çöllerde gelişen bu saf öğretisinden İslâm ortaya çıkmıştır. Hz.

¹⁵⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 185.

¹⁵⁷ Sell, *Outlines of Islam*, 2, 3; Sell, *The Life of Muhammad*, 18, 19.

¹⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 18, 19.

¹⁵⁹ "Essenîlik, Milâttan önce II. yüzyılda ortaya çıkan mistik yapılı bir Yahudi mezhebidir." Ömer Faruk Harman, "Yahudilik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2013), 43/212, 213.

Muhammed kendisinin de bir Hanîf olduğunu vurgulamıştır. Hayatının ilk yıllarında Hanîflerin öğretilerinden çok farklı şeyler yapmamıştır.¹⁶⁰ Şarkiyatçıların farklı şekillerde dile getirilmeye çalıştığı bu düşünce Hz. Peygamber'in hayatından delillendirilmeye çalışılsa da Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği vahyin bir beşer ürünü olduğunu ortaya koyma, başka din ve kültürlerin devamı şeklinde gösterme çabaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Edward Sell, Hz. Muhammed'in düşüncelerini etkileyen kişiler arasında Zeyd b. Hârîse'yi de konuya dahil eder. Zeyd b. Hârîse Hz. Muhammed'in en yakınında uzun yıllar beraber olan kişilerden biriydi. Sell sadık bir hizmetçi olan Zeyd'in kabilesinden birçok kişinin Hristiyan olduğunu dolayısıyla kabilesindeki görüş ve uygulamalardan Hz. Muhammed'e bahsetmiş olabileceğini Hz. Muhammed'in de bu bilgilerden faydalanmış olabileceğini ileri sürmektedir.¹⁶¹

Edward Sell Hanîflerden dört kişinin ismi üzerinde durur. Bunların gelecekteki hayatlarını ise ilginç bulur. Ubeydullah b. Cahş, Varaka b. Nevfel, Osman b. Hüveyris, Zeyd b. Amr olmak üzere bu dört Hanîf hakkında kısa açıklamalar yapar. Ubeydullah b. Cahş önce Müslüman oldu. Daha sonra Mekkeliler Müslümanlara baskıyı artırıp kötü davranmaya başlayınca Habeşistan'a göç etti ve orada Hristiyan oldu.¹⁶² Siyer kaynaklarında Ubeydullah b. Cahş'ın Hristiyan olması hakkında gelen rivayetler, Sell'in verdiği bilgileri doğrular mahiyettedir. Ubeydullah b. Cahş, Ümmü Habîbe bint Ebû Süfyân ile evliydi. Bu evlilikten Habîbe isminde bir kızları dünyaya gelmişti.¹⁶³ Ubeydullah'ın eşi Ümmü Habîbe Müslüman olmuş, birlikte Habeşistan'a hicret etmişlerdi. Ubeydullah İslâm'dan ayrılarak Hristiyan olmuş ve orada Hristiyan olarak ölmüştür.¹⁶⁴ Sell Mekkelilerin putperestliğine karşı Zeyd ve Hanîflerin saf deist

¹⁶⁰ Sariçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 169, 170.

¹⁶¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 23.

¹⁶² Sell, *The Life of Muhammad*, 21.

¹⁶³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 259; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 6/5.

¹⁶⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 259; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/223; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/458; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/177, 6/5; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 11/193.

olduklarını, gerçek inancı temsil ettiklerini, Koelle'ye atıfta bulunarak söyler.¹⁶⁵

Varaka b. Nevfel için Sell Hristiyanlığı gerçekten kabul etmediyse de bu durumun onun lehine olduğunu iddia eder. Varaka'nın öldüğünde hangi din üzerine olduğu alimler arasında ihtilaf konusu olmuştur.¹⁶⁶ İbn Hişâm gibi kaynaklarda onun Hristiyanlıkta karar kılmış ve ehli kitap ilmine sahip olduğu zikredilse de İslâm'ı kabul ettiğine dair bir rivayet mevcut değildir.¹⁶⁷ Hatta İbn İshak “*Zeyd'in izinden giden fakat Zeyd gibi hareket etmeyen bir kişiydi*” derken muhtemelen şirk koşmadığı ancak Hristiyan olduğunu belirtmek istemiştir.¹⁶⁸

Edward Sell bir diğer hanîf olarak Osman b. Huveyris'i zikreder. Onun hakkında ise şu açıklamayı yapar. Roma İmparatorluğu'nun yardımıyla şehrin valisi olan Osman b. Huveyris Mekke şehrinde merkezi bir otorite kurmaya çalışsa da başarılı olamadı. Bir Hristiyan olan Osman b. Huveyris ılımlı bir yönetim benimsemiş olsa da onun bu ılımlı yönetimini Habeş ve Roma hükümdarlarının emri altına girebileceği korkusundan dolayı Mekkeliler ona tabi olmadılar. Sell'in Hanîfler olarak bahsettiği son kişi Zeyd b. Amr'dır. O hep Hanîf olarak kaldı. Putlara tapan Mekke halkını protesto ettiği için Mekkelilerin öfkesine maruz kalarak Mekke'yi terk etmek zorunda kalan Zeyd b. Amr, Hira dağını mesken tutmuş ve vaktinin büyük bir kısmını orda geçirmek zorunda kalmıştır. Orada yalnızlık içinde ölmüş ve dağın eteğine gömülmüştür.¹⁶⁹ İbn İshak şöyle der “*Zeyd b. Amr b. Nüfeyl, Varaka b. Nevfel b. Esed b. Abdüluzzâ, Osman b. Huveyris b. Esed b. Abdüluzzâ, Ubeydullah b. Cahş b. Riâb arasından tavrı en düzgün kişi Zeyd b. Amr'dı. O putlara tapmaktan sakındı. Hz. İbrahim'in dini dışında Yahudi ve Hristiyanlık ve bütün dinleri terk etti. O Allah'a inanıyor, onun dışındakilerden uzak duruyordu.*”¹⁷⁰

Edward Sell yukarıda sıraladığı Hanîfler arasında Zeyd b. Amr'ı Hz. Muhammed'in saygı duyduğu ve üzerinde büyük bir etkiye sahip olan kişi olarak niteler. Kuşkusuz bunlar ve bunlar gibi düşünen diğer insanlar Arap toplumunun bu

¹⁶⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 24, 25.

¹⁶⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 21.

¹⁶⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/223.

¹⁶⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 119.

¹⁶⁹ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 3; Sell, *The Life of Muhammad*, 21.

¹⁷⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 116.

durumunu kendi aralarında tartışıyorlar fikir alışverişin de bulunuyorlardı, diyerek ve sözü her ulusun bir lideri olmalıydı cümleleriyle bir lider ihtiyacına dikkat çeker. Sonrasında ise asıl söylemek istediği kısma gelir. Edward Sell Hz. Muhammed'in büyük kişisel gücü ve siyasi zekâsı sayesinde Arap halkına mesajlar vererek bu büyük fırsatı değerlendirdiği tespitinde bulunur.¹⁷¹

B-VAHİY SONRASI DÖNEM

1.1. İlk Vahyin Gelişi ve Hz. Muhammed Üzerindeki Etkileri

Vahiy öncesi Arap toplumunda Mekkelilerin bazı uygulamalarına işaret eden Sell, şu ifadelere yer verir: Mekkelilerden bazıları Ramazan ayı geldiğinde kötülüklerden korunmak için Mekke'ye yaklaşık üç mil uzaklıkta olan Hira mağarasına çekilir ve bir nevi inziva hayatı yaşarlardı. Onlar için bu bir gelenektir. Hz. Muhammed burada arkadaşlarının ve kendisinin aklına gelen birçok dini konuda kafa yorabilir düşünebilirdi. Aynı zamanda sürekli orada ikamet eden Zeyd b. Amr ile bazı konuları müzakere etmesi de muhtemel gözükmektedir. Zeyd ister kendisi içinde bulunduğu toplumun inanç yapısı ile ilgili uyuşmayan düşüncelerinden duyduğu rahatsızlıktan, isterse onu Mekkelilerin şehri terk etmeye zorlama sebebinden olsun her iki durumda da inandığı düşünceleri açıkça insanlara aktardığı bir gerçektir. Sell, Hz. Muhammed'in saygı duyduğu Zeyd b. Amr'dan etkilendiğini ve onun için bir ilham kaynağı olabileceğini söylemektedir.¹⁷²

Zeyd b. Amr için Mekke'de putlara tapmadığı ve onlara muhalefet ettiği için şehir dışında yaşamak zorunda kaldığı bilgisini veren Sell,¹⁷³ sebebini açıklamadan ve herhangi bir kaynak göstermeden “Hz. Muhammed Mekke'de Lat ve Uzza'ya ibadeti onaylamak zorundaydı.” diyerek onun peygamberlik öncesi putlara karşı muhalefet etmediğini ve onları onaylamak zorunda kaldığı tespitinde bulunmaktadır.¹⁷⁴

Sell'in bu düşüncesine ihtiyatlı yaklaşmak gerekmektedir. Çünkü dönemin önemli muvahhidlerden kabul edilen Zeyd b. Amr'ın putlara tapmadığını bazı zamanlarda Kâbe ve çevresinde Mekkelilerin putlara yaptıkları ibadetleri

¹⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 21, 22.

¹⁷² Sell, *The Life of Muhammad*, 24.

¹⁷³ Sell, *Outlines of Islam*, 3.

¹⁷⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 23; Sell, *Outlines of Islam*, 3.

onaylamadığı açıkça dile getirilmiştir.¹⁷⁵ Hatta bu düşüncelerinden dolayı Mekke’de istenmeyen adam ilan edilerek kötü muameleye maruz bırakıldığı, bundan dolayı şehri terk etmek ve Mekke’nin dışında bulunan Hira mağarasını mesken tutmak zorunda kaldığı rivayet edilmiştir.¹⁷⁶ Sell’in Zeyd ile ilgili verdiği bilgileri İbn İshak ve İbn Hişâm gibi siyer müelliflerinin kaynaklarında görebilirken, Hz. Muhammed’in Lat ve Uzza putlarını onayladığına dair bir bilgiye biz kaynaklarımızda tespit edemedik.

Hz. Muhammed, Hira mağarasında münzevi bir yaşam sürerken bir dine ilişkin düşünceler aklına geldi, diyen Sell, Hz. Muhammed’in mağaranın dışındaki vahşi görüntü ile iç dünyasında yaşadığı sorunlu ve kaotik unsurların uyumlu olduğunu aynı zaman da bu manzaranın onun yeni bir din ile ilgili düşüncelerinin oluşmasında etkili olduğunu söyler.¹⁷⁷ Hz. Peygamber’in Hira’da geçirdiği süre(ç) bir peygamberin hayatıyla ilgili olunca adeta vahye hazırlık gibi aktarılmıştır. Ancak şu bir gerçektir ki geçmişteki bazı peygamberlerin bu süreci yaşadığı göz önünde bulundurulursa nasıl yorumlanırsa yorumlansın Hz. Peygamber’in burada bir arınma yaşadığı muhakkaktır.¹⁷⁸ Hz. Peygamber’in nübüvvet öncesindeki uzlet hayatı, içinde bulunduğu toplumun yaşadığı ahlaki çöküntü, adaletsizlik ve haksızlık karşısında herhangi bir yaptırımın olmaması gibi nedenler onu derinden etkiliyor ve tefekküre sevk ediyordu.

Edward Sell, Hz. Muhammed’in ailesini terk ederek Hira Dağı’na çıkıp münzevi bir hayat sürerek birçok zorlukla karşılaştığı yönündeki tasvirin yanlış olduğunu ifade eder. Sell, Hira Mağarası’nın küçük olmasına rağmen Hz. Muhammed’in eşi Hz. Hatice ile birlikte burada kalabildiğini belirtir. Bu durum, Peygamber Efendimizin yalnız olmadığını ve aslında ailesiyle birlikte mağarada zaman geçirdiğini gösterir. Ayrıca Sell, Hz. Muhammed’in yaşadığı bu durumun olağan bir durum olduğunu, o dönemde birçok Mekkelinin Ramazan ayı geldiğinde yaklaşık olarak üç mil uzaklıkta bulunan Hira dağındaki bir mağaraya çekilmelerinin bir gelenek olduğuna dikkate çeker ve Hz. Muhammed’in Hira Dağı’na çekilmesini

¹⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/24, 25.

¹⁷⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 117.

¹⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 25.

¹⁷⁸ İsrail Balcı, *Vahyin Gölgesinde Siyer Mekke Dönemi* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 1/73.

bu geleneğin bir devamı olarak görür.¹⁷⁹ Sell ayrıca bu bilgilerle birlikte Hz. Peygamber'in Hira Dağı'nda vakit geçirdiği süre boyunca normal davranışların dışına çıkmadığını ifade eder.¹⁸⁰

Hiz. Peygamber'in ramazan ayında ibadet için çıktığı Hira mağarasında yalnız olmadığını ailesi ile birlikte olduğunu İbn İshak ve İbn Hişâm'ın rivayetlerinde görebiliyoruz.¹⁸¹ Bu bağlamda kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in ailesinin Hira'da yanında ne kadar kaldığı konusunda bir ayrıntı vermezken, Sell'in Hz. Muhammed'in ailesini geride bırakıp Hira'ya çıkarak orada birçok zorluğa katlandı bilgisinin yanlış olduğunu söylemesi dikkat çekicidir.

Edward Sell ilk inen ayetler olarak Hz. Muhammed'e Mekke'den yaklaşık olarak 5 km uzaklıkta olan Hira Dağı'ndaki mağarada Alâk Sûresi'nin ilk beş ayetinin nazil olduğunu dile getirdikten sonra ilk inen ayetler konusunda farklı görüşlerin olduğunu bazı müfessirlerin Fatiha Sûresi, bazılarının ise Kalem Sûresi'nin ilk inen sûreler olduğunu hatta bu ifade edilenlerin dışında bazı müfessirlerin ise Şu'arâ Sûresi'nin ilk inen sure olduğunu kabul ettiklerini dile getirmektedir.¹⁸²

Alak Sûresi'nin Mekki bir sûre olduğu konusunda ittifak vardır. Ancak onun Kur'an-ı Kerim'in ilk nazil olan sûresi olduğu konusunda ihtilaf vardır. Bazı müfessirler ilk nazil olan sûrenin Müddessir, bazıları ise Fatiha sûresi olduğu görüşündedir. Daha çok kabul gören görüş, Alak sûresi'nin ilk beş ayeti ilk nazil olan ayetler, müstakil olarak inen sûrenin ise Fatiha sûresi olduğudur.¹⁸³

Sell'in ilk inen ayetler konusunda üzerinde durulması gereken görüşlerinden biri de onun Macdonald'a dayanarak Hz. Peygamber'in ilk vahiy sırasında Alak Sûresi'nde geçen "ikra" kelimesinin Hz. Muhammed'in okuma yazma bildiği anlamına gelemeyeceğini bu kelimenin "seslenmek" veya "ezberlemek" anlamına geldiğine dikkat çekmesidir. Ona göre muhtemelen Hz. Peygamber bu kelimeleri

¹⁷⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 23, 25.

¹⁸⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 23.

¹⁸¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 121; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/136; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/256; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/104; Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/281.

¹⁸² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 2, 3; Sell, *The Faith of Islam*, 4, 5.

¹⁸³ Emin Işık, "Alak sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/334.

seyahatleri sırasında karşılaştığı Yahudilerden öğrenmiş ve içinde bulunduğu bu duygu yoğunluğu içerisinde kullanmış olmalıdır.¹⁸⁴

Hız. Peygamber'in nübüvvet öncesi çıktığı çeşitli ticari seferler sırasında görüştüğü kimselerden hareketle Goldziher ve Brockelmann gibi bazı şarkiyatçılar bu seferler esnasında Hız. Peygamber'in Ehli Kitap'a ait bazı bilgilere, kıssalara muhatap olduğu ve bunların tesiri altında kaldığını iddia etmektedirler. Onlar Hız. Muhammed bu seyahatler sırasında geçmiş din, millet ve kutsal kitapların tarihleri hakkında bilgiler edinerek bu dinlerin önde gelen liderleri ile görüştüklerini savunurlar. C. Brockelmann bu seferler sırasında Hız. Peygamber'in daha çok Hristiyan akidesi öğrendiğini M. Cook ise iyi bir tüccar olan Hız. Muhammed'in bu seferler sırasında monoteist bazı dinler hakkında bilgiler edindiğini düşünmektedir. Fakat iddia edilen bilgilerin mahiyeti, kimden alındığı ve görüşülen kimselerin yanında ne kadar kaldığı konusunda bir bilgi vermemektedirler. Bununla beraber şarkiyatçılar tarafından bu konu ile ilişkilendirilerek ele alınan ve Hız. Peygamber'in doğrudan imajı ile alakalı olarak Batıda en çok öne çıkarılan konular, Bahîrâ ve Varaka b. Nevfel hadiseleridir.¹⁸⁵ Sell bu konuda olduğu gibi çoğu zaman kendi düşüncelerini doğrudan söyleme yerine başka oryantalistlerin düşüncelerini aktararak ifade ermeyi tercih etmiştir. Burada da Macdonald'ın görüşünü aktararak aslında Hız. Peygamber'in bu seyahatler sırasında öğrendiklerinin onun düşüncelerini belirlediği düşüncesine katılmaktadır.

Hız. Peygamber'in ilk vahye muhatap olmadan Mekke yakınındaki Hira mağarasına çıkmasına bazı hadislerde ve ilk dönem İslam Tarihi kaynaklarında geçen tehannüs kavramına hem filolojik olarak hem de kavramsal olarak farklı anlamlar verilerek yorumlar yapılmaktadır.¹⁸⁶ Edward Sell'in 'tahannuth' olarak ifade ettiği kavramın ayrıntılarına girmek istemiyoruz. Ancak Sell, İbn Hişâm tarafından İbn İshak'ın Hız. Peygamber'in her yıl Ramazan ayında inzivaya çıkmasını yorumlayarak (tahannuth) kelimesinin bir Arap geleneği olarak son harfinin "f" olarak "tahannüf" olması gerektiğini savunur.¹⁸⁷ İbn Hişâm, Arapların tehannüs ve tahannüf

¹⁸⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 29.

¹⁸⁵ Hıdır, *Batı'da Hız. Muhammed İmajı*, 293, 294.

¹⁸⁶ M. J. Kister, *İlk Dönem İslam Tarihi Üzerine- Makaleler*, çev. Ali Aksu (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 155.

¹⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 24, 25.

kavramlarıyla Hz. İbrahim'in dini Hanîflik'i kast ederler diyerek açıklamalar da bulunur.¹⁸⁸ Kaynaklara bakıldığında tehannûf kavramı yerine tehannûs kavramının daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.¹⁸⁹

Hız. Âişe, Hız. Peygamber'in inziva anındaki durumunu, "tehannûs" olarak isimlendirmekte bunun da kulluk anlamına geldiğini belirtmektedir. Bazı alimler, toplumdan ve günahlardan uzak olmayı ifade eden "tehannûs" kelimesi yerine, Hanîflik üzerine ibadet edenler anlamında tehannûf kelimesini kullanırken; bazıları da Hız. Peygamber'in inzivasını tefekkür kelimesiyle açıklamayı tercih etmişlerdir. O dönemde, Hız. İbrahim'in dini olarak bilinen Hanîflik'in inanç ve ibadet esasları tam olarak bilinmediği için, bu durumu "tefekür" olarak tanımlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.¹⁹⁰

The Life of Muhammmad adlı eserinde ilk vahyin geldiği anda Hız. Muhammed'in durumundan bahseden Edward Sell, onun bu esnada büyük bir dehşete kapıldığını, başına bir kötülüğün gelmesinden korkarak intihar etmek için kendisini mağaradan dışarı attığını, orada bulunan Hız. Hatice'nin onu bulmaları için haberciler gönderdiğini söyler. Bu vesile ile Hız. Hatice'nin de Hira dağında olduğunu vurgular.¹⁹¹ Aynı eserin bir başka bölümünde ise Hız. Peygamber'in ilk gelen vahiyden sonra kendine vahyin gelmemesi Hız. Muhammed'i derin bir depresyona soktuğunu ve melankolik bir ruh haliyle bu durumdan kurtulmak için birkaç defa intihar girişiminde bulunduğunu iddia etmiştir.¹⁹²

Edward Sell, bir diğer eseri olan The Faith of Islam'da The Life of Muhammmad adlı eserinde olduğu gibi Hız. Peygamber'in intihar girişimini fetreti vahiy ile ilişkilendirmekte ve bu olayı şu şekilde aktarmaktadır: İlk vahiy geldikten sonra bir süre vahyin gelmemesi (Fetretü'l-Vahiy) onu çok üzmüş, akabinde bir gün intihar etme girişiminde bulunmak isteği ile evden dışarı çıkmış, sendeleyerek ilerlediği bir anda gökten bir ses duymuş başını kaldırdığında kendisine daha önce

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/235, 236.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/235, 236; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/184; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/300; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/3; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1997, 1/618.

¹⁹⁰ Ahmet Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2022), 72.

¹⁹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 25, "2 numaralı dipnota bkz."

¹⁹² Sell, *The Life of Muhammad*, 31, 32.

görünen meleği görmüş ve çok telaşlanarak eve dönmüş ve “Beni örtün”, demiş olduğunu aktarmaktadır.¹⁹³ Sell’in bu değerlendirmelerinden anlaşılan o ki ona göre Hz. Muhammed’in intihar girişimi bir defa ile sınırlı değildir.

İlk gelen vahiylerden sonra bir süre vahiy gelmemesine Allah Resûlü öylesine üzülmüş ve ümitsizliğe kapılmıştı ki birçok defa kendisini yüksek dağların tepesinden atmak istemişti. Hatta ne zaman vahiy kesilecek olsa aynı durumu tekrar yaşardı.¹⁹⁴ Kaynaklarımızda geçen bu rivayetler Sell’in vahyin kesilmesi durumunda Hz. Peygamber’in psikolojisi ilgili yorumlarına dayanak sağlamaktadır.

Bütün rivayetler göz önünde bulundurulduğunda bazı müellifler ve müsteşrikler tarafından “Hz. Muhammed’in intihara teşebbüsü olarak” nitelendirilen bu durumun mübalağalı bir şekilde ele alındığını görüyoruz. Hz. Peygamber’in yaşadığı bu tecrübenin sıradan bir olay olmadığını, onun yaşadığı halet-i ruhiye içerisinde vahyin kesilmesini fırsat bilen müşriklerin söylemlerinin de etkisiyle endişeli ve hüzünlü olduğu bu süreç içerisinde durumunun netleşmemesini tasvir etmek için abartılı tasvirler yapılmıştır.¹⁹⁵ Hz. Peygamber’in intihara teşebbüs etmesine dair rivayetler senet metin ve içerik yönünden bir incelemeye tabi tutulduğunda sahih olmadığı anlaşılabacaktır.¹⁹⁶ Dolayısıyla bu rivayetleri muteber saymak mümkün değildir.¹⁹⁷ Ancak buna rağmen müsteşrikler bunu bilinçli bir şekilde kullanmaktan çekinmemişlerdir. Edward Sell’in de aralarında bulunduğu birçok müsteşrik Hz. Peygamber’e depresyon, epilepsi gibi bazı rahatsızlıkları nispet etmişlerdir. Edward Sell’de yukarıda ifade etmeye çalıştığımız gibi The Life of Muhammad adlı eserinde Hz. Peygamber’in vahiy alma sürecini ayrıntılı bir şekilde ele alır. Hatta biraz da diğer konulara oranla eserinde daha çok yer verdiğini ifade edebiliriz. Diğer bütün müsteşrikler için olduğu gibi Sell için de Hz. Peygamber’in vahiy alma sürecinin

¹⁹³ Sell, *The Faith of Islam*, 5.

¹⁹⁴ İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-nebeviye ve ahhârü’l-hulefâ*, 1/66; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahhvâli sâhibi’ş-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 2/138; Ebü’l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr (ö. 911/1505) Suyûti, *el-Hasâisü’l-Kübra* (Beyrut : Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Trs), 1/156; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 2/83, 84.

¹⁹⁵ Balcı, *Vahyin Gölgesinde Sıyer Mekke Dönemi*, 1/131.

¹⁹⁶ “Hz. Peygamber’in ilk vahyin akabinde intiharı düşünmesi ile ilgili rivayetlerin tahlil ve tenkidi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.” Hüseyin Kahraman - Şakar Mehmet, “Hz. Peygamber’in İlk Vahyin Akabinde İntihari Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2017), 151-189.

¹⁹⁷ Önkâl, *Muhtasar Sıyer-i Nebî*, 75.

oldukça önemli olduğu görülür. Sell'in muhtemelen daha önemli gördüğü bu konu için diğer konu başlıklarına yapmadığı bir uygulamayı bu konu hakkında bilgi verirken uyguladığına şahit olunur. Edward Sell, Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi ile birlikte tezahür eden olayları açıklarken diğer konuları ele alırken karşılaşmadığımız halde bu konuda oryantalistlerden Sir William Muir, Sigismund Wilhelm Koelle, Duncan Black MacDonald ve Rabbi Gigers'in konu hakkındaki görüşlerine geniş bir şekilde yer vermektedir.¹⁹⁸

1.2. Hz. Muhammed Vahiy İlişkisi

Edward Sell, Hz. Muhammed'e gelen vahyin şekillerinden bahsetmektedir. Ancak Sell tarafından esas önemli görülen kısım burası değildir. Hz. Muhammed'in bireysel ve fiziksel özellikleri üzerinden vahyi gerçeklik, uydurma ve esinlenme gibi eleştirilere tabi tutmaktadır. Hz. Peygamber'in kişisel özelliklerine zafiyet addederek vahyi sorgulamaya çalışmaktadır. Edward Sell'in görüşlerini desteklemek için bazı müsteşriklerin de görüşlerini eserinde kullandığını görüyoruz. Bu başlık altında Sell'in ifade etmeye çalıştığımız konulara yaklaşımı ele alınmaya çalışılacaktır.

Edward Sell vahyin indiği anda Hz. Peygamber'i tanımlarken bu durumun bir trans (kendinden geçme) hali olduğunu söyler ve sonrasındaki gelişmeleri şu şekilde sıralar. Hz. Muhammed ilk vahiyle muhatap olduğunda Hz. Hatice'nin onun trans halinde söylediğini duyduktan sonra onun delirdiğini düşündü. Hz. Peygamber'i alarak onu amcasının oğlu Varaka b. Nevfel'in yanına götürdü. Daha da önemlisi ise Sell'in bu tip ilginç olayların sıklıkla yaşandığını söyleyerek Hz. Muhammed'in geçirdiği nöbetlerden muzdarip olduğunu dile getirir.¹⁹⁹

Hz. Peygamber hakkında bu kadar hayati önem taşıyan bir konu hakkında kaynaklarımıza bakıldığında, Hz. Hatice'nin, karşılaşılan bu yeni duruma karşı Hz. Peygamber'in adaptasyonu için onun bireysel faziletlerinden bahsederek ona karşı birçok defa teskin edici sözler söylediğini görmekteyiz.²⁰⁰ İlk vahyin gelmesinden

¹⁹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 35-40.

¹⁹⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 29.

²⁰⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 122; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/298; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 2/350; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi

sonra bir süre geri dönmeyen Hz. Muhammed'i merak eden Hz. Hatice ondan haber almak için birilerini göndermiş fakat ondan bir türlü haber alamamıştı. Hz. Peygamber Mekke'ye dönüp eve geldiğinde Hz. Hatice ona nerde kaldığını sormuş. Hz. Peygamber de “*Bu şahıs şair veya mecnun oldu.*” demiştir. Onun bu sözlerine karşı Hz. Hatice Allah'ın böyle bir duruma onu maruz bırakmayacağını söylemiştir.²⁰¹ Kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in yaşadığı bu olağan üstü tecrübeden hemen sonra söylediği sözlerin Sell tarafından kullanıldığı görülmektedir.

Edward Sell Hz. Muhammed'in nöbetler geçiren bir insan olarak onun ruh sağlığının yerinde olmadığı görüşündedir. Edward Sell bu görüşlerinde yalnız olmadığını diğer müsteşriklerin görüşlerini dile getirerek delillendirmek ister. Bu isimlerin başında da Macdonald gelmektedir. Sell'in aktarımıyla Macdonald'ın görüşlerini dile getirelim. Bazı nöbetler geçirdiği konusunda hem fikir olan müsteşriklerden Macdonald şöyle diyor: “*Bir tür nöbete maruz kaldığına hiç şüphe yok. Bir cin tarafından ele geçirildiği ilk düşüncesiydi ve ancak yavaş yavaş bunun şeytani bir saplantı değil ilahi bir ilham olduğu kanaatine vardı.*”²⁰²

Macdonald, Hz. Peygamber'in epilepsi ve katalepsi²⁰³ hastalıklarına yatkın bir yapıya sahip olduğunu dile getirir.²⁰⁴ Macdonald, Weil, Margoliouth ve Sprenger'in görüşlerini ortaya koyduktan sonra kendi görüşünü ortaya koymaktadır. Weill, Hz. Peygamber'in katalepsiden daha çok epilepsi rahatsızlığı olabileceğine işaret ederek bunu ispatlamaya çalıştığını, Margoliouth ise baş ağrısı, terleme, ağzın köpüklenmesi ve yüzün kızarması veya beyazlaşması gibi epilepsi belirtilerinin varlığından

(Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 4/106; Halebî, *İnsânü'l- 'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 1/346, 347.

²⁰¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 122; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/301, 302; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 2/148; Suyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübra*, 1/140.

²⁰² Sell, *The Life of Muhammad*, 30; Duncan Black Macdonald, *The Religious and Life in Islam* (Chicago: The University of Chicago Press, 1909), 33.

²⁰³ “Epilepsi, beynin anormal elektriksel aktivitesi sonucu oluşan ve tekrarlayan nöbetlerle karakterize olan nörolojik bir hastalıktır. Daha çok kişi nöbet geçirdiği sırada bilinç kaybı, kas spazmları, titreme ve duygu değişiklikleri yaşamaktadır. Katalepsi ise kasların aşırı şekilde gerilmesi ortaya çıkan donup kalma halidir. Epilepsi bir beyin aktivitesindeki anormalliklerden kaynaklanan bir hastalıken katalepsi ise daha çok kas tonusundaki artış sebebiyle ortaya çıkan hareketsizlik rahatsızlığıdır.” Max Fink, “Rediscovering Catatonia: The Biography of a Treatable Syndrome”, *Acta Psychiatrica Scandinavica* 127/441 (Ocak 2013), 1-47.

²⁰⁴ Macdonald, *The Religious and Life in Islam*, 33, 34.

bahsettiğine işaret etmektedir. Macdonald, son olarak Sprenger'in Hz. Muhammed için patolojik bir durumun varlığından ve onun maruz kaldığı şeyin bir tür histeri olduğu fikrine bunun doğru olmasının imkânsız bir şey olmadığını söyleyerek Sprenger'in görüşüne katıldığını ifade etmekte ve Hz. Peygamber vahiyleri bilinçli bir şekilde kendi istekleri doğrultusunda manipüle eden birisi olduğunu düşünmektedir.²⁰⁵

Edward Sell Muir'in görüşünü şu şekilde açıklar: *“İster derin meditasyonun basit hayalleri olsun, ister zihinsel ya da fiziksel durumun marazi bir uyarıcı ile bağlantılı bayılma ya da herhangi bir doğa üstü etki ile bağlantılı olsun karar vermek zordu.”* Bu bilgilerden sonra Muir, dilin ısırılması ve beynin dejenerasyonu gibi epilepsi belirtilerinin eksik olduğunu vurgular.²⁰⁶

Margoliouth'e göre ise Hz. Muhammed'in vahiy döneminde yaşadıklarına bakıldığında Hristiyan yazarlar tarafından dile getirilen epilepsi bulguları onların iddialarını desteklemektedir. Margoliouth'un görüşlerinin Edward Sell tarafından aktarılan bu düşünce ve açıklamalarla da sınırlı olmadığını görmekteyiz. Margoliouth, Hz. Muhammed'in vahiy alma sürecini şu şekilde açıklar: *“Bu süreç bir bilinç kaybı durumu ile birlikte gelmekte, bazen kulakta duyulan zil sesleri veya yanında birilerinin varlığı düşüncesi buna eşlik etmekte, hastayı ter içinde bırakacak bir korku duygusu bulunmakta, başını bir tarafa doğru çevirmekte, ağızda köpüklenmeye yol açmakta, yüzün kızarması veya yüzün beyazlanmasına sebep olmakta ve bir baş ağrısı hissini meydana getirmektedir. Hayatını sonraki dönemlerin de bu krizlerin kendi kontrolünde olmadığı bir Bedir savaşının en çok heyecanın yaşandığı anda, diğeri ise oruç tuttuktan sonra kan aldırıldığı zaman olmak üzere bayıldığı iki olayı görmekteyiz. Ayrıca epilepsinin bazı ağır işaretleri olarak dilini ısırma, elindekini yere düşürme ve ayrıca beyin gücünün zamanla kademeli olarak düşmesi de gelmektedir.”*²⁰⁷

Margoliouth bu iddialarını William Richard Gowers'in *“Epilepsy and Other Chronic Convulsive Diseases”*²⁰⁸ adlı eserinden epilepsi rahatsızlığının semptomlarını, epilepsi atakları sırasında ve sonrasında meydana gelen olayları sıralayarak

²⁰⁵ Macdonald, *The Religious and Life in Islam*, 45, 46.

²⁰⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 30.

²⁰⁷ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 45, 46.

²⁰⁸ William Richard Gowers, *Epilepsy and Other Chronic Convulsive Diseases* (New York: William Wood&Company, 1885)“daha fazla bilgi için bkz.”

aktarmıştır. Ama bunların Hz. Peygamber'in hayatında ne zaman gerçekleştiği ile ilgili bir bilgi vermemiştir. Hz. Peygamber'in bir defa Bedir Savaşı esnasında diğeri ise oruçlu olduğu bir zaman kan aldırıldıktan sonra bayıldığını söylemektedir. Bu iki olaydan birincisi yani Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı esnasında bayılması ile ilgili bilgiye araştırmalarımız sırasında ulaşamadık. Bir diğeri Hz. Peygamber'in oruçlu iken kan aldırmasından dolayı bayılması bilgisini İbn Sa'd'ın Tabakât'ın da “Hz. Peygamber'in oruçluyken kan aldırıldıktan sonra bayıldığını bundan dolayı oruçlu iken kan aldırma mekruh sayıldı.” şeklinde bir rivayeti görebiliyoruz.²⁰⁹

Edward Sell, Müslüman yazarların vahyin uydurma teorisini kabul etmediklerini vurguladıktan sonra bu sürecin üzerinde durularak biraz açıklanması gerektiğini söyler. Hz. Peygamber'in vahye muhatap olduğu zamanlarda meydana gelen endişeden bahseder. Bu bilgiyi Vâkıdî'den aktarır.²¹⁰ Vâkıdî'nin eserinde bu anlama gelebilecek bilgiyi bulmak mümkündür. Vâkıdî Üsâme b. Zeyd'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber'in ashabıyla birlikte olduğu zaman baygınlık geçirdiğini aktardıktan sonra bu durumu vahiy geldiği zamanlardaki gibi bir ifade ile benzetmesini Sell'in yukarıdaki ifadelerini doğrular niteliktedir.²¹¹ Buna benzer diğer bazı rivayetleri de kaynaklarımızda görmek mümkündür.²¹² Fakat Edward Sell'in asıl varmak istediği nokta bu değildir. Sell Mişkâtü'l-Mesâbih'i kaynak göstererek Ebû Selmâ'dan gelen bir hadisi zikreder “Hz. Muhammed (vahiy geldiğinde) çok telaşlanınca Hatice'ye şöyle demiştir: Beni bir örtü ile örtün. Sonra onu bir örtü ile örttüler ve soğuk su serptiler.” Bunun da bir krizin gelmekte olduğunu gösterdiği imasında bulunur.²¹³

Edward Sell'in Ebû Selmâ'dan gelen aktardığı bir rivayeti Buhârî, Sahîh'inde rivayet etmiştir. Ancak bu kayda baktığımızda Sell'in Ebu Selmâ b. Abdurrahman olarak zikrettiği kişi Ebû Seleme b. Abdurrahman olsa gerekir.²¹⁴ Diğer bir nokta ise

²⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/382; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 12/154.

²¹⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 31.

²¹¹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzi*, ed. thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989), 1/361, 362.

²¹² Müslim, *Müslim*, 1955, 1/"Kitâbu'l-Hudûd", 13.

²¹³ Sell, *The Life of Muhammad*, 31.

²¹⁴ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1993, 7/"Kitabu't-Tefsîr", 403; Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el- Mervezî (ö. 241/855) Ahmet b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*,

Hız. Peygamber'in üstünün örtülmesi ve üzerine soğuk su serpilmesi hâdisesinin hadis, İslam tarihi ve tefsir kaynaklarında bulunmasına rağmen,²¹⁵ Sell'in bir kriz belirtisi veya kriz öncesi olarak görmesinin yeterince delillendirilmeyen basit bir yaklaşım olduğu ifade edilebilir.

Vahyin Hız. Peygamber'e gelmediği süreyle ilgili farklı²¹⁶ görüşler bulunmaktadır.²¹⁷ Edward Sell, vahyin kesintiye uğraması, diğer bir deyişle Fetretü'l-Vahiy'in, Hız. Muhammed'i endişelendirdiği bilgisini vererek şu bilgileri aktarır: Hatta bu dönemde peygamberin aklı o kadar karıştı ki kendisine yapılan ilahi çağrıdan bile şüphe etmeye başlamıştı.²¹⁸ Hız. Muhammed kendisini bu dönemde çok kötü hissetmiş ve derin bir depresyona girmişti. Bu depresyon ve melankoli hali o kadar ilerlemişti ki Hız. Muhammed kendini birkaç kez yüksek bir dağın tepesinden aşağı atmaya teşebbüs etse de her defasında Cebrail görünmüş Hız. Muhammed'i teselli etmiş intihar etme düşüncesinden vaz geçirmişti.²¹⁹ Bu bilgileri veren Edward Sell'in Hız. Peygamber'in psikolojik durumu ile ilgili olarak karar vermesi oldukça zor olan depresyon ve melankoli gibi kavramları kullanarak tespitlerde bulunması oldukça dikkat çekicidir.

Bu dönemde Mekkeliler özellikle Kureyş kabilesi aktif bir muhalefet ve karşı

ed. thk. Şuayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 4/1874.

²¹⁵ Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el- Mervezî Ahmet (ö. 241/855) Ahmet b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, ed. thk. Şuayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid vd. (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 23/384; Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, 1993, 1/4/1874, 1875; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/304; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/102; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el- (ö. 923/1517) Kastallânî, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye* (Kahire/Mısır: Mektebetü't-tevfikiyye, ty), 1/122; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- (ö. 538/1144) Zemahşerî, *El-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidü't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vil* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, ts.), 5/645; Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- (ö. 606/1210) Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb* (Beyrût: Dâru lhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420/1999), 30/696; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) İbn Hacer, *Fethul-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Beyrût: Darul-Marife, 1379/1959), 8/722; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 2/233.

²¹⁶ "Vahyin kesilme süresi ile ilgili olarak ilk dönem kaynaklarımızda, bir müddet diyerek kesin bir ifade kullanılmasa da daha sonraki dönemlerde 3, 15, 40 gün ve 3 yıl gibi farklı rivayetlerin olduğu görülmektedir." Mustafa Necati Barış, "İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Hız. Peygamber'in Vefatına Kadar Kur'ân Tarihi", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (30 Aralık 2023), 297.

²¹⁷ Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 74.

²¹⁸ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 4; Sell, *The Life of Muhammad*, acts 31, 32.

²¹⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 31, 32.

duruş göstermemiş ve ona bir deli gözüyle bakmıştır. Onları bu bakış açısına sürükleyen sebep ise doğulular tarafından deli kabul edilen insanların kendilerine bazı ilhamlar geldiğini iddia etmeleri idi. Hz. Muhammed'in bu süreçteki durumu onların bu inanışlarına uymaktaydı. Bunları söyleyen Sell Mekkelileri olumlayan cümleler ile konuya devam etmektedir. Ona göre Mekkeliler farklı inançlara karşı hoşgörülü insanlardı. Onlar diğer insanların Arabistan'a girmelerine ve Kâbe'yi ziyaret etmelerine izin vermişlerdi. Mesela bir Hanîf olan Varaka, Hristiyan olmasına rağmen hiçbir suçlama ile karşılaşmamış ve kendisine karşı herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır.²²⁰

Hz. Muhammed'i ilahi olarak toplumun atanmış bir diktatörü olarak gören Edward Sell, Kur'an-ı Kerim'in peygamberlik teorisi olarak ona itaat etmeyen toplumların itaatsizliklerinin karşılığı olarak ilahi intikam olarak cezalandırılacaklarını söyler. Bir doktrin olarak her milletin kendi ilahi rehberine sahip olduğu Hz. Muhammed zamanından önce ise Mekke'nin bunlara sahip olmadığı şeklinde formüle edildiğini söyler.²²¹

1.3. Bazı Oryantalistlerin Vahye Bakışı

Edward Sell Hz. Muhammed'in esinlenmiş bir peygamber olduğuna dair iddiaları ve hayatının kritik dönemi olarak gördüğü vahiy alma süreci için bazı oryantalistlerin görüşlerini özel olarak ele almıştır. Hz. Muhammed'in bu kritik dönemindeki zihinsel durumun açıklanması gerektiğini ifade eden Edward Sell, bu konuda otorite olarak gördüğü oryantalistlerin görüşlerine yer vermektedir.²²² Edward Sell için bu konunun ayrı bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Sell'in görüşlerini ve bakış açısını yansıtmak bakımından otorite olarak gördüğü bazı oryantalistlerin görüşlerini kısaca yer vermek istiyoruz.

Edward Sell'in saygı duyduğu ve otorite olarak gördüğü Sir William Muir'in görüşleri ile başladığını görüyoruz. Şunu da ifade etmek gerekir ki Sell, Sir William Muir'i genel manada yeterli ve otorite olarak görmekte bunu da eserlerinde klasik kaynaklarımıza müracaat etmek yerine Sir William Muir'den alıntılama yoluna

²²⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 4.

²²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 34.

²²² Sell, *The Life of Muhammad*, 35.

gitmesiyle göstermiştir.²²³

Sell'in verdiği bilgilere göre Sir William Muir Hz. Muhammed'in vahiy alma sürecindeki durumunu şu şekilde açıklamaktadır: Hz. Muhammed'in yaşadığı bölge olan Arabistan bölgesinin durumu üzerine düşünmesi onun üzerinde çok fazla sıkıntı ve kafa karışıklığına yol açmıştır. Hira dağında geçirdiği zamanlar içinde Arabistan'ın genel durumu ve dini meseleler üzerine derin düşüncelere (meditasyon) dalar, memleketinin bu üzücü ruhsal durumu ise onun zihin yükünü artırıyor. Daha önceleri cinlerin ve kötü ruhların etkilerinin olabileceğinden korktuğu görülen Hz. Muhammed'in gördüğü görüntüler, duyduğunu söylediği sözler, bir hayal gücünün ürünü mü yoksa gerçekten bir temeli var mı? olduğu tartışmalıdır. Sir William Muir bunlardan ikincisinin doğru olduğunu düşünmektedir.²²⁴

Edward Sell'in ikinci sırada görüşlerine yer verdiği Sgismund Wilhelm Koelle ise yukarıda ifade edilen Sir William Muir'in görüşlerine katılmamaktadır. Koelle'ye göre İslâm'ın ilk yıllarında vatanseverlik düşüncesi çok önemli bir faktördür. Bu görüşünü savunmak için de büyük çaba gösterir. Vatansever bir Arap olarak altıncı asrın sonunda Arabistan'ın siyasi lideri oldu ve ülkesini yabancı düşmanlardan kurtardı. Ama esas asıl sorulması gereken soru peygamberliğinin başlangıcında Hz. Muhammed'in zihninde var olan şeyler miydi bunlar. Koelle sorularına devam eder: Muhammed “*Mekke’de basit, saf bir din reformcusu olduğu halde daha sonra Medine’de seküler bir hükümdar konumuna geçtiği popüler görüş doğru mudur? İlk başlarda gerçek, ciddi ve dürüst bir dini ve sosyal reformcu muydu, daha sonra güçle birlikte sarhoş mu oldu? Peygamberlik makamını dünyevi amaçlar için mi kullandı?*” Koelle Hz. Muhammed kariyerinde farklılık olamayacağını ilk andan itibaren onun hayatında bir süreklilik olduğuna inanır. Hz. Muhammed'i şu şekilde tanımlar: Ateşli bir vaiz, gayretli bir reformist, Mekke’de hoşgörü için çabalayan sadık bir peygamber,

²²³ “Edward Sell, eserlerinde Vâkîdî, İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Buhârî gibi müelliflerin eserlerine doğrudan baş vurmamış bunun yerine çoğu zaman S. William Muir'den aktarmıştır. Benzer şekilde Ahmet b. Hanbel'in Müsned, Ezrakî'nin *Alhbâru Mekke* ve İbn Hacer'in el-İsâbesi ve Müslim'in Sahîh-i'ne doğrudan müracaat etmek yerine D. S. Margoliouth'tan alıntılama yoluna gitmiştir. İbn İshak'a atıfta bulunması gereken yerlerde ise Koelle'ye atıfta bulunmuştur. Edward Sell, her ne kadar eserlerinde S. William Muir'e büyük güveninden bahsederek böyle bir yolu seçtiğini söylese de birincil kaynakları kullanmama sebebi muhtemelen Arapça'ya olan hakimiyetinin eksikliğinden olsa gerektir.” Sell, *The Life of Muhammad*, 35.

²²⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 35.

askeri bir komutan, doyumsuz bir fatih, despotluğun öncüsüdür. Hz. Muhammed Medine’de ise otokrattır. Aslında her iki durumdaki kişi aynı kişidir. Mekke’de planlama ve başarı çabası varken Medine’de ise gerçekten başarıya ulaşmıştır.²²⁵ Sell Sgismund Wilhelm Koelle’nin görüşlerine eserlerinde bu şekilde yer vermiştir.

Edward Sell’in görüşlerini aktardığı bir diğer oryantalist ise Duncan Black MacDonald’tır. MacDonald’ın görüşlerini Sell en kapsamlı ve felsefî görüş olarak nitelendirir. Arabistan’da bulunan kahinler ve falcılar hakkında geniş bir açıklama yaptığını söyleyen Sell, MacDonald’ın açıklamalarına kısaca yer vermektedir. MacDonald o dönem oldukça revaçta olan kahinlerle Hz. Muhammed arasında bir bağ kurmaya çalışmaktadır. Bu bağ vahyi seci’ye²²⁶ benzeterek kurmaya çalışmaktadır.²²⁷

Seci, İslâm’dan önce Araplar arasında meydan okumalar da insanlara hitabette falcı kahinlerin kullandıkları kehanet sözlerinin formuydu. Seci kısaca kahinlerin uzmanlaştığı kafiyeli bir nesir yazısı olarak tanımlanabilir.²²⁸ Cevad Ali bu konuda kahinlerin kafiyeli sözlerinden sakının rivayetinden bahseder sonra Allah Resûlü’nün sözleri ile karışmaması için konuşmada ve duada kahinlerin sözlerine benzer ifade şekillerinden kaçınılması istenmiştir.²²⁹ El- Hemedânî de Putperest uygulamalarla olan ilişkisi nedeniyle ve İslâm’ın ilk zamanlarında emir ve yasaklar ifade edilirken bu kullanımın yasaklandığı söylemektedir. Ancak ilerleyen zaman içerisinde İslâm’ın hızla yayılması ile birlikte bu yasak ortadan kalkar ve kafiyeli düz yazı Müslüman hatiplerin konuşmalarında, dualarda, veciz sözlerde, babaların nasihatlerinde başvurdukları hitabet şekli olmuştur.²³⁰

Bu bilgilerden sonra tekrar Duncan Black MacDonald’ın görüşlerine dönecek olursak MacDonald bir tür güvercin seslenmesinde kullanılan aynı zamanda

²²⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 36, 37.

²²⁶ “Lafızları güzelleştirmek için kullanılan seci câhiliye döneminden günümüze kadar bilinen edebi sanatlardan bir tanesidir. Seci, câhiliye ve İslâm’ın ilk yıllarında hitabe başta olmak üzere edebi türlerin vazgeçilmez bir unsuru olmuştur. Câhiliye’de seci kullanılırken zorlama ve yapmacıktan uzak bir şekilde gerçekleşirken kâhinler secilerinde zorlama ve sunilik vardı. İsmail Durmuş, “Seci”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/273.

²²⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 37, 38.

²²⁸ Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târihi’l-Arab kable’l-İslâm* (Dârüs-Sâkî, 1422), 16/373; Bedüzzamân Ahmed b. el-Hüseyn b. Yahyâ (ö. 398/1008) el-Hemedânî, *The Maqâmât of Badî’ Al-Zamân Al-Hamadhânî*, çev. W. J. Prendergast (Verpery, Madras: S. P. C. K. Press, 1915), acts 8, 9.

²²⁹ Ali, *el-Mufasssal fî târihi’l-Arab kable’l-İslâm*, 1422, 16/373.

²³⁰ el-Hemedânî, *The Maqâmât of Badî’ Al-Zamân Al-Hamadhânî*, 8, 9.

kahinlerinde kullandıkları (“seci” diye ifade ettiği) kafiyeli bir düzyazının kullanıldığından bahseder. Önemli özelliği ise sabit bir ölçü olmadan bir dizi kısa ifadelerden oluşabildiği gibi aynı zamanda tamamı kafiyeli tekerlemeler olabilirdi. Bu genel bilgileri verdikten hemen sonra açık ve net bir şekilde fikrini belirtir. Ona göre Muhammed’in ilk sözleri gerçek kâhin sözleri biçiminde ve kâhin ruhundaydı. Muhammed çoğu zaman sözlerini aktarırken kendinde değildi. Yoğun bir duygu ve stres altında hayatına devam etmek zorunda kalan Muhammed muhalifleri tarafından bir kâhin sınıfıyla özdeşleştirildi. Muhammed’i kâhin sınıfının üstüne çıkaran şey fakirlere olan ilgisi ve tanrının birliği doktriniydi. “*Muhammed başlangıçta kendini düşünen samimiyetsiz bir sahtekâr değildi. Bundan temel bir gerçek olarak emin olabiliriz. Patolojik bir vakaydı. Vahiylere ona trans halinde geldi ve tüm trans medyumları gibi garip sapkın fikirleri vardı. Ama kesinlikle bir sahtekâr değildi. Başlangıçta ne olduğundan, günah ona saldırmadan önce ve o günaha düşmeden önce neler olduğundan bahsediyorum.*” Edward Sell onun görüşlerini bu şekilde aktarır.²³¹

Edward Sell’in Duncan Black MacDonald’ın görüşlerine katıldığını zaman zaman yaptığı eklemelerde görmek mümkündür. Mesela MacDonald’ın görüşlerini aktarırken şu eklemeyi yapar. Eserlerinde genelde kaynak olarak Rodwell’in The Quran adlı eserini kullanan Sell, Rodwell’in The Quran²³² adlı eserinde ilk sırada yer alan sûrelere bakıldığında her ne kadar Arapça ritmi kaybolsa da karakter olarak kahinlerin sözlerine benzediğini söylemektedir. Bu düşüncesini “*İlk vahiylere serbest bir tekerleme üzerine taşınan kısa cümleleri, açıkça eski kahinlerin “seci”ına benziyor olmalı*” diyerek dile getirir.²³³

Yukarıda Edward Sell tarafından bize aktarılan Duncan Black MacDonald bu düşüncelerinde yalnız değildir. Maxime Rodinson bunlardan bir tanesidir. Yakın tarihte yaşamış bir oryantalist olması bakımından konuya farklı bir oryantalist görüşünün katkıda bulunacağını düşünerek burada ifade etmek istiyoruz. Rodinson’a göre Muhammed’in tanrısından duyduğunu söylediği sözler biçim bakımından

²³¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 38, 39.

²³² Rodwell Kur’an-ı Kerim’i orijinal metninden İngilizceye çevirmiş ve aynı zamanda elimizde bulunan Kur’an-ı Kerim nüshasında bulunan sure sıralamasından farklı olarak sureleri kronolojik olarak sıralamaya çalışmıştır. Rodwell, *The Koran*.

²³³ Sell, *The Life of Muhammad*, 38, 39.

cinlerin çöl kâhinlerine söylediklerine benzemektedir. Muhammed'in söylediği sözler tıpkı kahinlerin sözlerinde olduğu gibi kısa, kesik kafiyeli cümlelere benzer. Kafiyeli nesir anlamında bu biçimdeki sözlerle Araplar seci demektedir. Yine kahinlerin sözlerinde olduğu gibi içerik yeminlerle doludur. Muhammed biçim bakımından bir yenilik getirememiş ama içerik bakımından ise o dönemin kahinleri tarafından getirilen içerikle kıyaslandığında kat be kat üstündür. Günümüze kadar aradan geçen on dört asra rağmen, büyüleyici etkisi fazla olan ilkel bir şiirdir.²³⁴ Alman şarkiyatçı Carl Brockelmann Hz. Muhammed'in hayatı boyunca kendisi ile kahinleri aynı kategoriye sokmaya çalışanlarla mücadelesine dikkat çekmektedir.²³⁵

Bu değerlendirmelerle birlikte Sell'in kendisi Mekkelilerin vahiyle alay ettiklerini Hz. Muhammed'e ise kâhin ve deli gibi sözlerle onu tahkir ettiklerini söyler. Bunun sebebi olarak ise vahiyleri kâhinlerin kullandığı sâc denilen bir tür kafiyeli bir nesirden oluşmasını göstermektedir.²³⁶

Câhiliye Dönemi'nde Araplar hitabet ve konuşmalarında seci yaparlardı. Bu Araplar arasında bir meziyet olarak kabul edilirdi. Gönülden dua ettikleri zaman seci yaparlardı. Böyle yaptıklarında dualarının kabul edileceğine, geri çevrilmeyeceğine inanırlardı.²³⁷ Anlaşılan odur ki Araplar arasında secili konuşma ve hitabet tarzının yılarca süre gelen bir gelenek olmasının yanında onlar için manevi bir yönün olduğunu görmekteyiz. Kur'an-ı Kerim'in indirildiği toplumun değerlerinden uzak olarak onlara hitap etmesi düşünülemez. Diğer taraftan onların anladığı değer verdiği şekliyle meydan okuma olarak da görülebilir.

Şüphesiz Kur'an-ı Kerim indirildiği dönemde üslup nazım ve belagat bakımından insanları kendisine hayran bırakıyordu. Ne kahinlerin secisi ne de şairlerin kasideleri Kur'an kadar insanları etkiliyordu.²³⁸ Kur'an-ı Kerim'i bir kâhinin sözlerine benzetme düşüncesinden çok daha önemlisi bize göre o günün toplumunun kendi değerleri ile itiraz edilmesi dikkat çekicidir. Ancak kaynaklarımızda onun bir kâhinin

²³⁴ Rodinson, *Muhammed*, 111.

²³⁵ Carl Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, çev. Neşet Çağatay (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2002), 12.

²³⁶ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 4.

²³⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 28.

²³⁸ Muhammed Âbid el-Câbirî, *Arap-İslâm Siyasal Aklı*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi, 2001), 78.

sözü olamayacağını rivayet eden bilgilerle karşılaşıyoruz. Süleym Kabilesinden Kays b. Nüseybe adında bir adam Hz. Peygamber'in yanına gelerek Müslüman oldu. Kabilesine dönerek şunları söyledi “*“Ben Rum hikayelerini, İran Masallarını, Arap şiirlerini, kâhinlerin kehanetini ve Himyerilerin sözlerini çok dinledim; Fakat Muhammed'in sözleri bunların hiçbirine benzemiyordu. Benim sözüme itaat edin ve nasibinizi alın dedi.”*”²³⁹

Yine başka bir rivayette ise Kureyşliler Dârünnedve'de toplanarak o yıl hac için Kâbe'ye gelen hacılara sorduklarında onlara sihirbaz, şair ve kâhin gibi farklı sözler söylediklerini fakat insanların bunların tamamı bir kişide olması mümkün değil diyerek inanmadıkları için ona hep birlikte şair diyelim dediklerinde, Velîd b. Muğire şunları söyledi: “*Şiiri siz de duydunuz biz de! Onun getirdiği hiç şiire benziyor mu?*” Ona kâhin diyelim dediklerinde ise Velîd “*Kehanet sahibi doğru da söyler yalan da fakat Muhammed'in yalan söylediğini görmedik, dedi.*”²⁴⁰

İbn Sa'd'da geçen bir başka olay ise şu şekildedir. Dımâd el-Ezdî isminde bir şahıs umre yapmak için Mekke'ye gelmişti. Kureyşlilerden Muhammed hakkında o mecnundur dediklerini duydu. Sonra Hz. Muhammed'in yanına gelerek kendisini tedavi edebileceğini söyledi. Bunu üzerine Hz. Peygamber şahadet getirdi ve Allah'a hamdetti ve bazı kelimeler söyledi. Hz. Peygamber'in söyledikleri Dımâd'ın da hoşuna gitti ve onları kendisine tekrar etmesini söyledi. O da onları tekrar etti. Sonra “*Ben hiç bu sözün benzerini işitmedim. Şüphesiz ben kâhinlerin, büyücülerin ve şairlerin sözlerini işittim; ama hiç bunun benzerini işitmedim.*” diyerek Müslüman oldu.²⁴¹

Araplar arasında kahinlik ve büyücülüğün büyük bir öneme sahip olduğunu daha önce ifade etmiştik. Çeşitli ruhsal ve psikolojik problemlerinde onlara başvuruyorlardı. Onları bu tip hastalıkların doktoru olarak görüyor onlara saygı duyup değer veriyorlardı.²⁴²

²³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/265.

²⁴⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/133; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 14/34.

²⁴¹ Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 4/227.

²⁴² İzzet Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı* (Düşün Yayıncılık, 2011), 1/302.

Kur'an-ı Kerim'de kâhin kavramını iki defa geçtiğini görmekteyiz. İnanmayan Arapların Hz. Peygamber'e atfettikleri kahinlik sıfatını kabul etmemekte ve reddetmektedir. Birincisi Tûr Sûresi 29 ayette şu şekilde geçmektedir. “*Şu hâlde sen, öğüt verip hatırlat; çünkü sen rabbinin nimetiyle ne bir kâhinsin ne de bir deli.*”²⁴³ İkinci ayet ise Hakka Sûresi “... *Bir kâhinin de sözü değildir. Ne kadar da az düşünüyorsunuz.*”²⁴⁴ Bu iki ayetin dışında da Araplardaki kahinlik ile ilgili bilgi aktaran başka bir ayet yoktur. Onların Hz. Peygamber'e nispet ettikleri kâhinlik aslında onların kendi anlayışlarına göre onunla kahinlik arasında bir benzerlik görmeleri özellikle ilk dönem inen vahyin niteliğine bakıldığında peygamberin okuduğu ayetlerin secili, coşkulu ya da ölçülü olduğu olması sebebiyle kafirler peygamber arasında bir benzerlik kurmaya çalışmışlardır.²⁴⁵ Avustralya asıllı şarkiyatçı Arthur Jeffery o günün Arap dünyasında hem şairler hem de kahinlerin kafiyeli ve ritmik bir dil kullandıklarının bilinmekte olduğunu ve genellikle bu kimselere deli muamelesi yapılmakta olduğunu özellikle Hz. Muhammed'in ilk mesajlarını kafiyeli ritmik ve düzyazının secili üslubunun kahinlerinkine benzemesinden dolayı Hz. Muhammed'in de bu ithamlarla karşı karşıya kalmasının yadırganmaması gerektiğini dile getirmektedir.²⁴⁶

Rabbi Geiger, Hz. Muhammed'in ilahi görevi yerine getirmede o kadar ikna olmuştu ki, kendisini bu göreve tamamen kaptırmıştı. Artık her olay, onun düşüncelerini ve eylemlerini etkileyerek, ona ilahi bir görev ve ilham gibi geliyordu. Onu bu görevi yerine getirme ve sonuca ulaşma düşüncesi yönetiyordu. Bu fanatik düşünce Hz. Muhammed'i esir alsa da ara sıra daha mutedil düşünebiliyordu. Farklı zamanlarda hırs, güç ve sevginin eylemelere dönüştüğünü görebiliyoruz. Hz. Muhammed hem kendisini hem başkalarını kandırmıştır. Edward Sell, Rabbi Geiger'in Hz. Muhammed'e inen vahyi bir diğer ifade ile onu peygamberliği hakkındaki görüşlerini bu şekilde aktararak konu etrafındaki şüpheleri ve farklılıkları dile getirmiş olur.²⁴⁷

²⁴³ Tûr 76/29.

²⁴⁴ Hakka 78/42.

²⁴⁵ Derveze, *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, 1/302-304.

²⁴⁶ Arthur Jeffery, *The Qur'ân As Scripture* (New York: Russell F. Moore Company, 1952), 55, 56.

²⁴⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 39, 40.

Yukarıda sırasıyla açıklamaya çalıştığımız Sir William Muir, Sgusmund Koelle ve Ducan Black MacDonald'ın görüşleri Edward Sell tarafından üç temel görüş olarak kabul edilmektedir.

Sell, Mekke'de nazil olan Felâk ve Nâs sûrelerinden anlaşıldığı kadarıyla, Hz. Muhammed'in bu dönemde yaygın olarak kullanılan bazı büyü sözler kullandığını kesin olarak söylemek mümkün olmasa da, bunu tamamen reddetmenin de mümkün olmayacağını belirtir. Hz. Muhammed düşmanlarının kendisi üzerinde nüfus sahibi olmak için yaptıkları büyülerden kurtulmak ve gücünü onlara kanıtlamak istediğini aktaran Sell bu düşüncesini desteklemek için de "Lubaid"²⁴⁸ adında bir Yahudi'nin kızının da yardımıyla Hz. Peygamber'e büyü yaptığının söyler. Cebrail'in Muavvizeteyn olarak bilinen Felâk ve Nâs sûrelerini indirerek onu bu büyüden kurtardığını aktarmaktadır.²⁴⁹

Edward Sell, Bosworth Smith²⁵⁰ ve Carlyle²⁵¹ gibi yazarları harika denemeciler olarak nitelendirmektedir. Ancak bunların çoğu bilim adam olmamaları, aynı zamanda orijinal kaynaklara vakıf olmamaları sebebiyle düşüncelerini kayda değer bulmaz. Sell, Carlyle'nin Kur'an-ı Kerim'i küçümsemesi ne kadar haksız ise Hz. Muhammed'i de yüceltmesinin de o kadar gerçek dışı olduğunu kaydeder.²⁵² Fakat bu eleştiriyi getiren Sell'in kendisinin ilk dönem İslam tarihi kaynaklarının İbn İshak, İbn Sa'd, İbn Hişâm, Belâzûrî ve Mes'ûdî gibi müelliflerin eserlerine başvurmak yerine kendisinin

²⁴⁸ "Lebîd b. A'sam tarafından Hz. Peygamber'e yapılan sihir hakkında daha geniş bilgi için bkz." Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim İbn Ebû (ö. 235/849) Şeybe, *el-Musannef* (Cidde : Dârü'l-Kıble li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1427), 5/41; Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 40/343; Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/874) Müslim, *Sahîhu Müslim*, ed. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955), 4/4/1719; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, 2001, 2/351; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- (ö. 671/1273) Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, ed. thk. Ahmed el-Berduni, İbrâhim Ettafeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 2/146; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 3/410; İlyas Çelebi, "Sihir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/170, 171.

²⁴⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 29, 30.

²⁵⁰ "Mohammed and Mohammedanism" isimli eserin sahibi Reginal Bosworth Smith, (1839-1908) yılları arasında yaşamış İngiliz şarkiyatçı

²⁵¹ "Sell'in kısaca Carlyle (1795/1881) olarak bahsettiği 1841 yılında yayınlanan "On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History" kitabıyla tanınan Türkçeye de çevrilmiş olan eserin sahibi tarihçi Thomas Carlyle'dir."

²⁵² Sell, *The Life of Muhammad*, 40.

rivayetleri sınırsız güvenini kazanmış bir oryantalist bilim adamı olan Sir William Muir'den alması oldukça dikkat çekicidir.

1.4. İlk Müslümanlar

Edward Sell, Hz. Muhammed'e vahyin gelmediği üç yıl süresince Hz. Muhammed'in fikirlerini ve İslâm'ın propagandasını gizlice yaptığından ve İslâm dinine birer ikişer katılımların olduğundan bahsederek ilk Müslümanları sıralar. İlk Müslüman olan kişilerin, Hanîflerin öğretilerinden az veya çok etkilenen Hz. Peygamber'in kendi ailesinden bakmakla yükümlü olduğu kişilerden ve arkadaşlarından olduğu tespitinde bulunur.²⁵³

Edward Sell İlk Müslüman olarak Hz. Muhammed'in eşi Hz. Hatice'yi işaret eder. En zor anlarda Hz. Muhammed'in yanında bulunan ve ona desteğini hiçbir zaman esirgemeyen Hz. Hatice'nin zor zamanlardaki yardımını ifade etmek için İbn İshak'dan gelen bir rivayeti Koelle'ye dayanarak kullanır²⁵⁴ ve Hz. Hatice'nin Hz. Peygamber için büyük bir teselli kaynağı olduğunu dile getirir. Sell devamında şu bilgileri verir. Hz. Hatice Varaka b. Nevfel ile bağlantısı sebebiyle Mekke'de putperestlere karşı çıkan insanlar hakkında yeterli miktarda fikre sahipti. Dolayısıyla Mekkeliler popüler olan bu inançtan farklı bir inancı benimsemeye hazırdı değerlendirmesini yapar.²⁵⁵ Sell, İbn İshak'ın Sîre'sinde de var olan bu bilgi için ona müracaat etmek yerine²⁵⁶ Koelle'den alma yoluna gitmiştir.

Edward Sell, Hz. Ali'nin müslüman olmasına değinerek onun müslüman olması ile ilgili iki görüşün varlığından bahsetmektedir. İlk olarak yaklaşık on üç veya on dört yaşlarında²⁵⁷ olan Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed ve Hz. Hatice'yi namaz kılarken görmesiyle Müslüman olduğu, ikinci görüş olarak ise Hz. Ali'nin babası Ebû Tâlib'e sorarak bir gece düşünüp sonra İslâm'ı seçtiği görüşünü dile getirmektedir. Sell Hz. Ali ile ilgili bu bilgileri verdikten sonra konu dışına çıkarak Hz. Ali hakkında

²⁵³ Sell, *The Life of Muhammad*, 40, 41.

²⁵⁴ Koelle, *Mohammed and Mohammedanism*, 79; İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 132.

²⁵⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 41, 42.

²⁵⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 132.

²⁵⁷ Edward Sell, Hz. Ali'nin İslâm'ı kabul ettiğinde on üç veya on dört yaşlarında olduğunu söylese de farklı rivayetler için bkz. İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 137; Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed-Diyarbakri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis* (Beyrût: Daru'l Sadr, ts.), 2/275.

şu bilgileri vermektedir: “*Ali sonraki yıllarda Muhammed’in en sıkı takipçilerinden biri ve yiğit bir savaşçı oldu. Dördüncü halife olma onuruna yükseldi. Şimdi Müslümanların büyük bir bölümü tarafından putlaştırılıyor ve neredeyse tapılıyor.*”²⁵⁸

Zeyd b. Hârise’nin Hz. Ali’den sonra Müslüman olduğunu dile getiren Sell, bazı şarkiyatçılar tarafından polemik konusu yapılan Zeyd b. Hârise’nin eşi olan Zeyneb’in Hz. Muhammed’in eşi olması meselesini henüz kronolojik olarak zamanı gelmemesine rağmen Zeyd b. Hârise’nin İslâm’ı seçmesi ile ilgili bir konuda ele alması dikkat çekicidir. Sell’in olaya yaklaşımını göstermesi bakımından kendi değerlendirmesini ifade etmek gerekirse “(Zeyd b. Hârise) *Muhammed’e çok borçluydu ve bundan çok memnundu. Ona tüm bağımlılığı, daha sonraki yıllar karısı Zeyneb’in peygamber tarafından kendisinden alınmasına izin verdiği itaatkâr tavrında görülmektedir.*” Edward Sell’e göre Zeyd, kendisini özgürlüğe kavuşturan ve evlat edinerek kendisine değer veren Zeyd b. Muhammed olarak çağrılmasına vesile olan Hz. Muhammed’e karşı kendini borçlu hissettiği için ona karşı itaatkâr bir tavır sergileyerek Hz. Muhammed’in Zeyneb’i almasına izin verdi.²⁵⁹

Hz. Muhammed’in Zeyneb ile evlenmesine değinen Edward Sell şu bilgileri aktarmaktadır. Hz. Muhammed evlatlığı Zeyd’in evine bir ziyarette bulunduğu esnada Zeyneb’in güzelliğinden etkilenir. Bunu fark eden Zeyd onu boşamayı ve Hz. Muhammed’in almasını teklif eder. Ancak Hz. Muhammed ona “*Eşini kendine sakla ve Allah’tan kork.*” der. Buna rağmen Zeyd harekete geçer, eşi Zeyneb’i boşar. Fakat Araplar arasında insanların evlatlık oğullarının karısıyla evlenmeleri hoş karşılanmamaktaydı. Buna rağmen Hz. Muhammed bunu yapmış ve insanların tepkisini çekmemek ve onların onayını almak için doğrudan Allah’ın iznini aldığını iddia ederek, gerçekleştirdiği bu eylemi haklı çıkarmak istemiştir.²⁶⁰ Sell, Hz. Muhammed’in kendisini haklı çıkarmak için vahiy getirerek evlatlıklar ile ilgili mevcut uygulamanın kaldırıldığını fakat bu uygulamanın yani Hz. Muhammed’in Zeyneb ile evlenmesinin Hz. Peygamber’in karakteri üzerinde büyük bir leke olarak

²⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 42.

²⁵⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 42.

²⁶⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 128; Sell, *Outlines of Islam*, 10.

kaldığını iddia etmektedir.²⁶¹

Hız. Peygamber ile Zeyneb'in çeşitli dedikodulara sebep olan evliliği İslam tarihinde çeşitli rivayetlere konu olmuştur. Bu durum Batılılar tarafından Hz. Muhammed ve Müslümanlar aleyhine değerlendirmek, onları karalamak için kullanılan konuların başlarında gelmektedir.²⁶²

Aralarında fikir birliği olmasa da birçok şarkiyatçının muhtelif fikir beyan ettiği bu konu hakkında ön yargılarından ve düşmanlıklarından kendilerini kurtaramamış oryantalistler olduğu gibi, akıllı ve bilimi kullanarak daha mutedil değerlendirmeler yapan yazarlar da olmuştur. Çalışmamızın sınırlarını aşacağı mülahazası ile bu konuyla ilgili değerlendirmelerimizi kısa tutacağız. Kaynağını İslâmî literatürden alan bu konu için müsteşriklerin Hz. Peygamber ve Müslümanlara olumsuz yaklaşımlarına sebep olan rivayetler İbn İshak, İbn Sa'd, Taberî ve İbn Ebî Hâtim tarafından nakledilmiş olup, bu rivayetler arasında bir birlik söz konusu değildir. Diğer taraftan İbn İshak, İbn Sa'd ve Taberî gibi müellifler ulaştıkları rivayetleri sıhhat açısından bir değerlendirmeye de tabi tutmamışlardır. Çünkü onların öncelikleri gelen rivayetleri gelecek nesillere aktarmak olmuştur. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in Zeynep ile evlenmesi konusundaki rivayetlerin hadis metodolojisindeki gibi bir sıhhat değerlendirmesi yapılmadan alınması, muhtelif görüşlerin ve problemlerin ortaya çıkmasına sebep olabilir.²⁶³ Konu hakkındaki rivayetlerin üçü mürsel olmakla beraber ravileri de adalet ve zabt yönünden alimler tarafından kabul edilmemiştir. Çelişkili bulunan bu rivayetlerin senedinde olan raviler muhaddisler tarafından tenkid edilerek genel olarak reddedilmiştir.²⁶⁴ Konunun diğer bir yönü, sosyolojik olarak Hz. Peygamber'in Zeyneb ile evlenmesinin yıllardır süregelen câhiliye adetinin ortadan kaldırılmasına sebep olmasıdır.²⁶⁵

²⁶¹ Sell, *Outlines of Islam*, 10.

²⁶² "Oryantalistlerin görüşleri ve konu hakkındaki rivayetlerin değerlendirmeleri için bkz." Ali Osman Ateş, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 161-180; Mahmut Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler", *Diyanet İlmî Dergi* 43/1 (2007), 31-50.

²⁶³ Ateş, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi", 175, 179.

²⁶⁴ Çınar, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler", 31, 46, 47.

²⁶⁵ Ateş, "Hz. Peygamber'in Zeynep Bint Cahş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin

Hız. Hatice ile aynı mahallede yaşayan ve Hız. Muhammed'den iki yaş genç olan Hız. Ebû Bekir, Sell tarafından ilk Müslümanlar arasında aktarılan kişilerdendir. Sell, Hız. Ebû Bekir'i zeki bir adam, başarılı bir tüccar, fakirlere karşı nazik, hayırsever ve Mekke'de misafirperverliği ile öne çıkan rakipsiz bir şahsiyet olarak niteledikten sonra onun Hanîflerin görüşlerinden haberdar olduğunu ve onların fikirlerini iyi bildiğini vurgular. Sell, Hız. Ebû Bekir'in Hız. Muhammed'e karşı duyduğu sevgi ve güvenden dolayı İslâm'ı kabul ettiği bilgisini verir. Davasında aktif aynı zamanda İslâm'ı tebliğde ihtiyatı hiçbir zaman elden bırakmayan Hız. Ebû Bekir'in son zamanlarına kadar Hız. Muhammed'in sevgisini ve güvenini kazanmış biri olarak Hız. Muhammed için önemi büyüktü. Hız. Muhammed güvendiği kişilerle iletişim kurmayı tercih ediyordu ki bunların başında Hız. Ebû Bekir geliyordu. Edward Sell'in Hız. Ebû Bekir hakkındaki düşünceleri bunlardır.²⁶⁶

Edward Sell, yukarda değindiklerimiz dışında bir veya birkaç yıl içerisinde yaklaşık beş kişinin ilk Müslümanların yakın ilişkileri ve akrabalık bağlarının da etkisiyle Sa'd b. Ebû Vakkâs, Zübeyr b. Avvâm, Talha b. Ubeydullah, Abdurrahman b. Avf, kölelerden ise Bilâl-i Habeşî (Bilâl b. Rebâh), Âmir b. Fühayra, Abdullah b. Mes'ûd ve Habbâb b. Eret'in²⁶⁷ Müslüman olduğunu aktarır. Sell, kölelerin İslâm'ı tercih etme sebepleri olarak yeni bir din sayesinde kölelikten kurtularak özgürlüklerine kavuşmayı amaçlamalarını gösterir. Bunu da kölelerin Müslüman olma sebepleri olarak görmektedir.²⁶⁸

1.5. Erkam'ın Evi: (Dârülerkam)

Edward Sell, İslam tarihinde ilk sahâbîlerden olan Erkam b. Ebû'l-Erkam olarak bilinen sahâbînin²⁶⁹ evinin İslâm'ın ilk yıllarında üstlendiği rol ve burada yaşananlar hakkında kısaca bilgi vermektedir.

Müddessir sûresi'nin “*Ey örtünüp bürünen (peygamber!) Kalk da uyar.*”²⁷⁰

Değerlendirilmesi”, 179.

²⁶⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 42, 43.

²⁶⁷ “Edward Sell'in sadece ‘Khubab’ demekle yetindiği kişi muhtemelen Habbâb b. Eret'tir.” Kandemir, “DİA”, 1997, 14/340.

²⁶⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 43, 44.

²⁶⁹ Ahmet Önkâl, “Erkam b. Ebû'l-Erkam”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/305.

²⁷⁰ Müddessir 74/1-2

Ayetinin inmesiyle birlikte Sell'in ifadesiyle misyonerlik propagandası daha aktif ve geniş bir şekilde yapılmaya başlandı. Bu aşamada henüz daha gizli bir topluluk olarak İslâm'ı tebliğ faaliyetlerini sürdürürken Hz. Muhammed kendisine görev verilmesinin dördüncü yılında çalışmalarını daha huzurlu ve kesintisiz bir şekilde sürdürebileceği yer olarak Safa Tepe'sinin eteğinde yer alan Erkam'ın evini seçti. Stratejik olarak buranın seçilmesinin nedeni kalabalıktan uzak olmasıydı. İslâm'a karşı daha ılımlı olan insanlar buraya getiriliyor ve burada İslâm'ın öğretilerinden bahsediliyordu.²⁷¹

Hz. Muhammed'in Erkam'ın evine sığınmasından kısa bir süre sonra İslâm'ı seçen Yahudi kölelerden onların kutsal kitapları hakkında çok fazla bilgi edindiğini iddia eden Sell,²⁷² aslında bu yaklaşımında yalnız da değildir. Abraham Geiger Hz. Muhammed'in Yahudilikten dinine bir şey katıp katmadığını öğrenmek için Kur'an-ı Kerim'e bakmanın gerektiğini savunur. Kur'an-ı Kerim'deki bazı bölümlerin bunu doğrular nitelikte olduğunu söyler. Bir diğer müsteşrik Gustav Weil de Hz. Muhammed'in mesajlarında Yahudi ve Hristiyan kutsal kitaplarından etkilendiğini iddia ederek bunu karşılaştırma yoluyla tespit etmeye çalışır. David Samuel Margoliouth ise yine Hz. Peygamber'in Yahudi seyyahlarından edindiği Yahudiliğe ait bilgileri İslâm'a uyarlayarak kullandığını dile getirir. Bu isimlere Rudi Paret ve Harmut Bobzin'i de dahil etmek mümkündür.²⁷³ Oryantalistler bu iddialarını ispatlamak ve haklılıklarını ortaya koymak için farklı yaklaşımlar sergilese de onların temel yaklaşımı Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm'ın orijinalitesinin olmadığı iddiasıdır. Onlara göre Yahudi ve Hristiyan geleneğinden etkilenen Hz. Muhammed bu gelenekten edindiği bilgileri İslâm'a uyarlamıştır. Müsteşriklerin her biri savundukları bu düşünceleri farklı şekillerde ispatlamaya çalışmıştır. Edward Sell, *The Life of Muhammad* adlı eserinde bu konuyu ayrı bir başlık altında ele almasa da belli aralıklarla Hz. Muhammed'in önceki dinlerden, özellikle Yahudi ve Hristiyan geleneğinden etkilendiğini bazen ima etmekte bazen de doğrudan dile getirmektedir.

1.6. Mekke'de Müslümanlara Yapılan Zulüm ve Habeşistan'a Hicret

Açık bir propaganda yapmak için emir aldığını düşünen Hz. Muhammed

²⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 44, 45.

²⁷² Sell, *The Life of Muhammad*, 45, 46.

²⁷³ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 199-217.

Mekke’de insanları İslâm’a davet ediyordu. Ancak bu çağrı Mekkelilerin Müslümanlara karşı büyük bir öfke duymalarına sebep olmuştu. Çünkü Mekke’nin ekonomik refahı pagan kurumlarına bağlıydı. Bunu yanında onların karşı çıkış sebeplerinden bir tanesi de Hz. Muhammed’in dininin Mekkelilerin ibadet ettikleri tanrıları yok sayıyor olmasıydı. Bu din onların kazanılmış tüm ayrıcalıklarını tehlikeye atıyordu. Üstelik bu yenilikçiler (Müslümanlar) Kâbe yerine Kudüs’e yönelerek dua ve ibadet ediyorlardı. Buraya kadar Edward Sell’in ifadelerindeki bilgilerin siyer ve İslam tarihi kaynaklarımızdaki verilen bilgilerle örtüştüğü söylenebilir.²⁷⁴

Islam: Its Rise and Progress adlı eserinde Sell, Habeşistan’a hicret öncesi Mekke’de dini ve siyasi durum hakkında şu bilgileri vermektedir. “*Altıncı yüzyılın başlarında Arap toplumu genel olarak dinsizdi. İdârî bir birlik bulunmadığından siyasi olarak parçalanması da yakındı. Bu dönemde Arap yarımadasında vatansever bir lider ve dini bir reformcuya ihtiyaç vardı. Hz. Muhammed bu iki özeliği de kendisinde bulunduran bir şahsiyetti. Hz. Muhammed, yaşadığı toplumun kurtuluşunun, toplumun dini temelli bir inanç sisteminde birleştirilerek ve güçlendirilerek gerçekleşeceğine inandı. Yahudilik, yabancı bir din olarak Araplar arasında yeterince kabul görmemişti. Böylece Mekkelilerin özlemleri olan Mekke’nin ulusal bir dinin merkezi haline gelmesi isteği Hz. Muhammed tarafından yerine getirilmiş olacaktı.*”²⁷⁵

Edward Sell’in İslâm’a ulusal bir din olarak yaklaşımı kendisinden önceki bazı şarkiyatçıların görüşlerinden farklı değildir. Müsteşriklerin bu iddialarıyla Hz. Muhammed’i ve onun ilahi görevini sadece bir bölgeye ya da belli bir ırka münhasır kılmak istemeleri ve onu daha çok ulusal bir lider olarak ön plana çıkarmak suretiyle evrensel prensiplerden uzak olduğunu gösterme çabaları olarak görülebilir.²⁷⁶ Bir dinin evrensel düzeyde var olması ve varlığını sürdürebilmesi öncelikle farklı coğrafyalardaki toplumların bireysel ve toplumsal ihtiyaçlarına cevap vermesiyle mümkündür. Diğer bir ifadeyle bir dinin yerel olması, evrensel olmasına bir engel teşkil etmez. Buna mukabil yerelden evrenselliğe giden bir yolun izlenmesinin

²⁷⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 47.

²⁷⁵ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 10.

²⁷⁶ Vesile Şimşek, “Oryantalistlerin Hz. Muhammed’in Hayatına Yaklaşımlarına Dair Bazı İncelemeler”, *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7/1 (2020), 120.

sistematik bir hata olarak görülmemesi gerekir. İslâm yerel değerlerden küresel değerlere uzanan evrensel prensipleri bünyesinde barındıran bir dindir. İslâm'ı evrensel boyutta anlamının yolunun yerel boyutta anlamaktan geçtiği muhakkaktır. Bu durum evrensellik iddiasında bulunan diğer dinler için de geçerlidir.²⁷⁷ İslâm'ın Kur'an-ı Kerim aracılığı ile getirdiği temel prensipler evrenseldir. On dört asır önce indirilmiş Kur'an-ı Kerim, getirdiği ilkeler itibarıyla herhangi bir bölgeye veya herhangi bir millete zaman sınırlaması olmaksızın gönderilmiş bir kutsal kitaptır. Bütün insanlığı karanlıktan aydınlığa ulaştırmak için gönderilen, her bölge, zaman ve şartlarda uygulanabilecek nitelikte prensipler getiren bir dindir.²⁷⁸

Sell Kureyşlilerin yeni Müslüman olanlardan özellikle kölelere ve fakirlere zulmetmeye başladığından, Hz. Muhammed'in onlara yapılan bu kötü muamele karşısında onlara sabretmelerini tavsiye ettiğinden bahsetmektedir. Hz. Muhammed'in onların işkencelerinden kurtulmak için dağılmalarını söylediğine işaret eden Sell, Ammâr b. Yâsir'e yapılan kötü muameleyi şöyle aktarmaktadır. Hz. Muhammed Ammâr b. Yâsir'i ağlarken gördüğünde Ammâr şöyle dedi: “*Ah peygamber, sana küfredene ve onların tanrıları hakkında iyi konuşana kadar gitmeme izin vermediler. Hz. Muhammed: Kalbini nasıl buldun dedi? Ammâr da: İman konusunda kararlı samimi diye cevap verdi. Hz. Muhammed: O halde zulümleri tekrarlarsa sözlerini de tekrar et.*” Bu bir gizlenme izniydi ve Kur'an-ı Kerim ile teyit edilmişti.²⁷⁹ Edward Sell'in buraya kadar verdiği bilgiler klasik kaynaklarımızda verilen bilgilerle çelişmemektedir.²⁸⁰

Bütün baskılara ve acımasız işkencelere rağmen isimlerini vermeden ve kaynak göstermeden sadece beş kişinin putperestliğe geri döndüğünü aktaran Edward Sell, bu dönemde Ammâr b. Yâsir olayında Hz. Muhammed'in Ammâr'a verdiği tavsiyeye

²⁷⁷ Ejder Okumuş, “İslâm'ın Yerel Bağlamları”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 69-100.

²⁷⁸ Hacı Mehmet Soysaldı, “Kur'an'ın Getirdiği Evrensel Prensipler”, *Humanities Sciences* 2/3 (01 Nisan 2007), 145, 164.

²⁷⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 47, 48.

²⁸⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 192; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 3/230, 231; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/159; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 1/644; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/411; Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî İbn Asâkir (571/1175), *Târîhu medîneti Dimaşk*, ed. thk. Amr b. Garâme el-Umrevî (Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995), 43/373.

diğer bütün Müslümanların uyduğunun varsayılması gerektiğini söylemektedir. Bu olaydan sonra Mekkelilerin Müslümanlara karşı kötü muamelelerine engel olamayan ve onları koruyamayan Hz. Muhammed, onlara Habeşistan’a göç etmelerini tavsiye etmiştir. Habeşistan’ın insanların haksızlığa uğramadığı bir ülke olduğu bilgisini de vermektedir. Bu bilgilerle birlikte Sell, Hz. Muhammed, Müslümanların Habeşistan’a sığınmalarını söylediğinde kaynaklarımızda farklı rakamlar verilse de Edward Sell, on bir erkek ve dört Müslüman kadının Habeşistan’a göç ettiğini söylemektedir.²⁸¹

Sell, Hz. Muhammed’in birkaç yıl içerisinde Medine’ye hicret ederek burada bir yaşam alanı bulduğuna işaret etmekte bunun gerçekleşmemesi halinde Hz. Muhammed’in kendisinin de Habeşistan’a göç edebileceğini, bu durumda ise bu günkü İslâm’ın yerine bozuk bir Hristiyan inancının ortaya çıkabileceği ihtimalini ileri sürmektedir.²⁸²

Habeşistan’a ilk göç eden Müslümanlar, Habeş halkı tarafından güzel karşılanmışlardı. Bu karşılama bir taraftan Hz. Muhammed ve Müslümanları sevindirirken diğer taraftan üzen durumlar da söz konusuydu. Bunların başında Mekkelilerin Hz. Muhammed’in çağrılarına kayıtsız kalması gelmektedir. Birkaç ay sonra Kureyş ile bir uzlaşma umudu²⁸³ belirdiğinde geri döndüler ancak bu uzlaşmanın gerçekleşmemesi üzerine Habeşistan’a ikinci defa göç etmek zorunda kalan Müslümanlar olmuştur. Mekkeliler Hz. Muhammed’in davasının Hristiyan bir ülkede siyasi olarak gelişmesinden rahatsızlardı ve bu durumu bir an önce sonlandırmak istiyorlardı. Mekkeliler Hz. Muhammed’e karşı daha fazla sinirlenmiş ve onu sahtekâr, şair ve kâhin gibi nitelemelerle kınamışlardı. Edward Sell, bu bilgileri verdikten sonra kendi bireysel görüşünü açıklamakta ve Mekkelilerin uyguladığı bu yöntemi doğru bulmayarak başka bir yöntem denemeleri gerektiğini vurgulamaktadır.²⁸⁴

Edward Sell, Kureyşliler ve Müslümanlar arasında bir ihtimal olarak da olsa

²⁸¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 49.

²⁸² Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 31.

²⁸³ “Sell, *The Historical Development of The Qur’ân* adlı eserinde Kureyşlilerin Hz. Muhammed’e gelerek ona saygınlık ve zenginlik teklif ettiklerini, Hz. Muhammed’in onların ilahlarını kabul ederse Kureyşliler de onun tanrısını kabul edip ibadet edeceklerini söyleyerek ona bir anlaşma teklif ettiklerini ancak Hz. Muhammed’in bunu kabul etmediğini söyler.” Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 32.

²⁸⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 50, 51.

gerçekleşebilecek bir uzlaşmanın iki taraf için de büyük avantaj sağlayacağını vurgular ve şu hususlardan söz eder.²⁸⁵ Mekkeliler tarafından kabul görmüş bilgili ve aynı zamanda bir şair olan Utbe b. Rebîa'nın Hz. Muhammed ile görüşmesi için gönderildiğini söyler. “*Utbe, Hz. Muhammed'in yanına gelerek şöyle dedi: Ey Muhammed, Kureyşlilerin başına büyük bir felaket geldi. Sen onların tanrılarını boş yere kınadın, insanları ataların dininden çıkarmaya çalıştın, Araplar arasında bizi rezil ettin ve bilge adamlarımızı aptal yerine koydun. Eğer hırslı biriysen seni oy birliğiyle hükümdar yaparız.*” Daha sonra maddi teşvikler de yapılmasına rağmen Hz. Muhammed, Utbe'nin tekliflerini kabul etmedi.²⁸⁶

Görüşmeden Kureyş'in beklediği bir sonuç ile dönmeyen Utbe b. Rebîa Muhammed'i yalnız bırakmalarını söylediğinde Utbe'ye kızarak onun Utbe'yi büyülediğini söylediler. Bununla yetinmeyen Mekkeliler Hz. Muhammed'in amcası Ebû Tâlib'e elçi göndererek onun tanrılarına karşı saygılı olmasını, onlara hakaret etmemesini, kendisine yapılan bu uyarıları dikkate alırsa onu tanrısı ile baş başa bırakabileceklerini söylediler. Ebû Tâlib yeğenine Mekkelilerin kendisine gelerek söylediklerini aktararak ona Mekkelilerin tanrılarına kötülük yapmamasını söyledi. Hz. Muhammed ise onları bundan daha güzel bir şeye davet ettiğini ve bu sayede İran'ın efendileri olacaklarını söyleyerek kararlılığını göstermiş oldu. Mekkeliler Ebû Tâlib'e giderek bu şekilde devam etmesini mümkün olmadığını ve yeğenini uyarması gerektiğini söylediler. Bu baskılara karşı yeğenini uyaran Ebû Tâlib Muhammed'in kararlı olduğunu, vazgeçmeyeceğini yeğeninden duyunca Ebû Tâlib zor durumda kalmıştı. Hz. Muhammed amcasının yalvarışına onun direnmedeki zorluğunu görünce çok üzülmişti. Ebû Tâlib “*Huzur içinde ayrıl yeğenim ve ne istersen söyle. Rab adına, hiçbir şekilde senden sonsuza kadar vazgeçmeyeceğim.*” diyerek yeğenine desteğini gösterdi. Buraya kadar olan bilgileri Edward Sell'in anlatımıyla aktarmış bulunuyoruz.²⁸⁷

Kureyşlilerin Hz. Muhammed'e gelerek onu davasından vazgeçirme çabaları sırasında Hz. Muhammed'in onlara siyasi üstünlük elde etmenin yolunun İslâm'ı kabul

²⁸⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 31; Sell, *The Life of Muhammad*, 53, 54.

²⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 52.

²⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 53, 54.

etmek olduğunu söylediğini vurgulayan Sell, Hz. Muhammed hakkında onun İslâm'ın ilk yıllarında siyasi faktörün önemli olduğu inancına sahip olduğu görüşünü güçlendirdiğini Margoliouth'a atıfta bulunarak açıklamaktadır. Hz. Muhammed'in Hristiyan bir ülke olan Habeşistan'a sığınarak kendi güvenliğini sağlayabileceğini, ancak ilk andan itibaren Hz. Muhammed'in amacının birine bağlı olmak değil hükümdar olmak olduğunu, bu amaçla hareket ettiğini ve akıllıca davranarak bu konuda hata yapmadığını söyleyen Sell, bu görüş ve yorumları Margoliouth'a²⁸⁸ dayanarak vermektedir.²⁸⁹

Mekkelilerin Hz. Muhammed'in tebliğinden rahatsız olmaya başlamasıyla birlikte özellikle Ebû Tâlib'e yeğenini davasından vazgeçirmesi için uyguladıkları baskıları biliyoruz. Mekkelilerin birçok defa Ebû Tâlib'e gelerek bazen tehdit ederek bazen de teklifler sunarak birden fazla görüştükleri bilgisini rivayetlerde görmek mümkündür. Ancak Sell burada birden fazla olan bu bilgileri karışık halde verdiğiinden Kureyşlilerin Hz. Muhammed'i İslâm'ı tebliğden vazgeçirmek için baskı ve çabalarını anlamlandırmayı güçleştirmiştir.

Edward Sell bu dönemin genel karakterini ise şu şekilde açıklamaktadır: Bu dönemde İslâm'a karşı muhalefet edenlere Muhammed tarafından genel bir karşı çıkıştan ziyade belirgin bir şekilde bireysel kınama yer almış, bununla birlikte putperestliğe karşı ise artık daha sert 'düşmanca' bir tutum benimsenmiştir.²⁹⁰ Sell, diğer taraftan İslâm'ın ilk yıllarında Hz. Muhammed tarafından ortaya konan siyasi söylemlerin göz ardı edildiğini dile getirdikten sonra Mekke'deki muhalefetin Hz. Muhammed'e yalancı, büyücü, şair, kahin ve mecnun diyerek karşı geldiklerini, hatta daha ileri giderek ona karşı ciddi saldırılarda bulunduklarını, Hz. Peygamber'in de bu olaylar esnasında kendisine hakim olamayarak "*Dinleyin ey Kureyşliler! Size katliamla geldim.*" diyerek Mekkelileri tehdit ettiğini ifade eder.²⁹¹

Edward Sell ilk dönemlerde Mekkelilerin Hz. Muhammed'e karşı alaycı bir tavır sergilediğini, ama asıl muhalefetin Hz. Muhammed'in salt kendi öğretisinin

²⁸⁸ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 124.

²⁸⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 53, 54 (3 nolu dipnot.).

²⁹⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 50.

²⁹¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 5, 6.

doğru olduğunu doğrudan veya dolaylı olarak diğer dinlerin yanlış olduğunu ve kınanmaları gerektiğini duyurmasından sonra ortaya çıktığını dile getirmektedir. Devamında ise başlarda onun iddialarına karşı olan Mekkeli müşriklerin onu duymazlıktan geldiğini fakat ilerleyen zaman içerisinde Hz. Muhammed'in putperestliğe karşı saldırıya geçmesi ile birlikte muhalefetin mahiyetinin değişmesiyle, görmezden gelinen bu durumun muhalefetin aktif hale gelmesine sebep olduğunu vurgulamaktadır.²⁹²

Beyzâvî'ye dayanarak Edward Sell bu dönemin muhalefet liderleri olarak Velîd b. Muğire, Ebû Süfyân, Ebû Leheb, Ahnes b. Şerîk'i işaret eder. Bunların içerisinde Ebû Süfyân'ı Hz. Muhammed'e karşı düşmanlık eden Mekkelilerin lideri olarak görür. Edward Sell'in muhalefet liderleri olarak verdiği isimlere bakıldığında bazı isimlerin müfessirler tarafından sarîh bir şekilde ayetle ilişkilendirildiği bazen de müfessirlerin yorumlarıyla bu isimleri verdiği görülür. Sell, Müddessir sûresinde²⁹³ ve Kalem sûresi'nde²⁹⁴ atıfta bulunulan kişinin²⁹⁵ Velîd b. Muğire olduğuna dikkat çeker. Zengin bir adam olan Ahnes b. Şerîk ile Hümeze sûresi,²⁹⁶ bir başka muhalif Ebû Cehil ile Alak sûresi'ni²⁹⁷ ilişkilendirerek anlatır.²⁹⁸ Tebbet sûresindeki²⁹⁹ hitabın ise Ebu Leheb'e olduğuna işaret eder.³⁰⁰

Farklı isimleri arasından en yaygın olarak kullanılan Tebbet sûresi olmasına rağmen³⁰¹ Edward Sell, bunlar arasından bu sûreyi “Suratu'l-Lahab” olarak kullanmayı tercih etmiştir.³⁰² Mushafların ve tefsir kitaplarının birçoğunda Tebbet sûresi olarak isimlendirilmekle beraber³⁰³ bazı tefsir kitaplarında müfessirler bu sûreyi

²⁹² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 4.

²⁹³ Müddessir 74/ 11, 17, 26-29.

²⁹⁴ Kalem 68/ 10-11, 15-16.

²⁹⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 50, 51; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 11-14.

²⁹⁶ Hümeze 104/ 1-7.

²⁹⁷ Alak 96/ 6-7.

²⁹⁸ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 11.

²⁹⁹ Tebbet 111/1-5.

³⁰⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 11-14; Sell, *The Life of Muhammad*, 50-51.

³⁰¹ Abdulhamit Birışık, “Tebbet Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011), 40/212.

³⁰² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 11; Sell, *The Life of Muhammad*, 51.

³⁰³ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez- (ö. 311/923) Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, ed. thk. Abdülcelîl, (thk. Abdüh Şelebî (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 5/375; Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148) İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1424), 4/465.

Mesed sûresi olarak da adlandırmışlardır.³⁰⁴ Bu isimler içerisinde daha az kullanılanı ise Leheb sûresi olarak karşımıza çıkmaktadır.³⁰⁵ Sûrenin farklı isimleri arasından en az kullanılanı olan “Leheb sûresi” adının Sell tarafından tercih edilmesinin sebebi, muhtemelen Sell’in “*The Life of Muhammad*” adlı eserinin önsözünde ifade ettiği Kur’an-ı Kerim alıntılarında J. M. Rodwell tarafından İngilizceye çevrilen “*The Qran*” adlı eseri benimsemesindendir.³⁰⁶ Zira Rodwell bu sûreyi “Abu Lahab” suresi olarak isimlendirmektedir.³⁰⁷

Edward Sell Hz. Muhammed’in İslâm’ın ilk yıllarında Mekke’de kendisine karşı oluşan büyük bir muhalefet kitlesi ile mücadele ettiğini fakat bu mücadelede onun sıradan bir deve çobanı olarak görülemeyeceğinin altını çizmektedir. Özellikle Ebû Tâlip ve Ebû Bekir gibi Mekke’de nüfuzlu ailelere mensup kişiler başta olmak üzere kendisine verilen desteğin ve daha da önemlisi kendisinin Mekke’nin ileri gelen bir kabilesine mensup olmasının Hz. Muhammed’e karşı yapılan muhalefet ve baskıların dozunu belirlemede büyük katkısı olduğunu vurgulamaktadır. Mekke ve çevresindeki insanlar tarafından saygı gören kabilelerden birine mensup, soylu bir ailesi olan, siyasi ve sosyal etkilere sahip insanlarla olan ilişkilerinin varlığı onun korunmasında ve fikirlerini yaymasında etkili olmuştur. Şayet böyle olmasaydı muhalefete karşı başarısız olabilir ve İslâm dininde hiçbir zaman var olamazdı.³⁰⁸ Hz. Muhammed ve Müslümanlara özellikle İslâm’ın ilk yıllarında yapılan büyük baskı ve kötü muamelelere karşı Hz. Muhammed’in direnebilmesi, fikirlerini yayabilmesi ve onlar tarafından benimsenmesi sıradan bir insan portresiyle çelişmektedir.

1.7. Necm Sûresi (Garânîk Hadisesi)

Hicri ikinci ve üçüncü asırdan başlayarak bazı Müslüman ilim adamları

³⁰⁴ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 813; Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Câmi’u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, ed. thk. Dr. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru hicr-Tabâ’ati ve’n-Neşr ve’t-Tevzî, 2001), 5/act 714; Ebû’l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en- (ö. 710/1310) Nesefî, *Medârikü’t-tenzîl ve hakâiku’t-te’vîl*, ed. Yusuf Ali Bedîvî thk (Beyrût: Daru’l-Kelîmî’t-Tayyib, ts.), 3/521.

³⁰⁵ Ebû Abdillâh (Ebû’l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- (ö. 606/1210) Râzî, *Mefâtihü’l-Gayb* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1420/1999), 32/48; Ebu’l-A’lâ Mevdûdî, *Tefhîmü’l-Kur’ân: Kur’an’ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. trc. (Muhammed Han Kayanî v.dğr.) (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 7/292.

³⁰⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, VII.

³⁰⁷ Rodwell, *The Koran*, 12.

³⁰⁸ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 5-8.

tarafından bilinçli bir şekilde olmasa da eserlerinde yer verdikleri “Garânîk Hâdisesi”, Müslüman olmayan özellikle batılı oryantalistler tarafından bilinçli bir şekilde İslâm’a karşı kullanılmıştır.³⁰⁹ Konunun çok yönlü olması hasebiyle bütün yönleriyle burada ele almak mümkün gözükmemektedir. Önce olayı Edward Sell’in anlatımıyla aktarıp sonrasında farklı yaklaşımlara da bu başlık altında yer vermek istiyoruz.

Edward Sell, Necm sûresi ile ilişkili olarak Garânîk olayına temas ederek şu bilgileri vermektedir. İslâm’ı kabul eden Müslümanlar Mekkeliler tarafından sürekli taciz ediliyor ve şiddete maruz kalıyorlardı. Fakat Hz. Muhammed kendisine inananlar gibi bir şiddete maruz kalmamıştı. Bunu sebebi ise amcası Ebû Tâlib’in güçlü korumasıydı. Müslümanlar ile Mekke’li müşrikler arasında dönemsel olarak artıp azalan sürekli bir gerginlik vardı. Gerginliğin biraz daha az olduğu bir dönemde Mekkeliler Hz. Muhammed’e uzlaşma teklif etmek için Utbe b. Rebîa’yı göndermişlerdi. Ama herhangi bir sonuç alınamamıştı. Bir gün Hz. Muhammed Kâbe yakınlarında Mekke’nin ileri gelen insanlarından bir gruba rastladı. Onlara katılarak dostça bir tavırla şu ayetleri okudu “*Battığı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur’an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir. (Kur’an’ı) ona, üstün güçlere sahip, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (aslı sûretine girip) doğruldu.*”³¹⁰ daha sonra ise putlardan bahsetmeye devam etti. “*Lât ve Uzza’ya ve diğer üçüncüsü Menat’a ne dersiniz?*”³¹¹ Tam bu esnada Hz. Muhammed, Kureyşlileri ile Müslümanları uzlaştırmak için kendisini büyük bir dikkatle dinleyenlerden duyduklarında şaşkınlık içinde ve büyük bir zevkle dinledikleri şu sözleri söyledi: “*Bunlar yüce dişilerdir ve onların gerçekten şefaati umulacak mı?*”. Sonra Muhammed bu surenin son ayetini okudu. “*Haydi Allah’a secde edin ve O’na kulluk edin.*”³¹² Orada bulunanların hepsi secde ettiler. Bu olağanüstü bir sahneydi. Kureyşliler sevindiler ve şöyle dediler: “*Artık can veren ve onu alan, yaratan ve destekleyen yalnızca Rab olduğunu biliyoruz. Bu tanrıçalarımız onunla bize şefa*

³⁰⁹ Sabri Hizmetli, “Garânîk Meselesi Üzerine”, *İslâmî Araştırmalar* 3/2 (1989), 40.

³¹⁰ Necm 53/1/7.

³¹¹ Necm 53/19,20.

³¹² Necm 53/62.

*ediyorlar ve onlara bir fırsat verdiğin için seni takip etmekten memnunuz.”*³¹³

Mekkeliler Hz. Muhammed’in tanrıları hakkında söylediklerine çok sevindiler ve onunla birlikte secdeye vardılar.³¹⁴ Ancak kısa bir sonra Hz. Muhammed hata yaptığının farkına vardı ve hatasından vazgeçmesi gerektiğini düşündü. Halkın hala putlara tapmaya devam ettiğini, verdiği tavizin işe yaramadığını gördü. Sonra hadislerdeki rivayetlere göre tanrı daha önceki peygamberlerinde aynı şekilde şeytan tarafından kandırıldığını bildiren sözlerin vahyedilmesiyle Hz. Muhammed’i teselli etti. “Âyetlerimizi geçersiz kılmak için çaba gösterenler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”³¹⁵³¹⁶

Edward Sell, tanrının Hz. Muhammed’in güvenini yerine getirdikten sonra şu vahyi indirdiğini aktarır. “İşte iki hasım taraf ki, Rableri hakkında tartışmaya girmişlerdir. Bunlardan inkâr edenler için ateşten giysiler biçilmiştir. Başlarının üstünden de kaynar su dökülür. Onunla, karınlarının içindekiler ve derileri eritilir. Onlar için bir de demirden topuzlar vardır. Her ne zaman cehennemden, o ızdıraptan çıkmak isteseler, oraya geri döndürülürler ve onlara, “Tadın yangın azabını” denilir. Şüphesiz Allah, iman edip salih ameller işleyenleri içlerinden ırmaklar akan cennetlere koyacak, orada altından bileziklerle, incilerle süsleneceklerdir. Oradaki giysileri ise ipektir.”³¹⁷³¹⁸

Kureyşliler bu duruma çok sinirlendiler ve şöyle dediler: “Hz. Muhammed tanrılarımız hakkında söylediği olumlu şeylerden pişman oldu. Söylediği şeyleri değiştirerek onun yerine başka şeyler getirdi.” Yaşanan bu olay Mekkelilerin Müslümanlara daha çok zulmetmelerini de beraberinde getirdi. Kureyş ile Hz. Muhammed arasında olası bir uzlaşma haberi Müslümanların Habeşistan’dan Mekke’ye

³¹³ Sell, *The Life of Muhammad*, 55, 56.

³¹⁴ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 5.

³¹⁵ Hac 22/51, 52.

³¹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 56, 57.

³¹⁷ Hac 22/19-23.

³¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 57.

dönmesine sebep olurken gerçeğin anlaşılmasından kısa bir süre sonra Müslümanlar tekrar geri dönmek zorunda kaldılar.³¹⁹ Buraya kadar aktardıklarımız Edward Sell'in bize bu konu ile ilgili verdiği bilgilerdir.

Edward Sell, Garânîk meselesinde Hz. Muhammed'in bu tavır değişikliğini şeytanın etkisine bağlayanlara katılmadığını dile getirerek buna Müslümanların da inanmadığını ileri sürer. Daha sonra ayetleri değiştirmekle suçlanan Hz. Muhammed'in bu duruma karşı daha akıllıca bir metot bularak nesih ile ilgili ayetleri tebliğ ederek çözüm bulduğunu söyler.³²⁰

Edward Sell, Gârânîk hadisesi hakkında Müslümanların görüşlerine de yer vermektedir. ³²¹ Burada Sell, daha önce Hz. Muhammed'e vahyin indirilme süreci ile ilgili görüşlerini aktardığı oryantalistler arasında olan Koelle'nin görüşlerine dayanarak Gârânîk hadisesini şöyle açıklar. Bir kısım Müslümanlar bunu şeytanın oradaki insanların kulağına üflediği büyü bir etki olarak açıklarken bazı Müslüman yazarlar ise bunu tamamen reddederek bunun zındıkların icadı olarak görmektedirler. Sell aynı dipnotta Seyyid Emîr Ali'nin "*Düşmanların bağnazlığına karşı hafif bir taviz vererek çatışmayı bitirmek için anlık olarak böyle bir düşüncenin aklından geçmesi şaşılacak bir şey değildir.*" sözleriyle hatayı kabul ettiğini söyler.³²²

Garânîk olayıyla ilgili olarak burada aktardığımız Sell'in görüşlerinin ardından, Müslüman yazarların bu konuya dair düşüncelerine kısaca değinmek gerekmektedir.

Dinin önemli iki temel unsuru vardır. Bunlardan birincisi, dini bizzat tebliğ eden peygamberdir. Doğrudan veya dolaylı olarak peygamberi ilgilendiren bir durumun o peygamberin tebliğ ettiği dini de ilgilendirmesi veya onunla ilişkilendirilmesi muhakkaktır. İkincisi ise Allah'ın kendisine gönderdiği vahiydir. Bu sebeptendir ki genelde dine karşı bir eylem ve söylem içerisine girmek isteyenlerin ilk hedefleri bu iki unsur olmuştur. İslâm'ı hedef alan, İslam'a muhalefet etmek isteyenlerin saldırıları bu iki temel unsur üzerinde yoğunlaşmıştır.³²³ Bu olay özellikle

³¹⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 57.

³²⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 37.

³²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 55“ 1 numaralı dipnot bk.”

³²² Sell, *The Life of Muhammad*, 55.

³²³ M. Sait Şimşek, “Şeytan Ayetleri'ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayeti'nin Tarihi Değeri”,

İslâm’a muhalefet etmek isteyen art niyetli insanlar tarafından Allah Resûlü’nün İslâm’ı tebliğ konusundaki masumiyetine karşı bir şüphe oluşturmak için kurguladıkları görüş ve yorumlardan öte bir şey değildir.³²⁴ Hicri ikinci ve üçüncü yüzyıllarda Müslüman tarihçiler ve tefsirciler tarafından bilinçsizce dile getirilen rivayetler, daha sonraki dönemlerde bir çok yazar tarafından benimsenmiş konu ile ilgili yazılar yazılmıştır. Batılılar “Garânîk Hâdisesi” ile Müslümanların zihinlerini karıştırmayı ve inançları konusunda onları şüpheyeye düşürmeyi amaçlamaktadır.³²⁵ Müsteşrikler İslam tarihi kaynaklarında ve bazı müfessirlerin eserlerinde Garânîk meselesinden bahsedilmiş olmasını fırsat bilerek bunu teyit edilmiş bir mesele gibi kabul ederek, kendi menfaatlerini gözeterek bu durumdan faydalanma yoluna gitmişlerdir.³²⁶

Garânîk meselesi ile ilgili rivayetlerde birçok çelişki vardır. Bu çelişkilerden bir tanesi putları öven sözleri söyleyen kişinin bizzat peygamberin kendisi olduğunu iddia ederken bazıları ise bu sözleri söyleyenin şeytan olduğunu savunurlar.³²⁷ İsmail Cerrahoğlu Garânîk meselesi hakkındaki farklı yaklaşımları gruplandırmıştır.³²⁸ Garânîk hadisesinin gerçekleştiğini kabul edenler ilk grubu oluştururken, ikinci grubu meselenin bir aslı bulunmakla birlikte konu ile ilgi rivayetlerin tamamının doğru olmadığını meselenin tekrar tevil edilmesi gerektiğini savunanları oluşturmaktadır. Üçüncü gruptakiler ise Garânîk meselesi ile ilgili rivayetler asılsız ve uydurmadır görüşündedirler. Bunlara göre böyle bir olay yaşanmamıştır. Garânîk olayının asılsız olduğunu savunanlar pek çok farklı delil getirerek meselenin asılsız olduğunu savunmuşlardır.³²⁹

Rivayetin ilk çıkışına baktığımızda Garânîk ile ilgili rivayetin İbn İshak’a ait olduğu görülmektedir. İbn İshak, Habeşistan’a hicret edenlerin Mekke’ye geri

Bilgi ve Hikmet 2 (1993), 147.

³²⁴ İhsan Arslan, “Hz. Peygamber’e Atılan İftira: Ğarânîk Olayı”, *Journal of International Social Research* 11/56 (25 Nisan 2018), 903.

³²⁵ Hizmetli, “Ğarânîk Meselesi Üzerine”, 40.

³²⁶ İsmail Cerrahoğlu, “Ğarânîk Meselesinin İstismarcıları”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1-2 (01 Haziran 1981), 69.

³²⁷ Şimşek, “‘Şeytan Ayetleri’ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayeti’nin Tarihi Değeri”, 148.

³²⁸ “Garanik meselesinde farklı yaklaşımları ve bu yaklaşımları benimseyen yazarlar hakkında daha geniş bilgi için bkz.” İsmail Cerrahoğlu, “Ğarânîk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996), 13/361-364.

³²⁹ Cerrahoğlu, “Ğarânîk”, 13/362-364.

dönmelerini de bu olayla ilişkilendirerek anlatmaktadır. Bu rivayet zamanla Müslüman alimler tarafından bazı değişikliklere uğramasına rağmen yine de alimlerden bir kısmı bu rivayetlere eserlerinde yer vermiştir. Bazıları ise bu rivayetlerin asılsız veya uydurma olduğuna inandıkları için bu olaya eserlerinde yer vermemiştir. Öncelikle bu olayla ilgili olarak ilk rivayet İbn İshak'ın rivayeti olduğu için onu kısaca özetlemek gerekirse, İbn İshak Habeşistan'a ilk hicret eden Müslümanların Mekke'ye dönüşünü bu olay ile bağlantılı bir şekilde anlatmaktadır. Necm sûresi nazil olunca Resûlululah sûreyi okudu: “*Lât ve Uzza'ya ve diğer üçüncüsü Menat'a ne dersiniz?*”³³⁰ Orada bulunan Müslüman ve müşrik herkes bu ayete gelinceye kadar dinlemişti. Müslümanlar onu tasdik ederken oradaki bazı insanlar şeytanın secili (kafiyeli) sözlerini duyarak dinden döndüler. “*Vallahi biz bizleri Allah'a yaklaştırmaları için o putlara tapacağız.*” dediler. Şeytan o iki ayeti müşriklere öğretti ve onlarda bunu söylediler. Bu durum Resûlululah'a çok ağır geldi. Daha sonra Cebrail geldi şöyle dedi. “*Sen insanlara Allah'tan sana getirmediğini okudun. Sana demediklerimi söyledin.*” Resûlullah buna çok üzüldü ve korktu. Allah Resûlü'nü teselli etmek için Allah şu ayeti indirdi.³³¹ “*Senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, âyetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.*”³³² İbn İshak'ın bu rivayetine benzer ve küçük farklılıklarla bu olayı Taberî ve İbn Sa'd gibi ilk dönem müelliflerin de eserlerinde yer verdiği görülmektedir. İbn İshak'ın verdiği bilgilerin konunun ana unsurlarını ifade etmesi bakımından yeterli olduğunu düşünüyoruz.³³³

Garânîk rivayetleri metin ve sened yönünden ele aldığımızda karşılaştığımız tablo, rivayetlere şüphe ile bakmanın haklılığını ortaya koymaktadır. Sened yönünden bu hadise birçok yolla bize ulaşmasına rağmen muttasıl ve sahih bir senedle bize ulaşmamıştır. Konu hakkında rivayetlerin ravilerinin birçoğu güvenilir bulunmamış ve yalancılıkla itham edilmiştir. Metin yönünden ise, peygamberin şeytan tarafından

³³⁰ Necm 53/19,20.

³³¹ Hac 22/52.

³³² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 177, 178.

³³³ Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 1/174-176; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/338-340.

yönlendirilmesi veya şeytanın telkinlerini ile hareket etmesi mümkün değildir.³³⁴ Kaldı ki sahih ve müsned bir rivayetle bile bize ulaşmış olsaydı da Kur'an-ı Kerim ile çelişmesi sebebiyle kabul edilebilir değildir.³³⁵ “Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı.”³³⁶ Yine Allah’ın, Resûlü’nü bunu gibi durumlara karşı koruduğunu görmekteyiz. “Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin. İşte o zaman sana, hayatında ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın. Seni o yerden (Mekke’den) sürüp çıkarmak için neredeyse seni sıkıştırıcaklardı. Bunu yapabilselerdi, senin ardından orada pek az kalırlardı. Senden önce gönderdiğimiz peygamberlerimiz hakkındaki kanun böyledir. Bizim kanunumuzda hiçbir değişme bulamazsın.”³³⁷, “Onlar, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklardı. (Eğer böyle yapabilselerdi) işte o zaman seni dost edinirlerdi.”³³⁸ Allah Teâlâ bu ayette Garânîk ve benzeri bir olayın meydana gelmesinin mümkün olmayacağını bildiriyor. Kısaca bu rivayetlerin kendi içerisinde çelişkiler olmakla beraber aynı zamanda Kur'an-ı Kerim ile de çeliştiği görülmektedir.

İlk dönem tarih ve tefsir kitaplarından bazılarında giren bu rivayetler bazı müellifler tarafından cerh ve ta'dile tabi tutulmadan eserlerinde zikredilmiştir. Müslüman alimler bu rivayetlerin uydurma olduğunu ve bu meselenin asılsız olduğunu ortaya koymuşlardır. Garânîk hadisesini aktaran rivayetlerin lafızlarındaki ihtilaflar, rivayetlerindeki zayıflıklar ve senetlerindeki kopukluk mevcut iken kabul edilmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber’in Necm sûresi nazil olduğunda onu insanlara okuması sırasında böyle bir olay gerçekleşmemiştir. Sahih hadis kaynaklarımızda böyle bir rivayet bulunmamaktadır. Son derece önemli olan böyle bir hadise yaşanmış olsaydı kaynaklarımızda yer alması gerekirdi. Ancak sahih hadis kaynaklarımızda böyle bir bilgiye yer verilmemiştir. Diğer taraftan rivayetin İbn Abbas ve Said b.

³³⁴ Cerrahoğlu, “Garânîk”, 13/363.

³³⁵ Şimşek, “Şeytan Ayetleri’ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayeti’nin Tarihi Değeri”, 161.

³³⁶ Hakka 69/44-47.

³³⁷ İsra 17/74-77.

³³⁸ İsra 17/73.

Cübeyr'den gelmesi de bu konuda ciddi şüpheleri beraberinde gerektirmektedir. Çünkü bu iki şahıs olayın gerçekleştiği söylenen zamanda henüz doğmamıştı.³³⁹ Üstelik Hz. Peygamber hayatı boyunca tevhit mücadelesi vermiş bütün meşakkatlere katlanarak asla davasından vazgeçmemiştir. Bu kararlılığını amcası Ebû Tâlib'e "Ey Amca! Vallahi, bu işi bırakmam için Güneşi sağ elime ve Ayı sol elime koysalar da Allah onu üstün kılıncaya ya da ben bu yolda ölüp gidinceye kadar bırakmam." diyerek ne kadar kararlı olduğunu göstermiş ve hayatını hiçbir noktasında tevhit akidesinden taviz vermemiştir.³⁴⁰ Her ne kadar müsteşrikler bir uzlaşma olarak takdim etseler de böyle bir tavizi (?) Hz. Peygamber'in vermesi muhtemel değildir. Kur'an-ı Kerim'e baktığımızda Allah Teâlâ Hz. Peygamber'in kendi istek ve arzularıyla veya başkalarının etkileriyle sözler uydurmayacağını³⁴¹ ve müsteşriklerin ifade ettiği gibi şeytanın insanları etkileyemeyeceğini bildirmektedir.³⁴²

Müslümanlar tarafından yıllardan beri birçok açıdan bu olayın uydurma olduğu ispatlanmış olmasına rağmen oryantalistler kıssanın doğru olduğuna inanmayı tercih

³³⁹ Cerrahoğlu, "Garânik Meselesinin İstismarcıları", 79, 80; Hizmetli, "Garânik Meselesi Üzerine", 74.

³⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/266; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/118; Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991), 1/346; İzzüddîn Ebû'l-Hasen Ali b. Ebî'l-kerem Muhammed b. Muhammed b. Ebî Abdülkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 630/1233) İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, ed. thk. Ömer Abdüsselâm Ted-mürî (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-arabi, 1997), 4/122; Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, ed. thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1986), 3/63.

³⁴¹ "Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meylededecektin. İşte o zaman sana, hayatında, ölümün de katmerli acılarını tattırırdık. Sonra bize karşı kendine hiçbir yardımcı bulamazdın." İsrâ 17/74 "Eğer (Peygamber) bize isnat ederek bazı sözler uydurmuş olsaydı, mutlaka onu kudretimizle yakalardık. Sonra da onun şah damarını mutlaka keserdik. Hiçbiriniz de bu cezayı engelleyip ondan savamazdı." Hâkka 69/44-47 "Ayetlerimiz kendilerine apaçık birer delil olarak okunduğunda, öldükten sonra] bize kavuşmayı ummayanlar, 'Ya (bize) bundan başka bir Kur'an getir veya onu değiştir' dediler. De ki: 'Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben ancak bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edecek olursam, elbette büyük bir günün azabından korkarım.'" Yunus 10/15" Cerrahoğlu, "Garânik", 13/363.

³⁴² "İman edenler, Allah yolunda savaşırlar. İnkâr edenler de tâğût yolunda savaşırlar. O hâlde, siz şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphesiz şeytanın hilesi zayıftır." Nisa 4/76 'İş bitirilince şeytan da diyecek ki: "Şüphesiz Allah, size gerçek olanı söz verdi. Ben de size söz verdim ama yalancı çıktım. Zaten benim sizi zorlayacak bir gücüm yoktu. Ben sadece sizi çağırdım, siz de hemen bana geliverdiniz. O hâlde beni kınamayın, kendinizi kınayın. Artık ben sizi kurtaramam, siz de beni kurtaramazsınız. Şüphesiz ben, daha önce sizin, beni Allah'a ortak koşmanızı kabul etmemiştim. Şüphesiz, zalimlere elem dolu bir azap vardır.'" İbrahim 14/22 'Gerçek şu ki; şeytanın, inanan ve yalnız Rablerine tevekkül eden kimseler üzerinde bir hâkimiyeti yoktur.' Nahl 16/99" Cerrahoğlu, "Garânik", 13/364.

etmişlerdir. Onlar fikir ve düşüncelerini de bu ön kabulleri üzerine bina ederler. Bütün oryantalistler kisanın doğruluğu konusunda küçük farklılıklar olsa da söz birliği etmişçesine aynı görüştedirler. Sir William Muir, Sprenger, Dozy, Celement, Imbault Huart, Rudi Paret, Watt, M. Rodinson gibi oryantalistler bu hadiseye eserlerinde yer verirken aynı zaman da bu konuyu delillendirmeye çalışmışlardır.³⁴³

Edward Sell başta olmak üzere oryantalistler doğruluğu şüpheli olan bu rivayetlere dayanarak dinin en temel kaynağı vahye ve onu tebliğ eden Hz. Peygamber hakkında bir tereddüt oluşturma gayretine girmişlerdir. Oryantalistlerin sınıksız sarıldıkları bu rivayetler maalesef Müslüman yazarlar tarafından rivayet edilmiş ve onların istismarlarına olanak sağlamıştır. Batılılar bu olayın hem Kur'an-ı Kerim'in vahiy yönünü hem de Allah Resûlü'nün peygamberlik görevini yok sayacak nitelikte olması sebebiyle bu konuya yoğun bir şekilde ilgi göstermişlerdir. Onlar bu olayla ilgili olarak şeytanın vahye müdahalesini söz konusu ederek, peygamberin hata yaptığını dikkat çekerek Hz. Peygamber'in güvenilirmez biri olduğunu göstermeye çalışmışlardır.

Başta İbn İshak ile başlayan daha sonraki dönemlerde bazı İslâm tarihi kaynaklarına da girmiş olan bu rivayetler sonraki yıllarda her dönem mevcut olan İslâm'a karşı art niyetli olan insanlara fırsat vermiştir. Kasıt olsun ya da olmasın bu rivayetler maalesef böyle tartışmaları beraberinde getirmiştir.

1.8. Hz. Hamza ve Hz. Ömer'in Müslüman Oluşu

Nübüvvetin altıncı yılında iki önemli şahıs Müslüman olmuştu. Hz. Hamza ve Hz. Ömer. Edward Sell, Hz. Hamza'nın Müslüman oluşunu şu şekilde anlatmaktadır. Hz. Peygamber'in İslâm'a çağrılarına uzun süredir cevap vermeyen ve direnen, Hz. Hamza yaşadığı bir olay ile fikrini değiştirecekti. Bir gün Hz. Hamza, Ebû Cehil'in yeğeni Hz. Muhammed'e hakaret ettiğini duyunca çok sinirlendi. Kabilecilik duygusunun da etkisiyle Kabe'ye giderek orada bazı Kureyşliler ile oturan Ebû Cehil'in yanına geldi. Aralarında geçen konuşmalardan sonra sinirlenerek ona vurdu ve şöyle dedi: *“Ben de onun dinine uyuyorum cesaretiniz varsa beni geri döndürün.”* Hz. Hamza'nın Müslüman oluşunu bu şekilde aktaran Sell'in verdiği bilgiler klasik

³⁴³ Hizmetli, “Garânîk Meselesi Üzerine”, 53, 56.

İslam tarihi kaynaklarında geçen bilgilerle uyumlu olmakla beraber bir anlamda onların bir özetidir diyebiliriz. Sell, bundan sonraki bölümde kendi değerlendirmesini yapmaktadır. Ona göre Hz. Hamza yüce ve ulvi bir sebeple İslam'ı kabullenmemiş ama sadık bir Müslüman ve yiğit bir savaşçı olmuştur.³⁴⁴ Hz. Hamza'nın İslam'ı kabul edişini bir kırgınlık durumunda verilen bir karar, asabiyet (kabilecilik) duygularının da etkisiyle hızlı bir şekilde bilinçsizce yapılan bir inanış olarak görür ve değerli bulmaz.

Hz. Hamza'nın Müslüman olmasının ardından Hz. Ömer Müslüman olmuştu. Kaynaklarımızda Hz. Ömer'in Müslüman olmasıyla ilgili iki rivayet vardır. Sell bunlardan kaynaklarımızın birçoğunda da bulunan en yaygın olan rivayeti tercih etmiştir.³⁴⁵

Edward Sell Hz. Ömer'in Müslüman oluşunu şu şekilde özetlemektedir: Hz. Ömer Müslüman olmadan önce İslam'a karşı düşmanlığı sert ve şiddetliydi. Kureyşliler tarafından Hz. Muhammed'i öldürmek için seçilmişti. Kız kardeşi Fâtıma ve eniştesi Said'in Müslüman olduğunu duyunca sinirlenerek onların yanına gitmiş, onları Taha Sûresi'ni okurken duymuş, çok öfkelenerek eniştesi Said'e saldırmış ve kardeşi Fatıma'yı da yüzünden yaralamıştı. Sonra Said ve Fâtıma “*Biz Allah'a ve peygamberine inanıyoruz, şimdi en kötüsünü yap.*” dediler. Hz. Ömer kardeşinin yüzündeki kanı görünce öfkesi geçmiş yaptıklarından pişman olmuştu. Hz. Ömer onlara okudukları şeyi görmek istediğini söyledi. Ona abdest alarak dokunabileceğini söylediler. Abdest aldı ve okuduklarından etkilenerek Müslüman oldu. Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin önde bulunduğu Müslümanlardan oluşan grup toplu halde Kâbe'ye doğru ilerlediler. Kureyşliler şaşkınlık içerisinde onları izliyordu. Biz onu Muhammed'i öldürmesi için gönderdik o ise O'nu takip ediyor diyorlar ve şaşkınlıklarını gizleyemiyorlardı.³⁴⁶

Edward Sell, buraya kadar Hz. Ömer'in Müslüman oluşunu aktardıktan sonra kısa bazı değerlendirmelerde bulunur. Ona göre, reformcu grup olarak gördüğü

³⁴⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 58, 59.

³⁴⁵ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 181-185; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/342-346; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/248-251.

³⁴⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 59, 60.

Hanîfler ile Hz. Ömer yakından ilişkiliydi. Hz. Ömer’de bunlar hakkında malumata sahipti. Özellikle eniştesi Said, bir Hanîf olan Zeyd’in oğluydu. Dolayısıyla olayların farkındaydı ve bu yeni hareketin ilkelerinin neler olduğunu çok iyi biliyordu. Hz. Ömer hiç şüphesiz bu yeni hareketin artan gücünü gördü. Yine Sell’e göre Hz. Ömer ilk yıllardan itibaren putperestlikten daha çok deizme sempati duymuştur. Mütevazi bir kabileye mensup olduğu için İslam’ın vaat ettiği eşitlik sayesinde onun kazanacak bir şeyleri olmalıydı diyen Sell’in görüşleri incelendiğinde Hz. Ömer’in Müslüman olurken bir gelecek hesabı içerisinde olduğunu söylemeye çalıştığını görmekteyiz. Hz. Ömer ile ilgili bir diğer dikkat çekici yorumu ise Hz. Ömer’in halifelîği yıllarında bir aristokrat olan Ebû Süfyan’ı aşağılamaktan zevk aldığı yönündedir. Ama bütün bunların yanında Sell, Hz. Ömer’in İslam’ı kabul etmesiyle birlikte Mekkelilerin baskılarına karşı Müslümanlarda bir rahatlamının olduğunu ve onun Müslüman olması ile birlikte İslam’ın güçlendiğini vurgular.³⁴⁷

Sell, Hz. Hamza ve Hz. Ömer’in Müslüman olmasını Müslümanlar üzerindeki etkisini şu şekilde açıklamaktadır. Hz. Ömer ve Hz. Hamza’nın Müslüman olması Müslümanlar arasında büyük sevinçle karşılandı. Onların İslam’ı seçmesi Müslümanların cesaretini artırdı. Hatta Hz. Muhammed Mekkelileri intikamla tehdit ederek Mekkelilerin bir felaket ile karşılaşacağını söyledi ama Mekkeliler ne yaptıklarından bir pişmanlık duydular ne de Hz. Muhammed’in tehdidinden korktular. Sell, bu ifadelerini şu ayetlerle delillendirmeye çalışmaktadır. Birincisi “*Yok ettiğimiz herhangi bir kasabanın elbette belli bir yazısı vardır. Hiçbir ümmet kendi süresini öne alamaz, geciktiremez de. Onlar “Helâk ettiğimiz her memleketin mutlaka bilinen bir yazısı (belli vakti) vardır. Hiçbir toplum ecelini geçemez ve ondan geri de kalamaz. Dediler ki: “Ey kendisine Zikir (Kur’an) indirilen kimse! Sen mutlaka delisin!”*”³⁴⁸ İkincisi ise Şu’arâ suresi 201-203 ayetleridir:³⁴⁹ “*Onlar, farkında olmadan ansızın kendilerine gelecek olan elem dolu azabı görüp de “Bize mühlet verilmez mi?” demedikçe, ona inanmazlar.*”³⁵⁰

³⁴⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 60.

³⁴⁸ Hicr 15/4-7.

³⁴⁹ Şu’arâ 15/201-203

³⁵⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 60, 61.

1.9. Boykot Yılları

Hız. Ömer ve Hız. Hamza'nın Müslüman olmasıyla birlikte Müslümanların cesareti daha da yükselmiş ve artık Müslümanlar Kâbe'de ibadetlerini alenen yapabilir hale gelmişlerdi. Hız. Muhammed ve arkadaşlarına engel olamayan Mekkeliler artık yeni bir yöntem denemeye karar verdiler. Edward Sell Kureyşlilerin Müslümanlara engel olmak için uyguladıkları bu yöntemi şu şekilde açıklamaktadır. Hız. Muhammed'e karşı istediklerini elde edemeyen onu davasından vazgeçiremeyen müşrikler ona karşı yeni bir metot denemeye karar vermişlerdi. Mekkeî müşrikler Hız. Muhammed'in ailesi ve ona inanlara karşı tüm sosyal ilişkileri kesme kararı almışlardı. Diğer bir ifadeyle boykot kararı almışlardı. Hız. Muhammed ve Müslümanlar şehrin bir köşesine sıkıştırarak hapsedmişlerdi.³⁵¹

Öncelikle şunu ifade ederek başlayalım. Sell, Kureyş'in Müslümanlara uyguladığı bu yöntemi bir bakıma onlara uygulanan bir aforoz olarak nitelendirmektedir. Ebû Leheb hariç Ebû Tâlib ve kardeşleri Hız. Muhammed'e destek oldular. Araplar arasında yaygın olan kabilecilik anlayışını da etkisiyle Hâşimoğulları arasından ister Müslüman olsun ister olmasın Hız. Peygamber'in yanında durdular ve onu korudular.³⁵²

Kureyşliler tarafından bir anlaşma metni hazırlanıp usulüne uygun bir şekilde mühürlenerek Kâbe'nin duvarına asıldı. Asılan metin şunları içermektedir. Müslümanların kadınlarıyla evlenilmeyecek, kendileri de Müslümanlara kız vermeyecek; Müslümanlara bir şey satılmayacak, onlardan bir şey alınmayacak, Müslümanlarla ilgili her türlü ilişki kesilecek.³⁵³ Sell bu maddeleri sıralar ancak önemli gördüğümüz ve Sell'in sıraladığı maddeler arasında yer almayan, Hız. Muhammed'in kendilerine öldürülmesi için teslim edilinceye kadar Hâşimoğulları ile barış yapmayacaklarına ait bir madde de kaynaklarımızda yer almaktadır.³⁵⁴

³⁵¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 60.

³⁵² Sell, *The Life of Muhammad*, 61.

³⁵³ Sell, *The Life of Muhammad*, 61.

³⁵⁴ Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 6/311; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/179; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/603; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/105; Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr (ö. 911/1505) Suyûti, *el-Hasâisü'l-Kübra*. (Beyrut :

Bu zor şartlar altında iki veya üç yıl yaşam süren Müslümanlar Mekke’de zor günler geçirdiler. Kureyş tarafından alınan kararlar bireysel ve toplumsal olarak onları etkilemişti. Mekkeliler Müslümanları psikolojik, sosyolojik ve ekonomik olarak baskı altına alarak onları kararlarından vazgeçirmeye çalışmışlardır. Özellikle bu dönemde Müslümanlar yiyecek bulmakta oldukça zorlandılar. Bu bilgileri veren Sell, bunların yanında bir diğer konuya da dikkat çekmektedir. Tecrit yılları sırasında Hz. Muhammed’in bizim tebliğ diyeceğimiz onun ise dönüştürme dediği faaliyetlerinin kısıtlanmasından bahsetmektedir. Dolayısıyla Hz. Muhammed bu yıllarda kendi kabilesinden inanmadıkları halde kendini koruyan kişilere mesajını iletmeye çalışmıştır. Bunun dışında ise İslâm’ı sadece hac zamanı Kabe’de ve ona yakın yerlerde gelen insanlara anlatabiliyordu. Ancak böyle bir zamanda bile onu rahat bırakmıyorlardı. Mekke’ye gelenlere ve çeşitli kabilelere dini anlatırken Ebû Leheb “*İnanmayın o yalancı ve dönektir.*” diyerek onu takip ediyordu. Daha sonra kabileler O’na “*Senin akrabaların ve insanlar seni en iyi onlar biliyorlar, o halde onlar neden sana inanmıyorlar ve uymuyorlar.*” şeklinde şüphe ile yaklaşıyorlardı. Yaşananlar karşısında hüznölense de “*Ey Rabbim, sen istersen böyle olmaz.*” diyerek insanları yalnızca Allah’a ibadet etmeye çağırmaya davet etti.³⁵⁵

Edward Sell tecridin sona ermesini şu şekilde açıklamaktadır. Haşimilerin bir kısmının Müslüman olmasından dolayı bütün Haşimilerin cezalandırılması Kureyşliler tarafından sorgulanmaya başlandı. Haşimilere yapılan bu uygulamayı uygun bulmayan Kureyşliler tarafından Müslümanlara getirilen yasak kaldırıldı. Sell, yasağın, Haşimilere yapılan uygulamanın bazı Kureyşlileri rahatsız etmesiyle son bulduğunu söylemektedir.³⁵⁶

Sell tecridin son bulmasını bu şekilde açıkladıktan sonra ikinci bir rivayete dikkate çekerek yasakların veya uyulması gereken kuralların yazılı olduğu sayfanın asılı olduğu Kâbe’nin duvarında böcekler tarafından yenildiğini söyler. Bu durumu ise izn-i ilâhî ile açıklamaya çalışan Müslümanların varlığından bahseder.³⁵⁷

Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Trs), 2/249.

³⁵⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 62, 63.

³⁵⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 63.

³⁵⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 63.

Edward Sell, kaynaklarda geçen iki rivayeti özet olarak birer cümle ile aktarmış ve bu iki rivayet arasından kendisine göre makul olanı seçmiş, diğer rivayet olan Kâbe’de yasağın asılı olduğu sayfanın bir böcek tarafından yenilmesi rivayetine ise mesafeli bir yaklaşım sergilemiştir.³⁵⁸ Sell’in verdiği bu rivayetleri siyer ve İslam tarihi kaynaklarında görmek mümkündür.³⁵⁹

Edward Sell’in bu değerlendirmelerinden sonra ayrıntılarına girmeden kısa bir değerlendirme yaptığımızda bu konu ile ilgili mübalağalı bilgilerin olduğunu görebiliyoruz. Mekkelilerin aldığı kararları yazan Mansur b. İkrime’nin felç olduğunu rivayet eden bilgiler bu bağlamda değerlendirilebilir.³⁶⁰

1.10. Hüzün Yılı

1.10.1. Hz. Hatice’nin Vefatı

Hz. Peygamber’i derinden etkileyen iki olaydan kısaca bahseden Edward Sell Hz. Hatice’nin ölümünün zamanı olarak nübüvvetin onuncu yılını vermektedir. O Hz. Hatice’nin Hz. Peygamber’e karşı sadık bir eş olduğundan ve onun daha müreffeh bir hayat yaşamasındaki katkısından bahseder. Hz. Hatice’nin çevresi, Hz. Muhammed’e dinin tebliğinde kolaylık sağlamıştı diyen Sell, Hz. Muhammed’in Hz. Hatice’nin anısına saygı duyması, ondan övgü ile bahsetmesinin halefleri arasında kıskançlığa bile sebep olduğu iddiasını dile getirmektedir.³⁶¹

Her ne kadar Hz. Hatice’nin vefatı ile ilgili bir bölüm olsa da Edward Sell, Hz. Muhammed’in Sevde ve Hz. Âişe ile evlenmesine burada kısaca yer vermektedir. Hz. Peygamber’in arkadaşlarından biri gelerek Hz. Peygamber’e “Neden tekrar evlenmiyorsun?” der. Hz. Peygamber’de ona “Evlenebileceğim kim var?” diye cevap verir. Arkadaşı “Bakire istiyorsan arkadaşının kızı Âişe, bir kadın istersen Sevde var.” diye cevap verir. Hz. Peygamber’in Sevde ile evlenişini bu şekilde açıklayan Sell, Hz. Peygamber’in cevabını ilginç bir üslup ile “O zaman ikisini de isteyin.” diyerek bu

³⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 63.

³⁵⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 16-162; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/177-180; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/234; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 1/168-184.

³⁶⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 167; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/350; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/178; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/235; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/344; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 2/280.

³⁶¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 64.

ikilemi çözdüğünü ifade eder.³⁶²

Edward Sell bu olayı anlatırken herhangi bir kaynak göstermez. Siyer kaynaklarına bakıldığında İbn Sa'd bu olayı şu şekilde aktarmaktadır: Osman b. Maz'un'un eşi Havle bint Hâkim b. Evkas es-Sülemiyye Allah Resûlü'ne gelerek “*Ya Resûlullah Hatice'nin vefatından sonra kendini ve çocuklarını idare edebilecek birine ihtiyaç duyduğunu görüyorum.*” der.³⁶³ Allah Resûlü, “*Evet, o çocuklarımın anası ve evimin hanımefendisiydi.*” dedikten sonra Havle “*Senin için bir gelin adayı bulmamı ister misin?*” deyince Allah Resûlü ona “*Siz kadınlar bu durumu daha iyi anlıyorsunuz.*” cevabını verir. O da Resûlullah için Âmir b. Lüeyoğulları'ndan Sevde bint Zem'a'yı ve Ebû Bekir'in kızı Âişe'yi ister.³⁶⁴ Müsteşriklerin üzerinde durduğu Hz. Peygamber'e evlenmemiş bir kadın mı yoksa dul bir kadın mı istediği sorusu vurgusudur ki bunu da birçok İslam tarihi kaynağında görebiliyoruz.³⁶⁵

Hiz. Peygamber'in eşleri ve evliliği ile ilgili çoğu zaman olumsuz düşünceler içinde olan müsteşriklerin, olumsuz düşüncelerine konu olması bakımından Hiz. Peygamber'in Sevde ile yaptığı evliliğin doğru anlaşılması ve aktarılması önemlidir. Hiz. Peygamber isteseydi Kureyş kabilesine mensup olmasına ve gençliğine dayanarak kendisine gönülden bağlı ve ona değer veren insanlar arasından daha farklı bir tercih yapabilirdi.³⁶⁶ Hiz. Peygamber'in gençliğini geride bırakmış olan Sevde ile yaptığı bu evliliği dünyevi isteklerle yapılmış bir evlilik olarak görmek büyük haksızlık olur.³⁶⁷ Muhtemelen Hiz. Hatice'nin ölümüyle birlikte evde bakıma muhtaç çocuklarının olması, diğer taraftan evde yapılması gereken işlerin aksamaması amacı Hiz. Peygamber'in böyle bir evliliğe karar vermesinde etkili oldu. Diğer taraftan, kocasının vefatı ile birlikte beş çocuğu ile birlikte yalnız kalan Sevde mağdur bir durumdaydı. Hiz. Peygamber aynı zamanda elli yaşlarında olan Sevde ile onu himaye etmek ve

³⁶² Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 25, 26; Sell, *The Life of Muhammad*, 64.

³⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/57; İbn Hacer, *el-İsabe fî temyizi's-sahabe*, 1995, 1/101, 102.

³⁶⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/57.

³⁶⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923) Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk* (Beyrût: Dâru't-Türas, 1967), 3/162; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 2/411; İbn Asâkir, *Târîhu medîneti Dimaşk*, 1995, 3/195; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/305, 489, 490; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/229, 230.

³⁶⁶ Sarıçam, *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 343.

³⁶⁷ Karen Armstrong, *Hiz. Muhammed*, çev. Selim Yeniçeri (İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2017), 220.

sahiplenmek için evlenmişti.³⁶⁸

Birçok müsteşrik tarafından suistimal edilen bu konu Edward Sell tarafından da benzer şekilde ele alınmıştır. Bu konuda Sell de seleflerinin düşüncesinden etkilenmiştir. İlmi bir gerçeklik arıyorsak rasyonel bir bakış açısı tercihimiz olmalıdır. Aynı zamanda konu ile ilgili bütün bilgilerin göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Fakat Sell Hz. Peygamber açısından ve Sevde açısından kolaylıklar sağlayacak evliliğin bu yönünden bahsetmemiş bütün bilgileri yansıtmamıştır. Seçilen rivayetlerden bir kesit sunarak Havle'nin "*Bakire diyorsan Âişe, dul bir kadın diyorsan Sevde var.*" dediğinde "*İkisini de isteyin.*" diyerek ikilemi çözdü ifadesi farklı bir algı oluşturmaya sebep olmuştur. Bu indirgemeci bir yaklaşımın kapısını aralamak olacaktır. Ancak yukarıda bahsettiğimiz sebeplerle birlikte hayatın olağan akışı, dönemin siyasi, sosyal ve kültürel değerlerle birlikte ele alındığında daha doğru bir değerlendirme olması muhtemeldir.

1.10.2. Ebû Tâlib'in Vefatı ve Taif Yolculuğu

Ebû Tâlib'in ne zaman vefat ettiği ile ilgili bir bilgi vermeyen Sell, Ebû Tâlib'in ölümünü Hz. Muhammed için büyük bir kayıp olarak görerek onun hakkında şu bilgilere yer verir: Ebû Tâlib, Hz. Muhammed'e en yakın kişilerden biri olmasına rağmen İslam'ı seçmemiş ama en zor zamanlarında onun yanında durmuş ve onu korumuştur. Dini görüşlerine katılmadığı yeğenini "tecrit" yılların zorluklarına karşı yalnız bırakmamış, bu zorluklara onunla birlikte göğüs germekten çekinmemiş ve yeğenine destek olmuştur. Sell, Ebû Tâlib'in vefatı esnasında Hz. Peygamber'in onun Müslüman olarak ölmesi için çaba sarfettiğinden bahseder. Fakat Ebû Tâlib bunu yaparsa insanların korktuğunu düşüneceğini söyleyerek onun teklifini reddettiğini söyleyen Sell, Hz. Muhammed'in onun için "*Allah tarafından yasaklanana kadar dua etmeye devam edeceğim.*" dediğini kaydetmektedir.³⁶⁹ Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in Müslüman olarak ölmesi için sarf ettiği gayreti, onun kabul etmeyişi ve Hz. Peygamber'in onun için Allah tarafından yasaklanıncaya kadar dua edeceğini söylemesine ait bilgiler kaynaklarımızda var olan bilgilerdir.³⁷⁰ Bilgilerimiz, Hz.

³⁶⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/677.

³⁶⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 65.

³⁷⁰ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 238; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038) Ebû Nuaym,

Peygamber'in "Cehennem ehli oldukları açıkça kendilerine belli olduktan sonra, yakınları da olsalar Allah'a ortak koşanlar için af dilemek ne Peygambere yaraşır ne de mü'minlere." ayeti nazil oluncaya kadar dua ettiği yönündedir. Dolayısıyla Sell'in verdiği bilgilerin genel manada kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

Hiz. Ömer ve Hiz. Hamza'nın Müslüman olmasından Ebû Tâlib'in vefatına kadar geçen zaman içerisinde kayda değer miktarda yeni iman edenler olmamıştı. Kendisine inanan insanlar ona sadık bir şekilde bağlıydılar ancak amcası Ebû Tâlib'in vefatı ile birlikte Mekke'de yaşam onlar için oldukça zorlaşmaya başlamıştı. Hiz. Muhammed'e karşı yapılan saldırıların da dozu artmıştı. Onunla alay ediyorlar, onu sahtekarlıkla suçluyorlardı. Müslümanlar için Mekke'nin havası gittikçe kasvetli bir hal alıyordu.³⁷¹ Boykotla geçen günler sonrasında Hiz. Muhammed koruyucusu Ebû Tâlib'i ve hemen kısa bir süre sonra ise bilge ve sevgi dolu eşi Hiz. Hatice'yi kaybetmişti. Bu durum onun var olan sorunlarının bunalıma dönüşmesine sebep oldu. Yaşananlar onu yalnız ve mutsuz bir insan haline getirdi.³⁷² Kaynaklarımızda Ebû Tâlib'in vefat etmesiyle birlikte Hiz. Peygamber'e karşı kötülük yapmak için cesaretlenen ve bir fırsat yakalayan Mekkelilerin Hiz. Peygamber'i daha fazla rahatsız etmeye başladıkları bilgisi Sell'in aktardığı bilgileri doğrular nitelikteki rivayetlerdir.³⁷³

Hiz. Muhammed'in Mekke'nin yetmiş mil doğusunda bulunan Tâif yolculuğu hakkında Edward Sell şu bilgileri vermektedir.³⁷⁴ Hiz. Muhammed'e Tâif yolculuğunda sadık azatlı (özgür) kölesi Zeyd b. Hârise eşlik ediyordu. Tâif halkının İslam'ı kabul edeceklerini umarak onlardan kendisine ve kabilesine yardım etmelerini istedi. Ancak onlar putlarına inanmaya devam ettiler ve üstelik onların putlara tapmayı terk etme niyetleri de yoktu. On gün orada kalan Hiz. Muhammed taşlandı yaralanarak Tâif'i terk

Ma'rifetü's-sahâbe, ed. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî (Riyâd: Riyâd, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998), 5/298; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 2/343; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/153; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/189; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/610.

³⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 66.

³⁷² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 60.

³⁷³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/179; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/343, 344.

³⁷⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 66.

etmek zorunda kaldı. Bunları söyleyen Sell, Tâiflilerin Hz. Muhammed'e karşı verdiği mücadeleden dolayı onları cesur savaşçılar olarak görmektedir.³⁷⁵

Edward Sell, Tâif dönüş yolunda Nahle vadisinde Hz. Muhammed'in ilahi mesajı iletmesine rağmen insanlar tarafından reddedilmesinin onu oldukça üzdüğünü dile getirdikten sonra bu esnada hayal dünyasında (hayal gücüyle) kalabalık cin gruplarının iman ettiklerini gördüğünü ve sonra Cin sûresinin nazil olduğunu aktararak konu ile alakalı şu ayetleri verir. “(Ey Muhammed!) De ki: “Bana cinlerden bir topluluğun (Kur'an'ı) dinleyip şöyle dedikleri vahyedildi: “Şüphesiz biz doğruya ileten hayranlık verici bir Kur'an dinledik de ona inandık. Artık, Rabbimize hiç kimseyi asla ortak koşmayacağız.”³⁷⁶”³⁷⁷ “Şüphesiz Allah katında din İslâm'dır. Kitap verilmiş olanlar, kendilerine ilim geldikten sonra sırf, aralarındaki ihtiras ve aşırılık yüzünden ayrılığa düştüler. Kim Allah'ın âyetlerini inkâr ederse, bilsin ki Allah hesabı çok çabuk görendir.” Burada Edward Sell'e göre bu ayetlerin inmesi Hz. Muhammed için bir teselli olsa da insani yardıma olan ihtiyacını gidermemiştir. Bir diğer mesele de artık Hz. Muhammed'in birisinin himayesi olmadan Mekke'ye tekrar geri dönmesi de zordu. Mekke'ye Mut'im b. Adî korumasında girebilmişti. Sell, Mut'im b. Adî'nin Hz. Muhammed'in Mekke'ye girmesinde muhtemelen bir şart olarak insanları kendi dinine çağırma işini Mekke'ye gelen yabancılarla sınırlandırmasını öne sürdüğü yorumunu yapar.³⁷⁸

İbn İshak ve İbn Hişâm gibi müelliflerin eserlerinde bu konu ile alakalı olarak böyle bir bilgiye ulaşılamamıştır. Fakat Hz. Peygamber Tâif dönüşü kendisini himaye altına almaları için Hira'da önce Ahnes b. Şerik'e sonra Süheyl b. Amr'a haberci gönderdi. Bunlardan olumsuz cevaplar alınca son olarak Mut'im b. Adi'ye haber gönderdi. O da Hz. Peygamber'in himaye teklifini kabul etti.³⁷⁹ Taberî Hz. Peygamber'in Ahnes b. Şerik, Süheyl b. Amr ve Mut'im b. Adi'ye gönderdiği

³⁷⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 66, 67.

³⁷⁶ Cin 72/1,2.

³⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 67, 68; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 60.

³⁷⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 67, 68.

³⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/381; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/347, 348; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmiyye, 1992), 3/15; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 9/181, 182.

haberciden onların her birine “*Rabbimin mesajlarını tebliğ edinceye kadar beni koruyabilir misin?*” diye sormasını istemiştir. Dolayısıyla Sell’in Mut’im b. Adi’nin himaye şartı olarak Hz. Peygamber’in tebliğini Mekke ile sınırlandırması yorumu Taberî’de geçen rivayetle çelişmektedir.³⁸⁰

Edward Sell, gelinen bu aşamada genel bir değerlendirme yapar. “*Hiz. Muhammed Mekke’de başarısız olmuştur. Onun yanında yüksek aile bağları, Kâbe’nin koruyucularıyla ilişkisi, birçok kişisel erdemi, yılmaz sabrı, kural olarak ödün vermeyen korkusuzluğu ve ateşli belagati vardı; yine de Mekke’deki faaliyetler başarısızlıkla tamamlandı. Bu iş diğer kişilerle ve başka koşullar altında yeniden başlamalıydı.*”³⁸¹ Tâif dönüşü Mekke’de hız kesmeden devam eden bir muhalefet vardı. Ya onlar İslâm’ı kabul edecek ya da Hz. Muhammed onlara boyun eğmek zorunda kalacaktı. Hz. Muhammed Mekke’de başarısız olduğunu düşünmeye başlamış ve Hz. Peygamber’in aklında Mekke’yi terk etme fikri yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştı.³⁸²

1.11. Hicrete Hazırlık ve Akabe Biatları

Edward Sell hicret öncesindeki durum ve Hz. Muhammed’in Medine’ye hicretle ilgili zihinsel hazırlanışı ile ilgili şu bilgileri vermektedir: Sell’e göre Hz. Muhammed Mekke’de rahatsız edilmeden emekli (rahat) bir hayat sürdü. Fakat onun aktif olarak insanları İslâm’a davet etmesine engel olunmuştu. Bir süre sonra Hz. Muhammed’in İslâm’ı yaymak için faaliyet alanı olan hac zamanı geldiğinde Mekke’de dışındaki kabilelerden gelen insanlarla sınırlıydı. Hz. Muhammed Mekkeliler ve Tâîfliler İslâm’a uzak durdukça o da dini anlatmak için bu sıralarda kurulan Ukaz gibi panayırlarda olan insanlara yönelmişti. Ebû Cehil’in engellemelerine rağmen mesajını iletmeyi başardı. Onları İslâm’ı kucaklamaya teşvik etti. Fakat ilk zamanlar başarılı olamadı.³⁸³

İslam Tarihi açısından oldukça önemli olan Akabe Biatları, Mekke’de sıkışıp

³⁸⁰ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/347, 348; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/15; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl mine’l-ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-aḥvâl ve’l-ḥafede ve’l-metâ*, 1999, 9/181, 182.

³⁸¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 68.

³⁸² Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 61.

³⁸³ Sell, *The Life of Muhammad*, 69, 70.

kalan Müslümanlara yeni bir hayat sunarak hicrete zemin hazırlaması bakımından önemlidir. Müslümanlara karşı sistematik bir şekilde uygulanan şiddet ve baskı Hz. Peygamber'i yeni arayışlara yöneltmiş, bu düşünceler içinde akabe görüşmeleri gerçekleştirilmiş ve başarıya da ulaşmıştır.³⁸⁴ Bu kısa girişten sonra şimdi Edward Sell'in bu konuda verdiği bilgileri değerlendirelim.

1. 11. 1. I. Akabe Biatı

Hz. Peygamber'in Mekkeliler tarafından hicret öncesi kendisine fazla baskı yapılmamasına rağmen, aktif bir şekilde propaganda yapmasına izin verilmemesi nedeniyle farklı arayışlara yöneldiğini belirten Sell, Akabe Biatı sürecini şu şekilde açıklamaktadır: Mekke'de düşüncelerini insanlara istediği şekilde anlatma fırsatını bulamayan Hz. Muhammed, hac zamanı geldiğinde Mekke dışından gelen Ukaz başta olmak üzere değişik yerlerde kurulan panayırlarda bulunan insanlarla iletişime geçebiliyordu. O, Ebû Cehil'in engelleme çabalarına rağmen mesajını iletmeyi başardı. Fakat ilk başlarda başarılı olmadı. Artık Hz. Muhammed'in aklında Mekke'den ayrılma fikrinin oluşmaya başladığını gelen bir vahiyle de³⁸⁵ buna destek bulduğunu iddia eder.³⁸⁶

Bu dönemde Medine'den Hazrec kabilesine mensup bazı kişilerin Mekke'ye geldiklerini aktaran Sell, konu hakkında şunları kaydetmektedir: Hz. Muhammed onlara Kur'an-ı Kerim'den bazı bölümler okuyarak İslam'ı tebliğ etti. Onlardan bazıları dinin emirlerine karşı olumlu yaklaştılar. Edward Sell, bunlardan bazılarının Yahudi olduğunu çünkü bu dönemde Medine'de çok sayıda Yahudi'nin yaşadığını aktararak ve bunun da ayetlerde var olan bilgilerden anlaşılacağını ifade ederek şu ayeti örnek verir. *“De ki: “Ne dersiniz? Şayet bu, Allah katından ise ve siz onu inkâr etmişseniz, İsrailoğullarından bir şahit de bunun benzerini (Tevrat'ta görerek) şahitlik edip inandığı hâlde, siz yine de büyüklük taslamışsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız?). Şüphesiz Allah, zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.”*”³⁸⁷ Sell ayette

³⁸⁴ Cafer Acar, “Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri”, *Journal of Turkish Studies* 12 (2017), 1.

³⁸⁵ En'âm 6/106.

³⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 69. 70.

³⁸⁷ Ahkâf 46/10. “Edward Sell, ayet numaralarında Rodwell'in İngilizceye çevirisi olan “The Koran” adlı eserindeki numaralandırmayı esas almıştır. Bu ayetin Ahkaf sûresi 10. Ayet olmasına rağmen Sell, Rodewell'in numaralandırması olan 9. ayet olarak numaralandırmıştır.”

geçen şahitlik eden kişi ile kast edilen kişinin de Beydavi'ye³⁸⁸ göre Medinelî Yahudi Abdullah b. Selam olduğunu söylemektedir³⁸⁹

Edward Sell, Mekke'ye gelen Medinelîlerin Hz. Peygamber'in tebliğine karşı olumlu yaklaşımlarının sebebi ile ilgili olarak şu açıklamaları yapmaktadır. Yahudiler, yakın bir zamanda bir Mesîh'in³⁹⁰ geleceğine inanıyorlar; bunu da sık sık dile getiriyorlardı. Mesîhin gelmesini adeta dört gözle beklemekteydiler. Hazrecliler bunu bildiklerinden Hz. Muhammed'in Yahudilerin dile getirdikleri peygamber olduğunu düşünerek “*Acele edelim bu Yahudilerin bizi tehdit ettiği peygamberdir acele edelim ona ilk katılan biz olalım.*” diyerek onları engellemeye çalışmak istediler.³⁹¹ Edward Sell, bu bilgileri İbn Hişâm ve Taberî'ye dayanarak verir. Ancak Sell, Taberî ve İbn Hişâm'ın eserlerine müracaat etmek yerine bu bilgileri Muir'den³⁹² alıntılamaı tercih etmiştir.

Kaynaklarda Yahudilerin kendilerinden bir peygamber geleceği ve bununla onlara üstünlük sağlayacağı baskısı Hazreclilerin İslam'ı seçmelerindeki sebeplerden biri olarak verilmektedir. Sell'in verdiği bu bilgilerin bu yönüyle kaynaklarda verilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.³⁹³

Hz. Muhammed'in Mekke'de görüştüğü Medinelîlerin kabileler arasındaki uyuşmazlık ve çekişmelerden dolayı Hz. Muhammed'e tam olarak bir koruma sağlama

³⁸⁸ Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, ed. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Arabî, 1418/1997), 5/112.

³⁸⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 70.

³⁹⁰ “Yahudi ve Hristiyanlık gibi muhtelif dinler de dünyanın sonuna doğru gelmesi beklenen kurtarıcın adı. Edward Sell buradaki mesih kavramını muhtemelen bu anlamda kullanıyor.” Jacques Waardenburg, “Mesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ; (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/306-309.

³⁹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 70, 71.

³⁹² Sir William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co., 1861), II/312“Sell bu alıntıyı Muir'den verir. Muir dipnotta İbn Hişâm'ın sayfa numarasını 143 gösterirken, Sell 149 göstermektedir.”

³⁹³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 84; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/428, 429; Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038) Ebû Nuaym, *Delailü'n-nübüvve* (Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 1986), 298; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi'ş-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 2/434; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1992), 1/338; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/650; Münir Muhammed Necib Gadban, *El-Menhecü'l-hareki li's-sîreti'n-nebevî* (Ürdün: Zerka : Mektebetü'l-Menar, 1990), 3/153.

sözü vermediklerini söyleyen Sell, Hz. Peygamber ile görüşen Medineliler geri döndüklerinde dini anlatacaklarına ve gelecek yıl tekrar gelip onu olup bitenlerden haberdar edeceklerine dair söz verdiklerini aktarır. Ertesi yıl dedikleri şekilde on Benî Hazrec’li ve iki Benî Evs’li olmak üzere on iki kişi olarak Mekke’ye döndüler. Hz. Muhammed’e buluşmalarında: “*Bir olan Allah’tan başka bir varlığa ibadet etmeyeceklerine, çalmamaya, zina etmemeye, çocuklarını öldürmemeye, iftira etmemeye, doğru olan konularda Hz. Peygamber’e itaatsizlik etmeyeceklerine*” söz verdiler. Bu olay “*Akabe Biati*” olarak bilinmektedir. Bu bilgileri veren Sell aynı zamanda bu biata “*Kadınlar Biati*” da denildiğini ifade eder.³⁹⁴

Sell’in yukarıdaki “Kadınlar Biati” isimlendirmesine kısaca değinmek gerekirse,³⁹⁵ biat edenler arasında kadınlar olmamasına rağmen Müslümanlara henüz savaş emredilemediği ve yapılan biatta “cihad”³⁹⁶ ve Hz. Peygamber’in himayesi yer almadığı için I. Akabe Biati’na “Kadınlar Biati” denmiştir. Kadınlar Biati şeklinde ifade edilen bu biat aslında biatın temel unsurlarını içermektedir.³⁹⁷ İbn Hacer bu kavramın Hudeybiye Antlaşması’ndan sonra kullanılmaya başlandığını söylemektedir. Akabe Biati’nin Kadınlar Biati şeklinde isimlendirilmesi Hudeybiye’den daha sonra nazil olan Mümtehine sûresi 12. ayet ile birlikte değerlendirildiğinde daha doğru bir bilgiye ulaşmak mümkün olacaktır ki İbn Hacer’in de tercihinin bu yönde olduğunu görmekteyiz.³⁹⁸ Savaş ile hükümlerin olmamasından ve kadınlar biatına muhteva açısından benzemesi sebebiyle³⁹⁹ daha sonraki dönemlerde II. Akabe Biati’nin “Kadınlar Biati”⁴⁰⁰ olarak isimlendirildiğini yine birçok ilk dönem

³⁹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 71.

³⁹⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 67; Sell, *The Life of Muhammad*, 71.

³⁹⁶ Mehmet Ali Kapar, “Hz. Peygamber Döneminde Bey’at”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (01 Haziran 1994), 76.

³⁹⁷ Emine Peköz, “Hz. Peygamber Döneminde Kadınların Biati”, *Akademik Siyer Dergisi* 5 (01 Ocak 2022), 34.

³⁹⁸ Acar, “Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri”, 10, 11.

³⁹⁹ Önkal, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 98.

⁴⁰⁰ “Yukarıda verilen bilgilerin bir çelişki oluşturduğu düşünülebilir. Bu durum Akabe Biatları’nın sayısı konusunda farklı bilgilerin olmasından kaynaklanmaktadır. Bu görüşmeler hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Genel olarak I. ve II. Akabe Biatları’ndan bahsedilir. Bununla birlikte bu görüşmelerin sayısını üç olduğunu I, II, ve III. Akabe Biatları şeklinde sıralayan müelliflerinde olduğunu görmekteyiz. Kast edilen ‘Kadınlar Biati’ İki Biat olduğunu kabul edenler için I. üç biat olduğunu kabul edenler için ise II. Akabe Biati olarak anlaşılmalıdır. Aslında her iki görüş için de aynı biat kast edilmektedir. Daha geniş bilgi için bkz.” Acar, “Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri”, 6-14.

İslam tarihi kaynaklarında görebiliyoruz.⁴⁰¹ Edward Sell, “Kadınlar Biatı”nın bu şekilde adlandırmasının sebebini, bu biatın Hz. Peygamber’i koruma taahhüdü içermemesi olarak açıklamaktadır. Ayrıntılara girilmeden verilen bu bilginin kaynaklarımızda verilen bilgilerle çelişmediğini ifade edebiliriz.

Edward Sell, bu görüşmelerin sonunda Hz. Muhammed’in Medine’den gelenlerle birlikte samimi ve nazik bir adam olan Mus’ab b. Umeyr’i onlara Kur’an-ı Kerim’i öğretmesi ve namaz kıldırması için Medine’ye gönderdiğini söylemektedir.⁴⁰²

1.11. 2. II. Akabe Biatı

Medine’ye gönderilen Mus’ab b. Umeyr’in gayretleriyle İslamiyet Medine’de hatırı sayılır bir ilerleme göstermişti. Sell, bu ilerlemenin en önemli işareti olarak Useyd ve Sa’d’ın Müslüman olmasını gösterir. Sell’in sadece “Usaid and Sa’d” olarak ifade ettiği kişiler kanaatimizce Useyd b. Hudayr ve Sa’d b. Muaz’dır. Daha sonra ise bu kişilerin de Müslüman olmasının etkisiyle birlikte tüm kabilelerin yavaş yavaş İslam’ı seçtiklerini söyleyen Sell şöyle devam eder: Hac zamanı geldiğinde Mus’ab kendisi ile birlikte Medine’den gelenleri hacın son gününde Hz. Muhammed ile buluşturdu. Yetmiş üç erkek ve iki kadın olmak üzere yetmiş beş kişiden oluşmaktaydı.⁴⁰³ Bir yıl geçtikten sonra İslâm’ı kabul eden Medinelilerle bir araya gelen Hz. Muhammed onlara kendisini korumalarını isteyen bir konuşma yaparak biat etmelerin istemiş, Medineliler de onun bu isteğine olumlu yanıt vererek kabul etmişlerdi.⁴⁰⁴ Aralarında yapılan bu ahitleşmeye “ikinci Akabe Biatı” denmektedir. II. Akabe Biatında Mus’ab b. Umeyr’in katkısı göz ardı edilemez. Bir bakıma Mus’ab b. Umeyr’in başarısıydı II. Akabe Biatı.⁴⁰⁵

⁴⁰¹ İbn Hişâm, *es-Siretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/431, 433, 454; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/187; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/355, 356; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 2/435, 436; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 1/183; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1985, 1/292; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 3/183; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el- (ö. 923/1517) Kastallâni, *Mevâhibü’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediye* (Kahire/Mısır: Mektebetü’t-tevfikiyye, ty), 3/165.

⁴⁰² Sell, *The Life of Muhammad*, 71, 72.

⁴⁰³ “Edward Sell The Historical Development of The Qur’an isimli diğer eserinde II. Akabe Biatı’na katılan Medinelilerin sayısını 83 erkek ve 2 kadın olarak vermektedir.” Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 69.

⁴⁰⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 69; Sell, *The Life of Muhammad*, 75.

⁴⁰⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 75.

Sell devamında Akabe biatları hakkında şu bilgileri vermektedir: Hz. Muhammed'in koruma talebine karşı onlar Allah'ın izniyle kendilerini korumuş gibi koruyacaklarına söz verdiler. Hz. Muhammed'e Medine'de kendileri ile Yahudiler arasındaki rekabetten bahsederek Allah'ın zafer nasip etmesi durumunda kendilerini terk edip Mekke'ye dönüp dönmeyeceğini sordular. Hz. Muhammed onlara “*Sizin kanınız benim kanımdır, sizin kanınız ne kadar akarsa benim kanım o kadar akar. Ben size siz de bana aitsiniz. Kimle savaşırsanız, ben de onunla savaşırım. Siz kiminle barış yaparsanız ben de onunla barış yaparım.*” dedi. Bu bilgileri aktaran Sell, bu gelişmelerden yola çıkarak bu antlaşmanın artık Hz. Peygamber'in aklındaki siyasi ve dini gelişimin daha ileri bir seviyeye ulaştığını söylemekte, bu da Arapları siyasi olarak tek bir çatı altında toplamayı arzuladığının bir işareti olarak görmektedir. Sell, Medineli Müslümanlar ile Hz. Muhammed arsında yapılan ve yazılı olmayan bu antlaşma hakkında putperestliğin reddine, İslâm'ın kabulüne, peygamberin kararlarına itaat edilmesine yönelik savunmacı, aynı zamanda ise saldırgan özellikler taşıyan sivil ve siyasi bir anlaşma yorumunu yapmaktadır.⁴⁰⁶

Edward Sell, Akabe biatlarından hareketle Hz. Muhammed'in zihninde siyasi ve dini gelişimi artık bir aşama daha ileri götürdüğünü söyler. Ona göre Hz. Muhammed artık Arap halkını siyasi olarak birleştirme arzusunun gerçekleşmesine yaklaştığının farkındadır. Müslümanlar ile Medineliler arasında geçen bu sözleşme ile bir cephe değişikliği olmadığını, bunun basit bir şekilde İslam'ın ilk günlerden itibaren ilkelerini geliştirdiğinin ve yayıldığıнын somut bir göstergesi olduğunu ifade eder. Aynı zamanda o bu biatlar ile İslamiyetin ulusal ve yabancı fetihler için bir başlangıç noktası oluşturduğu düşüncesindedir.⁴⁰⁷

1.12. Mi'rac Hâdisesi

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Mekke'de geçirdiği on üç yıllık süreçte yaşadıklarının onun üzerinde bıraktığı etkiyi tanımlayarak Mi'rac'ı anlatır. Hz. Muhammed'in Mekke'de başarısızlıklarından sonra depresif bir ruh haline sahip olduğunu iddia eder. Konuya bu şekilde bir giriş yapan Sell'in mi'rac konusundaki görüşlerini aktarmak gerekirse ona göre Hz. Muhammed bir rüya gördü. Rüyasında

⁴⁰⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 70.

⁴⁰⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 76.

meleklerin ve atalarının olduğu Kudüs’e giderek orada nebiler ve Resûller ile tanıştı. Oradan da tanrının huzuruna çıktı. Bunları aktaran Sell, “*Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.*”⁴⁰⁸ ayetini ekleyerek olayı çok kısa bir şekilde açıklar.⁴⁰⁹

Sell’in konu ile ilgili görüşlerini kısaca ifade etmek gerekirse, O düşüncelerini açıklarken özellikle onun hadisçileri hedef aldığını görmekteyiz. Çünkü bu olay onun için hadisçilerin hayal gücüne bağlı olarak doldurabilecekleri bir alanı onlara sağlamaktadır. Hadisçiler için bu konu peygamberin gördükleri ve işittikleri hakkında süslemeler için onlara geniş bir ortam sunmuştur. Bu mübalağalı süslemelerle dolu olayı inanç meselesi olarak görmenin haksızlık olacağına inanan Edward Sell hatta buna modern düşüncedeki zeki Müslümanlar klasik Müslümanların kınamalarına rağmen Mi’rac Hadisesi’ni bir hayal olarak görmektedirler.⁴¹⁰ Verilen bilgilerden anlaşılmaktadır ki Sell Mi’rac Hadisesi’ni bir hayal ürünü olarak görmektedir.

Sell, bu dönemde Mekke’de karşılıklı olarak Müslümanlarla Mekkeliler arasında daha yumuşak bir ilişkinin varlığından bahsederek genel bir değerlendirme yapar. Ona göre artık İslam Mekkelilere karşı daha az saldırgandı. Kureyşliler ise Müslümanlara karşı muhalefetlerini gevşetmişlerdi. Ama bütün bunlar Hz. Muhammed’in görüşlerini planlarını değiştirdiği anlamına gelmediği gibi nihai amacına giden yolda o başarıya inandı ve hedefine ulaşmaktan vazgeçmedi.⁴¹¹

1.13. Hicret için Medine’nin Önemi

Hiz. Muhammed miladi 622 yılında muhtemelen haziran ayında yüz elli kişi ile birlikte Mekke’den Medine’ye göç ettiğini söyleyen Sell⁴¹² Hiz. Muhammed’in hicret için Medine’yi tercih etme sebepleri üzerinde durarak Medine’nin İslam’ın ve Müslümanların hayatlarındaki yerine kısaca değinir. Hiz. Muhammed için Medine bilinmeyen bir şehir değildi. Büyükbabası ve büyükannesi Medine’nin yerlilerindendi.

⁴⁰⁸ İsrâ 17/1.

⁴⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 72.

⁴¹⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 72, 73.

⁴¹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 73, 74.

⁴¹² Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 75.

Babası Abdullah oraya defnedilmişti. Diğer taraftan Mekke ile Medine arasında uzun yıllardan beri süre gelen bir rekabet vardı. Bu rekabet Hz. Muhammed ve Müslümanlara Medine’de avantaj sağlayabilirdi. Medine’de Evs ve Hazrec kabileleri arasında süregelen ve bir türlü bitmeyen kan davası ve bu ihtilaflı durumu gidermek için bir kural koyucuya, otoriteye ihtiyacın varlığı Medine’yi İslam için hazırlamıştı. Bu bilgileri veren Edward Sell, Medine’nin İslam’ın yayılması için şartların uygun hale geldiğini söyler.⁴¹³

Mekke ve Medine arasında sosyal, kültürel ve dini şartlar bakımından farklılıklar bulunmaktaydı. Mekke’de toplum Medine’ye nazaran daha problemsizdi. Medine’de ise kabileler arası çekişmelerden ve huzursuzluklardan rahatsız olan bir toplumda İslam daha kolay yayılabılırdı. Ayrıca Mekke daha çok putlara tapan materyalist insanlardan oluşmakta iken Medine’de dini reformları kolaylaştırıcı bir rol oynayan Yahudi kabileleri vardı. Bu da Medine’de İslam’ın yayılmasında etkili oldu. İslam’ın Medine’ye getirdiği öğretilere Yahudiler yabancı değildiler. Edward Sell, bunlarla birlikte Mekke’nin hiçbir zaman, Medine’nin peygamberin öğretisinin manevi derecesine yükselemediği bu nedenle de İslam’ın Medine’ye çok şey borçlu olduğu değerlendirmesini yapar.⁴¹⁴

Sell, İslam’ın gerçek doğum yerinin Medine olduğunu, fetihlerin merkezi, aynı zamanda siyasi gücün temsili olması bakımından “peygamber şehri” Medînetü’n-Nebi olarak isimlendirildiğini ve burada din değiştirip İslam’a girenler Ensar veya İslam’ın yardımcıları olarak adlandırıldığını aktarır. Sell Mekke’de en son inen sûre olarak Ra’d sûresini söyler. Fakat bu konuda farklı bilgiler vardır.⁴¹⁵ Tamamının Mekkî veya Medenî olduğunu kabul edenlerle birlikte ayetlerin bir kısmının Mekke’de bazı ayetlerinin ise Medine’de nazil olduğunu kabul eden müfessirler de vardır. Ancak üslubu ve içerdiği konu bakımından ele alındığında ise bu sûrenin Mekkî olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır.⁴¹⁶ Sell de kanaatimizce bu şekilde bir yaklaşım göstererek konunun tamamen Kureyş’le ilgili olduğunu vurgulayarak sûrenin Mekkî

⁴¹³ Sell, *The Life of Muhammad*, 76, 77.

⁴¹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 77; Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 63.

⁴¹⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 77.

⁴¹⁶ M. Kâmil Yaşaroğlu, “Ra’d Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 34/383, 384.

olduğu düşüncesini tercih etmektedir.⁴¹⁷

Edward Sell, şehri terk etmeden önce kendisine inanmayan mucize isteyen Mekkeliler için Hz. Muhammed'in onları sonsuz bir ateş ve bitmeyecek cezalarla tehdit ederek on üç yıl İslam'ı tebliğ ettiği Mekke'den ayrıldığını söyler. Bu düşüncesine şu ayetlerden yola çıkarak varır. “*İnkâr edenler diyorlar ki: “Ona (Muhammed’e) Rabbinden bir mucize indirilseydi ya!” De ki: “Şüphesiz Allah dilediğini saptırır, kendisine yöneleni de doğru yola eriştirir.”*”⁴¹⁸ “*Herkesin kazandığını görüp gözeten Allah inkâr edilir mi? Hâlbuki onlar, Allah’a ortaklar koştular. De ki: “Onların isimlerini açıklayın. Yoksa siz (bununla) O’na yeryüzünde bilmediği bir şeyi mi haber vermiş olacaksınız, yoksa boş söz mü etmiş olacaksınız?” Hayır, inkâr edenlere hileleri güzel gösterildi ve onlar doğru yoldan saptırıldılar. Allah, kimi saptırırsa artık onu doğru yola iletecek yoktur. Onlara dünya hayatında bir azap vardır. Ahiret azabı ise daha ağırdır ve onları Allah’ın azabından koruyacak kimse de yoktur.*”^{419**420}

Edward Sell bu şartlar altında Hz. Muhammed ve Müslümanların hem can güvenliğinin tehlikeye girmesi hem de İslam’a karşı bu kadar direnen bir toplumla ilerleme kaydedilmediği için Hz. Muhammed'in “*Rabbiniz size o şehirde kardeşler ve sığınabileceğiniz bir yuva verdiğinden dolayı Medine’ye gidin.*” diyerek Müslümanları Mekke'den Medine'ye göç etmeleri konusunda teşvik ettiğini söyler. Böylece artık Müslümanların Medine'ye göçü başlamış oldu. Yaklaşık olarak iki ay içinde Müslümanların tamamına yakınının göç ettiğini bu sırada Kureys'in olanları dikkatlice takip ederek Hz. Muhammed'in Mekke'de kalmasını merakla izlediklerini aktaran Sell, Hz. Muhammed'in daha sonra gizli bir şekilde Hz. Ali'yi geride bırakarak ve Hz. Ebû Bekir ile birlikte Medine'ye yola çıktığını anlatır.⁴²¹

Edward Sell, Mekke'den Medine'ye göç etmeyi Hz. Muhammed için bir başarısızlık olarak değerlendirmektedir. Mekkelilerin onun mesajlarına ilgi göstermemeleri ve davetini kabul etmeyişlerine yönelik ise Hz. Muhammed'in

⁴¹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 77.

⁴¹⁸ Ra'd 17/27

⁴¹⁹ Ra'd 17/33-34.

⁴²⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 78.

⁴²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 78, 79.

söylediklerine inanırlarsa dine dayanan bir iç baskıya yol açacağını düşünmelerini neden olarak gösterir. Medine İslâm'a yayılması için daha uygun bir ortam sunuyordu. Yahudilerdeki mesih beklentisi onlarda ortak bir peygamber geleceği fikrinin doğmasına sebep oluyordu. Daha da önemlisi kabileler arası kan davaları insanları yordduğu için aralarından liderlik yapabilecek birisinin başa geçerek onları yönlendirmesinden oldukça memnundular. Hz. Muhammed'in uzun süredir kurmak istediği dini-siyasi düzen için Medine şartları elverişli bir ortam sunmuştu. Edward Sell, Medine'deki ortamın ve şartların İslâm'ın yayılmasına etkisini açıkladıktan sonra Hz. Muhammed'in Mekke'deki başarısızlığının peygamber olmasından Medine'deki başarısının ise lider ve fatih olmasından kaynaklandığını dile getirmektedir.⁴²²

⁴²² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 73.

İKİNCİ BÖLÜM

EDWARD SELL'E GÖRE MEDİNE DÖNEMİ

2.1. Medine'ye Giriş

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Hz. Ebû Bekir ve sonradan onlara katılan Hz. Ali ile birlikte Medine yolculuğunu anlatır. Hz. Muhammed'in sekiz Rebîülevvel Pazartesi günü Kubâ'ya ulaştığı, burada bir mescit yaptırdığı ve Müslümanlarla birlikte namaz kıldığı, Hz. Ali'nin de Kuba'da onlara katılarak beraber Medine'ye yola çıktıkları bilgisini veren Sell, Kuba'dan hareket edildikten sonraki yolculukla ilgili ise özetle şu bilgileri vermektedir: Kuba'dan Müslümanlarla birlikte hareket eden Hz. Muhammed, Benî Sâlim'in yaşadığı yerde Cuma namazını kıldılar. Medine'ye vardıklarında Medineliler onu güzel bir şekilde karşıladılar. Ona misafirperverliklerini göstermek için Hz. Muhammed'i davet ettiler ama o bir seçim yaparak diğer insanları üzmemek istemedi. Kararın deveye ait olacağını söyleyerek deveyi serbest bırakmalarını istedi. Deve şehrin doğu tarafında geniş ve açık bir araziye oturdu. O iki yetim çocuğa ait olan bu arazi sahiplerinden satın alındıktan sonra cami (Mescid-i Nebvî) yapıncaya kadar Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinde kaldı. Bu esnada Hz. Muhammed'in ailesini getirmek için Zeyd Mekke'ye gitti ve onları sağ salım getirdi.¹ Edward Sell Hz. Peygamber'in Medine'ye hicreti esnasındaki yolculuk hakkında kısaca bu bilgileri vermektedir. Sell verdiği bu bilgilerde yorum yapmamakta ancak Hz. Peygamber'in Medine'de yaptığı bazı uygulamalar ki özellikle Yahudileri ilgilendiren hususlar söz konusu olduğunda birtakım değerlendirmeler yaptığına şahit olmaktadır.

2.2. Medine'de Siyasi Durum ve Bazı Gelişmeler

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Medine'ye gelir gelmez yaptığı bazı uygulamaları akıllıca bulur ve bunun hakkında bazı açıklamalar yapar. Medine'de yaşam kabileler halinde devam ediyordu. Her kabilenin etkisi kendi kabile üyeleri üzerindeydi. Kabileler arasında kan davaları yaygındı. Önce Medine'de kalacak yerin belirlenmesinde Hz. Peygamber'in “*Karar deveye aittir, ona yol verin, onu serbest*

¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 84, 85.

bırakın." Sözlerini aktaran Sell, sonra bu duruma farklı izah getirir. Ona göre Hz. Muhammed Medine'de merkezi hükümetin olmaması, kabileler arasındaki anlaşmazlıklar ve kan davalarından dolayı ailesi ile birlikte kalacağı ve ibadet edeceği yeri seçerken bilinçli bir şekilde tüm taraflardan uzak durmayı tercih etmiştir. Sell, Hz. Muhammed'in bu kararını zekice alınmış bir karar olarak görür. Bu bilgilerle birlikte yapım aşaması birkaç ay süren bu yeni yerleşim yerinin kuzeyine evleri olmayan fakir Müslümanların ihtiyaçları için bir basit bir yer inşa edildiğinden bahseder. Müslümanlar için yapılan bu cami Hz. Muhammed'in günlük yaşamının geçtiği sosyal işlerin yapıldığı, vaazların verildiği bir yerdir.²

2.3. Kulsûm b. Hidm ve Es'ad b. Zürâre nin Vefatı

Edward Sell Hz. Muhammed'i etkileyen iki üzücü gelişmeden bahseder. Bunları Kulsûm b. Hidm ve Es'ad b. Zürâre'nin vefatı olarak verir. Hz. Muhammed en yakınında bulunan sadık iki Müslüman'ı kaybetmişti. Edward Sell "Kulthum" demekle yetinmekte ve başka bir ayrıntı vermemektedir.³ Sell'in "Kulthum" dediği kişi muhtemelen Kulsûm b. Hidm'dir. İbn Hişam ve İbn Sa'd gibi ilk dönem İslam tarihi kaynaklarında Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye hicret yolculuğu esnasında Kuba'da onun evinde misafir olduğunu rivayet etmektedirler.⁴

Sell'in bahsettiği diğer kişi olan Es'ad b. Zürâre II. Akabe Biatı'nda Hz. Peygamber'e biat ederek ona bağlılığını bildirmiş, II. Akabe Biatı'ndan sonra da Hz. Muhammed tarafından Medine'ye gönderilen Mus'ab b. Umeyr ile Medine'de İslam'ın yayılması için büyük çaba sarfetmişti. Beni Neccâr tarafından kabilesinin lideri seçilen Es'ad b. Zürâre vefat edince Hz. Muhammed tarafından ölen kabile reislerinin yerine bir halef ataması yapmasını istediler. Hz. Muhammed de kendisini kabilenin reisi olarak atadı. Bu cümleden olarak Edward Sell şu değerlendirmeyi yapmaktadır. Hz. Muhammed kendini Neccâroğullarının reisi olarak ataması onun çok

² Sell, *The Life of Muhammad*, 84, 85.

³ Sell, *The Life of Muhammad*, 86.

⁴ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/493; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/233; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/263; Ahmed b. Yahyâ Câbir el- (ö. 279/892-93) Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân* (Beyrût: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1988), 13; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/249; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 1997, 2/106; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişam* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1991), 4/253; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/192.

fazla siyasi otorite kazanma arzusunun kanıtıdır.⁵ Sell'in yorumuna neden olan özet bilgiyi İbn Hişâm, İbn Sa'd ve Taberî'nin rivayetlerinde görebiliyoruz.⁶

Sell'in Hz. Peygamber'in siyasi otorite kazanma arzusuyla Benî Neccâr'dan birisini değil de kendisini kabilenin reisi olarak seçtiği iddiası ile ilgili kaynaklarımızda farklı bir bilginin mevcut olduğunu ifade etmek gerekir. Es'ad b. Zürrâre vefat edince Benî Neccârlılar Hz. Peygamber'e gelerek kendilerine vefat eden Es'ad b. Zürrâre'nin yerine geçebilecek, işlerini yürütebilecek bir adam tayin etmesini istediler. Hz. Peygamber de “*Siz benim dayılarımsınız. Ben sizdenim. Sizin içinizde bulunuyorum.*”⁷ *Sizin nakibiniz benim.*”⁸ diyerek bu işleri yapmakla yetkili kişi olarak kendisini görevlendirdi. Ancak bunu yaparken Hz. Peygamber onlardan birini diğerine tercih etmek istemediğinden bunu yaptığı bilgisi bulunmaktadır.⁹ Bu rivayeti de göz önünde bulundurarak bir değerlendirme yapmak daha isabetli olacaktır.

2.4. Muhacirler ve Ensârın Durumu

Hz. Muhammed kendisine inanan insanlarla birlikte Medine'ye geldi. Fakat bu, problemlerin bittiği anlamına gelmiyordu. Medine'de yapılması gereken işler vardı. Bunlar arasında Mekke'de yapılan zulümden kaçarak başka yerlere sığınan Müslümanlar ve Hz. Muhammed ile birlikte Mekke'den Medine'ye göç eden muhacirler konusu bir an önce ele alınması gereken konuların başında geliyordu. Kendilerini tamamen İslam davasına adanmış, davalarına bağlı bu insanlar özellikle Hz. Muhammed tarafından tercih edildi. Çünkü onlara güvenebiliyordu. Bunları söyleyen

⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 86.

⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/507, 508; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/565; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/398.

⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/507; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/298.

⁸ Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdulmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî (ö. 218/833) İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, ed. thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî (Beyrut: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî'l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 1955), 2/507; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/565; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/298; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/243; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/83; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, ed. thk. Şuayb Arnavût (Beyrût: Müessesetü'r-Risale, 1985), 1/286.

⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/154; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/298; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/281; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1412/1991), 3/181; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/83; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 3/204.

Sell, Nahl sûresi 110. ayetle verdiği bilgileri desteklemeye çalışır. “Sonra şüphesiz ki Rabbin, eziyete uğratıldıktan sonra hicret eden, sonra Allah yolunda cihad edip sabreden kimselerin yanındadır. Şüphesiz Rabbin bundan sonra da çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”^{10,11}

Medine’de doğdukları ve yaşadıkları şehri terk etmek zorunda kalan muhacirleri en önemli konulardan biri olarak gören Sell, onların Medine’ye uyumunu sağlamak için yapılan uygulamaları şu şekilde özetlemektedir. Medine’nin iklimi Mekke’nin havasına benzemiyordu. Muhacirler kendi şehirlerinin havasını özlüyorlardı. Hz. Muhammed onların bu durumunu göz önünde bulundurarak ensâr ile muhacir arasında kardeşlik antlaşması yaptı. Birinin ölmesi durumunda onlar birbirlerine mirasçı oldular. Bu durum ihtiyaç kalmayana kadar yaklaşık bir buçuk yıl devam etmişti. Hz. Muhammed’in en çok güvendiği kimseler olan muhacirlerin bu kötü koşullardan çıkarmak için yaptığı bu uygulamayı değerlendirirken Edward Sell “Bu kardeşlik bağı Hz. Muhammed tarafından akıllıca bir düzenlemeydi.” diyerek onun muhacirleri zor şartlar içerisinde Medine’de tutmayı başardığını kabul eder.¹²

Edward Sell tarafından verilen bu bilgilere şunları da eklemenin muhacirlerin Medine’deki durumunun daha doğru değerlendirilmesine katkıda bulunacağı kanaatindeyiz. Kaynaklarımızda Hz. Peygamber ve Müslümanlar hicret ettiklerinde Medine’de meydana gelen bir veba salgınından bahsedilmekte fakat bu salgında ölenlerden bahsedilmemektedir. Müslümanlar bu salgında çok zorluklar yaşadılar. Salgın o kadar ilerledi ki Müslümanlar namaz kılarken ayakta duramayacak hale geldiler. Hz. Ebû Bekir, Âmir b. Fühayra ve Bilâl sıtmaya yakalanmıştı. Onları ziyaret eden Hz. Âişe onların ateşler içinde olduğunu görünce üzüntüyle gelerek Hz. Peygamber’e durumu anlatmıştı.¹³ Hz. Peygamber Müslümanların bu durumuna üzülmekle “Allah’ım! Bize Medine’yi sevdirdi! Mekke’yi sevdirdiğin gibi veya daha fazla

¹⁰ Nahl 16/110

¹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 86, 87.

¹² Sell, *The Life of Muhammad*, 86, 87.

¹³ Ebû’l-Hasen Muhammed b. el-Hasen el-Medenî el-Mahzûmî (ö. 199/814) İbn Zebâle, *Ahbâru’l-Medîne*, çev. Fatih Mehmet Yılmaz (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 143,144,145; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/589; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’ş-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 2/565; Ebû’l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has’amî es- (ö. 581/1185) Süheyli, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, 1991), 5/33; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 3/272; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-ibâd*, 1414/1993, 3/298.

sevdır.” diye dua etmiştir.¹⁴ Dolayısıyla muhacirler sosyal ve ekonomik zorlukların yanında bir de sağlık sorunlarıyla uğraşıyorlardı. Bu süreci yaşamak kolay olmadığı gibi geri dönme düşüncelerinin akla gelmesi de insani bir düşünce olsa gerektir. Fakat Müslümanlar, Hz. Peygamber’in uygulamaları ve ensârın muhacirlere yaklaşımı ile bu durumun üstesinden gelmeyi başardı. Sell’in verdiği bilgilere bakıldığında birçok konuda olduğu gibi bu konuda da referans aldığı Muir’in verdiği bilgilerle paralellik göstermektedir.¹⁵

2.5. Benî Evs ve Benî Hazrec

Edward Sell, hicret esnasında ve sonrasındaki gelişmeleri açıklarken Medine’de uzun yıllar süregelen Benî Evs ve Benî Hazrec kabilelerinin kan davalarının varlığından bahseder. Sell, Medine’deki siyasi ve sosyal doku ile birlikte Evs ve Hazreclilerin aralarındaki rekabetin etkisinin İslâm’ın yayılmasına pozitif katkısına dikkat çekmekte ve şu açıklamaları yapmaktadır. *“Onların kendi aralarındaki bu rekabet, İslam’ın yayılmasına pozitif bir katkı sunmuştur. Evslilerin bir kısmı Hazreclilerin ise tamamına yakını Müslüman olmuştu. Aralarındaki kadim kıskançlık yüzünden birbirlerine üstünlük sağlamak istiyorlardı. Kendileri dışında yeni bir lidere tabi olmak işleri daha barışçıl bir hale getirdi. Bu kabilelerin üyeleri de aktif olarak karşı çıkmadılar ve tarafsız kalmayı tercih ettiler.”*¹⁶

2.6. Münâfıklar

Medine’de zamanla ellerindeki gücün azalması ile birlikte bazı insanlarda kıskançlık duygusu ön plana çıkmaya başladı. Abdullah b. Übey bunlardan bir tanesiydi. Abdullah b. Übey, Hz. Muhammed’in gelişiyle birlikte tekrar gücü elde edebileceğine inanıyordu. Abdullah b. Übey gibi Hz. Muhammed’in yönetimine şüpheyle yaklaşan ve ona düşmanca bakan hatırı sayılır bir grup insan Abdullah b. Übey etrafında toplanmıştı. Ama buna rağmen İslam’ın yükselişini önleyemediler. Kısa zaman sonra bütün şehrin tamamına yakını Müslüman olmuş, şehir isim olarak

¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/589; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’ş-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 2/567; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 3/270; Ebü’l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el- (ö. 1044/1635) Halebî, *İnsânü’l-’uyûn fî sîret-i emîni’l-me’mûn* (Beyrût: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1427/2006), 2/117.

¹⁵ Sir William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co., 1861), III/16, 17.

¹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 88.

da Müslüman olmuştu. Özellikle erkekler verdikleri kararı sorgulamaya başladılar ve aceleci davrandıklarını düşünmeye başladılar. Sell bu bilgileri verdikten sonra bu şekilde düşünenleri Münafıklar “Münafikûn” olarak adlandırıldığını belirtir.¹⁷

Edward Sell münafıklar ile ilgili olarak görünüşte İslam’a katıldıkları, fakat İslam’ı bir kalkan olarak kullandıkları ama aslında onların gizli bir hain olarak görüldükleri bilgisini vermektedir. Aynı zamanda erken dönemde insanların din değiştirmedeki en önemli faktörün baskı ve zorlama olduğu fikrini savunmaktadır.¹⁸ İslâm’ı insanların özgürce kendi, istekleri ile kabul ettikleri bir din olarak görmemektedir.

Edward Sell’in bu düşüncede yalnız olmadığını da söyleyebiliriz. Ignaz Goldziher, İslam’da bütün insanlar Müslüman oluncaya kadar devam edecek olan cihad anlayışından bahseder. İslam’ın gayrimüslimlere hayat hakkı tanımadığı ve Hz. Muhammed’in bir savaş peygamberi olduğunu iddia ederek savaş durumunun kıyamete kadar devam edeceğini söyler. Bu düşünce İslam’ın kılıç yoluyla yayılan bir din olduğu fikrinden uzak değildir. Fakat Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in uygulamalarına bakıldığında savaş yerine barış ilkesininin daha çok öne çıktığı görülmektedir. Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber’in uygulamaları ekseninde değerlendirildiğinde İslam’ın şiddete ve baskıya teşvik eden bir hükmüne rastlanmaz. İslam Dini’nin en önemli unsurlarından bir tanesi ise ihlas ve samimiyettir. Baskı ve zorla kabul etmek zorunda bırakılan bir dinin makbul olmayacağı bir realite iken İslam’ın tebliğinde baskı ve şiddeti bir metot olarak benimsediği iddiası hem tarihsel gerçeklikle hem de Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber uygulamaları bakımından mesnetsizdir. Kısaca ifade etmek gerekirse bu tarz iddiaların İslâm’ın temel inanç, ibadet ve ahlak unsurları içerisinde yeri olmayan, temellendirilememiş iddialarıdır.¹⁹

Münafıklar İslam güçleninceye kadar İslam’a büyük zarar verdiler. İslam’ın güçlenmesiyle birlikte Hz. Muhammed onları sert bir şekilde kınadı ve bu amaçla vahiy getirdi.²⁰ Sell’in bu cümlesinden de anlaşılacağı üzere birçok müsteşrikte olduğu gibi onun da Hz. Muhammed’in vahyi, duruma ve şartlara göre kendisinin

¹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 89.

¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 89.

¹⁹ Veysel Nargül, “İslamiyet’in Yayılmasında Savaş ve Şiddetin Rolü”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 139, 145.

²⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 89.

uydurduğunu düşündüğünü görmekteyiz. O, münafıklardan rahatsız olan Hz. Muhammed'in onları sert bir şekilde uyarması sonrasında Münâfikûn sûresinden şu ayetleri getirdiğini aktarmaktadır. “(Ey Muhammed!) Münafıklar sana geldiklerinde, “Senin, elbette Allah'ın peygamberi olduğuna şahitlik ederiz” derler. Allah senin, elbette kendisinin peygamberi olduğunu biliyor. (Fakat) Allah, o münafıkların hiç şüphesiz yalancılar olduklarına elbette şahitlik eder.”²¹ “Yeminlerini kalkan yaptılar da insanları Allah'ın yolundan çevirdiler. Gerçekten onların yaptıkları şey ne kötüdür!”²², “Onlar, “Allah Resûlü'nün yanında bulunanlara (muhacirlere) bir şey vermeyin ki dağılıp gitsinler” diyenlerdir. Hâlbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat münafıklar (bunu) anlamazlar.”²³ “Onlar, “Andolsun, eğer Medine'ye dönersek, üstün olan, zayıf olanı oradan mutlaka çıkaracaktır” diyorlardı. Hâlbuki asıl üstünlük, ancak Allah'ın, Peygamberinin ve mü'minlerindir. Fakat münafıklar (bunu) bilmezler.”²⁴

2.7. Hristiyanların Durumu

Medine'de az sayıda Hristiyan'ın yaşadığını söyleyen Edward Sell Hristiyanlar konusuna çok fazla yer vermemiştir.²⁵ Daha önce Kulsüm b. Hind için sadece “Kulthum” demekle yetinen Sell, şimdi de Ebû Âmir er-Râhib yerine de “Ebu Amir” demiştir. Kaynaklarımıza bakıldığında bu kişinin Ebû Âmir er-Râhib olduğu anlaşılmaktadır.²⁶ Ebû Âmir er-Râhib adıyla bilinmekte olan bu kişi daha sonra Hz. Peygamber tarafından İslam'a karşı tutumundan²⁷ ve Mekke'ye kaçarak orada Hz. Peygamber'e muhalefet etmesinden dolayı fasık lakabıyla tanınmıştır.²⁸ Bundan sonra Hz. Peygamber ona Ebû Âmir el-Fasık olarak hitap edilmesini istemiştir.²⁹ Edward

²¹ Münâfikûn 63/1.

²² Münâfikûn 63/2.

²³ Münâfikûn 63/7.

²⁴ Münâfikûn 63/8.

²⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 90.

²⁶ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 327; Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1991), 7/585; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/501; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/27.

²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/501; Ebu'l Fidâ İsmâil b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373) İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, ed. thk. Ali Şîrî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1986), 4/18.

²⁸ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/27.

²⁹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 326, 327; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/585.

Sell, Ebû Âmir'in İslam'dan önce pagan olmadığını, bir din öğretmeni olduğunu, bu nedenledir ki Hz. Muhammed'e rakip olduğunu söyledikten sonra Ebû Âmir'in yaklaşık yirmi arkadaşı ile birlikte Mekke'ye, Müslümanların Mekke'yi fethetmesinden sonra ise önce Tâif'e kaçtığını, oradan da Suriye'ye giderek orada öldüğünü belirtir. Sonuç olarak Hristiyanlar Medine'de bir topluluk haline gelemediler.³⁰

İbn Sa'd Tabakât'ında Ebû Âmir hakkında şu bilgileri vermektedir: Abdullah b. Übey, Ebû Âmir'in teyzesinin oğluydu. Cahiliye Dönemi'nde Hristiyanlığı benimsemiş hatta bir dönem rahipliğe özenerek rahip elbisesi giyerek dolaşmıştır. Hz. Peygamber gelmeden önce bir peygamberin geleceğini insanlara bildiren birisiydi. Ancak Allah Resûlü peygamber olarak gönderilince hased etmiş, onu bir rakip olarak görerek Hz. Peygambere muhalefet etmiştir.³¹ Müslümanların Mekke'yi fethetmesiyle birlikte Tâif'e kaçmış, Tâif halkının Müslüman olmasıyla birlikte de Şam'a kaçarak orada ölmüştür.³²

Ebû Âmir'in Hz. Peygamber'e karşı hareket etmek için kendisi ile birlikte Mekke'ye hareket eden kişi sayısını Edward Sell yirmi kişi olarak belirtir. Ancak kaynaklarımızda farklı rivayetler olmakla beraber çoğunlukla bu rakamın elli olduğu görülmektedir.³³ İbn İshak elli rakamını vermekle beraber bu kişilerin on beş kişi olduğunu söyleyenlerin de olduğunu rivayet eder.³⁴ Sell kaynak belirtmemiş ise de verdiği bu bilgilerin kaynağı muhtemelen Sir William Muir olsa gerektir. Böyle düşünmemize sebep olarak Edward Sell'in verdiği bilgiler ile Muir'in verdiği bilgilerin örtüşmesidir.³⁵

Hz. Peygamber'in ashabı ile Medine'ye göç etmesiyle birlikte konumlarını kaybeden ve emellerinden uzaklaşan iki önemli şahsiyet karşımıza çıkmaktadır. Abdullah b. Übey ve Ebû Âmir için Yesrib'in Medine'ye dönüşmesi onların kabullenemedikleri bir durumdu. Bunlardan Ebû Âmir dini, Abdullah b. Übey ise siyasi

³⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 90.

³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 3/500-503.

³² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/586.

³³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el- (ö. 207/823) Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, ed. thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989), 3/205; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/67; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/303.

³⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 326.

³⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/27.

bir figür olarak Medine’de Hz. Peygamber’e muhalefet etmişlerdir. Medine’yi Yesrib’e bir diğer ifade ile İslam’dan önceki haline döndürmek için büyük çaba sarf etmişlerdi. İslam’ın ortaya koyduğu ilkelerle değişen ve dönüşen Medine toplumunu gören bu iki şahsiyet ve onları takip edenler direnmeyi tercih etmişlerdi.³⁶ Kur'an-ı Kerim’de Tevbe sûresinde Mescid-i Dırâr olarak bahsedilen, Müslümanlara karşı direniş ve muhalefetin somut bir mekânı olmuştur. Münafıklar tarafından yaptırılan bu mescid tamamlandığında Hz. Peygamber’e giderek onu mescitlerinde namaz kılması için davet ettiler. Fakat mescidi yaptıranların gerçek niyetleri ayetle Hz. Peygamber’e bildirildi. Onların gerçek amacı Müslümanlar arasına nifak sokarak onları bölmek ve diğer taraftan Hz. Peygamber’e karşı muhalefet eden Ebû Âmir’i beklemektir. Sonrasında ise burayı Müslümanlara karşı muhalefetin ve savaşın merkezi haline getirmeyi planlıyorlardı.³⁷ Benî Amr b. Avf tarafından bir mescit (Kuba) inşa edilmiş, Hz. Peygamber de orada namaz kıldırılmıştı. Kıskançlığa kapılan Benî Ğanm b. Avf şöyle dedi: “Bizde yaptıralım bizimkinde de Hz. Peygamber namaza kıldırırsın hem o zamana kadar Ebû Âmir’de Şam’dan döner bize namaz kıldırır.” dediler. Allah Resûlü oraya gitmeye niyetlenince vahiy geldi. Onlar hakkında şu ayet indi: “Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kastımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.”³⁸ Burada Allah Resûlü’ne karşı savaş açan kişi olarak kast edilenin Ebû Âmir olduğunu rivayet edilmektedir.³⁹ Kaynaklarımızda bunu takip eden ayetlerin de bu konu ile ilgili olduğunu görmekteyiz.⁴⁰

³⁶ Yaşar Doğru, “Bir Karşı Hicret Hareketi Olarak Mescid-İ Dirâr”, *Diyanet İlmi Dergi* 57/2 (15 Haziran 2021), 632, 652, 662.

³⁷ "Hüseyin Algül, “Mescid-i Dırâr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004).

³⁸ Tevbe, 9/107.

³⁹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/282.

⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/1048. “Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever” Tevbe, 9/108 “Binasını takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) ve O’nun rızasını kazanmak temeli üzerine kuran kimse mi daha hayırlıdır, yoksa binasını çökmeye yüz tutmuş bir yarın kenarına kurup, onunla birlikte kendisi de cehennem ateşine yuvarlanan kimse mi? Allah, zalimler topluluğunu doğru yola erdirmez.” Tevbe, 9/109 Ayetler hakkında daha geniş açıklamalar için bkz

Edward Sell'in kısaca değindiği Ebû Âmir'in Dırâr mescid'i ile ilgili rolüne ve Tevbe sûresinde kendisi için inşa edilen mescid hakkında ayet nazil olmasına değinmek istedik. İslam'ın ilk yıllarında İslam'a karşı sinsice yapılan bu faaliyet Allah Teâlâ'nın Hz. Peygamber'e bildirilmesi ile önlenmiştir. Bu olayın baş aktörü olan Ebû Âmir'den ve bu olaydan bahsetmek Sell'in verdiği bilgileri daha doğru anlamamıza katkıda bulunacaktır.

Edward Sell'in Hristiyanlar hakkında bilgi verirken Ebû Âmir'i ön plana çıkarması hem akrabalık ilişkileri sebebi ile hem de Müslümanlara muhalefet etmesi bakımından önemli bir kişi olan Abdullah b. Übey'den burada hiç bahsetmemiş olması oldukça dikkat çekicidir.

2.8. Yahudilerin Durumu ve Medine Sözleşmesi

Edward Sell İslâm'ın ilk yıllarında Mekke'de Müslümanlarla Yahudiler arasında bir yakınlıktan bahsedilebileceğini ve özellikle Mekke döneminde Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hristiyanlığı insanları kurtuluşa erdirecek dinler olarak gördüğünü bu görüşünü de ayetlerle⁴¹ desteklediğini görmekteyiz. Yahudilerin de bu gelişmelerden memnun olduklarını Ra'd sûresi 36. ayet ile açıklamaktadır.⁴² Sell, Mekke'de ilk dönemde Hz. Muhammed ile Yahudiler arasında bir dostluk olmasına rağmen Hz. Muhammed'in sonraları Yahudiliğe karşı onların eksiklerini ve olumsuzluklarını dile getirmeye başladığını aktarmaktadır.⁴³

“Medine’de en kalabalık topluluk Yahudilerden oluşmaktaydı.” diyerek Hz. Peygamber’in Medine’ye hicretinin akabinde Medine’nin sosyolojik yapısından bahseden Sell, Medine’nin en etkili topluluğunu oluşturduğunu düşündüğü Yahudiler hakkında bilgi verirken öncelikle Medine’de yaşayan Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arsında yapılan Medine Vesikası’ndan bahsetmektedir. Yapılan bu

“Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/1048.

⁴¹ “Şüphesiz, inanlar (Müslümanlar) ile Yahudiler, Hristiyanlar ve Sâbiîlerden (her bir grubun kendi şeriatında) “Allah’a ve ahiret gününe inanan ve salih ameller işleyenler için Rableri katında mükâfat vardır; onlar korkuya uğramayacaklar, mahzun da olmayacaklardır” (diye hükmedilmiştir)”. Bakara 2/62.

⁴² “Kendilerine kitap verdiğimiz kimseler, sana indirilene Kur’an ile sevinirler. Fakat (senin aleyhine olan) gruplardan onun bir kısmını inkâr edenler de vardır. De ki “Ben ancak Allah’a kulluk etmek ve O’na ortak koşmamakla emrolundum. Ben yalnız O’na çağırıyorum ve dönüşüm de yalnız O’nadır.” Ra’d 13/36.

⁴³ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 55.

antlaşmayı zekice bulan Edward Sell, Hz. Muhammed'in Medine'de yaşayan insanları, Müslüman olmasalar bile ortak bir amaç etrafında bir araya getirerek onlarla bir antlaşma yapmasını akıllıca ve yerinde bir davranış olarak nitelemektedir. Aralarındaki antlaşmaya göre onlar ortak bir düşmana karşı birbirlerini koruma sözü verdiklerini ve bunu aynı zamanda bir saldırı ve savunma antlaşması olduğunu söyleyen Sell, kan parası, fidye ve diğer harcamalar konusunda ise her kabile kendisi sorumlu olacak bu tür masrafları kendileri karşılayacaktı.⁴⁴

Edward Sell, Müslümanlar, Yahudiler ve müşrik Araplar arasında yapılan antlaşmanın metnini Sir William Muir'den⁴⁵ alıntılanarak tamamını vermektedir.⁴⁶ Türkçe literatüre “*Medine vesikası, Medine sözleşmesi, Medine anayasası*” şeklinde çevrilerek girmiştir. İlk dönem kaynaklarımızın birçoğunda atıflar bulunmakla beraber Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm'ın Kitâbü'l-Emvâl'inde,⁴⁷ İbn Hişâm es-Sîre'sinde, İbn Seyyidünnâs'ın 'Uyûnü'l-eşer'inde ve İbn Kesîr'in el-Bidâye ve'n-nihâye'sinde tam metin olarak rivayet edilmiştir.⁴⁸ Edward Sell, Muir'e dayanarak antlaşmanın tam metnini verirken Muir'in bu antlaşma ile ilgili görüşünü de bize aktarmaktadır. Sell'in ifadeleriyle Muir'e göre bu metnin orijinal bir kopyası yoktur. İbn Hişâm'ın da rivayet ederken hafızasında kaldığı şekliyle aktardığını söyler.⁴⁹ Muir, İbn Hişâm'dan metni çevirirken özet olarak aktardığını bazı konuların tekrarlanması sebebiyle özetleyerek aldığını söyler.⁵⁰

Medine Sözleşmesi'ni sanal bir sözleşme olarak gören Edward Sell, Hz. Muhammed'in bu antlaşma ile birlikte ön plana çıkarıldığını söyler. Bu sözleşme ile Hz. Muhammed'in siyasi emellerine bir adım daha yaklaşmış olduğu değerlendirmesini yapan Sell, Medine Antlaşması'yla Hz. Muhammed'in Medine'deki konumunu oldukça güçlendirdiğini dile getirerek konu hakkında bilgi

⁴⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 91.

⁴⁵ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/31-34.

⁴⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 91.

⁴⁷ Selman Tozar, *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Tarihe Kaynaklığı Yönüyle İslâm İktisat Kaynakları -Ebû Yûsuf'un (v. 182/798), Kitâbü'l-Harâc ve Ebû Ubeyd'in (v. 224/838), Kitâbü'l-Emvâl Örneği-* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 72-77.

⁴⁸ Mustafa Özkan, “Medine Vesikası”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2/383.

⁴⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 91.

⁵⁰ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/34. “Sir William Muir'in İbn Hişâm'dan özetleyerek aldığı antlaşmanın metnini aynı şekilde alan Edwar Sell'in verdiği metnin tamamı için bkz.” Sell, *The Life of Muhammad*, 91-93.

vermeye devam eder. Medine’de Araplar sorunlara çözüm arayışlarında geleneklerinde var olan şekli ile ilk başvurdukları, kahinlerdi. Kahinlerin toplumda önemli bir yeri vardı. Hz. Muhammed’in Medine’de yaşanan olaylar karşısındaki tutumu, ileriye sürdüğü fikirler ve bireysel olarak kendi kişisel gücünün sayesinde Medine’de kahinlerin sahip olduğu etkiden daha büyük bir etkiye sahip olmuştu. Edward Sell Hz. Muhammed’in bu etkiye sahip olmasında ortaya koyduğu dini faaliyetlerin yanında artık siyasi olarak hareket etmesinin de etkili olduğunu vurgular.⁵¹

Edward Sell, Medine sözleşmesi ile bilgiler verirken Hz. Muhammed’in peygamberlik görevi ile ilgili herhangi bir değerlendirme yapmaz ama Hz. Muhammed’in Medine’de farklı toplumsal grupları ortak bir amaç etrafında toplayarak bir birliktelik oluşturmasını da akıllıca bulur. Hz. Muhammed’in bütün bunları yapabilmesinin de onun insan doğasını iyi bilmesinden kaynaklandığına işaret eder. Hz. Muhammed’in Medine’de yaptığı, kargaşanın yerine getirdiği kanun ve düzen Medineliler tarafından kabul gördü ve faydalı da oldu. Mekke’de daha bireysel hareket edilirken artık daha kurumsal olarak hareket edilmeye başlanmıştı. Din, devletin yapılanmasında önemli bir rol oynamıştı. Bu dönemde bazı düşünceler de değişime uğramaktaydı. Artık İslam’ın parolası savaştı. Bunları dile getiren Edward Sell, Müslümanların namaz kılma esnasındaki (imam-cemaat) görüntüsünden yola çıkarak namazları askeri bir tatbikat olarak görmüştür. Diğer taraftan Medine’de Hz. Muhammed için anahtar kelime savaş çılgınlığıydı diyen Sell, İslâm ordusunu diğerlerinden ayıran en önemli özelliği olan katı bir disiplin ve birlik duygusunu Müslümanların burada kazandıklarına dikkate çekerek bu düşüncesini desteklemeye çalışır. “*Aslında cami İslam’ın geniş bir şekilde uygulama alanıydı.*” diyerek⁵² konuya farklı bir yaklaşım sergilemekte, fakat caminin İslâm dinindeki diğer fonksiyonlarına değinmeden kısaca bu değerlendirme ile yetinmektedir.

Daha önce Muhammed’in günlük yaşamının geçtiği, sosyal işlerin yapıldığı, vaazların verildiği bir yer olarak bir cümle ile ifade etse de Sell, açıklamaları ile caminin sadece Müslümanların savaş hazırlıklarını yaptıkları ve eğitildikleri bir mekân

⁵¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 92, 93.

⁵² Sell, *The Life of Muhammad*, 94.

olarak görmüş onun dini ve sosyokültürel yönüne yeterince temas etmemiştir. İslâm dininde mâbed olarak Müslümanların ibadetlerini yerine getirdikleri, eğitim-öğretimin yapıldığı, devlet müessesesi olarak siyaset, kamu yönetimi, adalet ve askeri gibi birçok alanda önemli konuma sahip olan caminin Sell tarafından sadece askeri boyutunun dile getirilmesi konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşılmadığını göstermektedir.⁵³

Medine Sözleşmesi'nde Yahudilere atfedilen konuma bakıldığında Hz. Muhammed'in onlardan faydalandığı görülmektedir. Edward Sell'in bu görüşü, onun eserinde birçok yerde bazen açık bazen de ima ile iddia ettiği ve genel olarak kabul ettiği bir görüştür.⁵⁴

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Medine'de bir anayasa oluştururken bu anayasanın planlamasını Yahudilerin düşmanlıklarını dikkate alarak bir savaş ve savunma antlaşması hazırladığını iddia eder. Bu antlaşmayla Müslümanlar öldürülürse bunun hesabını sormak, savaş masraflarını karşılamak, Medine'yi korumak, meydana gelen bütün sorunların çözümünde başvurulacak ve karar bağlayacak kişi olarak Hz. Muhammed seçilmiştir. Yahudilerin dinlerini yaşamalarına izin verilecek ancak savaşa katılmaları için de Hz. Muhammed'in onayı alınacaktır. Dolayısıyla bu durum Hz. Muhammed daha ilk aşamada dini, sivil, askeri ve bütün konularda Hz. Muhammed'i tek lider konumuna getirmiştir. Savaşta Yahudileri yardımcı olarak kullanan Hz. Muhammed, bu dönemde onlarla uzlaşmayı tercih etti. Sell, bu düşüncelerle Hz. Muhammed'in bu antlaşmadaki etkinliğini ifade etmeye çalışır.⁵⁵

Benî Neccâr'ın reisi vefat ettiğinde Neccârlılar Hz. Muhammed'in yanına gelerek ölen kabile reislerini yerine birini seçmesi istediler. Hz. Muhammed onlara “Sizler benim ana tarafımdan dayılarımsınız. Ben de sizdenim. Sizin lideriniz ben olacağım.” demiştir. Bunları aktaran Sell, Hz. Muhammed'in Yahudiler ile bu dönemde uzlaşmayı tercih ettiğine örnek olarak bu olayı göstermektedir.⁵⁶ Fakat Edward Sell, kaynaklarımızda da var olan⁵⁷ aynı olayı, Benî Neccârlıların Hz.

⁵³ Ahmet Önkal - Nebi Bozkurt, “Cami”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/46-36.

⁵⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 95.

⁵⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 76-79.

⁵⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 76-79.

⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/507, 508; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/398; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 4/181; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/83; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*,

Peygamber’e gelerek kabilelerine bir reis seçmelerini istemelerini Hz. Muhammed’in nüfuzunun artmasının ve çok fazla siyasi otorite kazanma arzusunun kanıtı olarak da görmektedir.⁵⁸ Sell’in bu yaklaşımını Neccârlıların herhangi bir girişim olmadan kendilerinin Hz. Peygamber’den kabilelerine bir reis seçmesini istemeleri ve Hz. Peygamber’in onların arasından birini diğerine tercih edememesinden dolayı veya bazılarını benimseyip diğerlerini dışlamak istememesinden dolayı böyle bir seçim yaptığı bilgisini veren rivayetlerle birlikte değerlendirmek daha doğru olacaktır. Yine Neccârlıların yapılan bu seçime itiraz etmediklerini ve kabul edip onayladıklarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir.⁵⁹

Antlaşma maddeleri göz önünde bulundurulduğunda Yahudilere atfedilen konuma binaen Edward Sell, Hz. Muhammed’in Yahudilerden yararlandığını söyler ve Hz. Muhammed’in onlardan bazı beklentiler içerisinde olduğuna işaret eder. Sell’e göre Hz. Muhammed Araplar tarafından kitap ehli ve ilahi vahyin emanetçileri olarak bilinen Yahudiler tarafından kabul edilmeyi, en azından Araplar tarafından, tanrı tarafından gönderilen bir peygamber olarak tanınmayı umuyordu. Hz. Muhammed onları ataları İbrahim’in dinine çağırdığını söyledi. Bir başka ifade ile Yahudiler aslında Hz. Muhammed’in getirdiklerine vâkıf kişiler olması sebebiyle Hz. Muhammed onların İslam’ı kabul edeceklerini umarak onlara iyi davrandığını ve onlara dini özgürlük verdiğini, onlarla ittifak kurarak onları kullandığını söyleyen Sell, bu düşüncelerini şu ayetlerle açıklamaya çalışmaktadır.⁶⁰ “*İçlerinden zulmedenler hariç, Kitap ehli ile ancak en güzel bir yolla mücadele edin ve (onlara) şöyle deyin: “Biz, bize indirilene de, size indirilene de inandık. Bizim ilâhımız ve sizin ilâhınız birdir (aynı ilâhtır). Biz sadece O’na teslim olmuş kimseleriz.”*”⁶¹ ve Bakara sûresinde “*Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O hâlde, kim*

1986, 3/281; Halebî, *İnsânü’l-‘uyûn fî sîret-i emîni’l-me’mûn*, 1427/2006, 2/123; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-‘ibâd*, 1414/1993, 3/204; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez- (ö. 1122/1710) Zûrkânî, *Şerhu’z-Zûrkânî ale’l-mevâhibi’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye* (Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), 4/271.

⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 86.

⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/507, 508; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/398; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 3/83; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünûf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 4/181; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/83; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-‘ibâd*, 1414/1993, 3/204.

⁶⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 95.

⁶¹ Ankebût 29/46.

tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir."⁶² ayetini de kullanarak bir hoşgörü ortamından bahsedildiğini ifade eden Sell, buna şüphe ile yaklaşarak bu durumun Hz. Muhammed'in tamamen duruma ve şartlara göre hareket etmesinden kaynaklandığını kabul eder. Ona göre Hz. Muhammed Yahudilerin desteğini almayı ve onları kendi tarafına çekmeyi çok istiyordu. Onların desteğine sahip olmanın avantajlarını gördüğü için Yahudilerle iyi bir ilişki kurmaya çalıştı. Bu maksatla Yahudiler ibadet için Kudüs'e döndükleri için Hz. Muhammed de öyle yaptı. Ayın onuncu günü kefâret orucunu, kurban ve oruç izledi. Hz. Muhammed de Müslümanlara aynısını emretti. Dolayısıyla bir Yahudi İslam'a geçmek istediğinde iki büyük uygulamada herhangi bir değişiklik karşışlaşmamaktaydı. Bu da Yahudilerin İslam'ı seçmelerinde ve kabullenmelerinde bir kolaylık sağlıyordu. Hatta bazı Yahudilerin bu dönemde İslam'ı seçtiklerini ifade eden Sell, bunların kim oldukları hakkında bilgi vermemekle birlikte bunların sayısının yedi olduğunu söyler.⁶³ Sell'in verdiği bilgiler bağlamında kaynaklarımızda bu Yahudilerden en tanınmış olanın Abdullah b. Selâm olduğu bilgisi ve aynı şekilde Abdullah b. Selâm'ın iki yeğeni Esed b. Ka'b, Üseyd b. Ka'b Saleb b. Kays ve Yasin b. Yemin adındaki Yahudilerin de İslâm'ı seçen Yahudilerden olduğuna dair bilgiler görülmektedir.⁶⁴ Margoliouth Hz. Muhammed Abdullah b. Selâm'ın İslam'a katılmasına o kadar sevinmiştir ki, kendisini başka hiçbir kimseye verilmeyen bir lütufla, cennet ile müjdelemişti,⁶⁵ der.

Edward Sell, Hz. Muhammed'i oruç ibadeti konusunda da samimi bulmaz ve Medine'de Yahudilerle temas kurup onların gönüllerini kazanma isteği ile onların ibadetlerini taklit etme yolunu seçtiğini söyler.⁶⁶ Sell, İslâm dininin birçok doktrinini ve pratiğini kendinden önce gelen inançlardan ama en çok da Yahudilikten aldığını iddia eder ve Hz. Muhammed'in hayatı boyunca Yahudileri kendi tarafına çekmek için çok çaba sarf ettiğini, bunun için Kudüs'ü kible yaptığını, onların oruç günlerinde oruç

⁶² Bakara 2/256.

⁶³ Sell, *The Life of Muhammad*, 96.

⁶⁴ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449) İbn Hacer, *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*, ed. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 8/207; Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 229.

⁶⁵ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 229.

⁶⁶ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 45, 46.

tuttuğunu ama başarılı olamadığını aktarır.⁶⁷

Diğer taraftan Yahudileri faydalı gören Hz. Muhammed, önceden gönderilmiş kutsal kitaplarla ilgili onların bilgilerinden faydalanabileceği beklentisiyle Yahudileri övmüş, Allah'ın kendilerini mükafatlandıracağını söylediye de onlar yine de İslam'a sıcak bakmamışlar, bekledikleri kurtarıcının Davut soyundan gelecek biri olacağını, Davut'un soyundan gelecek bir Mesihi beklediklerini söyleyerek İslam'dan uzak durmayı tercih etmişlerdir.⁶⁸ Edward Sell'e göre Hz. Peygamber'in kutsal kitaplar konusunda Yahudilerde bulunan bilgilerden yararlanabileceği ümit ve beklentisi onun Yahudilere karşı siyasi, sosyal ve diğer uygulamaların hareket noktası olmuştur.

Edward Sell, Yahudilerin kutsal kitaplar hakkındaki bilgi birikimlerinden dolayı İslam'ı kabul etmediklerini vurgular ve bunu onların İslâm'a karşı direnç göstermelerinin bir sebebi olarak görür. Araplar, Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki ilişkiler konusunda Hz. Muhammed'in öğretilerini kabul etmeyi reddeden Arapların Yahudilere yakın davranmaya ve onları desteklemeye başladıklarını söyleyen Sell, bunun sebebini ise geçmişte aralarında gerçekleşen bazı müttefiklik (ahlaf) anlaşmalarının olmasına bağlar. Sell'e göre bu nedenle Yahudilerden zor durumda olanlara Araplar tarafından yardım ediliyordu. Ama bu durum Araplara karşı şüphe ile bakılmasına neden oldu. Hz. Muhammed için Yahudiler ile Arapların birlikteliği oldukça tehlikeliydi. İslam siyasi bir sistem olarak büyüdükçe bazı şeylerin değişmesi gerekiyordu. Fakat bu değişimin en büyük engeli Yahudilerdi. Yahudilerin düşmanlığı Hz. Muhammed için putperestlerden daha tehlikeliydi. Putperestler ona yalnızca savaşta ve siyasette zarar verebilirken, Yahudiler ise onun iddialarını eleştirebilir ve önceki kitapların onu desteklemediğini iddia edebilirdi. Bu nedenle kendisine inanmayan Yahudilerin bilinçli bir şekilde toplum nezdinde gözden düşürülmesi gerektiğine inanan Hz. Muhammed onları çeşitli suçlamalar yapan bir dizi ayetler getirdi.⁶⁹ Edward Sell bu düşüncelerini de şu ayet ile açıklamaya çalışmaktadır: “Onlar

⁶⁷ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 49, 50.

⁶⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 97.

⁶⁹ “Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah onların gizli tuttuklarını da bilir, açığa vurduklarını da.” el-Bakara 2/77, ‘Bunların bir de ümmî takımı vardır; Kitab’ı (Tevrat’ı) bilmezler. Onların bütün bildikleri bir sürü kuruntulardır. Onlar sadece zanda bulunurlar.’ el-Bakara 2/78, ‘Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab’ı yazarlar,26 sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, “Bu, Allah’ın katındandır” derler. Vay ellerinin yazdıklarından ötürü onların hâline! Vay kazandıklarından dolayı onların hâline!’ el-Bakara 2/79, ‘Bir de dediler ki: “Bize ateş, sayılı birkaç günden başka asla dokunmayacaktır.” Sen

iman edenlerle karşılaşınca, “İman ettik” derler. Birbirleriyle baş başa kaldıklarında da şöyle derler: “Rabbimizin huzurunda delil olarak kullanıp sizi sustursunlar diye mi, Allah’ın (Tevrat’ta) size bildirdiklerini onlara söylüyorsunuz? (Bu kadarcık şeye) akıl erdiremiyor musunuz?”⁷⁰ Edward Sell, bu ayetle bazı Yahudilerin Müslüman olduğunu kabul etmekle birlikte bunlarında aralarında tıpkı din değiştiren Araplar gibi münafıklar olabileceğine de bir diğer ifade ile onların eski dinlerinden vazgeçmeyerek Yahudiliklerini gizlediklerine işaret eder. Araplar arasında olan bu münafıkların Yahudiler arasında olmasının da muhtemel olduğunu söyler.⁷¹

Edward Sell Yahudilerin Hz. Peygamberden mucize istediklerini şu ayetle belirtir. “Onlar, “Allah, bize, ateşin yiyeceği bir kurban getirmedikçe hiçbir peygambere inanmamamızı emretti.” dediler.⁷² O da onların bu isteklerine karşı bu ayetin devamını okuyarak onlara cevap verdiğini söylemektedir. “De ki: “Benden önce size nice peygamberler, açık belgeleri ve sizin dediğiniz şeyi getirdi. Eğer doğru söyleyenler iseniz, niçin onları öldürdünüz?”⁷³

Sell, Yahudilerin eski Ahit’in Hz. Muhammed’e tanıklık ettiği teorisini kabul etmediklerini ve neden reddettiklerini şu ayetlerle izah etmeye çalışmaktadır. “...Yoksa siz Kitab’ın (Tevrat’ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası, dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azabın en şiddetlisine uğratılırlar. Çünkü Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.”⁷⁴ “Ey kendilerine kitap verilenler! Birtakım yüzleri silip de tersine çevirmeden yahut cumartesi halkını lânetlediğimiz gibi onları lânetlemeden, yanınızda bulunanı (Tevrat’ı) doğrulayıcı olarak indirdiğimiz bu kitaba (Kur’an’a) iman edin. Allah’ın emri mutlaka yerine gelecektir.”⁷⁵ ⁷⁶

Yahudilerin kendisine daha çok zarar verebileceklerini düşünerek onları

onlara de ki: “Siz bunun için Allah’tan söz mü aldınız? -Eğer böyle ise, Allah verdiği sözden dönmez-. Yoksa siz Allah’a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”” el-Bakara 2/80, ‘Evet, kötülük işleyip suçu benliğini kaplamış (ve böylece şirke düşmüş) olan kimseler var ya, işte onlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.’ el-Bakara 2/81” Sell, *The Life of Muhammad*, 98.

⁷⁰ Bakara 2/76.

⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 97, 98.

⁷² Âl-i İmran 3/183.

⁷³ Âl-i İmran 3/183.

⁷⁴ Bakara 2/85.

⁷⁵ Nisâ 4/8.

⁷⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 99.

toplum nezdinde değersizleştirme girişiminde bulunmak için Hz. Muhammed'in bu vahiyleri getirdiğini söyleyen Edward Sell, yukarıdaki ayetlerden sonra Yahudileri kutsal kitaplar hakkında bildiklerini gizlemekle suçlamaktadır. Sell, bu görüşünü kanıtlamak için de şu ayetleri sıralamaktadır.⁷⁷ “...De ki: “Sizler mi daha iyi bilirsiniz, yoksa Allah mı?” Allah tarafından kendisine ulaşan bir gerçeği gizleyen kimseden daha zalim kimdir? Allah, yaptıklarınızdan habersiz değildir.”⁷⁸, “Onlardan (Kitap ehlinde) bir grup var ki, Kitab’dan olmadığı hâlde Kitab’dan sanasınız diye (okudukları) Kitap’tanmış gibi dillerini eğip bükerler ve “Bu, Allah katındandır” derler. Hâlbuki o, Allah katından değildir. Bile bile Allah’a karşı yalan söylerler.”⁷⁹ “Ey kitap ehli! Artık size elçimiz (Muhammed) gelmiştir. O, kitabınızdan gizleyip durduğunuz gerçeklerden birçoğunu sizlere açıklıyor, birçoğunu da affediyor. İşte size Allah’tan bir nur ve apaçık bir kitap (Kur’an) gelmiştir. Allah, onunla rızası peşinde olanları selâmet yollarına iletir ve onları izniyle, karanlıklardan aydınlığa çıkarıp kendilerini dosdoğru bir yola iletir.”⁸⁰

Edward Sell burada ayetlerde bahsedilen bozulma ile kutsal kitapların tamamının tahrif edilmesinin kast edilmediği, mukaddes kitapların kendilerinin gerçek olmaktan çıkacak kadar bozulmadığı, burada Hz. Muhammed ile ilgili bazı bölümlerin gizlendiği yorumunu yapmaktadır. Bu düşüncesini de “Şüphesiz Tevrat’ı biz indirdik. İçinde bir hidayet, bir nur vardır.”⁸¹ “De ki: “Ey Kitap ehli! Tevrat’ı, İncil’i ve Rabbinizden size indirileni (Kur’an’ı) uygulamadıkça hiçbir şey üzere değilsiniz...”⁸² ayetiyle açıklamaktadır. Edward Sell, bu ayet bağlamında farklı bir yorum yaparak Eski Ahit, Yeni Ahit ve Kur’an-ı Kerim olmak üzere⁸³ bütün kutsal kitaplara itaat telkin edildiğine dikkat çektikten sonra, şayet kutsal kitaplar gerçeğinden saptırılmış veya bozulmuş olsaydı bu şekilde bir tavsiyenin Kur’an-ı Kerim’de olamayacağını söyler.⁸⁴

Bütün ayet ve açıklamalardan sonra Edward Sell, Kur’an-ı Kerim’in kutsal kitapları kapsayıcı ve doğrulayıcı olmasından dolayı onların bozulmadığını iddia eder.

⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 100.

⁷⁸ Bakara 2/140.

⁷⁹ Âl-i İmran 3/78.

⁸⁰ Mâide 5/15, 16.

⁸¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 100, 101.

⁸² Mâide 5/68.

⁸³ Sell, *The Life of Muhammad*, 101.

⁸⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 101.

Sell, Müslümanların bakış açısına göre Kur'an'ın kutsal kitapların korucusu ve gözeticisi olduğunu ifade eder.⁸⁵ Eğer bu kitaplar bozulmuşsa Kur'an-ı Kerim amacına ulaşamamış ve verilen söz yerine getirilememiştir diyen Sell'e göre Hz. Muhammed'in kutsal kitapların gerçekliği konusunda en ufak bir şüphesi söz konusu değildi. Ancak Yahudilerin kendisinin peygamberliği kabul etmemesinden ve Yahudilerin İslam'ın amacına hizmet etmeyeceklerini fark etmesinden sonra Hz. Muhammed onları gözden düşürmek için ayetler getiriyordu. Edward Sell bu iddiasını bütün Yahudilerle ilgili olayların Mekke'de değil de Medine'de meydana gelmesine dikkat çekerek açıklamaya çalışır.⁸⁶

2.9. Kiblenin Değişmesi

Müslümanların ibadet ederken kiblelerinin Kudüs'ten Mekke'ye değiştirilmesine Edward Sell çok farklı açıdan bakmaktadır. Sell'e göre Yahudiler ile ilgili olumsuzlukların bahsedildiği ayetler nazil olduktan sonra onlara olan ihtiyacın azalmasıyla birlikte İslam'ın ibadet ve uygulamalarının sentezlenme ihtiyacı kalmadığından Hz. Muhammed böyle bir değişikliğe gitmiştir.⁸⁷ Sell'in bu görüşünde her daim güvendiği ve saygı duyduğu Sir William Muir'le aynı olmasından dolayı ondan etkilenmiş olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır.⁸⁸

Kiblenin değişmesi konusunda Sell'in görüşlerine benzer görüşleri Fransız oryantalist Gaudefroy-Demombynes'de de görmekteyiz. Ona göre de kiblenin Beytülmakdis olması Yahudilerin gönlünü almak için iyi bir stratejiydi. Ancak zamanla kiblenin Kâbe'ye tahvili Yahudiler ile Müslümanlar arasında bir kırılma noktası oluşturmuştu.⁸⁹

Kiblenin değişimi konusu, Sell'in buradaki anlatımı göz önünde bulundurulduğunda meselenin sadece bu boyutuyla varlığı düşünülecektir. Fakat bu

⁸⁵ “(Ey Muhammed!) Sana da o Kitab'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şeriat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir.” Mâide 5/48 Kur'an-ı Kerim Meâli.

⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 102.

⁸⁷ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 7, 8; Sell, *The Life of Muhammad*, 102.

⁸⁸ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/42, 43.

⁸⁹ Metin, *Fransız Oryantalizminde Hz. Muhammed İmajı*, 185.

konuda farklı yorum ve bakış açılarından bahsetmek ve konunun farklı yönlerinin ortaya konulması yerinde olacaktır.

İbn Sa'd'ın rivayeti esas alınarak olayın şu şekilde gerçekleştiği söylenebilir. Allah Resûlü Medine'de on altı ay kadar Beytûlmakdis'e dönerek namaz kılmıştı.⁹⁰ Ama Kâbe'ye dönerek namaz kılmayı arzu ediyor ve Cibrîl'e "*Ey Cibrîl! Allah'ın, yüzümü Yahudilerin kiblesinden döndürmesini isterdim.*" diyordu. Cibrîl Allah Resûlü'ne "*Ben sadece bir kulum*" dedi. Allah Resûlü bundan sonra başını semaya çevirerek dua etti. Bunun üzerine "*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.*"⁹¹ ayeti nazil oldu ve Allah Resûlü kible olarak Kâbe'ye yöneldi.⁹² Hz. Peygamber'in Beytûlmakdis'e dönerek namaz kılması Yahudilerin hoşuna gidiyordu. Fakat daha sonra kiblenin Kâbe olması Hz. Peygamber'in namazlarını Kâbe'ye dönerek kılması onları memnun etmemişti.⁹³

Farklı görüşlerin olsa da Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten sonra Yahudilere İslam'ı tebliğ ederken ülfet, bir jest oluşturmak için böyle bir yolu seçtiği kabul edilir. Fakat Yahudilerin İslam'a karşı takındıkları inatçı tavır yüzünden Hz. Peygamber onlardan ümidini kesmiş ve kiblenin Kâbe'ye döndürülmesi için dua etmişti. Onun kible olarak Kâbe'yi tercih etmesinin nedenleri Kâbe'nin Hz. İbrahim'in kiblesi olması Arapları İslam'a davet etmesi ve onlar üzerinde bırakacağı etki sebebiyledir.⁹⁴

Diğer taraftan bazı rivayetlere göre Müslümanların Beytûlmakdis'e yönelerek namaz kılması Yahudileri İslam'a ısındırmadığı gibi onların şımarmasına sebep

⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/208; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/96.

⁹¹ Bakara 2/144.

⁹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/208.

⁹³ İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/96.

⁹⁴ Yakup Bıykoğlu, "İslâm Öncesi Dinî-Kültürel Olguların Kiblenin Tahvili Hususuna Yansımaları ve Kible Ayetlerinin Sosyal-İçtimaî Boyutu", *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 88; Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber'in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (01 Nisan 2001), 195.

olmuştu. Onlar şöyle diyorlardı: “*Muhammed ve adamları kiblenin neresi olduğunu bilmiyorlardı, biz onlara yol gösterdik.*”⁹⁵ Hz. Peygamber’e “*Muhammed dinimizin hükmünün geçmiş olduğunu iddia ettiği halde kiblemize yöneliyor.*” diyerek muhalefet etmekteydiler. Yahudiler bu eleştirileri getirirken müşrikler ise “*Siz İbrahim’in kiblesini bırakıyorsunuz, Yahudilerin kiblesine dönük namaz kılıyorsunuz.*” diyorlardı.⁹⁶

Kiblenin Beytülmakdis’den Kâbe’ye çevrilmesinden sonra Yahudilerin davranışları ayetlerde açıklanmakta onların aslında gerçeği bildikleri halde gizlediklerini bildirilmektedir.⁹⁷ Hem Yahudilerin durumu hem de kiblenin değişmesi Kur’an-ı Kerim’de şu şekilde anlatılmaktadır.⁹⁸ “*(Ey Muhammed!) Biz senin çok defa yüzünü göğe doğru çevirip durduğunu (vahiy beklediğini) görüyoruz. (Merak etme) elbette seni, hoşnut olacağın kibleye çevireceğiz. (Bundan böyle), yüzünü Mescid-i Haram yönüne çevir. (Ey Müslümanlar!) Siz de nerede olursanız olun, (namazda) yüzünüzü hep onun yönüne çevirin. Şüphesiz kendilerine kitap verilenler, bunun Rabblerinden (gelen) bir gerçek olduğunu elbette bilirler. Allah, onların yaptıklarından habersiz değildir.*”⁹⁹ “*Andolsun, sen kendilerine kitap verilenlere her türlü mucizeyi getirsen de, onlar yine senin kiblene uymazlar. Sen de onların kiblesine uyacak değilsin. Onlar birbirlerinin kiblesine de uymazlar. Andolsun, eğer sana gelen bunca ilimden sonra onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, o takdirde sen de mutlaka zalimlerden olursun.*”¹⁰⁰ “*Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) oğullarını tanıdıkları gibi tanırırlar. Böyle iken içlerinden birtakımı bile bile gerçeği gizlerler.*”¹⁰¹

Konuyla ilgili hadis rivayetleri ve diğer bilgiler ışığında bir değerlendirme yapıldığında vahy-i gayri metlûv ile bu seçimin gerçekleştiği görülmektedir. Dolayısıyla Beytül-Makdis’in kible olarak seçilmesi Hz. Peygamber’in kendi içtihamı

⁹⁵ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/417.

⁹⁶ Ahmet Güç, “Dinlerde Kible Anlayışı”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002), 11, 12.

⁹⁷ Ahmet Özel, “Kible”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/365.

⁹⁸ Bıyıkoglu, “İslâm Öncesi Dinî-Kültürel Olguların Kiblenin Tahvili Hususuna Yansımaları ve Kible Ayetlerinin Sosyal-İçtimaî Boyutu”, 84.

⁹⁹ Bakara 2/144.

¹⁰⁰ Bakara 2/145

¹⁰¹ Bakara 2/146.

olmayıp Allah'ın emriyle gerçekleşmiştir. Bu durumda oryantalistlerin iddia ettiği gibi Hz. Peygamber'in Yahudileri İslam'a ısındırmak için kendi içtihadı ile Beytül-Makdis'i kible tayin ettiği daha sonra Yahudilerden beklentilerini karşılamayınca Kâbe'ye yöneldiği yönündeki görüş ve iddiaları mevcut rivayetler değerlendirildiğinde, bunun doğru bir yaklaşım olmadığı görülmektedir.¹⁰²

Genel olarak bakıldığında Edward Sell'in de aralarında bulunduğu birçok oryantalist, tahvil-i kibleyi Yahudiler ile bağlantılı bir şekilde açıklamaya çalışmaktadır. T. W. Arnold, Carl Brockleman, Julius Wellhausen, Robert Mantran, Philip K. Hitti, Bernard Lewis¹⁰³ ve Maxime Rodinson gibi birçok oryantalistin bu görüşe yakın görüşler ileri sürdükleri ifade edilmektedir. Hatta Müslümanların ibadetlerinde, Yahudi ve Hristiyanların ibadetlerinden etkilenip onları taklit etmesiyle İslâm ibadetlerinin ortaya çıktığı ileri sürülmektedir. Onlara göre İslam yeni şeyler getirmemiş olup aslında Yahudi ve Hristiyanlığın taklidi olmaktan öte bir şey değildir. Rodinson bu düşüncesini, Müslümanların Yahudi geleneğindeki uygulamalardan oldukça fazla etkilendiklerini, domuz eti yememenin dışında giyinme tarzlarından bile Yahudi ve Hristiyanlığın etkisinin görülebileceği vurgusu yapmaktadır.¹⁰⁴

Tarihsel süreç içerisinde Medine'de Müslümanlar ile Yahudiler arasındaki ilişkiler hakkında oryantalistler farklı bakış açıları benimsemiş ve farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bunları gruplandırarak değerlendirmek mümkündür. Kısaca oryantalistlerin görüşlerine yer vermek gerekirse bu konuda üç farklı kategori karşımıza çıkmaktadır. 1- Geleneksel subjektif oryantalist söylem. 2- Objektif, ılımlı oryantalist söylem. 3- Bazen subjektif, bazen objektif oryantalist söylem.¹⁰⁵

Ancak bu görüşlerin tamamını ele almak çalışmamızın sınırlarını aşacağından, burada sadece birinci kategorideki oryantalistlerin görüşleri hakkında bilgi verilecektir. Geleneksel subjektif oryantalist söylemi benimseyen oryantalistlere göre Hz. Muhammed orijinal bir din getirmemiştir. Yahudi ve Hristiyanlıktan etkilenmiş.

¹⁰² Okan Yıldız, *Rivâyetlerde Tahvil-i Kible Meselesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2021), 157.

¹⁰³ İsmail Hakkı Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler", *İSTEM* 4 (01 Aralık 2004), 111.

¹⁰⁴ Rodinson, *Muhammed*, 193.

¹⁰⁵ "Daha geniş bilgi için bkz" Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler", 127, 128.

Yahudileri İslam’a kazandırmak amacıyla Yahudilikte olan ibadetlerin benzerlerini de yapmaktan kaçınmamış, kible olarak Beytü’l-Makdis’e yönelmiştir. Hz. Muhammed’in bu davranışı bunu kanıtlar nitelikteydi.¹⁰⁶ Daha önce kiblenin değişmesi konusunda görüşlerini verdiğimiz Edward Sell’i de bu grup içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Edward Sell başta olmak üzere o ve onun gibi düşünen oryantalistlerin kiblenin tahvili konusunu sadece Hz. Muhammed’in Yahudilerle karşı pragmatist bir ilişkinin varlığından hareketle açıklamaya çalışması dikkat çekicidir. Böyle bir bakış açısı kendi içinde belli soru işaretlerini de barındırmaktadır. Her ne kadar oryantalistler böyle bir izlenim oluştursalar da Hz. Peygamber Beytülmakdis’e yönelirken diğer taraftan da yönünü Kâbe’ye dönmek istiyordu. Şayet bu onun kendi içtihamı olsaydı bunun için vahyi beklemesine gerek kalmazdı. Dolayısıyla Yahudilerin tahrik edici davranışları, onları yanına çekebilme isteği, Arapların Müslüman olmalarını kolaylaştırma arzusu gibi farklı sebepler dile getirilse de bu olayın ilahi bir emirle gerçekleşmiş olmasının gözden kaçırılmaması gerekir.¹⁰⁷

2.10. Politika Değişikliği

Müslümanların ibadetlerinde kible olarak Beytülmakdis’den Kâbe’ye yönelmesini diğer bir ifade ile kiblenin değişmesini Müslümanlar ile Yahudi ve Hristiyanlar arasına çekilen net bir çizgi olarak görülebileceğini söyleyen Sell, bu konu hakkında şu düşünceleri ileri sürer. Hz. Muhammed’in Yahudilikle İslam arasındaki benzerlikleri kaldırmakla kararlı olduğunu ve bunu yaparken eski Arap geleneklerine meylettği bilgisini verir. Bunu da Hz. Muhammed’in haccın ritüellerini koruyarak aynı şekilde yapılmasına izin verirken diğer taraftan Hz. Muhammed İslam ile Yahudilik arasındaki benzerlikleri ortadan kaldırmayı kendisine bir amaç olarak seçtiğini dile getirerek örneklendirir.¹⁰⁸ Sell, Hz. Muhammed tarafından Kur’an-ı Kerim’in kademeli olarak ortaya çıkışı, yerel koşullara hayranlık uyandıracak kadar uyumu ve politika değişikliklerinin Hz. Muhammed tarafından etkili bir şekilde kullanıldığına dikkate çeker.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet’te Yahudiler”, 127.

¹⁰⁷ el-Bakara 2/144.

¹⁰⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 104.

¹⁰⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 103, 104.

Sell'e göre Hz. Muhammed İslam ile Yahudilik arasındaki tüm benzerlikleri ortadan kaldırmak için amaçlarında değişiklik yapmıştır. Bu aşamadan sonra Yahudilere karşı artan bir nefret ve zulümle hareket etmiştir. Sell, Hz. Muhammed tarafından Yahudilere karşı yapılanları bir haksızlık olarak görmekte ve bunun asıl sorumlusu olarak da Hz. Muhammed'i göstermektedir.¹¹⁰

Edward Sell, Yahudilerin İslam'a karşı tavırlarında bir değişiklik olmayınca Hz. Muhammed'in bazı değişikliklere gittiğini söylemektedir. Yahudilere mesafe koyan Hz. Muhammed'in eş zamanlı olarak hac ibadetini onaylamasını¹¹¹ Mekkeliler ile Müslümanlar arasında bir uzlaştırma girişimi olarak görür. Sell Hz. Muhammed'in bu uzlaşmayı eski Arap ritüellerini olabildiğince muhafaza ederek mümkün olacağına inandığını söyler. Sell'e göre buna inanan Hz. Muhammed bununla ilgili olarak bir vahiy üretti. *"Şüphesiz Safa ile Merve, Allah'ın (dininin) nişanelerindendir. Onun için her kim hac ve umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret eder ve onları da tavaf ederse, bunda bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah onu bilir, karşılığını verir."*¹¹² Sell bu ayetlerin daha sonra Mekke'ye ilk hac ziyareti sırasında inen ayetler olduğu düşünülse de her iki durumda da bunun Hz. Muhammed'in paganizm ile uzlaşma gerçeğini değiştirmeyeceğini iddia eder.¹¹³

Edward Sell, Hz. Muhammed'in özellikle Yahudilere karşı politika değişikliğini Bakara sûresi ile açıklamaktadır. Hz. Peygamber'in sosyo-politik değişiklikler söz konusu olduğunda peygamber tarafından duruma uygun bir vahiy üretildiğini söyleyen Sell, Hz. Muhammed'in olayları hızlı bir şekilde gözlemleyen, anlayışlı, üstün idari yeteneklere sahip, net amacı olan bir insan olarak tanımlamakta ve bu bakımdan onu harika bir insan olarak nitelemektedir.¹¹⁴

Sell'e göre Mekkeliler ile bir savaşın kaçınılmaz olduğunu gören Hz. Muhammed Yahudi tarihinden örnekler vererek¹¹⁵ ve Müslümanların cesaretlerini

¹¹⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 104.

¹¹¹ el-Bakara 2/196.

¹¹² el-Bakara 2/158

¹¹³ Sell, *The Life of Muhammad*, 104.

¹¹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 105.

¹¹⁵ "Yoksa siz, sizden öncekilerin başına gelenler, sizin de başınıza gelmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? Peygamber ve onunla beraber mü'minler, "Allah'ın yardımı ne zaman?" diyecek kadar darlığa ve zorluğa uğramışlar ve sarsılmışlardı. İyi bilin ki, Allah'ın yardımı pek yakındır." Bakara 2/214, "Allah yolunda savaşın ve bilin ki, şüphesiz Allah hakkıyla işitendir ve hakkıyla bilendir." Bakara 2/244

artırarak Müslümanları Mekke'ye savaş açmak için hazırlıklar yapmaya başladı.¹¹⁶

Medine'de hicretin ikinci yılında birçok olayın gerçekleştiğine dikkat çeken Edward Sell, Kurban Bayramı, hac ibadeti, kıblenin Kâbe olması ve ezan gibi uygulamalarda yapılan değişiklikler konusunda Yahudilere karşı artan hoşnutsuzluk ve bağımsızlık duygusu ile hareket edildiğini gösterdiğini ifade eder.¹¹⁷

Yahudiler Medine'de ekonomik olarak diğerlerine nispeten daha zenginlerdi. Fakat Müslümanlar yoksullukla mücadele ederken Yahudiler Müslümanlara yardım etme konusunda hiç istekli değillerdi. Üstelik borçların geri ödenmesi konusunda Müslümanlara karşı acımasız davranan Yahudilere karşı Müslümanlar kızgınlık duymaya başlamışlardı. Sell Yahudiler ile Müslüman arasındaki bu durumun ilerde Yahudilerin Müslümanların kendilerine misilleme yapacakları bir zamanı da böylelikle hazırlamış olduklarını kabul eder.¹¹⁸

2.11. Hicretten Sonra Medine'de Muhacirlerin Durumu

Sell, *The Life of Muhammad* adlı eserinde seriyeye ve gazveler konusuna geçmeden önce Medine'de muhacirlerin durumundan da bahsetme ihtiyacı duyarak onlar hakkında bazı tespitlerde bulunmaktadır. Sell, her şeylerini Mekke'de bırakıp gelen muhacirlerin genel manada zor durumda olduklarını belirtir. Ona göre Hz. Muhammed'in onların konut ve beslenme gibi ihtiyaçlarını giderme çabası içerisinde olması bu problemleri tam olarak ortadan kaldırdığı anlamına gelmiyordu. Müslümanların basit mesleklere girmesi gerekiyordu. Hz. Muhammed Müslümanların bu zor zamanlarında onlarla beraberdi. Bu durumdaki muhacirlerle birlikte tüm mahrumiyeti yaşıyordu.¹¹⁹ Medine'ye geldikten kısa bir süre sonra muhacirler yoksulluğun etkisini hissetmeye başlamışlardı. Evleri olmadığından mescitte veya korunaklı bazı yerlerde kalıyorlardı. Hz. Peygamber ve Müslümanları şehirlerine davet eden ensâr, muhacirlere bazı basit işler verseler de bu yeterli değildi. Onlara verilen bu işler çoğu zaman vasıfsız işlerdi. Bu işlerden yeterli miktarda gelir elde etmek mümkün değildi. Mesela Ali'nin kovalarca su taşıyarak sadece birkaç hurma kazandığı söylenir. Ebû Bekir kıyafet sattı. Osman hurma satışı ile meşgul oldu. Abdurrahman

¹¹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 105.

¹¹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 105, 106.

¹¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 107; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 2.

¹¹⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 106, 107; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 1.

süt tedarik işi yaptı. Müslümanlar daha çok küçük esnaf olarak hayatlarını sürdürmekteydi.¹²⁰

Sell genel olarak Müslümanların ve özellikle Mekke'den Medine'ye hicret eden muhacirlerin Medine'de zor şartlar altındaki yaşam mücadelelerini anlatmak için Finhas 'Pinhas' adlı Yahudi ile Hz. Ebû Bekir arasındaki bir olaydan bahsetmektedir.¹²¹ Muhtemelen Sell'in bahsettiği bu kişi Finhas b. Azura isimli Yahudi'dir.¹²² Sell olayı şu şekilde aktarmaktadır. Hz. Ebû Bekir, "Hz. Peygamber tarafından borç almak için gönderildi. *"Tanrıya kim borç verecek"* diyerek borç almak istediğinde orada bulunanlardan Yahudi Finhas *"Tanrı borç istediğine göre fakir olmalı."* diyerek alay etti. Hz. Ebû Bekir çok sinirlenerek ona vurdu. Şayet aramızda anlaşma olmasaydı kafanı keserdim dedi. Finhas daha sonra Hz. Peygamber'e giderek Hz. Ebû Bekir'i şikâyet etti. Finhas herhangi bir tazminat alamadı. Hz. Muhammed Hz. Ebû Bekir'e karşı herhangi bir uygulamada bulunmadı."¹²³

Edward Sell tarafından Finhas b. Azura ile Hz. Ebû Bekir arasında gerçekleşen bu olay için sebep olarak Hz. Ebû Bekir'in borç istemesi sonrasında Finhas'ın alaycı tavırları sonrasında Hz. Ebû Bekir'in ona vurması şeklinde aktarılan bu hâdise ile ilgili olarak İbn Hişâm da küçük de olsa farklı bir bilgi ile karşılaşmaktayız. Rivayete göre özetle Hz. Ebû Bekir Beytülmidrâs'a gider. Orada Yahudiler toplanmışlardı. Onların arasında Finhas'ın da olduğunu gördü ona Allah'tan korkmasını ve Müslüman olmasını söyledi. Finhas ise *"Bizim Allah'a ihtiyacımız yoktur. Onun bize ihtiyacı vardır. O bizden zengin değildir. Şayet bizden zengin olsa borç istemezdi."* dedi. Hz. Ebû Bekir buna sinirlenerek ona şiddetli bir şekilde vurdu. Finhas gelerek Hz. Ebûbekir'in yaptıklarını Hz. Peygamber'e anlattı ve onu şikâyet etti. Hz. Ebûbekir bunu Finhas'ın Allah için *"Allah fakirdir."* sözlerine sinirlenerek yaptığını söyleyince Finhas yaptıklarını inkâr etti. Allah Teâlâ Hz. Ebûbekir'i doğrular nitelikteki ayeti indirdi.¹²⁴ İbn Hişâm da geçen bu rivayette olay Hz. Ebû Bekir'in Finhas'ı İslam'a çağırması ile başlamaktadır. Ancak Sell'in verdiği bilgilere göre ise olayın başlama sebebi Hz. Ebû Bekir'in borç istemesidir. Bu noktada olayın sebepleri konusundaki

¹²⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 1.

¹²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 106, 107.

¹²² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/328; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/558, 559.

¹²³ Sell, *The Life of Muhammad*, 107.

¹²⁴ Âl-i İmrân 3/181.

bilginin biraz farklılaştığını görmekteyiz.¹²⁵ Sell, Finhas'ın Hz. Ebûbekir tarafından İslâm'a davet edildiğine dair bir bilgi vermemektedir.

Ayetler bağlamında değerlendirildiğinde “*Kimdir Allah’a güzel bir borç verecek o kimse ki, Allah da o borcu kendisine kat kat ödesin. (Rızkı) Allah daraltır ve genişletir. Ancak O’na döndürüleceksiniz.*”¹²⁶ ayeti nazil olunca Finhas “*Allah fakir de biz mi zenginiz. Allah bizden borç mu alacak?*” dedi. Sonrasında cevaben şu ayet nazil oldu. “*Allah; “Şüphesiz, Allah fakirdir, biz zenginiz” diyenlerin sözünü elbette duydu. Onların dediklerini ve haksız yere peygamberleri öldürmelerini yazacağız ve “Tadın yangın azabını!” diyeceğiz.*”¹²⁷ Finhas b. Azura başta olmak üzere bu iddialarda bulunan Yahudiler bu ayet ile uyarılmış oluyordu.¹²⁸ Müfessirler bu ayetlerin tefsirinde konuyla ilgili farklı görüş ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır.¹²⁹

Müslümanlarla birlikte bu zor şartlarda yaşayan Hz. Muhammed’in durumu da onlardan çok farklı değildi. Edward Sell, Hz. Peygamber’in Mekke’deki yaşam koşullarından bahsederken verdiği bütün bilgileri orijinal kaynaklardan alarak aktardığına inandığı Margoliouth’a atıfta bulunarak onun bu dönemde Hz. Peygamber için yaptığı açıklamalarına yer verir. Ona göre hayırsever Müslümanlar tarafından kendisine verilen sadakaların geri kalanını Müslümanlarla paylaştı. Yaşam koşulları bütün Müslümanlar gibi Hz. Peygamber ve ailesini de etkiliyordu. Hz. Âişe aylarca evlerinde yemek pişirmek için ateş yakmadıklarını hurma ve suyla yaşadıklarını belirtmektedir.¹³⁰

¹²⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/558, 559.

¹²⁶ Bakara 2/245

¹²⁷ Âl-i İmrân 3/181.

¹²⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/328.

¹²⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 2001, 5/278; “Bu ayetlerle ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz.” Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es- (ö. 427/1035) Sa'lebî, *el-Keşfü'l-beyân an tefsiri'l-Kur'an*, ed. thk. el- imâm Ebû Muhammed b. 'Aşûr (Beyrût-Lübnan: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1422), 8/222; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, ed. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422), 7/354; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516/1122) Begavî, *Meâlimü't-tenzîl*, ed. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1420), 1/547; Ebu'l-A'lâ Mevdûdî, *Tefhîmü'l-Kur'an: Kur'an'ın Anlami ve Tefsiri*, çev. trc. (Muhammed Han Kayanî v.dğr.) (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 4/294.

¹³⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 1; Sell, *The Life of Muhammad*, 107.

2.12. Seriiye ve Gazveler

Medine’de geçen birkaç aylık sürede Müslümanların geçirdikleri sıkıntılı durum ve ümitsiz bekleyişleri her geçen gün daha da hissedilir derecede artmaktaydı. Hz. Peygamber bu durumu ortadan kaldırmak için Araplar arasında sıradan ve yadırganmayan bir durum olan ticaret kervanlarını ele geçirme planı yaptı. Kabileler arasındaki kan davaları sebebiyle sürekli bir anlaşmazlığın varlığının da ticaret kervanlarına el koyma eylemini ön plana çıkardığı söylenebilir. Hz. Peygamber’in ticaret kervanlarına saldırı ve mallarına el koyma teşebbüsü kabul edilebilir bir durumdu. Çünkü Müslümanların ekonomik ihtiyaçlarının giderilmesi gerekiyordu. Üstelik bu Araplar arasında yadırganacak bir durum da değildi. Bu şartlarda yapılabilecek en mantıklı seçenek olarak bu görülmekteydi. Hz. Muhammed’in yaptığının diğer kabile reislerinin yaptıklarından daha fazlası olmadığını söyleyen Sell,¹³¹ seriiye ve gazveler konusunda izlediği yolun genel olarak Hz. Peygamber ve Müslümanların hicret sonrası Medine’deki olumsuz durumlarına bağlar ve bunu da makul bir durum olarak görür.

Ekrem Ziya Umeri, ilk başlarda yapılan küçük seriiye ve gazvelerle Hz. Muhammed’in ulaşmak istediği hedefleri şu şekilde sıralamaktadır. 1. Mekkelilerin kullandıkları Şam ticaret yolunu kontrol altına almak. 2. Bölgedeki kabilelerle antlaşmalar yaparak onların yardımlarını sağlamak ve bu mümkün olamasa bile en azından tarafsızlıklarını temin etmek. 3. Yahudi ve diğer müşriklere karşı Müslümanların gücünü göstermek.¹³²

2.12.1. Hamza b. Abdülmuttalip Seriiyesi

el-Îs,¹³³ Sîfûlbahr¹³⁴ veya Hamza b. Abdülmuttalib Seriiyesi¹³⁵ gibi isimlerle anılan bu seriiye Allah Resûlü’nün Medine’ye hicretinden on yedi ay sonra gerçekleşmişti.¹³⁶

¹³¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 108, 109.

¹³² Ekrem Ziya Umeri, *Medine Toplumu*, çev. Nureddin Yıldız (İstanbul: Risale Yayınları, 1988), 131, 132.

¹³³ Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 2001), 2/6.

¹³⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/595.

¹³⁵ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/9; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/371.

¹³⁶ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/9; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/6.

Hicretin birinci yılında Hz. Peygamber, amcası Hamza b. Abdülmuttalib'i otuz kişilik bir süvari birliğiyle birlikte Sîfûlbahr'e (Kızıldeniz sahili) Şamdan dönen ve Mekke'ye gitmekte olan Kureyş kervanını karşılamak üzere gönderdi.¹³⁷ Müslümanlar kervanla karşılaştılar hatta savaşmak için hazırlıkların bile yapıldığı sırada Mecdî b. Amr'ın ara buluculuğu sayesinde bir çatışma olmadan ayrıldılar.¹³⁸

Edward Sell ilk yağma yapmaya istekli olan ve yağma yapanların Mekkeliler olduğunu kabul ederek Müslümanların kendilerini savunmak için meşru müdafaa haklarını kullanarak seferler gönderdiklerini savunan yazarları haklı bulmaz.¹³⁹

Müslümanlar Medine'ye geleli yedi ay geçmişti, zor durumdalardı ve onlar için bir çıkış yolu bulunmalıydı. Hz. Muhammed Ramazan ayının yedinci günü Hamza b. Abdülmuttalib'i sefere çıkması için görevlendirdi. Ona beyaz¹⁴⁰ bir sancak verdi. Hz. Muhammed, Kureyşlilerin Suriye'den dönmekte olan ticaret kervanını haber alarak Hamza b. Abdülmuttalib'i kervanı ele geçirmesi için otuz muhacir ile birlikte gönderdi. Ancak bu sefer başarısız oldu. Bu sefer hakkında bu bilgileri veren Edward Sell Hamza b. Abdülmuttalib Seriyyesi'nin gerçekleşme zamanı olarak ağustos ayına işaret etmektedir.¹⁴¹

Edward Sell, Hz. Muhammed'in ensârı bu seriyyeye dahil etmediği onları bu seferden muaf tuttuğu gerçeğine dikkat çeker. Bunun sebebi olarak da ensârın Akabe Biatları'nda verilen taahhüt gereği Medine'ye bir saldırı olmadıkça koruma yükümlülüklerinin olmayışydı diyen Sell, bu seferin bir savunma değil, saldırı seferi olduğunu da iddia eder.¹⁴²

Bu seriyye hakkında kaynaklarımızda geçen rivayetler genel olarak Edward Sell'in verdiği bilgiler uyumlu olmakla beraber, farklılaşan bilgileri de aktarmak

¹³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/595; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/9; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/402.

¹³⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/9; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/595; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/80; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/286; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l- 'ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 6/11; Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el- (ö. 1044/1635) Halebî, *İnsânü'l- 'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn* (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1427/2006), 3/215.

¹³⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 110.

¹⁴⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 109.

¹⁴¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 10, 110.

¹⁴² Sell, *The Life of Muhammad*, 110.

istiyoruz. Edward Sell, Hamza b. Abdülmuttalib seriyyesine katılanların tamamının muhacirlerden oluştuğu bilgisini vermektedir. Taberî otuz muhacirin seriyyeye katıldığı bilgisini verirken ensârın bu seriyyeye katıldığından bahsetmemektedir.¹⁴³ İbn Sa'd seriyyeye katılanların muhacirlerden oluşan otuz kişilik bir grup olduğunu rivayet etmekle birlikte ensârdan katılanların olduğunu söyleyenlerin de bulunduğu bahseder. Ancak İbn Sa'd sadece muhacirlerden oluştuğu görüşünü benimsemektedir.¹⁴⁴ Vâkıdî ise on beş muhacir ve on beş ensâr olmak üzere otuz Müslüman'dan oluştuğu bilgisini verir. Hatta bu seriyyeye katılanlardan bazılarının isimlerini verir. Daha sonra Abdullah b. Ayyâş'dan gelen bir rivayeti aktararak Allah Resûlü'nün Bedir Savaşına kadar ensârdan hiç kimseyi görevlendirmedeğini bildiren rivayeti sahih olarak kabul etmektedir.¹⁴⁵ Bu bilgiler ışığında seriyyeye katılanların tamamının muhacirlerden oluştuğu fikrinin daha ağır bastığı görülmektedir.

Edward Sell'in de ifade ettiği gibi seriyyeye katılanların tamamının muhacirlerden oluştuğunu kabul edenler, bunun sebebi olarak Hz. Peygamber'in Akabe biatlarında ensârın verdiği, Hz. Muhammed ve Müslümanları Medine'de kendi yurtları içerisinde korumaya söz vermiş olmalarından kaynaklandığı görüşündedirler.¹⁴⁶ Vakıdî bu bilgilerle birlikte Hz. Peygamber'in ensârın şehrin dışında kendisine yardım etmeyeceğini düşündüğünden dolayı Bedir Gazvesi'ne kadar birliğini tamamen muhacirlerden oluşturduğunu ve bu bilginin de sahih bir haber olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁷

Edward Sell'in seriyyenin sebebi olarak ifade ettiği Hz. Peygamber'in Kureyş'e ait bir kervanının yolunu kesme ve onu ele geçirme amacının yanında¹⁴⁸ Sell'in bahsetmediği başka sebeplerden de bahsetmek faydalı olacaktır.

Müslümanlar Medine'ye hicret etmişti ama Mekkeliler onları Medine'de de rahat bırakmıyorlar sürekli olarak onun baskı yapıyorlardı. Ebû Süfyân ve Ümeyye b. Halef el-Cumahi ensâra bir mektup yazarak onlara Hz. Peygamber'i korumalarının onlar için bir leke olduğunu söyleyerek bu sebepten dolayı Araplar arasında

¹⁴³ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/402.

¹⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6.

¹⁴⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/9.

¹⁴⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/9; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6.

¹⁴⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/9, 10.

¹⁴⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/371; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/402.

düşmanlıkları olan kabilelere bile kendilerine duydukları kadar kızgın olmadıklarını ifade etmiştir.¹⁴⁹ Bu mektup Mekkelilerin hala Müslümanların peşlerini bırakmadıklarının ve onları baskı altına alma çabalarının bir işareti olarak düşünülebilir. Müslümanlar için yapılan bu tehditlerin de bu seriyyenin sebepleri arasında düşünülmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz.

Diğer bir husus ise Kureyşliler “*Allah’a yemin ederiz ki onu (Hz. Muhammed’i) Medine’den çıkarırsınız. Yoksa hepimiz birden üzerinize yürür ve sizi öleceğiniz yerlerde öldürür kadınlarınızı kendimize helal kılarız.*” şeklinde bir mektup yazmışlardı. Kureyşliler tarafından yazılan bu mektup Evs ve Hazreclilere ulaşınca Abdullah b. Übey etrafında Hz. Peygamber ile savaşmak için toplanmışlardı. Hz. Peygamber bu durumu öğrenince onların yanına gitti. Onlara Kureyş’in yaptığı tehditten etkilendiklerini söyleyerek. “*Kureyş’in size verebileceği zarar bizim size verebileceğimiz zarardan daha fazla değildir...*” dedi. Bunun üzerine oradakiler dağıldılar.¹⁵⁰

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen bu ilk seriyyeler öncesi bu gelişmeler göstermektedir ki Hamza b. Abdülmuttalib seriyyesinin sebebi olarak her ne kadar ekonomik sebepler ön planda olsa da Edward Sell’in de yaklaşımı gibi salt ekonomik sebepleri öne sürmekle bu seriyyenin sebeplerinin tam olarak ifade edilemeyeceği ve eksik olacağı kanaatindeyiz. Müslümanlara yapılan baskı ve tehditlerin de bu seriyyenin yapılmasında etkisi vardır. Muhtemelen Allah Resûlü bu seriyye ile sürekli kendilerini tehdit eden Mekkelilerin ticaret yollarını keserek üzerlerindeki baskıyı azaltmayı amaçlamaktadır.

2.12.2. Ubeyde b. Hâris Seriyyesi

Hicretin sekizinci ayında Hz. Peygamber Râbiğ’a vadisine gönderilmek üzere Ubeyde b. el-Hâris komutasında atmış kişilik bir süvari birliğini görevlendirdi. Bu birlik Ebû Süfyân komutasındaki iki yüz kişilik bir müşrik kafilesi ile karşılaşmış,

¹⁴⁹ Ebû Ca’fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860) İbn Habîb, *Kitâbü’l-Muhabber*, ed. thk. İlse Lichtenstadter (Haydarâbad-Dekken: Dâiratü’l-Meârifî’l- Osmâniyye, 1942), 271.

¹⁵⁰ Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889) Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, ed. thk. Şuayb Arnavûd, Muhammed Kâmil Karabelli (Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430), 4/618, 619; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi’ es-San’ânî (ö. 211/826-27) Abdürrezzâk, *el-Musannef*, ed. thk. Habîbürrahman A’zamî (Beyrût: el-Meclisü’l-İlmi, 1403), 5/358.

fakat aralarında bir çatışma olmamıştır. İki taraf uzaktan ok atarak birbirlerine karşı mukabelede bulunmuşlardır.¹⁵¹

Edward Sell, Ubeyde b. Hâris seriyyesinin zamanı olarak Hamza b. Abdulmuttalib seriyyesinden bir ay sonra gerçekleşti bilgisini vermektedir. Ubeyde b. Hâris'in komuta ettiği bu seriyyenin amacı Ebû Süfyan'ın önderliğinde Mekkelilere ait bir ticaret kervanının ele geçirilmesi idi. Kısa süreli bir çatışma olmuş ve karşılıklı olarak oklar atılmıştı. Bundan dolayıdır ki bu seriyyede ok atan Sa'd b. Ebû Vakkas İslam Tarihi'nde ilk ok atan kişi olarak bilinmektedir. Kılıçlar çekilmeden karşılıklı olarak okların atıldığı, iki tarafın birbirlerine karşı taciz atışları yaptığı ve bu çatışmada Müslümanların herhangi bir maddi gelir elde edemediği ifade edilmektedir.¹⁵² Edward Sell, Ubeyde b. Hâris seriyyesi hakkında bu kısa bilgileri vermektedir. Bu seriyye hakkında Sell'in verdiği bu bilgilere başka bilgileri de eklemek mümkün ancak konumuzu aşacağına burada Sell'in verdiği bu bilgilerin kaynaklarımızda verilen bilgiler ile çelişmediğini söyleyerek yetinmek istiyoruz.¹⁵³

2.12.3. Sa'd b. Ebû Vakkas Seriyyesi

Hicretin birinci yılında Hz. Peygamber tarafından Harrar bölgesine Sa'd b. Ebû Vakkas komutasında gönderilen seriyyedir.¹⁵⁴ Muhacirlerden oluşan yirmi kişilik bir Müslüman grup yaya olarak gündüzleri dinlenerek ve gizlenerek geceleri hareket ederek oradan geçecek olan bir Kureyş kervanına engel olmak için gönderilmiştir. Fakat Müslümanlar Harrar'a geldiklerinde Kureyş kervanı daha önceden buradan geçip gitmişti. Müslümanlar Hz. Peygamber'den aldıkları talimat nedeniyle düşmanı

¹⁵¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/10, 11; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591, 592; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 2/6, 7; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/404.

¹⁵² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 4.

¹⁵³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/10, 11; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6, 7; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/404; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 1/538; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/80; Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed İbn Kayyim (ö. 751/1350) İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd* (Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 1410), 3/147; "Bu seriyye ile ilgili daha geniş bilgi için bkz." İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/287.

¹⁵⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6, 7; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371.

takip etmemişler ve bir çatışma olmadan geri dönmüşlerdir.¹⁵⁵

Sa'd b. Ebû Vakkas tarafından komuta edilen bu seriyyede bir kervan peşinden giden Müslümanlar onlara yetişemediler. Ubeyde b. Hâris Seriyyesi'nde olduğu gibi bu seriyyede de herhangi bir ganimet elde edemediler.¹⁵⁶ Edward Sell, Sa'd b. Ebû Vakkas Seriyyesi ile ilgili olarak çok kısa şekilde bu bilgileri vermektedir. Ancak Sell'in verdiği bilgiler bu seriyyenin sebep ve sonuçları bakımından bir değerlendirme yapmak için yeterli gözükmemektedir. Bundan dolayı kısaca özetlemek istiyoruz.

Sebep ve sonuçları bakımından kendisinden daha önce gönderilen seriyyelere benzerlik gösteren bu seriyye Hz. Muhammed tarafından hicretin birinci yılında Zilkâde ayında gerçekleşmiştir.¹⁵⁷ Hz. Peygamber daha önceki seriyyelerde olduğu gibi Medine yakınlarından geçen Kureyşlilere ait ticaret kervanlarına engel olmak, onların yaptıkları baskı ve düşmanlıklara bir karşılık vermek ve aynı zamanda onları ekonomik olarak baskı altına almak için¹⁵⁸ Sa'd b. Ebû Vakkas komutasında, muhacirlerden kimsenin olmadığı sayıya ilişkin farklı rivayetler¹⁵⁹ olsa da sekiz kişiden oluşan bir Müslüman grubu gönderdi¹⁶⁰. Gündüzleri gizlenerek geceleri ise yürüyerek yaklaşık beş günlük bir mesafede olan Harrâr'a vardılar.¹⁶¹ Fakat buraya Müslümanlar gelmeden bir gün önce kervanın geçip gittiği anlaşıldı. Kervan takip edilseydi onları yakalamak mümkündü ancak Hz. Peygamber'in Harrâr'dan daha ileri gitmemeleri konusunda emri olduğu için¹⁶² herhangi bir olay vuku bulmadan bir keşif hareketi gerçekleştirmiş olarak Müslümanlar Medine'ye döndüler.¹⁶³

Edward Sell bu seriyyelerden sonra Hz. Muhammed'in faaliyetlerini

¹⁵⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/6, 7; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/403; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviye ve ahbârü'l-hulefâ*, 1/151.

¹⁵⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 4.

¹⁵⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/201, 202.

¹⁵⁸ İbrahim Sarıçam, "Harrâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 16/242, 243.

¹⁵⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 201.

¹⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/600; Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071) İbn Abdülber, *ed-Dürer fî ihtisari'l-megazi ve's-siyer*, ed. thk. Şevki Dayf (Kahire: Daru'l-Mearif, 1403), 98.

¹⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11.

¹⁶² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/371; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/404.

¹⁶³ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/434.

legalleştirmek ve Müslümanlar tarafından desteklenmesi için bazı ayetler getirdiğini ifade eder. Sell, ganimet elde edilemeyen bu seriyyelerden sonra Hz. Muhammed'in yapılan bu teşebbüsler için ayetlerden onay aldığını söyler. Akabinde ise katliam (kılıç) ayeti olarak nitelediği ayeti zikreder.¹⁶⁴ “(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Nihayet onları çökertip etkisiz hâle getirdiğinizde bağı sıkı bağlayın (sağ kalanlarını esir alın). Artık bundan sonra (esirleri) ya karşılıksız ya da fidye karşılığı salıverin. Savaş sona erinceye kadar hüküm budur. Eğer Allah dileseydi, onlardan öç alırdı. Fakat sizi birbirinizle denemek için böyle yapıyor. Allah yolunda öldürülenlere gelince, Allah onların amellerini asla boşa çıkarmayacaktır.”¹⁶⁵ Ghazwas and Sariyas adlı serinde bu ayeti verirken bir diğer eseri olan The Life of Muhammad adlı eserinde aynı fikri savunmak için “Ey peygamber! Kâfirlere ve münafıklara karşı cihad et ve onlara karşı çetin ol. Onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir varış yeridir orası!”¹⁶⁶ ayetini kullanarak Müslümanların gayri müslimlere karşı aldığı pozisyonu eleştirmektedir.

2.12.4. Ebvâ (Veddân) Gazvesi

Hz. Muhammed'in görevlendirdiği komutanların Müslümanların ihtiyaç duyduğu ganimetleri elde edememesi üzerine bizzat Hz. Muhammed'in kendisinin Müslümanlarla birlikte katıldığı seferdir. Bu sefer Hz. Muhammed'in şahsen Müslümanların başında katıldığı ilk seferdir. Daha önceki seferlerde olduğu gibi yine bir Kureyş kervanının peşinden gidilmiş ama kervanın daha önce oradan geçmesi sebebiyle karşılaşılmamıştır.¹⁶⁷ Sell herhangi bir ganimet elde edilmese de Hz. Muhammed'in bu seferlerle Müslümanları savaş şartlarına hazırladığını veya bu seferlerin bu şekilde olumlu katkısı olduğundan bahsetmektedir.¹⁶⁸ Sell bu seferin Müslümanlar için bir diğer katkısı olarak Kureyş'in bir kolu olan Benî Damre ile bir anlaşma yapılarak Medine'ye dönülmesini görür. Bu mütareke bir pagan Arap kabilesiyle yapılan ilk anlaşmaydı. Sell, bu gazvede Hz. Muhammed'in asıl hedefinin Kureyş'in bir kolu olan Benî Damre ile yapılan anlaşma olduğuna dikkat çeker.

¹⁶⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 4, 5.

¹⁶⁵ Muhammed 47/4.

¹⁶⁶ Tevbe 9/73.

¹⁶⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 5; Sell, *The Life of Muhammad*, 111.

¹⁶⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 111.

Edward Sell'in bu gazve için dikkat çeken bir başka yorumu da Hz. Muhammed'in Mekke'nin zenginleri ve tüccarlar ile bir anlaşma yolu tercih etmediğidir. Ona göre bunun sebebi vahiydir. Müslümanların bu yöntem değişikliğinin kaynağı olan ayetleri şu şekilde dile getirmektedir.¹⁶⁹ “Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkararak ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”¹⁷⁰

Hz. Peygamber, hicretin ikinci yılında Safer ayında¹⁷¹ tamamı muhacirlerden oluşan Müslümanlarla birlikte Ebvâ'ya kadar ilerledi. Bu gazve için Medine'den yola çıkan Müslümanlar, Medine'ye dönünceye kadar herhangi bir çatışmaya girmediler.¹⁷² Yaklaşık on beş gün süren bu gazveye aynı zamanda Ebvâ ile aynı mevkide bulunan ve aralarında altı millik bir mesafe olan Veddân bölgesinden dolayı¹⁷³ Veddân Gazvesi de denilmektedir.¹⁷⁴

Gazvenin sebepleri konusunda İslam tarihi kaynaklarında farklı rivayetleri de görmek mümkündür. Vâkıdî, İbn Sa'd ve Belâzûrî gazvenin sebebini Kureyş kervanını karşılamak ve onların yollarını kesmek olarak gösterirken,¹⁷⁵ Taberî gibi bazı müellifler ise bu gazvenin sebebi olarak Hz. Peygamber'in bu seferde asıl amacının Benî Damre b. Bekr b. Abdi Menât b. Kinâne olduğunu vurgulayarak farklı sebepler üzerinde durmaktadırlar.¹⁷⁶

¹⁶⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 5; Sell, *The Life of Muhammad*, 111.

¹⁷⁰ Mümtehhine 60/8, 9.

¹⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/407; İbn Hazm, *Cevamîü's-sireti'n-nebeviyye*, 76.

¹⁷² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11, 12; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/407; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/89.

¹⁷³ Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/207; “Ebvâ ve Veddân hakkında daha geniş bilgi için bkz.” Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, ts., 1/79,80; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, ts.), 5/365.

¹⁷⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287.

¹⁷⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11, 12; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8; Belâzûrî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287.

¹⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/407; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö.

Bu gazvede yaşanan önemli gelişmelerden birisi şüphesiz Damre oğulları kabilesinin reisi Maḥṣî b. Amr ed-Damrî ile yapılan antlaşmaydı. Kinâne soyundan gelen Damre oğulları ile Müslümanlar,¹⁷⁷ birbirlerine karşı saldırmama ve karşı tarafın düşmanlarına yardım etmeme hususunda anlaşmaya varmışlardı.¹⁷⁸ Hz. Peygamber bu antlaşmanın maddelerini yazdırmıştı.¹⁷⁹ Bazı ilk dönem kaynaklarımızda bu antlaşmanın metnine ulaşmak mümkündür.¹⁸⁰

Sebeup ve sonuçları bakımından ele alındığında bu gazvenin iki temel sebebi üzerinde durulmaktadır: Birincisi Müslümanların Kureyş'in ticaret kervanının yolunu kesmek ve onları baskı altına almaktır. Edward Sell, bu sebebi doğrudan Müslümanların ganimet ihtiyacı olarak görüp, Kureyşlilerin kervanına saldırı planı ile yola çıkıldığı şeklinde yorumlar. Bir diğer sebep de Damre oğulları ile yapılan antlaşmadır. Bu antlaşmayı Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretten sonra gerçekleştirdiği ilk siyasi eylem olarak gören Muhammed Hamidullah, Hz. Peygamber'in amacını şu şekilde açıklamaktadır: Hz. Peygamber Arap kabileler ile Kureyşlilerin arasını açarak Mekke'yi "*İslam'ı kabul etmiş veya Müslümanlarla antlaşma yapmış kabilelerle kuşatmak*" ve onları baskı altına almak istemiştir.¹⁸¹ Bu bilgiler ışığında bu gazvenin birden fazla sebebinin varlığından söz etmek mümkündür.

Edward Sell yukarıda ifade edilen iki ana sebepten kısaca bahsetmiş ve kaynaklarımızda verilen bilgilerle çelişmeyen bilgiler vermiştir. Sell'in burada dikkatimizi çeken görüşü Hz. Peygamber'in ekonomik sıkıntılar içerisinde mücadele ederken Mekke'li zengin tüccarlarla bir anlaşma yoluna gitmemesi hakkındaki yorumudur. Sell açıklayıcı bir bilgi vermeden bunun sebebi olarak Mümteḥine sûresi

845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi (Beyrût: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 8/332.

¹⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/591; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/7; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/259; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/51, 52; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/298.

¹⁷⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11, 12; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287.

¹⁷⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/11, 12; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8.

¹⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/7, 8; Muhammed Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-Idari Belgeleri.*, çev. Vecdi Akyüz (İstanbul: Kitabevi, ts.), 290, 291, 292.

¹⁸¹ Muhammed Hamidullah, *El-Vesaiku's-Siyasiyye*, 18.

8 ve 9. ayetlerine¹⁸² dayanarak Hz. Muhammed'in böyle bir duruma müsaade etmemesini ve onun bir metot olarak Mekkelilerle antlaşma yoluna gitmemesini gösterir.¹⁸³

2.12.5. Buvat Gazvesi

Hicretin ikinci yılında Rebûlevvel ayında gerçekleşmiştir.¹⁸⁴ İlk dönem kaynaklarına baktığımızda Hz. Muhammed, Ümeyye b. Halef el-Cümâhi'nin komutasında 100 kişi ile korunduğu 2500 devenin bulunduğu Kureyş kervanını ele geçirmek için¹⁸⁵ 200 Müslüman ile birlikte bu sefere çıkmıştır.¹⁸⁶ Fakat Kureyş'le bir karşılaşma ve çarpışma meydana gelmemiştir.¹⁸⁷

Edward Sell, Buvat ve Uşeyre gazvelerini birlikte ele alarak iki gazvenin de eşit derecede başarısız gazveler olduğunu belirtir.¹⁸⁸ Sell şu şekilde devam eder. Buvat ticaret kervanlarının geçtiği güzergahının üzerindeydi. Bu nedenle baskın yapmak için uygun bir yerdi. Hz. Muhammed Medine'de güvendiği iki kişiye Medine'yi emanet ederek Kureyş kervanını ele geçirmek için iki yüz Müslüman ile birlikte hareket etti. Bu gazveye Medineli bazı Müslümanların katılması Hz. Muhammed'in Medine'de yavaş yavaş etkinliğini artırdığını göstermektedir. Kureyş kervanının Müslümanlar gelmeden daha önce bölgeden ayrılması sebebiyle bir karşılaşma olmamıştır.¹⁸⁹

¹⁸² “Allah, sizi, din konusunda sizinle savaşmamış, sizi yurtlarınızdan da çıkarmamış kimselere iyilik etmekten, onlara âdil davranmaktan men etmez. Şüphesiz Allah, âdil davrananları sever. Allah, sizi ancak, sizinle din konusunda savaşan, sizi yurtlarınızdan çıkaran ve çıkarılmanız için destek verenleri dost edinmekten men eder. Kim onları dost edinirse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.” Mümtetine 60/8,9.

¹⁸³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 5; Sell, *The Life of Muhammad*, 111.

¹⁸⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/12; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/598; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/8; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/46; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/23; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/301.

¹⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/12; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/598; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/8; Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 57; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/407; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/8.

¹⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/8; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (ö.354/965) İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, ed. thk. El-Hâfız es-Seyyid Azîz Bek (Beyrût: Kütübî's- Sekâfiyye, 1996), 1/153.

¹⁸⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/12; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/598; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/8; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287; İbn Abdülber, *ed-Dürer fi ihtisari'l-megazi ve's-siyer*, 97; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/301.

¹⁸⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 112.

¹⁸⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 6.

Edward Sell'in verdiği bu bilgilerle kaynaklarımızda verilen bilgilerin genel anlamda örtüşmekte olduğunu ifade edebiliriz.

2.12.6. Uşeyre Gazvesi

Hicretin ikinci yılında Mekkeliler tarafından Suriye'ye gönderilen bir ticaret kervanını haber alan Hz. Muhammed muhacirlerden oluşan yüz elli veya iki yüz kişilik askeri birliği Ebû Süfyân komutasındaki Mekke'li ticaret kervanına engel olmak için gönderdi. Müslümanlar Uşeyre mevkiine geldiklerinde onlar gelmeden kervanın oradan geçtiğini öğrenince topraklarında bulundukları Benî Müdlic'le bir anlaşma yaparak Medine'ye geri döndüler.¹⁹⁰

Edward Sell bu gazvenin ne zaman meydana geldiği konusunda tam bir bilgi vermez. Gazvenin sebebi olarak, Hz. Muhammed'in yüz elli veya iki yüz Müslüman ile birlikte Ebû Süfyân komutasındaki zengin bir kervana baskın düzenleyerek onu ele geçirme amacını gösterir. Bu gazve de diğerleri gibi başarısız olmuştu.¹⁹¹ Sell daha önce yapılan seriyye ve gazvelerde herhangi bir ganimet elde edilemeyişi ve peş peşe gelen başarısızlıklar Hz. Muhammed için bir prestij kaybına neden olduğunu iddia eder. Hatta bu durumu bahane eden Yahudilerin değişik zamanlarda alay etmelerine maruz kaldıklarından bahseder.¹⁹² Sell'in bu gazve sırasında bir cümle ile de olsa Benî Müdlic ile yapılan antlaşmadan bahsettiğini ve bu seferin boşuna olmadığını vurguladığını görmekteyiz. Müslümanlar ile Benî Müdlic arasında yapılan antlaşmanın Müslümanlar için bir kazanım olduğunu dile getirmektedir. Sell'e göre Hz. Muhammed artık yavaş yavaş Arap kabilelerinden bazılarını tarafsız olma konusunda onları ikna etmiş gözüküyordu.¹⁹³

İlk dönem kaynaklarımıza bakıldığında genel anlamda bu gazvede iki önemli hususun varlığı karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber'in Suriye'ye giden Ebû Süfyân komutasında oldukça zengin bir Kureyş kervanını hedef alarak yola çıkması.¹⁹⁴ İkincisi ise bu gazve esnasında Benî Müdlic ile bir anlaşmanın

¹⁹⁰ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 68.

¹⁹¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 6.

¹⁹² Sell, *The Life of Muhammad*, 112.

¹⁹³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 6.

¹⁹⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/213; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/9; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/599; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/287; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 4/7; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir*

yapılmış olması.¹⁹⁵ Edward Sell her iki hususa kısaca olsa da değinmiş ama ayrıntılara yer vermemiştir.

Uşeyre Gazvesi sebep ve sonuçları bakımından ele alındığında daha önce meydana gelen Ebvâ Gazvesi'ne benzemektedir. Ebvâ Gazvesi'nde Kureyş ticaret kervanına yetişilemeyip Beni Damre ile bir anlaşma yapılarak dönülürken Uşeyre Gazvesi'nde de buna benzer bir durum söz konusudur. Bu gazvede ise yine Kureyş kervanı ile karşılaşmayan Müslümanlar Benî Damre ile yapılan anlaşmaya benzer bir anlaşma yaparak Medine'ye dönmüşlerdir.

2.12.7. Nahle Seriiyesi

Abdullah b. Cahş Seriiyesi ismi ile bilinen ve bazı kaynaklarda ise Batn-ı Nahle seriiyesi olarak da isimlendirilen bu seriiye İslam tarihinde pek çok ilklerin gerçekleştiği önemli bir seriiyedir.

Sell'e göre Nahle Seriiyesi şu şekilde meydana gelmiştir: Peş peşe gelen başarısızlıklar, ganimet elde edilemeyişi, Medine'de Yahudilerin Hz. Muhammed'in prestijini azaltmak için kendisi ile alay ediyor olmaları, Hz. Muhammed'i yeni arayışlara sevk etti. Araplar arasında yaygın ve kadim bir Arap geleneği olan haram aylardan Recep ayı idi. Bu kutsal aylarda insanlar silahsız olarak güven içerisinde dolaşabiliyorlardı. Fakat bu kutsal ayda silahlı bir kuvvetin saldırısının başarı ile sonuçlanma ihtimali oldukça yüksekti. Çünkü bu karşı taraf için beklenmeyen bir saldırı olurdu. Hz. Muhammed ve Müslümanların buna çok fazla ihtiyaçları vardı.¹⁹⁶ Sell, Nahle Seriiyesi'nin gerçekleşme şartlarını bu şekilde dile getirmiştir.

Hz. Muhammed, sekiz veya bazı kaynaklara göre on iki muhacirden oluşan gruba sefer komutanı olarak Abdullah b. Cahş'ı görevlendirdi ve iki gün boyunca açılmamak üzere bir de mektup vererek Nahle yönüne gönderdi. Sell bu mektubun içeriğinin özetle şu şekilde verir: Nahle Vadisi'ne kadar ilerleyin ve oraya vardığınızda Kureyş kervanını gözlemleyin, çünkü bundan kazanç sağlayabilirsiniz. Sana eşlik etmek isteyenler seninle gelsin. Katılıp katılmama konusunda onların serbest

ve'l-a'lâm, 2003, 1/23; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/8; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/203.

¹⁹⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/599; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/9; Süheyli, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 4/7; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/203.

¹⁹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 112; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 7.

birakılmalarını söyleyen mektup Abdullah b. Cahş tarafından yanındakilere okundu. Bu mektup Abdullah b. Cahş'a Hz. Muhammed tarafından mühürlü bir şekilde verilmişti. Çünkü verilen bu görevin Mekkeliler tarafından öğrenilmemesi büyük önem taşımaktaydı.¹⁹⁷

Edward Sell, Sa'd b. Ebû Vakkas ve Utbe b. Gazvan hakkında dikkat çekici bir iddia ortaya atmaktadır. Sell mektup okunduktan sonra Sa'd b. Ebû Vakkas ve Utbe b. Gazvân'ın katılmak konusunda gönülsüz olduklarını bu nedenle bilerek develerini kaybettiklerini söyler. Develerini aramaya çıkan bu iki kişinin bir daha dönmediğine işaret eder.¹⁹⁸ Kaynaklarımıza bakıldığında bu iki sahâbînin develerini kaybettikleri için seriyyeden geri kaldıkları ve develerini aramaya çıktıkları bilgisini Vâkıdî, İbn Sa'd, İbn Hişâm, İbnü'l-Esîr ve İbn Kesîr gibi birçok siyer ve İslam tarihi müelliflerinin eserlerinde görülmektedir. Ancak bu iki sahabenin bilinçli bir şekilde develerini bahane ederek seriyyeden ayrıldığına dair bir bilgiye ulaşamadık.¹⁹⁹ Sell'in bu düşüncesinin, çağdaşı olan şarkiyatçı David Samuel Margoliouth ile aynı olduğunu görmekteyiz.²⁰⁰

Her ne kadar farklı bilgiler olsa da haram aylardan Recep ayının ilk günüydü. Sell bu bilgiyi verirken aynı zamanda bazı müelliflere göre Müslümanların kervanla karşılaştıktan sonra hangi ayda olduklarında şüphe ettikleri bilgisini de buna eklemekte ve bu nedenledir ki kervana saldırıp saldırmama konusunda ne yapmaları gerektiğini bilmediklerini ifade etmektedir. Kendi aralarında istişare ettikten sonra saldırmaya karar verdiler. Kervandakilerin endişelenerek onlardan uzaklaşmasını engellemek için Ukkâşe b. Mihsan'ın başını tıraş ederek, kendilerinin hac yolcusu olduklarına inandırarak onlara yaklaştılar. Mekkeliler onlardan zarar gelmeyeceğine inandılar. Müslümanlardan kaçmaktan vazgeçerek develerinin dolaşması için bıraktılar ve yiyeceklerini yemeye başladılar. Sell seriyye öncesinden kısaca bu bilgileri vermektedir.²⁰¹

¹⁹⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 7,8.

¹⁹⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 7, 8.

¹⁹⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/16, 17; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/602; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/9, 10; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/411; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/155; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/10-12; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/24, 25.

²⁰⁰ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 244, 245.

²⁰¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 9.

Mekkelilerin kendilerini güvende hissettikleri bir anda Müslümanlar onların bu durumunu değerlendirerek saldırdılar. Vakıd b. Abdullah, Amr b. Hadramî'yi bir okla öldürdü. Diğer iki Mekke'li Osman b. Abdullah ve Hakem b. Keysân ise esir alındı. Nevfel b. Abdullah ise bir yolunu bularak kaçtı. Kervanın bütün malları Müslümanların eline geçti. Böylelikle bu seriyyede Müslümanlar ilk defa ganimet elde etmişlerdi.²⁰²

Hız. Peygamber bu sefer için Abdullah b. Cahş komutasında Müslümanları görevlendirirken onlara açık bir saldırı emri vermediği halde²⁰³ Sell Müslümanların Kureyş kervanına saldırmasını bir yağma hareketi gibi görmektedir. Edward Sell Müslümanların Medine'ye dönüşünden sonra onlara karşı müşriklerin ve Yahudilerin takındıkları tavır hakkında da bilgi vermektedir. Medine'de Müslümanların dışındakiler şöyle demeye başlamışlardı: “*Muhammed ve takipçileri haram olanı meşru kıldılar. Kutsal bir ayda kan döküp yağma yaptılar.*” Böylece onlar Müslümanlar üzerinde kurdukları baskıdan bahsetmektedir.²⁰⁴

Sell, Nahle'den dönen Müslümanların Medine'ye geldiklerinde Hız. Muhammed'in onlara karşı tutumundan bahsetmektedir. Hız. Peygamber'in Nahle'de ele geçirilerek Medine'ye getirilen kervanın mallarına herhangi bir uygulama yapmayarak bunlarla ilgili kararı ertelediğini söyleyen Sell, Medine'ye getirilen iki esiri ise güvenli bir şekilde göz altında tuttuğunu dile getirir. Nahle'de gerçekleşen bu olaydan dolayı Hız. Muhammed'in takipçilerinin büyük bir endişe içerisinde olduğunu çünkü Araplar arasında bunun büyük bir suç olduğunu ifade eden Sell Müslümanların bir suçluluk psikolojisi içerisinde olduklarını ima eder.²⁰⁵

Şarkiyatçıların tamamına yakını bu seferin haram olan aylardan Recep ayında gerçekleştiği konusunda ittifak etmişlerdir.²⁰⁶ Sell'e göre de şarkiyatçıların çoğu gibi

²⁰² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 10.

²⁰³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/13, 14; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/602; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/9, 10; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/372; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/411; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtu'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 2/176; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhaķî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 3/18; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/264.

²⁰⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 10.

²⁰⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 10.

²⁰⁶ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hız. Muhammed Tasavvuru*, 252.

bu olay kutsal Recep ayında gerçekleşmiştir. Hz. Muhammed bunu ister planlasın isterse bu olay onun planlamasının dışında gerçekleşmiş olsun her halükârda bu yanlış bir eylemdi ve Hz. Muhammed bunu onaylamıştı. Sell, bu seriyyede uzun yıllar süre gelen bir Arap geleneğinin ihlalinin söz konusu olduğunu, dolayısıyla Hz. Muhammed'in haklı çıkmak için vahyi kullandığını vurgulamaktadır. Konu ile ilgili olarak *“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günahdır. Allah'ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram'ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”*²⁰⁷ ayetini aktararak bununla yaklaşımını desteklemektedir.²⁰⁸

Sell, Hz. Muhammed'in kişiliği ile de burada açıklama yapma gereksinimi hissederek onun yetenekli bir kişi olduğunu ve amaçlarına ulaşmak için benimsediği politiklardan geri çevrilemeyecek kadar da kararlı olduğunu söylemektedir.²⁰⁹

Bu seriyyenin iki önemli sonucuna dikkat çeken Edward Sell, birincisi Utbe b. Rebia'nın himayesinde bulunan Amr b. Hadramî'nin öldürülmesi ile kan davasının başlaması ve savaşın kaçınılmaz hale gelmesi, ikincisi Müslümanların kazandıkları bu seferden sonra cesaretleterek kısa bir süre sonra başka kervanları ele geçirme girişiminde bulunmasıdır. Bunun bir sonucu olarak da Bedir Savaşı'nı gerçekleştirdiğini vurgulamaktadır.²¹⁰

Sell, Müslümanların kervanı görüp kendi aralarında istişare ettikten sonra saldırmaya karar verdiklerinde Abdullah b. Cahş'ın kervandakilerin kendilerinden şüphelenmemeleri ve kendilerine zarar vermeyeceklerine onları inandırmak için bir kişinin başını tıraş etmesini istediğini söyler. Böylece kendilerinin Mekke'ye hac için giden kişilerden olduklarına inandırmaya çalıştıklarından bahseder.²¹¹ Sell'in bu bilgiyi birçok defa kendisini referans gösterdiği Sir William Muir'den aldığını

²⁰⁷ Bakara 2/217.

²⁰⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 10.

²⁰⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 13.

²¹⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 12.

²¹¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 9. 10.

düşünmekteyiz.²¹² Çünkü Sell'in verdiği bilgilerle Sir William Muir'in konuya yaklaşımı benzeşmektedir.²¹³

Edward Sell, bazı tarihçilerin Nahle seriyye'sine yaklaşımlarına da değinerek onların eleştirilerine cevap vermektedir. Tarihsel bir eleştiri olarak bazı tarihçilerin bu seferleri yok saydıklarına değindikten sonra ayrıntılarla ilgili olarak bazı şüphelerin olabileceğini ancak Hamza b. Abdülmuttalib, Ubeyde b. Hâris, Sa'd b. Ebû Vakkas seriyyeleri, Ebvâ, Buvat, Uşeyre gazvelerinin ayrıntılarda abartı olsa bile bu seferlerin gerçekliğine zarar vermeyeceğini ve bunların bir hayal ürünü olamayacağını savunur.²¹⁴

Birçok şarkiyatçının değinmeden geçemediği bu seriyye onlara Hz. Muhammed hakkında söz söyleme fırsatı verdiği için onların ilgisini çekmiştir.²¹⁵ Edward Sell, bazı yazarların Müslümanların Kureys'e ait kervanları durdurmak için yaptığı seferleri kabul etmediklerinden bahseder. Hz. Muhammed'in biyografisini yazan siyer yazarlarının yazdıklarını reddederek yok sayılamayacağına dikkat çekerek Müslümanların Medine'de özellikle ilk aylarda çektikleri büyük sıkıntılar sebebiyle bu seferlerin gerçekleştiğini dile getirir. Sebep sonuç bağlamında bir yaklaşımı benimseyen Sell, determinist bir yaklaşımla Müslümanların böylesi bu durumdayken seferlerin olmuş olma ihtimalinin yüksek olduğunu ve böyle bir düşüncenin daha mantıklı olduğunu vurgulamaktadır.²¹⁶

Edward Sell, bütün bu gelişmeler içerisinde Mekkelilerin olağan üstü bir hoşgörüyeye sahip olduklarını söylemektedir. Sell, daha önce Mekke'de Müslümanlara düşmanca davranıldığını kabul etmekle beraber Müslümanların Medine'ye hicretinden sonra Mekkelilerin onlara kötü davranmadığını çünkü Mekke ile Medine arasındaki mesafenin oldukça uzun olduğunu onların Müslümanlara zarar verme ihtimallerinin oldukça zayıf olduğunu ifade eder. Mekkelilerin hicretten sonra geride kalanlara ise

²¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/603; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/9; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/411; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/155; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/54; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/91; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/10; Mâverî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/264; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/305; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 6/17.

²¹³ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/72.

²¹⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 12, 13.

²¹⁵ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 251.

²¹⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 14, 15.

kötü muamelede bulunmadığına vurgu yaparak onların olağan üstü bir hoşgörüyeye sahip olduklarını söylemektedir. Sell Müslümanların ticaret kervanlarına saldırmasıyla Mekkelilerin varlıklarını kaybetmemek için savunmak ve savaşmak zorunda kaldıklarını kısaca hoşgörünün bitmesinin sebebinin Müslümanların saldırgan bir tavır benimsemeleri olduğunu iddia etmektedir.²¹⁷

Bu seriyye ile ilgili kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in Abdullah b. Cahş'a verdiği mektubun içeriği muhtasar olarak yer almaktadır.²¹⁸ Fakat bu mektupla birlikte Hz. Peygamber'in Müslümanları sefere gönderirken onlara verdiği emirler üzerinden bazı tartışmalar yapılmaktadır. Bu konu özellikle oryantalistler tarafından iyi niyetli olmayan fikir ve düşünceler için bir kaynak olarak kullanılmak istenmiştir.

Seriyye ve gazvelerin dini, siyasi, askeri ve iktisadi birçok sebebi vardır.²¹⁹ Hz. Peygamber'in Abdullah b. Cahş Seriyyesi'nde Müslümanlara sefer çıkmadan önce verdiği mektupta Müslümanlardan istenilenin daha çok gözetlemeyi içerdiği, dolayısıyla bunun en önemli sebeplerinden bir tanesinin istihbarat amaçlı olduğunu anlamaktayız. Bunun yanı sıra başka amaçları da içerisinde barındırması muhakkaktır. Kureyş kervanlarının Medine çevresinden geçerek ticaret yapmasını engelleyerek onları ekonomik olarak baskı altına almak bu amaçlardan birisi olabilir.²²⁰ Ama bütün rivayetlere bakıldığında mektup, Hz. Peygamber'in Müslümanlara savaşmalarını sarih bir şekilde emreden bir ifade içermemektedir.²²¹

Sell de dahil birçok oryantalist bu seriyye ile Hz. Peygamber'i, kendisi ve Müslümanları ekonomik sıkıntıdan kurtarmak için her türlü yolu denemekten kaçınmayan, Arap kültüründe yıllardır var olan haram ayları yok sayarak fırsatçılık

²¹⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 15.

²¹⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/13, 14; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/9,10; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ*, 1/602; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/371, 372; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/411.

²¹⁹ İsrail Balcı, *İlk İslam Fetihleri: Savaş-Barış İlişkisi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2011), 59.

²²⁰ Mustafa Fayda, "Batn-ı Nahle Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 5/202, 203.

²²¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/14; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/55; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/411; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/55; İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*, 79; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/53; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Umem*, ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1992), 5/53; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/264; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 3/150; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/305; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/365.

yapan ve başarı için her yolu mübah sayan bir peygamber olarak görmektedir.²²²

Edward Sell, Hz. Peygamber'in kendisi ve Müslümanları zor şartlardan kurtarmak için haram ayları bilinçli bir şekilde tercih ettiğini iddia eder.²²³ Ancak Hz. Peygamber böyle bir emir vermiş olsaydı Müslümanlar ganimetle birlikte Medine'ye döndüklerinde kaynaklarımızda var olan “*Ben size haram ayda savaşmayı emretmedim.*” sözünü söylemezdi.²²⁴ Sell, Müslümanların yaptıklarını tasvip etmediği için ganimetlerin paylaşımını sonraya bırakan, gelinen noktada Müslümanların yaptıklarını onaylamayan bir peygamberi yine de seferin suçlusu olarak göstermeyi tercih etmektedir.

Müsteşrikler iki önemli konuda ittifak halindedirler. İlki, onlara göre bu sefer haram aylardan Recep ayında yapılmış olması, diğeri ise Hz. Peygamber'in seriyye komutanı olan Abdullah b. Cahş'a kervana saldırma emrini verdiğidir. Nahle Seriyyesi'nde Edward Sell'in görüşlerinin Sir William Muir ve David Samuel Margoliouth ile örtüştüğü söylenebilir.²²⁵

Hz. Peygamber ve Müslümanları barışçıl bulmayan ve saldırgan olarak niteleyip eleştiren Sell, diğer yandan Kureyş'i olağan üstü hoşgörülü bulmaktadır. Müslümanların doğup büyüdüğü şehri terk ederek her türlü varlıklarını, ailelerini, sevdiklerini geride bırakıp başka bir şehre göç etmek zorunda kalmalarına sebep olan Mekkelileri görmezden gelmekte, üstelik Medine'de bile hala baskı ve tehditlere maruz kalan Müslümanları yağmacı, bütün bunlara rağmen Kureyş'e ise hoşgörülü imajı çizmesi oldukça dikkat çekicidir.²²⁶ Hz. Muhammed Mekke'de barış içinde yaşamak için bütün barışçıl yolları denemesine rağmen başarılı olamamış ve şehri terk etmek zorunda bırakılmıştı. Müslümanlar bütün varlıklarını ellerinden alan

²²² Yılmaz, “Müsteşrik Edward Sell'in Hz. Muhammed'in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyyeler ve Nahle Seriyyesi Örneği”, 174.

²²³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 7.

²²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/603; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/412; Beyhaqî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/55; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/11; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/265; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/306; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 6/18; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/366; Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/220.

²²⁵ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 252-255.

²²⁶ İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, 1942, 271.

Mekkelilere karşı kendilerini savunmak istemişlerdir.²²⁷ Çünkü bu kadar küçük bir askeri birliğin bilgi toplama görevinin dışında farklı görevlerinin olma olasılığı oldukça düşüktür.²²⁸

Edward Sell'in Nahle Seriyyesi hakkında verdiği bilgiler genel manada kaynaklarımızla uygun olmakla beraber yukarıda ifade ettiğimiz gibi olaylara kendi yorumlarını kattığı noktalarda diğer şarkiyatçıların görüşlerine benzer ve farklı değerlendirmelerde bulunmuştur.

2.12.8. Bedir Gazvesi

Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen iki gazve vardır. Bunlardan biri Huneyn²²⁹ diğeri ise Bedir Gazvesi'dir.²³⁰ Bedir her yıl Arapların panayır kurdukları ve bir araya geldikleri²³¹ Medine'den sekiz konak uzaklıkta olan bir yerdi.²³² Bedir Savaşı'nın görünen sebeplerinden ilki hicretin ikinci yılında Mekkelilerden büyük bir kısmının katıldığı Ebû Süfyân komutasında bir ticaret kervanın gönderilmesi ve sonrasında yaşanan gelişmelerdir.²³³ Bu gelişmelere kısaca değinmek istiyoruz.

Kureyş'ten bir çok insanın mallarının olduğu bu kervanı korumak için kervanın yanında Mahreme b. Nevfel b. Süheyb, Abdi Menaf b. Zühre ve Amr b. As b. Vail b. Hişam gibi yaklaşık otuz veya kırk kişilik bir grup görevlendirilmişti.²³⁴ Kureyş kervanının Şam'dan döndüğünü haber alan Allah Resûlü Müslümanları toplayarak onlara Kureyş'in mallarının bulunduğu bu kervandan bahsederek onu ele geçirmek için onları sefere davet etti.²³⁵ Müslümanlardan bazıları bu sefer için hızlı bir şekilde hazırlanırken bazıları ağır davranıyordu. Zira onlar Hz. Peygamber'in Ebû Süfyân ile

²²⁷ Cuma Karan, "Hz. Peygamber Dönemindeki Seriyyelere Psikososyotarih (pst) Açısından Bir Bakış", *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 2021), 28.

²²⁸ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/222, 223.

²²⁹ Tevbe 9/25.

²³⁰ Âl-i İmrân 3/123.

²³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/12.

²³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/12; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 204.

²³³ Mustafa Fayda, "Bedir Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/325.

²³⁴ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/606.

²³⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/20; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/607; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişam*, 1991, 5/60; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/25; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/313; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 8/339.

savaşmayacağını düşünüyorlardı.²³⁶ Bazı Müslümanların seferden geri kalma ve katılma konusundaki gösterdikleri isteksizlik konusunda Vâkıdî, bu gelişmelerle ilgili birçok ihtilafın olduğunu söyleyerek şu açıklamayı yapmaktadır. Müslümanlar, Allah Resûlü ile birlikte çıkma konusunda isteksiz davranıyorlardı. Hz. Peygamber'in de çıkmasını istemiyorlardı. Fakat bu davranışlarından dolayı kınanmıyorlardı. Onlar Medine'den savaş için değil kervan için yola çıkmışlardı. İyi niyetli ve basiret sahibi birçok Müslüman bu sebepten katılmamıştı.²³⁷ Müslümanlar karşılaştıklarında da ciddi bir çatışmanın olmayacağını düşünmekteydiler.²³⁸

Ticaret kervanına el koymak için²³⁹ Hz. Peygamber ve Müslümanların Medine'den hareket ettiğinden haberdar olan Ebû Süfyân, kervanın dönüş yolunda başına gelebilecek olumsuzluklar için ilk olarak Damdam b. Amr el-Ğıffarî'yi Mekke'ye göndererek Mekkelilerden mallarını korumalarını istedi.²⁴⁰ Mekkeliler hemen hazırlıklara başladılar. Bir taraftan da diyorlardı ki “Hz. Muhammed İbn Hadramî'nin kervanını mı zannediyor. Yeminler olsun ki bu öyle olmayacaktır.”²⁴¹ Kervanın korunması için yapılan çağrıya katılım oldukça fazlaydı. İki kişiden birisi katılıyor katılamamışsa da yerine birini gönderiyordu.²⁴²

Pusuya düşmekten korkan²⁴³ Ebû Süfyân, dönüş yoluna çıktıktan sonra Bedir'den kervanla herhangi bir saldırıya uğramadan geçince İmruû'l-Kays'ı Kureyş'e göndererek kervanın kurtulduğunu ileri gitmelerine gerek kalmadığını onlara bildirdi. Ancak Kureyşliler onun dönme önerisini reddettiler.²⁴⁴ Her ne kadar Kureyşlilerden

²³⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/607; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/427; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/12, 13; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/281.

²³⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/20, 21.

²³⁸ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/421.

²³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/10.

²⁴⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/607; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/28; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/11, 12; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/290; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/427; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/13.

²⁴¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/609; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/430; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/315; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Ali b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 4/21; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/370.

²⁴² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 1/609; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/430; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 3/315; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 4/21; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/370.

²⁴³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/11.

²⁴⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/43; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/12.

bazıları geri dönmek istedilerse de Mekkelilerin başında bulunan Ebû Cehil Müslümanlarla karşılaşmakta, onları yok etmekte, en azından onlara iyi bir ders vermekte kararlıydı. O “*Allah’a yemin ederim ki Bedir’e varmadan geri dönmem*” diyerek kararlılığını belirtiyordu.²⁴⁵

Savaşın bu görünür sebebinin yanı sıra arka planda daha önce Nahle’de İbnü’l-Hadramî’nin öldürülmesi, İbn Mugîre ve İbn Keysân’ın esir alınması da savaşın sebepleri arasında yer almaktadır. Bu olaylar Kureyş ile Müslümanlar arasındaki savaşı körüklemiştir. Bu sebeplerin yanında Müslümanlara Mekke’de yapılan kötü muameleyi ve akabinde Müslümanların Medine’ye hicret etmek zorunda kalmaları ile sonuçlanan ve aralarında bitmeyen bir çekişmeyi de bu sebepler arasında saymak gerekir. Üstelik Araplar arasında kan davalarının ne kadar önemli olduğu malumken Bedir Savaşı’nın hemen öncesinde yaşanan bu önemli gelişme İbnü’l-Hadramî’nin öldürülmesi de yine Bedir Savaşı’nın arka planda önemli sebeplerinden bir tanesiydi.²⁴⁶

Hiz. Peygamber Bedir’e gelerek karargâh kurdu. Hubâb b. Münzir ordunun yerinin Allah Resûlü’nün kendi fikri mi yoksa Allah’ın emri mi olduğunu sordu. Hiz. Peygamber bunun kendi kararı olduğunu söyleyince, burasının uygun bir yer olmadığını düşmana en yakın suya kadar giderek suyun yakınına bir yere konaklamasının diğer kuyuların ise düşmanın faydalanamayacağı hale getirilmesinin uygun olacağını söyledi. Hiz. Peygamber Hubâb’ın söylediklerini hemen yaptı.²⁴⁷ Müslümanların sayısı üç yüz on küsur müşriklerin sayısı ise dokuz yüz ile bin arasındaydı.²⁴⁸ İki ordu Bedir’de karşı karşıya geldi. Savaş teçhizatı ve sayı bakımından karşılaştırılamayacak kadar üstün olan Mekkeli müşriklere karşı

²⁴⁵ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/43, 44; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/618, 619; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/12; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/438; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-nebeviyye ve ahbârü’l-hulefâ*, 1/162; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/16.

²⁴⁶ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/421.

²⁴⁷ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/53, 54; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/14; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/440; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 1/620; İbn Hazm, *Cevamiü’s-sireti’n-nebeviyye*, 85; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 3/326, 327.

²⁴⁸ "Bedir Savaşı’nda Müslüman ve müşriklerin sayısı ile ilgili Belâzûrî Müslümanların sayısının 314 olduğunu Mes’ûdî 311 olduğunu ama 313 veya 314 olduğunu rivayet edenlerin olduğunu ama en meşhur olanın üç yüz on küsur olduğunu üç yüz ondan sonraki küsur rakamında ihtilaf olduğunu rivayet etmektedir. Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/290; Mes’ûdî, *et-Tenbîh ve’l-işrâf*, 204; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/14, 17.

Müslümanlar büyük bir zafer kazandı.²⁴⁹

Ayrıntılarına girmeden kısa bir özet olarak siyer kaynaklarından aktarmaya çalıştığımız Bedir Savaşı'nı müsteşrik Edward Sell'in değerlendirmeleriyle ele almaya çalışalım. Edward Sell Bedir Gazvesi ilk olarak ayrıntılı bir şekilde "*The Battles of Badr and of Uhud*" isimli eserinde vermektedir. "*The Life of Muhammad*" isimli eserinde de konuya yer vermesine rağmen Bedir ve Uhud savaşları hakkında müstakil olarak yazdığı diğer bir eseri olan "*The Battles of Badr and of Uhud*" atıfta bulunarak konu ile ilgili detaylı açıklamaları bu eserinde yaptığını söyler. "*Ghazwas and Sariyas*" adlı eserinde ise bu konuyu diğer "*The Battles of Badr and of Uhud*" eserinde ayrıntılı bir şekilde ele aldığı için bu konuya yer vermediğini dile getirmektedir. Edward Sell'in özellikle bu gazveye münhasır "*The Battles of Badr and of Uhud*" eserini yazarak özel bir önem vermiş ve bu eserinde Bedir ve Uhud savaşları hakkında detaylı açıklamalar yapmıştır.

622 yılında Kureyşli liderlerin düşmanlıkları yüzünden Hz. Muhammed Mekke'den sürgün edildiğini ve Medineli birkaç Müslüman'ın davetini kabul ederek Medine'ye kaçmak zorunda kaldığını ifade eden Sell'e göre Medine Müslümanlar açısından tamamen güvenli bir şehir değildi. Medine'de samimi ve dürüst olmayan insanlar, gizli hainler, münafıklar, onun peygamberliğini reddeden Yahudiler ve ona karşı çıkan putperestler vardı. Münafıklar da onu reddetmek için fırsat kolluyorlardı.²⁵⁰

Edward Sell Bedir Savaşı'ndan önce Hz. Peygamber'in bizzat kendisinin katılarak dört, ayrıca üç de Müslümanlar arasından komutanlar seçerek görevlendirdiği yağmalama seferi düzenlediği düşüncesindedir. Müslümanlar yağma maksadıyla düzenlenen bu seferlerden yeteri miktarda ganimet elde edememişlerdir. Sell bu bilgileri verdikten sonra Batn-ı Nahle Seriyyesi'ne değinerek bu seriyyede göreceli de olsa kervan yağmalanarak içlerinden bazılarının esir alındığını ifade eder. Sell'e göre küçük de olsa kazançlı çıkılan bu sefer için bir Arap geleneği olan haram aylarda sefer yapılmaması kuralı ihlal edilmiştir. Sonrasında ise Müslümanlar yaptıkları bu ihlalden ötürü büyük rahatsızlık duymuşlar, Hz. Muhammed onların bu korkularını giderememiş, nitekim bu saldırı ile verdiği emri inkâr etmiştir.

²⁴⁹ Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez- (ö. 124/742) Zührî, *el-Meğâzî*, çev. Mehmet Nur Akdoğan (Ankara: Ankara Okulu, 2016), 51.

²⁵⁰ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 9, 10.

Müslümanlar yaptıkları bu ihlalden ötürü büyük korku yaşamışlar, onların korkularını yatıştırmak ve işlenen bu suçun üzerini örtmek için vahiy gelmiştir.²⁵¹ Sell devamında ise Kureyşlilerin yapılan bu saldırıdan “*Muhammed ve yandaşları haram ayda kan dökerek, ganimet elde ederek ve esirler alarak kutsal-haram aylara saygı duymadıklarını gösterdiler.*” diyerek kızgınlıklarını ifade ettiklerini dile getirmektedir. Kureyşlilerin, Müslümanların haram ayda saldırmaları, ganimet elde etmeleri ve bazı Mekkelilerin Müslümanlar tarafından esir edilmesinden dolayı oldukça kızgın olduklarını söyleyen Sell, buna rağmen Hz. Muhammed’in kendisini destekleyen Müslümanlar tarafından terk edilme veya kayıp yaşamadığını aktarmaktadır.²⁵²

Bu savaşın sebebi olarak Margoliouth’a atıfta bulunarak Müslümanlar zor şartlarla mücadele ettiklerini ve yaşam gereksinimleri için ihtiyaçlarının olduğunu vurgulayan Sell, Margoliouth’un bu tezini Mekke’ye geri dönen zengin bir ticaret kervanının ele geçirilmesi için Hz. Muhammed’in ettiği dua ile açıklamaktadır.²⁵³

Edward Sell Bedir Savaşı’ndan önce Hz. Muhammed’in Kureyş’e karşı bizzat kendisinin dört sefer, bunun yanı sıra atadığı komutanlar ile ise üç sefer düzenlediğini fakat Kureyş’e karşı yeteri kadar başarılı olunamadığını bu seferlerden elde edilen ganimetin de Müslümanların ihtiyaçlarını karşılama noktasında yeterli olmadığını dile getirmektedir. Hatta bununla ilgili olarak Arap geleneğinde yer aldığı üzere bütün kabilelerin tartışma ve çatışmalardan uzak durduğu kutsal aylarda Kureyş kervanının yağmalandığını ve bu durumu haklı çıkarmak için bir vahiy geldiğini,²⁵⁴ bu vahyin ise Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu ima etmektedir.²⁵⁵ Kısaca Edward Sell’e göre Bedir Savaşı’nın ilk ve en önemli nedeni, Hz. Muhammed’in Suriye’den Mekke’ye dönen zengin bir ticaret kervanını ele geçirme arzusuydu.²⁵⁶

Edward Sell Bedir Savaşı’nın İslam Tarihi açısından önemini de

²⁵¹ “Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki “O ayda savaş büyük günahdır. Allah yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günahdır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dinden döner de kafir olarak ölürse, öylelerinin bütün yapıp ettikleri dünyada da ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.” Bakara 2/217.

²⁵² Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 105, 106.

²⁵³ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 10.

²⁵⁴ Bakara 214.

²⁵⁵ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 11.

²⁵⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 116; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 12.

değınmektedir. Sell, hadisçilerin büyük bir çoğunluğunun Bedir Savaşı'na eserlerinde geniş ve ayrıntılı bir şekilde yer vermesini, bu savaşla bağlantılı olarak mucizevi olaylar zikredilmesini, burada öldürülen Müslümanlar için gösterilen büyük hürmeti, Hz. Muhammed'in biyografisini yazan Müslüman yazarların bu savaşa ne kadar büyük değer biçtiklerinin göstergesi olarak görmektedir.²⁵⁷

Edward Sell artık Müslümanların savunma savaşı ile sınırlı kalmadıklarını ifade ettikten sonra ²⁵⁸ hicretin ikinci yılında Ramazan ayının 17. günü gerçekleşen Bedir Savaşı öncesinde Mekkelilerin yılda iki defa biri yazın biri de kışın olmak üzere ticaret için kervanı gönderdiklerini dile getirir. Ebû Süfyân gözetiminde Suriye'ye gönderilen ticaret kervanı zengin mallarla yüklü yaklaşık bin deveden oluşmaktaydı. Bu ticaret kervanından haberdar olan Hz. Muhammed'in harekete geçerek “Ey Allah'ım, lütfunla piyadeyi atlı, fakiri zengin et; hiç kimseyi de develer ve kıyafetler ve mallar olmadan geri dönmesine izin verme.” şeklinde dua ettiğini söyleyerek savaşın sebebi olarak Hz. Peygamber ve Müslümanların ganimet arzusunu ön plana çıkarmaya çalışmaktadır.²⁵⁹ Edward Sell İslam tarihi kaynaklarında da rivayet edilen Hz. Peygamber'in Bedir Savaşı öncesi Müslümanlar için yaptığı bu duayı vurgulayarak bu seferin temel sebebini ekonomik olarak görmektedir.²⁶⁰

Kısaca ifade etmek gerekirse, Sell'e göre bu savaşın asıl nedeni Hz. Muhammed'in Suriye'den Mekke'ye büyük miktarda malla hareket eden zengin bir Kureyş ticaret kervanını ele geçirme arzusudur. Sell bu seferi bir yağma ve talan seferi olarak nitelemektedir.²⁶¹

Margoliouth, Müslümanların Medine'de büyük sıkıntılar yaşadığını ve yaşam kaynaklarının gittikçe azaldığını vurgular. Margoliouth'un düşünceleri şöyledir. Muhacirlerin birçoğu barınabilecekleri bir yer olmadığı için mescitte yaşıyor ve bazen yiyecek bir şey bulamayıp aç kalıyorlardı. Hz. Muhammed ilk zamanlarda

²⁵⁷ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 11.

²⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 116.

²⁵⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 12.

²⁶⁰ Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzi*, 1989, 1/26; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/18, 19; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, 4/376; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/38; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/325; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/46; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/371; Suyûtî, *el-Hasâisü'l-Kübra*, 1/327; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/204, 208.

²⁶¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 111, 112.

muhacirlerin ensâra tarım işlerinde yardım etmelerini planlamış olmasına karşın, muhacirler tarla işlerinden anlamadıkları için daha çok odun kesme, su çekme, hurma sulama ve sırtlarında yük taşıma gibi sıradan işler yaparak hayatlarını sürdürmeye çalışıyorlardı.²⁶² Medine’de Müslümanların bu zor şartlarından bahseden Margoliouth Bedir Savaşı’nın sebebi konusunda Sell ile aynı fikirde değildir. Sell’in ganimet merkezli açıklamalarına karşı Margoliouth Batn-ı Nahle seriyyesi sırasında Amr b. Hadramî’nin öldürülmesinin Hz. Muhammed ile Mekkeliler arasında bir kan davasına dönüştüğünü, intikamın ise sadece Hz. Muhammed ve Müslümanlardan değil ensârdan da alınması gerektiğini bu sebeple yapıldığını düşünmektedir.²⁶³ Edward Sell, genel olarak Medine’ye göç edildikten Bedir Savaşı öncesine kadar yapılan bütün seferlerin Müslümanlar ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak, onların çok fakir olduklarına vurgu yaparak bu seferlerin Müslümanlar için son derece gerekli olan ganimetleri sağladığını dile getirmektedir.²⁶⁴

W. Montgomery Watt, Nahle’de elde edilen ganimetin Hz. Muhammed ve Müslümanların Kureyş kervanlarına karşı baskın düzenlemelerini tetiklediğini düşünmektedir.²⁶⁵ Maxime Rodinson ise Hz. Muhammed’in Kureyş’in Suriye’den dönen kervanını haber alınca Müslümanları toplayarak kervanın zenginliğinden bahsederek onları kervana saldırmak için ikna etmeye çalıştığını söyledikten sonra kervanın değeri ile ilgili olarak 50.000 dinar şeklinde net bir rakamı ifade etmektedir. Devamında 300 kişiden oluşan Müslümanlar arasından doksan kadarının muhacirler olduklarını, diğerlerinin ise ganimet elde etmeye hevesli Medineli gönüllülerin olduğunu dile getirdikten sonra onların Ebû Süfyân’ın kervanından başka kimse ile savaşmak niyetinde olmadıkları, onların asıl amaçlarının Ebû Süfyân komutasındaki Kureyş kervanından alacakları ganimettedydi ifadeleri ile Rodinson ganimet düşüncesini ön plana çıkarmıştır.²⁶⁶ Margoliouth, Bedir Savaşı’nın sebebi ile ilgili olarak birbiriyle çelişkili çok sayıda rivayetlerin olmasından dolayı bu rivayetlerin uydurma olmasını muhtemel görerek şüphe ile yaklaşılması gerektiğini

²⁶² Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 234, 235.

²⁶³ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 251.

²⁶⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 105, 106.

²⁶⁵ Watt, *Muhammad at Medina*, 10.

²⁶⁶ Rodinson, *Muhammed*, 198, 199.

savunmaktadır.²⁶⁷

Sell, bu savaşın seyrine ilişkin olarak şunları kaydetmektedir. Ebû Süfyân Suriye'den ayrılmadan önce kervana düzenlenecek baskını duyunca Mekke'den yardım istemişti. Daha sonra kervanın rotasını değiştirerek çok sık kullanılmayan yolu kullanarak hızlı bir şekilde Kızıl Deniz sahil yolundan ilerleyerek tehlikeyi bertaraf etmişti. Mekkelilere kervanın saldırıdan kurtulduğunu haber verdi. Mekke'den Ebû Cehil komutasında yola çıkan Mekkelilerden bazıları geri dönmek istediye de Ebû Cehil Bedir'e kadar ilerlemeyi, Müslümanların barışçıl olan ticaret kervanlarına saldırmalarına bir son vermek istiyordu. Ebû Cehil inatla geri çekilmeye karşı çıkıyordu. Üstelik Müslümanların daha önce Nahle'deki gibi kazanamayacaklarını bu kez kervanlarını korumayı başaracaklarını söylüyordu.²⁶⁸ Mekkeliler tarafında bunlar yaşanırken Müslümanlar Medine'den yola çıkarken onların Mekke'den Ebû Süfyân'ın kervanı korumak için istediği yardım çağrısından ve Ebû Cehil komutasındaki gönderilen ordudan habersizdi. Medineliler I. Akabe Biatı'nda Hz. Muhammed'i korumaya söz vermişlerdi. Onların sözü daha çok Medine'ye yapılan bir saldırı içindi. Ancak İslam için savaşmaya söz vermemişlerdi dolayısıyla kendilerini savaşmakla yükümlü hissetmiyorlardı. Hz. Muhammed'in kendi şehirlerinde ikamet etmesi, ona bağlılıklarını ve itaatlerini artırmıştı. Bununla birlikte Arap düşüncesinde var olan macera aşkı ve ganimet arzusu ensârı etkilediği için onlarda da sefere güçlü bir katılma isteği oluşturmuştu.²⁶⁹ Hz. Peygamber kervanın Mekkeliler tarafından korunacağı haberini alınca bu yeni gelişmelerle ilgili olarak izlenmesi gereken yol hakkında Müslümanlarla istişare yaptı. Toplantının sonunda akıllıca bir karar vererek Bedir'de stratejik bir pozisyon elde ettiler.²⁷⁰

Bedir Savaşı Hz. Muhammed'in kariyerinde önemli bir dönüm noktasıdır. Bu savaşta bir yenilgi Hz. Muhammed'in davasının yok olmasına neden olacaktı. Mucizevi bir şekilde Allah'ın müdahalesi sayesinde kazanılan başarı Müslümanların pozisyonlarını oldukça güçlendirmişti. İslam artık ya kılıçla hâkim olacak ya da yok olup gidecekti. Sell, bu düşüncelerinin akabinde Bedir Savaşı'nda ifade edilen ilahi

²⁶⁷ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 254.

²⁶⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 116; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 13, 18.

²⁶⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 13; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 112.

²⁷⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 117.

yardımının varlığına dair görüşlerin kabul edilmesi için inandırıcı bir nedenin olmadığını ileri sürerek Allah'ın yardımını kabul etmez pozitivist ve determinist bir yaklaşımla Müslümanları başarıya götüren sebepleri sıralar. Mekke ordusu bin kişi ile yola çıkmış ancak kervanın güvenli bir şekilde Mekke'ye ulaştığı haberini alan Mekkelilerin bir kısmı geriye dönmüştü. Geriye sadece Ebû Cehil'in ateşli sözlerine itimat eden Kureyşliler kalmıştı. Sell devamında şu açıklamayı yapmaktadır. Müslümanların taktikleri düşmanlarınınkinden daha üstündü ve Bedir kuyularına hakimiyeti ile de Müslümanlar stratejik üstünlüğü ele geçirmişlerdi.²⁷¹ Bir tarafta üstün konumda olan Müslüman ordusu varken karşısında orda olmayı çok da arzu etmeyen bir ordu vardı. Kureyş'in karşısında küçük ama birbirine bağlı kenetlenmiş, liderine içtenlikle bağlı olan yeni dinin temsilcileri olarak dinin varoluşu için savaşan bir topluluk vardı. Her ne kadar sayı bakımından az olsalar da bu eksikliği aynı amaç etrafında birleşmeleri ile telafi ediyorlardı. Kısaca Bedir zaferini açıklayan yeteri kadar doğal neden bulunmaktadır. Dolayısıyla bu zaferi ilahi irade ile açıklamaya gerek yoktur.²⁷²

Edward Sell'in asıl üzerinde durduğu konu ise bu savaşın sorumluluğunun kime ait olduğu meselesidir. Sell'e göre bütün bu olayların sorumlusu Müslümanlardır. Müslümanların Mekke'den Medine'ye geldikten sonra Kureyş'in onlara karşı genel olarak saldırgan bir pozisyonda olduklarını gösteren yeterli bir kanıt olmadığıdır.²⁷³ Sell Müslümanları saldırgan ve savaş yanlısı olarak Kureyş ise daha insancıl ve barış taraftarı olarak görmektedir. Ancak Müslümanlar ile Mekkeliler arasında henüz savaş başlamadan Hz. Peygamber, Hz. Ömer'i Kureyşlilere göndererek onların geri dönmelerini, başkalarıyla savaşmanın kendileri için daha sevimli olduğunu, kendileri ile savaşmak istemedikleri mesajını iletmiştir.²⁷⁴ Aralarında bulunan Hâkim b. Hizâm kabul ederek geri dönmelerini söylediye de Ebû Cehil kabul etmeyerek kazanma fırsatını yakalamışken savaştan vazgeçmeyeceklerini bu savaşı kazanacaklarını, böylece Müslümanlar kervanlarına bir daha saldırı düzenleyemeyeceklerini söyledi.²⁷⁵ Burada üzerinde durulması gereken bir diğer

²⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 119; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 34, 35.

²⁷² Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 35, 36.

²⁷³ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 35-37; Sell, *The Life of Muhammad*, 119, 120.

²⁷⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/61; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/292, 293.

²⁷⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/61; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 4/101; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 4/33; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/218.

husus ise Kureyş'in Mekke'den yola çıkarken bu kadar büyük bir teçhizatla yola çıkmasıdır. Rus oryantalist Bolşakov Kureyşlilerin yaptığı bu muazzam hazırlığın sadece kervanı kurtarmak amacı olmadığına daha fazlasının düşünülerek hareket edildiğine ve Müslümanlara büyük bir saldırı planının olduğuna dikkat çekmektedir.²⁷⁶

Edward Sell Müslümanların saldırgan, Mekkeli müşrikleri ise barışçıl insanlar olduğu iddiasını yaşanan şu gelişme ile birlikte değerlendirmek gerekir. Hz. Peygamber'in onlara Hz. Ömer ile mesaj göndererek onların geri dönemlerini kan dökülmesini engelleme girişimlerine olumlu yanıt vermeyerek savaşmakta kararlı olduklarını göstermişlerdir. Sell'in dediği gibi barışçıl amaçlarla gelmiş olsalardı, Ebû Süfyân'ın kervanı ile birlikte Mekke'ye ulaştığı haberi üzerine Mekke'ye dönmeleri ve Müslümanlar ile çatışmamaları gerekirdi.

Edward Sell başta olmak üzere bazı oryantalistler Müslümanların barışçıl bir ticaret kervanına salt ganimet için saldırdıklarını dolayısıyla savaşı başlatan ve saldırgan tarafın Müslümanlar oldukları fikrini ileri sürmüşlerdir. Acaba gerçekten Mekkeliler bu kadar masum muydu? Bunu anlayabilmek için savaşın arka planına ve nedenlerine kısaca bakmak gerekmektedir. Öncesinde Mekkeliler Müslümanlara sadece Müslüman oldukları için acımasızca işkence etmişler, mallarına el koymuşlardı. Onları doğup büyüdüğü Mekke'den hicret etmek zorunda bırakmışlar dahası onları gittikleri yerlerde de rahat bırakmayarak geri gönderilmeleri için siyasi baskı yapmaktan çekinmemişlerdi. Müslümanlar aslında bir bakıma Medine'de müşrikler tarafından yağmalanan mallarına karşılık onlara karşı ekonomik bir baskı ve misilleme uyguluyorlardı. Kısaca Kureyş kervanlarına yapılan bu saldırılar ne basit bir çapulcu hareketi olarak görebilir ne de Kureyş'i tamamen masum olduğu ifade edilebilir. Kuşkusuz bu iki devlet arasında yapılan bir savaşı.²⁷⁷

Sell, devamında Müslümanların saldırgan Kureyş'in ise barışçıl olduğunu dile getirmek için şu bilgileri aktarmaktadır. Mekkeliler muhtemelen Hz. Muhammed'e eski adetlerine ve ibadetlerine hakaret eden saygısız bir insan olarak bakıyorlardı. Ondandır kurtulmaktan memnundular ve onu Medine'de rahat bırakmışlardı. Fakat

²⁷⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 81“Bedir Savaşı'nın sebepleri ve sonuçları hakkında daha geniş bilgi için bkz.” 75-79.

²⁷⁷ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*, 22, 23.

Müslümanlar Medine'ye gideli yaklaşık bir yıl olmuştu ki Ebvâ'ya²⁷⁸ (Veddân)²⁷⁹ saldırı düzenlemişlerdi. Nitekim bununla da sınırlı kalmayıp bunları peşinden yağma amaçlı zengin kervanlara saldırılar takip etti. Müslümanlar bu yağma seferlerinde başarısız oldular. Kureyşliler uyanıktı ve savaş istemiyorlardı. Bu savaşların herhangi birinde Mekkelilerin saldırgan taraf olduğu görülmemektedir.²⁸⁰ Nitekim Sell bu fikrini kanıtlamak için Vâkıdî'nin rivayetlerine bakıldığında Müslümanların bariz bir şekilde saldırgan taraf olduğunun görüleceğini aktarmakta ve savaşın asıl sorumlusunun Müslümanlar olduğunu söylemektedir.²⁸¹ Diğer taraftan Edward Sell Kureyş'in yaşadığı acı mağlubiyetten sonra savaşta elde edilen esirlerin Müslümanlar tarafından acımasızca öldürüldüğünü, ganimetlerin paylaşımı konusunda ise Müslümanların kendi aralarında tartışmalar çıktığını vurgulayarak Hz. Muhammed ve Müslümanlar için olumsuz bir imaj çizmektedir. Hatta Müslümanların Mekkelilere karşı saldırganlık ve düşmanlıklarının meşru olduğunu göstermek için ayet²⁸² nazil olduğunu söyler.²⁸³

Sell'in eserlerinde sıklıkla onun fikir ve düşüncelerine atıfta bulunduğu, birçok konuda olduğu gibi bu konuda da kendisiyle benzer görüşlere sahip olan Sir William Muir, savaşın sorumluluğu konusunda biyografi yazarların adeta günah keçisi muamelesi yaparak Ebû Cehil'e haksızlık ettiklerini dile getirmektedir. Bu kadar suçlamayı onun üzerine atmanın mümkün olmayacağını dile getirdikten sonra bu konudaki bilgilerin uydurma ve güvenilmeyecek bilgiler içerdiğini ifade etmektedir.²⁸⁴

Sir William, Muir Hz. Muhammed ve Müslümanlar hakkında savaş öncesi bir değerlendirme yapar. Hz. Muhammed'i "kindar", "nefret dolu" ve "katı" biri olarak tanımlar. Bu sıfatları Hz. Muhammed'in şahsiyeti ile sınırlı kalmayıp Müslümanlara da sirayet etmiş vasıflar olarak görmektedir. Muir, Müslümanların savaşmayı arzularken Kureyşlilerin ise akrabaları ile çatışma konusunu da kendi aralarında tartışmaya açmalarından ve bir kısmının geri dönmesinden yola çıkarak, Kureyşlileri

²⁷⁸ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 35-37; Sell, *The Life of Muhammad*, 119, 120.

²⁷⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 36.

²⁸⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 119, 120; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 35-37.

²⁸¹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 14; Sell, *The Life of Muhammad*, 119, 120.

²⁸² Mümtehhine 40/8

²⁸³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 111, 112.

²⁸⁴ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/98.

daha insancıl olarak görmektedir.²⁸⁵

Edward Sell'in konu hakkında getirdiği eleştirilerden bir tanesi de tarihsel süreç içerisinde Bedir Gazvesi hakkında aktarılan bilgilerle ilgili olarak çağdaş yazarların savunma amaçlı tavır takınmalarıdır. Sell, konu ile ilgili rivayetleri aktaran ilk dönem İslam tarihçilerinin vakıayı olduğu gibi aktarırken onların bile tartışılabilceği akıllarına gelmezken daha sonraki dönemlerde Hindistan'da Seyyid Emîr Ali gibi bazı çağdaş alimler kendilerine savunma amaçlı bir strateji belirleyerek bazı aktarımlar yaptığını iddia etmektedir. Sell, Seyyid Emîr Ali'nin “*Mekkeliler Bedir'e doğru ilerlerken onların amacı İslam'ı yok etmek ve aynı zamanda savaş malzemesi getiren bir kervanı korumaktı.*” diyen Seyyid Emîr Ali'nin bu görüşüne karşı tarihi gerçeklere bakıldığında kervanın Medine'ye doğru değil tam aksine Medine'den hızla uzaklaştığını, ayrıca kervanın savaş malzemeleri değil sıradan ticaret malları taşıdığını gösterdiğini iddia ederek onun görüşlerini eleştirir. Sell, bu yazarlar tarafından bir bakıma Bedir Savaşı'nın Müslümanlar için bir meşru müdafaa olarak değerlendirilmesini kabul etmeyerek bunu Bedir Savaşı'nın meşrulaştırılması olarak görür ve kabul etmez.²⁸⁶

Edward Sell'e göre savaşın asıl sorumlusu Müslümanlardır. Mekkelilerin Bedir Savaşı'na katılmalarının sebebi Suriye'den dönen Ebû Süfyân komutasındaki Kureyş kervanını korumaya hazır olduklarını göstermek ve Müslümanların sürekli olarak yaptıkları yağmalama faaliyetlerinin durdurulmasını sağlamak amacıyla yapılmış tamamen bir gösteriden ibaretti. Sell bununla da yetinmeyerek Mekkelilerin saldırgan olduğunu kanıtlamak için Hz. Muhammed'in ayetler uydurduğunu iddia etmektedir.²⁸⁷

Ganimetlerin paylaşılması sırasında kaybolan bir elbiseyi münafıklar tarafından Hz. Muhammed'in aldığı haberleri yayılmış ise de Tirmizî'nin bu suçlamayı ayetle²⁸⁸ çürüttüğünü dile getiren Sell, burada Yahudilerle ilgili olarak kısa bir değerlendirme yapmakta ve artık ona göre Bedir Savaşı'ndan sonra Hz. Muhammed'in Arap yarımadasındaki konumunu güçlendirdiğini ve Yahudilere

²⁸⁵ Sariçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 257, 258.

²⁸⁶ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 38, 39; Sell, *The Life of Muhammad*, 121-123.

²⁸⁷ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 38-41; Sell, *The Life of Muhammad*, 122, 123.

²⁸⁸ Âl-i İmran 3/161.

ihtiyacı kalmadığı için de onları baskı altına alabilecek planlar yaptığını söylemektedir. Müslümanlar tarafından kazanılan Bedir Savaşı diğer Arap kabileler tarafından yakından takip edildiği için bu zafer sonrası onlar da daha uzlaşmacı bir tavır sergilemişlerdir.²⁸⁹

Edward Sell bu savaşın ilahi destekle kazanılmasının Hz. Muhammed'e prestij ve güç kazandırdığı görüşünü doğru bulmayarak eleştirmektedir. Metodolojik olarak bu yaklaşımın yanlış olduğunu şu şekilde dile getirmektedir. Bedir Savaşı'nın ilahi destekle kazanıldığı fikrini kabul edersek kaybedilen bir savaş sonrası ise Hz. Muhammed ve Müslümanları Allah'ın terk ettiği düşüncesine bizi götürmektedir. Dolayısıyla bu görüşü prensip olarak benimsemek bazı tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Zira kısa bir zaman sonra gerçekleşen Uhud Savaşında bu durumla karşı karşıya kalınmıştır.²⁹⁰

Başka çalışmaların konusu olabilecek boyutta olan bu konunun derinlemesine analiz edilerek değerlendirilmesinin gerekliliğini düşünmekteyiz. Ancak son olarak özellikle savaşın sebebi üzerine ortaya atılan iddialara cevap olmak üzere Hintli yazar Mevlânâ Şiblî Numânî'nin analiz ve değerlendirmelerine kısaca yer vermek istiyoruz. Şiblî Numânî öncelikle İslam dininin asıl kaynakları açısından değerlendirerek konu hakkında baş vurulacak kaynakların sırası ile Kur'an-ı Kerim ve Hz. Peygamber'in hadisleri olması gerektiğini vurgulamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de verilen bilginin tartışmaya kapalı olduğunu Hz. Peygamber'in hadislerinden gelen rivayetlerin ise doğruluk ve sıhhat açısından incelemelere tabi tutularak ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır. Şiblî Numânî konu ile ilgili olabilecek bütün ayetleri inceler. Sonrasında ise bize ulaşan bütün rivayetleri ele alarak incelemeye ve değerlendirmeye çalışır. Bu açıklamalardan sonra kısa bir şekilde ifade etmek gerekirse ona göre bu savaşın sebebi Abdullah b. Cahş seriyyesinde Amr b. Hadramî'in öldürülmesinin intikamının alınmak istemesidir. Şiblî Numânî bu görüşünü diğer bütün gazvelere de teşmil ederek onların da sebebini bu olay yani Amr b. Hadramî'nin intikamının alınması olarak görmektedir. Bu görüşünü kuvvetlendirmek için de Arapların geleneklerinde var olan ve yıllarca süre gelen savaşların sebebi olan kan davalarını

²⁸⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 113-117.

²⁹⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 117.

göstermektedir.²⁹¹

Genel olarak değerlendirildiğinde Edward Sell Mekkelilerin Müslümanlara karşı düşmanlıklarını gösterecek bir davranışta bulunmadıklarını ifade ederek onların masum olduklarını düşünmektedir. Sell'e göre Müslümanların yaptıkları bütün seriyye ve gazveler ganimet maksadıyla yapılmıştır. Sell bu görüşünde yalnız değildir. Birçok şarkiyatçının da Sell gibi seriyye ve gazveleri İslam'ın bütün insanlığa ulaştırılması hedefini dikkate almadan sadece maddi çıkarlar doğrultusunda ve ganimet ekseninde değerlendirdiğini görmekteyiz. Diğer taraftan Sell, Müslümanların bu zaferinin bütün doğal sebeplerin Müslümanlar lehine olmasından dolayı kazanıldığı ifade edilmektedir. Fakat tarafların sayıları, askeri malzeme gibi birçok açıdan karşılaştırıldığında Mekke ordusunun bariz bir şekilde üstün olduğu tarihi kaynaklarımızda sarıh bir şekilde rivayet edilmektedir. Sell, her ne kadar Bedir Gazvesi'ndeki ilahi yardımı kabul etmese de konu ile ilgili ayetleri eserinde zikretmektedir. Fakat meleklerin yardımı konusundaki ayetleri görmezden gelmektedir. Sell'in bu yaklaşımı kendisi ile bir çelişki oluşturmaktadır. Edward Sell, temel bir yaklaşım tarzı olarak konu ile ilgili bilgileri verdikten sonra kendi argümanlarını destekleyecek rivayetleri kullanarak Hz. Peygamber ve Müslümanlar için çizmek istediği portreyi ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken ayetlerin kullanımında tutarsızlık sergilemiş ve ayetleri bazen bir kaynak gibi kullanırken bazen de bu ayetlerin duruma ve ihtiyaca göre Hz. Muhammed tarafından uydurulduğunu söyleyerek kendisiyle çelişmektedir.

2.12.9. Benî Kaynuka Gazvesi

Hicretle birlikte Hz. Peygamber ve Müslümanlar yaşamlarını sürdürdükleri Medine'de farklı etnik köken ve dinlere mensubiyeti olan insanlarla birlikte yaşamak durumundaydılar. Medine'de farklı kabilelere mensup müşrik Araplar, yaklaşık yirmiden fazla Yahudi Kabilesi ve az sayıda Hristiyan yaşamaktaydı. Medine'nin asıl unsurlarını Evs ve Hazrec kabileleri oluşturmaktaydı. Ama aralarında çoğu zaman kanlı savaşlar olabiliyordu. Yahudi kabileler arasında nüfus ve güç itibarıyla Benî

²⁹¹ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 225, 233“Savaşın sebebi konusu başta olmak üzere ayetlerin ve konu ile ilgili rivayetlerin değerlendirilmeleri hakkında daha geniş bilgi için bkz.” 222-236.

Nadîr ve Benî Kurayza Yahudileri ön plana çıkmaktaydı.²⁹² Arap kabileler çoğu zaman birbirleri ile anlaşma yaparak müttefik olabiliyorlardı. Ahlaf, Araplar arasında önemli bir yere sahipti.²⁹³ Edward Sell, konuyla ilgili verdiği bilgilere özellikle buna dikkat çekerek başlar. Artık din bağının gelenekten gelen bu müttefiklik ruhundan (hîlf) daha değerli bir konuma geldiğini dile getirir. Sell, Benî Hazrec'ten bazı kişilerin Müslüman olmasıyla birlikte Benî Kaynukalılarının yalnız bırakıldığını, onların izole edilmiş bir hayat yaşamak zorunda kaldıklarına dikkat çeker ve Benî Kaynukalılarının dış müdahalelere açık hale getirildiğini söyler. Böylece Kaynukalılarının Medine'de çaresiz bir şekilde bırakıldığını vurgular.²⁹⁴

Edward Sell'in yukarıdaki değerlendirmelerini daha iyi anlayabilmek için Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka üzerine yürümeden önce gerçekleşen bazı olaylardan bahsetmek yerinde olacaktır. Bedir Savaşına katılan Müslümanların galibiyet ve bol ganimetlerle Medine'ye dönmesi onları rahatsız etmişti.²⁹⁵ Müslümanların Bedir Savaşı'ndaki başarısı Yahudileri telaşlandırmış, onların kıskançlıklarını ve kinlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştu.²⁹⁶ Kuyumculukla uğraşan Yahudilerin en cesur grubu olan Benî Kaynuka Hz. Peygamber ile anlaşma yapmıştı.²⁹⁷ Fakat bu anlaşmayı ilk bozan taraf Benî Kaynukalılar olmuştu.²⁹⁸ Bardağı taşıran son olay şu şekilde gerçekleşmişti. Araplardan bir kadın, pazara getirdiği malı sattıktan sonra bir kuyumcuya gitmişti. Orada otururken Yahudilerden bir grup kadına uygun olmayan bir davranışta bulunmuştu.²⁹⁹ Fakat orada bulunan Yahudiler bununla kalmayıp kadından habersiz bir şekilde elbisesinin açılmasını sağlayacak bir tuzak kurdular.³⁰⁰ Kadın bu yapılanlardan habersiz bir şekilde ayağa kalkınca elbisesi açıldı. Orada

²⁹² Şulul, *Siyer-i Nebi*, 372.

²⁹³ "Câhiliye döneminde Araplar arasında yapılan ittifak; dostluk ve dayanışma yemini." Nadir Özkuyumcu, "Hîlf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 18/29, 30. Ayrıca bu konu da tarihsel örnekler için bkz. Algül, "DİA", 1998, 18/32, 33.

²⁹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 126; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 16.

²⁹⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/308; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/26, 27.

²⁹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/180, 181.

²⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/26, 27.

²⁹⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 313, 314; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/176; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/26, 27.

²⁹⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/176, 177; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/308, 309; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/4, 5.

³⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/176, 177; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/308, 309.

bulunanlar da onun bu haline gülüştiler. Kadının feryadı üzerine³⁰¹ orada bulunan Müslümanlardan birisi buna sebep olan Yahudi'yi öldürdü. Bunun üzerine de Benî Kaynukalılar kendi aralarında toplanarak o Müslüman'ı öldürdüler.³⁰² Edward Sell bu Müslüman kadının Kaynukalılar tarafından hakarete uğradığını kabul eder ve meydana gelen bu tatsız olay ve can kaybını savaşın sebepleri arasında görür.³⁰³

Benî Kaynuka Müslümanlarla aralarında olan anlaşmayı bozunca şu ayet indirildi.³⁰⁴ *“(Antlaşma yaptığın) bir kavmin hainlik etmesinden korkarsan, sen de antlaşmayı bozduğunu aynı şekilde onlara bildir. Çünkü Allah, hainleri sevmez.”*³⁰⁵ Bu ayetin nüzulünden sonra Allah Resûlü Benî Kaynuka üzerine yürüdü.³⁰⁶ Onları Benî Kaynuka çarşısında topladı onlara şöyle dedi: *“Ey Yahudiler! Allah'tan korkun ki Kureyş'in başına gelen felâketin bir benzeri sizin de başınıza gelmesin. Müslüman olun. Çünkü siz benim bir peygamber olduğumu biliyorsunuz. Kendi kitabınızda bunu buluyorsunuz. Allah da size bu hususta bir sorumluluk yüklemişti.”* Yahudiler ona, *“Ya Muhammed Sen bizi, kavmin gibi zannediyorsun, bu yüzden aldanıyorsun. Sen harp bilgisi olmayan bir kavimle savaştın. Bu senin için bir fırsattı. Fakat; Allah'a yemin olsun ki, seninle harp edersek, bizim nasıl insanlar olduğumuzu o zaman göreceksin.”* diyerek Hz. Peygamber'e karşılık verdiler.³⁰⁷ Sell yukarda kaynaklarımızda var olan bilgiyi şu şekilde ifade eder: Kaynukalılar Müslümanlara Bedir'de biz sizin karşınızda olsaydık bu kadar kolay kazanamazdınız, diyerek övündüler. Sonrasında ise anlaşmayı bozmakla suçlandıklarını ifade ettikten sonra şu vahyin geldiği bilgisini verir. *“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah'ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah'ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız*

³⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47.

³⁰² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/176, 177; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/308, 309; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/4, 5; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/30, 31.

³⁰³ Sell, *The Life of Muhammad*, 16, 17; Sell, *The Life of Muhammad*, 127.

³⁰⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/177; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/309; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/480.

³⁰⁵ Enfâl 8/58.

³⁰⁶ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/480.

³⁰⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 313, 314; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/479; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/90; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/4; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/30; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/343.

karşılığı size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.^{308,309}

Edward Sell, gazvenin geri kalanı ile ilgili şu bilgileri vermektedir. Hz. Muhammed İslâm'ı kabul etmeyen Benî Kaynukalılar üzerine yürüdü. Onları on beş gün boyunca muhasara etti. Sonuçta mağlup olan Benî Kaynukalılar evlerinden çıkarıldı ve mallarına el koyuldu. Önce onların idam edilmesi amaçlanmaktaydı. Ancak eski müttefiklerinden Abdullah b. Übey'in arabuluculuğu sayesinde idam cezasından kurtuldular. Hz. Peygamber onlara daha hafif bir ceza verdi.³¹⁰ Edward Sell'in bu gazve ile ilgili olarak üzerinde durduğu Abdullah b. Übey'in Benî Kaynukalılar için yaptığı arabuluculuk, kaynaklarımızda Sell'in anlatımına uygun bir şekilde yer almaktadır. Ancak Sell daha kısa bilgi vermeyi tercih etmiştir.³¹¹

Edward Sell, Benî Kaynuka'nın Hz. Peygamber tarafından affedilmesi ile ilgili olarak Benî Kaynukalıların Abdullah b. Übey'e minnettar olduklarını vurgular.³¹² Hatta hayatlarını Abdullah b. Übey'e borçlu olduklarını söyler.³¹³ Ancak her ne şekilde olursa olsun, onları affedenin Hz. Peygamber olduğuna değinmemiştir. Burada Abdullah b. Übey'in bir aracı pozisyonunda olduğu ve onları affedenin Hz. Peygamber olduğu unutulmamalıdır. Sell olaylar karşısında Hz. Peygamber'in affetmeye istekli olmadığı ancak Abdullah b. Übey'i karşısına alamadığı için bunu yaptığını ifade etmektedir. Abdullah b. Übey'in güçlü pozisyonuna işaret ederek Hz. Peygamber'in bunu göze almak istemediğini iddia etmektedir. Hz. Peygamber'e alenen karşı çıkmasa da gizliden gizliye Hz. Peygamber'e karşı muhalefet eden Abdullah b. Übey isteseydi ve buna gücü yetseydi açıktan bir karşı duruş sergilemekten kaçınmazdı. O özellikle Bedir Savaşı'nın da kazanılmasıyla birlikte Müslümanların gücünün farkındaydı. Onun gücünün, Hz. Peygamber'in kararlarını etkileyebilecek bir konuma sahip olmadığı bir gerçektir. Sell'in, Hz. Muhammed'in Abdullah b. Übey'in gücünün farkında olduğu ve onu karşısına almayı ve ona rağmen bir şey yapmayı göze

³⁰⁸ Enfâl 8/60

³⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 126; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 17.

³¹⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 17; Sell, *The Life of Muhammad*, 126, 127.

³¹¹ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 313-315; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/176-181; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/47; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/479-483; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/4, 5; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/30, 31.

³¹² Sell, *The Life of Muhammad*, 127, 128; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 17, 18.

³¹³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 18.

alamadığı yönündeki yorumu tartışmaya açık bir değerlendirmedir.

Sell Hz. Muhammed'in bu gazve ile birlikte Yahudilere karşı yeni bir pozisyon belirlediğinden bahsetmektedir. Genel olarak bu düşüncesini eserinde belli aralıklarla da ifade etmektedir. Edward Sell Benî Kaynukalıların yalnız bırakıldıklarını ve saldırıya açık hale getirildiklerini vurgulayarak Medine'den çıkarılmalarıyla ilgili olarak Yahudileri de sorumlu tutmaktadır. Sell'e göre Yahudiler şayet birlikte hareket edebilselerdi böyle hazin bir sonuçla karşılaşmayacaklardı. Birleşmeleri için aslında bu, doğru bir zamandı. Çünkü ilerleyen zamanda bu birleşmenin onlara bir faydası olmayacaktı. Zamanla Müslümanların giderek güçlenmesinden dolayı başarılı olma şanslarını kaybedeceklerdi. Sell Hz. Peygamber'in şartlara göre hareket ederek Yahudilere karşı tutumunu değiştirdiğini ve onları yavaş yavaş sırası ile yok ettiğini ima etmektedir. Edward Sell kaynaklarımızda var olan bilgileri kullanmıştır. Ancak bunların yorumlanması söz konusu olunca duygularına hâkim olamamış yeri geldiğinde Mekkelilere yeri geldiğinde Yahudilere karşı sempatisini gizleyememiştir.

2.12.10. Uhud Gazvesi

Uhud Gazvesi hicretin üçüncü yılının Şevval ayında gerçekleşmiştir.³¹⁴ Bedir Savaşı'nda Mekke'li müşrikler ağır bir yenilgi alarak Mekke'ye dönmüşlerdi. Ebû Süfyân'nın başkanlığında ticaret için Suriye'ye gönderdikleri kervanın getirdiği mallar Dârünnedve'de bekletilmekteydi.³¹⁵ Çünkü mal sahipleri henüz Mekke'ye ulaşmamıştı.³¹⁶ Kureyş'in ileri gelenlerinden bazıları³¹⁷ Ebû Süfyân'a gelerek eğer Hz. Muhammed'e karşı savaşmak için bir ordu oluşturmak isterse kervandan elde ettikleri kârı vermeye hazır olduklarını söylediler.³¹⁸ Ebû Süfyân kervanda malları bulunanlara

³¹⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/199; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/33; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/311; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/39.

³¹⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/199; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/33; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/311; Ebû'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334) İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser fî funûni'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*, ed. ta'lik: İbrahim Muhammed Ramadan (Beyrût: Daru'l-Kalem, 1993), 2/6; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Ali b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 1/131.

³¹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/199.

³¹⁷ "Bu kişiler el-Esved b. el-Muttalib, Cübeyr b. Mut'im, Safvân b. Ümeyye, İkrime b. Ebû Cehil, El-Hâris b. Hişâm, Abdullah b. Rebi'a, Huveytib b. Abdüluzzâ, Huceyr b. Ebû İlḥâb" Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/199; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/311.

³¹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/33.

giderek “*Muhammet zulmetti ona karşı savaşmak için bize yardım edin ki böylelikle Bedir’de öldürülenlerin intikamını almış oluruz.*” dedi. Onlar da Ebû Süfyân’ın bu teklifini kabul ettiler. Mekkeli müşrikler hemen savaş hazırlıklarına başladılar ³¹⁹ Onların bu durumu Kur'an-ı Kerim’de şu şekilde açıklanmaktadır.³²⁰ “*Şüphe yok ki inkâr edenler mallarını (insanları) Allah yolundan alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara iç acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme sürüleceklerdir.*”³²¹

Kureyş, diğer Arap kabilelerini yardıma çağırmak için Amr b. el-Âs, Hübeyre b. Ebû Vehb, İbnü’z-Zib’arî ve Ebû Azze el-Cümâhî’yi gönderdiler.³²² Bu kişiler içerisinde Ebû Azze b. el-Cumâhi’nin özel bir durumu vardı. Bedir Savaşı’nda esir düşmüştü. Allah Resûlü’nden fakir ve ihtiyaç sahibi olduğunu söyleyerek kendisinden fidye almamasını istedi. Allah Resûlü’de onu karşılıksız bir şekilde serbest bırakmıştı. Fakat Safvân b. Ümeyye ona: “*Ey Ebû Azze! Sen şair bir kişinin dilinle bize yardım etmek üzere bize savaşa katıl.*” demişti. Her ne kadar Hz. Muhammed’in kendisine ihsanda bulunduğunu söyleyerek isteksiz davransa da onların isteklerini geri çevirmeyerek savaşa katılmaya karar vermişti.³²³

Mekkeliler yanlarına hem Bedir’de öldürülen Mekkelileri hatırlatmaları ve Müslümanlara karşı kışkırtmaları hem de savaştan kaçışları önlemek için kadınları da savaşa beraberlerinde götürmeye karar verdiler.³²⁴

Kureyşliler ve onlara diğer kabilelerden katılan Mekkelilerle birlikte müşriklerin sayısı üç bin kişiydi. Bunların yedi yüzü zırhlı olmak üzere orduda iki yüz süvari ve üç bin deve bulunmaktaydı.³²⁵ Hazırlıklarını yapıp Medine üzerine yürümeye

³¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/60; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/500; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 3/224; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 5/97; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (ö.354/965) İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, ed. thk. El-Hâfız es-Seyyid Aziz Bek (Beyrût: Kütübi’s- Sekâfiyye, 1996), 2/5; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefâyâtü’l-meşâhir ve’l-a’lâm*, 2003, 1/105.

³²⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/200; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/60; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/33.

³²¹ Enfâl 8/36.

³²² Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/200, 201; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/312.

³²³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/61; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/501; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1985, 94.

³²⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/33.

³²⁵ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/203; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/34; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/313.

karar verdiklerinde Abbâs b. Abdülmuttalib Hz. Peygamber'e bir mektup yazarak Benî Gıfâr kabilesinden bir adamla gönderdi. Mekkelilerin durumundan onu haberdar etti.³²⁶

Mekkelilerin savaş hazırlıklarından haberdar olan ve gördüğü rüyadan da bahseden Hz. Peygamber, Müslümanlarla istişarede bulundu. Hz. Peygamber Mekkelilere karşı Medine'de kalınarak karşı koyma taraftarıydı. Ancak Bedir Savaşı'na katılmamış bazı gençler söz alarak Medine'nin dışında Mekkelileri karşılamayı istediler. Onlar şehadeti arzuluyorlardı.³²⁷ “*Bizi düşmanımızın karşısına çıkar ve savaşalım. Onlar bizim korkak ve zayıf olduğumuzu sanmasınlar diyorlardı.*”³²⁸ Abdullah b. Übey, Hz. Peygamber'e Allah'a yemin ederek “*Ne zaman düşmanı dışarda karşıladıysak yenildik. Medine'de karşılamışsak galip geldik.*” diyerek Medine'de kalınmasının gerektiğini söyledi. Hz. Peygamber de Abdullah b. Übey ile aynı görüşteydi. Müslümanlardan Medine dışında karşılaşma arzusu içinde olanlar ısrarlarını sürdürünce Hz. Peygamber Medine dışında savaşmaya karar verdi. Fakat daha sonra Hz. Peygamber'e yaptıkları bu ısrarlı istekler nedeniyle pişman olduklarını, Hz. Peygamber'e kendi istediğini yapmasını söyledilerse de³²⁹ Hz. Peygamber “*Bir peygamberin silahını kuşandıktan sonra çıkarması doğru değildir.*” dedi.³³⁰ Medine'de yerine Abdullah ibn Mektum'u vekil olarak bırakarak³³¹ 1000 kişilik bir ordu ile Medine'den yola çıktı. Medine ile Uhud arasında bir yere geldiklerinde münafıklardan Abdullah b. Übey b. Selül üç yüz kişi ile birlikte geri döndü.³³² “*H. Muhammed beni dinlemedi çocukların sözünü dinledi.*” diyerek ayrılmasından sonra Müslümanlar yedi yüz kişi kalmışlardı.³³³

³²⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/203, 204.

³²⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/210.

³²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/63; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/500; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 5/301; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/8; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/14.

³²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/63; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/210; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/34.

³³⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/63; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/35; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/504; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/16; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/214.

³³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/199; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/63; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/35.

³³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/37; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/315; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/504; İbnü'l-Esr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/42.

³³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/37; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/14.

Savaşın seyrini değiştiren önemli bir olay da savaşta Hz. Peygamber tarafından görevlendirilen okçuların savaş sırasında bulundukları yerleri terk etmeleri idi. Allah Resûlü arkasına Uhud Dağı gelecek şekilde askerlerini konumlandırdı. Müslümanlara kendisinden emir gelmeden kesinlikle bir saldırı yapılmamasını söyledi.³³⁴ Ayneyn tepesine elli okçu yerleştirdi ve başlarına da Abdullah b. Cübeyr'i görevlendirdi³³⁵ ve “*Ganimet aldığımızı veya öldürüldüğümüzü görseniz bile bize yardım etmek için yerlerinizi terk etmeyin.*” diyerek onları uyardı.³³⁶

Savaşın başlaması ile birlikte iki taraf arasında çok şiddetli çarpışmalar olmaya başlamıştı. Müslümanlar bir üstünlük sağlamış artık müşrikler dağılmaya ve sağa sola kaçışmaya başlamışlardı. Müslümanlar ise onlardan geriye kalan ganimetleri toplamaya başlamıştı. Ayneyn tepesinde Müslümanlar bu durum karşısında kendi aralarında ihtilafa düştüler. Hz. Peygamber'in uyarılarına rağmen bazıları savaşın sona erdiğini söyleyerek ganimet toplamak için yerlerini terk ettiler. Bir grup okçu ise ayrılmayarak yerlerinde kalmayı tercih ettiler.³³⁷

Okçuların yerlerini terk ettiğini ve az sayıda kalan okçunun kaldığını gören Hâlid b. Velîd Müslümanların arkasından bir hamle yaparak süvarilerle birlikte saldırıya geçti. Beklenmedik bir anda müşrikleri karşılarında gören Müslümanlar büyük bir şok yaşadılar. Böylece savaşın seyri değişmiş, artık rüzgâr tersine dönmüştü. Bütün bu olaylar yaşanırken bir de Hz. Peygamber'in öldüğü şayiasının yayılması Müslümanların dağılmasına sebep olmuştu.³³⁸

Bu savaşta Allah Resûlü yaralanmıştı.³³⁹ Hz. Peygamber'in hayatta olduğu anlaşılmış onun yaşadığını anlayan Ebû Süfyân onu takip ederek Hz. Peygamber ve

³³⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/219, 220; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/37; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/42.

³³⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/219, 220; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/37; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 1/220; Diyarbekrî, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/423.

³³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/37; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 8/355.

³³⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/39; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/19; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/507, 508.

³³⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/229-232; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/39; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/318; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/510; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/44.

³³⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/243, 244; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/44, 45; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/39; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/514, 515; Zührî, *el-Megâzî*, 66.

onu koruyan Müslümanların bulunduğu yere gelmişti. Hz. Peygamber yaralı bir durumdaydı. Ebû Süfyân, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi sahâbîlerinde yanında olduğu bir zamanda gelerek onun yaşadığından emin olmak istemiş, sonrasında Bedir'in rövanşını aldığını söyleyerek seneye Bedir'de buluşalım demişti. Hz. Peygamber, Hz. Ömer'e kabul ettiklerini söylemesini istedi. Aralarında geçen bu diyalogdan sonra Ebû Süfyân geri çekilerek Mekke'ye doğru yola çıktı.³⁴⁰

Siyer kaynaklarından aktarmaya çalıştığımız Uhud Savaşı'nı şimdi Edward Sell'in verdiği bilgiler doğrultusunda ele almak istiyoruz. Bedir Savaşı'nın mağlubiyeti Kureyşlileri oldukça fazla etkilemişti.³⁴¹ Fakat Bedir'deki yenilginin haberi Mekke'ye ulaşınca, Mekkeliler üzüntülerini düşmanlarını sevindireceğini düşünerek ilk zamanlar acılarını bastırdılar. Ancak bu durum zamanla kontrol edilemez bir hal aldı ve Bedir'de ölenler için artık yas tutulmaya başlandı. Esir alınan Mekkeliler için fidye ödeme konusunda da yavaş davrandılar. Müslümanlara karşı güçlü görünmek istiyorlardı. Onlar ticaretle meşgul olan insanlardı ve onları intikam almak için kıskırtmak kolay değildi. Ancak Ebû Süfyân'ın etkisinin ağır basması ile birlikte bir misilleme kararı alınmıştı.³⁴² Sell, savaş öncesi Mekkelilerin durumu ile ilgili bu bilgileri vermektedir.

Sell, konuya dair açıklamalarını yaparken Hz. Peygamber'in Necid-Irak tarafından Suriye'ye giden bir ticaret kervanına Zeyd b. Hârise'yi komutan yaparak gönderdiği seriyye olan³⁴³ Karede Seriyyesi'ne değinerek ve Uhud Savaşı'nın öncesine dair bilgiler vererek savaşın sebeplerini açıklamaya çalışmaktadır.

Allah Resûlü Zeyd b. Hârise'yi Necd bölgesine gönderdi. Zeyd b. Hârise Karede bölgesinde su kaynaklarının bulunduğu bir bölgede Kureyşlilerin kervanına baskın düzenleyerek kervanın mallarını ele geçirdi.³⁴⁴ İbn Hişâm kervanda Ebû Süfyân'ın da bulunduğunu rivayet etmektedir.³⁴⁵ Bedir Savaşı'ndan sonra Kureyşliler artık Şam yolunu kullanmaktan çekinmeye başlamışlardı. Çünkü Müslümanlardan korkmaya başlamışlardı. Ticaretlerini devam ettirmek için yeni arayış içine girmişler

³⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/296, 297; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/327; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/48, 49; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/526, 527.

³⁴¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 117.

³⁴² Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 43.

³⁴³ Harman, "DİA", 2013, 43/487.

³⁴⁴ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 315.

³⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/50.

ve Irak yolunu kullanmaya karar vermişlerdi.³⁴⁶ Kervanın mallarının çoğu gümüşten oluşmaktaydı.³⁴⁷ Zeyd b. Hârise kervana su kaynaklarının bulunduğu Necid bölgesinde bir saldırı düzenleyerek kervanı ele geçirmiş fakat kervanda bulunanların çoğu kaçmıştı. Zeyd b. Hârise kervanı birkaç esirle birlikte Hz. Peygamber'in yanına getirmiş, Hz. Peygamber de kervandan ele edilen ganimeti paylaşmıştı. Karede seferi kısaca bu şekilde gerçekleşmişti.³⁴⁸

Edward Sell, Uhud Savaşı öncesinde yukarıda kısaca değindiğimiz Karede Seriyyesi'nden bahsederek Karede Seriyyesi'nin Uhud Savaşı'na etkisini şu şekilde açıklamaktadır: Mekkeli tüccarlar ticaret için her zaman kullandıkları Suriye yolunun güvenliğinin tehlikede olduğunu gördüler ve yeni bir arayış içine girerek alternatif olarak klasik batı yolu yerine Irak üzerinden gitmeye karar verdiler. Büyük ve zengin bir ticaret kervanı Medine'den yola çıkmıştı. Kureyşlilerin bu rota değişikliğinden haberi olan Hz. Muhammed, Zeyd b. Hârise komutasında 100 süvariden oluşan birliği onları takip için gönderdi. Zeyd b. Hârise iki esirle birlikte onların bütün mallarını Medine'ye getirdi. Ganimetler paylaştırıldı. Esirlere Müslüman olurlarsa hayatlarının kurtulacağını söylediler. Onlar da Müslüman oldular böylece hayatları kurtulmuş oldu.³⁴⁹

Edward Sell, Karede Seriyyesi ile ilgili bu girişi yaptıktan sonra Müslümanların barış istemediklerini ya da onların yağma arzusunun sağ duyularını bastırarak öne geçtiğini kanıtladığı değerlendirmesini yapmaktadır. Müslümanlar için bu değerlendirmeyi yapan Sell, Mekkeliler için şunları söylemektedir: Ticaretle uğraşan bir topluluk olarak ticaretin onlar için hayati bir önem taşıdığını söyleyen Sell, Mekkelilerin artık sessiz kalmayacaklarını ve Bedir üzerinden gitmenin, Doğu Irak rotasının ise onlar için tehlikeli olduğunu dile getirir.³⁵⁰ Uhud Savaşı'nın temel sebebinin Mekkelilerin ticaret kervanına Müslümanların sebepsiz yere saldırımları

³⁴⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/197; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/50.

³⁴⁷ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 315; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/50; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/492.

³⁴⁸ "Ayrıca Karede Seriyyesi ile ilgili daha geniş bilgi için bkz." İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 315; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/197, 198; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/50; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 3/32, 33; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/374; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/492; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 1/357, 358.

³⁴⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 133; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 44, 45.

³⁵⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 133; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 45.

olarak görmektedir. Sell Mekkelilerin varlığını sürdürebilmeleri için mücadele etmek zorunda olduklarını, artık hareket etmeleri için geçerli sebeplerinin var olduğunu ifade etmektedir.³⁵¹ Bedir Savaşı'nda aldıkları yenilgiden sonra Mekkelilerin karşılık vermek için büyük bir ordu hazırladıklarını ve 625 yılında Mekke'den yola çıkarak Medine yakınlarına yerleştiklerini söyler. Savaşın temel sebepleri olarak Hz. Muhammed'in yağma seferleri düzenlemesi, dolayısıyla ticaretle uğraşan Mekkelilerin ticaretlerinin büyük bir tehlike ile karşı karşıya kalması olarak görmektedir.

Sell, Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerini genel manada bir yağmalama faaliyeti olarak görmektedir. Bu yaklaşımını Uhud Savaşı'nda da göstermektedir. Uhud Savaşı'nın Hz. Muhammed ve Müslümanların yağmalama girişimine Mekkeliler tarafından verilen bir misilleme olarak görmektedir. Bütün suçu Mekkelilere atmanın adil bir yaklaşım olmayacağı değerlendirmesinde bulunmaktadır.³⁵²

Edward Sell, Müslümanların görüşleri söz konusu olduğunda eserlerinde sıklıkla fikir ve düşüncelerini yer verdiği Hintli Müslüman yazar Seyyid Emîr Ali'yi de Uhud Savaşı'na yaklaşımından dolayı eleştirmektedir. Onun Uhud Savaşı'nda Mekkelileri suçlu bulmasını ve Mekkelilerin intikam duygusu ile hareket ettiğini söylemesini eleştirerek onun Kureyş kervanını ele geçirilmesinden hiç bahsetmemesini eleştirmektedir. Mekkelilerin bu saldırı için haklı gerekçelerinin olduğunu savunmaktadır.³⁵³

Savaşın öncesi ile alakalı Sell şunları kaydetmektedir: Ebû Süfyân ve İkrime b. Ebû Cehil gibi akrabalarını Bedir Savaşı'nda kaybetmiş olanlar başta olmak üzere, yakın zamanda bir Kureyş ticaret kervanının Müslümanlar tarafından ele geçirilerek mallarının yağmalanması ve Mekke ticaretinin tehlike altında olması nedeniyle bir karşılık verilmesinin gerekli olduğunu düşünenler gerekli hazırlıklara başladılar. Bu duruma “*Şüphe yok ki, inkâr edenler mallarını (insanların) Allah yolunda alıkoymak için harcarlar ve harcayacaklardır. Sonra bu mallar onlara bir içi acısı olacak, sonra da yenilgiye uğrayacaklardır. İnkâr edenler toplanıp cehenneme*

³⁵¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 117, 118.

³⁵² Sell, *The Life of Muhammad*, 133; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 45.

³⁵³ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 45.

sürükleneceklerdir.”³⁵⁴ ayeti işaret etmektedir. Zeyd b. Hârîse’nin başarılı baskını Mekkeliler onlara bir şey yapmasa da Müslümanların onlara bir şey yapacağını gösterdi. Mekkeliler üç bin kişiden oluşan bir orduyu Ebû Süfyân komutasına verdiler. Ebû Süfyân on günlük bir yürüyüşün ardından ordusu ile birlikte Medine yakınlarına gelerek Uhud bölgesinde kamp kurdu.³⁵⁵ Orduda, Bedir Savaşı’nda akrabalarını ve arkadaşlarını kaybeden intikam çağrısı yapan kadınlar da vardı. Hz. Muhammed’in annesinin mezarına geldiklerinde Mekkeliler onun kemiklerini çıkarıp gerekirse kadınlarla takas etmeyi önerdiler ise de Ebû Süfyân bu fikri doğru bulmayarak kabul etmedi.³⁵⁶

Hz. Peygamber’in amcası Abbas’ın bir mektup yazarak Mekkelilerin durumu hakkında Hz. Peygamber’i bilgilendirmesi ile ilgili Edward Sell özetle şu bilgileri verir. Hz. Muhammed’in amcası Abbas Mekkelilerin yaptıkları hazırlıkları bir mektup yazarak Hz. Muhammed’e bildirdi. Hz. Muhammed bu mektubun doğruluğunu teyit etmek için Hubab b. Münzir’i Kureyş’in kamp kurduğu yere gönderdi. Hubab geri döndü ve Abbas’ın mektubunun doğru olduğunu söyledi.³⁵⁷ Hz. Peygamber Müslümanları toplayarak onlarla istişare etti. Savaşın savunma mı yoksa bir saldırı şeklinde mi olacağı konusunda Müslümanlar arasında hararetli tartışmalar oldu.³⁵⁸ Hamza b. Abdülmuttalib, Sa’d b. Ubâde ve bazı sahâbîler eğer burada kalırsak düşman bizim korktuğumuzu düşünecek ve diğer Arap kabileleri de cesaretlenip bize saldıracaklar dediler. Hatta Hamza düşmanla savaşıma kadar orucumu bozmayacağım diyerek yemin etti. Tüm bu ısrarlardan sonra Hz. Muhammed geri adım attı. Eğer sabırlı olurlarsa zaferin kendilerinin olacağını söyledi. Onlara savaş için hazırlanmalarını emretti. Bu karar bazılarında tereddüt oluştursa da saldırıyı isteyenleri sevindirdi. Medine’ye vekil olarak Abdullah ibn Ümmü Mektûm’u bırakarak Medine’den ayrıldılar.³⁵⁹ Aslında Hz. Muhammed akıllıca davranarak savunmada kalmak istemiş ancak özellikle coşkulu gençlerin savaşma isteği onun bu talebini geri çekmesine neden olmuştu.³⁶⁰ Müslüman ordusu bin kişi ile yola çıkmıştı

³⁵⁴ Enfal 8/36.

³⁵⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 134; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 46.

³⁵⁶ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 47.

³⁵⁷ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 47, 48.

³⁵⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 134; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*.

³⁵⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 49, 50.

³⁶⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 118.

fakat Medine’de kalınması fikri kabul edilmediği için memnun olmayan Abdullah b. Übey üç yüz adamıyla birlikte geri döndü. Edward Sell bunları aktardıktan sonra şöyle devam etmektedir. Bunların yanında iki grubunda tereddüt içinde olduğunu ancak buna Hz. Peygamber’in vahiy³⁶¹ getirerek engel olduğunu vurgulamaktadır. Ona göre üç yüz kişilik bir kayıp azımsanacak bir kayıp değildi ancak geriye yedi yüz cesur imanlı ve ölmeye hazır bir savaşçı vardı. Düşmanlarının kendilerinden fazla ve güçlü olmalarına rağmen onların cesaretleri kırılmadı.³⁶²

Savaşın kaderini belirleyen okçularla ilgili gelişmeleri ise Edward Sell şöyle aktarmaktadır. Hz. Muhammed, Abdullah b. Cübeyr komutasındaki elli kişilik okçular grubunu bulundukları noktadan ayrılmamaları konusunda uyardı. Müslümanların ne zafer ne de ganimet arzuları yerlerini terk etme sebepleri olamamalıydı. Savaşın ilk anında Müslümanlar üstün bir pozisyonda savaşı sürdürmekteydi. Mekke ordusu dağılmıştı. Ta ki okçular yerlerini terk edene kadar.³⁶³ Müslümanlar Hz. Muhammed’in yerlerinden ayrılmama emrini hatırlasalar her şey yolunda gidecekti. Yağmalama arzusu o kadar güçlendi ki komutanların uyarılarını dinlemeyerek peygamberin emrine karşı gelerek yerlerini terk ettiler. Mekkeli süvarilerin komutanı Hâlid b. Velîd okçuların yerlerini terk ettiğini görünce ani bir manevra yaparak Müslümanları arkadan kuşatıp büyük bir katliam yaptı. Artık savaşın üstünlüğü Mekkeliler’e geçmiş, Müslümanlar dağılmış ve Hz. Muhammed öldürüldü şayiası yayılmıştı. Bazı Müslümanlar “*Allah’ın vaadi nerede?*” diyorlardı. Mekkelilerin saldırıları zayıflamıştı. Bunun sebebi ise Hz. Muhammed öldürülmüşse geriye kalan Müslümanlara Mekkelilerin zarar vermeme isteği idi.³⁶⁴

Edward Sell spesifik bir konu olduğunda genel olarak ona değinmeyi ihmal etmemiştir. Hz. Hamza’nın öldürülmesinin Hz. Peygamber’i çok üzdüğünden bahsederken onun Hz. Hamza’nın parçalanmış cesedini gördüğünde çok üzülerken eğer Allah ona zafer verirse aynı şekilde yetmiş Mekkeliyi parçalayacağını söylediğinden bahsetmektedir. Sonrasında ise Allah’ın “*Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha*

³⁶¹ Âl-i İmrân 3/118-122.

³⁶² Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 50-52; Sell, *The Life of Muhammad*, 134-136.

³⁶³ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 52; Sell, *The Life of Muhammad*, 136.

³⁶⁴ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 52-56; Sell, *The Life of Muhammad*, 136-137.

hayırlıdır.”³⁶⁵ ayetiyle Peygamberi uyardığını dile getirdikten sonra konu hakkında yorum yapanların görüşlerine yer vermiştir. Sell yorumcuların Hz. Muhammed’in ayetin son mesajını dikkate alarak onlara hiçbir şey yapmamakla bilgece bir müsamaha gösterdiğini kabul ettiklerini söyler.³⁶⁶

Sell’in üzerinde durduğu bir diğer önemli husus ise Bedir Savaşı’nda meleklerin Sell’in ifadesi ile doğa üstü varlıkların yardımının bu savaşta mağlubiyetle birlikte çelişkili bir durumu ortaya çıkardığı iddiasıdır. Sell, Bedir Savaşı’nda yapılan bu yardımı peygamberliğinin bir kanıtı olarak öne sürüldüğünü fakat Uhud Savaşı’nda ise bu yardımın görülmemesinin onun peygamberlik iddiasına gölge düşürdüğünü ileri sürmekte ve Bedir’de kazanılan zafer ilahi yardıma dair büyük bir kanıt olarak ileri sürülürken Uhud’daki yenilginin ise Allah’ın artık onları yalnız bıraktığı, bu davayı terk ettiği fikrinin yayılmasına sebep olduğunu iddia etmektedir.³⁶⁷

Oryantalistlerin Kur'an-ı Kerim’e yaklaşımları konusunda bir fikir birliği olmasa da genel olarak vahiy kaynağı olarak Kur'an-ı Kerim’i kabul etmemekle beraber tarihi kaynak olarak değerlendirmişlerdir. Edward Sell Hz. Peygamber’in hayatını ele alırken ihtiyaç duyduğu zamanlarda Kur'an-ı Kerim ayetlerini tarihsel bir veri olarak kullanmaktan kaçınmamıştır. Sir William Muir, Margoliouth, Weil ve birçok oryantalist gibi Sell’de Kur'an-ı Kerim’in bir vahiy ürünü olduğunu kabul etmezken sağlam bir siyer kaynağı olduğunu kabul etmektedir.³⁶⁸ Edward Sell Hz. Peygamber’in Hz. Hamza’nın öldürülmesine sebep olan kişiler için söyledikleri ve sonrasında yaptıklarını, Hz. Peygamber’in kişiliği ile ilişkilendirilerek merhamet gösterdiğini ve bunu kimsenin inkar edemeyeceğini ancak bu sözlerin ona ait olmadığını bunların Cebrail tarafından getirilen ilahi bir vahiy olarak değerlendirildiğinden bu sözlerin Allah’a ait olduğunu iddia eder. Hz. Muhammed’in sadece kendisine vahyedileni tam olarak aktardığı varsayılırsa bu durumda Hz. Muhammed’e bir paye vermekten öte onun salt Allah’ın emirlerini yerine getirmek olduğu düşünülmesi gerektiğini savunur. Sell “*Eğer Müslümanlar peygamberin şefkatli olduğunu göstermek istiyorlarsa anlamsız olan ilham fikrinden*

³⁶⁵ Nahl 16/126.

³⁶⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 138; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 57, 58.

³⁶⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 118, 119.

³⁶⁸ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 114-127.

vazgeçmelidirler.” diyerek bu durumun bir çelişki oluşturduğu fikrindedir. Sell, böylelikle dolaylı olarak Kur'an-ı Kerim'in Allah tarafından vahiy yoluyla indirildiği düşüncesini de kabul etmediğini söylemiş olmaktadır.³⁶⁹

Edward Sell, her ne kadar Uhud yenilgisi sonrasında ölenler için kahramanlık hikayeleri anlatılsa da bu yenilginin Hz. Muhammed'in davası için büyük bir darbe olduğunu söyler. Bu mağlubiyet sonrasında Müslümanlar arasında birçok kişide meydana gelen hoşnutsuzluğun varlığından bahseder. Sell savaşta ölen yetmiş Müslüman'ın ölümünden daha tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalınan bu durumdan kurtulmak için zekâ ve beceri gereksinime ihtiyaç olduğunu, Hz. Muhammed'in ise bu konularda yetenekli biri olduğunu dile getirdikten sonra ayetlerle bu konulara açıklık getirmeye çalışmaktadır.³⁷⁰

Sell'e göre Yahudiler Uhud Savaşı'ndaki yenilgiden bahisle artık bu davayı Allah'ın terk ettiğini söyleyerek bu düşüncelerini yüksek sesle dile getirmeye başlamışlar ve bu argümanı ustaca kullanmaya başlamışlardı. Yahudilerin bu itirazlarını karşılamak, aynı zamanda kendi destekçileri arasındaki bu şüpheyi gidermek için peygamberin maharetini göstermesi gerekiyordu. Sell bu nedenle Hz. Muhammed'in Uhud Savaşı yenilgisinin kısmen mü'minler arsındaki ihtilaflar kısmen ise emre itaatsizlik ve kişisel güvenlik arzuları nedeniyle olduğunu açıklayan ayetleri ustaca ürettiği ve kullandığı düşüncesindendir.³⁷¹

Edward Sell, Abdullah b. Übey gibi düşünenler,³⁷² okçuların durumları,³⁷³ Müslümanların ellerindeki zaferi emre itaatsizlik yüzünden kaçırmaları, itaat ve inançlarının sağlamlığı için bir sınav olması³⁷⁴ gibi konulara açıklık getirmek için ayetleri kullanmaktadır. Bir diğer eseri olan “*The Historical Development of the Qur'ân*”ın giriş bölümünde verdiği bilgilerden de anlaşılacağı üzere³⁷⁵ Edward Sell Kur'an-ı Kerim'i Hz. Peygamber'in hayatını anlamada tarihsel bir kaynak olarak görmektedir.³⁷⁶ Ancak eserlerinde bu duruşu tutarlı bir şekilde sürdürdüğünü

³⁶⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 59.

³⁷⁰ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 62.

³⁷¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 119, 120.

³⁷² Âl-i İmran 3/156.

³⁷³ Âl-i İmran 3/152.

³⁷⁴ Âl-i İmran 3/140, 141, 165, 166.

³⁷⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, Giriş VII.

³⁷⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 139-141; Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 62-66.

söylemek mümkün değildir. Sell genel olarak mucizeler konusuna gelince yüzeysel bir değerlendirme yapmakla yetinmekte mutlaka değinmek zorunda kalırsa da bunları abartı olarak gören bir yaklaşım benimsemektedir. Mesela Bedir Savaşı'nda Kur'an-ı Kerim'de meleklerin yardımı sarıh bir şekilde bildirilmesine rağmen³⁷⁷ bunu kabul etmemektedir.³⁷⁸ Konu ile ilgili diğer ayetlere yer verirken ilahi yardım ayetlerine değinmemektedir.

Sell sonuç olarak ise şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Bu savaş sonucunda İslâm dini büyük bir terslikle karşılaşsa da bundan etkilenmedi, herkesin kabul ve itaat ettiği evrensel bir din oldu. Sonuç olarak mucizeleri bir kenara bırakır ve iddia edilen ilahi yardımları sadece tarihi bir olay olarak ele alırsak Bedir Savaşı'nın doğrudan sebebi Hz. Muhammed'in Mekkelilere ait bir kervanın ele geçirilme girişiminden Uhud Savaşı'nın ise Mekkeliler ait kervanın Müslümanlar tarafından başarılı bir şekilde ele geçirilmesinden kaynaklanmıştır. Sonuç olarak Sell'e göre bu iki çatışmada Mekkeliler ve Medineliler arasında duygu durumu ne olursa olsun saldırgan tarafın Mekkeliler olmadığı açıktır.³⁷⁹

Sell'in üzerinde durduğu bir başka husus ise konu ile ilgili olarak Kureyşliler tarafından hiçbir kaydın olmadığı dolayısıyla bütün bilgilerin Müslüman kaynakları tarafından gelmesi sebebiyle elde edilen bilgilerin tarafsız olamayacağını dile getirmesidir. Mekkelilerin ticari bir topluluk olduklarını, varlıklarını sürdürebilmeleri ve özgürlüklerini koruyabilmeleri için savaşmalarının gerekliliğinden bahseden Sell, Mekkeliler açısından bu iki savaş onlar için bir savunma savaşıydı ve Müslümanlar açıkça saldırgan taraftı diyerek saldırgan tarafın Müslümanlar olduğunu iddia etmektedir.³⁸⁰

2.12.11. Hamrâülesed Gazvesi

Hamrâülesed Gazvesi bazı kaynaklarda müstakil bir başlık olarak bazı kaynaklarda ise Uhud Savaşı ile birlikte ele alınmıştır. Sell, "*The Battles of Badr and of Uhud*" adlı eserinde Hamrâülesed Gazvesi'ni Uhud Savaşı ile birlikte

³⁷⁷ Enfal 8/8,9, Al-i İmrân 3/124, 125.

³⁷⁸ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 69.

³⁷⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 69; Sell, *The Life of Muhammad*, 145, 146.

³⁸⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 142.

değerlendirmiştir.³⁸¹

Allah Resûlü hicretin 3. yılında³⁸² Uhud Gazvesi'nden Medine'ye döndükten sonra³⁸³ Bilâl'i yanına çağırarak Müslümanlara düşmanı takip etmek üzere hazırlanmalarını için çağrıda bulundu. Ancak sadece Uhud Savaşı'na katılanların bu sefere çıkmalarına izin veriliyordu.³⁸⁴ Bununla birlikte bazı rivayetlerde Uhud Savaşı'na katılanlar ve katılmayanlarla birlikte Medine'den hareket edildiği de söylenmektedir.³⁸⁵ Allah Resûlü Uhud Savaşı'ndan sonra Müslümanlardan bir çok kişi yaralı olmasına rağmen müşriklerin Müslümanları zayıf görmemeleri ve Müslümanların güç ve kuvvetini onlara göstermek için yola çıkmıştı.³⁸⁶ Medine'den on mil mesafede olan el-Akîk yolu üzerinde Zülhuleyfe vadisinin sonunda bulunan Hamrâülesed diye bilinen yere kadar ilerlediler.³⁸⁷ Mekkeli müşrikler savaştan oldukça yorgun düşmüşlerdi. Yeni bir savaşı kaldırabilecek gücü kendilerinde göremedikleri için Uhud'daki zaferin ardından fazla oyalanmadan Mekke'ye geri döndüler. Böylece Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bir karşılaşma olmadı.³⁸⁸

Edward Sell konu hakkında şunları kaydetmektedir. Hz. Muhammed Mekkelilerin mücadeleden erken çekildikleri bu yüzden pişman oldukları duyumunu aldı. Bu sebeple olası bir saldırıya karşı hazırlıklı olmak için ve Müslümanları cesaretlendirmek için birçok yaralı asker olmasına rağmen herkesten düşmanın peşinden gitmek için hazırlanmalarını istedi. Hz. Muhammed Müslümanlar ile birlikte Hamrâülesed'e kadar geldi. Mekkeliler oradan bir gün önce geçmişlerdi. Ma'bed el-Huzâi Mekke ordusu ile karşılaştığında Müslümanların gücünü abartarak anlatmış Ma'bed'in anlattıklarından etkilenen Mekkeliler geri çekilme kararı almışlardı. Hz. Muhammed ve Müslümanlar burada üç gün kaldılar, sonra Medine'ye döndüler.³⁸⁹

Sell Müslümanların Hamrâülesed'de kaldığı süre göz önünde

³⁸¹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 60, 61.

³⁸² Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/338.

³⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/45; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviye ve ahhârü'l-hulefâ*, 1/230.

³⁸⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/334; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/45; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/338; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/534.

³⁸⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/338.

³⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/52.

³⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46.

³⁸⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/338.

³⁸⁹ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 60, 61.

bulundurulduğunda bu durumun Müslümanların düşmanla bir çatışmaya girmek istemeyişini gösteriyor olabileceğini vurgularken diğer taraftan bu askeri gelişmenin amacının Müslümanların Arap kabileler arasında yenilmiş bir topluluk olarak görülmesini engellemek ve Medine'ye karşı bir saldırı yapılmasına mani olmak olduğu yorumunu yapmaktadır.³⁹⁰

Savaşın sebebi ile ilgili olarak siyer kaynaklarında düşmanı korkutmak, onları takip ederek kendilerinin güçlü olduğunu ve yaşanan gelişmelerin kendilerini yıldırmadığını göstermek,³⁹¹ düşmana karşı bir göz dağı vermek, hala güçlü olduklarını kanıtlamak,³⁹² müşriklere Müslümanların gücü ve kuvvetinin yerinde olduğunu göstermek,³⁹³ Uhud Savaşı'ndan dönen müşriklerin tekrar geri dönerek Medine'ye saldırılarını önlemek amaçlarından söz edilmektedir.³⁹⁴ Hamrâülesed Gazvesi'nin sebeplerine eserlerinde yere veren müelliflerin bazılarının aynı veya benzer olmakla beraber farklı sebepleri zikrettiğini görmekteyiz.³⁹⁵ Sell'in verdiği bilgilerin siyer kaynaklarında verilen bilgilerle uyumlu olduğu görülmektedir.

2.12.12. Ebû Seleme Seriyyesi

Hicretin dördüncü yılının Muharrem ayının başında Benî Esed üzerine gönderilen bir seriyyedir.³⁹⁶ Uhud Savaşı'nın sonuçlarıyla doğrudan ilişkili olan bu seriyye kısaca şu şekilde gerçekleşmişti.³⁹⁷ Uhud Gazvesi'nde Müslümanların başarısız olması Müslümanlara karşı müşrikleri cesaretlendirmiş, onların bu zamana kadar yapmaya güçlerinin yetemeyeceği düşüncesiyle erteledikleri düşüncelerini gerçekleştirme fırsatı vermişti.³⁹⁸ Müslümanların Uhud yenilgisiyle birlikte siyasi olarak zayıflamış olmasını, bunu değerlendirmek isteyen müşriklerin

³⁹⁰ Sell, *The Battles of Badr and of Uhud*, 60, 61.

³⁹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/101.

³⁹² Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/534.

³⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/52.

³⁹⁴ Buhârî, "Megâzî", 25.

³⁹⁵ "Hamrâülesed Gazvesi'nin sebepleri hakkında daha geniş bilgi için bkz." Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 247-249.

³⁹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/340; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/450; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/70.

³⁹⁷ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 267.

³⁹⁸ Aynur Uraler, "Mâriye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/28.

hareketlenmesine saldırı ve yağma planları yapmasına sebep olmuştur.³⁹⁹

Tay kabilesinden bir adam Resûlululah'ın ashabından akrabası olan birinin evinde misafir olmuştu.⁴⁰⁰ Taylı adam evinde kaldığı Müslüman'a Huveylid'in iki oğlu olan Tuleyha ve Seleme'nin kavimlerinde Müslümanlara karşı savaşmak için hazırlık yapmakta olduğu haberini verdi. Hz. Peygamber bu durumdan haberdar edilince Benî Esedliler üzerine sefer yapmaya karar verdi.⁴⁰¹ Ebû Seleme'yi yanına çağırarak ensâr ve muhacirlerden oluşan yüz elli⁴⁰² kişilik bir grupla Benî Esed bölgesine kadar gitmesini, onlar saldırmadan onlara ani bir saldırı düzenlemesini istedi. Bununla birlikte Allah'ın emrine aykırı davranmamalarını da onlara tavsiye etti. Müslümanlar Ebû Seleme komutasında hemen yola çıktılar. Amaçlarının gizli kalmasını istediklerinden dolayı bilinen yoları kullanmadan ilerlediler. Benî Esed topraklarına ulaştıklarında onların orada otlayan sürülerine saldırdılar. Üç çobanı esir aldılar fakat geri kalanlar kaçtı. Orada bulunan sürüleri alarak Medine'ye geri döndüler. Kaçabilenler Müslümanların bu saldırısından kabilelerini bilgilendirse de saldırma cesaretini gösteremediler. Müslümanlar da Medine'ye geri döndüler.⁴⁰³ Sefer kısaca bu şekilde gerçekleşmiştir. Bu seferle ilgili olarak Vâkıdî'nin ayrıntılı bilgi verdiğini görmekteyiz.⁴⁰⁴

Kaynaklarımızda verildiği şekliyle kısaca aktarmaya çalıştığımız Ebû Seleme (Katan)⁴⁰⁵ seferi hakkında Edward Sell'in verdiği bilgileri değerlendirmeye çalışacağız. Sell, Uhud Savaşı yenilgisinin Hz. Muhammed ve Müslümanların Arap yarımadasında prestijini düşürdüğüne, bunun sonucu olarak da yeni ayaklanmalara veya baş kaldırımlara sebep olduğuna dikkat çekmektedir. Sell an itibarıyla artık Müslümanların sadece saldıran değil, kendisine de saldırılan bir grup olduğu gerçeğini

³⁹⁹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 267.

⁴⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/341, 342; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46, 47.

⁴⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46, 47.

⁴⁰² "Vâkıdî sefer katılanların sayısını 120 bir başka yerde ise 125 olarak vermektedir." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/341, 343.

⁴⁰³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/340-346; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46, 47; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/450.

⁴⁰⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/340-346.

⁴⁰⁵ Uraler, "DİA", 2003, 28/28 "Bu sefer Ebû selem b. Abdülesed el-Mahzûmi'nin seriyyesi, Ebû selem'nin Katan Seriyyesi, Ebû Seleme b. Abdülesed el-Mahzûmi'nin Seriyyesi, Ebû Seleme b. Abdülesed'in Katana ve Benî Esed'e Seriyyesi şeklinde farklı başlıklar altında ele alınmıştır."; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/340; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/46; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/212; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 2/229.

dile getirmektedir. Hz. Muhammed, Uhud Savaşı yenilgisinden kısa bir süre sonra Benî Esed'in Medine'ye baskın yapmak niyetinde olduğu ve bunun için hazırlıklar yaptığını öğrendi. Beni Esed lideri Tuleyha'nın atlı ve develerden oluşan güçlü bir birliği vardı. Bu bilgileri veren Sell Hz. Peygamber'in akıllıca bir karar vererek Ebû Seleme ile birlikte muhacir ve ensârdan oluşan yüz elli kişilik bir Müslüman grubu onların üzerine gönderdiğini ifade etmektedir. Onlardan daha önce davranmak istiyordu. Hz. Peygamber Müslümanlara şu şekilde talimat verdi: *“Onlar sizin yaklaştığınızı anlamadan ve silahlı kuvvet toplamadan önce onların topraklarına ulaşın ve mallarını yağmalayın.”* Bu seferin sonucunda üç esir ve çok sayıda deve alındı. Elde edilen ganimetler Müslümanlar arasında paylaştırıldı ve bir kısmı Hz. Peygamber'e ayrıldı. Uhud'da aldığı yara tam olarak iyileşmeyen Ebû Seleme bu saldırının etkisiyle birlikte daha da kötüleşen yarası sebebiyle altı ay sonra öldü. Hz. Peygamber de onun eşi Ümmü Seleme ile evlendi.⁴⁰⁶ Edward Sell'in verdiği bilgilere bakıldığında kaynaklarımızda verilen bilgilerle aynı doğrultuda bilgiler olduğunu görmekteyiz.

2.12.13. Abdullah b. Üneys Seriiyesi

Uhud Gazvesi'ni müteakip Benî Lihyân kabilesinin lideri Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzeli'nin Medine'de Müslümanlara karşı bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğunu ve yanında yer alabilecek çok sayıda insan toplamaya başladığını haber alan Hz. Peygamber onu ortadan kaldırması için Abdullah b. Üneys'i görevlendirmiştir.⁴⁰⁷ Sell bu seriiyeye hem *The Life of Muhammad* hem de *Ghazwas and Sariyas* isimli eserlerinde yer vermektedir. Her iki eserinde de verdiği bilgiler aynı ancak *Ghazwas and Sariyas*'de verilen bilgiler ise daha fazla ayrıntı içermektedir. Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzeli'nin öldürülmesiyle sonuçlanan bu seriiye ile ilgili olarak Sell şu bilgileri vermektedir.

Benî Lihyân Müslümanlara karşı Süfyân b. Hâlid'in etrafında toplanarak Müslümanlar aleyhine tehditkâr bir tavır sergilemeye başladı. Bu durumun farkında

⁴⁰⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 18, 19.

⁴⁰⁷ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el- (ö. 207/823) Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, ed. thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989), 2/531, 532; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/619, 620; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; İsmail Lütî Çakan, “Abdullah B. Üneys el-Cühenî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 1/511.

olan Hz. Peygamber Süfyân'ı yok etmesi için Abdullah b. Üneys'i görevlendirdi. Abdullah b. Üneys Benî Lihyanlıların topraklarına ulaşınca kendisine kim olduğu sorulduğunda kendisinin Huzaa kabilesinden olduğunu söyledi. Abdullah daha sonra Süfyân'a Muhammed'in öldürülmesi için bir ordu hazırlamakta olduğunu söyleyerek kendisinin de bu orduda yer almak istediğini söyledi. Süfyan tarafından katılma izni verilen ve aralarına sızma girişimi başarılı olan Abdullah bir gece askerler uyurken bir yolunu bulup Süfyân'ın kafasını keserek Medine'ye kaçtı. Edward Sell bu bilgileri verdikten sonra Süfyân'ın kesilmiş başını Abdullah'ın Hz. Peygamber'e getirdiğini söyleyerek olay üzerinde yorumlar yapar.⁴⁰⁸

Abdullah b. Üneys tarafından Süfyân'nın kesik başının Hz. Muhammed'e getirildiğini ve bu durumun Hz. Muhammed ve Müslümanlar tarafından sevinç ve memnuniyetle karşılandığını söyleyen Sell, uzun bir süre onun başının ibret olması için sergilendiğini belirtmektedir. Bahse konu olan bu olay hakkında Müslüman yazarların görüşlerinin bir tür savunma olarak tanımlanabileceğini dile getirir. Edward Sell, onların Hz. Muhammed'in Süfyan'ı öldürme işini emretmediğini Abdullah'ın sadece istihbarat toplamak için casus olarak gönderildiğini görüşünü savunduklarını iddia etmektedir. Sell, Müslüman yazarların Süfyân'nın İslam'a karşı hasmane tavır ve çıkardığı fitneden dolayı yok edildiğini söylediklerini dile getirir. Sonrasında Sell, bu açıklamalar doğru olsa da olmasa da Hz. Muhammed'in Abdullah'ın yaptığı bu saldırıyı onayladığı ve bu saldırıyı yapan Abdullah'ı onurlandığını belirterek yaşanan bu hadisenin bütün sorumluluğunu Hz. Peygamber'e yüklemektedir.⁴⁰⁹

Sell, Abdullah b. Üneys'in Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî'yi öldürmesini düşmanla baş etmenin korkakça bir yolu olarak değerlendirmektedir. Sell, burada Süfyân'nın öldürülmesinden daha çok Abdullah b. Üneys'in, Süfyân'ı öldürmek için onların aralarına sızarak onlardan biriymiş gibi davranarak gerçekleştirmesini yani öldürme metodunu eleştirir.⁴¹⁰ Kaynaklarımızda Allah Resûlü'nün kendisine ve Müslümanlara karşı düşmanca bir kalkışma içerisinde olan Süfyân b. Hâlid'in öldürülmesi emrini verdiği bilgisi bulunmaktadır.⁴¹¹ Ancak Hz. Peygamber bu görevi

⁴⁰⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 19, 20; Sell, *The Life of Muhammad*, 142.

⁴⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 142; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 19, 20.

⁴¹⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 19, 20; Sell, *The Life of Muhammad*, 144.

⁴¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1955, 2/619, 620; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü 'l-kübrâ*, 2001, 2/47, 48; Taberî, *Târîhu 'r-rusûl ve 'l-mülûk*, 1967, 3/156; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n nihâye*, 1986, 4/160, 161;

verirken Abdullah'a bunu nasıl gerçekleştirmesi gerektiğini açıklayan bir bilgi vermemiştir. Aslında Hz. Peygamber kendisine ve Müslümanlara karşı zarar vermekte kararlı olan bir kişinin yok edilmesiyle daha sonra olması muhtemel büyük bir çatışmayı şimdilik önlemiş veya Müslümanlara yapılması muhtemel bir saldırıyı ötelemiştir denilebilir.

Fakat bütün bunların yanında Hz. Peygamber'in gerçekleşen bu olaya karşı tutumu hakkında Vâkıdî ve İbn Hişâm gibi müellifler Abdullah'a Süfyân'ın öldürülmesinden sonra bir asa vererek al bunu cennette dayanırsın dediğini aktarırlar. Abdullah b. Üneys'in gerçekleştirdiği bu hadisede Hz. Peygamber'in ve Müslümanların ona karşı bir tavır aldıkları veya eleştirdikleri bilgisi bulunmamaktadır.⁴¹²

Bizim şahsi düşüncemiz burada Süfyân b. Hâlid'in ortadan kaldırılmasının Hz. Muhammed ve Müslümanlara karşı yapılması beklenen saldırıyı ortadan kaldırmış olduğudur. En azından yapılacak başka saldırıları ötelediği düşüncemizi ifade etmiştik. Edward Sell ise bizim bu düşüncemizden farklı olarak Hz. Peygamber'in, yaptıklarının neye mal olacağını hesaba katmadığını söyleyerek Müslümanların başına gelecek olan olayların sorumluluğunu Hz. Peygamber'e yüklemek istemektedir. O bu düşüncesiyle Recî' Vak'ası'nın müsebbibi olan Süfyân'ın ortadan kaldırılması kararını veren Hz. Peygamber olarak görmektedir. Sell Recî' Vak'ası'nı Müslümanlar tarafından öldürülen Süfyân b. Hâlid'in intikamının alınması olarak değerlendirmektedir.⁴¹³

Edward Sell Recî' Vak'ası ve Süfyân b. Hâlid'in öldürülmesi olayını sebep sonuç içerisinde değerlendirmektedir.⁴¹⁴ Bu seriyye kısa bir süreliğine de olsa Medineli Müslümanları tehlikelerden korumuştur. Uhud Savaşı'nın etkileri Müslümanlar üzerinde etkisini halen sürdürürken Müslümanlar yeni bir saldırıya karşı hazır değillerdi. Dolayısıyla Abdullah b. Üneys'in Süfyân b. Halid'i öldürmesi,

Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/531, 532; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 4/40.

⁴¹² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/533; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/57; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/411; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/620.

⁴¹³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 20, 21; Sell, *The Life of Muhammad*, 143.

⁴¹⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 143; Sell, *The Life of Muhammad*, 20, 21.

gelmesi muhtemel bir saldırı tehlikesini engelledi.⁴¹⁵

Edward Sell, Süfyân b. Hâlid'in Abdullah b. Üneys tarafından öldürülmesi olayını Recî' Vak'ası'nın sebebi olarak görmekte ve olayı şu şekilde aktarmaktadır: Lihyân kabilesi kısa süre sonra Müslümanlardan intikamlarını almak için harekete geçti ve Adal ve Kâre kabilelerine giderek onları Müslümanlar aleyhine kışkırttı. Müslümanlardan intikam almak için aralarında anlaşarak Hz. Muhammed'den İslâm'ın ilkelerini öğrenmek ve Müslüman olmak istediklerini söyleyerek kendilerine bunun için öğretmen vermesini istediler. Hz. Peygamber onların bu isteklerine olumlu cevap verdi. Sonrasında Recî' kuyusu denilen yere gelindiğinde Benî Lihyân'ın silahlı adamları tarafından üç kişi öldürüldü, üç kişi de esir alındı. Bu sırada kaçmaya çalışanlardan birisi de taşlanarak öldürüldü. Böylece Süfyân'ın intikamı da alınmış oldu.⁴¹⁶

Sell'in verdiği bilgiler ve kaynaklarımızda geçen rivayetler çerçevesinde bakıldığında bazı Müslüman yazarların savunmacı yaklaşımı nasıl doğru bir yaklaşım olmayacaksa aynı şekilde bu ve benzeri olayları adeta bir fırsat olarak görerek Hz. Peygamber'in imajını zedelemeye çalışmak da doğru ve bilimsel bir yaklaşım olmasa gerektir. Edward Sell'in verdiği bilgileri kaynaklarımızda görebiliyoruz. Ancak şunu da belirtmek gerek ki olayın vuku bulduğu zaman diliminin ve şartların göz önüne alınarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu olayın öncesinde Mekkeli müşriklerin saldırısıyla Bedir Savaşı ve Uhud Savaşı yapılmış, birçok Müslüman şehit olmuştur. Süfyân b. Hâlid b. Nübeyh el-Hüzelî'nin amacı ortadayken ve böyle bir tehlike yaklaşırken Uhud Savaşı'nın Müslümanlar üzerindeki etkisinin de geçmediği de göz önünde bulundurulursa olaya yaklaşımımız daha sağlıklı olacaktır. Diğer taraftan bir toplumun ani bir değişime uğraması zordur. Dolayısıyla değişim tedricidir. Birçok alanda, İslam gelmeden önceki döneme ait kültür ve alışkanlıklar İslâm'ın esaslarına aykırı değilse devam etmiştir. Değiştirilmesi gerekli olanları İslâm zamana yayarak bir süreç içerisinde değiştirmiştir.

2.12.14. Bi'rîmaûne Seriyyesi

Bu seriyye ile ilgili olarak kaynaklarımızda farklı rivayetlerin bulunması

⁴¹⁵ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 372.

⁴¹⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 143; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 21,21.

araştırmacıların konu hakkında çeşitli görüşler ortaya koymasına sebep olmuştur. Bu farklı rivayetler zamanla bazı araştırmacıların görüşlerine kaynaklık etmesi bakımından oldukça önemlidir.⁴¹⁷ Birçok müsteşrik Hz. Peygamber'in dini ve insani yönünü görmezden gelerek Hz. Peygamber'in Bi'rîmaûne Seriyyesi'ni gönderme sebebi hakkında bazı iddialarda bulunmaktadır.⁴¹⁸

Uhud Savaşı'ndan sonra hicretin dördüncü yılında Safer ayında⁴¹⁹ Ebû Berâ Âmir b. Mâlik Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'e hediye vermek istemiş.⁴²⁰ Hz. Peygamber de müşriklerden hediye kabul edemeyeceğini söyleyerek⁴²¹ kendisini İslam'a davet etmişti.⁴²² Müslüman olmamakla beraber İslam'a karşı ilgi duyan Ebû Berâ, Hz. Peygamber'den Necid ehline ve kabilesine İslam'ı tebliğ edecek davetçiler göndermesini istedi.⁴²³ Müslüman olurlarsa onların İslam'a büyük katkı sağlayacaklarını⁴²⁴ ifade eden Ebû Berâ'ya Hz. Peygamber'in göndereceği kişilere Necid halkının kötülük etmesini hatırlatarak onların hayatlarından endişe ettiğini söylemesi üzerine Ebû Berâ onları himaye edeceğine ve koruyacağına dair Hz. Peygamber'e söz verdi.⁴²⁵ Bunun üzerine Allah Resûlü çoğu ensârdan olmak üzere ehl-i suffe'den yetmiş kişilik kurrâyı Ebû Âmir ile birlikte bölgedeki insanlara İslam'ı

⁴¹⁷ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 409.

⁴¹⁸ Ünal Kılıç, "Bi'rîmaûne Seferi (Sebepler, Sonuç ve Çıkar İlişkileri Bağlamında)", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3/1 (31 Mayıs 2003), 146.

⁴¹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/183; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/545; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/338; Halebî, *İnsânü'l-ıyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/64; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/375.

⁴²⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/48; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/545, 546; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/231, 232.

⁴²¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/546; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/58; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/338, 339; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/153; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 1/452.

⁴²² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/184; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/48; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/546.

⁴²³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/184; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/148; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/343.

⁴²⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346.

⁴²⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/184; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/546; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/339; Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es-Şerî (ö. 581/1185) Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* (Beyrût: Dâru İhyâ't-Turâsî'l-Arabî, 1991), 6/48; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mülûk ve'l-Umem*, 1992, 3/199.

ve Kur'an-ı Kerim'i öğretmesi için görevlendirdi.⁴²⁶ Bi'rimaûne ismi verilen yere geldiklerinde Hz. Peygamber'in kabile liderlerine iletilmek üzere verdiği yazılı mektubu Amr b. Sa'saa kabilesinin reisine vermesi için aralarından Haram b. Milhan'ı görevlendirdi. Haram b. Milhan Hz. Peygamber'in verdiği mektubu Ebû Ber'a'nın yeğeni Amr b. Tufeyl'e verdi ve onu İslam'a davet etti.⁴²⁷ Ancak Amr b. Tufeyl İslam'ı kabul etmemekle kalmadı, Haram b. Milhan'ı orada şehit etti. Sonrasında Benî Süleym'in kollarından olan Usay, Ri'l ve Zekvân kabilelerine haber salarak onlardan yardım istedi. Onların da katılımıyla oluşturulan birlik İslam davetçisi olan Müslümanları pusuya düşürerek iki kişi hariç tamamını şehit ettiler.⁴²⁸ Âmir b. Tufeyl ve ona destek veren Benî Süleym Kabilesinin Müslümanlara saldırı düzenlediği sıralarda kafilenin develerini otlatmakla görevli olduğu için orada bulunmayan Münzir b. Muhammed ve Amr b. Ümeyye bu saldırıdan kurtulmuştu. Saldırıdan kurtulan bir diğer kişi de ağır yaralı olduğu için öldüğü zannedilen Ka'b b. Zeyd en-Neccâr idi. Bu iki sahâbîden biri olan Münzir b. Muhammed arkadaşlarına yapılanlara kayıtsız kalamayarak mukavemet göstermek istese de orada şehit edilmişti. Âmir b. Tufeyl'in annesinin bir köle azat etme adağını yerine getirmesi sebebiyle Mudar kabilesinden olan Amr b. Ümeyye serbest bırakılmıştı⁴²⁹ Hz. Peygamber Bi'rimaûne'de Müslümanların başına gelenlerden dolayı büyük üzüntü duymuştu. Enes b. Malik "*Ben Allah Resûlü'nün Bi'rimaûne şehitlerine üzüldüğü kadar başka bir kimseye üzüldüğünü görmedim.*" diyerek sadece inandıkları dini insanlara tebliğ etmekten başka bir gayesi olmayan insanların şehit edilmesinin Hz. Peygamber'i ne kadar üzdüğünü ortaya koymaktadır.⁴³⁰ Yaşanan bu elim olaydan dolayı Hz. Peygamber o

⁴²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/48; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/346, 347; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/375; H. Lammens, "Bi'r Me'ûne", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1979), 2/608, 609.

⁴²⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/347, 348; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/48, 49; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/84; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/58, 59.

⁴²⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/347, 348; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/184, 185; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/49; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 398.

⁴²⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/347, 348; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/185; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 1/447; Lammens, "İA", 1979, 2/608, 609; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 412.

⁴³⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/51; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/69; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/267; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez- (ö. 1122/1710) Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/503.

kadar üzülmüştü ki bir süre⁴³¹ sabah namazlarından sonra Bi'rîmaûne hadisesine sebebiyet verenler için beddua etmiştir.⁴³²

Özellikle siyer ve meğazî kaynakları seriyyenin sebepleri hakkında genel olarak yukarıda dile getirdiğimiz sebepleri zikrederler. Ancak konu ile ilgili olarak farklı bir rivayet daha bulunmaktadır. Buhârî'nin Sahîh'inde geçen bu rivayette Benî Süleym'e mensup Ri'l, Zekvân ve Lihyân kabilelerinden bazı kimselerin gelerek aralarında husumet bulunan kabilelere karşı Hz. Peygamber'den yardım istemeleri üzerine Allah Resûlü'nün ensârdan kendi zamanlarında "Kurrâ" diye isimlendirilen yetmiş kişi ile onlara yardım ettiği bilgisi verilmektedir.⁴³³

Bi'rîmaûne Seriyyesi'nin gerçekleşme zamanı olarak 625 yılına işaret eden Edward Sell, bu seriyye öncesi gelişmeler hakkında şu bilgileri vermektedir. Ebû Berâ Hz. Muhammed'e gelerek kabilesine İslâm'ı anlatmak için elçiler gönderirse kabul etmemeleri için bir sebebin olmadığını söyledi. Ebû Berâ Müslüman olmamasına rağmen Hz. Muhammed tarafından kendisine nazik davranıldı. Benî Âmir kabilesinin Necd'te yaşadığını ve bu bölgede yaşayan kabilelerin çoğunun Kureyş'in müttefiki olması sebebiyle Hz. Muhammed göndereceği Müslümanların güvenliğinden duyduğu endişeyi dile getirdi. Onun bu endişesi için Ebû Berâ gerekli güvenliği sağlayacaklarına söz verdi. Hz. Muhammed birkaçı muhacir ve çoğunluğu Medinelilerden olmak üzere yetmiş kişiden oluşan Müslüman grubu onlarla birlikte gönderdi. Bir de onlara Necid liderine ulaştırmaları için bir mektup verdi. Fakat Benî Âmir'in yeğeni Amr b. Tufeyl'e liderliği devretmesi ile birlikte Amr b. Tufeyl verilen güven sözünü hiçe sayarak mektubu taşıyan elçiyi öldürdükten sonra Bedirde Müslümanlar tarafından bir kısmı öldürülen Benî Süleymlilerden yardım istedi. Onların yardımını ile birlikte şiddetli bir çatışma sonrasında Maûne kuyusu yakınında

⁴³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/350; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/51; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348) Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2003), 5/973; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/350, 351 "Kaynaklarımızda Hz. Peygamberin beddua etme süresiyle ilgili bir ittifak söz konusu değildir. Otuz veya kır gün gibi farklı rivayetler mevcuttur."

⁴³² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/350; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/51.

⁴³³ Buhari, "Meğazî", 26. "Ayrıca Buhri'nin Enes b. Mâlik'ten naklettiği bu rivayet için bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/50; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/348; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/82; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 1/229.

ikisi hariç bütün Müslümanları katlettiler. Yeğenin bu ihanetini duyan Ebû Berâ hastalanarak öldü. Olanları duyan Hz. Muhammed çok üzüldü ve günlerce hain saldırıyı gerçekleştirenler için intikam çağrısında bulundu. Doğal olarak bu durum Müslümanların putperestlere karşı bakışını olumsuz etkilemişti. Son olarak yaşanan bu gelişmeler sonra Hz. Muhammed'in daha dikkatli olmasına sebep oldu. Edward Sell'in Bi'rîmaûne Seriiyesi'ne dair verdiği bu bilgilerin temel İslam tarihi kaynakları ile uyumlu olduğu ifade edilebilir.⁴³⁴

Saldırıdan kurtulan iki kişiden biri olan Âmir b. Ümeyye'nin Medine'ye dönüş yolunda, Hz. Muhammed'in korumaları altında olduğunu bilmeyen Amr b. Ümeyye Benî Âmir'den iki kişiyi uykuları sırasında öldürdüğünü aktaran Edward Sell, Hz. Muhammed'in bu olaydan haberdar olunca üzüldüğünü, Vâkıdî ve Taberî'ye göre de onların diyetlerini ödediğini, onlardan alınan malları da iade ettiğini dile getirir.⁴³⁵

Edward Sell, "Ghazwas and Sariyas" ve "The Life of Muhammad" adlı eserlerinde Bi'rîmaûne Seriiyesi'ni ele almış ve bazı değerlendirmeler yapmıştır. Her iki eserdeki bilgiler büyük oranda birbirine benzemektedir. Ancak Ghazwas and Sariyas'da yer almayan fakat The Life of Muhammad adlı eserinde bu hadise hakkında yaptığı bir yorum dikkatimizi çekmektedir. Sell, Ghazwas and Sariyas adlı eserinde bu seriyyeyi klasik İslâm tarihi kaynaklarımızla örtüşür bir şekilde İslam'ı tebliğ amaçlı bir seriyye olarak görmekte iken⁴³⁶ daha sonra kalem aldığı The Life of Muhammad adlı eserinde ise bu seriyyenin daha çok askeri amaçla tertip edildiğini dile getirmektedir. Her iki görüşü de ifade etmesine rağmen son görüşün "Encyclopedia Islâm" da belirtilen görüş olduğunu kabul etmektedir. Sell, Bi'rîmaûne Seriiyesi'nin sebebi konusunda genel kabul edilen görüş yerine kaynağı Buhârî'nin Sahih'inde Enes b. Mâlik tarafından rivayet edilen ve daha az kabul gören görüşü kabul etmektedir. Sell, Bosworth'a dayanarak⁴³⁷ görüşlerini şu şekilde dile getirmektedir. Hz. Muhammed'den kabile anlaşmazlıkları için yardım istemişler o da yetmiş kişiden oluşan süvari birliğini göndermişti. Müslümanlar yenildiler ve bu talihsiz seferi örtbas etmek için de hadisçiler bu hikâyeyi icat ettiler. Bunun yanı sıra ayrıca o zamanlar

⁴³⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 21-23.

⁴³⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 23, 24.

⁴³⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 21-24.

⁴³⁷ Veccia Vaglieri Laura, "Khaybar", *Encyclopaedia of Islam-New Edition* (Leiden, 1997), 4/1232 "Daha geniş bilgi için bkz."

Medine’de yetmiş kurrânın olup olmadığının şüpheli bir durum olduğu değerlendirmesi yapar. Edward Sell öldürülen iki kişi için Hz. Muhammed’in diyet ödemesini gerekçe göstererek bir savaş durumunun söz konusu olduğu ve yetmiş kişinin böyle bir savaş durumunda öldürüldüğünü ileri sürer.⁴³⁸ Edward Sell’in yukarıda dile getirmeye çalıştığı görüşlerle varmak istediği nokta bu seriyyenin sebebinin İslam’ı tebliğ amaçlı olamadığı daha çok askeri hedefleri olan ve bu amaçla gönderilen bir seriyye olduğudur.

Tarafsız bazılarının dışında⁴³⁹ müsteşriklerin çoğu Hz. Peygamber’in bu seferdeki maksadının barışçıl bir amaç olmaktan öte bazı askeri mülahazalarla hareket ettiğini iddia etmektedirler. Edward Sell bu yaklaşımında yalnız değildir. Caetani Hz. Peygamber’in öldürülen Müslümanlara diyet talep etmemesine rağmen Müslümanlar tarafından öldürülen iki kişi için diyet ödenmesinin açıklamasını Müslümanların askeri bir seferinin başarısızlığının sonucu olarak görür. Dolayısıyla Caetani’ye göre Bi’rimaûne felaketi askeri bir başarısızlıktır.⁴⁴⁰ H. Lammes genel kabul gören rivayeti dile getirdikten sonra meğazi kitaplarında verilen bilgilerin mukayeseli bir şekilde değerlendirildiğinde anlaşılanın askeri bir sefer olduğu konusunda hiçbir şüphe kalmayacağını söyler. Ona göre Kur'an öğretmek için bu kadar kurraya gerek yoktur. Üstelik Medine’de bu kadar kurra da bulunmamaktadır.⁴⁴¹ Edward Sell’in çağdaşı David Samuel Margoliouth ise yetmiş kişinin İslam’ı tebliğ için büyük bir sayı olduğunu, ancak bunun yanında savaşmak maksadı da varsa bunun büyük bir rakam olmayacağını söyleyerek askeri amaçlı bir seriyye olduğunu ima etmektedir.⁴⁴² Edward Sell’in her zaman referans olarak kullandığı Sir William Muir ise kabile içindeki anlaşmazlıklara dikkate çeker. Muir, Müslümanların Bi’rimaûne’de şehit edilmelerinden hemen sonra Hz. Peygamber ile Amr b. Tufeyl arasında bir görüşme olduğuna dikkat çekmektedir. Muir’e göre bu görüşme, konusu ödenecek diyetler hakkındaydı. Muir, bu görüşmede Hz. Peygamber öldürülen Müslümanlar için bir

⁴³⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 144, 145.

⁴³⁹ “Bi’rimaûne Seriyyesi ile ilgili kaynaklarımızda geçen rivayetlerin ve müsteşriklerin görüşlerinin değerlendirilmesi hakkında geniş bilgi için bkz.” M. J. Kister, “Bi’rimaûne Seferi”, çev. Ünal Kılıç - Ali Aksu, *İSTEM* 1 (01 Haziran 2003), 181-199.

⁴⁴⁰ Leone Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 2/339.

⁴⁴¹ Lammens, “İA”, 1979, 2/609.

⁴⁴² Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 312.

diyet talep etmemişken, Müslüman Amr b. Ümeyye tarafından Benî Amir kabilesinden iki kişinin öldürülmesinin diyetinin ödenmesini Hz. Peygamber'in kabul etmesini bu seferin bir saldırı seferi olduğu fikrini doğruladığını savunmaktadır.⁴⁴³

Kaynaklarımızda bu sefer hakkında yeteri kadar bilgi verildiğini söylemek mümkündür. Fakat kaynaklarımızda verilen bilgilerin rivayet farklılıklarından dolayı tam olarak anlaşılamayan veya çelişkili gibi görünen rivayetlerden yola çıkan müsteşrikler Hz. Peygamber hakkında mesnetsiz iddialarda bulunmuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde her fırsatta Hz. Peygamber'i bir savaş peygamberi gibi gösterme çabası içerisinde olan müsteşrikler Bi'rimaûne Seriyyesi ile ilgili olarak da farklı rivayetler içerisinden genel kabul gören rivayetlerden ziyade daha az itibar edilen rivayetleri esas alarak bu sefer barışçıl amaçları olmayan daha çok savaş maksadıyla yola çıkılan bir sefer olarak görmektedirler.⁴⁴⁴

Hız. Peygamber'in Müslümanların gidecekleri bölgedeki kabile liderine iletilmek üzere bir mektup vermesi ittifak edilen bilgiler arasındadır. Bu husus onun amacının İslam'ı ve Kur'an-ı o bölgede yaşayan insanlara ulaştırmak olduğunu göstermektedir.⁴⁴⁵

Yaşanan bu hadiseden sonra Hız. Peygamber'in sinirlendiğini belirten Sell, devamında ise onun yaşanan bu felaketin haberini aldıktan sonra haliyle çok üzüldüğünü ve günlerce açıktan dua ederek hain saldırganlardan intikam çağrısı yaptığını söyler.⁴⁴⁶

Bi'rimaûne Seriyyesi'nde şehit olan Müslümanlar için Hız. Peygamber çok üzülmüştü.⁴⁴⁷ Tamamen insani amaçlarla yola çıkan İslam davetçilerini kendilerine güvence verilmesine rağmen geleneklere aykırı bir şekilde öldürülmesi Hız. Peygamber'i derin üzüntüye sevk etmişti. Kendisine ve Müslümanlara yapılan onca haksızlık karşısında beddua etmeyen Hız. Peygamber Bi'rimaûne'de Müslümanları şehit edenlere beddua etmiştir.⁴⁴⁸ Vâkıdî'de geçen bir rivayette Ebû Sâid el-Hudrî'nin Hız. Peygamber Bi'rimaûne'de şehit olanlara üzüldüğü kadar Uhud'da şehit olanlara

⁴⁴³ Kister, "Bi'rimaûne Seferi", 189, 190.

⁴⁴⁴ Kılıç, "Bi'rimaûne Seferi (Sebe, Sonuç ve Çıkar İlişkileri Bağlamında)", 141.

⁴⁴⁵ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hız. Peygamber'in Savaşları*, 410.

⁴⁴⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 23.

⁴⁴⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/51; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/69; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/269.

⁴⁴⁸ Fayda, "DîA", 1992, 5/196.

üzülmemişti dediği rivayet edilmiştir. Hz. Peygamber Müslümanları bu sefere farklı mülahazalarla göndermiş olsaydı muhtemelen karşılaşılması beklenen tehlikeler göz önünde bulundurulacak ve Hz. Peygamber'i bu kadar derinden etkileyen sonuçlar ortaya çıkmayacaktı.⁴⁴⁹

Bi'rîmaûne Seriyyesi ile ilgili olarak, oryantalistlerin görüşlerinden biri, seferi katılan Müslümanların sayısına dayanarak, bu seriyyenin barışçıl amaçlı olmadığı yönündedir. Bu düşüncede olanlar, bu seferin tebliğ amaçlı olsaydı bu kadar Müslümana ihtiyaç olmayacağını ve seriyyenin tebliğ amacından ziyade askeri amaçlı olduğunu kabul ederler. Ancak sefere katılan Müslümanların sayısından hareketle böyle bir sonuca ulaşmak doğru değildir. Diğer taraftan tebliğ için görevlendirildiği bölgenin tehlikeli ve kalabalık nüfusa sahip bir bölge olması da göz önünde bulundurulursa haklı bir gerekçe olarak Hz. Peygamber tarafından gönderilen Müslümanların sayısı artırılmıştır.⁴⁵⁰

2.12.15. Benî Nadîr Gazvesi

Müslümanların Medine'de hicretten sonra gün geçtikçe güçlenmelerini bir türlü kabul etmek istemeyen, onların başarılarını bir türlü içlerine sindiremeyen insanlar fırsat bulduklarında bu düşmanlıklarını göstermekten çekinmemişlerdir. Bu kişilerin başında Ka'b b. Eşref gelmekteydi.⁴⁵¹ Babası Tay kabilesinin Benî Nehban kolundan olan Ka'b b. Eşref'in annesi ise Benî Nadîr oğullarına mensuptur.⁴⁵² Babası bir Arap kabilesi olan Benî Nehban oğulları kabilesindendi ancak annesi Nadiroğulları kabilesine ait Yahudi geleneği devam ettirdiği için bir Yahudi olarak tanınan Ka'b b. Eşref, Araplar ve Yahudiler tarafından sevilen ve değer verilen bir insandı.⁴⁵³

Benî Nadîr Gazvesinin sebebi konusunda kaynaklarımızda iki farklı rivayet bulunmaktadır.⁴⁵⁴ Bu rivayetlerden birincisi şu şekildedir: Bi'rîmaûne olayında tuzağa düşürülerek şehit olan Müslümanların dışında sağ kalan iki kişiden biri olan Amr b.

⁴⁴⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/350.

⁴⁵⁰ Kılıç, "Bi'rîmaûne Seferi (Sebep, Sonuç ve Çıkar İlişkileri Bağlamında)", 147.

⁴⁵¹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 366.

⁴⁵² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 366; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/51; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/7; Franz Buhll, "Ka'b b. al-Aşraf", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1977), VI/4.

⁴⁵³ Mehmet Ali Kapar, "Ka'b B. Eşref", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2001), 24/3.

⁴⁵⁴ Nadir Özkuyumcu, "Benî Nadîr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2006), 32/275; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 404, 405.

Ümeyye ed-Damrî Medine'ye dönerken yolda Hz. Peygamber'den ahit ve eman alan iki kişiyi öldürmüştü.⁴⁵⁵ Amr, onlara Hz. Peygamber'in eman verdiğinden haberdar değildi.⁴⁵⁶ Amr b. Tufeyl Hz. Peygamber'e haber göndererek öldürülen kişilerin diyetini talep etmişti.⁴⁵⁷ Allah Resûlü yanında Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin de bulunduğu bir toplulukla birlikte⁴⁵⁸ Benî Nadîr yurduna giderek öldürülen iki kişinin diyeti için onların da katılmalarını istedi. Önce yanlılıkla ed-Damrî tarafından öldürülen şahısların diyetlerinin ödenmesi konusunda yardımcı olacaklarını söylediler.⁴⁵⁹ Medine sözleşmesine göre onların da bu diyetin ödenmesine ortak olmaları gerekiyordu.⁴⁶⁰ Allah Resûlü'ne karşı iyi davranıp onun bu isteğine olumlu cevap verdiler. Fakat Hz. Peygamber ve sahabeler Benî Nadîr Yahudilerine ait bir evin duvarının dibinde oturduğu esnada onu öldürmek için suikast düzenlemeye karar verdiler. Bu durumu fırsat bilerek Hz. Peygamber'in duvarının dibinde oturduğu evin üzerine çıkıp bir kaya parçası atarak onu öldürmeyi kararlaştırdılar.⁴⁶¹ Sellaam b. Mişkem onları bunu yapmaktan alıkoymak istediye de onun bütün uyarılarına rağmen Amr b. Cihâş bu görevi üstlendi.⁴⁶² Benî Nadîrlilerin bu ihaneti Hz. Peygamber'e bildirilince Allah Resûlü "*Ben yanınıza dönünceye kadar ayrılmayın.*" diyerek bir ihtiyacı varmış gibi yaparak oradan ayrıldı. Sonra Medine'ye döndü. Hz. Peygamber gecikince Müslümanlar onu aradılar Medine'ye döndüğünü anlayınca da onlar da Medine'ye döndüler.⁴⁶³

Benî Nadîr ile Benî Âmir arasında bir ittifak anlaşması vardı. Dolayısıyla Hz.

⁴⁵⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/351, 352; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/186; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/547.

⁴⁵⁶ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/547.

⁴⁵⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/551; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60.

⁴⁵⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60.

⁴⁵⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60.

⁴⁶⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/86; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/186; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 4/318.

⁴⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364, 365; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/551; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sāhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/354; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/86.

⁴⁶² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364, 365; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53, 54; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60.

⁴⁶³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364, 365; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53, 54; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/551, 552.

Peygamber kendilerine eman verdiği ve yanlışlıkla öldürülen Benî Âmirli iki kişinin diyeti için haklı olarak Benî Nadîrlilere gelmişti.⁴⁶⁴ Bununla birlikte onlar Medine'den sürülmelerine de sebep olan nedenlerin başında gelen Hz. Peygamber'e suikast girişimi, Medine Vesikası anlaşmasının ihlali demektir. Onlar bu hareketleriyle anlaşmanın kendilerine yüklediği sorumluluklarını yerine getirmeyerek anlaşmayı bozmışlardır.⁴⁶⁵

Diğer rivayet İslâm tarihi kaynaklarında şu şekilde geçmektedir. Bedir Savaşı'ndan sonra Mekkeli müşrikler Medineli Yahudilere bir mektup yazarak onları Müslümanlar ve Hz. Muhammed aleyhine tahrik etmişlerdi. Benî Nadîrliler bu tahrik ve kışkırtmaları neticesinde Medine sözleşmesini yok sayarak Hz. Peygamber'e bir suikast yapma planı hazırladılar. Hz. Peygamber'e bir elçi göndererek Yahudi din alimleri ile Hz. Peygamber'in belirleyeceği sahâbîlerin ortak bir yerde buluşarak konuşmalarını “*Eğer onlar sizi tasdik edip sana iman ederlerse biz de sana iman ederiz.*” dediler. Bu sayıyı önce otuz, daha sonra ise bu kadar sahabe arasında Hz. Peygamber öldürmenin mümkün olamayacağını düşünerek üç olarak belirlediler. Görünürde ilmi bir tartışma gibi görünmekle birlikte asıl amaçları bu vesile ile Hz. Peygamber'e bir suikast düzenleyerek onu öldürmektir. Müslümanlar tarafından anlaşılınması için alimlerin yerine suikastçılar yanlarına hançerlerini alarak hazırlanmıştı. Fakat Benî Nadîrli Yahudi bir kadının suikast planını Müslüman bir akrabasına haber vermesi suikastı başarısız kılmış ve Yahudilerin bütün planını boşa çıkarmıştı. Suikast planından haberdar olan Hz. Peygamber Yahudiler ile buluşma fikrinden vazgeçerek Benî Nadîrlilerle savaşmaya karar verdi.⁴⁶⁶

Benî Nadîrlilerin Medine'den sürülmeleriyle ilgili olarak bu iki rivayet karşımıza çıkmaktadır. Bu iki rivayet birbirinden farklı olmakla birlikte, değerlendirildiğinde ortak yönlerinin olduğu görülecektir ki o da her iki rivayetin Hz.

⁴⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/367; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/551; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/86.

⁴⁶⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/367; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53.

⁴⁶⁶ Zührî, *el-Megâzî*, 61, 62; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî (ö. 211/826-27) Abdürrezzâk, *el-Musannef*, ed. thk. Habîburrahmân el-Azâmî (Beyrût: el-Meclisü'l-İlmi, 1403), 5/358; Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebû Dâvûd*, 4/619; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/179; Zehebî, *Siyeru'l-âlemi'n-nübelâ*, 1985, 1/389; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/462; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 4/317.

Peygamber'i öldürmek için bir suikast planı içerdiği'dir.⁴⁶⁷

Yaşanan bu olaylardan sonra Hz. Peygamber Benî Nadîrlilere ihanet ettikleri için şehri terk etmelerini içeren emrini Muhammed b. Mesleme aracılığıyla onlara bildirdi.⁴⁶⁸ Benî Nadîrliler bu durumu önce kabullense de daha sonra Abdullah b. Übey onlara yardım edeceğini vaat ederek ısrarla şehri terk etmemelerini söyleyip gerekirse onlarla birlikte savaşacaklarına onları ikna etti. Ancak daha sonra barış istemek zorunda kaldılar.⁴⁶⁹ Hz. Peygamber onlara mallarından silah hariç götürbildikleri kadarını götürmelerine izin verdi. Medine'yi terk ederek onlardan bir kısmı Hayber'e bir kısmı da Şam'a gittiler.⁴⁷⁰

Edward Sell, Benî Nadîr Gazvesi'nin sebepleri arasında gösterilen iki farklı rivayetten Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin yanlışlıkla öldürdüğü iki kişinin diyetinin anlaşma gereği ödenmesi için Hz. Peygamber ve sahabelerin Benî Nadîr yurduna giderek onların da katılmasını istemesi ile ilgili gelişen olayları bu savaşın sebebi olarak görmektedir. Sell, "Ghazwas and Sariyas" adlı eserinde, Hz. Peygamber'in para ihtiyacı olduğunda Yahudilere saldırmayı alışkanlık haline getirdiğini dile getirerek konuya başlar. Ancak Sell'in neye dayanarak bu iddiada bulunduğunu onu bu düşünceye götüren sebeplerin neler olduğunu bilmek oldukça güçtür.⁴⁷¹ Onun bu fikri D. S. Margoliouth gibi bazı oryantalistler tarafından da dile getirilmiştir. Edward Sell de her ne kadar kaynak göstermese de onun bu fikre sahip olmasında Margoliouth'tan etkilenmesi muhtemeldir.⁴⁷²

Benî Nadîr Gazvesi'ne sebep olan olayı Sell şu şekilde aktarmaktadır. Hz. Peygamber öldürülen kişilerin diyetlerine onların da ortak olmaları için yanına Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali ve Talha'yı⁴⁷³ da alarak Benî Nadîrlilerden yurduna gitti. Onlar zengin bir kabileydi. Onlardan diyete katılmalarını istedi. Bu bilgileri veren Sell,

⁴⁶⁷ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 165.

⁴⁶⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/366; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/86.

⁴⁶⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/86; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/61.

⁴⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/191; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/554; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/61.

⁴⁷¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24.

⁴⁷² Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 313.

⁴⁷³ "Edward Sell Ghazwas and Sariyas isimli eserinde ise Hz. Peygamber'in yanında Hz. Ebûbekir, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin bulunduğunu ifade eder." Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24, 25.

öncelikle onların Benî Nadîrliler tarafından nazikçe karşılandıklarını dile getirir. Ancak Müslümanlar tarafından yapılan bu isteği küstahça yapılan bir davranış olarak görmektedir.⁴⁷⁴ Benî Nadîrlilerin diyet ödememelerini haklı çıkarmak adına şu gerekçeyi öne sürmektedir. Benî Nadîrliler diyet ödemeye katılma konusunda isteksiz davrandılar. Yaşanan bu gelişmelerde hiçbir rolleri olmadığı halde diyet ödenmesine katılmalarının istenmesi onlar için beklenmedik bir durum olduğu için kabul etmemiş olabileceklerini düşünmektedir. Sell devamında Hz. Peygamber'in aniden Benî Nadîrlilerin yanından ayrılarak Medine'ye döndüğünü bunun sebebinin de Cebrail tarafından kendilerine ihanet ettiklerinin bildirilmesi olduğunu söyler.⁴⁷⁵ Fakat Hz. Peygamber'in diyetin ödenmesine katkıda bulunmalarını onlardan istemesine sebep olan daha önce anlaşmaya varılan Medine sözleşmesinden bahsetmez.⁴⁷⁶

Edward Sell, bu olayın ayrıntılarının hadislerde yer aldığını fakat Yahudi literatüründe bununla ilgili bir malumata sahip olmadığımız için olaya şüphe ile bakılması gerektiğini dile getirmektedir. Diğer taraftan Sell'e göre şüphe uyandıran hususlardan bir tanesi de Kur'an-ı Kerim'de özellikle bu olayın anlatıldığı Haşr sûresinde bu olaya atıfta bulunulmamasıdır. Haşr sûresi'nde bu olaydan bahsedilmemesini gerekçe gösteren Sell, Benî Nadîrlilerin suikast yapma planı hususunda büyük şüphe olduğunu savunur.⁴⁷⁷

Edward Sell, yukarıda ifade ettiğimiz Benî Nadîrlilerin yurtlarından sürülmelerine gerekçe olarak ifade edilen iki sebebi de şüpheli görmekte ve onların yaşanan bu gelişmelerde haksızlığa uğradıklarını dile getirmeye çalışmaktadır. Benî Nadîrlilerin ise bu haksızlık karşısında her şeye rağmen nazikçe davrandıklarını söyleyip Benî Nadîr için haksızlığa uğramalarına rağmen Müslümanlara karşı nezaketlerini korumuş saygın bir topluluk olarak görmektedir.

Edward Sell, Muir ve S. W. Koelle'yi kaynak göstererek Ka'b b. Eşref'in

⁴⁷⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 145, 146; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24, 25.

⁴⁷⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24, 25; Sell, *The Life of Muhammad*, 145, 146.

⁴⁷⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü 'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; Halebî, *İnsânü'l- 'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/357; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve 'n nihâye*, 1986, 4/86; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti 'n-nebeviyye li 'bni Hişâm*, 1991, 6/186; Şâmî, *Sübü'l- 'l-hüdâ ve 'r-reşâd fî sîreti hayri'l- 'ibâd*, 1414/1993, 4/318; Mustafa Asım. Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2005), 4/278; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 225; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 405; Özkuyumcu, "DİA", 2006, 32/275.

⁴⁷⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24, 25; Sell, *The Life of Muhammad*, 145, 146.

suikasta kurban gitmeden önce Benî Nadîrlilere gelerek Hz. Muhammed'in kendilerinden kan parası isteyebileceğini eğer bunun için gelirse ona parayı vermemelerini söylediğini aktarır. Fakat Sell, "*Ghazwas and Sariyas*" isimli eserinde bu bilgiye yer verirken daha sonra kaleme aldığı ve aynı konuları ele alırken çok büyük benzerlik gösteren "*The Life of Muhammad*" adlı eserinde ise bu bilgiye yer vermemiştir.⁴⁷⁸ Ancak biz çalışmamız esnasında kaynaklarımızda bu bilgiyi doğrulayacak bir bilgiye ulaşamadık.

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Benî Nadîrlilerin yanından ayrılışından sonra Kinâne b. Suveyrâ⁴⁷⁹ tarafından Yahudilerin uyarılışını aktarmaktadır. Kinâne onlara Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmelerini onlara tavsiye etti. Aksi takdirde yurtlarından çıkarılarak, göçe zorlanacaklarını evlerini ve topraklarından koparılacaklarını söyledi. Ama onlar dinlerinden vazgeçmeyeceklerini söyleyerek bunu kabul etmediler. Daha sonra Muhammed b. Mesleme onlara Hz. Peygamber'in haberini getirdi. On gün içerisinde Medine'den ayrılmaları gerektiğini ayrılmayanların boynunun vurulacağını söyledi.⁴⁸⁰ Edward Sell Benî Nadîrliler'in Kinâne b. Suveyra'nın uyarılarına kulak asmadıklarını vurgulamaktadır. Sell'in aktardığı Kinâne b. Suveyrâ ile ilgili bilgileri İslam tarihi kaynaklarında bulmak mümkün.⁴⁸¹ Sell, Rivayetlerde daha çok geçen ve bu Kinâne b. Suveyrâ rivayetiyle benzeşen Sellâm b. Mişkem'in onlar için yaptığı uyarılardan ise Ghazwas and Sariyas adlı eserinde kısaca bahsetmekte ise de⁴⁸² The Life of Muhammad isimli eserinde ise Sellâm b. Mişkem'in onlar için yaptığı bu uyarılara yer vermemiştir. Kinâne ve Sellâm b. Mişkem'in Yahudilere uyarıda bulunduğu bu iki rivayete farklı bir perspektiften baktığımızda ikisinin de Benî Nadîrliler tarafından yapılan bu davranışın sonuçları olarak göçe

⁴⁷⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24, 25.

⁴⁷⁹ "Bu kişinin ismi Edward Seell'in Ghazwas and Sariyas'da Kinaya bin Suwair The Life of Muhammad adlı eserinde ise Kinayu bin Suwair olarak geçmektedir. Bu kişi ile ilgili kaynaklarımızda da Kinâne b. Suveyra, Kinâne b. Sûreya ve Kinâne b. Suriya gibi farklılıklar mevcuttur." Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 25; Sell, *The Life of Muhammad*, 146; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/365; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/552; Köksal, *İslam Tarih*, 2005, 4/282.

⁴⁸⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 146, 147; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 25, 26.

⁴⁸¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/365; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/552; Ebû Nuaym, *Delailü'n-nübüvve*, 490; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 13/251; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḥayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 4/319.

⁴⁸² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 29.

zorlanacaklarını onlara bildirmesidir.⁴⁸³ Anlaşılan o ki onların Hz. Peygamber'e planladıkları bu suikastın sonucunda Hz. Peygamber'in onlardan şehri terk etmelerini istemesi şaşırtıcı bir şey değildi. Onlar da bu yaptıklarının karşılığının ne olacağının farkındaydılar. Fakat bütün bunlara rağmen Edward Sell onların hainlik ettiklerine dair bir kanıt olmadığını savunarak ihaneti kabul etmez.⁴⁸⁴

Hz. Peygamber tarafından Muhammed b. Mesleme'nin haberinin kendilerine ulaşmasından sonra Benî Nadîr Medine'den ayrılmak için hazırlıklara başladılar. Ancak Abdullah b. Übey onlara yardımda bulunacağını vaat ederek şehri terk etmemelerini söyledi. Bununla birlikte Benî Nadîrliler kendilerine Benî Kurayza'nın da yardım edebileceğini umuyorlardı. Bu beklentilerle şehri terk etmekten vazgeçtiler. Hz. Peygamber'e haber göndererek *"Biz yurtlarımızı terk etmeyeceğiz, bize ne yapacaksan yap."* dediler. Müslümanlar onları yaklaşık olarak üç hafta kuşatmış ve bekledikleri yardımı alamayan Benî Nadîrliler teslim olmak zorunda kalmışlardı. Bu bilgileri veren Edward Sell Benî Nadîrlilerin bu kararı almalarında üç sebebi ön plana çıkarmaktadır. Birincisi; kalelerinde Müslümanlara karşı kendilerini koruyabileceklerine inanmaları. İkincisi; Mekkelilerden yardım alabilme ümidi. Üçüncüsü; Abdullah b. Übey'in onları Müslümanlara karşı savunmada yardım etme sözü. Bunlardan hiçbirisi gerçekleşmedi. Ancak Edward Sell bunlar içerisinde Benî Nadîrlilerin yenilgisinde özellikle Abdullah b. Übey'in rolüne dikkat çekmekte ve karşı karşıya kaldıkları bu durumdan onu sorumlu tutmaktadır. Ona şu cümlelerle sitem etmektedir.⁴⁸⁵ *"Abdullah ve arkadaşları Mekke'den yardım gelebileceğini veya Benî Nadîr'in kendi kalelerini savunabileceklerini düşünmüş olabilir; ama bu tavsiye iyi niyetli verilmiş olsun ya da olmasın, onlara yardım edemedi. Bunu yapmaya imkân bulup bulmadığı veya kasıtlı olarak niyetini bozup bozmadığı şüphelidir."*⁴⁸⁶ Edward Sell bununla da yetinmeyerek Abdullah b. Übey için Haşr sûres'indeki *"Kitap ehlinde o inkâr eden kardeşlerine, "Yemin ederiz ki, siz (Medine'den) çıkarılırsanız, muhakkak biz de sizinle beraber çıkarız. Sizin hakkınızda asla kimseye boyun eğmeyiz. Eğer size karşı savaşılırsa, size mutlaka yardım ederiz" diyerek münafıklık yapanlara bakmaz*

⁴⁸³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/365; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/553; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/357.

⁴⁸⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 26.

⁴⁸⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 147, 148; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 26, 27.

⁴⁸⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 26.

*mısın? Hâlbuki Allah onların kesinlikle yalancı olduklarına şahitlik eder. “Andolsun, eğer (kardeşleri Medine’den) çıkarılırsa, onlarla beraber çıkmazlar. Kendilerine karşı savaşılırsa, onlara yardım etmezler. Yardım edecek olsalar bile andolsun mutlaka arkalarını dönüp kaçarlar, sonra kendilerine de yardım edilmez.”*⁴⁸⁷” ayetlerinden hareketle onu samimiyetsizlikle suçlamaktadır. Sell, bu aşamada Abdullah b. Übey için samimiyetsizlik nitelemesine katılmaktadır. Görüldüğü üzere Edward Sell kendi fikir ve düşüncesine müsbet yönde katkıda bulunabilecek bilgiler söz konusu olduğunda Kur'an-ı Kerim ayetleri onu için muteber bir kaynak haline gelebilmektedir. Ama eserlerinde konulara yaklaşımında bu tutarlılığı görmek mümkün değildir.⁴⁸⁸

Benî Nadîrliler komşu kabilelerden ve Benî Kaynukalılardan yardım alamadılar. Buna rağmen onların müthiş bir direniş gösterdikleri düşüncesinde olan Sell şu açıklamaları yapmaktadır. Benî Nadîrliler’den görülmemiş direnişle karşılaşan Hz. Muhammed’in Araplarda bu zamana kadar görülmemiş bir uygulamaya karar vermesine sebep oldu. Hz. Peygamber Ebû Leylâ Müzenî ve Abdullah b. Selâm’a hurma ağaçlarını kesmelerini emretti. Edward Sell Yahudilerin Musa’nın getirdiği hükümlere aykırı bularak itiraz etmelerine rağmen Kur'an-ı Kerim’in hurma ağaçlarının kesilmesine izin verdiğini söyler. Edward Sell bu bilgileri aktardıktan sonra hurma ağaçlarının kesilmesini acımasızlık olarak nitelemektedir.⁴⁸⁹

Hz. Peygamber’in, Yahudilerin kalplerine korku salmak ve hurma ağaçlarının arkalarına saklanmalarını engellemek amacıyla hurma ağaçlarının kesilmesini emretmesi,⁴⁹⁰ Edward Sell’in üzerinde durduğu önemli bir konudur. Sell, hurma ağaçlarının kesilmesi meselesiyle ilgili yapılan tartışmalara da yer vermektedir. Sell’e göre bu ağaçların kesilmesi bazı Müslümanların kafasında soru işareti bıraktığı için bununla ilgili vahiy geldi. Kesilen bu ağaçlar meyvesiz ağaçlar da değildi öyle olsaydı bu şüpheler olmaz ve vahiy gelmezdi. Sell’e göre bu konuda Hz. Muhammed Arapların örfüne uymamış ve Musa’nın şeriatına aykırı davrandığı için bu konuda ayet indirilmiştir.⁴⁹¹ Bir bakıma Hz. Muhammed kendini bu ayetle temize çıkarmış ve yine

⁴⁸⁷ Haşr 59/11, 12.

⁴⁸⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 26, 27; Sell, *The Life of Muhammad*, 147, 148.

⁴⁸⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 27, 28; Sell, *The Life of Muhammad*, 147, 148.

⁴⁹⁰ İsmail Hakkı Atçeken, *Asr-ı Saâdet’te Yahudilerle Münasebetler* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2023), 137.

⁴⁹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 148; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 31.

başka bir ayet ile de elde edilen ganimetin büyük bir kısmını kendisi almıştır.⁴⁹²

Edward Sell Benî Nadîrlilerin Medine'den çıkarılmaları ile sonuçlanan Benî Nadir Gazvesi'nin sebepleri üzerinden konuya dair bazı tespitlerde bulunmaya çalışmaktadır. İlk olarak bu gazvenin en önemli nedeni olarak gösterilen Benî Nadîrlilerin Hz. Muhammed'i öldürme planı yaptığı görüşünü eleştirir. Bunu Benî Nadir Gazvesi'ni meşrulaştırmak için ortaya atılan bir iddia olarak görür. Bunun yeterince kanıtı olmadığını savunarak onların bunu yapmadığını düşünmektedir.⁴⁹³

Edward Sell, Cheragh Ali'nin⁴⁹⁴ Benî Nadir Gazvesi'ne yaklaşımından yola çıkarak hadislerin olaylara kaynaklık etmesindeki tutarsızlığa dikkat çekmektedir. Sell Cheragh Ali'nin, Nahle meselesiyle ilgili Hz. Peygamber'in orada yaptıklarını savunurken, Benî Nadîrliler hakkındaki hadisleri bir tarafa bırakarak, konu ile ilgili hadisleri çelişkilerle dolu tamamen tutarsız ve güvenilirmez bulurken Benî Nadîrlilerin mallarına el koyan kimseler hakkında ise güvenilir bir kaynak olarak görmesini eleştirmektedir. Bu şekilde bir yaklaşım gösteren Cheragh Ali'nin kendisiyle çelişmekte olduğuna dikkat çeken Edward Sell kendisinden övgü ile bahsederek güvendiği Sir William Muir'in görüşleri ile kendi düşüncesini ifade eder. Benî Nadîrliler Hz. Peygamber'in hayatına kast ettikleri iddiasıyla ilgili hadisleri tek taraflı ve efsanevi bilgiler olarak görür. Sell, bu alanda büyük bir otorite olarak gördüğü Muir'in bu objektif ve tarihsel eleştirisini değerli bulmaktadır. Diğer taraftan Kur'an-ı Kerim'de bir sûre (Haşr sûresi) Benî Nadîrliler'e ayrılmış olup, fakat bu surenin hiçbir yerinde Hz. Peygamber'e düzenlenmek istenen suikast planından bahsedilmemektedir. O halde bu mazeret bırakılmalı, başka sebepler bulunmaya çalışılmalıdır diyerek eleştirmektedir. Sell devamında bu gazvenin sebebini anlayanın çok zor olmayacağını, muhacirlerin fakir olduğunu, finansal olarak Medine'nin yerlileri olan ensâra bağımlı bir hayat yaşadıklarını, bununla birlikte daha önceki seriyye ve gazvelerde hatırı sayılır bir ganimet elde edememelerinden dolayı onlar için hemen yakınlarındaki Benî Nadir topraklarının Hz. Peygamber'in fakir ashâbı için değerli bir

⁴⁹² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 100.

⁴⁹³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 28.

⁴⁹⁴ "1849-1928 yılları arasında Hindistan'da yaşamış, 'A Critical Examination of the Life and Teachings of Mohammed, The Personal Law of the Mohammedanism, The Sprit of Islam' eserleriyle tanınan Hint asıllı Müslüman hukukçu ve siyasi lider. Hayatı ve eserleri için bk." Ahsan, "DîA", 11/112-113; Peter Hardy, *The Muslims of British India* (Cambridge: Cambridge at The University Press, 1972), 105-107.

mülk olacağını söyler. Edward Sell bütün bu sebeplerden yola çıkarak bu gazvenin, muhacirleri ensâra olan bağlılığından kurtarıp ekonomik bağımsızlığını sağlamak ve onarın hayatlarını kendi kendilerine idame ettirmek için yapıldığını ileri sürer. Öz bir ifade ile Sell'e göre bu gazve, ganimet elde etmek ve fakir olan muhacirin ekonomik bağımsızlığını sağlamak maksadıyla yapılmıştır.⁴⁹⁵

Sell'e göre Benî Nadir Gazvesi ile sürgün edilen Yahudilerin mallarıyla muhacirler kalıcı bir geçim kaynağına kavuşmuş oldular. Bunun yanında bu gazve Hz. Muhammed'e karşı muhalefetin her geçen gün zayıfladığını ve Yahudi kabilelerin ise kendi aralarında savunma amaçlı birleşemeyeceklerini gösterdi. Bu gazvenin sonunda aynı zamanda Hz. Muhammed'in prestiji de artmış oldu.⁴⁹⁶

Rudi Paret gibi bazı oryantalistler tarafından eleştirilen bir durumda Hz. Peygamber'in o dönemin geleneksel savaş kurallarına bazı durumlarda uymamasıdır. Benî Nadir Gazvesi sırasında hurma ağaçlarının Allah Resûlü tarafından kestirilmesini bu bağlamda değerlendirmektedirler.⁴⁹⁷ Bazı oryantalistler de Yahudilere karşı Hz. Peygamber'in tavrını doğru bulmayarak Uhud Savaşı'nda kaybettiği prestiji sağlamak için bir fırsat kolladığını savunur. Hz. Muhammed, kaybettiği itibarını elde etmek için Yahudileri kurban olarak seçti. Bu görüşün sahibi Carl Brockelmann'a göre Hz. Muhammed devamında çok da önemli olmayan bir sebepten dolayı bir bahane ile Benî Nadîr'e saldırarak onları kuşattığı, onların akıbetlerinin de diğer Yahudi kabileleri olan Benî Kaynuka'dan farklı olmadığı ve Medine'den sürülmekle sonuçlandığı değerlendirmesini yapmaktadır.⁴⁹⁸ Ancak Brockelmann bu görüşleri yukarıda ele aldığımız bilgilere ters düşmektedir. Nitekim buraya kadar verilen bilgilerden yola çıkarak Hz. Peygamber'in Benî Nadîrililere basit sebeplerle bir bahane uydurarak değil, onların aralarındaki anlaşmayı bozarak ihanet etmelerinden dolayı onlara karşı askerî harekât düzenlendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca hayatı boyunca antlaşmalara sıkı bir şekilde bağlı kalan Hz. Peygamber hiçbir zaman sebepsiz bir şekilde hiçbir topluluk ile savaşmamıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 30. 31.

⁴⁹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 148.

⁴⁹⁷ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 385.

⁴⁹⁸ Brockelmann, *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*, 30.

⁴⁹⁹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 166, 167.

2.12.16. Bedrû'l-Mev'id Gazvesi

Hicretin kırk beşinci ayında, zilkade ayının başında⁵⁰⁰ gerçekleşen bu gazvenin sebebi Ebû Süfyân'ın Uhud Savaşı'nı da savaş meydanından ayrılmadan önce savaşmak için gelecek yıl Bedrû's-Safrâ'da buluşalım diye tehditkâr bir çağrıda bulunması ve Hz. Peygamber'in de bu teklifi kabul etmiş olmasıdır.⁵⁰¹ Böylece henüz Uhud Savaşı sona ermeden yeni bir savaşın tarihi de belirlenmiş oluyordu. Bu gazveye Bedrû'l-âhire, Bedrû's safrâ, Bedrû's-suğrâ ve Bedrû's-sâniye gibi isimlerin⁵⁰² yanı sıra en yaygın olarak ise gazvenin sebebi ile ilişkili olarak önceden anlaşılan, sözleşilen Bedir anlamında Bedrû'l-Mev'id denilmektedir.⁵⁰³ Bedir, Cahiliye Dönemi'nde bütün Arapların toplandığı ve panayırların kurularak insanların alışveriş yaptığı ticari bir mekandı.⁵⁰⁴ Her yıl zilkade ayı geldiğinde sekiz günlüğüne orada pazar kurulurdu.⁵⁰⁵ Savaşmak için önceden belirlenen bu yerin rastgele belirlenen bir yer olmadığı hususu karşımıza çıkmaktadır. Burada bir bakıma iki topluluğun düellosunda kazanan taraf bütün Araplar arasında büyük prestij sağlamış olacaktı.⁵⁰⁶

Nu'aym b. Mes'ud el-Eşcâi Mekke'ye umre yapmak için gitmişti. Mekkeliler ona nereden geldiği sordular. Müslümanlar ve Hz. Muhammed hakkında sorular sorarak bilgi edinmek istediler. Nu'aym, Mekkelilere Medine'den ayrılmadan önce onların kendileri ile savaşmak için hazırlık yaptıklarını söyleyince⁵⁰⁷ Ebû Süfyân ondan Medine'ye giderek Müslümanların savaşmak için Bedir'e gelmelerini engellemesini ve propaganda yapmasını istedi. Çünkü Mekkeliler savaşmak için istekli değillerdi. Yirmi deve karşılığında Ebû Süfyân ile Nu'aym b. Mes'ud el-Eşcâi anlaştı. Nuaym Medine'ye geldi ve Müslümanların hazırlık yaptıklarını görünce

⁵⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/384; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/55; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/383; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/461.

⁵⁰¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/384; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/55; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/339, 340.

⁵⁰² Köksal, *İslam Tarih*, 2005, 4/350.

⁵⁰³ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 251.

⁵⁰⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/384, 385; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/56; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/257; Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/375.

⁵⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/384; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/56; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/357.

⁵⁰⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 253, 256.

⁵⁰⁷ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/560; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/237.

onlara⁵⁰⁸ “*Bu yaptığınız doğru bir tercih değil. Muhammed Uhud’da yaralanmadı mı? Sahâbîler öldürülmedi mi?*” gibi telkinlerde bulunarak onları savaştan vazgeçirmeye çalıştı.⁵⁰⁹ Bazı Müslümanlar yapılan bu propagandanın tesirinde kalarak savaşmak için isteksizlik gösterecekler de Allah Resûlü’nün hiç kimse katılmasa bile kendisinin tek başına Bedir’e gideceğini söylemesi ile onun savaşa katılma konusundaki kararlılığını gören bütün Müslümanlar Hz. Peygamber’e katıldılar ve hep beraber Bedir’e doğru yola çıktılar.⁵¹⁰ Ancak Mekkelilerin istedikleri olamamıştı çünkü onların planlarına göre Müslümanlar korkacak, katılmayacak onlar da Müslümanların Bedir’e gelmeyişi kendi lehlerine kullanmış olacaktı. Ebû Süfyan bir grup Mekkeliler ile beraber yola çıkmış ise de bir süre sonra arkadaşlarına “*Geri dönün bu sene bizim için verimli bir yıl değildir. Develerimizi ağaçlarında otlattığımız ve sütünü içtiğimiz bir yıl olmalı. Bu yılımız ise kurak bir yıldır. Ben dönüyorum siz de dönün.*” dedi.⁵¹¹ Safvân b. Ümeyye “*Ben sana söylemiştim. İşte gördün mü verdiğimiz sözde durmadığımızı gördüler ve cesaret aldılar.*” diyerek Ebû Süfyan’a serzenişlerini dile getirdi.⁵¹²

Medine’den yola çıkan Müslümanlar Bedir’e vardılar ve orada sekiz gün kaldılar. Yanlarında getirdikleri malları sattılar ve güzel kazançlar elde ettiler. Müşrikler kuraklığı bahane ederek Bedir’e gelmedikleri için Müslümanlar herhangi bir düşmanla karşılaşmadan tekrar Medine’ye döndüler.⁵¹³ Akabinde Allah Teâlâ şu ayeti indirdi: “*Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, “İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun” dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!” dediler. Bundan dolayı Allah’tan bir nimet ve lütufla kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah’ın rızasına uydular. Allah, büyük lütf sahibidir. O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor.*”⁵¹⁴

⁵⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/385, 386; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/56; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/237; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/102.

⁵⁰⁹ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/561; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/237.

⁵¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/386, 387.

⁵¹¹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/388, 389; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/209, 210; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/56.

⁵¹² Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/388, 389; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/56.

⁵¹³ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 1/387; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/56; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/561; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/257; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/340; Kastallâni, *Mevâhibü’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye*, ty, 1/208.

⁵¹⁴ “Bazı tefsir kaynakları bura da kast edilen kişinin Ebû Nuaym olduğuna işaret ederler.” Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 4/238.

Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.^{515,516}

Edward Sell bu gazveyi “*Ghazwas and Sariyas*” adlı eserinde Küçük Bedir Gazvesi başlığı altında ele almaktadır.⁵¹⁷ “*The Life of Muhammad*” adlı eserinde de kısaca yer verdiği⁵¹⁸ bu gazvenin ayrıntılarına “*Ghazwas and Sariyas*’da” yer vermektedir.⁵¹⁹

Genel anlamda Edward Sell’in bu gazve ile ilgili olarak verdiği bilgiler bizim konunun ilk kısmında İslam tarihi kaynaklarından aktarmaya çalıştığımız bilgilerle uyumludur. Sell bu gazvenin sebebini Uhud Savaşı esnasında Ebû Süfyân ile Hz. Peygamber’in “*Önümüzdeki yıl Bedir’de buluşacağız.*” şeklindeki sözleşmeleri veya ahitleşmeleri olarak görmektedir. Bu sebep genel İslam tarihi ve siyer kaynakları tarafından da rivayet edilen sebeptir.⁵²⁰

Edward Sell, Ebû Süfyân’ın kuraklık ve yiyecek kıtlığı sebebiyle savaşı ertelemek istemesini şüpheli bir durum olarak görmektedir.⁵²¹ Sell Ebû Süfyân’ın bu mazereti hakkında kesin bilgiye sahip olamayacağımızı ve aynı zamanda Ebû Süfyân’ın Uhud Savaşı sonrasında Hz. Peygamber’in gücü konusunda ne derece bilgi sahibi olduğunu bilmenin kolay olmayacağı bilgisini vermektedir. Nuaym b. Mes’ud Medine’ye casus olarak gönderilmiştir. Mekkelilerin büyük bir güç hazırlığı içerisinde olduklarını söyleyerek onların Bedir’e gitmelerini engellemek için Medine’de Müslümanlarla görüşmeler yapmıştır. İlk zamanlar bundan etkilenen Müslümanlar da sefer katılma konusunda bir isteksizlik olmuş, ancak daha sonra özellikle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in cesur duruşları ve Hz. Peygamber’in hiç kimse katılmasa bile kendisinin tek başına bu sefer çıkacağını söylemesi ile kararlılığını dile getirmesinin ardından bütün Müslümanların katılımıyla sefere çıkılmıştır.⁵²² Bu bilgileri veren Sell Hz. Muhammed’in bu sefer sonucundan oldukça memnun olduğunu ve bunula ilgili

⁵¹⁵ Âl-i İmrân 3/173-175.

⁵¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1996, 1/340.

⁵¹⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 33-36.

⁵¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 150, 151.

⁵¹⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 24-33.

⁵²⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 33; Sell, *The Life of Muhammad*, 150, 151.

⁵²¹ “Edward Sell Ebû Süfyân’ın kıtlık ve kuraklık mazereti öne sürerek Bedir’e gelmemesinin gerçekliği konusundaki şüphesini *Ghazwas and Sariyas*’da bahsederken daha sonra kaleme aldığı *The Life of Muhammad* isimli eserinde ise bu bilgiye yer vermemiştir.” Sell, *The Life of Muhammad*, 15, 151; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 33.

⁵²² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 33, 34.

bir vahiy üreterek yaşanan bu gelişmelere ilahi bir onay aldığını vurgular.⁵²³ Edward Sell'in bu gazve ile ilgili aktardıklarının muhteva bakımından genel İslam Tarih kaynaklarına muvafık olduğu görülmektedir.

2.12.17. Benî Mustalik (Müreysi) Gazvesi

Hiz. Peygamber, Huzaa kabilesinin bir kolu olan Mustalikoğulları kabilesinin lideri olan Hâris b. Ebî Dırâr'ın kendi kabilesi ve civar kabilelerden birçok kişi toplayarak Müslümanlar üzerine yürüme hazırlıkları içerisinde olduğunu öğrenmişti.⁵²⁴ Önce bu haberin doğruluğunu teyit etmek için Büreyde b. el-Husayb el-Eslemî'yi onların yanına gönderdi.⁵²⁵ Büreyde onlara ulaşarak onlara katılmak istediğini söyledi. Onlar da kabul etti. Böylece aralarına katılan Büreyde onların maksatlarını öğrenmiş oldu. Daha sonra “*Kavmimden bana itaat eden kimseler var onlarla birlikte tekrar döneceğim.*” diyerek oradan ayrıldı. Medine'ye dönerek Hiz. Peygamber'e durumu bildirdi.⁵²⁶ Allah Resûlü onlar saldırmadan önce bir tedbir almak üzere insanlara çağrıda bulundu. Hiz. Peygamber'in bu davetine icabet eden ashab ile Müreysî adı verilen onlara ait bir kuyunun etrafında karşılaşıldı. Yapılan muharebe Benî Mustalik'in mağlup olmasıyla sonuçlandı.⁵²⁷

Yine bu gazve esnasında Abdullah b. Übey b. Selül muhacir ile ensâr arasında yaşanan bir olayı fırsat bilip Müslümanlar arasına fitne sokarak onları tahrik etmeye

⁵²³ “İki topluluğun (ordunun) karşılaştığı günde başınıza gelen musibet Allah'ın izniyledir. Bu da mü'minleri ortaya çıkarması ve münafıklık yapanları belli etmesi içindi. Onlara (münafıklara), ‘Gelin, Allah yolunda savaşın veya savunmaya geçin’ denildi de onlar, ‘Eğer savaşmayı bilseydik, arkanızdan geldik’ dediler. Onlar o gün, imandan çok küfre yakın idiler. Ağızlarıyla kalplerinde olmayı söylüyorlardı. Oysa Allah, içlerinde gizledikleri şeyi çok iyi bilmektedir. (Onlar), kendileri oturup kaldıkları hâlde kardeşleri için, ‘Eğer bize uysalardı, öldürülmezlerdi’ diyen kimselerdir. De ki: ‘Eğer doğru söyleyenler iseniz kendinizden ölümü savın.’ Allah yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allah'ın, lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar.” Âl-i İmrân 3/166-169 Edward Sell bu ayetlerle birlikte Belâzürî'nin de ilişkilendirdiği “O şeytan sizi ancak kendi dostlarından korkutuyor. Onlardan korkmayın, eğer mü'min iseniz, benden korkun.” Âl-i İmrân 3/175 ayetinin de bu gazve ile ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 34, 35.

⁵²⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/404; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/59; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/90; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/341; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/604.

⁵²⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/404, 405; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/59, 60.

⁵²⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/405.

⁵²⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/407; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/90; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/60; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/341; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/604.

çalışmış, ancak Hz. Peygamber'in müdahalesiyle olay çok fazla büyümeden önlenmişti.⁵²⁸ Daha sonra Abdullah b. Übey gelerek yaptığı tahrik edici davranışları inkâr etmiş, o esnada Hz. Peygamber'in huzurunda bulunan ensârdan bazı sahabîlerin de telkiniyle Allah Resûlü onu affetmişti.⁵²⁹ Bu gazveye Hz. Peygamber ile bu zamana kadar sefer çıkmamış birçok münafık iştirak etmişti. Onların amacı cihat etmek değil ganimet elde etmektir.⁵³⁰

Bu gazve esnasında önemli gelişmelerden biri de esirler arasında bulunan Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızı Cüveyriye'nin, Sâbit b. Kays Şemmâs ve onun amca oğullarına düşmesiydi.⁵³¹ Cüveyriye onlarla kölelikten kurtulmak için mükâtebe akdi yapmıştı. Hz. Peygamber'e gelerek ondan yardım istedi. Hz. Peygamber ona “*Bundan daha hayırlısına var mısın?*” dedi. “*Kurtuluş bedelini ödeyeyim seninle evleneyim dedi.*” Cüveyriye bu teklife evet diyerek olumlu karşılık verince Hz. Peygamber onunla evlendi. Müslümanlar Hz. Peygamber'in Cüveyriye ile evlenmesinden dolayı “*Artık bunlar Allah Resûlü'nün akrabalarıdır.*” diyerek köle ve cariyeleri azat ettiler.⁵³² Hz. Âişe'den gelen bir rivaytte Hz. Peygamber Cüveyriye için “*Kavmine onun kadar bereket getiren bir kimse bilmiyorum.*” demiştir.⁵³³

Kaynaklarımızdan aktardığımız yukarıdaki bilgilerde olduğu gibi Edward Sell de aynı şekilde Benî Mustalik kabilesi reisi Hâris b. Ebî Dırâr'ın Medine'ye bir sefer yapmak için kendi kabilesi ve civar kabilelerden insan toplayarak savaş hazırlıklarına başlamasını bu gazvenin sebebi olarak görmektedir. Kaynaklarda var olan Hz. Peygamber'in kendisine gelen bu bilgilerin gerçekliği konusunda araştırma yapması için Benî Mustalıklere casus olarak Büreyde'yi gönderdiği bilgisini vermektedir. Müslümanların kesin bir zafer kazanarak birçok ganimet elde ettiğini vurgularken bu

⁵²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/290, 291; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/605; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/61; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/76; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/19; İbn Hacer, *el-İsabe fî temyizi's-sahabe*, 1995, 8/649; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/471.

⁵²⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/291.

⁵³⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/405.

⁵³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/263; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/411.

⁵³² İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 263; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/294, 295; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/610; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001.

⁵³³ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 263; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/411; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/295; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/610; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sāhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/50; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 4/347.

ganimetlerden de iki bin deve, birçok koyun ve keçi aynı zamanda iki yüz esir alındığından bahsetmektedir.⁵³⁴

Edward Sell'in seriyye ve gazvelerle ilgili genel düşüncesini daha önce ifade etmiştik. Sell'in görüşlerine genel manada seriyye ve gazvelerin ganimet maksatlı yapıldığı düşüncesi hakimdi. O, bu düşüncesini münafıkların sefere ganimet beklentileriyle katılmalarını örnek göstererek açıklamaya çalışmaktadır.⁵³⁵ Ancak bu noktada münafıkların beklentileri ile diğer samimi Müslümanların sefere katılma sebepleri ve beklentilerini benzer görerek hareket etmek yerine Müslümanların bu gazveden beklentilerini birbirinden ayrı değerlendirmenin daha doğru olacağı kanısındayız. Münafıkların dünyevi amaçlarından hareketle diğer Müslümanların da bu sefere katılma sebeplerini ganimet arzusu olarak belirlemek isabetli bir yaklaşım değildir.

Ensâr ve muhacir arasında yaşanan bir tartışma sırasında Abdullah b. Übey b. Selûl'ün nifak ateşini yakmaya çalışması ve Hz. Peygamber tarafından bunun güçlükle önlenişinden bahseden Sell, sonrasında münafıkların Müslümanların giderek artan gücünden memnun olmadıklarından bahsederek şunları eklemektedir. Bu olaylardan sonra onların davranışlarına ilişkin ağır ithamlar içeren Münâfikûn (ikiyüzlüler) sûresi indirildi. Müslümanların güç kazanması ile birlikte zamanla münafıkların muhalefet etme gücü kayboldu.⁵³⁶

Edward Sell bu gazve sonrasında esirler arasında bulunan Cüveyriye ile Hz. Peygamber'in evlenmesinden kısaca bahsetmektedir. Hz. Peygamber'in ona evlenme teklif ettiği onun da kabul ederek evlendikleri bilgisini vermektedir. Bütün Benî Mustalik esirlerinin serbest bırakıldığını da dile getiren Sell, buna vesile olan Cüveyriye için Hz. Âişe'nin "*Hiçbir kadın Cüveyriye kadar kavmine lütufta bulunmaz.*" sözünü aktarmaktadır.⁵³⁷ Hz. Âişe'nin bu sözünü ilk dönem kaynaklarımızda bulabiliyoruz.⁵³⁸

Edward Sell, Benî Mustalik gazvesi dönüşünde gerçekleşen ifk (Hz. Âişe'ye

⁵³⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 36.

⁵³⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 36.

⁵³⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 37.

⁵³⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 37; Sell, *The Life of Muhammad*, 157.

⁵³⁸ İbn İshâk, *Sîretü İbn İshâk*, 263; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/411; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/295; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/610; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/50.

atılan iftira) olayını şu şekilde değerlendirmektedir. Öncelikle bunun bir iftira olduğunu söyleyerek açıklamalarına başlamaktadır. Hz. Peygamber sefer çıkacağında kendisine eşlik edecek hanımını kura ile belirlerdi. Müreysî Gazvesi'nde Hz. Âişe ve Ümmü Seleme ona refakat etti. Hz. Âişe dönüş yolunda düşürdüğü gerdanlığını ararken onun devesinin hevdecinde olduğunu düşünerek Müslümanlar onsuz hareket etmişti. Daha sonra ordunun daha gerisinden gelen Saffan b. Muattal onu buldu ve ona eşlik ederek Medine'ye getirdi. Edward Sell bu olayı basit bir mesele olarak görmektedir. Bu mesele üzerinden hareketle skandal tacirlerinin olayı büyütür Hz. Peygamber ve kayın pederi Hz. Ebû Bekir'i suçlayarak onu incitmek, konumunu zedelemek istemişlerdir. Yoksa bu meselenin olağan bir mesele olduğu, buna ilişkin tartışmaların kasıtlı olarak çıkarıldığı kanısındadır.⁵³⁹

Hz. Âişe'nin itibarını zedelenmesi ile ilgili olay hakkında Sell'in fikirlerine benzemekle beraber daha ayrıntılı bilgileri çağdaşı bir oryantalist olan Margoliouth, çıkarılan bu dedikoduların sebebini şu şekilde açıklar: Hz. Âişe Hz. Peygamber eşi olmanın avantajlarının farkına varmış bunun yanı sıra kibirli yapısıyla çevresindeki insanları rahatsız ederek birçok düşman edinmişti. Bu olay hakkında neden kötü düşünüldüğünü anlamakta zorlandığını ifade eden Margoliouth, muhtemelen farklı cinsten olan insanların bir araya gelmesinin kötü düşüncelere sebep olmuş olabileceğini söyler. Bu şayianın yayılmasında bazı sebepler üzerinde duran Margoliouth, Hz. Âişe'den rahatsız olan Hasan b. Sâbit, Hz. Âişe'yi kıskanan Hz. Peygamber'in diğer eşleri aynı zamanda rakipleri olan ve Hz. Peygamberi zor durumda bırakmak için siyasi bir malzeme olarak kullanmak isteyenlerin bu duruma sebep olduğu fikrindedir.⁵⁴⁰ Sir William Muir de Hz. Peygamber'i huzursuz eden bu olay hakkında genel bir değerlendirme yaparak Arapların böyle konularda dedikodu çıkarmayı sevdikleri değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁵⁴¹

Hz. Âişe'yi yaşanan bu gelişmelerin fazlasıyla üzdüğünden ve sonrasında hastalanarak babası Hz. Ebû Bekir'in evine döndüğünden bahseden Sell, Hz. Peygamber'in birkaç hafta onun yanına uğramadığını dile getirir.⁵⁴² Hz. Peygamber,

⁵³⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 58; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 37, 38.

⁵⁴⁰ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 341.

⁵⁴¹ Muir, *The Life of Mahomet*, 1861, III/245, 246.

⁵⁴² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 38; Sell, *The Life of Muhammad*, 158.

ne yapması gerektiği konusunda Hz. Ali ve Üsâme b. Zeyd'e danıştı. Hz. Ali boşamasını tavsiye etmişti. Hz. Âişe bunu öğrendiğinde onu asla affetmedi. Bu sebeptendir ki Hz. Ali halife olduğunda ona muhalefet etmekten geri durmadı.⁵⁴³ Hz. Âişe'nin masumiyeti vahiyle Nur sûresi'ndeki ilk ayetlerle ispatlanmış oldu.⁵⁴⁴

2.12.18. Hendek Gazvesi

Hendek Gazvesi hicretin beşinci yılında gerçekleşmişti.⁵⁴⁵ Bu gazve Medine'yi savunmak için şehrin kenarlarına kazılan hendeklerden dolayı Hendek Gazvesi diye adlandırılmıştır.⁵⁴⁶ Bu gazveye aynı zamanda Yahudiler, Kureyşliler ve Araplardan birçok kabilenin gruplar halinde katılmasından dolayı “*Ahzâb Gazvesi*” de denmiştir. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Ahzâb sûresi 20 ve 22. ayetlerinde⁵⁴⁷ Hz. Peygamber'e karşı savaşmak için Mekke'den Medine'ye gelen düşman kuvvetleri kastedilmiştir.⁵⁴⁸

Bu gazve Hz. Peygamber'in yaptığı diğer savaşlardan siyasi, stratejik ve taktiksel bakımdan farklılıklar göstermektedir. Hz. Peygamber bu gazveye kadar belirli tek bir düşmana karşı mücadele ederken bu gazvede Arap yarımadasında mevcut birden fazla düşman grupla savaşmak zorunda kalmıştır.⁵⁴⁹ Bu savaş artık gün geçtikçe güçlenen Müslümanlara karşı Mekkeli müşriklerin en büyük saldırısıdır.⁵⁵⁰

Yahudilerden Benî Nadîr kabilesi Medine'den sürgün edildikten sonra büyük bir kısmı Hayber'e yerleşmişti. Bu durumu içlerine sindiremeyen Benî Nadîrliler Hz. Peygamber ve Müslümanları ortadan kaldırmak için harekete geçti. Huyey b. Ahtab ve Ebû'l-Hukayk gibi Benî Nadîr kabilesinin ileri gelenleri Mekke'ye giderek Ebû

⁵⁴³ Sell, *The Life of Muhammad*, 158.

⁵⁴⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 38; Sell, *The Life of Muhammad*, 158, 159.

⁵⁴⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/440; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/214; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/62; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/343.

⁵⁴⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 128; Muhammed Hamidullah, “Hendek Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998), 17/194.

⁵⁴⁷ “Düşman birliklerinin gitmediğini sanıyorlar. Düşman birlikleri (bir daha) gelecek olsa, isterler ki, (çölde) bedevilerin arasında bulunsunlar da size dair haberleri (gidip gelenlerden) sorsunlar. İçinizde ulunsalardı da pek az savaşlılardı.” Ahzâb 33/20. “Mü'minler, düşman birliklerini görünce, “İşte bu, Allah'ın ve Resûlünün bize vaad ettiği şeydir. Allah ve Resûlü doğru söylemişlerdir” dediler. Bu, onların ancak imanlarını ve teslimiyetlerini artırmıştır.” Ahzâb 33/22.

⁵⁴⁸ Şulul, *Siyer-i Nebi*, 434; Muhammed Hamidullah, “DİA”, 1998, 17/194; Emin Işık, “Ahzâb Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/195.

⁵⁴⁹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 128.

⁵⁵⁰ Şulul, *Siyer-i Nebi*, 434.

Süfîân nezdinde Kureyşlilere Hz. Peygamber'e karşı beraber savaşmayı teklif ettiler.⁵⁵¹ Yahudiler Kureyşlilere “(Müslümanların) kökünü kazıncaya kadar sizinle beraberiz.” dediler. Aralarında geçen konuşmalardan sonra Mekkelileri Müslümanlara karşı beraber savaşmaya ikna ettiler.⁵⁵² Mekkelilerin yaptıkları bu çağrıya olumlu cevap vermesinden sonra aynı kişiler Gatafanlılara geldiler. Aynı şekilde onları da Hz. Peygamber ile savaşmaya çağırdılar. Onlara Müslümanlara karşı savaşmayı kabul etmeleri durumunda Hayber'in bir yıllık hurma gelirini tekli ettiler. Gatafanlılar bu teklife çok sevinip hemen kabul ettiler.⁵⁵³ Gatafanlılardan sonra Benî Süleym kabilesine giderek onlara da benzer teklifte bulunarak onları da Hz. Peygamber'e karşı savaşmaya ikna ettiler.⁵⁵⁴ Böylece bu Yahudi heyeti tarafından bölgedeki bütün Arap kabileleri savaşa davet edilmiş hepsi de bunu kabul etmiş oldu.⁵⁵⁵

Ordunun ekseriyetini oluşturan Kureyşliler kendilerine katılan Gatafan, Fezâre, Benî Süleym⁵⁵⁶ ve diğer kabilelerle birlikte Medine'ye doğru hareket ettiler.⁵⁵⁷ Allah Resûlü'ne haber ulaşınca Selmân-ı Fârîsî'nin önerisiyle şehri savunmak için hendekler kazılmasına karar verildi. Hz. Peygamber her savaş öncesinde ashâbı ile istişare eder onların görüşlerini alırdı. Bu görüşmeden, Arapların genellikle kullanmadığı bir savaş taktiğiyle şehri savunma kararı alınmıştı. Hendek kazma çalışmalarına bizzat Allah Resûlü'nün kendisi de katılmıştır.⁵⁵⁸ Hendek kazma çalışmaları esnasında münafıklardan bir grup Allah Resûlü'nün bilgisi dışında, evlerine Hz. Peygamber'den izin almadan gidiyorlardı. Bir bakıma işi yavaşlatıyorlar ve savsaklıyorlardı. Fakat Müslümanlar ise bir ihtiyaçları söz konusu olduğunda

⁵⁵¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/441; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/214; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/341; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/65.

⁵⁵² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/214; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/565; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/254; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/408; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/408.

⁵⁵³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/442, 443; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/343.

⁵⁵⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/442, 443; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/343.

⁵⁵⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/343.

⁵⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/62; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/343.

⁵⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/215; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/566; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/65.

⁵⁵⁸ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/565; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/255, 256; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/65.

mutlaka Hz. Peygamber'den izin alıyorlardı.⁵⁵⁹ Kur'an-ı Kerim'de⁵⁶⁰ Yüce Allah münâfıkların bu durumuna dikkat çekerek onları şöyle uyarmaktadır. “(Ey inananlar!) Peygamberin (sizi) çağırmasını aranızda birbirinizi çağırmanız gibi tutmayın. İçinizden birbirini siper ederek sıvışıp gidenleri Allah gerçekten bilir. Artık onun emrine muhalefet edenler, başlarına bir belânın gelmesinden veya elem dolu bir azaba uğramaktan sakınsınlar.”^{561,562}

Müslümanlar hendek kazma işini tamamladıktan sonra muhtemelen on veya on iki bin kişiden oluşan ittifak düşman ordusu Medine'ye gelerek Uhud Savaşı'nın yapıldığı yere konakladı.⁵⁶³ Önceden Arap yarımadasında çok görülmemiş bu savaş stratejisi onları şaşırtmıştı. Müslümanlar üç bin kişilik İslam ordusuyla şehri savunmak için büyük çaba gösteriyorlardı.⁵⁶⁴ Şehri savunmak için Müslümanların açtığı bu hendeklerden oluşan bu savunma hattını düşman ordusu bir türlü geçememişti. İki grup arasında karşılıklı ok atışlarının dışında çok büyük çatışmalar olmuyordu. Diğer taraftan müşrikler savaşın bu kadar uzun süreceğini tahmin etmemişlerdi. Savaşın uzaması gün geçtikçe yeni ihtiyaçları ve problemleri beraberinde getiriyordu. Bu durum Müşrikleri zora sokuyordu.⁵⁶⁵

Ebû Süfyan Allah Resûlü ile anlaşmalarını bozmaları ve kendilerine katılmaları için Huyey b. Ahtab'ı Benî Kurayza'ya gönderdi. Önceleri ikna olmayan Benî Kurayza'nın lideri Ka'b b. Esed daha sonra Huyey'in teklifini kabul etti. Böylelikle Hz. Peygamber ile olan anlaşmaya ihanet ederek bozmuş oldu. Bu sırada bazı insanlara ümitsizlik ve korku duygusu hâkim olmaya başlamıştı. İmtihan büyüdü korku arttı ve

⁵⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/216; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/566, 567.

⁵⁶⁰ “Mü'minler ancak Allah'a ve peygamberine inanan, onunla beraber toplumu ilgilendiren bir iş üzerindeyken ondan izin almadan çekip gitmeyen kimselerdir. Senden izin isteyenler var ya işte onlar Allah'a ve Resulüne iman eden kimselerdir. O hâlde bazı işlerini görmek için senden izin isterlerse, içlerinden dilediğine izin ver ve onlar için Allah'tan bağışlama dile. Şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Nur 24/62. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/216; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/566, 567.

⁵⁶¹ Nur 24/63.

⁵⁶² İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/65.

⁵⁶³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/220; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/570; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/66; Muhammed Hamidullah, “DÎA”, 1998, 17/194.

⁵⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/220; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/63; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/570; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/66; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/256; İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*, 148.

⁵⁶⁵ Muhammed Hamidullah, “DÎA”, 1998, 17/195.

münafıklar ortaya çıktı. Onların bu durumunu Allah Teâlâ şu şekilde açıklar: “*Hani onlar size hem üst tarafınızdan hem alt tarafınızdan gelmişlerdi. Hani gözler kaymış ve yürekler ağızlara gelmişti. Siz de Allah’a karşı çeşitli zanlarda bulunuyordunuz.*”^{566,567}

Nuaym b. Mes’ûd henüz yeni Müslüman olmuştu. Fakat kavminin bundan haberi yoktu. Hz. Peygambere gelerek Müslüman olduğunu söyleyip ne emrederse yapmaya hazır olduğunu söyledi. Allah Resûlü savaş bir hiledir diyerek ondan düşmanlarını birbirlerine düşürmesini istedi.⁵⁶⁸ Nuaym onların yanına giderek onların aralarındaki güveni ortadan kaldıracak onun yerine şüphe uyandıracak konuşmalar yaparak onların birbirlerinden şüphelenmelerini sağladı. Böylece müşrikler arasına ayrılık düşüncesi girmişti. Hz. Peygamber bunula müşriklerin savaşı sürdürme direncini kırmayı amaçlamaktaydı.⁵⁶⁹

Hendek Gazvesi Müslümanların çok zor ve meşakkatli zamanlar geçirmesine sebep olmuştu. Sayı bakımından müttetik ordusunun çokluğu, Müslümanların yiyecek bulmakta zorlanmaları, Benî Kurayza’nın ihaneti ve diğer taraftan münafıkların cesaret kırıcı konuşmaları gibi birçok olumsuzluklara rağmen Müslümanlar şehri koruma başarısı göstermişlerdi.⁵⁷⁰

Diğer yandan Mekkeli müşrikler Medine’ye gelirken bu işin bu kadar uzun sürebileceğini düşünmemişlerdi. Hazırlıklarını da buna göre yapmışlardı. Karşılaştıkları bu savaş taktiği onlar için bir sürpriz olmuştu. Bu taktikle nasıl baş edecekleri konusunda bir fikirleri de yoktu. Ebû Süfyân hayvanlarının helak olduğunu, Benî Kurayzalıların ise verdikleri sözde durmayarak ihanet ettiklerini, bunun yanında ortaya çıkan bir rüzgârın ise kendilerine büyük sıkıntılar yaşattığını söyledikten sonra

⁵⁶⁶ Ahzâb 33/10.

⁵⁶⁷ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/455; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/63; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/68; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/570, 571.

⁵⁶⁸ “Nuaym b. Mes’ûd’un savaşın seyrini değiştiren Kureys, Gatafan ve Benî Kurayza kabileleri arasındaki birliğin bozulması ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.” Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/480-493; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/229, 230; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/68-70; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/578, 579; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/65, 66; Zührî, *el-Megâzî*, 70, 71; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/259-261.

⁵⁶⁹ Süheyli, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 2/229-231; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/65, 66; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/578, 579; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/68, 69; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/259-261.

⁵⁷⁰ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, 132, 133.

“Ben gidiyorum siz de gidin.” dedi.⁵⁷¹

Edward Sell, savaşın Hz. Peygamber’in Benî Nadîr’e karşı yaptığı muameleye karşı yapılan bir misilleme olarak da görmektedir. Onların (Yahudiler) kendilerini savunma fırsatı bulamadıklarını dile getiren⁵⁷² Sell Yahudilerin karşılaştıkları bu hazin sonu tersine çevirebilmeleri için yapmaları gereken şeyin çeşitli bölgelere dağılan Yahudilerin birlik olarak, güçlerini birleştirerek bunları yapabilme imkanlarının olabileceğini ancak ona göre Yahudilerin maalesef bunu gerçekleştiremediklerinden bahseder.⁵⁷³

Sell savaşın fitilini ateşleyen sebep olarak Benî Nadîr sürgününden sonra Hayber’e giden Yahudilerin Mekke ileri gelenleri ile ittifak yapıp Hz. Peygamber ve Müslümanları yok etme planını uygulamak için yaptıkları faaliyetler olarak görmektedir⁵⁷⁴ ki bunun en önemli baş aktörleri de Huyey b. Ahtab ve Ebü’l-Hukayk adlı kişilerdi.⁵⁷⁵ Sell’in bahsettiği bu sebepler İslam tarihi kaynaklarında verilen bilgilerle uyumludur.

Edward Sell savaşın seyrine dair şunları aktarmaktadır: Ebû Süfyân Yahudilerin savaş çağrılarına olumlu cevap vermişti. Kureyş ve diğer Arap kabilelerinden oluşan on bin kişilik bir ordu hazırlayarak Medine’yi ele geçirmek için hareket etti. Müslümanlar artık çok daha dikkatliydiler. Uhud Savaşı’ndaki mağlubiyet Müslümanları daha ihtiyatlı davranmaya teşvik etmiş ve savunma pozisyonu almışlardır. Bu savaşın önemli bir yönü ise savaşta uygulanan taktikti. Selman-ı Fârisî tarafından önerilen ve sonra Hz. Peygamber tarafından kabul edilen hendek kazma işleminin savaşın kazananını belirlemesidir. Ancak bu hendek kazma işi oldukça zor ve zahmetli bir işti. Altı gün süren hendek kazma işi Mekkeliler Medine’yi kuşatmadan tamamlanmıştı. Havanın soğukluğu, zeminin sertliği gibi sebeplerden dolayı Müslümanlar çok zorlanmışlardı. Hz. Peygamber onları cesaretlendirmek için bizzat

⁵⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/232; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 1997, 2/69, 70; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/261; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/580; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1985, 1/497; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/130.

⁵⁷² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 39.

⁵⁷³ Sell, *The Life of Muhammad*, 160.

⁵⁷⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 39.

⁵⁷⁵ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1996, 1/343; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/214; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fi’t-târîh*, 1997, 2/65.

kendisi de hendek kazma çalışmalarına eşlik etmişti.⁵⁷⁶

Sell Yahudilerin Ebû Süfyân'a gelerek ona Hz. Peygamber'e karşı savaşmaya teşvik ederken kendilerine sorulan Müslümanlar mı yoksa Kureyşliler mi daha iyi insanlar sorusuna putperestlikten nefret etmelerine rağmen kıskançlıklarından dolayı Kureyşlilerin daha iyi olduklarını söyledikleri bilgisini verir. Yahudilerin bu olaydan sonra Nîsa Suresi'nin 54 ve 55. ayetleri⁵⁷⁷ inerek azarlandıklarını kaydeder.⁵⁷⁸ İbn Hişâm ve Taberî, Edward Sell'in zikrettiği Nisa sûresi 54 ve 55. ayetlerine ek olarak bu sûrenin 51 ve 52. ayetlerinde bu konu ile ilgili olduğunu rivayet eder.⁵⁷⁹

Edward Sell, Nuaym b. Mes'ud'un peygambere gelerek Müslüman olmasını ve sonrasında onun müttetiklerle görüşerek onların birbirlerinden şüphelenmelerini sağlayan gelişmelerden bahsetmiştir. Yine aynı şekilde Ebû Süfyân'ın Huyey b. Ahtab'ı göndererek Benî Kurayza lideri Ka'b b. Esed'i önce kabul etmese de daha sonra Hz. Peygamber'le olan anlaşmasını bozmaya ikna etmiş olmasını da aktarmaktadır.⁵⁸⁰ Sell'in bu iki gelişme ile ilgili olarak verdiği bilgilerin siyer kaynakları ile uyumlu olduğunu görmekteyiz.⁵⁸¹

Hendek savaşının sona ermesine ilişkin Hz. Peygamber'in rakiplerinin arasındaki anlaşmazlığı artırarak başarılı bir strateji izlediğini söyleyen Sell, şöyle devam eder: Ayrıca Mekkelilerin erzakları hızla tükeniyordu, havalar da aniden soğumuş ve fırtına çıkmıştı. Ebû Süfyân artık kuşatmayı kaldırarak Mekke'ye dönmeye karar vermişti. Bunları söyleyen Sell, Hendek Savaşı'nda Müslümanların sadece beş şehit vererek büyük bir başarı kazandığını, bu savaşın Müslümanlar ile Kureyş arasındaki son ciddi savaş olduğunu ifade etmektedir.⁵⁸² Hz. Muhammed bu

⁵⁷⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 160, 161; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 40.

⁵⁷⁷ "Yoksa, insanları; Allah'ın lütfundan kendilerine verdiği şey dolayısıyla kıskanıyorlar mı? Şüphesiz biz, İbrahim ailesine de kitap ve hikmet vermişizdir. Onlara büyük bir hükümlanlık da vermiştik. Böylece onlardan kimi ona iman etti, kimi de sırt çevirdi. (O iman etmeyenlere) çılgın ateş olarak cehennem yeter." Nisa 4/54, 55.

⁵⁷⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 160; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 39, 40.

⁵⁷⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/215; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/565.

⁵⁸⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 42, 43; Sell, *The Life of Muhammad*, 162, 163.

⁵⁸¹ "Nuaym b. Mes'ud ile ilgi olay için bkz." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/480-490; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/229, 230; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/65, 66; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/578-590; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/68-70; "Huyey b. ahtab ile ilgi olay için bkz." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/455; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/63; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/570, 571; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/68.

⁵⁸² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 42.

savaşı kazanması ile birlikte konumunu artık daha da güçlendirmiş ve insanlar arasında saygın biri olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁸³

Burada dikkat çekmek istediğimiz bir diğer konu genel bir problem olan tarafsızlık problemidir. İnsanoğlunda bulunan zaaflar zaman, tarih, din ve millet ayrımı gözetmeden varlığını sürdürmüş olup, muhtemelen insanın yaratılışında var olan bu zaafların insanlık tarihi kadar eski ve yaşlı olduğu bir gerçektir. Çoğu zaman insanoğlu aşırılığa eğilimlidir. Bu aşırılık bazen övgü, bazen de yergide aşırılık olarak karşımıza çıkmaktadır. Kendisine değer verdiğimiz kişiler ve olaylarla ilgili yaklaşımımız genel olarak onların kusurlarını görmemek veya onların hatalarını çeşitli yorumlar yaparak onların masumiyeti için çaba sarfetmek şeklinde olmaktadır. Buna mukabil fikirlerini ve düşüncelerini tasvip etmediğimiz kimseleri ise gereğinden fazla tenkit eder, onun yapmadığı şeyleri ona isnat edip kötülemekten çekinmeyiz.⁵⁸⁴ Her iki durumda da yapılanların tarafsızlık ve objektiflik ilkelerine aykırı olduğu bir gerçektir. Böylesi bir durum doğruyu görmemek veya onu gizlemek anlamına gelmektedir. Bu noktada bu gazve ile ilgili olarak Edward Sell etkili olan gelişmeleri “entrika” olarak nitelerken bir başka açıdan ona göre baştan sonuna kadar büyük bir stratejinin belirleyici olduğu bir savaştır. Bu gibi farklı yaklaşımlar söz konusu olabilmektedir.⁵⁸⁵ Edward Sell, Hz. Peygamber’in Medine’deki ürünlerin üçte birini Gatafanlılara teklif ederek onları Kureyş birliklerinden ayırarak gücünü zayıflatma girişimini onlara verilen bir “rüşvet” olarak görmektedir.⁵⁸⁶ Genel olarak bakıldığında Edward Sell’in, Yahudiler söz konusu olduğunda onların haksızlığa uğradığını veya onların masumiyetini ispatlama çabası içerisine girdiğini görmekteyiz.

Edward Sell, hendek kazma sırasında Benî Kurayzalıların kürek, sepet gibi bazı araç gereçler temin ederek Müslümanlara yardımda bulunduğunu aktarmaktadır. Sell savaş öncesinde hendek kazma çalışmaları sırasında Yahudilerle Müslümanların arasının iyi olduğunu vurgulamakta ve devamında şunları söylemektedir: Bu gazvede tüm taraflarca sürdürülen entrikaların en acı sonucunu savaşın hiçbir yerinde aktif rol oynamayan, Kureyşlilerin savaş çağrılarına da katılmayan Benî Kurayzalılar tatmıştır.

⁵⁸³ Sell, *The Life of Muhammad*, 161.

⁵⁸⁴ Ahmet Önkal, “İslâm Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi”, *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* V/1 (2005), 257.

⁵⁸⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 42; Sell, *The Life of Muhammad*, 162.

⁵⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 162.

Savaşın sonucu Benî Kurayzalıların katledilmesiyle sonuçlanmıştır.⁵⁸⁷ Ebû Süfyân tarafından aldatılan Benî Kurayzalıları daha sonra yalnız bırakılmış kendilerine yardım edilmemiştir. Sell, Benî Kurayzalıları haklı çıkarmak için Muir'in görüşlerine yer vermektedir. Muir ise bu konu hakkında şunları söylemektedir: “Hz. Peygamber ile Benî Kurayzalıları arasındaki anlaşmanın ne olduğu ve Kureyşlilere ne derecede yardımda bulunduklarını tam olarak bilmek mümkün değil. Bu konuda elde edilen bilgi ve kanıtlar oldukça kısımdır.”⁵⁸⁸ O, Benî Kurayzalıların karşılaştıkları muameleye sebep teşkil eden olaylar hakkında belirsizliğin söz konusu olduğunu iddia etmiş ve onların tam olarak hak etmedikleri bir sonuçla karşılaştıklarını dile getirmeye çalışmıştır.

Hendek Gazvesi'nin zor şartları, Müslümanları oldukça zor durumda bırakmıştı. Bu şartlarda zorlanan Müslümanların kendi aralarında söylenmeye başladıklarını söyleyen Sell herhangi bir tasnife tabi tutmadan, bu ilişkiyi bütün Müslümanları kapsayacak şekilde genellemektedir. Ancak Kur'an-ı Kerim⁵⁸⁹ bu insanlardan bahsederken bir grup (münafık) olarak bahsetmekte bütün Müslümanları kapsayan bir hitapla onların faaliyetlerinden bahsetmemektedir.⁵⁹⁰

Sell konuları ele alırken oldukça kısa bir şekilde ele almaktadır. Doğal olarak konu hakkında verilen teferruatlı rivayetler içerisinden seçerek bir anlatım söz konusu olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da konu hakkında verilen bilgiler kompoze edilirken olayların doğru bir şekilde aktarılmasının birinci öncelik olması gereğidir. Yoksa önceden belirlenmiş amaçlara ulaşmak için yapılan seçimlerle oluşturulan metinlerin objektif ve tarafsız olması beklenemez. Edward Sell bu konu başta olmak üzere eserlerinde Yahudiler söz konusu olduğunda olayların içerisindeki rollerine çok daha fazla yer vermiştir. Edward Sell'in konuları aktarırken verdiği bilgilerin temel İslâm tarihi kaynaklarında var olduğunu görmekteyiz. Ancak esas üzerinde durulması gereken konu, onun yorumlarıdır. Çünkü siyer kaynaklarında var olan bilgileri yorumlarken Edward Sell'in keyfi davrandığını söylemek mümkündür.

⁵⁸⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 41,42; Sell, *The Life of Muhammad*, 161.

⁵⁸⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 161, 162.

⁵⁸⁹ “Hani onlardan bir grup, “Ey Yesrib (Medine) halkı! Sizin burada durmak imkânınız yok. Haydi geri dönün” demişti. Onlardan bir başka grup da, “Evlerimiz açık (korumasız)” diyerek Peygamberden izin istiyorlardı. Oysa evleri açık (korumasız) değildi. Onlar sadece kaçmak istiyorlardı.” Ahzab 33/12.

⁵⁹⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 116; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 41.

Özellikle Yahudiler ile ilgili olayları değerlendirirken bunu sıklıkla görebiliyoruz.

2.12.19. Benî Kurayza Gazvesi

Daha önce Medine’de yapılan anlaşmaya uymayan Yahudi kabileleri Benî Nadîr ve Benî Kaynuka Medine’den çıkarılmışlardı. Bu iki Yahudi kabilesinin Medine’den çıkarılmasından sonra geriye sadece Benî Kurayzalılar kalmıştı.⁵⁹¹ Benî Kurayzalılar, Benî Nadîr kuşatması sırasında Müslümanlara karşı saldırmak için hazırlıklar yapmaya başlamışlardı. Hz. Peygamber bu sebeple Benî Nadîrliler üzerindeki kuşatmayı kaldırarak Benî Kurayza üzerine yürümüş, sonrasında Benî Kurayza’nın barış teklifini, Benî Nadîrlilere yardım etmemek şartıyla kabul etmişti. Ancak onların bu davranışları Benî Kurayzalılar ile Müslümanlar arasında bir güven kaybına neden olmuştur.⁵⁹²

Hendek savaşı sırasında Ebû Süfyân’ın görevlendirmesiyle Benî Kurayza’ya gelen Huyey b. Ahtab kabilenin reisi Ka’b b. Esed ile görüşmek istemiş ancak Ka’b b. Esed onun ne maksatla geldiğini bildiği için bunu kabul etmemişti. Ancak Huyey b. Ahtab onu Müslümanlara karşı beraber hareket etmeye ikna etmişti. Böylece Müslümanlar ile yaptıkları barış anlaşmasını bozmuş oluyorlardı. Medine anlaşmasına göre şehri beraber savunmaları gerekirken onlar şehri ele geçirmeye çalışanlarla iş birliği yapmış oluyorlardı. Savaşın en çetin mücadelelere sahne olduğu bir dönemde Benî Kurayzalılar bu davranışı Müslümanları çok zor durumda bırakmıştı.⁵⁹³ Hz. Peygamber onların bu davranışlarının gerçekliğini araştırmak için Evs Kabilesi’nin lideri olan Sa’d b. Muaz başkanlığında bir komisyon göndermişti. Gönderilen bu heyetin araştırmaları sonucunda ise herhangi bir şüphe olmaksızın onların Müslümanların düşmanları ile bir ittifak içerisinde oldukları tespit edilmişti.⁵⁹⁴

Müslümanlarla savaşmak için gelen müşrikler Medine’yi terk edince Benî Kurayzalılar Müslümanların kendilerine saldıracaklarını düşünüyorlardı. Bu korku ve

⁵⁹¹ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 337.

⁵⁹² Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, 227.

⁵⁹³ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/455; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/63; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/68; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/570, 571.

⁵⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/221; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 6/205; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 2/89; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefayâtu’l-meşâhir ve’l-a’lâm*, 2003, 1/189; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-ibâd*, 1414/1993, 4/374; Diyarbekrî, *Târîhu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/484.

endişelerinde haksız da değillerdi.⁵⁹⁵ Cebrail, Hz. Peygamber'e gelerek Benî Kurayza üzerine yürümesini emretti. Hz. Peygamber bir münâdî tarafından bütün Müslümanlara “*Kim söz dinler ve itaat ederse ikindi namazını Benî Kurayza yurdunun dışında kılmasın.*” çağrısında bulunmasını istedi.⁵⁹⁶ Hz. Peygamber Medine’de yerine vekil olarak Abdullah b. Ümmü Mektûmü vekil bırakarak üç bin kişilik bir Müslüman kuvvetiyle beraber Kurayzaoğullarını kuşatmak için yola çıktı. On dört veya on beş gün⁵⁹⁷ boyunca onları muhasara etti.⁵⁹⁸ Hendek Savaşında Kureyşliler ve Gatafanlılar Medine’yi terk edince Huyey b. Ahtab, Ka’b b. Esed’e verdiği söz gereği onların yanında yer almak için Kurayzalıların kalelerine o da girmişti. Muhasara altındaki Kurayzalılar Hz. Peygamber’in muhasarayı kaldırmayacağını anladıklarında kendi aralarında bir durum değerlendirmesi yaptılar. Ka'b b. Esed onlara üç seçenek sundu. Bunlardan hangisini isterseniz onun gereğini yapın, dedi. Birincisi; bu adama tabi olup onu tasdik edelim. Siz zaten onun önceden gönderilmiş bir peygamber olduğunu biliyordunuz. İkincisi; çocuklarımızı ve kadınlarımız öldürelim. Sonra da kılıçları çekip savaşalım. Ka'b b. Esed üçüncü öneri olarak ise bu gece cumartesi gecesidir. Bugün Hz. Muhammed ve arkadaşları bugün bizim saldırı yapmayacağımızı düşündüğü için saldırarak onları gafil avlayabiliriz. Yahudiler cumartesi günü kuralını bozmayacaklarını, bu önerilerden hiçbirini kabul etmeyeceklerini söylediler.⁵⁹⁹

Muhasara şiddetlenince Yahudiler, Hz. Peygamber'e haber göndererek kendisine danışmak ve durumları hakkında onunla istişare etmek için Amr b. Avf oğullarından Ebû Lübâbe b. Münzir'i kendilerine göndermesini istediler. Hz. Peygamber de onların bu isteklerini geri çevirmeyerek Ebû Lübâbe'yi onlara gönderdi.

⁵⁹⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/496, 497; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 3/5.

⁵⁹⁶ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/581; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/70; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 3/245, 246; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/134; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/7/408; Semhûdî, *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*, 1/237.

⁵⁹⁷ “Hz. Peygamber'in Benî Kurayza'yı yimi beş gün veya bir ay kuşattığına dair farklı rivayetler vardır.” Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/583; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/70; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/235.

⁵⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/70, 71.

⁵⁹⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/235, 236; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/583, 584; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/514; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/226; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/102; Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/501, 502.

Onlar Ebû Lübâbe'yi karşılarında gördüklerinde çok sevindiler. Ona “*Ey Ebû Lübâbe Muhammed'in kararını kabul edelim mi?*” yani teslim olalım mı dediler. Ebû Lübâbe onlara “*Evet*” dedi. Fakat aynı zamanda boğazını göstererek onların öldürüleceklerini ima etti. Ebu Lübâbe daha sonra bu yaptığından pişman olacaktı. Kendisini mescidin direğine bağlayarak Allah affedinceye kadar ise buradan ayrılmayacağını söyledi. Daha sonra Allah onun tövbesini kabul etti.⁶⁰⁰ İbn Hişâm “*Diğer bir kısmı ise, günahlarını itiraf ettiler. Bunlar salih amelle kötü ameli birbirine karıştırmışlardır. Umulur ki Allah tövbelerini kabul eder. Çünkü Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.*”⁶⁰¹ ayetini onun tövbesinin kabul edildiğini haber veren ayet olarak vermektedir.⁶⁰²

Kurayzalılar daha fazla dayanamayarak Allah Resûlü'nün hükmünü kabul edip savaşmayı bıraktılar. Evsliler, Hz. Peygamber'e “*Ey Allah Resûlü Hazrecli dostlarına nasıl davrandıysan bize de öyle davran dediler.*” Onların kast ettikleri, daha önce Hz. Peygamber'in Benî Kaynuka'yı muhasara etmesi onların da Allah Resûlü'nün hükmü üzerine teslim olmalarıydı. Abdullah b. Übey onları bağışlaması için Hz. Peygamber'den ricada bulunmuş. Hz. Peygamber de onları affetmişti. Hz. Peygamber onlara “*Ey Evsliler sizden birinizin hakemliğine razı değil misiniz?*” dedi. Onlarda “*Razıyız*” deyince “*O hakem Sa'd b. Muaz'dır.*” diyerek Benî Kurayzalılar hakkında karar verecek kişiyi belirlenmiş oldu.⁶⁰³

Sa'd b. Muaz'ın onlar hakkında verdiği karar, Erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların esir edilmesi ve mallarının taksim edilmesi idi.⁶⁰⁴ Hz. Peygamber Sa'd Muaz'a “*Onlar hakkında Allah'ın ve Resûlunun hükmünü verdin.*” diyerek Sa'd'ın verdiği kararı onaylamış oldu.⁶⁰⁵

⁶⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/236; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/584; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/227; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/102; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/138.

⁶⁰¹ Tevbe 9/102.

⁶⁰² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/238.

⁶⁰³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/510; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/239; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/586; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/231; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/105; Diyarbekrî, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 1/496.

⁶⁰⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/512; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/71; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/240; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/587; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/71.

⁶⁰⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/240; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/71;

Siyer ve İslam tarihi kaynaklarından aktarmaya çalıştığımız Benî Kurayza Gazvesi ile ilgili olarak şimdi Edward Sell'in verdiği bilgileri ve değerlendirmeleri ele almaya çalışacağız.

Edward Sell, sebebini açıklayarak giriş yaptığı Benî Kurayza Gazvesi'ne dair şunları söylemektedir. Cebrail, Hz. Muhammed'e görünerek meleklerin kırk gündür kılıçlarını indirmediklerini ve onların da kılıçlarını indirmemesi gerektiğini söyleyerek ona şöyle dedi. “*Ey Muhammed kitap sahibi, Benî Kurayza'ya saldırı düzenlemek için ayağa kalk, Allah'ın yardımıyla ben onların kalelerini vuracağım. Bir taşa atılan tavuğun yumurtası gibi parçalayacağım.*” Sell'in verdiği, Cebrailin bu sözlerini kaynaklarda rivayetlerde küçük farklılarla birlikte görebiliyoruz.⁶⁰⁶ Ancak Sell'in kaynak göstermeden “*Taşa atılan bir tavuğun yumurtası gibi parçalayacağım.*” ifadesini çalışmamız esnasında tespit edemedik. Edward Sell, Benî Kurayzalıların üzerine yürüyerek onları kuşatma altına almanın Hz. Peygamber'in bir fikri olmaktan ziyade Cebrail vasıtasıyla alınan ilahi bir emir olarak görmektedir.⁶⁰⁷ Vakıa Hz. Peygamber'in bireysel olarak aldığı bir karar olmaktan ziyade bizzat Allah'ın emrinin yerine getirilmesi şeklinde olmuştur. Sell'in verdiği bu bilgiler kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumludur.⁶⁰⁸ Fakat Sell, bu bilgilerden yola çıkarak farklı bir yorum yapmaktadır. Sell, Benî Kurayza kuşatmasının sebebi olarak bütün tarihçilerin Cebrail'in emri olarak zikretmesini kuşatmanın sonucunda gerçekleşen büyük katliam için tarihçilerin bir gerekçeye ihtiyaç duymalarından kaynaklandığını düşünmektedir. Ona göre kısaca tarihçiler tarafından bu katliam için etkili bir gerekçeye ihtiyaç duyulmuş, bu gerekçe olarak da Cebrail'in emri doğrultusunda hareket edildiği vurgulanmıştır.⁶⁰⁹

Edward Sell, savaşın seyrine dair ise şunları kaydetmektedir: Hz. Muhammed kendisinden istenildiği gibi Allah'ın emrine uyarak Hz. Ali'nin sancaktarlığını yaptığı

Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/347; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/587, 588; Beyhaqî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/19; İbn Abdülber, *ed-Dürrer fî ihtisari'l-megazi ve's-siyer*, 181.

⁶⁰⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/497; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/233; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/70, 71, 73; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/581, 583; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 1997, 2/70.

⁶⁰⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 44; Sell, *The Life of Muhammad*, 164.

⁶⁰⁸ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 180.

⁶⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 44; Sell, *The Life of Muhammad*, 164.

üç bin kişilik bir ordu ile hemen harekete geçti. Benî Kurayza çok kısa bir süre sonra kuşatıldı. Onlar kalelerine çekildiler. Fakat bir hazırlık yapma fırsatları da bulamamışlardı. Yaklaşık olarak on beş gün⁶¹⁰ muhasara altında kalan Benî Kurayzalılar büyük sıkıntılar çekmeye başlayınca Hz. Peygamber'den Benî Nadîrlilere yaptığı gibi göç edip gitmek istediklerini söylediler. Hz. Peygamber tarafından bu reddedildi. Sonra mallarını geride bırakarak terk etmeyi teklif ettiler bu da reddedildi. Onlardan istenen kayıtsız bir şekilde teslim olmalarıydı. Bu aşamada Ka'b b. Esed ve Huyey b. Ahtab Yahudileri bir araya toplayarak onlara üç seçenek sundular. İlk seçenek İslam'ı kabul etmeleri idi. Onlar dinlerini değiştirmeyeceklerini söyleyerek bunu kabul etmediler. Bir diğer seçenek ise kadınları ve çocukları öldürdükten sonra ölümüne savaşmak. Onlar masum insanları öldüremeyeceklerini üstelik bu şekilde bir kayıptan sonra mutlu olamayacaklarını söyleyerek bunu da kabul etmediler. Sonuncu ve üçüncü seçenek olarak ise Müslümanların onlardan saldırı beklemedikleri ve hazırlıksız olacakları Şabat günü saldırıp onları gafil avlamak. Kurallara uyacaklarını ve bugünlerinin kurallarını ihlal etmeyi düşünmediklerini söyleyerek kabul etmediler.⁶¹¹ Konunun giriş kısmında kısmen bahsettiğimiz gibi Edward Sell'in verdiği bu bilgilere benzer rivayetler kaynaklarımızda yer almaktadır.⁶¹²

Kendi aralarındaki bu görüşmeden bir sonuç alamayan Benî Kurayzalılar Ebû Lübâbe'in gelip kendilerine bir fikir vermesini istediler. Ebû Lübâbe'nin onlara teslim olmaları gerektiğini söyledi. Verdiği bu bilgilerin devamında Sell, Ebû Lübâbe'nin kadınların ve çocukların çığlık ve ağlamalarından etkilenerek boğazını işaret ederek onların ölümün eşiğinde olduklarını işaret ederek onları direnmeye teşvik ettiğini söyler.⁶¹³ Kaynaklarımızda verilen Ebû Lübâbe ile bilgilere daha önce değinmiştik. Sell'in verdiği bilgilerinde bu doğrultuda olması münasebetiyle burada tekrar ele

⁶¹⁰ “Bir ay veya yirmi beş gün muhasara altında tutulduğuna dair farklı rivayetler için bkz.” İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/235; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/583; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 1997, 2/70; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/15; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 13/300.

⁶¹¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 164. 165; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 44, 45.

⁶¹² “Ka'b b. Esed'in Yahudiler için sunduğu üç öneri ile ilgili rivayetler için bkz.” Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/501, 502; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/235, 236; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/583, 584; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/514; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 2/102.

⁶¹³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 45, 46.

olarak değerlendirmeyi gerekli görmedik. Burada Sell'in Ebû Lübâbe ile verdiği bilgilerin kaynaklarda verilen bilgilerle uyumlu olduğunu söylemekle yetinmek istiyoruz.

Edward Sell, Benî Kurayzalıların teslim oluşu ve Sa'd b. Muaz'ın hakem seçilmesi hakkında şunları kaydetmektedir. Yahudiler açlık ve kıtlık baş gösterince dayanamayıp teslim olmak zorunda kaldılar. Müttefikleri olan Benî Evslilere şöyle dediler. “*Benî Hazrec'in Benî Kaynuka'ya yardım ettiği gibi neden bize yardım etmiyorsunuz?*” Benî Kurayzalıların bu yalvarışlarına kayıtsız kalamayan Evsliler Hz. Peygamber'e giderek ondan anlaşmayı ihlal eden arkadaşları için Hz. Muhammed'den merhamet etmesini istediler. Fakat Hz. Muhammed'in razı olduğu tek şey içlerinden birinin bu mesele ile ilgili karar vermesiydi. Kurayzalılar bu meseleye vakıf birinin seçileceğini var sayarak bunu kabul ettiler. Sonrasında onların da onayını alan Hz. Muhammed haklarında karar verecek kişi olarak Sa'd b. Muaz'ı seçti. Yahudilerin yakın bir arkadaşı olan Sa'd kısa zaman önce gerçekleşen bir çatışmada Hendek Savaşı'nda yaralanmış ve aynı zamanda onların Müslümanlara yardım etmedikleri için Yahudilere kızmıştı. Bütün bunları aktaran Sell, hakem olarak Sa'd b. Muaz'ın seçiminin daha karar vermeden sonucu belli olan bir seçim olarak görmektedir. Dolayısıyla Sell'e göre bu seçimle Benî Kurayzalıları bekleyen sonucun artık kaçınılmaz olduğudur. Üstelik bunların yanı sıra Cebrail tarafından verilen emir açtı ve Hz. Muhammed'in bunu bir tarafa bırakarak hareket emesi son derece düşük bir ihtimaldi. Sa'd b. Muaz'ı hakem ataması da bu görüşü doğrular niteliktedir. Çünkü Hz. Muhammed Sa'd b. Muaz'ı tanıyordu ve meselenin onun elinde güvende olduğunu biliyordu. Sa'd'ın hakem seçilmesi ile ilgili olarak bu bilgileri veren Sell, bu noktada Hz. Peygamber'in Sa'd'ı bilinçli bir şekilde seçerek onun Kurayzalıları hakkında vereceği kararı bildiğini, planladığı gibi de Sa'd b. Muaz'ı tercih ederek istediği sonucu elde ettiği görüşündedir.⁶¹⁴

Sell'in aktardığı Sa'd b. Muaz'ın Benî Kurayzalıları için verdiği karar değerlendirildiğinde, bu hüküm Yahudi şeriatına uygun bulunuyordu.⁶¹⁵ Yahudiler

⁶¹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 165, 166; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 46, 47.

⁶¹⁵ “Bir şehre karşı cengetmek için ona yaklaştığın zaman, onu barışıklığa çağıracaksın. Ve vaki olacak ki, eğer sana sulh cevabı verirse ve kapılarını sana açarsa, o vakit vaki olacak ki, içinde bulunan bütün kavim sana angaryacı olacaklar ve sana kulluk edecekler. Ve eğer seninle musalaha etmeyip cenk etmek isterse, o zaman onu muhasara edeceksin ve Allah'ın RAB onu senin eline verdiği

kendileri de verilen bu hükmü bildikleri için itiraz etmemişlerdi. Karar, Kur'an-ı Kerim'de de yeryüzünde Allah Resûlü'ne karşı savaş açan ve bozgunculuk yapanlar için verilmesi gereken cezalarla uyumluluk arz etmekteydi.⁶¹⁶ Aslında Yahudiler hakkında verilen bu karar her iki kutsal kitaba göre de uygunluk göstermekteydi.⁶¹⁷

Edward Sell, Benî Kurayzalılar hakkıslılığı uğradığını ispatlamak için Sa'd b. Muaz'ın daha önce yaralandığında Benî Kurayza'yı lanetleyerek “*Ya Rab, onlardan intikamımı alıncaya kadar beni öldürme.*”⁶¹⁸ şeklinde dua ettiği öne sürerek bunu, Sa'd'ın intikam alması için ona verilen bir fırsat olarak görmektedir. Daha da önemlisi onların hesaba katmadığı, o görüşme sırasında orada bulunmayan, yaraları sızlayan bir adamın hakem seçilerek Medine'den getirileceğini hiç düşünmemişlerdi. Sell, onların daha çok orada bulunanlar arasından bir hakem seçileceğini düşündüklerini kaydetmektedir.⁶¹⁹

Sell, Sa'd b. Muaz'ın Benî Kurayzalılar hakkında karar verirken insanların beklentilerinin aksine bir karar verişini şu şekilde anlatmaktadır. Sa'd b. Muaz Benî Kurayzalılar hakkında karar vermek için toplanan insanların yanına geldi. Benî Evsliler “*Allah'ın elçisi Benî Kurayza hakkındaki hükmü sana bıraktı. Onlar savaşta ve barışta sana yardım eden dostlarındır. Şimdi onların tek ümitleri sensin.*” diyerek onu merhametli olmaya teşvik ettiler. Sa'd b. Muaz onları belirsiz cümlelerle geçiştirerek, kendisinin vereceği karara uyup uymayacaklarını sordu. Onların başka bir seçenekleri yoktu ve bu yüzden kabul ettiler. Sa'd'ın kendi kabilesinin

zaman, onun her erkeğini kılıçtan geçireceksin; ancak kadınları ve çocukları ve hayvanları ve şehirde olan her şeyi, bütün malını kendin için çapul edeceksin ve Allah'ın Rabbin sana verdiği düşmanlarının malını yiyeceksin. Bu milletlerin şehirlerinden olmayıp senden çok uzakta bulunan bütün şehirlere böyle yapacaksın. Ancak Allah'ın Rabbin miras olarak sana vermekte olduğu bu kavimlerin şehirlerinden nefes alan kimseyi sağ bırakmayacaksın.” Tesniye; 20/10-16

⁶¹⁶ Mustafa Asım. Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2005), 5/145, 146; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 184.

⁶¹⁷ “Allah'a ve Rasûlüne savaş açanların yer yüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyada bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azâb vardır.” el-Mâdie 5/33 Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 184.

⁶¹⁸ “Benzer rivayetler için bkz.” Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/512; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/575; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/141; Süheyli, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/215; Ebû Nuaym, *Delailü'n-nübüvve*, 502.

⁶¹⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 47.

müttefiklerine (ahlaf) ihanet etmesi düşünülemezdi.⁶²⁰

Edward Sell, Benî Kurayzalıları hakkında Sa'd b. Muaz'ın karar vermesi ile meydana gelen olayları dramatize ederek şu şekilde anlatmaktadır. Yedi veya sekiz yüz Benî Kurayzalı kolları arkadan bağlı bir şekilde bir tarafta dururken diğer tarafta ise yaşanan olaylardan korkmuş tedirgin bir bekleyiş içerisinde duran kadınlar ve çocuklar vardı. Onların karşılarında ise Hz. Muhammed ve adamları vardı. İri yarı bir insan olan Sa'd b. Muaz yolculuktan yorulmuş yaralarının verdiği acıyla bekliyordu. Hz. Muhammed ona “*Yargılamaya devam et.*” dedi. Sonra intikam peşinde olan Sa'd b. Muaz'ın ağzından şu zalimce sözler çıktı: “*Benim kararım erkek esirlerin öldürülmesi, kadın esirlerin ve çocukların köle olarak satılması ve ganimetlerin ordu arasında paylaştırılmasıdır.*” Bu zalimce verilen karar sonrası mırıldanmalar birden kesildi. Hz. Muhammed ona Allah'ın kanuna göre hüküm verdiğini söyleyerek onun kararını onayladı. Erkekler daha sonra Medine'ye götürüldü ve bir gün sonra kendileri için kazılan siperler yanlarına gruplar halinde getirildiler. Onları öldürme görevi Ali ve Zübeyr'e verilmişti. Ali ve Zübeyr görevlerini tamamlayana kadar karanlık çökmüştü. Bu acımasız eylemin tamamlanabilmesi için meşaleler getirildi. Yaklaşık olarak sekiz yüz erkeğin kanı kurbanların diz çöktürüldükleri hendeğe aktı. Öldürülenler arasında Huyey b. Ahtab da vardı. Kadınların bir kısmı Müslümanlar arasında paylaştırıldı. Geri kalanı da köle olarak satıldı. Kocasını henüz katledilmiş güzel bir dul kadın olan Reyhâne bint Zeyd'i Hz. Muhammed kendisi aldı.⁶²¹ Sell, Benî Kurayzalıların büyük bir soğukkanlılıkla katledildiklerini, onlara karşı acımasızca davranıldığını, ceza gerekse bile ki bunun da net olmadığını, öyle olsa bile onları sürgün etmenin yeterli bir ceza olacağını düşünmektedir.⁶²²

Edward Sell, *The Historical Development of The Qur'ân ve Outlines of Islam* adlı eserlerinde Reyhane ile ilgili daha detaylı olmak üzere şu bilgileri vermektedir. Güzel bir kadın olan Reyhane'yi Hz. Muhammed kendisi için seçmişti. Fakat Reyhane Yahudilikte kalmayı tercih etmiş ve onunla evlenmeyi reddederek Hz. Muhammed'den köle olarak kalmasına izin vermesini istemişti. Edward Sell, Reyhane'nin Hz. Muhammed'in talebini ve eşi olma isteğini geri çevirmesinin

⁶²⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 48; Sell, *The Life of Muhammad*, 167.

⁶²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 168, 169; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 48, 49.

⁶²² Sell, *Outlines of Islam*, 11.

sebebinin kocasının ve akrabalarının zalimce katledilmesinde katkısı olduğunu düşündüğü için onun eşi olmayı kabul etmediğini söylemektedir.⁶²³ Reyhane'nin köleliği reddetme gibi bir seçeneği olmadığı için o, cariye olarak hayatına devam etti.⁶²⁴ Hz. Muhammed “Ey Peygamber! Biz sana mehirlerini verdiğin eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak verdiklerinden elinin altında bulunan kadınları; seninle beraber hicret eden, amcanın kızlarını, halalarının kızlarını, dayının kızlarını ve teyzelerinin kızlarını sana helâl kıldık. Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan, Peygamber'in de kendisini nikâhlamak istediği herhangi bir mü'min kadını da (sana helâl kıldık.) Mü'minlere eşleri ve sahip oldukları cariyeleri hakkında farz kıldığımız şeyleri elbette bilmekteyiz. Bütün bunlar, sana herhangi bir zorluk olmaması içindir. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.”⁶²⁵ ayeti ile de yapmış olduğu bu eylemi doğrulamış oldu.⁶²⁶ Sell bu olayı yok sayacak ve itibarsızlaştıracak herhangi bir otorite olmadığına inanmaktadır.⁶²⁷

İbn Hişâm,⁶²⁸ İbn Sa'd⁶²⁹ ve Vâkıdî⁶³⁰ gibi siyer müelliflerinin eserlerinde⁶³¹ Reyhâne bint Şem'ûn b. Zeyd⁶³² ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Sell'in rivayetlerinde var olan bilgilerden hareket ettiğini söylemek mümkün ancak oluşturmak istediği veya bir diğer ifade ile ön plana çıkardığı anlamsal örgüye katılmak mümkün değildir. Siyer kaynaklarında geçen bazı rivayetlerin de buna sebep olduğu bir gerçektir.⁶³³ Mesela Vâkıdî de geçen onun “Güzel bir kadın olması” ve “Hz. Peygamber'in gönlünün onda

⁶²³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 103, 104; Sell, *Outlines of Islam*, 27.

⁶²⁴ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 26; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 103, 104.

⁶²⁵ Ahzâb sûresi 33/50.

⁶²⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 103, 104; Sell, *The Life of Muhammad*, 169.

⁶²⁷ “İki nolu dipnot” Sell, *The Life of Muhammad*, 169.

⁶²⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/45.

⁶²⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/71.

⁶³⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/520.

⁶³¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/45; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93, 94; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ts., 93,94; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/592; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/453, 454; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/72; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 6/242.

⁶³² “Daha geniş bilgi için bkz.” Hayatı Yılmaz, “Reyhâne bint Şem'ûn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

⁶³³ İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/373; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 5/15; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 2/456; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/326.

kalması."⁶³⁴ gibi bazı rivayetlerin Sell'in güzel bir kadın olarak Hz. Peygamber'in onu kendine (haremine) ayırması şeklindeki yanlış anlaşılmaya sebebiyet verecek şekilde bir anlatım tarzını benimsemesini halihazırda kaynaklarda var olan bazı rivayetlerden hareket ederek Sell'in daha çok Hz. Peygamber'i zaafları olan bir şahsiyet olarak gösterme çabası olarak düşünmenin yanlış olmayacağı kanısındayız.

Böylece Medine'de iki Yahudi kabilesini sürgüne gönderilmesi ve bir tanesinin de ortadan kaldırılması ile birlikte Yahudilerin Medine'deki gücünün yok edildiğini dile getiren Sell, Hz. Muhammed'in bu aşamadan sonra Yahudi tehlikesinden kurtulması ile birlikte fetih için yeni arayışlar içine girebilme konusunda özgür olduğunu vurgulamaktadır.⁶³⁵ Önceleri dostluklarını istediği ve onlara önem verdiği bir dönem yaşanmıştı ancak zamanla kazanılan her zafer ve ganimetin Hz. Peygamber'i Yahudilere daha az bağımlı hale geldiğini söyleyen Sell'e göre Hz. Muhammed ve Müslümanlar zamanla aşamalı olarak akıl temelinden güç temeline geçiş yapmış ve Yahudileri Medine'den çıkarma konusunda başarılı olmuşlardır.⁶³⁶

Edward Sell Benî Kurayzalıların haksızlığa uğradıklarını ispatlamak için çeşitli görüşlere yer vererek şu açıklamaları yapmaktadır. İlk dönem tarihçileri Benî Kurayza katliamı ile ilgili olarak bir açıklama yapma gereği duymamaktadırlar. Onlar, Cebrail'in müşrikler için vur emrini vermesini yeterli görmekteydi. Ancak modern Müslüman yazarlar ise bu katliam konusunda açıklama yapılması gerektiğini düşünmekte. Onlar Hz. Peygamber'in Benî Kurayzalıları karşı gerçekleştirdiği eylemi şu şekilde savunmaya çalışıyorlar diyerek Moulavi Cheragh Ali'nin Kurayzalıları hakkındaki görüşüne yer verir. Moulavi Cheragh Ali'ye göre Kurayzalıları Müslümanlarla iş birliği yapmak yerine müttefiklerini yalnız bırakarak şehri kuşatan düşmanlarla müzakerelere girmiştir. Kurayzalıları asilik ve hainlik yapmışlardı. Dolayısıyla bu yaptıklarından dolayı uluslararası savaş hukukuna göre onların cezaları ölümdü.⁶³⁷ Sell, Moulavi Cheragh Ali'nin bu görüşünü aktardıktan sonra farklı argümanlar ileri sürerek Benî Kurayza'yı savunmaya çalışmaktadır.

Edward Sell, Yahudilerin hem Mekkeliler hem de Medineliler tarafından

⁶³⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/520.

⁶³⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 49, 50.

⁶³⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 103; Sell, *The Life of Muhammad*, 170; Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 335.

⁶³⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 170, 171; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 53.

aldatıldıklarına inanmakta ve konuya dair görüşlerini aktarmaktadır. Onlar Hendek Savaşı öncesi hendek kazma aşamasında Müslümanlara yardım etmişlerdi. Ancak kuşatma sırasında Müslümanlara yardım etmediler. Bütün bu gelişmelerin akabinde Benî Evs'ten seçilen hakemin onlar hakkında merhamet dileyenlerden birisi değil de zaten Yahudilere kızmış birisinin olması sonucu belli olan bir yargılamayla karşı karşıya kalmışlardı. Diğer taraftan ise Sa'd b. Muaz'ın kararlarına uymayı kabul edenlerin Yahudiler değil Benî Evs kabilesi olduğu da başka bir meseledir.⁶³⁸

Seyyid Emîr Ali'nin görüşlerini eleştiren Sell, Seyyid Emîr Ali'yi bir tarihçi olmaktan daha çok bu meseleyi savunma rolünü üstlenen bir kişi olarak görür. Onu Benî Kurayzalıların hendek kazma sırasında yaptıkları yardımı görmezden gelmekle suçlamaktadır. Yine Seyyid Emîr Ali'nin hiçbir kaynak göstermemesine rağmen Sa'd b. Muaz'ın hakemliğini Yahudilerin kabul ettiğini söylemektedir. Sell, buna itiraz eder ona göre Muaz'ın hakemliğini kabul edenler Kurayzalılar değil Benî Evslilerdi der. Devamında Sa'd'ı kast ederek *“Bu adam saldırılarda yaralanan ve ertesi gün ölen Kurayzalıların aldatıcı davranışlarından çılgına dönmüş, savaşan erkeklerin öldürülmesine, kadın ve çocukların ise Müslümanların kölesi olması gerektiğine karar vermiş acımasız bir askerdir.”* demektedir. Sa'd b. Muaz ile ilgili bu tespitlerde bulunan Sell, Benî Kurayzalıların durumu için üzüntü ve şaşkınlığını *“Yahudilerin kaderlerine karar vermek için böyle bir adamı seçmiş olmaları kesinlikle imkansızdır.”* diyerek ifade etmektedir.⁶³⁹

Edward Sell normal şartlarda barbar bir çağdaki sıradan insanların eylemlerini kendi çağımızdaki ilkelere göre yargılamak adil değildir değerlendirmesi yapar. Ancak Hz. Muhammed'in sıradan bir insan olmadığına inanıldığı için onun ilahi rehberlik altında hareket eden bir rehber olarak görülmesi nedeniyle bu durumun mazur görülemeyeceğini ileri sürer. Öte yandan Hz. Muhammed'in eylemleri Müslümanlar için uyulması ve iman edilmesi gereken (sünnet) kurallardır. İslâm dinine göre Hz. Peygamber'in eylemlerinin kaynağı ilahi olduğundan o günahsız ve mükemmel bir insandır. O, insanların ulaşabileceği en yüksek ideali temsil etmektedir. Sell bu nedenledir ki dini ve seküler liderlerin benzer eylemleri ile Hz. Muhammed'in

⁶³⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 53; Sell, *The Life of Muhammad*, 170, 171.

⁶³⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 55; Sell, *The Life of Muhammad*, 172.

eylemlerini kıyaslayarak Hz. Muhammed'in savunulması haklı gösterilmez. Edward Sell bütün bunlardan sonra Benî Kurayzalıların başlarına gelenlerden sorumlu gördüğü Hz. Peygamber'in diğer insanlar gibi değerlendirilemeyeceğini, sorumluluktan kurtulamayacağını ve kendini aklayamayacağını iddia etmektedir.⁶⁴⁰

Benî Kurayzalılar diğer Yahudiler gibi Hz. Muhammed ve Müslümanlardan çok hoşnut olmamalarına rağmen Mekkeliler tarafından Medine kuşatıldığında aktif bir rol almamışlardı. Bu kabile Benî Nadîr'e de yardım etmemiş, tepkisiz kalmayı tercih etmişti. Fakat bu durum onların aleyhine sonuçlanmıştı. Edward Sell bu düşüncelerinden sonra onların yaptığı hatayı şu şekilde açıklar. Onlar cesur olup diğer kardeşleri saldırıya uğradığında onlarla birlikte hareket etseydi, onların yanında yer alabilselerdi, muhtemelen Hz. Muhammed karşısında daha güçlü bir konumda yer alacaklardı. Üstelik *“Yahudilerin Medine’de bulunmaları Müslümanlar için tehlike oluştursa bile onların gördükleri bu acımasız muameleyi haklı çıkaracak sebepler de mevcut değildir.”* diyerek onlara yapılan muameleyi haksız bulmaktadır.

Medine’de bulunan üç Yahudi kabilesi olan Benî Nadîr, Benî Kaynuka ve Benî Kurayza’ya verilen cezalar oryantalistler tarafından farklı şekillerde yorumlanmıştır. Benî Kurayzalılara yapılan uygulama konusunda aralarında fikir birliği yoktur. Oryantalistlerden bazıları Hz. Peygamber’i haklı bulurken bazı oryantalistler ise Benî Kurayzalılara verilen cezayı vahşice bulmaktadır. Bu olayların faili olarak Hz. Peygamber ve Müslümanları görmekte, onları haksızlık yapmakla suçlamaktadırlar.⁶⁴¹ Sell'in Benî Kurayza ilgili yaklaşımlarını daha iyi anlamak ve mukayese etmek için bazı oryantalistlerin konuya dair görüşlerini kısaca aktarmak istiyoruz.⁶⁴²

Leone Caetani, Benî Nadîr ve Benî Kaynukalılara gösterdiği daha mülayim tavrın Benî Kurayzalılara gösterilmemesinin sebebi olarak onların Hendek Savaşı sırasında Müslümanları zor durumda bırakması görmektedir. Ona göre Kurayzalıların korkaklığı Müslümanların cesaretini artırmıştı. Şayet Kurayzalılar cesaret gösterebilselerdi, farklı bir sonuçla karşılaşma ihtimali mevcuttu. Diğer taraftan onlara yapılan muamele konusunda Hz. Peygamber'in kendisini haklı çıkarmak için sebepler

⁶⁴⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 174; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 56.

⁶⁴¹ Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet’te Yahudiler”, 120.

⁶⁴² Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 271-278; Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet’te Yahudiler”, 120-123.

uydurduğunu iddia etmektedir.⁶⁴³ Caetani, Edward Sell gibi konuyu dramatik bir sunumla Yahudilere yapılan uygulamanın haksızlığını ortaya koymak için Sa'd b. Muaz tarafından verilen kararın uygulanmasını acımasız sahneler şeklinde sunmaktadır.⁶⁴⁴

David Samuel Margoliouth öncelikle Hz. Peygamber'in intikam almak istemesini Benî Kurayza'yı kuşatmasının sebebi olarak görmektedir. Kurayzalılar kendilerinden önce Benî Nadîr ve Benî Kaynuka Yahudilerine uygulanan Medine'den çıkarılma cezası verileceğini sandıkları ama daha önce savaşta yara almış olan Sa'd b. Muaz'ın karar verecek olmasının onların en büyük şanssızlığı olduğu düşüncesindeydi. “Çünkü o ölmeden önce onlardan intikam alma konusunda çok istekliydi.” diyen Margoliouth daha ılımlı bir tavır sergileyerek Kurayzalılar her ne kadar Hz. Peygamber ve Müslümanlara Hendek Savaşı'nda doğrudan bir zarar vermemiş olsalar da bu niyetlerini ortaya koyduklarını ileri sürmektedir. Daha sonra ise Hz. Peygamber bir alternatif sunarak onlara Müslüman olmalarını, böylece canlarını ve mallarını koruyabileceklerini teklif etmiş onlar ise bunu kabul etmemiştir. Üstelik daha önce Medine'den çıkarılmalarının diğer Yahudi kabileleri uygulaması sonrasında onların Müslümanlara karşı saldırılarıyla aynı safta yer almışlardı. Dolayısıyla onları sadece kovmanın yeterli olmayacağını ve tehlikeli olacağını söyleyerek kısmen Kurayzalıların yaptıklarından bahsetmiştir. Margoliouth Hz. Peygamber'in teorideki Yahudi sevgisinin gerçekçi olmadığını onlara karşı uygulamadaki nefreti ile birlikte bakıldığında samimi olmadığını vurgulamaktadır.⁶⁴⁵

Maxima Rodinson da Margoliouth gibi Benî Nadîr ve Benî Kaynuka'ya uygulandığı gibi onlara Medine'nin dışına çıkarılma cezası verilmesi halinde bir entrika odağı haline gelmiş olan Hayber'in Müslüman karşıtı eylemlerin yapıldığı merkez haline geleceği üstelik diğer düşmanları da cesaretlendirmiş olacağı görüşündedirler. Onlara yapılan uygulamayı katliam olarak niteleyen Rodinson onların Medine'de kalmasının bir tehlike olarak görülmesinden dolayı Benî Kurayza'ya önceden planlanmış böyle bir uygulamanın gerçekleştirildiğini ifade

⁶⁴³ Caetani, *İslam Tarihi*, 2020, 2/410.

⁶⁴⁴ Caetani, *İslam Tarihi*, 2020, 2/412, 413.

⁶⁴⁵ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 330-332.

etmektedir.⁶⁴⁶

Karen Armstrong ise yaşanan bu olayı Nazilerin yaptıkları katliamlardan farksız olarak görmekte Benî Kurayzalıların verilen bu cezanın birçok insanın Hz. Muhammed'e nefretle bakmasına sebep olacağını söylemektedir. Bununla birlikte Maxime Rodinson, W. Montgomery Watt gibi oryantalistler ise yaşanan bu olayın zamanın koşulları içerisinde değerlendirilmesinin daha doğru olacağını düşünmektedirler.⁶⁴⁷

Sir William Muir Benî Kurayzalıların Hendek Savaşı esnasında Müslümanların düşmanları olan Mekkeliler ile birlikte hareket ettiklerini dile getirerek bunu onların Medine'de sürgün edilmeleri için kabul edilebilir sebep olarak görmekte beraber Benî Kurayzalıların tamamının değil de kabilenin ileri gelenlerinin bu şekilde cezalandırılmasının daha adil olacağını düşünmektedir.⁶⁴⁸ Muir, Sa'd b. Muaz'ın hakem seçilmesinden de Hz. Muhammed'i sorumlu tutmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed Sa'd'ın kuşatma sırasında aldığı yaradan dolayı Yahudileri sorumlu tuttuğunu bilmekteydi. Bu sebeple Yahudilere karşı öfkesinin farkındaydı. Fakat onlara bedel ödetmek için bilinçli bir şekilde onu hakem olarak seçti.⁶⁴⁹ Edward Sell'in eserinin birçok yerinde kaynak olarak verdiği ve tarafsızlığına her daim güvendiği Muir'in bu görüşlerinin Sell ile benzeştiğini söylemek mümkündür. Sell başta olmak üzere bazı oryantalistlerde olduğu gibi Muir de Hz. Muhammed ve Sa'd b. Muaz'ı "insafsız", "merhametsiz" ve "kurnaz" gibi olumsuz nitelermelerini güçlendirmek için Sa'd b. Muaz tarafından verilen kararın uygulanmasını dramatik sahneler şeklinde tasvir etmektedir.⁶⁵⁰

İslam Ansiklopedisi'nde "Kurayza" maddesini yazan müsteşrik V. Vacca, Kurayzalıların takındıkları tavrın başlangıçtan beri düşmanca olduğunu belirtir. Vacca Hendek Savaşı esnasında Kurayzalıların şehrin savunmasını bırakarak düşmanla iş birliğine girmelerinin Müslümanları çok zor durumda bıraktığını ifade ederek onların

⁶⁴⁶ Rodinson, *Muhammed*, 251.

⁶⁴⁷ Armstrong, *Hiz. Muhammed*, 323.

⁶⁴⁸ Atçeken, "Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler", 122.

⁶⁴⁹ "Benzer bir görüş için bkz." Emile Dermenghem, *The life of Mahomet*. (London: George Routledge, Sons, 1930), 243; "Gustav Weil'inde aynı görüştedir. Ona göre bir katliam olan Kurayzalıların yok edimesini Hz Muhammed önceden tasarlamış Sa'd b. Muaz burada bir araç olarak kullanılmıştır." Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hiz. Muhammed Tasavvuru*, 271.

⁶⁵⁰ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hiz. Muhammed Tasavvuru*, 272.

diğer Yahudi kabilelerinden farklı olarak sert bir şekilde cezalandırılmasının sebebiyle ilgili olarak onların Medine'nin kuşatılması sırasındaki takındıkları tavrın belirleyici olduğunu vurgulamaktadır.⁶⁵¹

M. G. S. Hodgson, Müslümanların Kureyşlilere karşı Medine'yi savunma sırasında Kurayzalıların tarafsız kalmakla beraber aynı zamanda Kureyşlilerle görüşmeler de yaptığını söyler. Ancak hem Müslümanların yanında yer almak hem de onların düşmanları ile görüşmeler yapmak üstelik bu görüşmeler bir arabuluculuk veya bir barışın tesisi için olmadığı gerçeğiyle birleştğinde böyle bir tarafsızlıktan bahsetmek gereğinden fazla bir iyi niyet gösterisi olacağı görüşündedir. Hodgson Benî Kurayzalıların verilen ceza için ise bu uygulamanın Arap geleneklerinde var olan bir uygulama olduğunu dolayısıyla yadırganacak bir durum olmadığını düşünmektedir.⁶⁵²

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere oryantalistler tarafından sıklıkla tartışma konusu yapılan bu olay hakkında bütün oryantalistlerin aynı fikirde olmadıkları görülmektedir. Geleneksel subjektif bir değerlendirme içerisinde olan bazı oryantalistler Hz. Peygamber'in Medine'de Yahudilere karşı yaptığı muamelenin gerçek sebeplerini görmezden gelerek veya çok fazla üzerinde durmadan olayların sonuçları üzerinden hareketle onlara haksızlık edildiğini savunmaya çalışmaktadırlar. Bunun yanı sıra daha ılımlı bir yaklaşımı benimseyen oryantalistlerin varlığı da görülmektedir.⁶⁵³

Benî Kurayza hakkında verilen cezalarla ilgili olarak W. N. Arafat farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bu konu ile ilgili rivayetleri, metin ve sened yönünden inceleyerek bu rivayetlerin zayıf olduğu kanısına varmaktadır. Benî Kurayzalıların öldürülmesi oryantalistlerin en çok eleştirdikleri konulardan birisidir. Arafat hikâyesinin detayları incelendiğinde oryantalistlerin dramatik bir şekilde aktardığı erkeklerin öldürülmesinin doğru olmadığına bu hadiseyi anlatan rivayetlerin sonradan uydurma ve Yahudi kaynaklı olduğuna dikkat çekmektedir. Araştırıldığında ayrıntıların eski Yahudi tarihi ile şaşırtıcı bir şekilde uyumlu olduğunun görüldüğünü dile getirir. Ayrıca İbn İshak ile ilgili olarak İbn Hacer ve İmam Mâlik'in onun için “şaz”,

⁶⁵¹ V. Vacca, “Kurayza”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1977), VI/113.

⁶⁵² Marshall G. S. Hodgson, *İslamın Serüveni*, çev. Berkay Ersöz (Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017), 1/245, 246.

⁶⁵³ Atçeken, “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet'te Yahudiler”, 127.

“kezzab” ve “deccal” diyerek cerh etmelerini dikkate alarak onun bu konu ile ilgili aktardığı rivayetlerin zayıf olduğunu ileri sürmektedir. İslam’ın suçların bireyselliği temel prensibine de aykırı olduğu gibi bazı maddelerle bu olayı reddetme nedenlerini sıralayan Arafat, bu cezanın sadece isyancılar için verildiğini aslında incelendiğinde bu hikâyenin kaynaklarının birçoğunun mesnetsiz ve güvenilmez olduğunu iddia etmektedir.⁶⁵⁴

Benî Kurayzalılar daha önce Medine’den çıkarılan diğer Benî Kaynuka ve Benî Nadîr Yahudilerinden farklı olarak silahla karşılık vermişler bu sebeple onlar için savaş hukuku geçerli olmuştur.⁶⁵⁵ Benî Kurayzalılar Müslümanları savaşın en kritik zamanında yaptıkları ihanetle İslam toplumunu yok olmakla karşı karşıya getirdikleri için onlara verilen cezayı savaş hukuku açısından Müslüman yazarların çoğunluğu uygun bulmuştur.⁶⁵⁶

Edward Sell’in Benî Kurayzalılarla ilgi yaşanan bu gelişmelere yaklaşımı her daim bu konularda otorite olarak gördüğü Muir’in görüşleri ile uyushmaktadır. Sell Kurayzalıların başına gelenlerden salt Müslümanları sorumlu tutmamakta aynı zamanda Mekkelilerin rolünü de zikretmektedir. Ebû Süfyan tarafından kandırılan Benî Kurayzalıların Müslümanlarla aralarındaki antlaşmayı bozduklarını ve Hz. Peygamber’in Benî Kurayza hakkında kararını çok önceden verdiğini Sa’d b. Muaz’ın sadece bu kararı açıklayan bir enstrüman olduğunu düşünmektedir. Hz. Muhammed’in onlara ihtiyacı kalmadığı için onlardan kurtulma yoluna gittiğini vurgulamaktadır. Edward Sell’in şu ana kadar aktardığı bilgilerden yola çıkarak Hz. Muhammed’i “*Dostluğuna güven duyulmayacak, merhametsiz, önceden aldığı kararları dikte ettiren ve bütün bu yönleriyle Müslümanlarca örnek rehber olarak kabul edilen tarihi bir figür...*” olarak tasvir ettiği görülmektedir.⁶⁵⁷

Görüldüğü gibi genel manada müsteşrikler beni Kurayzalıları hakkında verilen erkeklerin öldürülmesi, kadın ve çocukların esir edilmesi cezasını haksız bulmaktadırlar. Yaşanan bu olaylar tarihin kara bir sayfası ve en büyük

⁶⁵⁴ W. N. Arafat, “New Light on the Story of Banū Qurayza and the Jews of Medina”, *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland* 108/2 (Nisan 1976), 100-105.

⁶⁵⁵ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 342.

⁶⁵⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, 190; Atçeken, *Asr-ı Saâdet’te Yahudilerle Münasebetler*, 146; Casim Avcı, “Kurayza Benî Kurayza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2002), 26/432.

⁶⁵⁷ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 273, 274.

katliamlarından biri gibi aktarmaya çalışmaktadırlar. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi bazı müsteşriklere göre Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı gerçekleştirdiği bu uygulamanın sebebi onları sevmemesiydi. Fakat Hz. Muhammed İslam'a karşı düşmanca tavırlarda bulunanlara ve ihanet edenlere karşı ceza verme konusunda kararlı olmuştur. En çok tartışılan konulardan bir haline gelen bu olayda yaşanan ihanet affedilmeyen bir suçtur. Kurayzalılar ihanet etmiş ve gerekli cezayı da almışlardır.⁶⁵⁸

2.12.20. Zeyd b. Hârise Seriyyesi ve Ümmü Kırfe'nin Öldürülmesi

Fezârelilerle Müslümanlar ilk olarak Dûmetülcendel seferi sırasında karşılaşmışlardı. Fezâre Kabilesi lideri Uyeyne b. Hısn ile yapılan anlaşma gereği Hz. Peygamber ve Müslümanlar, onlara ait olan Vâdiulkurâ topraklarında herhangi bir saldırı olmadan Dûmetülcendel'e gidebilecekler, onlar da Müslümanlara ait topraklarda hayvanlarını otatabileceklerdi. Anlaşmanın yapıldığı yıl gerçekleşen Hendek Savaşı'na Mekkelilerle anlaşarak Uyeyne b. Hısn komutasında bin kişilik bir ordu ile katılmışlardı. Allah Resûlü onların savaştan çekilmeleri için onlara Medine hurma gelirlerinin üçte birini teklif ettiyse de onlar bunun yarısını istediler. Müslümanlarla aralarında bir anlaşma yapılmasa da bir müddet sonra savaşı bırakıp gitmişlerdi.⁶⁵⁹

Hicretin altıncı yılı Ramazan ayında meydana gelen⁶⁶⁰ bu seriyye hakkında farklı rivayetler vardır. Zeyd b. Hârise Müslümanların mallarının olduğu bir kervanla ticaret için Şam'a gitti. Vâdiulkurâ'ya gelmeden Fezâreli bir grup tarafından saldırıya uğramış, Zeyd ve yanındaki Müslümanlar dövülerek mallarına el konulmuştu. Zeyd b. Hârise bir yolunu bulup Medine'ye gelerek durumu Hz. Peygamber'e haber vermişti. Akabinde Hz. Peygamber Fezârelilerin üzerine Zeyd b. Hârise komutasında bir seriyye gönderdi.⁶⁶¹ Bir diğer rivayette ise bu seriyyeye Hz. Ebû Bekir'in komuta ettiği de

⁶⁵⁸ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 188.

⁶⁵⁹ Mehmet Ali Kapar, "Fezâre (Benî Fezâre)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/538.

⁶⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/564; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/86, 87; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/378; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/642, 643; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 2/150; Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-işrâf*, 220.

⁶⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/564; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/87; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/150, 151; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/254.

rivayet edilmektedir.⁶⁶² Bulundukları stratejik konum itibarıyla Fezâreliler hem Medine hem de Suriye ticaret yollarının güvenliğini tehdit edebilecek potansiyele sahip bir yerde bulunuyorlardı.⁶⁶³

Bu seriyyenin diğer sebepleri arasında rivayet edilen bir gelişme ise Fezâre Kabilesi'nden asıl adı Fâtıma bint Rebîa b. Bedr olan Ümmü Kırfe diye bilinen⁶⁶⁴ kadın insanları Hz. Peygamber'e karşı kışkırtıyordu.⁶⁶⁵ Aristokrat bir aileden olan Ümmü Kırfe'yi Araplar kendi aralarında en şereflilerden olarak görürlerdi.⁶⁶⁶ Onun şahsi düşmanlığının yanı sıra kabile olarak Zeyd b. Hârise'nin ticaret için gittiği Suriye yolculuğu sırasında kervana baskın yapılmış ve birçok Müslüman öldürülmüş mallarına da el konulmuştu. Zeyd b. Hârise yapılan bu yağmadan sağ kurtulup Medine'ye gelip yaşadıklarını anlatınca Allah Resûlü hem Ümmü Kırfe'nin hem de Fezâre kabilesinin düşmanlıklarını sonlandırmak için onların üzerine seriyye gönderdi.⁶⁶⁷

Zeyd b. Hârise ve Müslümanlar Benî Fezâre kabilesine mensup kişilerle Vâdiulkurâ'da karşılaştılar. Müslümanlar onlardan birçok kişiyi öldürdüler. Ümmü Kırfe'yi de kızı ile birlikte esir aldılar. Yaşlı bir kadın olan Ümmü Kırfe'yi orada öldürdüler.⁶⁶⁸

Edward Sell bu olayı şu şekilde özetlemektedir: Zeyd b. Hârise ramazan ayında Suriye gönderilen bir ticaret kervanının başına getirildi. Suriye'ye ticaret için gönderilen bu kervan Benî Fezâre kabilesi tarafından yağmalandı. Böylece “*Artık puslu kumada ustalaşan Müslümanlar başkalarının da aynısını yapabileceklerini gördüler.*” Kervanın başına gelen bu olaydan sonra sinirlenen Medineli tüccarların etkisiyle Hz. Muhammed, Zeyd b. Hârise'yi güçlü bir kuvvetle Benî Fezâre üzerine gönderdi.⁶⁶⁹

Kabilesinde etkili birisi olan Ümmü Kırfe'nin acımasız bir şekilde

⁶⁶² Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/643; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/90.

⁶⁶³ Kapar, “DîA”, 1995, 12/358.

⁶⁶⁴ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/643.

⁶⁶⁵ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/378.

⁶⁶⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/617; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 6/99.

⁶⁶⁷ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 376.

⁶⁶⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/617; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/90; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/613.

⁶⁶⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 57; Sell, *The Life of Muhammad*, 176.

öldürüldüğünü dramatize ederek aktaran Sell, Ümmü Kırfe'nin öldürülmesinden şu şekilde bahsetmektedir: Bacaklarından iki deveye bağlanan Ümmü Kırfe develerin ters yönde koşturulması ile parçalanarak acımasız bir şekilde öldürüldü. Zeyd, Medine'ye döndüğünde Hz. Muhammed'i yaşanan gelişmeler konusunda bilgilendirdi. Hz. Muhammed Zeyd'i kucakladı öptü. Fakat Hz. Muhammed'in bu acımasız eylem için memnuniyetsizliğini ifade eden veya kınandığına dair bir bilgi yoktur.⁶⁷⁰

Ümmü Kırfe'nin öldürülmesi hakkında kaynaklar incelendiğinde, Sell'in verdiği bilgilere rastlanmaktadır.⁶⁷¹ İbn Hişâm'ın Kays b. el-Muhassir tarafından feci şekilde öldürüldü diyerek verdiği bilginin⁶⁷² Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî'de gibi müelliflerin eserlerinde biraz daha ayrıntılı bir şekilde iki deveye bağlanarak çok kötü bir şekilde öldürüldüğü rivayeti bulunmaktadır.⁶⁷³ Hali hazırda var olan bu rivayetlerden hareketle Sell bu konu ile ilgili var olan diğer rivayetlerden hiç bahsetmeden bu olaydaki tavrından dolayı Hz. Muhammed'i ve Müslümanları acımasız bir lider olarak nitelemiştir. Ancak Ümmü Kırfe'nin öldürülmesi ile ilgili olarak farklı rivayetler vardır. Seleme b. Ekva'dan gelen bir rivayette bu seriyyenin komutanı Hz. Ebû Bekir'dir. Bu seriyyede Ümmü Kırfe öldürülmemiş, kızı ile birlikte esir alınarak Medine'ye getirilmiştir. Yine bu rivayette onun kızının güzelliğinden bahsedilir. O Mekkeli müşriklere verilerek Müslüman esirlerin mübadele ile kurtarıldığı nakledilmektedir.⁶⁷⁴ Rivayetlere bakıldığında Ümmü Kırfe'yi öldüren kişi konusunda rivayetlerde bazı farklılıklar söz konusudur. Bu farklılıklar göz ardı edilmeden farklı rivayetleri karşılaştırarak olayı analiz etmek daha doğru bir yaklaşım

⁶⁷⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 176; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 57.

⁶⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzi*, 1989, 2/565; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/8; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/643; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/310; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/12; Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez- (ö. 1122/1710) Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 3/139.

⁶⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/617.

⁶⁷³ Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer Vâkıdî, *Kitabü'l-meğâzi*, ed. thk. Marsden Jones (Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989), 2/565, 566; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/87; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/378; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/642, 643; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/90; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/310; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/12; Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, 1996, 3/139.

⁶⁷⁴ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/640; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/90.

olacaktır.⁶⁷⁵

Bu rivayeti esas alan M. Ali Kapar yukarıda yer alan Ümmü Kırfe'nin öldürülmesi ile ilgili rivayetlerin gerçeği yansıtmadığını ileri sürmektedir. Nitekim Kapar, bunun İslam'ın temel ilke ve prensiplerine aykırı olduğunu çünkü Hz. Peygamber'in kadınlar, çocuklar ve yaşlıların öldürülmesini hiçbir zaman tasvip etmediğinden haberdar olan Zeyd b. Hârîse'nin böyle bir uygulamayı gerçekleştirmesinin mümkün olmayacağını söylemektedir.⁶⁷⁶

2.12.21. Ureyne (Kürz b. Câbir el-Fihri) Seriyesi

Ureyne (Becile) kabilesinden sekiz kişi Medine'ye gelerek Hz. Muhammed'e biat ederek Müslümanlar oldular.⁶⁷⁷ Medine'ye geldiklerinde hasta olan⁶⁷⁸ veya Medine'nin havasına alışamadıkları için hastalanan bu kişilerin zamanla rahatsızlıkları ilerlemişti. Hz. Peygamber'e gelerek Medine'de kalmakta zorlandıklarını tekrar alışıkt oldukları eski hayatlarına çöle dönmek istediklerini söylediler. Hz. Peygamber de onları Kuba yakınlarında Zülcedr'de⁶⁷⁹ otlayan develerinin yanına gönderdi. Orada develerin sütünden içerek sağlıklarına kavuşuncaya kadar kaldılar.⁶⁸⁰ Sağlıklarına kavuştuktan sonra develeri önlerine katarak götürdüler. Develerin çobanlığını yapan Hz. Peygamber'in azatlısı Yesâr onlara engel olmaya çalışsa da başarılı olamadı. Daha da ileri giderek Yesâr'ın ellerini ve kollarını kestiler, diline ve gözlerine diken batırarak onu katlettiler. Develeri de alarak gittiler.⁶⁸¹ Yesâr'ın öldürülme hadisesi Hz. Peygamber'e ulaştınca Allah Resûlü Kürz b. Câbir el-Fihri komutasında yirmi kişilik bir atlı birlik gönderdi. Kürz, emrindeki Müslümanlarla birlikte onları yakalayarak

⁶⁷⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/565; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/617; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/565; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancı, 2001), 5/186; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 220; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/90.

⁶⁷⁶ Kapar, "DîA", 1995, 12/538.

⁶⁷⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/569; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/263.

⁶⁷⁸ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/378.

⁶⁷⁹ "Medine'den altı veya sekiz mil uzaklıkta Cemmâ da denilen, Kuba'ya yakın bir yerdir." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/568, 569; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/426, 2/89.

⁶⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/569; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/272.

⁶⁸¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/569; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/273; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḥayri'l-ibâd*, 1414/1993, 6/115.

Medine'ye getirdiler.⁶⁸² Rivayet edildiğine göre Resûlululah onların ellerinin ve ayaklarının kesilmesini ve gözlerine mil çekilmesini emretti.⁶⁸³ Bunun üzerine şu ayet nazil oldu. “Allah’a ve Resûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.”^{684,685} Vâkıdî bu ayetin indirilmesinden sonra böyle bir uygulamanın hiç olmadığını rivayet eder.⁶⁸⁶ Tefsircilere göre Ureynilere verilen cezadan sonra inen Mâide sûresi 33. ayet ile birlikte Allah’a ve peygamberine savaş açan ve bozgunculuk yapanların öldürülmesi, asılması, ellerinin ve ayaklarını kesilmesi veya sürgünle cezalandırılması emredilmiştir.⁶⁸⁷

Mâide sûresi 33. ayetin nüzul sebebi düşünüldüğünde Yesâr’a saldırıda bulunan Ureynilerin hak ettikleri cezayı aldıkları düşünülebilir. Onların develeri kaçırpı gasp ettikleri ve develere çobanlık eden Yesâr’ın haksız bir şekilde ellerini ve kollarını keserek, diline ve gözlerine diken batırarak acımasızca öldürülmeleri⁶⁸⁸ göz önünde bulundurularak bu ayetle birlikte düşünüldüğünde onların yaptıklarının aynı ile onlara karşılık verilmiştir.⁶⁸⁹

Edward Sell bu seriyyeye dair şu bilgileri vermektedir. Benî Ureyne’den birkaç kişi Müslüman oldu. Çöl yaşam koşullarına alışık olan Benî Ureynelilere Medine’nin havası iyi gelmemişti. Hz. Peygamber’den izin istediler. Hz. Peygamber de onların sağmal olan develerle birlikte yaşamaları için onlara izin verdi. Bir müddet sonra güçlerini tekrar kazandıklarında bu develeri de alıp kaçtılar. Onları takip eden çobanı acımasızca işkence ederek öldürdüler. Bu hadisenin failleri yakalanıp getirildiklerinde

⁶⁸² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/569; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/126; Diyarbekri, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/11.

⁶⁸³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/569, 570; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/641; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89; Mes’ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 220, 221; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/378; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/204.

⁶⁸⁴ Maide 5/33.

⁶⁸⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/570; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/90.

⁶⁸⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/570; Elşad Mahmudov, “Zülcedr Seriyyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 44/551.

⁶⁸⁷ Elnure Azizova, “Ureyne (Benî Ureyne)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/175.

⁶⁸⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/569; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/89.

⁶⁸⁹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber’in Savaşları*, 353, 354.

haliyle öfkeli olan Hz. Muhammed onların gözlerinin çıkarılmasını, kollarının kesilmesini ve onların canlı bir şekilde kazığa vurulmalarını emretti. Bu bilgileri veren Sell'in Hz. Muhammed'in verdiği kararı kendisinin de doğru olmadığını düşündüğünden durumu vahiyle⁶⁹⁰ açıklama gereği hissettiğini ifade ederek eleştirilerini sürdürür. Günümüzde bile cezalar insanlık dışı olsa da kazığa çekme cezası hala yoktur. Sell diğer taraftan olumsuz bir durum olarak vahyin Müslümanları bağlayıcılık özelliğiyle sonraki Müslümanlar üzerindeki etkisini dile getirmektedir.⁶⁹¹ Edward Sell Ureynelelilerle yaşanan bu hadise ile ilgili olayları aktarırken olayların başlamasına sebep olan Hz. Peygamber'in deve çobanı olan Yesâr'a yapılanları kısaca ve hızlı bir şekilde Hz. Peygamber'in Ureyneleliler için verdiği kararı acıklı ve tafsilatlı bir şekilde anlatır ve onu fazla acımasız bulur.

Nitekim onlara verilen ceza Yesâr'a yapılandan fazla değildi. Bu nedenle bazı alimler canilerin Yesâr'a yaptıklarının aynısının yapılması şeklindeki verilen bu cezanın kısas olarak verildiğini düşünmektedirler. Bunun dışında hiç kimseye böyle bir ceza verilmemiştir.⁶⁹² Sell, Ureyneleliler tarafından çobanın öldürülmesi, hırsızlık yapılması, dinden irtitad edilerek kafir olmaları, Allah Resûlü'ne savaş karşı savaş açmış olmaları gibi⁶⁹³ gerekçelere değinmez. Ancak Hz. Peygamber'in verdiği kararı değerlendirerek onlara verilen cezayı merhametsiz ve acımasız bulur.

2.12.22. Hudeybiye Antlaşması

İslâm tarihinde oldukça önemli bir olay olan Hudeybiye Antlaşması'ndan bahsetmeden önce Medine'deki duruma bakıldığında Medine'nin siyasi ve askerî açıdan hiç de iç açıcı bir durumda olmadığı görülmektedir. İslâm devleti için sürekli bir tehdit unsuru olan Mekke'nin yanı sıra yağmacı kabileler ve Yahudilerin Medine'den çıkarılmaları ile birlikte bir Yahudi merkezi haline gelmiş olan Hayber, Müslümanlar için sürekli olarak bir tehlike arz ediyordu. Hendek Gazvesi'nde bu üç düşmanın saldırıları ile İslâm toplumu yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

⁶⁹⁰ Mâde 5/33.

⁶⁹¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 57, 58; Sell, *The Life of Muhammad*, 177.

⁶⁹² Mahmudov, "DİA", 44/551.

⁶⁹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Âlî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536) Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz (Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1414/1993), 9/200.

Savaşın kazanılması da bu tehlikeyi ortadan kaldırmamıştı.⁶⁹⁴

Hiz. Peygamber hicretin altıncı yılında Zilkâde ayının başında umre yapmak niyetiyle Müslümanlardan hazırlık yapmalarını istedi.⁶⁹⁵ Mekke'den ayrılalı altı yıl olmuş, Mekke'de zor günler geçirmiş, Medine'ye hicret etmek zorunda bırakılmışlardı. Mekke'de yaşanan hatıralar hala Müslümanların hafızalarında canlanıyordu. Üstelik günde beş vakit namaz kılarak kible olarak oraya dönüyorlardı. Hiz. Peygamber'in bu emri Müslümanları çok sevindirmişti.⁶⁹⁶

Hiz. Peygamber Medine çevresinde bulunan bedevi kabilelere çağrıda bulunarak onların da katılmalarını istedi ancak onlar bu konuda isteksiz davrandılar.⁶⁹⁷ Allah Resûlü yanlarına sadece yolcu kılıçlarını ve kurban etmek maksadıyla yetmiş deve alarak muhacir, ensar ve diğer Araplardan oluşan Müslümanlarla birlikte Medine'den harekete ettiler.⁶⁹⁸ Allah Resûlü, insanlara bu yolculuktaki gayesinin sadece dini bir vecibe olan Allah'ın evini ziyaret etmek olduğunu göstermek istiyordu.⁶⁹⁹ Hiz. Peygamber Medine'de yerine vekil olarak Abdullah İbn Ümmü Mektûm'u bıraktı.⁷⁰⁰ Hiz. Peygamber'in Medine'den hareket ettiğini haber alan müşrikler aralarında bir toplantı yaparak Müslümanları Mekke'ye sokmama konusunda karara vardılar. Müslümanlara engel olması için de Hâlid b. Velîd komutasında iki yüz süvariye hazırlayıp gönderdiler.⁷⁰¹

Hiz. Peygamber Kureys'e, Kureysliler de Hiz. Peygamber'e elçiler göndererek karşılıklı olarak birbirlerinin maksatlarını öğrenmek istiyorlardı.⁷⁰² Hiz. Peygamber

⁶⁹⁴ Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/297.

⁶⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/91; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/308; Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/573; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/267; Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/5; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/620; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/397.

⁶⁹⁶ Himmet Berki - Osman Keskioğlu, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2006), 323.

⁶⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/308.

⁶⁹⁸ Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/572, 573; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/308, 309; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/91; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/620.

⁶⁹⁹ Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/620; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/82; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/157.

⁷⁰⁰ Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/573; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/91; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/350; Diyarbekri, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/6; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/267.

⁷⁰¹ Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/579; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/92; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/155; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/268.

⁷⁰² "Hiz. Peygamber önce Hıraş b. Ümeyye el-Huzâi sonrasında ise Hiz. Osman'ı Kureys'e elçi olarak

onlara gayesinin sadece umre yapmak olduğunu söylemesine rağmen Mekkeliler buna asla izin vermeyeceklerini söyleyerek Müslümanların Mekke'ye girmelerini istemediklerini ilettiler. Allah Resûlü Hz. Osman'ı onlara elçi olarak gönderdi. Hz. Osman'dan onlara buraya savaşmak için gelmediklerini sadece beyti ziyaret edip kurbanlarını keserek geri döneceklerini söylemesini istedi. Hz. Osman onlara Allah Resûlü'nün mesajını iletti ancak onlar bunu asla kabul etmeyeceklerini söyleyerek⁷⁰³ isterse Hz. Osman'ın Kabe'yi ziyaret ederek tavafını yapabileceğini söylediler. Hz. Osman “Hz. Peygamber tavaf yapmadan ben tavaf yapmam.” diyerek onların yaptığı bu teklifi kabul etmedi.⁷⁰⁴ Bunun üzerine Hz. Osman'ı alıkoydular.⁷⁰⁵

Bu sıralarda Hz. Osman'ın öldürüldüğü şayiası yayılınca Hz. Peygamber “Onlarla savaşmadan buradan ayrılmayacağız.” diyerek Müslümanları biate çağırdı.⁷⁰⁶ Bunun üzerine Bey'atürrıdvân (Rıdvân Biatı) gerçekleşti.⁷⁰⁷ Karşılıklı olarak elçilerin gidip gelmesinden sonra Kureyş, Süheyl b. Amr'ı yanında bir grup insanla birlikte antlaşma yapması için Hz. Peygamber'e gönderdi. Karşılıklı olarak müzakereler yapıldıktan sonra sulha karar verildi. Bu antlaşmanın metni kaynaklarımızda yer almaktadır. Maddeleri üzerinde geniş yorumlar yapılmış ve

gönderiyor. Kureyşliler ise Mekrez b. Hafs, Hulley b. Alkame ve Urve b. Mes'ud es-Sakafi'yi elçi olarak gönderiyorlar.” Daha geniş bilgi bkz. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/311-314; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/625-631.

⁷⁰³ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/314; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/631.

⁷⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/315; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/631; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/282; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/84; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/63; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/191.

⁷⁰⁵ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/631; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/84; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/160; Zürcânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, 1996, 3/223.

⁷⁰⁶ “Hz. Peygamber umre yapmak maksadıyla yola çıkarak Hudeybiye'de konakladığı sırada Hz. Osman'ın öldürüldüğü haberlerinin yayılması üzerine “Semure” denilen veya muğaylân cinsinden bir çeşit çöl ağacı altında Müslümanlardan “ölüm üzerine” veya bir başka rivayete göre ise “savaştan kaçmamak üzere biat almıştır. Hudeybiye antlaşmasından sonra Medine'ye dönerken nazil olan Fetih sûresi'nin 10 ve 18. ayetlerinde Bey'atürrıdvân'dan bahsedilmiştir. “Ey Muhammed! Şüphesiz ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmiş olurlar; Allah'ın eli onların eli üstündedir...” Fetih 48/10. Ey Muhammed! Andolsun ki Allah seninle ağaç altında biat ederlerken müminlerden razı olmuştur...” Fetih 48/18. Bu sebeptendir ki bu biata “Bey'atü'r-rıdvân” veya “Bey'atü's-şecere” bu biata katılan sahâbîlere ise “Ashâbü's-şecere” denmiştir. Mustafa Fayda, “Bey'atürrıdvân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/39, 40.

⁷⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/315; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/632.

müstakil eserler yazılmıştır. Hudeybiye Antlaşması'nın maddeleri kısaca şu şekildedir:

1. İki taraf da on yıl boyunca birbirlerine karşı savaş açmayacak ve bu süre içerisinde birbirlerine zarar vermekten kaçınarak güven içerisinde yaşamaları sağlanacaktır.⁷⁰⁸

2. İsteyen kabileler Kureyş'in veya Hz. Muhammed'in akid ve antlaşmasına dahil olabilecektir.⁷⁰⁹

3. Kureyş'ten velisinin izni olmadan Hz. Muhammed'e gelenler iade edilecek ancak Hz. Muhammed'in yanında bulunanlardan kim Kureyşlilere gelecek olursa onlar Hz. Muhammed'e geri iade edilmeyecektir.⁷¹⁰

4. Hz. Muhammed ve Müslümanlar bu yıl geri dönecekler, Mekke'ye girmeyecekler. Gelecek yıl arkadaşları ile birlikte Kâbe'yi ziyaret edebileceklerdi. Mekke'de üç gün kalacaklar. Mekke'ye gelirken sadece yolcu kılıcıyla gelecekler ve kılıçları kınında olacaktır.⁷¹¹

Müzakereler sonucunda varılan bu antlaşmanın maddeleri Müslümanları memnun etmemişti. Çünkü alınan kararlar ilk bakışta Müslümanların aleyhine görünmekteydi. Hz. Ömer başta olmak üzere Müslümanların birçoğunun hoşnutsuzluğuna sebep olmuştu. Müslümanlar Hudeybiye'den umre yapmadan geri dönme konusunda isteksiz davranmışlardı.⁷¹²

İslâm tarihinde Hudeybiye Barış antlaşması önemli bir dönüm noktasıdır. Bu antlaşma Müslümanların aleyhine gibi görünmesine rağmen İslâm'ın hızla yayılması

⁷⁰⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/317, 318; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93, 94; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/349; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/634, 635; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/301.

⁷⁰⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/611; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/350; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/269; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/295.

⁷¹⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/317; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/350; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/295.

⁷¹¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/318; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/635; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/284; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/67; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/161.

⁷¹² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/316, 317; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/97; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/634; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/65; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/192; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 221.

başta olmak üzere birçok olumlu gelişmeye vesile olmuştur. Hayber'in ve Mekke'nin fethine zemin hazırlayan bu antlaşma Müslümanların siyasi bir güç olarak tanınmalarını sağlamıştır. Bu zamana kadar Müslümanlarla ilişki kurmak isteyen ama müşrik Arap kabilelerinden korktukları için uzak kalmayı tercih eden kabilelerin Hz. Peygamber ile rahat bir şekilde görüşmelerini sağlamış bu da İslâm'ın daha çok tanınmasını ve yayılmasının önünü açmıştır.⁷¹³

Edward Sell Hudeybiye Antlaşması'nın sebebi ve olaylarla ilgili bölüme geçmeden önce Hz. Peygamber hakkında bazı yorumlar ve değerlendirmeler yapmaktadır. Sell'in Hudeybiye Antlaşması ile de ilişkili olan bu değerlendirme ve yorumlarına değinmek istiyoruz.

Sell'e göre Hz. Muhammed'in nihai hedeflerinden biri Arabistan'ın tek hükümdarı olmaktır. O bu hedefine ulaşmak için her geçen gün etki alanını genişletiyordu. Yahudilerin bir kısmı sürgün edilerek bir kısmı ise katledilerek yok edilmişti. Artık Yahudi tehlikesi ortadan kalkmıştı. Arap kabilelerinden bazıları ikna yoluyla bazıları ise zorla İslâm'a girmek zorunda bırakılmışlardı. Ancak Kureyş ise hala ikna olmamış onun hükümrancılığı altına girmemişti. Hz. Muhammed şayet Arabistan'ın tek hâkimi olmak istiyorsa Kureyş'i de ikna etmek zorundaydı. Bunun farkında olan Hz. Muhammed'in aklı hep kutsal şehirdeydi. Bu değerlendirmeleri yapan Edward Sell, Hz. Muhammed'in intikam duygusuyla hareket ederek Mekke'yi ele geçirme fikrinden bahsetmektedir.⁷¹⁴

Sell'in yukarıda yaptığı yorum ve değerlendirmeleri kaynaklarımızdaki bilgilerle karşılaştığımızda, bu gazvenin her aşamasında Hz. Peygamber'in davranış ve uygulamaları onun samimi bir şekilde Mekke'ye umre ibadetini yapmak için yola çıktığını vurgulayan bilgileri görmekteyiz. Hz. Peygamber Medine'den hareket ettiği ilk andan itibaren her fırsatta amacının sadece umre yapıp Kabe'yi ziyaret etmek olduğunu söylemiş, kesinlikle bir savaş maksadının olmadığını, barışçıl amaçlarla dini bir vecibeyi yerine getirmekten başka bir planlarının olmadığını beyan etmiştir.⁷¹⁵

Hudeybiye Antlaşması ile ilgili yorumlarda Sell'in Hristiyan ve misyoner

⁷¹³ Sariçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 202.

⁷¹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 177, 178; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 135.

⁷¹⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/572; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/314; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/93; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/631; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 213, 214.

kimliğinin etkisini görmekteyiz. İslâm dini ve Hristiyanlık bütün insanlara temel öğretilerini ulaştırmayı hedefler. Bunu gerçekleştirmek için iki dinin izlediği metot göz önünde bulundurulduğunda *tebliğ* ve *misyonerlik* kavramlarının ön plana çıktığı görülür. “Tebliğ”, İslâm dininin temel öğretisinin bütün insanlığa ulaştırılmasını ve İslâm dini hakkında bilgilendirilmelerini amaçlamaktadır. Bunu gerçekleştiren mübelliğ samimi ve içtenlikle bunu yapmalı, asla baskı ve hileli metotlar kullanarak bu faaliyeti gerçekleştirmemelidir. İnsanlar kendilerine anlatılanları kabul edip etmeme konusunda ise özgür bırakılmalı ve tercihlerini kendileri yapmalıdırlar. Bir peygamber olarak Hz. İsa’nın yaptığı misyon ile İslâm’ın tebliğ faaliyeti ilk zamanlarda benzemekle beraber tarihsel süreç içerisinde özellikle Hristiyanlığın kurucusu sayılan Pavlus’tan sonra misyon kavramı çok farklı bir boyut kazanmıştır. Bu aşamadan sonra misyon kavramı pragmatizm ve makyavelizm (amaca giden bütün yolların mübah görülmesi) ile İslâm’ın tebliğ anlayışıyla çelişmektedir.⁷¹⁶ Hristiyanlığın yayılmasında izlenecek metot ile İslâm’ın yayılmasında izlenecek davet anlayışı birbirlerinden farklıdır. İslâm’da davetçi sadece doğruları bildirir.⁷¹⁷ Amaç zorla Müslümanlaştırmak değildir. Ancak misyonerin amacı ise sadece Hristiyanlık inancını duyurmaktan ibaret olmayıp her hâlükârda Hristiyanlaştırmak esastır.⁷¹⁸

İncil’de yer alan bilgilere bakıldığında, bir Hristiyan’ın misyonerlik faaliyetleri için izlediği yolu anlamamıza yardımcı olmaktadır. “Ben özgürüm, kimsenin kölesi değilim. Ama daha çok kişi kazanayım diye herkesin kölesi oldum. Yahudileri kazanmak için Yahudilere Yahudi gibi davrandım. Kendim kutsal Yasa’nın denetimi altında olmadığım halde, yasa altında olanları kazanmak için onlara Yasa altındaymış gibi davrandım. Tanrı’nın Yasa’sına sahip olmayan biri değilim, Mesih’in Yasası altındayım. Buna karşın, Yasa’ya sahip olmayanları kazanmak için Yasa’ya sahip değilmişim gibi davrandım. Güçsüzleri kazanmak için onlarla güçsüz oldum. Ne yapıp edip bazılarını kurtarmak için herkesle her şey oldum. Bunların hepsi Müjde’de payım olsun diye, Müjde uğruna yapıyorum.”⁷¹⁹ İki dinin mensupları tarafından insanlara

⁷¹⁶ Abdulkadir Kıyak, “Evrensel Din Bağlamında Tebliğ ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Journal of Turkish Studies* 12/Volume 12 Issue 27 (01 Ocak 2017), 281, 284.

⁷¹⁷ Mâide 5/67, en-Nahl 16/125.

⁷¹⁸ Şinasi Gündüz, “Misyonerlik”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/193.

⁷¹⁹ Korintlilere Birinci Mektup 9/19-23.

dinlerinin temel öğretilerini ulaştırılması sırasında izlenen bu yaklaşım farklılığı göz önünde bulundurulduğunda İslâm davetçisinin tebliğinde sadece haberdar etmeyi duyurmayı amaçladığı, tercih konusunda ise onu özgür bırakmakta olduğu görülmektedir. Misyoner ise ne koşulda olursa olsun insanları Hristiyanlaştırmayı amaçlamaktadır.

Edward Sell Müslümanların Mekke'ye duydukları özleminden bahsetmektedir. Müslümanlar Mekke'den ayrılalı altı yıl olmuş, yaşamlarının belli bir kesitinin geçtiği bu kutsal şehri ziyaret etmek ve kendileri için hala kutsallığını koruyan Kabe'yi tavaf etmek istiyorlardı. Bu özlem her geçen gün dahada büyümekteydi. Üstelik namaz ibadetini yerine getirirken günde beş defa Kabe'ye dönüyorlardı. Edward Sell Hz. Peygamber'in nüfuz kazanmak için eski pagan kültüründen kalma ibadetleri dindarlığın bir göstergesi olarak kabul ettiğini bu sebeple Hz. Muhammed'in Kabe'de yapılan bütün bu ibadetlere sahip çıktığını söyler. Sell, Hz. Muhammed'in genel ve nihai hedefine ulaşmak için yaptığı bu hareketleri Mekke'yi ele geçirme hamleleri olarak görmektedir.⁷²⁰

Edward Sell, hac ve kurban ibadetini pagan kültürü ile ilişkilendirmeye çalışmıştır. Bu ibadetleri İslâm öncesi dönemin kalıntıları olarak gören Sell, Hz. Muhammed'in nüfuz kazanmak için bu cahiliye ibadetlerinin devamına izin verdiğini kabul etmektedir.⁷²¹ Sell, Hz. Muhammed'in daha önce de benzer şekilde Yahudilerin gönlünü kazanmak onları kendi tarafına çekmek için kible olarak Kudüs'e yönelmiş fakat Yahudileri kendi tarafına çekmekte başarısız olunca fikir değiştirerek kible olarak Kabe'yi seçtiğini ve onlardan uzaklaşarak müşriklere daha sıcak davranmaya başladığını iddia etmektedir. Kurban Bayramı ve ezan gibi ibadetlerde yine bu sebeple politika değişikliğine gitmiştir. Hz. Muhammed'in bu durumu onun Yahudilere karşı hoşnutsuzluğuna ve bağımsızlık duygusuyla hareket ettiğine işaret ediyordu.⁷²² Aslında Sell Hz. Peygamber'in nüfuzunu artırmak için farklı yollara başvurduğunu ifade ederken aynı zamanda mesajlarının orijinal olmadığını geçmişte var olan din ve kültürlerden etkilendiğini vurgular. Hz. Peygamber'in insanlar için getirdiği mesajların ortaya çıktığı yer olan Arabistan'da daha önce yaşamış olan ehli kitap ve

⁷²⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 135, 136; Sell, *The Life of Muhammad*, 177, 178.

⁷²¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 178.

⁷²² Sell, *The Life of Muhammad*, 104, 105.

putperestlerin kültürlerinden izler taşıdığını dile getirmektedir. Bazı küçük farklılıklar olsa da Sell'in bu görüşüne Abraham Geiger, Gustav Weil, Sprenger, Margoliouth ve Rudi Paret gibi oryantalistler de katılmaktadır. Onlara göre de İslâm aslında orijinal bir din olmaktan ziyade daha önce var olan din ve kültürlerden etkilenen (melez) bir dindir.⁷²³

Hz. Muhammed'in Mekke'de büyüyen bir Kureyşli olarak Kâbe ve Hacerülesved'e karşı saygı içerisinde büyüdüğünü söyleyen Sell, her ne kadar Hz. Muhammed'in getirdiği dinin ilkeleriyle çelişse de eski nüfuzunu artırmak için pagan ritüellerine sahip çıkarak Kâbe ve ona dair bütün ibadetleri İslâm'da geçerli olduğunu kabul etmesini akıllıca bulduğunu ifade etmektedir.⁷²⁴

İslâm'dan önceki birçok din ve kültürde farklılıklar gösterse bile kurban kesme ibadetinin varlığını görmek mümkündür.⁷²⁵ Cahiliye toplumunda var olan ve dini hayatta önemli bir yere sahip olan kurban ibadeti, İslâm dininin temel prensiplerine aykırı olabilecek unsurlardan arındırılarak İslâmî bir ibadet haline getirilmiş, sosyal hayattaki fonksiyonu bakımından zenginleştirilmiştir.⁷²⁶ Semavi dinlerin tamamında var olan kurban ibadetinin bir pagan kültürü olduğu kabulünden hareket eden Sell'in Hz. Peygamber'in putperest ibadetlerini nüfuz kazanmak için devam ettirdiği anlayışı ile alakalı olarak kurban ibadeti hakkında kısa bir değerlendirme yapmak gerekir. Zîra Hz. Peygamber öncesi Hz. İbrahim'in dininde var olan kurban ibadetini cahiliye toplumunda var olan kurban ibadeti ile ilişkilendirmek doğru değildir. Bütün ilahi dinlerde var olan kurban ibadeti Allah'ın emirleri doğrultusunda⁷²⁷ Hz. Peygamber aracılığıyla Hz. İbrahim'in sünnetine uygun bir şekilde devam ettirilmiştir.⁷²⁸

Sell'in hac ibadetine yaklaşımına gelince hac ibadeti Sell'in iddia ettiği gibi pagan kültüre ait değildir. Kaynaklarımıza bakıldığında hac ibadetinin Hz. Adem'e kadar uzandığını görmekteyiz. Daha sonraki dönemlerde Hz. İbrahim ve oğlu İsmail tarafından inşasından bahsedilmektedir. Dolayısıyla hac ibadetini cahiliye ve

⁷²³ Sariçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 199-217.

⁷²⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 136.

⁷²⁵ Ali Bardakoğlu, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/436.

⁷²⁶ Ahmet Güç, "Kurban", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/436.

⁷²⁷ Hac 22/34.

⁷²⁸ Bardakoğlu, "DİA", 26/436.

putperestliğe ait bir ibadet olarak görmek doğru olmaz. Elbette Hz. Adem'den itibaren özellikle Hz. İbrahim ve sonrasında geçen uzun zaman içerisinde bu ibadete, tevhid akidesine uymayan uygulamalar karışmış ve tevhidî boyutunu kaybetmiştir. Ancak Hz. Peygamber haccı Allah'ın emriyle tevhid akidesine uymayan uygulamalardan arındırarak bir nevi Hz. İbrahim'in dinindeki uygulamayı sürdürmüştür. Dolayısıyla hac, Sell'in ifade etmeye çalıştığı gibi pagan kültüründen gelme bir ibadet değildir. Tam aksine kökleri Hz. Adem'e kadar dayanan İslâmî bir ibadettir.⁷²⁹ Edward Sell bilgi eksikliğinden dolayı bu yaklaşımı gösteriyorsa bu bir eksiklik olarak kabul edilebilir, fakat bu söz konusu değilse önyargılı bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Hz. Muhammed'in Mekke'ye doğru yola çıkma kararı almasının sebebi konusunda Sell, Hz. Muhammed'in gördüğü bir rüyadan hareketle bu kararı aldığını belirtir. Sell Hz. Muhammed'in kendisini rüyasında Mekke'de hac yaparken görmesi sonrasında Mekke'ye doğru Müslümanlarla yola çıktığı bilgisini vermektedir.⁷³⁰ Bu bilgi kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumlu gözükmektedir.⁷³¹

Edward Sell, Hudeybiye Antlaşması'nda Medine'den yola çıkılması ve sonrasında gerçekleşen olaylarla ilgili şu bilgileri kaydetmektedir: Hz. Muhammed, kendisini hac ibadetini yaparken gördüğü rüya üzerine Müslümanlar ile birlikte m. 628 yılında Mart ayında Medine'den yola çıktı. Kureyş Müslümanların şehre girmesine izin vermedi. Her iki taraftan karşılıklı olarak elçiler gelip gittiler. Bu esnada Müslümanlar Mekke yakınlarında Hudeybiye'de kamp kurdular. Karşılıklı görüşmelerden sonra durum Müslümanlar için tehlikeli bir hal almaya başlayınca özellikle Hz. Osman'ın öldürüldüğü şayiası yayılmasından sonra Hz. Muhammed Müslümanlardan sadakat yemini aldı. Bu olay "*Rıdvân Biati*" veya "*Bey'atü'ş-şecere*" olarak adlandırılmaktadır.⁷³² Sell Müslümanların Hz. Muhammed'e bağlılıklarını gösteren bu durumun tanrı tarafından memnuniyetle karşılandığını söylemektedir.⁷³³

⁷²⁹ Ezrakî, *Ahbârü Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*, 1/36, 59-66.

⁷³⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 179; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 137.

⁷³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/572; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/274; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/12/362; Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/13; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḥayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 5/33.

⁷³² Sell, *The Life of Muhammad*, 179; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 59; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 137.

⁷³³ Fetih 48/18

Karşılıklı olarak görüşmelerin sonucunda varılan antlaşmaya dair Sell'in verdiği bilgiler kısaca şu şekildedir: On yıl savaş yapılmayacak, iki taraf birbirine saldırmayacaktı. İsteyen Hz. Muhammed'e, isteyen Kureyş'e katılmakta serbest olacaktı. Kureyş'ten birisi Müslüman olup velisinin izni olmadan Hz. Muhammed'e sığınırса geriye iade edilecek, ancak Müslümanlardan birisi Kureyş'e velisinin izni olmadan geri dönmeye karar verirse Müslümanlara geri teslim edilmeyecekti. Bir diğer madde ise Müslümanlar o yıl şehre girmeden geri dönecek, ertesi yıl üç gün boyunca Hz. Muhammed ve Müslümanlar Mekke'de ibadetlerini gerçekleştirebileceklerdi. Bu yolculuk esnasında güvenlik için kınında duran kılıçlar dışında silahlarla şehre girilmeyecekti.⁷³⁴

Edward Sell, bu antlaşmadan Müslümanların ilk başta memnun olmadıklarını ve hayal kırıklığına uğradıklarını kaydeder. Ona göre Hz. Muhammed Müslümanların bu görüşlerinin yanlış olduğunu, bu antlaşma ile nasıl bir fayda elde edeceklerini “*Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih ihsan ettik.*”⁷³⁵ ayetini üreterek anlatmaya çalışmıştır. Sell, kaynaklarımızda Hz. Peygamber'in sadece umre yapmak için yola çıktığını bildiren rivayetler bulunmasına rağmen⁷³⁶ bu gazvede Müslümanların ganimet beklentilerinden bahsederek onların beklentilerinin karşılanamadığından dolayı hayal kırıklığına uğradıklarını Hz. Muhammed'in de bu hayal kırıklığını “*Henüz elde edemediğiniz, fakat Allah'ın, ilmiyle kuşattığı başka (kazançlar) da vardır. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.*”⁷³⁷ ayetiyle gidermeye çalıştığı bilgisini vermektedir.⁷³⁸

Edward Sell, bu antlaşmanın sonucunda Kureyşlilerin Hz. Muhammed'i eşit bir taraf olarak görmelerinin onun siyasi statüsünü kabul ettikleri anlamına geldiğini aktarmaktadır. Bu antlaşma ile birlikte sağlanan barış ortamında İslâm'ın hızlı bir şekilde yayılmaya başladığını ve her geçen gün Müslümanların sayısının hızla arttığı

⁷³⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 179, 180; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 138; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 59, 60.

⁷³⁵ Fetih 48/1.

⁷³⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/573; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/308; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/188; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/154; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/52; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/275.

⁷³⁷ Fetih 48/21.

⁷³⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 181; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 139, 140.

bilgisini vermektedir.⁷³⁹

Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Muayt, Hudeybiye Antlaşması yapıldıktan sonra Mekke'den hicret ederek Medine'ye geldi. Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme ile karşılaştığında Ümmü Seleme ona “*Allah ve Rasûlüne mi hicret ettin?*” dedi. “*Evet ancak Ebû Cendel b. Süheyl ve Ebû Basîr gibi erkekleri geri gönderdiği gibi beni de müşriklere geri göndermesinden korkuyorum.*” diyerek durumunu anlattı. Mekke'den ayrılmaya belli bir zaman geçtiği için akrabalarının onun yokluğunu fark edip araştıracaklarını söyledikten sonra inandığı din için onlardan kaçtığını söyleyerek Hz. Peygamber'den kendisini onlara geri vermemesini, yoksa onların kendisine işkence edeceklerini ve dininden döndüreceklerini, bir kadın olarak bu işkenceye dayanamayacağını söyledi. Hz. Peygamber Ümmü Külsûm'e kadınlar hakkında Allah'ın hükmü değiştirdiğini, Allah'ın herkesin razı olacağı bir hüküm verdiğini, onlar hakkında vahiy⁷⁴⁰ indirdiğini söyledi.⁷⁴¹ Ümmü Külsûm'ün kardeşleri el-Velid ve Umâre b. Ukbe b. Ebû Muayt ertesi gün onu aramak için yola çıktılar ve Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'den onu istediler. Fakat Allah Resûlü onu kardeşlerine teslim etmedi.⁷⁴² Ümmü Külsûm'ün kardeşleri Mekke'ye geri dönerek Kureyş haber verdiler. Ancak Kureyşliler bundan sonra hiç kimseyi Medine'ye bu sebeple göndermediler. Böylece Müslüman olan kadınlardan Medine'ye hicret edenlerin Mekke'ye geri gönderilmemesine Kureyşliler de razı olmuşlardı.⁷⁴³

Kısaca Hudeybiye Musalahası'ndan sonra Ümmü Külsûm bint Ukbe b. Ebû Muayt Medine'ye hicret etmiş kardeşleri onun için Medine'ye gelip Hz. Peygamber'den istemişler, ama Hz. Peygamber Ümmü Külsûm'ü onlara teslim etmemişti.⁷⁴⁴ Mümteherine sûresinin nüzül sebebi olarak da zikredilen bu olayla ilgili olarak bazı alimlerin antlaşmadaki ilgili maddelerin sadece erkekleri kapsadığını

⁷³⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 181; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 140.

⁷⁴⁰ Mümteherine 60/10.

⁷⁴¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/630, 631.

⁷⁴² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/631, 632; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/325, 326; Ebû Abdullah Muhammed (ö.230/845) İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, ed. thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2001), 10/12,13, 14; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/640.

⁷⁴³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/631.

⁷⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/325, 326; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 10/13; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/640; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/82; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/163.

belirtmiş olup kaynaklarımızda verilen bu bilgilere Edward Sell'in yaklaşımı ise şu şekildedir.⁷⁴⁵ Sell Kureyş ile varılan antlaşmanın uygulanması hususunda antlaşma maddelerinde cinsiyet ayrımı olmamasına rağmen Hz. Peygamber'in bir kadını Kureyş'e iade etmediğini, bu eylemini haklı çıkarmak için bu duruma vahiyle bir açıklama getirdiğini ifade ederek⁷⁴⁶ Hz. Muhammed'in bu şekilde tartışmasız bir şekilde antlaşmayı ihlal ettiğini söyler.⁷⁴⁷ Sell'in eserinde sık sık görüşlerine başvurduğu Muir'e göre Hz. Muhammed antlaşma maddelerine açıktan bir karşı duruş sergilememiş, Ebû Bâsir'i de onlara teslim etmiş ama bir taraftan da onu cesaretlendirecek karşı duruşu teşvik etmiştir. Muir Hz. Muhammed'in Ebû Bâsir ve beraberindeki Müslümanların saldırılarına zımnen destek verdiğini dolayısıyla bu saldırılarda onun da sorumluluğunun var olduğuna inanmaktadır. Ona göre Hz. Muhammed'in yaptığı, antlaşmada verilen taahhüde aykırıydı. Yine Medine'ye hicret eden kadınların da iade edilmemesi antlaşma maddelerine aykırıydı. Çünkü antlaşma maddelerinde cinsiyet ayrımı söz konusu değildi. Sir William Muir'in bu görüşleri ile Edward Sell'in yaklaşımı büyük oranda benzerlik göstermektedir.⁷⁴⁸

Edward Sell, bu antlaşma ile ilgili olarak bir başka hususa daha dikkat çekmektedir. Müslümanların Hz. Muhammed'in gördüğü bir rüyaya binaen çıktıkları bu gazvenin sonuçlarının bu şekilde gerçekleşmesi veya bir başka ifade ile Müslümanların istediği gibi gerçekleşmediği için Hz. Muhammed'in rüyasına atıfta bulunarak neden gerçekleşmediğini merak ettiklerini ve sorguladıklarını kaydeder. Zor durumda kalan Hz. Muhammed'in Müslümanlara kesin tarih belirtilmediğini söyleyerek onları ikna etmek ve yatıştırmak için bir vahiy getirmek zorunda kaldığını aktarmaktadır.⁷⁴⁹

⁷⁴⁵ Suyûtî, *ed-Dürrü'l-menşûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, 8/132; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 4/18/61; Râzî, *Mefâtihü'l-Gayb*, 1420/1999, 32/29/522; Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'an*, 2001, 22/584.

⁷⁴⁶ "Ey İman edenler! Mü'min kadınlar muhacir olarak size geldiklerinde, onları imtihan edin. Allah, imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kafirlere geri göndermeyin. Çünkü Müslüman hanımlar kâfirlere helal değildir. Kâfirler de Müslüman hanımlara helâl olmazlar." Mümtehhine 60/10

⁷⁴⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 138; Sell, *The Life of Muhammad*, 180.

⁷⁴⁸ Sir William Muir, *The Life of Mahomet* (London: Smith, Elder and Co., 1861), IV/43, 44.

⁷⁴⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 140, 141; Sell, *The Life of Muhammad*, 182.

2.12.23. Hayber Gazvesi

Medine-Şam yolu üzerinde kuzeyde Medine'den yaklaşık olarak 180 km uzakta yer alan Hayber,⁷⁵⁰ Medine'den sekiz konaklık mesafede bir yerleşim yeridir.⁷⁵¹ Hayber hurmalıklar bakımından oldukça zengin ve verimli toprakları korunaklı kaleleri olan tarihi eskilere dayanan bir ticaret ve ziraat merkeziydi.⁷⁵² Daha önce antlaşmalara uymadıkları için Benî Kaynuka ve Benî Nadîr Yahudilerinin Medine'den çıkarılmalarıyla tehlike büyük ölçüde uzaklaştırılmış olsa da Yahudiler tarafından gelebilecek tehdit unsurlarının tam olarak ortadan kaldırıldığı söylenemezdi. Hatta bu durum Hayberli Yahudilerin İslâm'a ve Müslümanlara karşı düşmanlığını daha da güçlendirmişti. Müslümanlardan intikam almak için harekete geçmişler Hayber bölgesine yakın çevrede bulunan kabilelerle iş birliği yaparak onları Müslümanlar aleyhine kışkırtmışlardı. Bu durum Müslümanlar için Suriye ticaret yolunun güvenliği açısından tehdit oluşturmaktaydı.⁷⁵³

Medine'den sürgün edilen Yahudiler Hayber'e yerleşmişti. Medine'den çıkartılmalarını hazmedemeyen Benî Nadîrliler, Hayber'de boş durmamış ve Müslümanları tamamen ortadan kaldırmak için faaliyetlerde bulunmaktan geri durmamışlardı. Huyey b. Ahtab ve Ebû'l-Hukayk başta olmak üzere Benî Nadîrliler Kureys'e giderek onları savaşa teşvik etmiş ve bu konuda ikna etmeyi başarmıştı. Sonucunda gerçekleşen Hendek Savaşı'nda Müslümanlar büyük zorluklar yaşamış ve ciddi bir tehlike ve ihanetle karşı karşıya kalmıştı.⁷⁵⁴

⁷⁵⁰ Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, ts.), 4/409, 410; Muhammed Hamidullah, "Hayber", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/20; Adolf Grohmann, "Hayber", *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 5/1/384, 385.

⁷⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/100; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 222; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229) Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sâdr, ts.), 2/409; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/293; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/61; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/271.

⁷⁵² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, ts., 2/409, 10; Muhammed Hamidullah, "DİA", 1998, 17/20; Grohmann, "İA", 5/1/384; Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 298, 299; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 471, 472; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 321.

⁷⁵³ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 321, 322; Muhammed Hamidullah, "DİA", 1998, 17/21; Muhammed Hamidullah, "DİA", 1998, 17/194; Şulul, *Siyer-i Nebi*, 472.

⁷⁵⁴ Vâkîdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/441; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/224; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/341; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/65.

Yahudiler Hendek Savaşı'ndan sonra da düşmanlıklarını sürdürmeye devam ettirmişler, çevrede bulunan Gatafan ve Fezâre gibi kabileleri Müslümanlara karşı kışkırtmış ve saldırıya teşvik etmişlerdi. Onların bu çabaları bölgedeki kabilelerin Müslümanlara karşı cephe almalarına neden olmuştur. Hz. Peygamber'in develerinin de bulunduğu sürüyü otlatan Ebû Zer'in oğlunu öldürmüşlerdi. Bu olaylarda onların Müslümanlar aleyhine yaptıkları kışkırtma ve saldırıya teşvik çabalarının etkisi vardı.⁷⁵⁵

Müslümanlarla birlikte Medine'de yaşarken önceleri bir problem yaşamayan Benî Nadîrliler Müslümanların gittikçe güçlenmelerini içlerine sindirememişlerdi. Hz. Peygamber, Amr b. Ümeyye ed-Damrî'nin öldürdüğü kişilerin diyet için onların yanına gitmişti.⁷⁵⁶ Onların yurdunda bulunduğu esnada Hz. Peygamber'e suikast düzenlemek istemişler,⁷⁵⁷ fakat Allah'ın Hz. Peygamber'e bildirmesiyle bu büyük tehlike atlatılmıştı.⁷⁵⁸ Müslümanlara karşı düşmanlıklarına bir türlü son vermeyen Benî Nadîrlileri Allah Resûlü Medine'den çıkarmıştı. Onların bir kısmı Şam'a giderken bir kısmı ise Hayber'e yerleşmişlerdi. Böylece Hayber adeta İslâm düşmanlarının toplandığı bir merkez haline gelmişti.⁷⁵⁹

Hız. Peygamber, Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Medine İslâm toplumu için büyük bir tehlike olan Hayberlileri tamamen etkisiz hale getirmek için harekete geçti. İslâm devleti aynı anda hem Mekkeliler ile hem de Yahudiler ile mücadele edebilecek kadar güçlü değildi. Birine saldırı gerçekleştirdiğinde diğerinin Medine'ye saldırma ihtimali söz konusu idi. Bu nedenle Hz. Peygamber Hudeybiye Antlaşması'nın Mekke ile sağladığı barış ortamından faydalanarak onların çıkabilecek bir savaşta tarafsız

⁷⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/77; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/330; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 8/330; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/5; Zürcânî, *Şerhu'z-Zürcânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, 1996, 3/111; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 344.

⁷⁵⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60.

⁷⁵⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364, 365; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/190; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/551; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/60; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sāhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 3/354.

⁷⁵⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 1/364, 365; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/53, 54; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967.

⁷⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/191; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/154; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 2/61.

kalmalarını sağladıktan sonra Hayberliler üzerine sefer düzenlemeye karar verdi.⁷⁶⁰

Hiz. Peygamber Hudeybiye'den döndükten sonra hicretin yedinci yılında Muharrem ayının⁷⁶¹ sonunda Hayberlilerin üzerine yürümek için Müslümanların hazırlanmalarını emretti.⁷⁶² Bin dört yüz Müslüman ve iki yüz atlı ile birlikte Hayber'e doğru yola çıktı.⁷⁶³ Medine'de yerine vekil olarak Sibâ b. Urfuta el-Gıfâr'i⁷⁶⁴ İbn Hişam'a göre ise Nümeyle b. Abdullah el-Leysî'yi vekil olarak bıraktı.⁷⁶⁵ Hiz. Peygamber Hayberlilerin dışardan yardım almasını engellemek için ordusunu Gatafan ile Hayber arasına konuşlandırdı.⁷⁶⁶ Yahudiler, Allah Resûlünün Hayber'e yürüdüğünü öğrenince kendi aralarında durum değerlendirmesi yaptılar. Bir fikir birliğine varamayan Hayberliler el-Hâris Ebû Zeyneb el-Yahûdî'nin kalelerinin dışında karargâh kurmaları ve bir meydan savaşı yapma önerisi kabul etmediler. Hiz. Muhammed'in kalelerini kuşatması durumunda onlara hayat hakkı tanımayacağını, galip gelme şanslarının olmadığını söyledi. Fakat, "*Onlar bizim kalelerimiz başkalarını kalelerine benzemez.*" diyerek bir meydan savaşı görüşüne muhalefet ettiler.⁷⁶⁷ Hayberliler korunaklı kalelerine ve savaş malzemelerinin çokluğuna güveniyorlardı. Müslümanların kendilerine bir saldırı yapamayacağını düşünüyorlardı. "*Muhammed mi bize saldıracak?*" diyorlardı.⁷⁶⁸ Fakat bir taraftan da daha önce diğer Yahudi kabilelerin başına gelenlerden dolayı da çekinmekteydiler. Medine'de bulunan Yahudiler ise son bir çıkış yolu olarak ümitlerini kaybetmemiş Müslümanların küçük bir darbe ile yok olacaklarını ve Hiz. Muhammed'in daha önce

⁷⁶⁰ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hiz. Muhammed*, 472; Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 345; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hiz. Peygamber'in Savaşları*, 324.

⁷⁶¹ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/328; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/9; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 222.

⁷⁶² "Hayber Gazvesi'nin gerçekleşme tarihi olarak Vâkıdî yedinci senenin Safer veya Rebîü'levvel ayı, İbn Sa'd hicretin yedinci yılını Ceâzielevvel ayı, Belâzürî ise Safer, Rebîülevvel veya Cemâzielevvel aylarından birinde olabileceğini belirtmektedir." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/364; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/100; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/352.

⁷⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/102; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 222.

⁷⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/636; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/96; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi ş-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/198.

⁷⁶⁵ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/328.

⁷⁶⁶ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/9; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/96.

⁷⁶⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/637.

⁷⁶⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/637; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 1/306; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 5/118; Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/49.

savaşmasını bilen bir toplulukla savaşmadığını söyleyerek Hayberlilerin galip gelmesini adeta dört gözle beklemekteydi. Kendileri için bu gazvenin sonucunun önemini ise “*Şayet Muhammed kazanırsa bu asrın rezaleti olur.*” sözleriyle dile getiriyorlardı.⁷⁶⁹

Hız. Peygamber bir kavme gaza düzenlediğinde gece saldırmaz sabahın olmasını beklerdi. Hayber’e gece gelen Müslümanlar sabahı bekledi. Sabah olduğunda işlerine gitmek için kalelerinden çıkan Hayberliler karşılarında Müslümanları görünce şaşırdılar ve geri kaçarak kalelerine sığındılar. Böylece kuşatma da başlamış oldu.⁷⁷⁰

Hız. Peygamber’in Hayberlileri kuşatma altına aldığını duyan Gatafanlılar onlara yardım etmek istemişler, Hayber’e doğru yola çıkmışlar ancak bir süre sonra yolda geride bıraktıkları mallarına ve ailelerine Müslümanların saldıracaklarını düşünerek, Hayber yolundan yurtlarına geri dönerek yardım etmekten vazgeçmişler, böylelikle Hayberlileri Müslümanlara karşı yalnız bırakmışlardı.⁷⁷¹ Yirmi ile otuz gün arasında bir süre Hayberlileri kuşatma altında tutan⁷⁷² Hız. Peygamber, sırası ile Yahudilerin kalelerini fethetmeye başlayınca daha fazla direnemeyeceklerini anlayan Hayberliler⁷⁷³ Ebü’l-Hukayk ile birlikte Hız. Peygamber’in yanına gelerek barış yolunu seçtiler. Hayberlilerin canlarının korunması, kalan menkul ve gayri menkul mallarının Müslümanlara bırakılarak sürgün edilmeleri konusunda onlarla anlaşıldı.⁷⁷⁴

Hayberliler kendileri hakkında verilen bu kararı kabul ettikten sonra onlar “*Bu işi biz sizden daha iyi bilir ve daha iyi bakarız.*” diyerek Allah Resûlü’nden yarıcı olarak kalmalarını istediler. Allah Resûlü dilediği zaman çıkarma hakkını saklı tutarak

⁷⁶⁹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/640, 641; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl mine’l-ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-aḥvâl ve’l-hafede ve’l-metâ*, 1999, 9/230.

⁷⁷⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/642, 643; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/101; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/97; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/293.

⁷⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/651, 652; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/330; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/9; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 7/93; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 2/174; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/207.

⁷⁷² Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, 35.

⁷⁷³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/331, 337.

⁷⁷⁴ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/671; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/337; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/104; Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1996, 1/352; Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, 32, 33; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/14,15. “Hayber Gazvesi sonrasında ganimetlerin taksimi için bkz.” Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/693-699; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/349-352; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/101, 102; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/19-26.

elde edilen mahsulün ve arazilerin yarısı karşılığında onların tekliflerini kabul etti.⁷⁷⁵

Böylece Hz. Peygamber ve bütün Müslümanlar için İslâm'a karşı uzun zamandır süre gelen ve Yahudiler tarafından uygulanan siyasi, askeri sosyal ve ekonomik baskı artık ortadan kaldırılmış oldu. Hayber Gazvesi ile birlikte artık Yahudiler Müslümanlara karşı etkili bir muhalefet olmaktan çıkmış ve yavaş yavaş bütün alanlarda üstünlük Müslümanların eline geçmeye başlamıştır. Hayber'in ticari bir merkez olması nedeniyle Hayber Gazvesi neticesinde elde edilen ganimet Müslümanları hem ekonomik olarak hem de bölgede siyasi erk olarak güçlendirmiştir.⁷⁷⁶

Tarihi kaynaklarımızda verilen bilgiler ışığında aktarmaya çalıştığımız Hayber'in fethi ile ilgili bilgilerden sonra Edward Sell'in bu gazve ile ilgili verdiği bilgileri aktaralım.

Edward Sell konu ile ilgili olarak şunları kaydetmektedir. Hudeybiye Antlaşması Hz. Peygamber açısından yeteri kadar başarılı bir antlaşma olmamıştı. Hz. Muhammed ne zaman bir başarısızlık söz konusu olsa Yahudilere saldırarak bu başarısızlığı telafi etmeye çalışırdı. Hz. Muhammed, bu politikasını başarısız olarak gördüğü Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra Hayber Yahudilerine saldırarak sürdürdü. Bu antlaşmanın Müslümanlar üzerindeki olumsuz etkisini bu şekilde kaldırmak istiyordu.⁷⁷⁷ Sell'in bu görüşlerine kaynaklık eden benzer görüşleri ortaya koyan Margoliouth'tur.⁷⁷⁸

Sell, "*The Life of Muhammad*" adlı eserinde seriyye ve gazveler konusuna giriş kısmında genel bir değerlendirme ile başlamakta, orada seriyye ve gazvelere yaklaşımını bütüncül olarak ortaya koymaktadır. Sell'e göre Müslümanlar çok zor şartlar içerisinde bulunmaktaydılar. Onlar Araplar arasında sıradan bir durum olan ticaret kervanlarına saldırma ve soygun işine girişmişlerdi. Kendisinden önceki bazı

⁷⁷⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/337; Halîfe b. Hayyât, *Tarihu Halife b. Hayyât*, 83; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/15; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/266; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/178; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/109; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/100; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/225.

⁷⁷⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 329, 335.

⁷⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 185; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 60, 61; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 144.

⁷⁷⁸ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 355.

oryantalistler gibi Sell de seriyye ve gazvelerdeki amacı ganimet ve ekonomik sebeplere bağlamaktadır. Dolayısıyla Hicaz bölgesinde ticari bir merkez ve hurmalıkları ile meşhur olan bir bölgeye yapılan gazve, Sell'in donelerini güçlendirdiği için Sell'in Müslümanların yaptıkları seferlerin ganimet maksadıyla yapıldığı düşüncesini burada da sürdürdüğünü görmekteyiz.⁷⁷⁹ Ancak ilk dönem İslâm tarihi kaynaklarında verilen bilgilere bakıldığında Hz. Peygamber'in Hayber'e sefer düzenleyeceği haberi yayılınca ganimet umuduyla Hudeybiye Antlaşması'na katılmayan Müslümanlar da sefere katılmak istediler.⁷⁸⁰ Çünkü bütün Araplar arasında Hayber'in zenginlikleri biliniyordu. Fakat Allah Resûlü “*Cihat aşkı olmayanlar bizimle gelmesin.*” diyerek sırf ganimet ümidiyle sefere katılmak isteyenleri engellemiştir.⁷⁸¹ Diğer taraftan Hz. Peygamber'in Hayber üzerine yürüyeceği haberini alan Yahudiler, Kinâne b. Ebü'l Hukayk öncülüğünde Gatafanlılara giderek Müslümanlara karşı yardımda bulunmalarına karşılık Hayber'in bir yıllık hurma hasılatın yarısını teklif ettiler. Onlar da Müslümanlara karşı Hayberlilerle beraber hareket etme kararı almışlardı.⁷⁸² Fakat geride bıraktıkları aile ve malları hakkında duydukları endişeden dolayı geri dönmüşler ve Hayberlilere yardımda bulunamamışlardı. Kaynaklarımızda açık bir şekilde yer alan bilgilere göre Hz. Peygamber'in ganimet maksadıyla katılmak isteyenleri engellemesi ve cihat aşkı ile sefere katılmalarını istemesine rağmen⁷⁸³ Sell'in bu gazvenin amacını salt ganimet olarak göstermesi onun kaynaklarımızda verilen bilgileri objektif olarak değerlendirmediyi ve ön yargılı davrandığını göstermektedir. Üstelik Sell, Yahudilerin Müslümanlar aleyhine yaptıkları entrika ve düşmanlıkları görmezden gelerek Müslümanları suçlu Yahudileri ise haksızlığa uğramış masum insanlar olarak lanse etmeye çalışmıştır.⁷⁸⁴

Sell'in The Life of Muhammad, Ghazwas and Sariyas ve The Battles of Badr

⁷⁷⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 108.

⁷⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/633, 634; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/100, 101.

⁷⁸¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/633, 634; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/100, 101; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 1/306; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti ḥayri'l-ibâd*, 1414/1993, 5/115; Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/45.

⁷⁸² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/642.

⁷⁸³ Taberî, *Târîḫü'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/9.

⁷⁸⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 186, 187; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 63. 64.

and of Uḥud isimli eserlerinde Yahudiler hakkındaki bu genel yaklaşımını büyük çoğunlukla benimsediğini ve burada da sürdürdüğünü görmekteyiz. Edward Sell, bu düşüncesini güçlendirmek için Benî Nadîrlilerin Hayber'e sığındıkları gerçeğini kabul etmekle beraber onlardan bir sadakat beklenmediğini ancak Hayber'in Medine'ye yüz mil uzaklıkta olması nedeniyle onların Medine'ye karşı bir saldırı yapmalarının pek de olası olmadığını söylemektedir. Üstelik onlar aralarından öldürülen Ebû Rafi olarak bilinen Sellâm b. Ebû'l Hukayk cinayetini de unutmuşlardı. Bunun yanı sıra *"Hayberlilerin zengin olması nedeniyle Müslümanların ganimet arzusunun olduğunu düşünmek, Hayber Gazvesi'nin sebepleri arasında en mantıklı olanın bu olduğunu varsaymak yerinde olacaktır."* diyerek bir taraftan bu seferin gereksiz olduğunu vurgularken diğer taraftan buna ek olarak⁷⁸⁵ Hz. Peygamber ve Müslümanları ganimet peşinde koşan insanlar olarak göstermekten çekinmez. Ancak Sell'in İslâm dininde olduğu gibi bütün dinlerde var olan tebliğ görevini dikkate almadan seferi salt maddi sebeplere bağlaması, bu seferin manevi boyutunu atlayarak dikkate almaması subjektif bir değerlendirme olarak görülebilir.

Edward Sell, Hz. Muhammed'in kendisini haklı çıkarmak için çoğu kez bir vahiy ürettiği iddiasında bulunmaktadır.⁷⁸⁶ Sell, genel olarak Kur'an-ı Kerim'in zaman ve ihtiyaca göre Hz. Peygamber tarafından uydurulduğunu veya bir diğer ifade ile beşerî kaynaklı bir eser olduğunu düşünmektedir. Hz. Peygamber'in ne zaman zor durumda kalsa bir vahiy uydurarak (üreterek) durumu kurtardığı imasını onun vahye karşı genel yaklaşımı olarak kabul etmek mümkündür.⁷⁸⁷

Hayber'in genel durumu ve savaşın seyri hakkında Edward Sell'in verdiği bilgilerin kaynaklarımızda verilen rivayetlere muvafık bilgiler olduğu görülmektedir. Sell şu bilgileri vermektedir. Hayber vadisi çok bereketli topraklara sahipti. Önemli konumlarda inşa edilmiş kalelerle çevrili birkaç köyden oluşmaktaydı. Hz. Muhammed'in kendilerine doğru geldiğini öğrenen Hayberliler aceleyle kendilerine dost bir Arap kabilesi olan Benî Gatafan'dan yardım istediler. Ancak Müslümanlar zekice davranarak askeri birliklerini Gatafan ile Hayber arasına yerleştirmişlerdi. Böylelikle Gatafanlılarla Hayberlilerin güçlerini birleştirmesine engel olmuşlardı.

⁷⁸⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 186, 187; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 63, 64.

⁷⁸⁶ "Allah, size, elde edemeyeceğiniz birçok ganimetler vaad etmiştir..." Fetih 48/20.

⁷⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 185; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 60,61.

Genel anlamda Yahudiler iyi bir savunma yapsalar da Müslümanların üstün gücüne dayanamayarak boyun eğmek zorunda kaldılar.⁷⁸⁸

Sell, Müslümanların zaferi ile sonuçlanan bu sefer sonucunda Hayberli Yahudilerin kendi topraklarından elde edilen ürünün yarısını kendilerine diğer yarısını ise İslâm devleti hazinesine bırakılması şartı ile varılan anlaşmayı Hintli Müslüman yazar Cheragh Ali'nin "*Hayber Yahudilerinin mallarından özgürce yararlanmalarına izin verildi.*" sözüne itirazını "*Bütün işlerin tamamını yapmak zorunda oldukları halde elde edilen gelirlerin sadece yarısını almaları gerçeğinden bahsetmeyi atlıyor.*" diyerek bu sözleriyle de onlara yapılan bu muameleyi haksızlık olarak görür.⁷⁸⁹ Edward Sell onlara yapılan bu muameleyi dramatik bir şekilde aktarır. Yahudilerin göz yaşı ve feryatlarına rağmen bunu kabul ettiklerini söyler. Hz. Ömer zamanında acımasızca yurtlarından sürülünceye kadar burada yaşadıklarını aktardıktan sonra İslâm tarihinde ilk zimmîlerin Hayber Yahudileri olduğunu dile getirmektedir.⁷⁹⁰

Sell'in üzerinde durduğu bir diğer konu ise Hz. Peygamber'in Safiyye ile evlenmesi konusudur. Safiyye, Huyey b. Ahtab'ın kızıydı. Babası Huyey b. Ahtab Benî Nadîr kabilesinin ileri gelenlerindendi. Daha önce Benî Kurayzalıların Medine'den sürülmeleri sırasında verilen hüküm gereği öldürülmüştü.⁷⁹¹ Safiyye, Kinâne b. Rebî' Ebü'l-Hukayk'ın eşiydi. Hayberli Yahudilerin teslim olmasından sonra Kinâne b. Rebî' Ebü'l-Hukayk bir kısım hazineleri saklamakla suçlanarak bazı rivayetlere göre acımasızca işkence görerek öldürüldü. Edward Sell bu bilgiyi Margoliouth'a atıfta bulunarak vermektedir.⁷⁹² Margoliouth, "*Mohammed and the Rise of Islam*" adlı kitabında bu değerlendirmeyi yaparken herhangi bir İslâm tarihi kaynağına atıfta bulunmamaktadır.⁷⁹³ Her ne kadar Sell ve Margoliouth kaynak göstermese de kaynaklarımızda geçen bir rivayete göre Kinâne b. Rebî'in gizlediklerini açığa çıkartması için Hz. Peygamber'in Zübeyir b. Avvâm'a

⁷⁸⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 61.

⁷⁸⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 186.

⁷⁹⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 62, 63.

⁷⁹¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/671, 672; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/241; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/588; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 1/515; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi'ş-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/23; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/106.

⁷⁹² Sell, *The Life of Muhammad*, 186; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 62.

⁷⁹³ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 360.

“Yanındakinin hepsini verinceye kadar ona işkence et.” sözünün⁷⁹⁴ Edward Sell ve Margoliouth’un bu yorumları yapmasına kaynaklık etmiş olması muhtemeldir. Leone Caetani de Zübeyir b. Avvam’ın Hz. Peygamber’in emirlerini yerine getirmek ve ondan hazinenin yerini öğrenebilmek için ona acımasız işkenceler yaptığını söyler. Caetani biraz daha ileri giderek Hz. Peygamber’in Safiyye’ye göz koyduğu için kocası Kinâne b. Rebî‘ Ebü’l-Hukayk’ı bir bahane ile ortadan kaldırdığını iddia etmektedir.⁷⁹⁵

Vakıdî’ye baktığımızda Hz. Peygamber Kinâne b. Rebî‘ Ebü’l-Hukayk’ın bizzat kendisi ile üzerlerindeki elbiseler hariç hiçbir şey gizlemeyecekleri konusunda anlaştıkları bilgisini görürüz. Antlaşmaya uyarlarsa onların canları bağışlanacak bunun aksi bir durum söz konusu olur ve herhangi bir şey saklarsa onlara verilen bu güvence ortadan kalkacaktı. Üstelik Hz. Peygamber Kinâne b. Rebî‘ Ebü’l-Hukayk’ı çağırarak ona bir şey gizleyip gizlemediğini bizzat sordu ve eğer bir şeyler gizliyorsa bunu söylemesini istedi. Bütün bu gelişmeler esnasında Kinâne b. Rebî‘ Ebü’l-Hukayk akıbetini bildiği halde gizlediği hazinelerden bahsetmeyerek öldürülmesine sebep olmuştur.⁷⁹⁶

Edward Sell, Safiyye’nin güzelliğine vurgu yaparak Hz. Peygamber’in Safiyye ile evliliği konusunda Hz. Peygamber’i gereksiz ve aceleci bir şekilde davranmakla eleştirmektedir.⁷⁹⁷ Bu evliliğe rıza gösteren Safiyye daha önce Dihye el-Kelbî’nin payına düşmüştü. Safiyye’nin babası ile birlikte Medine yakınlarında yaşıyor olmasından dolayıdır ki muhtemelen Hz. Muhammed onu önceden tanıyordu. Hz. Muhammed Safiyye’nin kabilesinde bulunduğu pozisyon itibarıyla uygun olamayacağını düşünerek onu Dihye’den aldı ve evlenmek istediğini ona bildirdi. Bu bilgileri veren Sell, Hz. Peygamber’in evliliğini kabul eden Safiyye’nin davranışını tuhaf olarak nitelemektedir. Babasını ve kocasını kaybetmesine rağmen onun bu evliliğe rıza göstermesinden rahatsız olan Sell, Safiyye’nin Hz. Peygamber’in onuncu

⁷⁹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/337; Taberî, *Târihu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/337; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 7/105; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/224; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti hayri’l-‘ibâd*, 1414/1993, 5/132; Diyarbekri, *Târihu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/47.

⁷⁹⁵ Leone Caetani, *İslam Tarihi*, çev. Hüseyin Cahid Yalçın (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 3/93, 94.

⁷⁹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/671, 672.

⁷⁹⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 63.

eşi olduğunu kaydetmektedir. Hayber'e yapılan saldırıyı gereksiz gören⁷⁹⁸ Edward Sell Safiyye'nin konumunu ön plana çıkarmaktadır. Bu sebeplerden hareketle Sell Hz. Peygamber'in evliliğinin gerekçesini pragmatist bir yaklaşım ile açıklamaya çalışmaktadır.⁷⁹⁹

Hayber'e yapılan saldırının sebebini ganimet isteği ve Hayber'de yaşayan insanların Müslüman olmaması olarak gören Sell, bu durumun Medine dışındaki bütün dünyaya yapılacak saldırıların da gerekçesi olarak kullanıldığını savunur. Hayber'in fethinden sonra Medine'ye dönen Hz. Muhammed hicretin yedinci yılının sonbahar ve kış aylarını Medine'de geçirdi. Hayber'in fethi ile birlikte artık Müslümanlara gelebilecek tehlike azalmıştı. Bu nedenle Müslümanlar bazı çevre kabilelere saldırılar düzenliyordu.⁸⁰⁰ Bu bilgileri veren Sell, bütün bu gelişmeler onun prestijini artırmasını ve daha fazla ganimet elde etmesini sağladı, değerlendirmesini yapar.⁸⁰¹

Sell'e göre genel olarak Medine'ye hicret ile birlikte ilk yıllarda Yahudilerin yardımına ihtiyaç duyan Hz. Muhammed onlardan yardım istemiş, karşılık bulamayınca onlara karşı saldırılarda bulunmaya başlamıştı. Hz. Muhammed bütün Yahudi kabilelerini ya sürgün etmiş ya da katletmişti. Onları zayıflatıp kendisine itaat edecek seviyeye getirinceye ve bağımsızlıklarına son verinceye kadar onlara karşı saldırılarını sürdürmüştü.⁸⁰² Bütün bunlarla birlikte Hz. Muhammed'in onlara saldırılarını haklı çıkaracak bir nedeni de yoktu. Onların dinlerine bağlılık, kültür ve zekâ gibi birçok konuda diğer insanlara karşı bir üstünlükleri söz konusuydu. Dolayısıyla Hz. Muhammed için onlar Kureyşlilerden bile daha çetin bir düşmandılar ve yok edilmeleri elzemdi.⁸⁰³ Bu düşüncelerle Hz. Peygamber'i tutarsızlık ve Yahudilere karşı saldırılarının da haklı bir gerekçesi olmadığını söyleyerek suçlayan Sell, Yahudilerin Hz. Muhammed ve Müslümanlara karşı yaptıkları faaliyetleri görmezden gelerek onları masum göstermeye çalışmış, yaşanan olaylara biraz da duygusallık katarak Yahudilerin haksızlığa maruz kaldığını ön plana çıkarmaya

⁷⁹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 186, 187.

⁷⁹⁹ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 307-313 "Hz. Peygamber'in Safiyye ile evliliği ile ilgili olarak bazı hadis ve siyer kaynaklarında verilen bilgileri oryantalistler ve İslam karşıtları tarafından kullanılmasına karşı değerlendirmeler için bk."

⁸⁰⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 64.

⁸⁰¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 88.

⁸⁰² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 144.

⁸⁰³ Laura, "Khaybar", 4/1139.

çalışmış, olaylarla ilgili rivayetleri aktarırken tarafsız kalamamıştır.

2.12.24. Zeyneb bint Hâris'in Hz. Peygamber'i Zehirlemesi

Sell, Zeyneb bint Hâris'in Hz. Peygamber'i zehirleme girişiminden bahsetmektedir. Kocası ve akrabalarının ölümüne sebep olan Hz. Muhammed'i bir keçi etiyle zehirleyerek öldürme teşebbüsünde bulunmuş, bunun cezasını ise canıyla ödemiştir. Sell bu bilgileri verdikten sonra dipnotunda ise Seyyid Emîr Ali'nin “*The Life and Teachings of Mohammad*” isimli eserinde Hz. Muhammed'in onu affettiğini belirtmesine rağmen bunun çok da kesin olmadığını belirtir. İslâm alimlerinin onu kendisi için değil de zehirden etkilenecek ölen Bişr b. Berâ'nın ölmesi sebebiyle öldürdüğünü iddia etmelerini çelişkili gören Edward Sell, onların bu farklı görüşlerini uzlaştırmaya çalışmakta ve her ne olursa olsun onun Hz. Muhammed tarafından affedildiği bilgisi dogmatik olarak söylenemez diyerek Hz. Muhammed'in Zeyneb bint Hâris'i affettiği düşüncesine itiraz etmektedir.⁸⁰⁴ Bazı siyer kaynaklarında onun Bişr b. Bera'nın ölümüne sebep olmasından dolayı kısas olarak öldürüldüğü rivayet edilirken⁸⁰⁵ bazı kaynaklarda ise onun Allah Resûlü tarafından affedildiği bilgisi verilmektedir.⁸⁰⁶ Vâkıdî ise bazılarının onun öldürüldüğünü, bazılarının ise onun affedildiğini söylediğini belirterek bu iki rivayeti de birlikte zikretmiştir. Kaynaklarımız da her iki görüşün de mevcut olduğunu görmekteyiz.⁸⁰⁷

2.12.25. Umretü'l-Kazâ (Kaza Umresi)

Hız. Muhammed Hayber'den döndükten sonra Hicretin yedinci yılı Zilkâde ayında bir yıl önce Mekkele müşrikler tarafından engellenen umre ziyaretini yapmak için Müslümanların hazırlanmalarını⁸⁰⁸ özellikle Hudeybiye'ye katılanlardan hiç

⁸⁰⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 187, 188.

⁸⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/678; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/102; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 223.

⁸⁰⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/678; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/15; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/305; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/260.

⁸⁰⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/678; Gülgün Uyar, “Zeyneb bint. Hâris”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/360.

⁸⁰⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/731; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/370; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/113; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/353; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/23; Zührî, *el-Megâzî*, 75; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 5/189.

kimsenin Medine’de kalmayarak katılmalarını emretti Hayber’de şehit olanlar veya vefat edenler dışında, Hudeybiye’ye katılan bütün Müslümanlar umre için yola çıktı.⁸⁰⁹ Hudeybiye Antlaşmasına katılmayan bazı Müslümanlar da kaza umresine katılmışlardı.⁸¹⁰ Hz. Peygamber Medine’de yerine Ebû Rühm el-Gıfârî’yi bırakarak⁸¹¹ umreye için iki bin kişi ile birlikte Mekke’ye doğru yola çıktı. Kurban etmek için yanlarında altmış deve götürüyorlardı. Hz. Peygamber bu kurbanlıkların sorumluluğunu ise Nâciye b. Cündüb el-Eslemî’ye vermişti.⁸¹²

Müslümanların umre yapmak için Mekke’ye doğru yola çıktıklarını duyunca Mekkeli müşrikler kendi aralarında Hz. Muhammed ve Müslümanların zorluk ve sıkıntılar içinde bir durumda olduklarını konuşmaya başlamışlardı.⁸¹³ Gerçekten de Müslümanların içinde zor durumda olanlar vardı. Medine’nin yerlisi Araplar, Allah Resûlü’ne gelip ne bir azıklarının ne de karınlarını doyuracak bir kimselerinin olduğunu söyleyerek çaresizliklerini dile getirdiler. Hz. Peygamber Müslümanlara tasadduk etmelerini tavsiye ederek onların ihtiyaçlarını giderdi.⁸¹⁴

Her ihtimali göz önünde bulunduran Hz. Peygamber kılıcın dışında ok ve mızrak gibi silahların da alınmasını emretti. Muhammed b. Mesleme’yi yüz kişiden oluşan süvari birliğinin başında görevlendirdi. Beraberlerinde götürecekleri silahları korumakla ise Beşîr b. Sa’d’ı görevlendirdi.⁸¹⁵ Medine’den yola çıkan Müslümanların beraberlerinde silah da getirdiklerini öğrenen Mekkeliler telaşa kapıldılar. Ancak Hz. Peygamber onlara daha önce Hudeybiye’de varılan antlaşmaya uyacaklarını, silahları güvenlik amaçlı olarak getirdiklerini hareme silahla girmeyeceklerini söyledi.⁸¹⁶

⁸⁰⁹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/371, 737; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/113; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl mine’l-ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-aḥvâl ve’l-ḥafede ve’l-metâ*, 1999, 9/7; Zükrânî, *Şerhu’z-Zükrânî ale’l-mevâhibi’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye*, 1996, 3/314; Şâmî, *Sübülü’l-hüdâ ve’r-reşâd fî sîreti ḥayri’l-’ibâd*, 1414/1993, 5/189.

⁸¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/731; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/23.

⁸¹¹ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/113; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/503; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl mine’l-ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-aḥvâl ve’l-ḥafede ve’l-metâ*, 1999, 9/7; Kastallânî, *Mevâhibü’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye*, ty, 1/354.

⁸¹² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/113; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/305; Diyarbekri, *Târîhu’l-hamîs fî aḥvâli enfesi nefîs*, 2/62.

⁸¹³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/370; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/106.

⁸¹⁴ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/732.

⁸¹⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/113; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/305.

⁸¹⁶ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 2/734, 735; Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Umretü’l-Kazâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 42/154.

Umresini yapan Hz. Peygamber'e dördüncü gün öğle vakti Süheyl b. Amr Huveytîb b. Abdüluzzâ⁸¹⁷ ve bir grup Kureyşli gelerek⁸¹⁸ artık süresinin bittiğini ve şehri terk etmesini söylediler. Bunlar Kureyş tarafından Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmakla görevlendirilmişlerdi.⁸¹⁹

Umretü'l Kaza sırasında yaşanan gelişmelerden bir tanesi de Allah Resûlü'ne evlenme isteğini araçlar vasıtasıyla ulaştıran Meymûne'nin isteğine Hz. Peygamber'in Umretü'l-Kazâ sırasında olumlu cevap vermesiydi.⁸²⁰ Ancak süre dolduğu için Mekkeliler onun evliliğinin Mekke'de gerçekleşmesine izin vermemişlerdi. Bu evlilik Mekke'den Medine'ye dönüş yolunda Serif'te gerçekleşmişti.⁸²¹ Hz. Peygamber siyasi mülahazalarla bazı evlilikler yapmıştır. Hz. Peygamber'in Meymûne ile evliliği bu yönü ile düşünüldüğünde Arabistan'ın güçlü kabilelerinden biri olan Amr b. Sa'saa kabilesiyle yakın akrabalık kurma isteğinin ön plana çıktığı görülmektedir.⁸²²

Edward Sell Hudeybiye Antlaşması gereği bir yıl sonra gerçekleşen umre ile ilgili şu bilgileri vermektedir. M. 629 yılının bahar aylarında Hz. Muhammed Kureyşliler tarafından verilen izinden yararlanarak iki bin Müslüman ile birlikte Mekke şehrine doğru yol çıktı. Müslümanlar silahlarını şehrin dışında bıraktılar. Yedi yıldır görmedikleri şehre büyük bir özlemle girdiler. Kureyşliler ise şehri terk ederek şehrin dışından Müslümanları uzaktan izliyorlardı. Hz. Muhammed ve Müslümanlar yanlarında getirdikleri hayvanları kurban ederek, tavaf, say gibi ibadetleri yerine getirdiler. Hz. Muhammed on birinci ve son eşi olan Meymûne ile evlendi. Meymûne ile evliliğinin çok önemli bir faydası olmuştur. O da Meymûne'nin yeğenleri olan iki süvari Hâlid b. Velîd ve Amr b. As'ın Müslüman olmasıdır.⁸²³ Edward Sell pagan kültürüne ait olan bu ritüellerin gerçekleştirilmesinin Mekkelileri olumlu etkilediğini

⁸¹⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/739; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/114.

⁸¹⁸ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/25.

⁸¹⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/739; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/372; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/114; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/25; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/314; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi'ş-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/330.

⁸²⁰ M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/506.

⁸²¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/740; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/372; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/115.

⁸²² Kandemir, "DİA", 2004, 29/506.

⁸²³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 65, 66; Sell, *The Life of Muhammad*, 188, 189.

dile getirmektedir. Sell, Hz. Muhammed ve Müslümanların yaptığı bu umreyi Cahiliye Dönemi'nde Kâbe'de yapılan ritüellere benzeterek pagan kültürünün bir devamı olarak görmektedir.

2.12.26. Mûte Seriyyesi

Hudeybiye Antlaşması'nın sağladığı barış ortamından faydalanmak isteyen Hz. Peygamber, İslâm'ı tebliğ etmek için komşu devletlere mektuplar göndererek onları İslâm'a çağırmış ve tebliğ faaliyetlerine uluslararası bir boyut kazandırmak istemiştir.⁸²⁴ Bu seriyye Hz. Peygamber'in Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra çevre kabile ve devletlere gönderdiği mektuplarla doğrudan ilgilidir.⁸²⁵

Allah Resûlü, Benî Lihb kabilesinden el-Hâris b. Umeyr el-Ezdî'yi Mısır kralına bir mektupla göndermişti. Hâris b. Umeyr, Mûte'ye geldiğinde Gassânî emirlerinden Şürahbil b. Amr el-Gassânî onu öldürdü.⁸²⁶ Allah Resûlü'nün Hâris b. Umeyr dışında hiçbir elçisi öldürülmemiştir.⁸²⁷ Yaşanan bu gelişmelerden Hz. Peygamber haberdar olunca çok üzüldü. Hemen Müslümanları topladı, Haris'i kimin öldürdüğünü söyleyerek hazırlanmalarını istedi.⁸²⁸ Kabileler ve devletler arası elçi dokunulmazlığı ile ilgili yaygın uygulamanın dışına çıkılarak düşmanca bir tavırla elçi dokunulmazlığının ihlaline karşı⁸²⁹ Hz. Peygamber, İslâm düşmanlarına karşı, Müslümanların onların yaptıkları bu davranışları sineye çekip sesiz kalmayacağını ve İslâm'ı tebliğ faaliyetlerine devam edeceğini göstermek istemiştir.⁸³⁰ Üç bin Müslüman'dan oluşan İslâm ordusu hicretin sekizinci yılı Cemâziyelevvel ayında Hz.

⁸²⁴ Apak, *Anahatlarıyla İslam Tarihi*, 349.

⁸²⁵ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 236.

⁸²⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/755; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/360.

⁸²⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/755; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/196; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 3/318; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/360.

⁸²⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/755, 756; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*, 1999, 13/360; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/318.

⁸²⁹ Hüseyin Algül, "Mûte Savaşı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 31/386; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 235; Sarıçam, *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 237, 238.

⁸³⁰ Elşad Mahmudov, "Zâtüatlah Seriyyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/152.

Peygamber'in emir ve tavsiyeleri ile Medine'den yola çıktı. Hz. Peygamber ordunun başına komutan olarak ise Zeyd b. Hârîse'yi görevlendirmişti.⁸³¹

Mûte Seriyyesi'nden önce Bizans ile Müslümanlar arasında gerçekleşen bir diğer olay da Zâtüatlâh Seriyyesi'ydi.⁸³² Hz. Peygamber'in Ka'b b. Umeyr el-Gıfârî komutasında Müslümanlardan oluşan on beş kişilik bir birliği Şam bölgesindeki Zâtüatlâh'a göndermesiydi.⁸³³ Zâtüatlâh'ta kalabalık bir toplulukla karşılaşan Müslümanlar onları İslâm'a davet etmiş ancak onlar Müslümanların bu davetine olumsuz cevap vermişlerdi. Müslümanlarla savaşmak niyetinde olan bu insanlar Müslümanlar'ı kuşatarak hepsini öldürmüşlerdi.⁸³⁴ Hicretin sekizinci yılı Rebûlevvel ayında gerçekleşen bu olay⁸³⁵ Hz. Peygamber'i çok üzmüş onlara karşı bir seriyye göndermeyi planlamış ancak Müslümanlara saldıran kişiler yerlerini terk ettikleri için bu seriyyeden vazgeçmiştir.⁸³⁶

Hz. Peygamber, İslâm ordusunun komutanı olarak Zeyd b. Hârîse'yi seçtiğini, o öldürülürse yerine Ca'fer b. Ebû Tâlib'in, o da öldürülürse Abdullah b. Revâha'nın orduya komutan olarak geçmesini şayet o da öldürülürse kendi aralarından birisini seçmelerini emretti. Müslümanlar Medine'den ayrılarak Şam topraklarında bulunan Maan'a kadar ilerlediler. Onların kendilerine doğru geldiklerini haber alan Şurahbil b. Amr el-Gassânî harekete geçerek 100.000 kişilik bir kuvvetle saldırıya geçti.⁸³⁷ Bu

⁸³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/756; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/36; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/111; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/360; İbn Hazm, *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*, 174, 175.

⁸³² Mahmudov, "Zâtüatlâh Seriyyesi", 44/151, 152.

⁸³³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/753; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119.

⁸³⁴ "Vâkıdî ve İbn Sa'd bu seriyyeden yaralı olarak kurtulan kişinin adını vermeden bir kişinin gelerek Hz. Peygambere'e durumu haber verdiğini rivayet eder." Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/753; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; "Bazı kaynaklarda ise kurtulan ve Medine'ye kadar yaralı bir şekilde gelerek Hz. Peygamber'e gelişmeler hakkında bilgi veren kişinin Ka'b b. Umeyr olduğunu rivayet etmektedir." İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ts., 120; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/380; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 230; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/317; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/29.

⁸³⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/753; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/380.

⁸³⁶ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/753; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 4/357; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/196; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 6/143.

⁸³⁷ "Bizans askerlerinin sayısı kaynaklarımızda 10.000" Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/760; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 230; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, 1/317; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/361; "Bazı kaynaklarda

haber Müslümanlara ulaşınca kendi aralarında istişare ettiler. İki ordu arasında bariz bir güç farkı mevcuttu. Müslümanlardan bazıları Hz. Peygambere mektup yazarak durumu bildirip onun görüşünden sonra hareket etmeyi önerdiler. Bazıları ise yardım isteyerek hareket etmenin daha doğru olacağını söylediler. Ancak Abdullah b. Revâha'nın cesaretlendirici konuşmalarından sonra Bizans ve Araplardan oluşan bu ordu ile savaşılmaya karar verdiler. Savaş sırasında sırasıyla Önce Zeyd b. Hârise sonra Ca'fer b. Ebû Talib, ondan sonra da Abdullah b. Revâha şehit olunca Müslümanların başına Hâlid b. Velîd geçti.⁸³⁸ Sayı bakımından kendilerinden çok fazla olan düşman ordusuyla kahramanca savaşan İslâm ordusu yok olma tehlikesi ile karşı karşıyaydı. Hâlid b. Velîd askerlerin yerlerini değiştirip güçlü bir saldırıda bulunarak yardım gelmiş izlenimi vermiş, düşman ordusunu şiddetli bir saldırı ile yıldırıp tereddütte düşürmüştü. Daha sonra İslâm ordusunu geri çekmiş, Bizans ordusu kendilerini Hâlid'in bir tuzağa çekmesinden şüphelendikleri için Müslümanları takip etmemişti. Hâlid b. Velîd'in izlediği bu taktik sayesinde İslâm ordusu tamamen yok olmaktan kurtulmuştu.⁸³⁹

Mûte'den dönen Müslümanlar Medine'ye geldiklerinde Medine'deki Müslümanlar onları karşıladılar. Onlara Allah yolunda cihat etmekten kaçtıkları anlamında Fûrrâr (kaçaklar) dediler. Bu şekildeki kınamalardan dolayı birçok asker evlerinden bir müddet çıkamadılar. Allah Resûlü onlar için Allah yolunda kaçaklar değil onların saldıranlar, cihat edenler, Allah yolunda döne döne savaşanlar (Kürrâr) olduklarını söyleyerek savaştan kaçmadıklarını, Müslümanların bu kınamalarında ve kızgınlıklarında hatalı olduklarını söyleyerek Müslümanların tepkilerini önlemeye çalışmıştı.⁸⁴⁰

Dönemin en güçlü imparatorluklarından biri olan Bizans ile ilk fiili çatışmanın

20.000" İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/375; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/120; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/120; "Bazı kaynaklarda ise 250.000 olarak rivayet etmişlerdir." Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991.

⁸³⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/755-763; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/119-120; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/36-41; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/111-112.

⁸³⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/764; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/40.

⁸⁴⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/765; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/382; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/179; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 1997, 2/114; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 6/156; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 1/342; Önkâl, *Muhtasar Siyer-i Nebî*, 172.

yaşandığı Mûte savaşı bu şekilde gerçekleşmiştir. Bize ulaşan bilgilere bakıldığında askeri güç bakımından iki ordu kıyaslanamayacak kadar fark olan bu savaşta kimin galip kimin mağlup olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Mû'te Seriiyye'si hakkında bilgi veren muahhar İslâm tarihi kaynaklarına bakıldığında müelliflerin bazen bu rivayetleri değerlendirerek bir sonuca vardıkları bazı müelliflerin ise çekimser kalmayı tercih ettikleri görülmektedir. Yine oryantalistler de savaşın sonunda kimin galip veya mağlup olduğu konusunda farklı görüşler ileri sürmüştür. Genel olarak muahhar kaynakların yanında günümüz araştırmacılarının ortaya koydukları farklılıkları da göz önünde bulundurarak en kapsamlı değerlendirmeyi Mustafa Fayda yapmaktadır. Kısaca ifade etmek istersek Ona göre Mûte'de Müslümanların bir zafer kazandığından bahsedebiliriz. Fakat bu zafer Bizanslıların tamamen ortadan kaldırılarak onları mağlup etmek anlamında değil, Hâlid b. Velid komutasındaki Müslümanların akıllıca bir strateji izleyerek çok az bir zayıyat vererek geri çekilmeleri sonucunda elde edilmiş bir başarıdır.⁸⁴¹ Biz burada çalışmamızın sınırlarını aşacağı için bu kadarı ile yetiniyor ve bu konuyu başka müstakil çalışmalara bırakıyoruz.

Erken dönem İslâm tarihi kaynaklarından aktarmaya çalıştığımız Mûte Savaşı hakkında Edward Sell, şu bilgileri vermektedir: Hz. Muhammed, Gassânî hükümdarına ulaştırılmak üzere bir mektup yazarak onu İslâm'a davet etti. Bunun için de Hâris b. Umeyr'i görevlendirdi. Ancak Gassânî emirlerinden Şurahbil onu öldürdü. Gönderdiği elçinin Heraklios'un hizmetinde bulunan Şurahbil tarafından öldürüldüğünü öğrenen Hz. Muhammed hemen 3000 kişilik bir ordu hazırladı, komutasını da Zeyd b. Hârise'ye verdi. Onun ölmesi durumunda yerine Cafer b. Ebû Bekir^ü Tâlib, onun da ölmesi durumunda yerine Abdullah b. Revâha'nın ordunu komutasını üslenmesi emrini verdi. Bu bilgileri veren Sell, Müslümanlar tarafından Hayber'in fethi ve Suriye tarafına yapılan seferlerin bölgedeki insanları rahatsız etmesinden dolayı Şurahbil'in asker bulmakta zorluk çekmediğini söyler.⁸⁴²

Bu seriyyenin sebepleri konusunda yukarıda konunun ilk bölümünde ifade

⁸⁴¹ "Mûte Seriiyyesi sonuçlarının farklı rivayetler bağlamında daha geniş değerlendirilmeleri hakkında ayrıntılar için bkz." Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 242-245.

⁸⁴² Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 66; Sell, *The Life of Muhammad*, 189. 190.

ettiğimiz gibi her ne kadar açık bir şekilde belirtilmiş olsa da bazı oryantalistlerin farklı yaklaşım ve değerlendirmelerini görmek mümkündür. W. Montgomery Watt, bu seriyyeyi Hz. Muhammed'in kuzey yoluna gösterdiği büyük ilginin bir parçası olarak görmemiz gerektiğini söyler. Bir taraftan da Hz. Muhammed'in kafasındaki kuzey politikasını Müslümanlardan gizli tuttuğunu ifade edip onun Mûte Seriyyesi'nde izlediği yolu esrarengiz bir durum olarak değerlendirmektedir. Watt, Mûte ile ilgili bilgilerin nakil sürecinde büyük oranda değişikliğe uğradığına bu sebepten dolayıdır ki genel bir anlamlandırmanın ötesine geçilemeyeceğine dikkat çekmektedir.⁸⁴³

Washington Irving, Mû'te Savaşı'nın sebebini Hz. Muhammed tarafından gönderilen elçinin öldürülmesinin intikamını almak ve bundan sonraki elçilerin saygınlığını sağlamak olarak görür.⁸⁴⁴

Leone Caetani, İbn İshak'ın bu konuda bir rivayetinin olmamasından ötürü Vâkıdî'nin rivayetine şüphe ile yaklaşmak gerektiğini savunur. Hz. Peygamber'in gönderdiği elçi ile ilgili olarak ise daha önce bir elçi gönderildiği için ikinci bir elçiyi göndermede ısrar edilecek bir sebeb olmadığını, dolayısıyla elçi gönderilmediğini ve gönderilmeyen bir elçinin öldürülmesinin de mümkün olamayacağını ileri sürmektedir.⁸⁴⁵ Mû'te Savaşı'nın yukarıda bahsettiğimiz sebeplerinin yanında bazı araştırmacıların farklı sebeplerden de bahsettiklerini görmek mümkündür.⁸⁴⁶

Sell, Mû'te Savaşı ile birlikte Müslümanların artık küçük kabilelerle mücadele etmenin yeterli olmadığını bundan sonra emperyal güçlerle mücadelenin gerekliliğini anladıklarını söyledikten sonra Müslümanların kendi aralarında geçen geri dönmenin mi düşmana karşı ilerlemenin mi uygun olacağı tartışmaları ile ilgili olarak Sell, onların kazanamayacakları bir savaş için ileri gitmeye karar verdiklerini dile getirir.⁸⁴⁷

Her ne kadar tarihçiler bu seriyyeyi Müslümanların kazandıklarını söyleseler de Sell onların Medine'de karşılanmaları göz önünde bulundurulduğunda durumun hiç de böyle olmadığını ifade eder. Bununla birlikte Müslümanların Medine'ye bir ganimet de getirmediğini, büyük bir üzüntü ile karşılandıklarını da dile getiren Sell,

⁸⁴³ Watt, *Muhammad at Medina*, 87-89.

⁸⁴⁴ Irving, *Life of Mahomet*, 169.

⁸⁴⁵ Caetani, *İslam Tarihi*, 2021, 3/159-161.

⁸⁴⁶ Umeri, *Medine Toplumu*, 231, 232; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 237-239; Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 445-446.

⁸⁴⁷ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 67.

bu olayları bir zaferle dönülmediğinin kanıtı olarak görmektedir. Hâlid b. Velîd sayesinde Müslümanların bozguna uğramaktan son anda kurtulduklarını aktaran Sell, Müslümanların bu seriyyede mağlup olduklarını düşünmekte⁸⁴⁸ ve Hz. Muhammed'in bu saldırısının vakitsiz olduğunu dış fetihlerden önce Arabistan'daki konumunu daha da güçlendirmesinin gerekliliğini gösterdiğini aktarmaktadır.⁸⁴⁹

Edward Sell, Seyyid Emîr Ali ve Moulavi Cheragh Ali'nin bir elçinin öldürülmesinden dolayı gönderilen bu seriyyeyi haklı bulduklarını fakat seriyyenin nedenine ait bir bilgi bulunmadığını söylediklerini aktardıktan sonra kendisi şu açıklamayı yapmaktadır. Müslümanları zaman zaman Suriye üzerine seriyyeler düzenliyorlardı. Muhtemelen Şurahbil'in bir casus olduğunu düşünerek onu öldürmüşlerdi. Bu açıklamalardan sonra Sell, savaşın gerekçesine odaklanarak sözü Hz. Muhammed'e karşı geldikleri için öldürülen Ebû Afek, Ka'b b. Eşref, Süfyan b. Hâlid ve Ebû Rafî'ye getirir O'na şayet bu kişilerin öldürülmesi doğru ise Sell'e göre bunlar acımasız bir eylemdir. Müslüman elçinin Mûte'de öldürülmesi de doğrudur. Bu kişilerin öldürülmesi yanlış ise Müslüman elçinin öldürülmesi de yanlıştır. Dolayısıyla Suriyeliler yapmaları gereken bir şeyi yaptıkları için suçlanmamaları gerekir. Çünkü Hz. Muhammed kendi yurtlarını korumak için karşı koyma hakkı olan birine suikast düzenlemiştir. Ona göre Hz. Muhammed tarafından Ebû Afek, Ka'b b. Eşref, Süfyan b. Hâlid ve Ebû Rafî'nin öldürülmesi eylemlerini meşru müdafaa temelinde değerlendirmek gerekirse Şurahbil'in durumunu da bu şekilde değerlendirmek gerekir.

850

2.12.27. Mekke'nin Fethi

Hız. Peygamber ve Müslümanlar Medine'de yaşamlarını Mekkeli müşriklerle Hudeybiye Antlaşması'nın sağladığı barış ortamında sürdürmekteydiler. Fakat Hız. İbrahim'den bu yana tevhid inancının merkezi olan Kâbe hala putperestlerin ellerinde bulunuyordu.⁸⁵¹ Mekke siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, dini vb. birçok açıdan Arap yarımadasının en önemli merkeziydi. İslâm bu şehirde doğmuştu. Müslümanlar çıkarıldıkları bu şehre bir gün tekrar geri döneceklerine inanmışlar ve bu zamanı

⁸⁴⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 67.

⁸⁴⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 146; Sell, *The Life of Muhammad*, 189, 190.

⁸⁵⁰ "1 numaralı dip not bkz." Sell, *The Life of Muhammad*, 189; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 68.

⁸⁵¹ Sarıçam, *Hız. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, 205, 206.

bekliyorlardı. Ayrıca Mekkeliler Müslümanlar aleyhine gerçekleştirilen her türlü faaliyetlerin içerisinde bulunmaktan çekinmiyor çoğu zaman bu faaliyetlerin başrolünde yer alıyorlardı. Daha da önemlisi Mekke İslâm'ı tebliğ faaliyetlerinin önündeki en önemli engellerden bir tanesiydi. Dolayısıyla Mekke'nin fethi Müslümanlar için sadece Arabistan ile sınırlı kalmayıp onlara Arap yarımadası dışında da büyük bir prestij kazandıracaktı.⁸⁵²

İslâm tarihinde büyük bir öneme sahip olan Mekke'nin fethi, Hicretin sekizinci yılında gerçekleşmişti.⁸⁵³ Teferruata girmeden kısaca Müslümanlar için Mekke'nin öneminden bahsettik. Şimdi ise bu fethin sebepleri üzerinde durmak istiyoruz. Kabileler halinde yaşayan Araplar en büyük mücadelelerini yine kendi aralarında vermişlerdi. Arap yarımadasında kan davaları ve kabile sürtüşmelerinin eksik olmadığı bir ortam mevcuttu. Böylesi bir ortamda Huzâa ve Benî Bekir kabilesi arasında Cahiliye Dönemi'nden kalma bir husumet vardı.⁸⁵⁴ Aralarındaki bu çekişme devam ederken İslâm'ın ortaya çıkışı düşmanlıkların bir süreliğine ertelenmesine sebep olmuştu.⁸⁵⁵ Fakat kısa bir zaman sonra Benî Bekir bu antlaşmayı bir fırsat bilerek Huzâalılardan intikam almak istediler.⁸⁵⁶

Hudeybiye Antlaşması'na istinaden isteyen istediği tarafla ittifak kurabilecekleri ve Huzâa kabilesi Hz. Muhammed ile ittifak kurmayı, Benî Bekir b. Abdümenât kabilesi ise Kureyş ile ittifak kurmayı tercih etmişti.⁸⁵⁷ Hudeybiye Antlaşması'ndan yirmi iki ay sonra Şaban ayı geldiğinde Benî Bekir kabilesine mensup Benî Nüfâse, Huzâalılara karşı yapacağı saldırıda kendisine silah ve adamlarıyla yardım yapacakları sözünü alarak Kureyş ile anlaştı.⁸⁵⁸ Huzâa kabilesine Vetr denilen yerde onların hiçbir

⁸⁵² Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 195.

⁸⁵³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/102, 124, 134; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/399; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/353; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 49; Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 5/307. 419; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 231; İbn Hacer, *Fethul-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 8/5.

⁸⁵⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/781; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/389; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/43; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 5/200; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/211.

⁸⁵⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/780; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/43.

⁸⁵⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/115.

⁸⁵⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/389; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 46; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/43; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/115.

⁸⁵⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/782; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/115.

şeyden haberi yokken bir gece vakti onlara ansızın saldırarak⁸⁵⁹ yirmi Huzâalıyı öldürdüler.⁸⁶⁰ Kureyşliler bu çatışmada Bekir oğullarına silah yardımı yapmış, hatta gizlice onlara katılarak onların saflarında savaşmışlardı.⁸⁶¹ Fakat kısa zaman sonra, yaptıkları bu işin yanlış olduğunu anladılar.⁸⁶² Çünkü bu, Allah Resûlü ile yapılan antlaşmanın bozulması anlamına gelmekteydi.⁸⁶³ Olaylardan hemen sonra Amr b. Sâlim el-Huzâ'î ve bir süvari birliği ile birlikte gelerek durumu Hz. Peygamber'e anlattı.⁸⁶⁴ Hz. Peygamber onları dinledikten sonra onlara yardım edeceğini söyleyerek Mekke'ye gönderdi. Kureyş gelinen bu noktada olanlardan endişe duyuyordu. Müslümanlarla aralarındaki antlaşmanın bozulmaması için Ebû Süfyan'ı Medine'ye gönderdiler. Ebû Süfyan'ın Medine'deki ilk durağı Hz. Peygamber'in eşi olan kızı Ümmü Habîbe'nin yanı olmuş, ama kızından yeterince ilgi görememişti. Sonra, Hz. Peygamber başta olmak üzere Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere hepsinden antlaşmanın yenilenmesi için yardım istese de hiçbirinden olumlu bir cevap alamamış, eli boş ve çaresiz bir şekilde Mekke'ye dönmek zorunda kalmıştı.⁸⁶⁵

Allah Resûlü çevre kabilelere haber göndererek katılmalarını istedi onların katılımlarıyla birlikte yaklaşık on bin kişiyle, Medine'de yerine Abdullah b. Ümmü Mektûm'u bırakarak Ramazan ayında Mekke'ye doğru yola çıktı. Öncü kuvvet olarak iki yüz kişilik bir kuvveti önden gönderdi. Merrûzzahrân mevkiine geldiklerinde konaklayarak ateş yakmalarını emretti. Bu sırada Kureyşliler haber alması ve Hz. Peygamber'den kendileri için Ebû Süfyan'ı emân dilemesi için gönderdiler.⁸⁶⁶ Hz.

⁸⁵⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/390; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/124; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/44.

⁸⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/784; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/214; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/389, 390.

⁸⁶¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/783; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/390; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/44; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/115.

⁸⁶² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/787; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/124; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/124; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/356; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/77.

⁸⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/124; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/354; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/324; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/77.

⁸⁶⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/789; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/353; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/44; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/317.

⁸⁶⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/791-794; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/396; Zühri, *el-Megâzî*, 77, 78; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/321-324; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/46, 47; Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 46.

⁸⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/125; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/119.

Peygamber ile karşılaşan Ebû Süfyân Müslüman oldu. Daha sonra Mekke'ye hareket eden İslâm ordusu Hâlid b. Velid'in birliğinin dışında herhangi bir mukavemetle karşılaşmadan Mekke'yi fethetti.⁸⁶⁷

Ayrıntılarına girmeden aktarmaya çalıştığımız Mekke'nin fethine dair bilgiler hakkında Edward Sell fetih öncesi durumu şu şekilde açıklamaktadır. Hz. Muhammed Suriye üzerine yapılan saldırının erken olduğunu ve dışarda yapılacak fetihler için öncelikle Arap yarımadasındaki mevcut konumunun güçlendirilmesinin gerekliliğini fark etti. Mûte Seriyyesi'nin olumsuz etkileri Müslümanlar üzerinde tazeliğini korurken Hz. Muhammed bu menfi durumu ortadan kaldırabilmenin en iyi çözümü olarak başarılı olması muhtemel yeni bir sefer yapılmasını olarak görmekteydi.⁸⁶⁸ Artık inanç ve eylem noktasında birleşmiş olan Müslümanlar için uzun zaman istedikleri Arabistan'da tek siyasi ve dini bir güç olma isteğinin gerçekleşme zamanı gelmişti. Yeni bir merkez gerekliydi ama bunun yeri, Medine değil Mekke olmalıydı. Mekkeliler tarafından bakıldığında artık ticaret faaliyetleri istedikleri gibi ilerlemiyordu. Çünkü kervanların güvenlikleri ile ilgili büyük sorunlar yaşamaktaydılar. Bunun yanı sıra Kureyşlilerin çoğu Müslümanlar ile olan bu çekişmeden oldukça bıkmış durumdaydılar. İslâm'ın zuhuru ile birlikte başlayan bu süreç içerisinde artık Mekkelilerin gücü azalırken Hz. Muhammed kendi gücünün ve prestijinin arttığının farkındaydı. Bu şartlar içerisinde kararlı bir şekilde mücadele edilirse Mekke'nin ele geçirilebileceğini görüyordu.⁸⁶⁹ Üstelik bu süreç içerisinde birçok Kureyş liderinin öldürüldüğü ya da İslâm'ı seçtiğini ve ülkenin her yerine yayılan İslâm'ın gücünün bir zamanlar kendisine karşı koyan Kureyş'e karşı üstünlüğü de ele geçirdiğinin farkında olan Hz. Muhammed artık Mekke'yi ele geçirebileceğini öngörebiliyordu.⁸⁷⁰ Ayrıca Nasr sûresinin indirilmesiyle Hz. Muhammed bu fetih için de cesaretlendirilmişti.⁸⁷¹

Edward Sell, Hudeybiye Antlaşması yürürlükte iken bu engeli aşarak Mekke'ye nasıl sefer düzenlendiğini şu şekilde açıklamaktadır. On yıl yürürlükte kalacak olan Hudeybiye Antlaşmasının üzerinden iki yıl geçmişti. Hz. Muhammed'e

⁸⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/126, 127.

⁸⁶⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 69; Sell, *The Life of Muhammad*, 190.

⁸⁶⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 191; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 69.

⁸⁷⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 69, 70.

⁸⁷¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 190; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 69.

bağlı bir kabile, Kureyş ile ittifak halinde olan bir başka kabile tarafından saldırıya uğramıştı. Sell, bu gelişmeyi Hz. Peygamber'in Mekke üzerine yürümek için bir fırsat olarak değerlendirdiğini ve on bin kişilik büyük bir ordu ile yola çıktığını dile getirmektedir.⁸⁷²

Sell'e göre Hz. Muhammed'in Mekke'yi ele geçirme arzusu aşıkardı. Ancak bunun için Hz. Muhammed doğru zamanı bekliyordu. Huzâa ve Bekiroğulları arasında yaşanan ve tarihi İslâm'dan önce Cahiliye Dönemi'ne kadar uzanan bu mücadelenin gelinen son aşamadaki durumu Hz. Muhammed tarafından değerlendirilerek Mekke'ye saldırıya engel de ortadan kaldırılmış oldu. Hz. Muhammed eline geçen bu fırsatı değerlendirdi. Sell'in Mekke'nin fethi öncesi bu yaklaşımına benzer bazı şarkiyatçıların görüşlerine kısaca değinmek istiyoruz.

Washington Irving'e göre Kureyş ile yapılan Hudeybiye Antlaşması Müslümanların yapacağı her türlü askeri faaliyetlere büyük bir engel teşkil ediyordu. Düşmanlıkları bulunan kabileler arasındaki çatışmalar sırasında yaşanan gelişmeler onların antlaşma şartlarını ihlal ettiği gerekçesiyle suçlanmalarına bir bahane oldu. Irving'in Hz. Peygamber'in kabileler arasında yaşanan hasmane gelişmeleri bahane ederek Mekke'ye saldırdığını dile getirir.⁸⁷³

Benzer bir yaklaşımı David Samuel Margoliouth görmekteyiz. Bir başarısızlık söz konusu olduğunda başarı ile onun olumsuzluklarını telafi etmek Hz. Muhammed'in adeti idi. Margoliouth'un Hz. Muhammed hakkında bu genel değerlendirmesini Edward Sell'in de benimsediğini görmekteyiz. Margoliouth'un düşüncelerine tekrar dönecek olursak. Hz. Muhammed Mekke'yi ele geçirmek istiyordu ve bir fırsat kolluyordu. Artık Mekke'ye saldırmanın zamanı gelmişti ve saldırmak için ihtiyaç duyduğu tek şey bir gerekçeydi. Mekke'ye saldırmak için gerekli sebebi iki kabile arasında yaşanan olaylarla birlikte antlaşma maddelerinin ihlali vermiş oldu.⁸⁷⁴

Fransız oryantalistlerinden Gaudefry-Demombynes Mekke'nin ele geçirilmesini bir fetih değil işgal olarak nitelemektedir. Onu bu değerlendirmeye

⁸⁷² Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 149; Sell, *The Life of Muhammad*, 191; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 71.

⁸⁷³ Irving, *Life of Mahomet*, 146.

⁸⁷⁴ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 381, 382.

götüren sebep ise Mekke'nin dini, ekonomik ve kültürel bir merkez olmasıdır. Balchere ise Edward Sell ile aynı görüştedir. Ona göre iki kabile arasındaki anlaşmazlık bahane edilerek Hudeybiye Antlaşması geçersiz kılınmış ve Mekke'ye saldırılmıştır.⁸⁷⁵

Son olarak konu ile ilgili olarak Leone Ceatani'nin görüşünü dile getirmek istiyoruz. Ceatani'ye göre antlaşma sadece Kureyş ve Bekiroğulları tarafından değil aynı zamanda Hz. Muhammed ile ittifak antlaşması yapan Huzâalılar tarafından da bozulmuştu. Nasıl Kureyş Benî Bekirîlilerin yaptıklarından sorumlu ise Hz. Muhammed de aynı şekilde Huzâalıların Benî Bekirîliler ve Kureyş aleyhine yaptıklarından sorumluydu. Ceatani savunduğu bu fikri ispatlamak için kaynakların taraflı davranarak Müslümanları haklı göstermek amacıyla rivayetleri gizlediğini iddia etmektedir. Ona göre muhaddisler Hz. Muhammed'in karşısındakileri suçlu göstermek için rivayetleri karıştırmışlar ve gerçekleri gizlemişlerdir.⁸⁷⁶

Genel olarak oryantalistlerin yaklaşımlarına bakıldığında Irwing, Margoliouth, Balchere, Ceatani'nin Hz. Muhammed'in Mekke'ye saldırı yapmasına engel olan Hudeybiye Antlaşması engelini iki düşman kabilenin anlaşmayı bozmasını fırsat bilerek Mekke'ye saldırdığı yaklaşımı Sell ile benzeşmektedir. Ayrıca Ceatani saldırıyı haksız bulmakla beraber sebebi konusunda farklı olarak saldırıyı Müslümanlar ile anlaşması olan Huzâalıların da ihlal yaptığını vurgulayarak Hz. Muhammed'in Mekke'ye haksız bir saldırı yaptığını iddia eder.

Sell gibi Margoliouth da Hz. Muhammed'in herhangi bir başarısızlığı telafi etme metodunun yeni bir saldırı olduğu, Mekke'ye saldırı için fırsat arayışı içerisine girdiği bunu da kabileler arasındaki anlaşmazlıkla birlikte elde ettiği konusunda aynı görüştedirler. Sell başta olmak üzere yaklaşımlarını ifade ettiğimiz oryantalistlerin tamamı Mekke'ye düzenlenen seferin sebepleri üzerinde dururlar ve Hz. Muhammed'i haklı bulmazlar.

Edward Sell'in üzerinde durduğu önemli konulardan biri de Ebû Süfyân'ın bu sefer sırasındaki rolüdür. Ebû Süfyân'ı Hz. Peygamber'in eski ve amansız düşmanı olarak tanımlayan Sell, Hz. Peygamber'in Mekke'ye düzenleyeceği seferi engellemek

⁸⁷⁵ Metin, *Fransız Oryantalizminde Hz. Muhammed İmajı*, 215.

⁸⁷⁶ Caetani, *İslam Tarihi*, 2021, 3/205; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 199.

için Kureyş tarafından gönderilen Ebû Süfyân'ın çabasının engellemek için yeterli olmadığını dile getirir. Fakat daha sonra din değiştirerek Müslüman olan Ebû Süfyân'ın Mekke'nin Fethi'nin nispeten barışçıl bir şekilde ele geçirilmesini sağladığını söyleyen Sell, Kureyş'in lideri olan Ebû Süfyân'ın Mekkeliler üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu bunun da Mekke'nin teslim alınmasında büyük önemi olduğunu vurgulamaktadır.⁸⁷⁷ Sell, Ebû Süfyân'ın kan dökülmemesindeki rolünü açık ve net ifadelerle savunurken tartışmasız çok daha fazlasını sefer öncesi ve sonrasındaki uygulamalarında gördüğümüz Hz. Peygamber'in bu çabasını dikkate almaz ve görmezden gelir. Zira Hz. Peygamber, fetih sonrası birkaç istisna dışında genel af ilan etmişti. Mekkeliler'e benim hakkımda ne düşünüyorsunuz sorusuna onların “*Senin hakkında iyi düşünüyoruz. Sen asil bir kardeş ve asil bir kardeşin oğlusun. Şüphesiz sen bize galip geldin.*” sözleri üzerine Hz. Peygamber, Hz. Yûsuf'un kardeşlerine söylediği “*Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın o, merhametlilerin en merhametlisidir.*”⁸⁷⁸ diyerek cevap veriyordu. Eserinde bu hususları ele alan Sell, Hz. Peygamber'in doğup büyüdüğü ve akrabalarının bulunduğu bir şehri, kan dökülmeden fethetme amacını ve bu doğrultudaki uygulamalarını ön plana çıkarmamaktadır.

Hz. Peygamber Kureyş'in antlaşmaya aykırı davranarak Benî Bekir'e doğrudan yardım etmelerinden sonra onlara üç seçenek sunmuştu. Diyet ödemeleri veya Nüfâse ile antlaşmalarını bozmaları ya da bunları kabul etmeyerek savaşa karar vermeleri konusunda onları serbest bırakmıştı.⁸⁷⁹ Allah Resûlü bayrağı Sa'd b. Ubâde'ye vermişti. Sa'd b. Ubâde Ebû Süfyân'ın yanından geçerken “*Bugün şiddetli savaş günüdür. Bugün haramlar helal olur. Bugün Allah Kureyş'i zelil kılmıştır.*” diye bağırınca Allah Resûlü bayrağı Sa'd b. Ubâde'den almış ve Kays b. Sa'd'a vermişti. “*Bugün merhamet günüdür. Bugün Allah Kureyş'i aziz kılmıştır.*” diyerek Mekke'ye kan dökülmeden girme arzu ve kararlılığını ortaya koymuştur.⁸⁸⁰ Dolayısıyla Hz. Peygamber daha ilk andan itibaren kan dökülmeden Mekke'yi fethetme arzusundaydı.⁸⁸¹

⁸⁷⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 191; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 71; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 149, 150.

⁸⁷⁸ Yûsuf 12/92.

⁸⁷⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/787.

⁸⁸⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 2/821; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/126.

⁸⁸¹ “İbn Hibbân Mekke'nin zor kullanarak mı yoksa sulh yoluyla mı fethedildiğinin ihtilafı olduğunu söyler. Daha geniş bilgi için bkz.” İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/330-333.

Edward Sell'in Mekke'nin ele geçirilmesinde Ebû Süfyân'ın rolüne verdiği önemden bahsetmiştik. Bu konuda W. Montgomery Watt ile Sell'in düşünceleri birbirine benzemekle beraber Watt bu konuda daha açık ve net ifadeler kullanarak düşüncelerini açıklamaktadır. Ona göre Ebû Süfyân'ın Mekke'nin ele geçirilmesinde rolü bilinenden çok daha fazlaydı. Fakat bilinçli bir şekilde Abbas'ın rolünden daha fazla görünmemesi için müellifler kaynaklarında bu rivayetleri görmezlikten gelmişlerdir. Watt Ebû Süfyan'ın Medine'ye gelerek antlaşmayı yenileme çabası sırasında ilk dört halifenin sırasıyla zikredilmesinden dolayı rivayeti şüpheli bulmakta ve emin olunabilecek tek şeyin Ebû Süfyân'ın teklifinin reddedilmesi olacağını iddia etmektedir.⁸⁸²

Hız. Peygamber, Mekke'de ilan ettiğı genel af uygulamalarının da etkisiyle kısa bir süre içerisinde Mekkelilerin gönlünü kazanmıştı. Edward Sell bu değerlendirmenin sonrasında Mekke'de Medine'de olduğı gibi münaflıkların olmadığını söyler. Bugünü Hız. Muhammed için ise büyük bir zafer olarak görmektedir. Sekiz yıl önce hor görülen bir kaçak olarak terk ettiğı şehir artık onun emrindeydi. Şimdi orayı dinin merkezi haline getirmiş ve yeni memurlar atamıştı.⁸⁸³

Sell'in vurguladığı, bizimde üzerinde durmak istediğimiz bir diğer husus ise şudur: Sell, Hız. Peygamber'in faaliyetleri sonrasında Arap halkının bu zamana dek görülmemiş bir birleşmeye sahne olacak izlenimi oluşturduğunu dile getirir ve devamında şu bilgileri verir. Hız. Muhammed başından beri arzuladığı vatanseverlik düşüncelerini gerçekleştirmeye ve insanların onu anlamasına daha da yaklaşmıştı. Sell'e göre artık bu durumda birlikteliğini gerçekleştirmiş, özgür bir Arabistan'ın siyasi ve dini yönden bir bütün olarak hareket ederek kendisini tehdit eden düşmanlarına karşı ise direnmekten çok daha fazlasını yapacaktı. Aslında Mekke'nin fethi daha önce gerçekleşen bir dizi olayın sonucuydu.⁸⁸⁴

Edward Sell, Arabistan'daki bölünmüşlüğe son vererek bütün kabileleri tek bir çatı altında birleştirerek birliği sağlama isteğini ve Hız. Muhammed'in nihai hedeflerinden biri olarak sıklıkla dile getirdiğı Hız. Peygamber'deki ulusal

⁸⁸² Watt, *Muhammad at Medina*, 64, 65.

⁸⁸³ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 76; Sell, *The Life of Muhammad*, 193.

⁸⁸⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 193, 194; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 74; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 151, 152.

düşüncelerinin varlığından bahsetmektedir.⁸⁸⁵ Buna benzer düşünceleri olan W. Montgomery Watt ise konu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır. Hz. Muhammed'in stratejik hedefi, Arapların kendi kaderlerini kendilerinin tayin ederek yani kendi içlerinden birisinin liderliği altında birleşerek kuzeye doğru sınırlarını genişletmesini sağlamaktı. Mekke'nin fethi önemli olmakla beraber nihai bir amaç değildi. Fakat Mekke Hz. Muhammed ve Müslümanlar için önemliydi. Mekke Müslümanların hükmüne girmeliydi. Böylece Müslümanların itibarı ve gücü artacak, Araplar arasındaki konumunu güçlendirecekti.⁸⁸⁶

Üzerinde durmak istediğimiz bir diğer konu ise Edward Sell'in yukarıda dile getirdiğimiz yorumlara ek olarak farklı bir yaklaşım sergilediği Hz. Peygamber lehine olan görüşlerin şüphe ile karşılanacağı görüşüdür. O, bu görüşünü şöyle ifade etmektedir. Mekke'de son sekiz yılda yaşanan tarihi olaylarla ilgili olarak tarihçiler çok az şey anlatmaktadırlar. Bu nedenle Hz. Muhammed lehine olan tedrici görüş değişikliği ancak tahmin edilebilir. Bir bakıma Sell, bu dönemde yaşanan olaylar hakkında tarihi kaynakların yetersiz olduğunu dile getirerek Hz. Peygamber lehine bu dönemdeki pozitif düşüncelere şüpheli bir yaklaşım sergilemektedir. Edward Sell, Hz. Peygamber'in Bizans üzerine yapılan savaşlardan oldukça fazla etkilendiğini söyler. Sell, Hz. Peygamber'in Bizans ile münasebetlerinden hemen sonra olmasa da onun ulusal bir fikrin savunucusu olmasının, Bizans ile olan bu seferlerinden etkilenmesinin bir sonucu olarak görülebileceğini savunur.⁸⁸⁷

2.12.28. Huneyn ve Evtas Gazveleri

Huneyn Gazvesi, Kur'an-ı Kerim'de ismi geçen iki gazveden biridir.⁸⁸⁸ Gazve, adını meydana geldiği yerden almaktadır.⁸⁸⁹ Aynı zamanda, Müslümanlarla

⁸⁸⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 5, 21, 218-220; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 74, 85; Sell, *The Historical Development of the Qur'an*, 5, 6.

⁸⁸⁶ Watt, *Hz. Muhammed Mekke'de*, 100.

⁸⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 194; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 74.

⁸⁸⁸ “Andolsun, Allah birçok yerde ve Huneyn savaşı gününde size yardım etmiştir. Hani, çokluğunuz size kendinizi beğendirmiş, fakat (bu çokluk) size hiçbir yarar sağlamamış, yeryüzü bütün genişliğe rağmen size dar gelmişti. Nihayet (bozularak) gerisingeriye dönüp kaçmıştınız.” Tevbe 9/25. Kur'an-ı Kerim'de adı geçen gazvelerden diğeri ise Bedir Savaşı'dır. “Andolsun, siz son derece güçsüz iken Allah size Bedir'de yardım etmişti. O halde Allah'a karşı gelmekten sakının ki şükretmiş olasınız.” Âl-i Imrân 3/123.

⁸⁸⁹ Muhammed Hamidullah, “Huneyn Gazvesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/376.

savaşmaya gelen Hevâzinliler'e nispetle⁸⁹⁰ Hevâzin Gazvesi diye de adlandırılmaktadır. Huneyn, Mekke ile Tâif arasında Mekke'ye daha yakın bir yerin adıdır.⁸⁹¹ Hz. Peygamber, Mekke'ni Fethi için yola çıktığında Hevâzinliler Hz. Muhammed'in kendi üzerlerine geldiğini düşündüler.⁸⁹² Müslümanların her an kendileri üzerine bir saldırı düzenleyeceğinden korkmaktaydılar.⁸⁹³ Çünkü Müslümanlara karşı sürekli olarak düşmanlık etmekte ve Hz. Peygamber'e karşı da kin ve nefret beslemekteydiler.⁸⁹⁴

Hz. Peygamber Mekke'yi fethedince Sakif ve Hevâzin kabilesi ileri gelenleri kendi aralarında gidip gelerek toplantı yapmaya başladılar. Bu görüşmeler sonrasında Mâlik b. Avf en-Nasrî'yi kendi aralarında lider olarak seçtiler.⁸⁹⁵ Onlar Allah Resûlü'nün üzerlerine yürümesine bir engel kalmadığını düşünerek korktuklarından, “*Onlar bizim üzerimize saldırmadan biz onun üzerine yürüyelim*” dediler.”⁸⁹⁶ Mâlik b. Avf en-Nasr onları bir araya toplayarak onlar mallarını, kadınlarını ve çocuk çocuklarını beraberlerinde getirmelerini emretti.⁸⁹⁷ Bu şekilde savaş hazırlıklarına başlayan Hevâzinlilere Sakifliler'in katılmasıyla birlikte yirmi bin kişiden oluşan büyük bir orduyu Hz. Muhammed'e karşı hazırlamış odular.⁸⁹⁸ Kurulan bu güçlü ordu ile Evtas'a karargâh kurdular. Hevâzinlilerin toplanarak büyük bir ordu ile saldırıya geçtikleri haberini alan Hz. Peygamber, Abdullah b. Ebû Hadred el-Eslemî'yi onlar hakkında bilgi toplaması için görevlendirdi. Abdullah b. Ebû Hadred el-Eslemî'nin getirdiği istihbari bilgileri değerlendiren Allah Resûlü, düşmana karşı hemen harekete geçmeye karar verdi. On bin Medine'li ve iki bin de Mekkeli Müslümanlardan oluşmak üzere on iki bin kişilik bir ordu ile düşmana karşı koymaya karar verdi. Hevâzinliler savaşı kazanma konusunda kendilerinden oldukça emindiler.⁸⁹⁹

⁸⁹⁰ İbn Kayyım el- Cevziyye, *Fıkhu's-sire*, 561.

⁸⁹¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, ts., 2/313.

⁸⁹² Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/70; Küçükaşçı, “DİA”, 42/504.

⁸⁹³ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/132.

⁸⁹⁴ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 291, 292.

⁸⁹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/138; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/331, 332.

⁸⁹⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/132.

⁸⁹⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/886; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/437; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/138; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/332; İbn Hacer, *Fethul-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, 8/49.

⁸⁹⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/893.

Vâkıdî, *Kitâbü'l-Megâzî*, 1989, 3/889; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1955, 2/440;

“Muhammed bu zamana kadar savaştan anlamayan insanlarla karşılaşmış onlara karşı galip gelmiştir.” diyorlardı.⁹⁰⁰ Orduyla birlikte harp sanatındaki tecrübesi ve uğur getirmesi sebebiyle Düreyd b. Sımme’yi de götürmüşlerdi. Çünkü Düreyd çok ihtiyarlamış 160 yaşlarında bir asker olarak faydası olmayacak bir kişiydi. Ancak Hevâzinliler topyekûn bir savaşa hazırlanmaktaydılar. Düreyd savaş konusundaki tecrübeleri için çağrılmasına rağmen savaşın kaybedileceğini ve Müslümanlarla karşılaşmaktan vazgeçilmesi gerektiğini söyleyince Mâlik b. Avf buna sinirlenerek Düreyd’in tavsiyelerini dinlemedi ve ona “*Sen yaşlanmışsın, ilminde yaşlanmış.*” diyerek Hz. Muhammed ile savaşma kararından vazgeçmedi.⁹⁰¹

Müslümanlardan daha önce savaş yerine gelen Hevâzinliler Huneyn vadisinde stratejik olarak belirledikleri yere yerleştiler. Huneyn Vadisi’nin dik yamaçlarına önceden yerleşmiş olan Hevazinliler hazır bir şekilde Müslümanları bekliyorlardı. Müslümanlara kurdukları bu pusu sayesinde aniden Müslümanların karşısına çıkıp onlara saldırmayı planlamışlardı. Planladıkları gibi de topyekûn bir saldırı ile Müslümanlara saldırdılar. Müslümanlar bu saldırı karşısında paniğe kapılıp bozguna uğrayarak sağa sola kaçıştılar.⁹⁰² Hz. Peygamber’in çevresinde Muhacir, Ensar ve yakınlarından bir grup kalmıştı.⁹⁰³ Hz. Peygamber soğuk kanlılığını koruyarak “*Ey İnsanlar nereye gidiyorsunuz? Bana gelin. Ben Allah’ın Resûlüyüm, ben Abdullah oğlu Muhammed’im.*”⁹⁰⁴ diyordu. Hz. Peygamber’in isteği ile Hz. Abbas’ın yüksek ve

İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/138, 139; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/73; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/134; Diyarbekri, *Târîhu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/100. Vâkıdî, *Kitâbü’l-Megâzî*, 1989, 3/892. Vâkıdî, *Kitâbü’l-Megâzî*, 1989, 3/886, 888.⁸⁹⁹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/889; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/440; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/138, 139; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/73; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/134; Diyarbekri, *Târîhu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/100.

⁹⁰⁰ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/892.

⁹⁰¹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/886, 888.

⁹⁰² Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/897; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/443; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/74; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/134.

⁹⁰³ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/900; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/443; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/74; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/347; Süheylî, *er-Ravzû’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 7/284; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/134.

⁹⁰⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/443; Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 23/274; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/74; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/348; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü’tî Kâ’acî (Beyrût: Dâru’l-kütübî’l-ilmîyye, Dâru’r-Reyyan li’t-Türas, 1988), 5/127.

gür sesiyle yaptığı çağrı üzerine Müslümanlar tekrar toparlanarak Hevâzinliler'i yenilgiye uğrattılar.⁹⁰⁵

Hevâzinliler yenilginin ardından savaş meydanında mallarını ve çocuklarını bırakarak panik halinde dağıldılar. Liderleri Mâlik b. Avf başta olmak üzere büyük bir çoğunluğu Tâif'e kaçarak şehrin kalelerine sığındılar. Bir kısmı Evtas'a giderek orada karargâh kurdular. Bir kısmı da Nahle'ye doğru kaçtı. Hz. Peygamber'in emriyle Nahle'ye doğru giden küçük bir Hevâzin'li grup takip edilerek Müslümanlar tarafından etkisiz hale getirildi. Özellikle Sakifliler'den oluşan ve Evtas'a karargâh kuran grubun üzerine ise Hz. Peygamber Ebû Âmir el-Eş'arî'yi görevlendirdi. Ebû Âmir el-Eş'arî'nin şehit edilmesinden sonra yerine Ebû Mûsa el-Eş'arî Müslümanlara komutanlık etti. Ebû Mûsa komutasındaki İslâm ordusu düşmanı mağlup ederek Hz. Peygamber'in talimatı gereği esirleri ve ganimetleri Ci'râne'ye⁹⁰⁶ getirdi.⁹⁰⁷

Ayrıntılarına girmeden bahsettiğimiz Huneyn Gazvesi hakkında Edward Sell'in verdiği bilgiler temel İslâm tarihi kaynaklarına uygunluk göstermektedir. Kaynaklarda var olduğu şekliyle ifade etmeye çalıştığımız konuyu şimdi Sell'in verdiği bilgiler doğrultusunda ele almaya çalışacağız. Sell öncelikle Müslümanların güçlenmesinin Hevâzin üzerindeki olumsuz etkisiyle onların endişeye kapılarak saldırıya geçmelerinden bahsederek konuya başlamakta ve şu bilgileri kaydetmektedir. Mekke'nin ele geçirilmesi ve Müslümanların güçlenmesi komşu bazı kabileleri rahatsız edip endişelendirmişti. “Hz. Muhammed, Kureys'i mağlup etti. Sıra bize gelecek, o halde o bize saldırmadan biz ona saldıralım. Bu bizim için daha uygun.” diyorlardı.⁹⁰⁸ Hz. Peygamber Benî Hevâzin ve Benî Sakif'in Müslümanlara karşı bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğu haberini alınca önce on bin kişilik asker iki bin kişinin de sonra eklenmesiyle birlikte on iki bin kişilik bir ordu ile üzerlerine yürüdü. Buna karşı Benî Hevâzin ve Benî Sakif'in dört bin askerden oluşan ordusu vardı.⁹⁰⁹

⁹⁰⁵ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/898; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/140; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/129; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/389.

⁹⁰⁶ “Mekke ile Tâif arasında ve Mekke'ye daha yakın bir yerdir. Burada Ci'râne adında bir kuyu da bulunmaktadır.” Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, ts., 2/142; “Dicussion”, *Report of The Centenary Conference on The Protestant Missions of The World*, ed. James Johnston (London: James Nisbet & Co., 1888), 1/25.

⁹⁰⁷ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 295, 296.

⁹⁰⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 74, 75.

⁹⁰⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 195; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 75.

Edward Sell, Benî Hevâzin ve Benî Sakif'in asker sayısını dört bin olarak verirken, Vâkıdî bu sayıyı yirmi bin olarak vermektedir.⁹¹⁰

Sell devamında savaşın seyrini şu şekilde aktarır. Huneyn Vadisi'nde pusuya düşürülerek gafil avlanan Müslümanlar paniğe kapılıp sağa sola kaçıştılar. İlk etapta savaş kaybedilmiş gibiydi. Fakat Hz. Peygamber amcası Abbas'a "*Ey Ensar! (Medineliler), ey Semure ağacının adamları! Ey Bakara sûresinin adamları.*" diyerek seslenmesini istedi. Abbas'ın bu sözlerini duyan Müslümanların geri çekilmeleri ve dağılmaları durmuştu. Daha sonra eline bir avuç kum alarak bir tümseğin üzerine çıktı. "*Onları mahvet.*" dedi. Hz. Peygamber'in yanındaki bir grup sadık savaşçının dışında geri kalanlar dağılmıştı. Hz. Peygamber'in bu davranışından sonra savaşın gidişatı değişti. Düşman zorlu bir mücadeleden sonra bozguna uğratılmış ve zafer kazanılmıştı.⁹¹¹ Savaşın seyri ile ilgili bunları kaydeden Sell'in verdiği bilgilerin kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumlu olduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada dikkatimizi çeken bir durumu da belirtmek istiyoruz. Müslümanların kendilerine kurulan tuzakla karşılaştıkları ilk anda gösterdikleri dağılmayı önlemek için Hz. Peygamber'in Abbas'tan Müslümanları savaşa çağırması için söylemesini istediği "*Ey Ensar topluluğu! Ey Semure ağacının sahipleri!*" şeklindeki hitabına bazı kaynaklarımızda ek olarak "*Ey Bakara sûresinin sahipleri*" de eklenmektedir. Sell'in genelde tercih ettiği Vâkıdî, İbn Hişâm ve Taberî gibi bazı tarihçilerde bizim tespit edemediğimiz bu hitap yok iken İbn Sa'd⁹¹² İbn Kesîr⁹¹³ Şâmî⁹¹⁴ Halebî⁹¹⁵ gibi tarihçilerde mevcut olan bu hitabı Sell'in tercih etmiş olması dikkat çekicidir.

2.12.29. Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîme Seriyyesi

Bu seriyye Mekke'nin Fethi'nden sonra hicretin sekizinci yılının Şevvâl ayında Yelemlem tarafında bulunan Benî Cezîme'ye⁹¹⁶ karşı düzenlenmiştir. Allah Resûlü Mekke etrafında bulunan çeşitli kabileleri İslâm'a davet etmek için seriyyeler göndermekteydi. Hz. Peygamber, Ensâr ve Muhacirlerden oluşan, Hâlid b. Velîd

⁹¹⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/893.

⁹¹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 195, 196; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 75, 76.

⁹¹² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/140.

⁹¹³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/378.

⁹¹⁴ Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, 1414/1993, 5/322.

⁹¹⁵ Halebî, *İnsânü'l-uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/155.

⁹¹⁶ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/381.

komutasındaki üç yüz elli kişilik bir orduyu Benî Cezîme üzerine onları İslâm'a davet etmesi için gönderdi.⁹¹⁷ Hâlid b. Velîd, Benî Cezîme'yle karşılaşınca onlar Müslüman olduklarını, Hz. Muhammed'i tasdik ettiklerini, namaz kıldıklarını ve bölgelerinde yaptırdıkları mescitlerde ezan okuttuklarını söylediler.⁹¹⁸ Hâlid b. Velîd onlara teslim olmalarını söyledi, onlar da aralarından Cahdem isimli bir kişinin teslim olmamaları konusunda görüş bildirmesine rağmen silahlarını bırakarak teslim oldular. Hâlid onların ellerinin bağlanmasını emretti.⁹¹⁹ Sonra esir alınanları arkadaşlarına dağıttı ve ertesi gün onları öldürmelerini emretti. Ancak Benî Süleymliler yanlarında bulunan Benî Cezîmelileri öldürürken Müslümanlar onların Müslümanlar olduklarına inandıklarını söyleyerek Hâlid'in emrine uymayıp esirleri serbest bırakmışlardı.⁹²⁰ Yaşanan bu gelişmelerden haberdar olan Hz. Peygamber üzülmüş ve bu durumu onaylamadığını ise “Allah'ım Hâlid b. Velîd'in yaptıklarından sana sığınırım.” sözleriyle dile getirmişti.⁹²¹ Hz. Peygamber Ali b. Ebû Tâlib'i Cezîme kabilesine göndererek diyetlerin ödenmesini istedi.⁹²²

Edward Sell'in Benî Cezîme Seriyyesi hakkında verdiği bilgileri daha iyi kavramak için ayrıntılarına girmeden siyer kaynaklarında gelen rivayetler ışığında kısaca özetlemeye çalıştık. Şimdi ise Sell'in Benî Cezîme Seriyyesi ile ilgili verdiği bilgileri aktaralım. Hz. Muhammed Mekke'den ayrılmadan önce civar bölgelerdeki

⁹¹⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/875; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/137; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/234; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 3/365.

⁹¹⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/875; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/137; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mülûk ve'l-Umem*, 1992, 3/331; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/334; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 3/365; Halebî, *İnsânü'l-'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*, 1427/2006, 3/277.

⁹¹⁹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/876; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/429; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/67; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/264; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/358; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 6/200.

⁹²⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/876; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/137; Diyarbekri, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/97; Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-'ibâd*, 1414/1993, 6/200.

⁹²¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/429, 430; Ebû Abdullah Muhammed. b. İsmâîl el- (ö. 256/870) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. thk. Mustafa el-Buğâ (Dımeşk: Dâru İbn-i Kesîr, el-Yemâme, 1993), 6/2628; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/67, 68; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/265; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 4/358.

⁹²² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/881, 882; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/381; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/67; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahbârü'l-hulefâ*, 1/342.

bazı putperest tapınaklarını yıkmak için gruplar halinde insanlar göndermişti. Benî Cezîme üzerine ise Hâlid b. Velîd'i gönderdi. Hâlid b. Velîd bu seferde bütün esirleri barbarca öldürdü. Hz. Muhammed bu olayı onaylamadığını göstermek, diyet ödemek ve Benî Cezîmelilere zararlarını karşılamak üzere Hz. Ali'yi gönderdi. Fakat Hz. Muhammed, mağdur olan Benî Cezîmeliler razı olana kadar Hâlid b. Velîd'i affetmedi. Sell, Hz. Muhammed'in "*Burada yine de hakkını teslim etmek gerekir ki bu eylemi onaylamadığını belirtmiştir.*" diyerek Hz. Peygamber'in bu yaklaşımından dolayı ona karşı iyimser bir tavır takınmakta ancak Hâlid b. Velîd'i Benî Cezîmelileri öldürmesinden dolayı barbarlıkla suçlamaktadır.⁹²³

Benî Cezîme Seriyyesi hakkında genelde oryantalistler bir şeyler söyleme gereği hissetmişlerdir. Şimdi kısaca bazı oryantalistlerin Benî Cezîme Seriyyesi'nde Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîmelilere karşı davranışını nasıl değerlendirdiklerine kısaca değinmek istiyoruz.

D. S. Margoliouth bu olay hakkında şu bilgileri vermektedir. İlk defa bu kadar kapsamlı bir şekilde tebliğ faaliyetlerinin sürdürüldüğü bu dönemde Hâlid b. Velîd Benî Cezîmelileri İslâm'a davet etmek için gönderildi. Görevi Cezîmelileri İslâm'a davet olan Hâlid b. Velîd yıllar öncesinde amcası Fakih b. Muğîre'nin Benî Cezîmeliler tarafından öldürülmesinin intikamını alma fırsatını değerlendirmişti. Gumeysa'da Benî Cezîme kabilesine saldırarak birçok insanı öldürdü. Hz. Muhammed öldürülenlerin diyetlerini ödedi ancak kendisine iman etmiş kişilerin aşırı hareketlerinden dolayı kimseyi suçlu bulmak onun adeti değildi.⁹²⁴

İtalyan müsteşrik Leone Caetani bu sefer sırasında meydana gelen olayların çok açık olmadığını çünkü hadisler tarafından Hz. Peygamber'i mesuliyetten kurtarmak için olayların tahrif edildiğini söyler. İbn İshak ve Vâkîdî'de geçen rivayetlerden yola çıkarak iki müellifin aktardıklarında da Hâlid'in cebir ve şiddet içeren davranışını haklı gösterecek bir durumun olmadığını ifade eden Caetani, Hz. Peygamber'in Hâlid'i görevlendirirken sarıh bir talimat vermemesinden kaynaklı olarak Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîmelilere karşı işlediği bu suça dolaylı olarak Hz. Peygamber'in de dahil olduğunu dile getirmektedir. Hz. Peygamber'i Benî

⁹²³ Sell, *The Life of Muhammad*, 194.

⁹²⁴ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 391.

Cezîmelilerin kaderini onların en şiddetli düşmanlarına bırakmasıyla Hâlid tarafından işlenen bu suçun failleri arasına dolaylı olarak da olsa dahil etmektedir. Hz. Peygamber'in bu meseledeki tavrının da açık olmadığını dile getirmektedir.⁹²⁵ T. H. Weir de Hâlid b. Velîd'i hainlikle suçlamakta ve Hâlid'in daha önce Benî Cezîmeliler tarafından öldürülen amcasının intikamını soğukkanlı bir şekilde Benî Cezîmelileri kılıçtan geçirerek⁹²⁶ bu haince davranışı gerçekleştirerek aldığını dile getirmektedir.⁹²⁷ Edward Sell, Hâlid b. Velîd'in Benî Cezîmelilere karşı yaptığı bu uygulamadan Hâlid b. Velîd'i suçlamakta fakat Hz. Peygamber'i onun bu uygulamasından sorumlu tutmamaktadır. Margoliouth ve Ceatani ise bu uygulamadan dolayı Hâlid b. Velîd ile birlikte Hz. Peygamber'i de sorumlu tutmakta bu yönü ile Edward Sell ile farklı bir yaklaşım ortaya koymaktadır.

Hâlid b. Velîd ile ilgili olarak müstakil bir eser yazan Mustafa Fayda Allah'ın Kılıcı Hâlid b. Velîd isimli eserinde bu seriyye ile ilgili bütün rivayetleri ele almakta ve değerlendirmektedir. Mustafa Fayda'nın bu kapsamlı değerlendirmesini kısaca özetlemek istiyoruz. Hâlid b. Velîd, Cezimelileri İslâm'a davet etmiş ancak onların İslâm'ı kabul edip etmediklerinden emin olamamıştı. Onun bu şüphesinin sebebi, onların Müslüman olduklarını "eslemnâ" kelimesi yerine "sabe'na" kelimesiyle ifade etmeleri olmuştu. Sonunda onların esir alınarak öldürülmelerini emretmişti. Hâlid b. Velîd onlar hakkında verdiği bu kararlar ne Hz. Peygamber'in emirlerine karşı gelmiş ne de İslâm'ın esaslarına aykırı bir davranış göstermişti. Onun cahiliyeden kalma bir intikamı almak için masum insanları kasten öldürmekle suçlanması da doğru değildir. Çünkü o bu kararı, Müslüman olduğuna inanmadığı bir topluluk için vermişti. *"Şiddetli ve kararlı hareket etmeye mütemayil askeri bir terbiye ile yetişmiş olan Hâlid b. Velîd, Müslüman olduklarını açık bir şekilde ifade etmeyen Cezimeliler'i düşman gibi gördü. Ayrıca o, bu anlayış ve kararını icra mevkiine koyduğu sırada, hatalı olduğunu da bilmiyordu."* Hz. Peygamber onun tedbirli davranmaması ve karar verirken acele etmesinden dolayı yaptıklarını tasvip etmemiş, bunu da açık bir şekilde Hâlid'in yaptıklarından uzak olduğunu söyleyerek ifade etmiştir. Hâlid'in te'vilini

⁹²⁵ Caetani, *İslam Tarihi*, 2021, 3/261, 262, 265.

⁹²⁶ T.H. Weir, "Cezîme", *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 3/152; Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 427.

⁹²⁷ Abdulkerim Özeydin, "Cezîme b. Âmir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/508.

hatalı bulmuş ancak onu suçlu bulmamıştır. Yapılan bu hatayı da Hz. Ali'yi diyetlerinin ödenmesi ile görevlendirerek gidermiştir.⁹²⁸ Edward Sell'in kısaca değinerek Hâlid b. Velîd'i barbarlıkla suçlaması karşısında Mustafa Fayda'nın konu ile ilgili kısaca vermeye çalıştığımız bütün rivayetleri inceleyerek ulaştığı sonucun önemli olduğunu düşünmekteyiz.

2.12.30. Tâif Gazvesi

Bu gazve Huneyn Gazvesi'nin sonuçları ve sonrasında meydana gelen olaylarla doğrudan bağlantılıydı. Huneyn Gazvesi sonrasındaki gelişmeler, bu gazvenin sebeplerini oluşturmaktaydı.⁹²⁹ Müşrikler, Hudeybiye Gazvesi'nde mağlup olunca Hevâzinli askerlerin büyük bir kısmı Mâlik b. Avf ile birlikte Tâif'e gitmişti. Geriye kalanların bir kısmı Evtâs'a, bir kısmı ise Nahle'ye kaçmıştı.⁹³⁰ Hz. Peygamber vakit kaybetmeden öncü bir kuvvet hazırlayarak onların başına da Hâlid b. Velîd'i komutan olarak görevlendirdi. Kendisi de Müslümanlar ile birlikte Huneyn'den çıkarak Tâif'e harekete etti.⁹³¹ Sakifliler Evtâs'ta yenilince oradan Tâif'e kaçarak kalelerine sığınmışlar ve Hz. Peygamber'in kendi üzerlerine geleceğini düşünerek gerekli hazırlıkları yapmışlardı. Bir yıllık ihtiyaçlarını depolamışlar ve kalelerine sığınarak savaşa girmişlerdir.⁹³² Tâif'in Vec vadisi üzerinde kurulu olan arazileri, mevsimlik olarak yağın yağmurlarla beslenen ve hemen alt tarafından geçen Vec nehrinden sulanmaktaydı. Nehir kuruduğu zaman ise yer altı su kaynakları bakımından zengin olduğu için bu kaynaklar kullanılıyordu.⁹³³ Tâif ziraat için elverişli, verimli topraklara sahip, ekinlerin yetiştirildiği, hurma bahçeleri, meyve bahçeleri ve üzüm

⁹²⁸ Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid* (İstanbul: IFAV, 2016), 181-201.

⁹²⁹ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*.

⁹³⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/914; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/453; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/78; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/153, 154; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/298; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/241; Zehebî, *Siyeru'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 206.

⁹³¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/923; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/145; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi'l-Mulûk ve'l-Umem*, 1992, 3/341; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/398; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, 1/406.

⁹³² İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/145; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/250; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*, 3/434.

⁹³³ Muhammed Hamidullah, *Hz. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*, 67, 68.

bağlarına sahip havasının güzel olmasıyla meşhur bir yerdî.⁹³⁴

Kuşatma öncesinde karşılaşılabilecekleri tehlikeyi göz önünde bulundurarak hazırlıklarını yapan, kalelerini güçlendiren, bir yıllık erzaklarını depolayan Sakifliler kalelerinin dışına çıkmıyorlardı. Müslümanlar büyük çaba göstermelerine rağmen onlara karşı bir üstünlük sağlayamıyorlardı.⁹³⁵ Hz. Peygamber bu durumu ashabı ile istişare etti. “*Onlar inine girmiş bir tilki gibidirler, şayet başında beklersen onu elde edersin. Ancak onu terk eder ondan vazgeçersen sana bir zararı olmaz.*”⁹³⁶ diyerek görüşlerini belirttiler. Farklı rivayetlere göre Hz. Peygamber 15,⁹³⁷ 18,⁹³⁸ 19 ve 20 gün Tâif’i muhasara altında tuttu.⁹³⁹ Artık onlardan bir zarar gelmeyeceğinden emin olan Hz. Peygamber yaklaşan haram ayları ve hac mevsimini de göz önünde bulundurarak Tâif kuşatmasını kaldırdı. Bu sebeplerin yanında Tâif’in çevresinde her geçen gün Müslüman nüfus artmaktaydı. Bu durumun onların İslâm’ı seçmelerini kolaylaştıracağını düşünen Allah Resûlü kuşatmayı kaldırarak ganimetlerin toplandığı Cirâne’ye gitmek üzere Tâif’ten hareket etti.⁹⁴⁰

Edward Sell’in Tâif Gazvesi ile ilgi verdiği bilgilere baktığımızda Sell, Mekke’ye otuz altı saatlik uzaklıkta yer alan Tâif’in Benî Sakif’in karargâhı olduğunu ve yıl boyunca şehri savunma amaçlı güçlendirildiği bilgisini verdikten sonra⁹⁴¹ Tâif’in genel durumundan bahsettiğini görmekteyiz. Tâif, meyve ve sebze bahçelerinin bol olduğu tarım için elverişli bir yerdî. Hz. Muhammed tarafından kuşatılan Tâif Müslümanların bütün çabalarına rağmen bir türlü ele geçirilememişti. Hz. Muhammed birkaç hafta süren kuşatma altında olan fakat daha fazla uzatmanın faydasız olduğunu gösteren bir rüya gördü. Bu kuşatma esnasında Müslümanlar ilk

⁹³⁴ “Tâif ile ilgili olarak daha geniş bilgi için bkz.” Yâkût el-Hamevî, *Mu‘cemü’l-büldân*, ts., 5/9, 10; H. Lammens, “Sakif”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), 10/98; H. Lammens, “Tâif”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1979), 11/672.

⁹³⁵ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/886; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/145; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 2/250.

⁹³⁶ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/937; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/146; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/84; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/138; Zehebî, *Târîhu’l-İslâm ve vefâyâtü’l-meşâhir ve’l-a‘lâm*, 2003, 1/403; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/401.

⁹³⁷ Belâzürî, *Ensâbü’l-eşraf*, 1996, 1/366; Belâzürî, *Fütûhu’l-Büldân*, 63.

⁹³⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/146; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü’l-me‘âd fî hedyi hayri’l-‘ibâd*, 3/434.

⁹³⁹ Vâkıdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/927.

⁹⁴⁰ Şulul, *Siyer-i Nebi*.

⁹⁴¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*.

defa bu kuşatma sırasında farklı savaş araçları kullanmışlarsa da Hz. Peygamber tarafından Benî Sakif'in direncini kırmak için kendisine katılan bütün kölelerin serbest bırakılacağı bilgisi verilmesine rağmen onları kalelerinden çıkarmak mümkün olmamıştı.⁹⁴² Yaklaşık on ay sonra Tâifliler kendileri teslim olmuştu.⁹⁴³ Hz. Peygamber Tâiflileri kalelerinden çıkarmak için farklı stratejiler izlemiştir. Bunlardan bir tanesi de Edward Sell'in bahsetmediği ama kaynaklarımızda var olan Tâiflilerin en önemli geçim kaynaklarından bir tanesi olan üzüm bağlarının kesilmesi ile onları tehdit etmesidir.⁹⁴⁴ Fakat daha sonra Allah ve akrabalık hatırı için bağlarının kesilmemesini isteyen Tâiflilerin isteğine kayıtsız kalmamış, bu işlemi durdurmuştur.⁹⁴⁵

Edward Sell'in memnun olmadığı bir nokta ise Mekkelilerin şehirlerini yeterince savunamadıkları Tâiflilerin cesurca bir direnişle neler yapılabileceğini gösterdiklerini fakat Mekkelilerin de Tâifliler gibi yürekli davranamadıklarını iddia eden Sell, onlara kahramanca savaşmış olsalardı Mekke Müslümanlar tarafından ele geçirilmemiş olurdu diyerek onları eleştirir.⁹⁴⁶ Sell'in görüşlerine benzer bir görüş de D. S. Margoliouth'un görüşüdür. Margoliouth bu konuda Ebû Süfyan'ı ve Mekkelileri suçlamaktadır. Mekkelilerin ve Tâiflilerin yapmaları gerekenleri şu şekilde açıklar. Ebû Süfyan ve Mekkeliler gerçekten dürüst olsalardı, Müslümanlara karşı kendilerini savunmak için istekli olsalardı, Tâif ile ortak bir amaç için birleşebilirler ve sonucu değiştirebilirlerdi.⁹⁴⁷

Edward Sell ganimetlerin paylaşımını sonraya bırakan Hz. Muhammed'i bu uygulamasını akıllıca bir davranış olarak görür. Müslümanlar Tâif'i ele

⁹⁴² Sell, *The Life of Muhammad*, 196, 197; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 76.

⁹⁴³ Sell, *The Life of Muhammad*, 197; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 76.

⁹⁴⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/928; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/146; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi ş-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/162; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/400; Ebû Muhammed (Ebû'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442) Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi (Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 2/23.

⁹⁴⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993; Kastallâni, *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, ty, 1/406; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/111; Zürkânî, *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*, 1996, 4/10.

⁹⁴⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 76, 77; Sell, *The Life of Muhammad*, 197.

⁹⁴⁷ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 406.

geçiremedikleri ve onların ganimetlerini alamadıkları için hayal kırıklığına uğramışlardı. Fakat Hz. Muhammed, daha önceden düşünerek ganimetlerin paylaşımını sonraya bırakmıştı.⁹⁴⁸ Hz. Peygamber'in askeri faaliyetlerinin sebeplerine Sell'in yaklaşımı büyük oranda Lammens'in görüşleri ile benzerlik göstermektedir. Sell ve Lammens'in görüşlerine Goldziher, Nöldeke ve Sprenger'in görüşleri de kısmen benzemektedir. Sell genel olarak Medine'de Müslümanlar tarafından yapılan seriyye ve gazvelere yaklaşımında ganimet elde etme arzusunu ön plan çıkarmaktadır. Sell bununla birlikte özellikle Medine'de ilk zamanlarda Müslümanlar tarafından yağmalar yapıldığını ama bunun hırsızlıktan daha onurlu bir davranış olduğunu ve bunun Araplar arasında normal karşılandığını ifade eder. Üstelik "*Medine'de savaşı başlatan hep Medineliler olmuştu. Çünkü ekonomik zorluk çeken ganimete ihtiyacı olan Kureyş değil Müslümanlardı.*" diyerek gerekçesini de açıklamaktadır.⁹⁴⁹ Tarihsel süreç içerisinde batılı araştırmacılar İslâm fetihlerinin amaçları veya bu fetihlere sebep olan temel unsurların neler olduğu konusunda bir fikir birliğine varamamışlardır. Bazı araştırmacılar bu fetihlere salt ekonomik bir perspektiften bakarak fetihlerin ekonomik boyutuna dikkat çekmişlerdir. Bunun yanında dini unsurları göz önünde bulunduran batılı araştırmacılar da olmuştur.⁹⁵⁰ Sell, Hz. Peygamber'in peygamberlik misyonuyla alakalı olarak tebliğ görevinin yerine getirilmesini görmezden gelmekte ve bireysel olarak her Müslüman'ın i'lâ-yi Kelimetullah⁹⁵¹ arzusuna değinmeden İslâm fetihlerini salt maddi menfaatler doğrultusunda açıklamaya çalışmaktadır.

Margoliouth, Sell'in şehirlerini cesurca savunduklarını söylediği Tâifliler hakkında onların bu kahramanca direnişlerini yeni Müslüman olanların bile kabul ettiğini söyler. Yine Sell gibi Hevâzinlilerin savaşa malları ve aileleri ile katılmalarını aptalca bulmakta, bu durumun Müslümanların çok fazla ganimet elde etmesine sebep olduğunu söylemekte ve bu mevcut olan ganimetin Müslümanlara kuşatma başarısızlığını unutturacak derecede yeterli olduğunu dile getirmektedir. Ganimetlerin paylaşımı konusunda Hz. Peygamber'in mükemmel bir öngörü ile hareket ettiğini

⁹⁴⁸ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 76, 77.

⁹⁴⁹ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 248, 249.

⁹⁵⁰ Ahmet Turan Yüksel, "Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslam Fetihleri", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1996), 170.

⁹⁵¹ "Tevhid inancını yücelterek bütün yer yüzünde kim kılma anlamında kullanılan bir tabirdir." Metin Yurdağür, "İ'lâ-yi Kelimetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/63.

ifade eden Margoliouth göre Hz. Peygamber Medineli Müslümanların dünyevi nimetlere fazla değer vermemelerinden faydalanarak ganimetlerden eski düşmanları olan Kureyş ileri gelenlerine vermiştir.⁹⁵²

Sell'in üzerinde durduğu konulardan bir tanesi de ganimetlerin paylaşımıdır. Hz. Muhammed'in Mekke'nin önde gelenlerine ve Müslüman olan bedevi kabilelerin reislerine cömertçe hediyeler vermesinin Müslümanları rahatsız ettiğini söyleyen Sell, Hz. Muhammed'in her zaman olduğu gibi kendini haklı çıkarmak için bu kadar küçük bir konuda bile kendisine bir vahiy⁹⁵³ geldiğini söyleyerek yapılan uygulamanın doğruluğunu savunmak istediğini iddia eder.⁹⁵⁴ Sell, Hz. Muhammed tarafından verilen ve genelde zenginlerin aldığı bu hediyeleri büyük ölçüde bir rüşvet olarak değerlendirmekte, Medinelilerin bu paylaşıma olan itirazlarını ise doğal ve haklı bulmaktadır.⁹⁵⁵

2.12.31. Tebük Gazvesi

Hicretin dokuzuncu yılında Recep ayında⁹⁵⁶ Şam bölgesinde Dımaşk'a yakın olan Tebük'te⁹⁵⁷ bu gazve gerçekleşmiştir.⁹⁵⁸ Hz. Peygamber Tâif'ten döndükten sonra Recep ayına kadar Medine kaldı. Sonrasında Bizans'ın üzerine yürümek için Müslümanlardan savaş hazırlıklarına başlanmasını emretti.⁹⁵⁹

Şam'dan gelen birileri Hz. Peygamber'e Bizans hükümdarı Herakleios'un

⁹⁵² Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 406, 407.

⁹⁵³ “İçlerinden sadakalar konusunda sana dil uzatanlar da var. Kendilerine ondan bir pay verilirse, hoşnut olurlar; eğer kendilerine ondan bir pay verilmezse, hemen kızarlar.” Tevbe 9/58. “Eğer onlar Allah ve Resûlünün kendilerine verdiği razı olup, “Bize Allah yeter. Lütuf ve ihsanıyla Allah ve Resûlü ileride bize yine verir. Biz yalnız Allah’a rağbet eder (O’nun ihsanını ister)iz” deselerdi, kendileri için daha hayırlı olurdu.” Tevbe 9/59. “Sadakalar (zekâtlar), Allah’tan bir farz olarak ancak fakirler, düşkünler, zekât toplayan memurlar, kalpleri İslâm’a ısındırılacak olanlarla (özgürlüğüne kavuşturulacak) köleler, borçlular, Allah yolunda cihad edenler ve yolda kalmış yolcular içindir. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Tevbe 9/60

⁹⁵⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 198; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 78.

⁹⁵⁵ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 78; Sell, *The Life of Muhammad*, 198; Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 154.

⁹⁵⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/515, 516; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/150; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/368; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/100; İbn Hazm, *Cevamîü's-sireti'n-nebeviyye*, 199.

⁹⁵⁷ “Medine ile Suriye arasında Hicr'den 4, Medine'den 12 günlük mesafededir.”. Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, ts., 2/14, 15; Franz Buhll, “Tebük”, *İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, 1988), X/I/103.

⁹⁵⁸ Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 235.

⁹⁵⁹ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/100, 101; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târîh*, 1997, 2/145.

Lahm, Cüzâm, Gassân ve Âmile kabilelerinden askerlerle birlikte hareket ettiklerini, hatta öncü kuvvetlerinin Belkâ'ya ulaştığını ve burada karargâh kurduğunu kendisinin ise Hıms'a çekildiğini haber verdi. Ancak bunun aslı yoktu.⁹⁶⁰ Kaynaklarımızda gazvenin sebebi olarak Hz. Peygamber'in Bizans hükümdarı Herakleios'un ve Hristiyan Arapların, Müslümanların üzerine yürüyeceği haberinin duyulması zikredilmektedir.⁹⁶¹

Hz. Peygamber'in emriyle savaş hazırlıkları başlamıştı. Fakat havalar aşırı derecede sıcaktı. Kıtık ve kuraklık vardı. Meyveler olgunlaşmış toplanma zamanı gelmişti. İnsanların meyveleri toplamayı, ağaçların gölgesinde oturmayı arzu ettiği bir zamanda savaş hazırlıklarına Müslümanlar isteksiz davranıyorlardı.⁹⁶² Gazvenin hazırlık aşamasında ve sonrasında yolculuk esnasında, savaş araç gereçleri ve hava şartları gibi birçok açıdan büyük zorluklar içerisinde gerçekleşmesi nedeniyle "Gazvetü'l-usre"⁹⁶³ bununla bağlantılı olarak da savaşa katılan askerlere "Ceyşü'l-usre" denmiştir.⁹⁶⁴ Bu zorluklar münasebetiyle Kur'an-ı Kerim de ise ⁹⁶⁵ "sâatü'l-usre" denilmiştir.⁹⁶⁶ Allah Resûlü genellikle bir gazveye çıktığında bunu gizli tutardı ancak Tebük Gazvesi'nde gidilecek yerin uzak olması, mevsimin zorluğu, düşmanın çokluğu ve Müslümanların daha iyi hazırlanabilmeleri gibi sebeplerden dolayı bu gazveyi gizlememiş, Rumların üzerine gidileceğini söylemiştir.⁹⁶⁷

Yine bu gazve hazırlıkları sırasında imkanları olmayan bir kısmı ensar'dan olan bazı sahâbîler Hz. Peygamber'e gelerek kendilerinin savaşa katılma güçlerinin

⁹⁶⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/990; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 2/47.

⁹⁶¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/368; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 1997, 2/145.

⁹⁶² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/990; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/515, 516; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/101; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 1997, 2/145.

⁹⁶³ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/1062, 1074; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/270; Ebû Abdullah Muhammed. b. İsmâil el- (ö. 256/870) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. thk. Mustafa el-Buğâ (Dimeşk: Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, 1993), 4/1602; İbn Hacer, *Fethul-Bari Şerhu Sahihil-Buhârî*, 1/156, 8/111.

⁹⁶⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/518; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, ts., 116; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/368; Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işraf*, 235; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fî't-târih*, 1997, 2/145.

⁹⁶⁵ Tevbe 9/117.

⁹⁶⁶ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 307; İsmail Yiğit, "Tebük Gazvesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, ; (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/228.

⁹⁶⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/990; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/516; Taberî, *Târihu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/101; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/366.

olmadığını söyleyerek Hz. Peygamber'den binek istediler. Hz. Peygamber'in sizlere verebileceğim bir binek yok demesi üzerine orduya katılamayacakları için ağlayarak Hz. Peygamber'in huzurundan ayrıldılar. Müslümanlar arasında bunlar Bekkâûn (ağlayanlar) olarak bilinmişlerdir.⁹⁶⁸

Hz. Peygamber, savaş hazırlıkları esansında ihtiyaçların karşılanması için Müslümanları infak etmeye Allah yolunda harcamalar yapmaya teşvik etti. Zengin olan Müslümanlar Hz. Osman başta olmak üzere mükafatını Allah'tan bekleyerek savaş için harcamalarda bulundular.⁹⁶⁹ Bu zor şartları bahane ederek bazı münafıkların katılmadığı bu gazve sırasında özellikle Abdullah b. Übey askerleriyle birlikte Seniyyetü'l-Vedâ tepesinde karargâh kurmuştu. Onun yanında Yahudi ve münafıklar da bulunmaktaydı. Sayıları da küçümsenemeyecek kadar çoktu.⁹⁷⁰ Münafıklardan bazıları ise hiçbir mazeretleri olmadığı halde Hz. Peygamber'den izin istemeye geliyorlardı. Benî Gıfâr'dan bir grup bedevi gelerek Hz. Peygamber'den savaşa katılmamak için izin istediler Allah Resûlü onların özürlerini kabul etmedi.⁹⁷¹ Kendileri savaşa katılmadıkları gibi savaş hazırlıkları yapan Müslümanlara bu sıcakta sefere mi çıkılır gibi onların kafalarında şüphe uyandıracak şekilde konuşarak Müslümanların cihat şevkini kırıyorlar onlar arasında fitne çıkarmak istiyorlardı.⁹⁷² Allah Teâlâ onların bu durumunu şöyle açıklamaktadır. “Allah'ın Resûlüne karşı gelerek (sefere çıkmayıp) geri bırakanlar, oturup kalmalarına sevindiler. Allah yolunda mallarıyla canlarıyla cihad etmek hoşlarına gitmedi ve ”Bu sıcakta sefere çıkmayın” dediler. De ki. “Cehennem'in ateşi daha sıcaktır.” Keşke anlasalardı. Artık

⁹⁶⁸ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/993, 1071; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/518; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/151; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/101; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/267; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/234.

⁹⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/517, 518; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/102; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/214; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/385; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/267; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/366.

⁹⁷⁰ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/995; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/519; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/151; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/103; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, 1996, 1/367; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/219.

⁹⁷¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/995.

⁹⁷² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/517; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/101, 102; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/385; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/6, 7; Diyarbekri, *Târîhu'l-hamîs fi ahvâli enfesi nefis*, 2/124, 125.

kazandıklarının karşılığı olarak, az gülsünler çok ağlasınlar.”⁹⁷³ Bütün bu zorluklara rağmen Hz. Peygamber Medine’de yerine vekil olarak Siba b. Urfuta veya Muhammed b. Mesleme’yi⁹⁷⁴ vekil olarak bırakarak Bizanslıların üzerine hareket etmiştir.⁹⁷⁵ Hz. Peygamber 30.000 kişiden oluşan ordusuyla birlikte Tebük’e hareket etti.⁹⁷⁶ 10 kûsur gün⁹⁷⁷ veya 20 gece Tebük’de kaldı.⁹⁷⁸ Edward Sell bazı rivayetlere göre iki ay Hz. Peygamber’in Tebük’te kaldığını söylemektedir.⁹⁷⁹ Sell’in çoğu zaman saygı duyduğu ve alıntılar yaptığı Sir William Muir bu süreyi yirmi gün olarak, D. S. Margoliouth ise iki hafta ya da iki ay olarak vermektedir.⁹⁸⁰ Siyer kaynaklarında verilen bilgilere bakıldığında bu sürenin on dokuz gece, yirmi gece veya yirmi gün gibi rakamlarla ifade edildiğini görebiliyoruz.⁹⁸¹ Sell’in kaynak göstermediği ve kaynaklarda çok fazla rastlamadığımız Hz. Peygamber’in Tebük’te iki ay kaldığı bilgisinin kaynağı Margoliouth olabilir. Bu konuda en azından Margoliouth ile aynı fikirde olduğunu söylemek mümkündür.

Allah Resûlü Hâlid b. Velîd’i bir grup süvari birliğiyle birlikte Dûmetülcendel reisi Ukeydir b. Abdumelik’e gönderdi. Hâlid onu esir aldı ve Hz. Peygamber’in yanına getirdi. Müslüman olmayan Ukeydir cizye ödemek koşuluyla serbest bırakıldı.⁹⁸²

⁹⁷³ Tevbe 9/81-82.

⁹⁷⁴ “Hz. Peygamber’in Tebük gazvesi için Medine’den ayrılırken yerine vekil olarak bıraktığı kişinin kim olduğu konusunda farklı rivayetler vardır. Sibâ b. Urfuta, Muhammed b. Melseme ve İbn Ümmü Mektûm olarak zikredilmiştir. Belâzûrî bu isimler içerisinde en kuvvetli olan görüşün Muhammed b. Mesleme olduğunu kaydeder. Vâkîdî de bu görüşü savunanların görüşlerinin gerekçesi olarak Muhammed b. Mesleme Tebük Gazvesi dışında bütün gazvelere katılmıştır. İbn Sa’d’da Muhammed b. Melsemeyi vekil bıraktığını dile getirir.” Vâkîdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/995; Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/368; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/151.

⁹⁷⁵ Vâkîdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/995; İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/518; Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/368; Mes’ûdî, *et-Tenbîh ve’l-işrâf*, 235, 236.

⁹⁷⁶ Vâkîdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/996; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/151; Belâzûrî, *Ensâbü’l-eşrâf*, 1996, 1/368; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n-nihâye*, 1986, 5/6.

⁹⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/527; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 3/109; İbn Abdülber, *ed-Dürer fî ihtisari’l-megazi ve’s-siyer*, 242; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünûf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 7/398; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 2/273.

⁹⁷⁸ Vâkîdî, *Kitâbü’l-megâzî*, 1989, 3/1015; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/151, 153; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967; Makrîzî, *İmtâ’u’l-esmâ’ bimâ li’r-resûl mine’l-ebnâ’i (enbâ’i) ve’l-ahvâl ve’l-hafede ve’l-metâ*, 1999, 8/391.

⁹⁷⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 207; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 81.

⁹⁸⁰ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 403.

⁹⁸¹ Mustafa Asım. Köksal, *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet* (İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2005), 7/335, 336.

⁹⁸² İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/526; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 2/152; İbnü’l-Esîr, *el-Kâmil fî’t-târîh*, 1997, 2/149; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/371;

İlk andan itibaren büyük zorluklarla gelinen Tebük'te herhangi bir düşmanla karşılaşılmamış ve dolayısıyla da bir çatışma olmamıştı. Hz. Peygamber yapılması gerekeni Müslümanlarla istişare etti. Müslümanlar bu sırada Suriye bölgesinde tâun hastalığının ortaya çıkmasını da dikkate alarak ve İslâm ordusunun Tebük'e kadar gelmesine rağmen Hristiyanlardan da hiç kimsenin Müslümanların karşısına çıkmadığı için bu aşamadan sonra yapılacak bir askeri saldırının büyük risk olduğunu düşüncesiyle Medine'ye dönülmesini tercih ettiler. Böylece Bizanslılar ve Hristiyan Araplarla herhangi bir çatışma olmadan Tebük'ten ayrıldılar.⁹⁸³

Edward Sell savaşın sebebi olarak kaynaklarımızda da var olan bilgilerle uyumlu olarak hicretin dokuzuncu yılının sonlarına doğru⁹⁸⁴ Herakleious'un Suriye sınırında büyük bir ordu toplayarak Müslümanlar üzerine saldırı hazırlığı içinde olduğu söylentilerinin Müslümanlara kadar gelmesini zikretmektedir. Sell'e göre bu söylentiye Hz. Muhammed inanmış olabilir ama bu söylentiler gerçekleri yansıtmamaktadır.⁹⁸⁵

Sell, Hz. Muhammed için özellikle Mekke'nin fethinden sonra "Tanrı ve elçisi" ifadesi yaygın olarak kullanırken, bu aşamadan sonra Hz. Muhammed yalnız bir vaiz ve uyarıcı olmadığını artık teokratik bir devletin lideri olduğunu emirlerini de ilahi bir yaptırımın gücünü kullanarak uygulamaya koyduğunu ifade etmektedir.⁹⁸⁶

Edward Sell genel olarak ne zaman bir mağlubiyet ve olumsuzluk yaşansa Hz. Peygamber'in onu ortadan kaldırmak için harekete geçerek çevresindeki kabilelere saldırı düzenlediğini ifade eder. Sell'e göre bu, Hz. Peygamber'in genel karakteriydi. Tebük Gazvesi ile ilgili bilgi verirken Sell, ifade etmeye çalıştığımız bakış açısı ile şu açıklamayı yapmaktadır: Son zamanlarda Mûte seferi ve Tâif kuşatmasının başarısız olması, Huneyn'den elde edilen ganimetlerin paylaşımlarında ganimet verilirken henüz yeni Müslüman olmuş Mekkeliler ve bedevilerin tercih edilmesi, Medine'de Müslümanlar arasında büyük huzursuzluk yaşanmasına sebep oldu. Bu huzursuzluğu gidermenin en iyi yolu kazanç getiren yeni bir sefer düzenlemektir.⁹⁸⁷

Mes'ûdî, *et-Tenbîh ve'l-işrâf*, 256.
⁹⁸³ Mahmudov, *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, 309, 310.
⁹⁸⁴ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 78.
⁹⁸⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 205; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 78.
⁹⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 205 "Sayfa 205 1 numaralı dipnot".
⁹⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 205; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 78.

Edward Sell gazvenin seyri ile ilgili şu bilgileri vermektedir: Hz. Muhammed genellikle bu tür seferlerde nereye gideceğini ve amacını gizli tutardı. Ancak Tebük Gazvesi'nde böyle yapmamıştır. Çünkü Medine ile Şam arasında bulunan Tebük Medine'ye uzak bir yerd. Dolayısıyla gidilecek mesafenin uzaklığı, yolculuğun meşakkatli oluşu ve erzak kıtlığı gibi sebeplerden ötürü Hz. Peygamber bu gazvede Bizanslıların üzerine yürüyeceğini önceden Müslümanlara haber vermiş ve hazırlıklarını ona göre yapmalarını istemişti. Karşılaşılan bu zorluklar sebebiyle bu savaşa “zorluk gazvesi” denmiştir. Yine bu gazvede gazvenin giderleri ve ihtiyaçları karşılamak için Müslümanların yardımına ihtiyaç duyulması nedeniyle çeşitli kabileler başta olmak üzere Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer gibi Müslümanların ileri gelenlerinin de katıldıkları bir yardım toplama girişiminde bulunulmuştu. Böylelikle binek ve savaş araç gereçleri noktasında eksik olan Müslümanların bir nebze de olsa ihtiyaçları karşılanmıştı. Müslümanlar otuz bin kişilik bir ordu ile Tebük'e hareket etti. Toplanan bütün yardımlara rağmen gazveye katılmak isteyen ama teçhizat yetersizliğinden dolayı katılamayan Müslümanlar üzüntülerinden dolayı ağlamış sonradan bunlara “*Bekkâûn*” (ağlayanlar) denmiştir. Fakat onlar bu durumdan sorumlu tutulmamışlardır.⁹⁸⁸ Sell'in verdiği bu bilgiler kaynaklarımızda verilen bilgilerle örtüşmektedir.⁹⁸⁹

Diğer taraftan münafıklardan bazıları gönülsüz davranan Müslümanların morallerini bozmak için Hz. Muhammed'in Suriye beldelerine savaşmaya gittiğini ama bunun başarılmasının imkânsız olduğunu söylüyorlardı. Sonrasında ise bunların durumu ayetlerde⁹⁹⁰ kınanmıştır.⁹⁹¹ Sell'in verdiği bu bilgiyi yine siyer kaynaklarında görmek mümkündür.⁹⁹²

Hz. Peygamber Tebük'e ulaştığında Roma ile ilgili aldıkları haberlerin abartılmış olduğunu öğrenmişti. Sell bu gazvedeki kararsızlığa dikkat çekerek bu gazvenin Hristiyan ve Yahudilere karşı bir gösteri (ş) yapma isteğinin varlığından bahseder ve konuya şöyle devam eder. Hz. Peygamber daha sonra dikkatini Hristiyan

⁹⁸⁸ Tevbe 9/ 93.

⁹⁸⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 79; Sell, *The Life of Muhammad*, 206.

⁹⁹⁰ Tevebe 9/ 65-67.

⁹⁹¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 206, 207; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 80.

⁹⁹² Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/1003; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/525; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*, 1991, 7/394; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/271; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/245.

ve Yahudi kabilelerin üzerine çevirdi. Bunun sonucu olarak Eyle Meliki Yuhanna b. Rûbe Hz. Peygamber ile yıllık vergi ödemek şartıyla ile bir antlaşma yaptı.⁹⁹³ Dûme, Eyle ve Teymâ halkları Arapların Müslüman olduklarını duyunca korkmaya başladılar. Bu sebeptendir ki Eyle Meliki Yuhanna b. Rûbe Allah Resûlü yanına gelerek Ükeydir'e verdiği emannâme gibi kendisine de bir emannâme verilmesini istedi. İslâm'ı kabul etmeyen Yuhanna yıllık üç yüz dinar cizye ödemeyi kabul etti.⁹⁹⁴ Edward Sell gelen heyetler içerisinde Necranlıların durumunu ilginç bulur. Ebu Haris başkanlığındaki Necranlıların Hz. Muhammed'in "*Gelin birbirimize lanet edelim ve Allah'ın lanetini yalan söyleyenlerin üzerine olsun.*" teklifini kabul etmediklerini, İslâm'ı kabul etmeyi de reddeden Necranlıların, tüm gayrimüslimlerin vermek zorunda olduğu cizye vergisini ödemeyi kabul ettikleri bilgisini verdikten sonra bu konuya Kur'an-ı Kerim'de⁹⁹⁵ değinildiğini ifade etmektedir.⁹⁹⁶ Sell'in bu olayı ilginç bulmasının sebebi, bu problemi lânetleşerek çözme girişimidir. Sell'e göre Necranlılarla yapılan bu lanetleşme olayı Hz. Muhammed'in kendisini hak peygamber olduğuna ne kadar çok inandırdığının bir kanıtı olduğudur.⁹⁹⁷

Kaynaklarımızda üzerinde durulan Medine'de sefere katılmayan münafıkların durumuna Sell'in de konuyu aktarırken yoğun bir şekilde yer verdiğini ve Kur'an-ı Kerim'den⁹⁹⁸ ayetlerle konuyu açıklamaya çalıştığını görmekteyiz.⁹⁹⁹ Bunun en bariz örneğini Kâ'b b. Mâlik olayında görmekteyiz. Uhud'dan yaralı olarak dönen ve bir şair olan Kâ'b b. Mâlik Tebük Gazvesi'ne katılamamıştı, üstelik geçerli bir sebebi de yoktu. Kur'an-ı Kerim'de bu duruma "*Allah isterse azap eder isterse onları tövbelerini kabul eder.*" diyerek dikkat çekilmektedir.¹⁰⁰⁰ Sell, Kâ'b b. Mâlik olayını anlatırken aynı konumda olan ve aynı rivayet içerisinde geçen Mürâre b. er-Rebî ve Hilâl b.

⁹⁹³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 157; Sell, *The Life of Muhammad*, 207; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 81.

⁹⁹⁴ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/1031; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/250.

⁹⁹⁵ Al-i İmrân 3/59-61

⁹⁹⁶ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 81, 82; Sell, *The Life of Muhammad*, 207, 208; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 157, 158.

⁹⁹⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 158.

⁹⁹⁸ Tevbe 38-39, 41-43, 45-47, 65-67, 81, 86

⁹⁹⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 83, 84.

¹⁰⁰⁰ "(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da, Allah'ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap eder ya da tövbelerini kabul eder. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir." Tevbe 9/106.

Ümeyye el-Vâkıfî'den bahsetmemektedir.¹⁰⁰¹ Onların sefere katılmamaları diğer Müslümanlar için olumsuz bir örnek teşkil ediyordu. Dolayısıyla onların bu durumu Hz. Muhammed tarafından sessiz bir şekilde geçirilmemiş, elli günlüğüne dışlanmışlar eşleri ve aileleri ile ilişkileri yasaklanmıştı. Hz. Muhammed onların bu acınası durumunu görmüş, onlara merhamet etmiş ve onların affedildiğine dair ayet¹⁰⁰² nazil olmuştur.¹⁰⁰³ Washington Irving bu olayı şu şekilde açıklar. Yasaklı olan bu üç kişinin sefere katılmamaları Hz. Muhammed'i diğerlerinden daha çok etkiledi. Çünkü onları diğerlerinden ayıran özellik onların İslâm'ın etkili savunucularından olmalarıydı. Hz. Muhammed'e göre bu daha kabul edilemez bir durumdu. Onları aforoz ederek, eş ve ailelerinden uzak kalmalarını isteyerek onlara karşı acımasız davranmaktan çekinmemiştir. Bu da Hz. Muhammed'in taraftarları üzerindeki gücünü göstermektedir.¹⁰⁰⁴

Sell'in temas ettiği bir başka konu da Hz. Peygamber'in Tebuk Gazvesi'ne hazırlanırken Kuba'da yapılan bir mescidi (Dırâr Mescidi) seferden döndükten sonra bu mescidin kötü amaçla inşa edildiği ve muhalefetin merkezi olacağı yönündeki inancı kuvvetlenince buranın yıkılmasını emretmesidir.¹⁰⁰⁵

Muir gibi Edward Sell de bu seferin Hz. Muhammed'in katıldığı son sefer olduğunu söyledikten sonra seferden dönen Müslümanların “*Din savaşları artık sona erdi.*” diyerek silahlarını satmaya başlamasına Hz. Muhammed'in deccal ortaya çıksa bile halkının arasından hakikat için savaşan bir grubun olması gerektiği şeklinde tepki gösterdiğini ifade ederek bu hadis sahih olsun veya olmasın cihadın kıyamete kadar devam edeceğini belirten başka bir hadisle uygun olarak Müslümanların görüşlerinin yansıtılmış olduğunu vurgulamaktadır.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰¹ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/105, 1051; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/533, 534; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/151; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 5/275, 276; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/254; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/439.

¹⁰⁰² “Savaştan geri kalan üç kişinin de tövbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah'ın azabı) dan yine O'na sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hâllerine) dönsünler diye, onların tövbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tövbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.” Tevbe 9/118.

¹⁰⁰³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 163.

¹⁰⁰⁴ Irving, *Life of Mahomet*, 174.

¹⁰⁰⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 164; Sell, *The Life of Muhammad*, 210.

¹⁰⁰⁶ "Sell, *The Life of Muhammad*, 210, 211; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 165;

Edward Sell'in Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlara karşı her fırsatta dile getirdiği yaklaşımını Tebük Gazvesi sonrasında yine tekrar ettiğini görmekteyiz. “Hz. Muhammed kariyerinin ilk yıllarında onların kutsal kitaplarından yararlandığı, onlara saygı duyduğu ve yeri geldiğinde öğretilerinden faydalandığı kişilerle artık yollarını ayırmıştı. Artık Hz. Muhammed üstün bir güce ulaşarak pozisyonunu oldukça güçlendirmiş ve onlara ihtiyacı kalmamıştı.¹⁰⁰⁷ Yahudilere, Hristiyanlara ve putperestlere karşı tutumu zaman içerisinde değişmişti. Müslümanlar Medine'ye ilk geldikleri yıllarda onlarla güzel yolla mücadele edilmesi,¹⁰⁰⁸ dinde zorlama olmayacağı¹⁰⁰⁹ gibi tavsiyelerle ihtiyatlı davranılırken zamanla bunlar unutulmuş ve baskıcı bir yol izlemiş ve geride miras olarak evrensel bir savaş bırakmıştır.”¹⁰¹⁰ diyerek konu hakkında görüşlerini ifade etmektedir.

Sell'in Hz. Peygamber'in Yahudi ve Hristiyanlara karşı tutumunu değerlendiren görüşlerine yer verdikten sonra yeri gelmişken Sell'in İslâm dini ile ilgili olarak yaptığı genel bir değerlendirmeye de burada kısaca değinmek istiyoruz. Sell İslâm dininin barışçıl bir din olmadığını şu cümlelerle dile getirmektedir. Her ne kadar tarihsel süreç içerisinde Hristiyanlığın da belli dönemlerde şiddet eksenli bir yayılma göstermiş olduğu kabul edilse de gerçek olan şiddet yoluyla yayılma Hristiyanlığın ruhuna aykırıdır. Ancak İslâm dini peygamberinin mirası barış söylemleri değildir. Yıllar geçse de İslâm var olduğu sürece fanatik ruhlu insanlara bu söylem ilham verecektir. Maalesef bu kadar büyük bir şahsiyetin verdiği büyük mücadelenin üzücü bir sonucudur.¹⁰¹¹

Sell başta olmak üzere bazı oryantalistlerin de ileri sürdüğü İslâm dini ile ilgili bu iddiaları derinlemesine analiz ederek bütün yönleri ile ele almak müstakil bir çalışmanın konusu olabilir. Çalışmamızın sınırlarını göz önünde bulundurarak bu hususları kısaca değerlendirmek istiyoruz.

Oryantalistlerin uzun yıllardan beri ve özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artarak devam eden İslâm dinini bir savaş dini olarak gösterme çabası

Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 283.
¹⁰⁰⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 223,224; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 171.
¹⁰⁰⁸ Ankebût 29/46.
¹⁰⁰⁹ Bakara 2/256.
¹⁰¹⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 175, 176.
¹⁰¹¹ “Ayrıca İslâm'ın barışçıl bir din olmadığı ile ilgili olarak sell'in 175 ve 176. dipnottaki açıklamalara bkz.” Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 171-173.

yakından bilinen bir gerçektir. Büyük bir dinin mensupları arasında meydana gelen lokal bazı olaylarla ilişkilendirilerek İslâm bir savaş ve şiddet dini olarak gösterilmeye çalışılmaktadır. Ancak İslâm dini hakkında doğru bir değerlendirme yapmak için öncelikle onun temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim'i, Hz. Peygamber'in hayatını ve yaşamı süresince yaptığı uygulamaları incelemek gerekmektedir. Hz. Peygamber vefat etmeden önce bütün Arap yarımadasını emri altına alırken gerçekleşen savaşlarda her iki taraftan ölen sayısı sadece iki yüz elli bir kişidir. Bu kadar az insan kaybı ile günümüze kadar ulaşmış, büyük bir coğrafyaya hâkim olmuş, medeniyetlerin kurulmasına ilham vermiş, büyük bir dini savaş ve şiddet ile birlikte değerlendirmek gerçekçi bir değerlendirme olmayacaktır. Dinin kurucusu, rehber ve uygulayıcısı olan Hz. Peygamber'in hayatında teorik ve pratik uygulamalarında insan merkezli bir medeniyetin inşası için büyük gayretlerini görmekteyiz.¹⁰¹²

Hz. Peygamber hayatı boyunca her zaman barışı öncelemiş mecbur kalmadıkça savaşmayı tercih etmemiştir. İmkanları ölçüsünde karşı tarafı savaştan vazgeçirmek istemiş, en az kayıpla düşmanı etkisiz hale getirmek için büyük gayret sarfetmiştir. Can kaybı bir tarafa düşmanlarının bile onurlarını incitmemeye konusunda oldukça hassas davranmıştır.¹⁰¹³

Hz. Peygamber hem rahmet hem de savaş peygamberi olduğunu ifade etmiş ve İslam dinini yaymak için savaşmayı son çare olarak tercih etmiştir. Müslümanların asıl amacı, İslam'ı yaymak olup, başka toplumları egemenlikleri altına almak için katliamlar yapmak veya sivil halka saldırmak gibi stratejileri hiçbir zaman benimsememişlerdir. Müslümanlar, kendilerine saldırmayan toplumlarla savaşmamış, savaşmayı terk edenlere karşı ise intikam alma duygusuyla hareket etmemişlerdir. Hz. Peygamber, savaşı yalnızca zorunlu olduğunda tercih etmiş ve her zaman barışı ön planda tutmuştur.¹⁰¹⁴

Sir William Muir ve Sell başta olmak üzere bazı oryantalistler Hz. Peygamber'in özellikle Yahudi ve Hristiyanlara karşı takındığı tavır ve

¹⁰¹² Yasin Yılmaz, "Barış'ın İslam'ın Temel Kaynakları ve İslam Tarihi'ndeki Yeri", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (2017), 375, 384, 395 "Daha geniş bilgi için bkz. sy. 375- 397".

¹⁰¹³ "Daha geniş bilgi için bkz. sy. 11-34" Ünal Kılıç, "Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav)", *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2013), 12, 13.

¹⁰¹⁴ Hüseyin Gökalep, "The Life of the Prophet Muhammad in Terms of Battles and Expeditions", *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (2022), 86, 87.

uygulamalardan hareketle onu eleştirmişlerdir. Oryantalistler İslâm'ın ilk yıllarından itibaren Allah Resûlü'nün şahsına ve Müslümanlara karşı olumsuz, tahrik edici bir tutum sergilemişlerdir. Bazı oryantalistler Hz. Peygamber'in barıştan daha çok savaş yanlısı bir yol izlediğini iddia etmişlerdir. Hristiyanlara karşı yapılan Mûte ve Tebük seferleri İslâm dininin yayılmasındaki engelleri ortadan kaldırmak için yapılmıştır. Hz. Peygamber İslâm dinini barış yolu ile bütün insanlığa ulaştırmayı hedeflemiştir. Fakat İslâm'ın yayılmasına fırsat verilmediği durumlarda son tercih de olsa bu durum bir savaş nedeni olmuştur.¹⁰¹⁵

2.12.32. Üsâme b. Zeyd Seriiyesi

Üsâme b. Zeyd Seriiyesi ile ilgili çok kısa bir şekilde bilgi veren Sell bu seriiyeyi *Ghazwas and Sariyas* isimli eserinin son konusu olarak ele almaktadır. Bu seriiyeye çok kısaca değindikten sonra Hz. Peygamber hakkında bazı genel değerlendirmeler yapmaktadır. Sell'e göre Hz. Muhammed mağlubiyeti sevmeyen, yenilgiyi kabul etmeyen bir insandı. Mute yenilgisi hala unutulmamıştı ve Müslümanlar üzerindeki olumsuz etkisi devam etmekteydi. Bu olumsuz etkinin kaldırılması için bazı önlemlerin alınması gerekiyordu. Bu sebeple Bizans üzerine bir sefer düzenlenmişti. Bu sefere komutan olarak Üsâme b. Zeyd'in görevlendirilmesinden dolayı Üsâme Seriiyesi denmiştir.¹⁰¹⁶ Seriiyenin devamında Hz. Peygamber'in Üsâme b. Zeyd'i yanına çağırarak ona babasının katledildiği Mute yönüne doğru ilerlemesini, düşmanın evlerini ve mallarını ateşe vererek saldırmasını ve acele ederek düşmanın haberi onlara ulaşmadan ani bir baskınla onlara saldırmasını emretti. Edward Sell'in verdiği bu bilgileri başta Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi müellifler olmak üzere bazı müelliflerin eserlerinde görebiliyoruz.¹⁰¹⁷ Bu noktada Sell'in verdiği bilgilerin siyer kaynakları ile uyumlu olduğunu söylenebilir.

Hz. Peygamber hastalığının başlaması ile bu sefer gerçekleşmemiştir. Artık Hz.

¹⁰¹⁵ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 305.

¹⁰¹⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 221, 222.

¹⁰¹⁷ Vâkıdî, *Kitâbü'l-megâzî*, 1989, 3/117; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/170; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü'l-eser*, 1993, 2/350; Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201) İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*, ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ (Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1992), 4/16; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/299; Zehebî, *Târihu'l-İslâm ve vefâyâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/477; Diyarbekri, *Târihu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*, 2/154.

Peygamber'in savaşları sona ermiştir değerlendirmesi yapan¹⁰¹⁸ Sell, Hz. Peygamber'in seriyye ve gazvelerine baktığımızda şayet bir değerlendirme söz konusu olacaksa bu noktada bakış açısının oldukça önemli olduğunu ve varılan sonucun bakış açısıyla doğrudan ilişkili olduğuna dikkat çeker. Ona göre Hz. Muhammed bir Arap lider olarak, kabileleri bir çatı altında birleştirmeyi hedeflemiştir. Hz. Muhammed'in kendisine karşı koyan kabilelere karşı yaptıklarının en azından bazıları açısından haklı gerekçeleri olduğu kabul edilmelidir. Hz. Muhammed savaşlar, kuşatmalar ve baskınlar sayesinde amacına ulaşmıştır.¹⁰¹⁹

Edward Sell, Hz. Peygamber hakkında Müslümanların yaklaşımını ise şu şekilde ifade eder: Müslümanlara göre Hz. Muhammed bir Arap şeyhinden çok daha fazlasıdır. O bir dini kurmak veya Hz. İbrahim'in dinini tasdik etmek ve onu putperest unsurlardan arındırmakla görevlendirilmiş bir peygamberdir. O melek Cebrail aracılığıyla tanrıdan gelen vahiyler gelmediği zaman çoğunlukla doğa üstü yeteneklerinden aldığı ilhamla hareket ederdi.¹⁰²⁰

Diğer taraftan Edward Sell Ghazwas and Sariyas adlı eserinde İslâm dininde Hz. Muhammed'in uygulamalarının Müslümanlar açısından ifade ettiği değer üzerinde durmakta ve böyle bir uygulamanın Yahudilik ve Hristiyanlıkta olmadığını ifade ederek bu düşüncesini şu şekilde açıklamaktadır. Sell'e göre Hz. Peygamber'in eylemleri ve sözleri, Kur'an-ı Kerim ayetlerinden farklı olarak tüm Müslümanlar için sünneti veya imanın şartlarını ve uygulanacak kuralları oluşturmaktadır. Hz. Muhammed'in tüm kuşatmaları, baskınları ve savaşları Müslümanlar için bir inanç ve uygulama kuralı olurken Yahudilik ve Hristiyanlıkta buna benzer bir durum söz konusu değildir. Hristiyanlık ve Yahudilik tarihinde Hristiyan hükümdarlar veya İsraililer tarafından uygulanan zulümlere İslâm dininde olduğu gibi kutsal bir inanç pratiği, bir kanun veya medeni hukukun temelini oluşturan bir sünnet olarak katılmaz. Sell bu açıklamaların akabinde ve Ghazwas and Sariyas isimli eserini şu cümlelerle bitirmektedir. *"Hz. Muhammed günümüzde kalabalık nüfuslar arasında hüküm süren dinlerin kurucuları arasında, statüsünü silah zoruyla belirleyen kişi olarak benzersizdir. O bunu yaparken ilahi bir yetkiyle yaptığını iddia ederek, böyle bir*

¹⁰¹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 222; Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 85.

¹⁰¹⁹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 85.

¹⁰²⁰ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 86.

yöntemi koşullar el verdiğiince, tüm mekanlar ve zamanlar için kutsal bir kanun haline getirdi.”¹⁰²¹ Hz. Peygamber’in seriyye ve gazveleri konusunun sonuna gelmemiz nedeniyle yeri gelmişken Edward Sell’in bu cümlelerle Hz. Peygamber ve onu hayatına dair Müslümanlar açısından değer, anlam ve konum itibarıyla bakış ve yaklaşımını yansıtmaları bakımından kısaca aktarmak istedik.

2.13. Diğer Gelişmeler

2.13.1. İslâm’a Davet Mektupları

Allah’tan aldıkları mesajları insanlara ulaştırmak bir başka ifade ile tebliğ vazifesi bütün peygamberlerin görevleri olduğu gibi Hz. Peygamber’in de öncelikli görevidir. Hz. Peygamber, İslâm dininin evrensel mesajlarının yakın çevresinden başlayarak bütün insanlığa ulaştırılması için hayatı boyunca büyük çaba sarf etmiştir. O muhatapların durumlarını göz önünde bulundurarak farklı yöntem ve metotlarla insanları İslâm’a davet etmiştir.

Hudeybiye Antlaşması’yla birlikte Müslümanlar büyük bir siyasi zafer elde etmiş ve huzurlu bir ortama kavuşmuşlardı. Hz. Peygamber bu barış ve huzur ortamından yararlanarak birçok devlet başkanı ve kabile reisine elçi ve mektuplar göndererek onlar İslâm’a çağırmıştır¹⁰²²

Hudeybiye dönüşü Hz. Peygamber Müslümanları toplayıp “*Ey İnsanlar! Hiç şüphesiz, Allah beni herkese rahmet olarak göndermiştir.*” diyerek tebliğ görevinin Medine ile sınırlı olmadığını Müslümanlara duyurdu. Hz. Peygamber ardından kendisi adına tebliğde bulunulmasını tavsiye ettikten sonra¹⁰²³ Dihye b. Hâlife el- Kelbî’yi Rum Kayseri Herakleios’a, Amr b. Ümeyye ed-Damrî’yi Habeşistan hükümdarı Necâşi’ye, Hâtıb b. Ebû Belta’yı İskenderiye hükümdarı Mukavkis’a, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî’yi Kısra’ya göndermiştir.¹⁰²⁴

Edward Sell Hudeybiye Barış Antlaşması’nın yapılmasından sonra Hz. Muhammed’in gücünü artırdığını ve yeni bir vizyon ile çevresinde bulunan yöneticilere mektuplar yazdığını kaydetmektedir. Sell, Hz. Peygamber tarafından

¹⁰²¹ Sell, *Ghazwas and Sariyas*, 86, 87.

¹⁰²² Şulul, *Siyer-i Nebi*, 464.

¹⁰²³ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/607; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/65; Süheylî, *er-Ravzü’l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti’n-nebeviyye li’bni Hişâm*, 1991, 7/519.

¹⁰²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1955, 2/607; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/645.

yazılmış mektuplar arasından yukarıda ifade etiklerimize kısaca değinmiştir.¹⁰²⁵ Hz. Peygamber'in İslâm'a davet maksadıyla yazmış olduğu mektupların yukarıda ifade edilenlerden daha fazlasını kaynaklarımızda görmekteyiz.¹⁰²⁶ Ancak biz burada çalışmamızın sınırlarını göz önünde bulundurarak sadece Sell'in üzerinde durduğu elçilerin isimleri üzerinden incelemeye çalışacağız.

Allah Resûlü İslâm'a davet mektupları yazınca Müslümanlar “*Ya Resûlullah! Krallar mühürlü mektupları okurlar.*” dediler. Hz. Peygamber kendisine gümüştten üç satırda “*Allah-Resul-Muhammed*” yazan yüzük şeklinde bir mühür yaptırdı. Yazdırdığı mektupları bu mühürle mühürledi. Allah Resûlü Dihye b. Hâlife el-Kelbî'yi İslâm'a davet etmek maksadıyla Rum Kayseri Herakleios'a gönderdi. Herakleios o sıralarda Humus'ta bulunmaktaydı. Sasâniler ile yapılan savaş Herakleios'un zaferiyle sonuçlanmıştı. Herakleios kazanılan bu zafer sonrası bir şükür ifadesi olarak Kudüs'e doğru yola çıkmıştı. Kostantiniyye'den Kudüs'e doğru yapılan bu yolculuk büyük bir ihtişamla devam etmekteydi.¹⁰²⁷ Herakleios Hz. Peygamber'in gönderdiği mektubu aldıktan sonra o sıralarda Suriye'de ticaret için bulunan Ebû Süfyan'ı ve arkadaşlarını yanına getirterek onlara Hz. Peygamber hakkında sorular sormuş ve onlardan Hz. Muhammed hakkında bilgiler almıştı. Aldığı bilgiler neticesinde Hz. Muhammed'in peygamber olduğuna kanaat getirmiş ancak halkının vereceği tepkiden çekinerek İslâm'ı kabul etmemiştir.¹⁰²⁸

Sell, Herakleios'a gönderilen mektupla ilgili şu bilgileri verir: Bizans İmparatoru Herakleios Perslere karşı kazandığı zafer münasebetiyle Kudüs'e yaptığı şükran amaçlı bir yolculuk sırasında Hz. Muhammed tarafından gönderilen İslâm'a davet mektubunu aldığını söylemekte ve bu kadarı ile yetinmektedir. Ancak olayın devamında Herakleios'un İslâm'a karşı olumlu yaklaşımından bahsetmemektedir.¹⁰²⁹ Kaynaklarımıza göre Herakleios Ebû Süfyan'ın ticaret maksadıyla Şam'da bulunduğu bir sırada çağırarak ondan Hz. Muhammed hakkında bilgi almış hatta bir manastırda patrikleri toplayarak onların İslâm'a karşı tepkilerini değerlendirmiş, onların olumsuz

¹⁰²⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 183.

¹⁰²⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/222-252; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/644-657.

¹⁰²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/223, 224.

¹⁰²⁸ Tabe İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/223, 224; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/646-652.

¹⁰²⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 183.

tavırları karşısında “*Ben sizi bu yeni durum karşısındaki sebatınızı görmek istedim.*” diyerek geri atmak zorunda kalmıştır.¹⁰³⁰ Allah Resûlü’nün mektubu kendisine ulaştığında Herakleios, Dihye’ye Hz. Peygamber’in kitaplarında hakkında bilgi bulunan ve bekledikleri peygamber olduğunu ancak can güvenliği konusunda endişeleri olduğunu söyleyerek onu halkının kendisinden daha çok dinlediği Piskoposların başı olan Dağatır’a yönlendirdi. Taberî’de geçen bir rivayete göre Dağatır’ın Müslüman olduğu ve oradakiler tarafından öldürüldüğü bilgisi verilmektedir. Herakleios onları Dağatır’a yönlendirmekle halkın tepkisini de görmüş olacaktı.¹⁰³¹ Görüldüğü üzere Herakleios İslâm’a karşı olumlu yaklaşmış ama halkının Hristiyanlığı terk etmeyeceğini gözlemlediği için ve onların verecekleri tepkiden çekinerek İslâm’ı kabul etmemiştir.¹⁰³² Sell, Allah Resûlü’nün gönderdiği elçiye karşı Herakleios’un tepkileri konusunda ifade ettiğimiz bilgilere değinmektedir.

Hiz. Peygamber, Abdullah b. Huzâfe es- Sehmî’ye bir mektup vererek onu Kisra’ya ulaştırmasını ve onu İslâm’a davet etmesini istedi. Hiz. Peygamber’in mektubunu alan Kisra mektup kendisine okunduktan sonra mektubu yırtıp parçaladı.¹⁰³³ Allah Resûlü Kisra’nın yaptıklarını öğrenince onun devletinin yıkılması için dua etmiştir.¹⁰³⁴ Kisra, Yemen’deki valisi Bâzân’a bir mektup göndererek Hicaz’daki Hiz. Muhammed’in yakalanarak kendisine gönderilmesini istemiştir. Bazan tarafından görevlendirilen göreviler Hiz. Peygamber’e Yemen Valisi’nin mektubunu verdiklerinde Hiz. Peygamber onları İslâm’a davet etmiş, bu gelişmelerin yaşandığı sırada İran Kisrası’nın ölüm haberi gelmiştir. Bazan ve çevresindekiler Müslüman olmuş fakat Kisra Müslüman olmamıştı.¹⁰³⁵ Edward Sell konu ile ilgili kısaca şu bilgiyi vermektedir. Sell, Hiz. Peygamber’in Pers kralına onu İslâm’a davet eden bir

¹⁰³⁰ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/645-651; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/292-297; İbnü’l-Cevzî, *el-Muntazam fî Târîhi’l-Mulûk ve’l-Umem*, 1992, 3/280.

¹⁰³¹ Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/650; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/297; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve’n nihâye*, 1986, 4/304.

¹⁰³² İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/223, 224; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/645-651; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, 1996, 1/292-298.

¹⁰³³ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/223; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 4/311; İbn Habîb, *Kitâbü’l-Muhabber*, 1942, 77; İbn Seyyidünnâs, *Uyûnü’l-eser*, 1993, 2/328.

¹⁰³⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/223; Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve ve ma’rifeti ahvâli sâhibi’s-şerî’a* (ö. 458/1066), 1988, 4/311; Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, 1985, 2/143; Diyarbekri, *Târîhu’l-hamîs fî ahvâli enfesi nefîs*, 2/35.

¹⁰³⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ*, 2001, 1/223; Taberî, *Târîhu’r-rusûl ve’l-mülûk*, 1967, 2/655.

mektup gönderdiğini, Pers kralının buna tepkisinin oldukça sert olduğunu ve mektubu yırtıp attığını, Hz. Muhammed'in bundan haberdar olunca onun krallığının parçalanması için dua ettiğini aktarmaktadır.¹⁰³⁶

Allah Resûlü bir mektup yazarak İskenderiye/Mısır Kralı Mukavkıs'a vermesi ve kendisini İslâm'a davet etmesi için Hâtıb b. Ebû Beltea'yı görevlendirdi. Mukavkıs Allah Resûlü'nün mektubunu alınca “*Eğer Rum meliki olmasaydım Müslüman olurdum*” diyerek, İslâm'a sıcak bakmış, ancak insanların kendisini dinlemeyeceklerini düşündüğü için Müslüman olmadı.¹⁰³⁷ Hz. Peygamber'e cevabi bir mektup yazarak ona iyi dileklerini bildirdi.¹⁰³⁸ Bu mektupla birlikte Hz. Peygamber'e Mâriye, kız kardeşi Sîrîn, Düldül adında bir katır,¹⁰³⁹ Ya'fûr adında bir eşek ve bazı kıyafetler gönderdi.¹⁰⁴⁰ Hâtıb b. Ebû Beltea, Medine'ye hareket etmeden önce veya yolculuk sırasında, Mâriye ve kız kardeşi Sîrîn'i İslâm'a davet etmiş ve onlar Müslüman olmuşlardı.¹⁰⁴¹ Sell'in kısa da olsa Hz. Peygamber tarafından Mukavkıs'a gönderilen mektupla ilgili verdiği bilgilere baktığımızda kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumlu olduğunu görmekteyiz. Sell Hz. Peygamber'in gönderdiği mektuba Mukavkıs'ın nazıkçe bir cevap verdiği bilgisini verdikten sonra¹⁰⁴² Mâriye ve kardeşi Sîrîn'i beyaz bir katırla birlikte Hz. Peygamber'e gönderdiği Mâriye'in güzel bir kadın olduğunu Hz. Peygamber'in Mâriye'yi kendisi aldığı ve kardeşi Sîrîn'i ise Şair Hasan b. Sâbit'e hediye ettiği bilgilerini vermektedir. Sell'in kısaca verdiği bu bilgilerin kaynaklarımızda verilen bilgilere tezat oluşturmadığı görülmektedir.¹⁰⁴³

Hz. Peygamber, Habeşistan hükümdarı Necâşi'yi İslâm'a davet etmek için Amr b. Ümeyye ed-Damrî'yi gönderdi. Allah Resûlü Necâşi'ye iki mektup yazdı. Mektubun birinde onu İslâm'a davet etti. Diğerinde ise kendisini Ümmü Habîbe ile evlendirmesini ve Habeşistan'da kalan Müslümanlarla birlikte Medine'ye gönderilmesini istedi. Necâşi Hz. Peygamber'in istediğini yerine getirerek

¹⁰³⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 183.

¹⁰³⁷ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/448, 449.

¹⁰³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/224; el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838) Ebû Ubeyd, *Kitâbü'l-Emvâl*, ed. thk. Halîl Muhammed Harrâs (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 328.

¹⁰³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/224; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/449; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/21, 22.

¹⁰⁴⁰ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/449; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/21.

¹⁰⁴¹ Belâzürî, *Ensâbü'l-eşraf*, 1996, 1/449.

¹⁰⁴² Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 33.

¹⁰⁴³ Sell, *The Life of Muhammad*, 182, 183.

Müslümanları gemi ile birlikte Medine'ye gönderdi. Bir de mektup yazarak Müslüman olduğunu bildirdi.¹⁰⁴⁴ Edward Sell'in bu hadise hakkında verdiği bilgiler kısaca yukarıda ifade etmeye çalıştığımız kaynaklarımızda verilen bilgilerle uyumludur. Ancak genel olarak Sell'in eserinde Hz. Peygamber'in evlilikleri söz konusu olduğunda bu konuları özel olarak önemseydiğini ve kendini yorum yapmaktan alıkoyamadığını görmekteyiz. Konu hakkında Sell'in kaydettiği bilgiler kısaca şu şekildedir. Hz. Peygamber'in Necâşi'ye gönderdiği mektupla ilgili olarak Hz. Peygamber'in iki mektup gönderdiğini, birinci mektupta İslâm'a davet ikincisinde ise oradaki Müslümanların Medine'ye geri gönderilmesini istediğini ifade etmektedir. Ubeydullah b. Cahş, Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habîbe ile evliydi. Bir Hanîf olan Ubeydullah daha sonra Habeşistan'a göç ettikten sonra Hristiyanlığı kabul etmişti. Ubeydullah'ın ölmesiyle birlikte Ümmü Habîbe dul kalmıştı. Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile evlenme isteğini Edward Sell, Necâşi'ye gönderilen mektupların sebeplerinden biri olarak görmektedir. Sell, diğer taraftan Hz. Peygamber'in evliliklerini savunmak için yapılan Hz. Peygamber'in bazen dul ve yaşlı kadınları korumak, desteklemek maksadıyla evlilikler yaptığı savunmasına katılmaz. Sell, koruma ihtiyacına binaen yapılan bir evlilik savunmasını bir sebep olarak görmemektedir. Ona göre böyle olsaydı daha pek çok yardıma ihtiyacı olan daha birçok kadını Hz. Peygamber haremine dahil etmesi gerekirdi. Üstelik Sell'e göre *"Ümmü Habîbe Habeşistan'da herhangi bir zorluk içinde bulunmuyordu. Medine'ye döndüğünde ise babası Ebû Süfyan onunla yeterince ilgilenebilirdi."* diyerek Hz. Peygamber'in bu evliliğinde koruma ve desteklenme ihtiyacı olan kadınlarla evlendiği savunmasını katılmaz. Sell Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile evlenmesinin onun babası Ebû Süfyân'ın Müslüman olmasına katkıda bulunacağı maksadıyla veya ümidiyle yaptığını düşünmektedir.¹⁰⁴⁵

Ümmü Habîbe Habeşistan'a hicret ettikten sonra kocası Ubeydullah Hristiyan olmuş, Ümmü Habîbe'nin de Hristiyan olması için baskı yapmıştı. Ubeydullah'ın ölmesinden sonra Ümmü Habîbe Habeşistan'da çocuğuyla birlikte yalnız kalmıştı. Ebû Süfyân gibi Mekke'nin ileri gelenlerinden bir babanın kızı ve zengin bir aileye

¹⁰⁴⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 1/223; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 2/652, 653.

¹⁰⁴⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 184, 185.

mensup birisi olarak henüz Müslüman olmayan, babasının yanına da dönemeyen Ümmü Habîbe büyük sıkıntılar yaşamaktaydı. Bundan haberdar olan Hz. Peygamber onunla evlendi. Ebû Süfyan bu evliliğe karşı çıkmamıştı. Hatta bu evlilik Ebû Süfyan'ın Müslüman olmasına katkıda bulunmuştur.¹⁰⁴⁶

Hz. Peygamber'in Hicaz bölgesi dışına görevlendirdiği elçilerle birlikte gönderdiği davet mektupları hakkında oryantalistlerin görüşlerini yansıtmaları bakımından Leone Caetani'nin verdiği bilgiler burada zikretmek istiyoruz. 19. yüzyıl yılın son çeyreğinde Grimme'nin eserleri yayınlanıncaya kadar Hz. Muhammed'in hayatını yazan Caussin de Perceval, Sprenger, Muir gibi yazarlar, Hz. Peygamber'in İslâm'a davet için gönderdiği mektupları sahih kabul etmişlerdi. Butter gibi bazı oryantalistler ise genel manada bu mektupların gerçekliğini kabul etmekle beraber teferruat hususunda verilen bilgilerden emin olmayacağını düşünmektedirler. Hz. Peygamber'in Hicaz bölgesi dışına gönderdiği İslâm'a davet mektuplarını ilk olarak şüpheli bulan Grimme olmuştur. Grimme bu şüphesinin gerekçesini şu şekilde açıklamaktadır: Hz. Muhammed'i siyasi askeri ve diplomatik olarak başarıya ulaştıran en önemli sebep olaylara karşı sakin olması ve itidal ile yaklaşmasıydı. Ancak henüz Mekke'ye sahip olmadan, Hicaz bölgesine tam olarak hâkim olmadan Hudeybiye Antlaşması'ndan sonra sadece belli küçük kabilelere hakimiyet sağlamakla yetinirken şaşırtıcı bir şekilde bütün dünya hükümdarlarına elçi göndererek onları İslâm'a davet etmesi onun itidal ve basiretine tezat teşkil etmektedir. Bütün Arabistan'a hakimiyet sağlamadan yapılan bu hareket onun davasına hiçbir şekilde fayda sağlamayacak ve onu gülünç duruma düşürecekti. Caetani bu konu ile ilgili rivayetler incelendiğinde Grimme'nin konu ile ilgili rivayetlerin doğruluğu konusundaki şüphelerinde haklı olduğunu düşünmektedir. Hz. Peygamber hayatı hakkında müracaat edebileceğimiz en eski kaynak olması nedeniyle İbn İshak'ın bu konuda sessiz kalmasına dikkat çekmektedir. İbn İshak'ta bir bilginin bulunmayışını, İbn Hişâm'ın ise kısaca zikredip bunu İbn İshak'tan alıntıyla değil kendisi rivayet etmiş olmasını, Taberî'de geçenleri ise İbn İshak ve İbn Hişâm'dan Taberî'nin çok sonraları yaşamış olmasını ve Taberî'nin pek çok şüpheli rivayeti eserlerinde bulundurmasını göz önünde

¹⁰⁴⁶ Aynur Uraler, "Ümmü Habîbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/318-319.

bulundurup bu konu ile ilgili rivayetleri şüpheli bulmaktadır.¹⁰⁴⁷ Edward Sell bu konuda Hz. Peygamber'in gönderdiği bu elçi ve mektupların gerçeklikleri konusunda bir şüpheden bahsetmemektedir. Konu ile ilgili rivayetleri kısaca aktardıktan sonra özellikle Hz. Peygamber'in Ümmü Habîbe ile evliliği konusunu ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Hatta “*Bundan sonra, güzellikleri hoşuna gitse bile başka kadınlarla evlenmek, eşlerini boşayıp başka eşler almak sana helal değildir. Ancak sahip olduğun cariyeler başka. Şüphesiz Allah, her şeyi gözetendir.*”¹⁰⁴⁸ ayetini de ekleyerek Hz. Peygamber'i bu konuda bir zafiyet içerisinde gösterme çabasına girmektedir.¹⁰⁴⁹

2.13.2. İbrahim'in Doğumu ve Sonrasında Yaşananlar

Edward Sell, Kıpti¹⁰⁵⁰ Mâriye'nin hicretin sekizinci yılında Hz. Peygamber'e bir erkek çocuk dünya getirdiği bilgisiyle konuya giriş yapar ve devamında şunları kaydeder. Babası için büyük bir sevinç kaynağı olan bu çocuğa Hz. Muhammed İbrahim ismini verdi. Sevgiyle bağlandığı oğlunu bebekken kaybetmesi Hz. Muhammed'i büyük bir üzüntüye sevk etmişti. Sell'e göre Hz. Muhammed'in başına gelen bu olayların dokunaklı bir şekilde anlatılması onun kariyerinde hoş bir görüntü veriyordu. Mâriye'ye gelince onun yeni elde ettiği konum Hz. Peygamber'in diğer eşlerinin onu kıskanmasına neden olmuş ve kısa bir süre sonra da aile içinde tartışmalar meydana gelmişti.¹⁰⁵¹

Sell, konu ile alakalı gördüğü Tahrir sûresi bir ve ikinci ayetin¹⁰⁵² nüzul sebebi olarak şu olayı nakleder. Hafsa bir gün Hz. Peygamber ile birlikte Mâriye'yi kendi odasında bulmuş, bundan dolayı da Hz. Muhammed'i kınamıştı. Hz. Muhammed Hafsa'nın kırgınlığını yatıştırmak için Mâriye'den vazgeçeceğini söyledi ancak ondan bu durumu kimseye bahsetmemesini istedi. Fakat Hz. Muhammed ile aralarında geçen diyaloga rağmen Hafsa dayanamayarak Hz. Âişe'ye bu olaydan bahsetti. Bu olay

¹⁰⁴⁷ Caetani, *İslam Tarihi*, 2020, 2/543-547.

¹⁰⁴⁸ Ahzâb 33/52.

¹⁰⁴⁹ Sell, *The Life of Muhammad*, 184, 185.

¹⁰⁵⁰ “Mısır'ın yerli hristiyan halkı için kullanılan arpça bir terimdir.” A.S. Atıya, “Kıbt”, *Encyclopaedia of Islam-New Edition* (Leiden, 1997), 4/90.

¹⁰⁵¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 199,200; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 133.

¹⁰⁵² “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.” Tahrir 66/1. “Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Tahrir 66/2.

sonrasında Hz. Muhammed, Hafsa'nın odasında bir cariye'nin bulunmasından hoşlanmayan eşlerin kendisine karşı soğuk davrandığını fark etti.¹⁰⁵³

Edward Sell, Beyzâvî'ye dayanarak, yukarda bahsedilen olaya atıfta bulunarak bu ayetlerde bahsedilen kişilerin Hafsa ve Âişe olduğunu ve aynı zamanda bu ayetlerde yasal hale getirilenin ise Hz. Peygamber'in Mâriye ile ilişkisi olduğunu söyler.¹⁰⁵⁴

Edward Sell Tahrir bir ve ikinci ayetlerle irtibatlı olan bir başka bilgiden bahseder. O da Hz. Peygamber'in Zeyneb'in yanına gittiğinde Zeyneb'in ona bal şerbeti ikram etmesi olayıdır. Bununla irtibatlı olarak Hz. Peygamber'in onun yanında uzun bir süre kalması ve bu durumun Hz. Peygamber'in diğer eşlerini rahatsız etmesidir. Yaşanan bu gelişmelerden sonra Hz. Âişe ve Hafsa bu konuda güç birliği yaparak Hz. Peygamber'in bal şerbeti içmesini engellemek için bir plan yaptılar. Hz. Peygamber şerbet içip onların yanına geldiğinde aralarında anlaştıkları gibi ona kötü bir koku geldiğini söylediler. Hz. Peygamber de bal şerbeti içmeyi bırakmaya karar verdi. Sonrasında az önce yukarıda ifade ettiğimiz Tahrir bir ve ikinci ayetleri indirildi¹⁰⁵⁵.

Tahrir 66/1-2 ayetleri Hafsa ile ilgili olayın peşinden Hz. Peygamber'in Mâriye'yi kendisine haram kılması sonrasında indirildiği görüşünün yanı sıra bir başka görüşe göre ise Zeyneb bint Cahş'ın yanında Hz. Peygamber'in bal şerbeti içmesi sonrasında hanımlarına bir daha bal şerbetini kendisine haram kıldığını söylemesi üzerine indirildiği görüşüdür. Bu iki görüşün dışında bir diğer görüşe göre ise yukarıda ifade edilen her iki olayın sonrasında indirildiği yönündedir.¹⁰⁵⁶

Sell, bu ayetlerle irtibatlı olabilecek iki olayı da zikretmiş olmaktadır. Edward Sell, her ne kadar Hafsa'nın odasını kullanmak mantıksız olsa da Hz. Muhammed'in Mâriye ile buluşmasında ve birbiriyle olan ilişkisinde yanlış bir şeyin olmadığını söylemekte ve ifade edilen bu iki rivayetin birbirine karşı bir üstünlüğünün de söz konusu olmadığını dile getirmektedir. Bütün bunlardan sonra Sell, esas söylemek istediğini sona saklar ve düşüncelerini şu cümlelerle açıklar. Her iki durumda da bu yaşananların Hz. Muhammed'in geniş haremde doğal olarak kıskançlığa yol açmış

¹⁰⁵³ Sell, *The Life of Muhammad*, 199, 200; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 133.

¹⁰⁵⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 200.

¹⁰⁵⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 200-202.

¹⁰⁵⁶ Uraler, "DİA", 2003, 28/63-64.

ve aptalca bir ailevi tartışmaya sebep olmuştu. Ancak Sell'e göre bu kıskançlık krizi için özel olarak bir vahiy üretilmesi söz konusu olursa bu vahyin saygınlığını azaltılabilirdi.¹⁰⁵⁷

Konu her ne kadar Mâriye ve İbrahim'in doğumu ile alakalı olsa da Edward Sell konuyu Hz. Peygamber'in eşlerine getirerek öncelikle Hz. Peygamber'in eşlerine dikkat çekmekte ve İslâm'ın birden fazla eşle evlenme ruhsatını eleştirip Hz. Muhammed'i kendi getirdiği öğretiye uymamakla suçlamaktadır. Sell bu konudaki düşüncelerini şu şekilde açıklamaktadır. Nisa sûresi üçüncü ayet ¹⁰⁵⁸ çok eşlilikte kıskançlık ve kötü hislerin çıkma olasılığının her zaman muhtemel olduğunu bize gösteriyor. Sell'e göre Kur'an-ı Kerim'in "*Adil davranmaktan korkuyorsanız o zaman sadece bir kadınla evlenin.*" emrinden dolayısıyla önerilen çözüm tek eşle evliliktir. Diğer taraftan Hz. Âişe ve Hafsa kendilerine adil davranılmadığını düşünerek Mâriye'yı kıskandılar. Hz. Peygamber bu durumda Kur'an-ı Kerim'in verdiği tavsiye veya çözümü göz ardı etmiş olmaktadır. "*Ne kadar uğraşırsanız uğraşın kadınlar arasındaki adaleti yerine getiremezsiniz.*"¹⁰⁵⁹ Bazen bu ayet tek eşliliğin Kur'an-ı Kerim'in hedeflediği gerçek amaç olduğunu göstermek için kullanılmaktadır. "*Eğer Kur'an-ı Kerim'in gerçek öğretisi bu ise kendisinin buna uymaması oldukça üzücüdür. Üstelik Hz. Peygamber tarafından kendisinin dokuz eşi olduğu zaman bile çok eşliliğe sınır getiren vahiy üretili.*"¹⁰⁶⁰ diyerek eleştirilerini dile getirmektedir.

Konumuzla ilgili olması nedeniyle İlâ ve Tahyir kavramları üzerine kısa bir açıklama yapmak istiyoruz. İlâ terim olarak kocanın, yemin adak veya başka herhangi bir şarta bağlayarak hanımını kendisine yasaklaması anlamına gelmektedir. Kur'an¹⁰⁶¹

¹⁰⁵⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 200-202.

¹⁰⁵⁸ "Eğer, yetim kızlar (ile evlenince onlar) hakkında adaletsizlik yapmaktan endişe ederseniz, (onları değil), size helâl olan (başka) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikâhlayın. Eğer (o kadınlar arasında da) adaletli davranmayacağınızdan korkarsanız, o taktirde bir tane alın veya sahip olduğunuz (cariyeler) ile yetinin. Bu, adaletten ayrılmamanız için daha uygundur." Nisa 4/3. "Bu âyette yer alan "nikâhlayın" emri, gereklilik anlamı değil, ruhsat ve cevaz anlamı taşımaktadır. Bu itibarla İslâm dininde çok evlilik kuralı değil, gerektiğinde başvurulacak istisnâî bir durumdur." Kur'an-ı Kerim Meâli, 86"3 numaralı dipnota bkz."

¹⁰⁵⁹ "Ne kadar uğraşırsanız uğraşın, kadınlar arasında adaleti yerine getiremezsiniz. Öyle ise (birine) büsbütün gönül verip ötekini (kocasını hem var, hem yok) askıda kalmış kadın gibi bırakmayın. Eğer arayışa düzeltir ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir." Nisa 4/129.

¹⁰⁶⁰ "Sell, *The Life of Muhammad*, 202"İki numaralı dipnot."

¹⁰⁶¹ "Eşlerine yaklaşmamağa yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse, şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler

ve Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'den gelen “*Resûlullah eşlerine îlâ yaptı ve kendisine helâli haram kıldı. Arkasından da haramı helâl yaptı ve yemininden dolayı da keffâret verdi.*” hadisiyle sabittir. Debdebeli bir yaşamdan uzak olan Hz. Muhammed'i eşlerinin bazı maddi istekleri üzmüş ve îlâ yaparak onlardan bir ay uzaklaşmıştır.¹⁰⁶² Allah Resûlü'nün bu uygulaması üzerine Hz. Peygamber'in eşlerinden dünya nimetleri ile Allah arasında ve Hz. Peygamber ve ahiret arasından birini tercih etme konusunda Ahzâb 33/28-29¹⁰⁶³ kafirlerin yanına gelerek hakkında hüküm vermelerini istemelerine binaen Hz. Peygamber'i hüküm verip vermeme konusunda serbest bırakan Mâide 5/42 ayeti¹⁰⁶⁴ kaynaklarımızda Tahyir ayeti olarak isimlendirilmiştir. Kısaca iki hüküm veya fiil arasında tercih yapma konusunda muhayyer olma konusunda kullanılan fıkhi bir terimdir.¹⁰⁶⁵

Oryantalistlerin Hz. Peygamber'in evliliklerini onun kişiliği ile ilişkili olarak değerlendirmeleri bu konuyu daha da önemli kılmaktadır. Oryantalistlerin temel olarak benimsedikleri belli görüşlerin yanı sıra bireysel farklılıklar ve süreç içerisinde çeşitli faktörlerin etkisiyle de birlikte birçok iddia ortaya atılmıştır.¹⁰⁶⁶ Ancak her daim Hz. Peygamber'in evliliklerini onun kişiliği ile ilişkilendirerek değerlendirmişlerdir. Şimdi bazı oryantalistlerin Hz. Peygamber'in eşleri arasında yaşanan özellikle Mâriye'nin kıskanılmasından mütevellit bazı yorumlarını ifade etmeye çalışalım.

Leone Caetani bu konu hakkında şu bilgileri vermektedir. Mâriye daha ilk andan itibaren Hz. Peygamber üzerinde büyük bir etki bırakmıştı. Caetani'e göre bilmediğimiz bazı nedenlerden dolayı Hz. Peygamber O'nun diğer eşleri ile birlikte yaşamasını istemedi. Onun bu davranışı bazı kimseler tarafından eleştirilmekteydi.

yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla iştir, hakkıyla bilendir.” Bakara 2/226-227

¹⁰⁶² Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/51.

¹⁰⁶³ “Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: “Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size mut’a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.”, “Eğer Allah’ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyi ve yararlı işleri en güzel şekilde yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır.”” Ahzâb 33/28-29.

¹⁰⁶⁴ “Onlar, yalanı çok dinleyen, haramı çok yiyenlerdir. Eğer sana gelirlerse ister aralarında hüküm ver. İster onlardan yüz çevir. Onlardan yüz çevirecek olursan, sana asla hiçbir zarar veremezler. Eğer hükmedecek olursan, aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah, âdil davrananları sever.” Mâide 5/42.

¹⁰⁶⁵ Ahmet Özel, “Tahyir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/442.

¹⁰⁶⁶ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*.

Kıskanç zevceler ona bir fenalık yapmayı planladılar. Hz. Peygamber tarafından Mâriye'nin ihtiyacının karşılanması için Mısırlı bir Kıptî'yi görevlendirmişti. Kıskanç eşler Mâriye ile bu Kıptî arasında bir dedikodu yaymaya başladılar. Hz. Peygamber bundan haberdar olunca durumu araştırması için Hz. Ali'yi görevlendirdi. Hz. Ali araştırmaları sonucunda bu dedikoduların gerçek olmadığı sonucuna vardı.¹⁰⁶⁷

W. Montgomery Watt, Hz. Âişe ve Hz. Hafsa'nın Mâriye'yi kıskandığını sebebi tam olarak bilinmese de ortada bir krizin varlığının bir gerçek olduğunu söyler. Hz. Peygamber'in bu durumdan rahatsız olduğunu bu sebeple onlardan bir ay süre ile uzak durduğunu büyük bir ihtimalle de onları boşamak ile tehdit ettiğini söylemektedir. Bu olayın yanı sıra genel olarak eşleri ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in artan servetinin giderek eşleri arasında kıskançlığı artırdığını sonrasında Ahzab 33/28-29. ayeti ile dünya hayatı ile Allah, Resûlululah ve ahiret yurdu arasında bir seçim yapmalarını istendiğini dile getirir.¹⁰⁶⁸

William Muir ise Hz. Muhammed'in Mâriye'ye olan muhabbetin diğer eşler arasında kıskançlığa sebep olduğunu dile getirdikten sonra isim vermeden eşlerden birinin Hz. Muhammed'i Mâriye ile birlikte kendi odasında yakalamasından bahseder. Hz. Muhammed'in bu skandalın gizlendiği takdirde Mâriye'den vazgeçeceğini söylediğini ancak gizlenemeyen bu skandaldan sonra Hz. Peygamber onlardan uzaklaşarak bir ay süre ile yalnız yaşadığını söyler. Sonrasında onun bu kararından vazgeçmesini ve eşlerini ise Allah'ın ve insanların hoşlanmayacağı bir durum olarak göstererek onları tehdit ettiğini Tahrim 66/1-5 ayetleri¹⁰⁶⁹ ile açıklamaktadır.¹⁰⁷⁰

¹⁰⁶⁷ Caetani, *İslam Tarihi*, 2021, 3/399, 400.

¹⁰⁶⁸ Watt, *Muhammad at Medina*, 286.

¹⁰⁶⁹ “Ey peygamber! Eşlerinin rızasını arayarak, Allah'ın sana helâl kıldığı şeyi niçin sen kendine haram ediyorsun? Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Allah (gerektiğinde) yeminlerinizi bozmayı (ve kefareti ödemeyi) size meşru kılmıştır. Allah, sizin yardımcınızdır. O, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir. Hani peygamber eşlerinden birine, gizli bir söz söylemişti. Fakat eşi o sözü (başkasına) haber verip Allah da bunu peygambere bildirince, peygamber bunun bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vazgeçmişti. Peygamber, bunu ona (sırrı açıklayan eşine) haber verince o, “Bunu sana kim bildirdi?” dedi. Peygamber, “Bunu bana, hakkıyla bilen ve hakkıyla haberdar olan Allah haber verdi” dedi. (Ey peygamber'in eşleri!) Eğer siz ikiniz Allah'a tövbe ederseniz, ne iyi. Çünkü kalpleriniz kaydı. Eğer Peygamber'e karşı birbirinize arka çıkarsanız bilin ki Allah onun yardımcısıdır, Cebrail de, salih mü'minler de. Bunlardan sonra melekler de ona arka çıkarlar. Eğer o sizi boşarsa, Rabbi ona, sizden daha hayırlı, müslüman, inanan, sebatla itaat eden, tövbe eden, ibadet eden, oruç tutan, dul ve bakire eşler verebilir.” Tahrim 66/1-5.

¹⁰⁷⁰ Muir, *Kur'an: Mahiyeti, Öğretisi ve Kitabı Mukaddeslerle İlgili Tanıklığı*, 30, 31.

D. S. Margoliouth, Hafsa'nın Mâriye tarafından haksızlığa uğradığı düşüncesiyle eşler arasında bir kargaşa çıkardığını Hz. Peygamber'in de ona bir daha Mâriye'nin yanına gitmeyeceği sözü verdiğini ancak sonrasında bu sırrın açığa çıkması nedeniyle onlardan bir ay süre ile uzaklaştığını ve onların tamamını boşamakla tehdit ettiğini, onların ise bundan korkarak bir ay sonra tekrar barıştıklarını bilgisini vermektedir.¹⁰⁷¹

Buraya kadar bazı oryantalistlerin düşüncelerine yer vererek sınırlı tuttuğumuz bu konu, başka araştırmalara konu edinilebilecek ve bütün yönleri ile alınması gereken bir konudur. Ancak çalışmamızın sınırlarını aşacağı için sadece çağdaş araştırmacılardan Muhammed Hüseyin Heykel'in ve Mevlânâ Şiblî Numânî'nin görüşlerini aktararak bu konuyu sonlandırmak istiyoruz.

Öncelikle eşlerin arasında kıskançlık olması gayet doğal bir durumdu. Onların çocukları yokken o İbrahim'in annesiydi. Hz. Peygamber'in İbrahim'le ilgilenmesi diğer eşlerinin kıskançlıklarını gün geçtikçe artırıyordu. Hatta Hz. Âişe, Hz. Peygamber'in masumiyetine dair hiçbir şüphesi olmamasına rağmen, İbrahim'in ona benzemediğini belirterek, onu töhmet altında bırakacak sözler söylemişti. Bu yaşananların doğal karşılanmasını gerektirecek bir sebep de Mâriye'nin kazanmış olduğu statüdür. Çünkü Hz. Peygamber eşlerine yüksek bir statü kazandırmıştı. Kadınların sözünün bir değeri olmadığı Arap toplumunda, Hz. Peygamber onların hayal bile edemeyecekleri bir özgürlük vermişti. Hz. Peygamber karşısında ona karşılık verebiliyorlar, gün boyunca ona kırgınlıklarını belli edecek davranışları gösterip küs kalabiliyorlardı. Artık Hz. Peygamber asıl görevi olan Allah'ın dinine davet etme vazifesini yapabilmesi için bu problemin çözülmesi gerekirdi. Hz. Peygamber onları terk etmek ve boşamak arasında tercihi konusunda serbest bıraktı. Ancak onlar kabul etmezlerse Hz. Peygamber onlara mal vererek onları serbest bırakacaktı.¹⁰⁷²

Muhammed Hüseyin Heykel'in konuya dair sosyolojik açıklamalarına karşı Mevlâna Şiblî ise konuyu fitrat ile ilişkilendirerek açıklamaya çalışır. Ama onun asıl üzerinde durduğu konu rivayetleri tahlil ederek oryantalistlerin yaklaşımlarının hatalı

¹⁰⁷¹ Margoliouth, *Mohammed and the Rise of Islam*, 417.

¹⁰⁷² Heykel, *Hz. Muhammed'in Hayatı*, 491-496.

olduğunu ortaya koymaktır. Ona göre güvenilmeyen raviler bu konuda o kadar çok uydurma bilgi ürettiler ki tarihçiler ve siyer müellifleri bu bilgilere bir değer atfederek onları eserlerine aldılar. Burada bilmemiz gereken Hz. Peygamber'in eşlerinin duygularını göz önüne alarak bir şeyi kendisine haram kılmasıdır. Nitekim bu gerçek Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir. Ancak ihtilaf edilen nokta ise Hz. Peygamber'in kendisine haram ettiği şeyin ne olduğudur. Mâriye ile ilgili rivayetler altı sahih hadis kitabında geçmemektedir. Buhârî ve Müslim'de anlatılanlara bakıldığında Tahrim sûresinin nüzul sebebi bal şerbeti olayı ile ilgilidir. Nevevî de Mâriye ile ilgili hiçbir sahih rivayet olmadığını kesin bir şekilde ifade etmiştir. İbn Hâcer ve İbn Kesîr'de geçen rivayetler ise biri munkatı diğeri ise çok hata yapan bir raviden rivayet edilmiştir. Dirâyet açısından ise bu rivayetlerin güvenilecek hiçbir tarafı yoktur. Üstelik bu anlatılanlar sıradan bir insana bile yakıştırılamazken nasıl olur da Allah Resûlü'ne isnad edilebilir. Bu rivayetler asılsız, uydurma ve üzerinde durmaya değmeyecek rivayetler olsa da batılı birçok yazar, kaynak tercihinde metodolojik yaklaşım sergilemeyerek kendi kurgularını besleyen verileri tercih etmekte, Hz. Peygamber'in ahlaki değerleri üzerine konuşmak için bu mesnetsiz rivayetlere sarılmaktadırlar.¹⁰⁷³

2.14. Veda Haccı

Edward Sell'in *The Life of Muhammmad* ve *The Historical Development of The Qur'ân* adlı eserlerinde yer verdiği Hz. Peygamber'in veda haccı hakkındaki bilgilere değinmek istiyoruz. Sell konu hakkında şunları söylemektedir. Hz. Peygamber müşrikler hala Mekke'de oldukları için 631 yılında hac zamanı geldiğinde, hacla ilgili ayetleri onlara bildirmesi için Ebû Bekir'i küçük bir grupla Mekke'ye gönderdi. Mekke'de hala müşrikler varlıklarını sürdürmekteydiler. Ancak artık bu durumun böyle devam etmesine izin verilmesi mümkün değildi. Pagan Arapların Mekke'den sürülme vakti gelmişti. Böylelikle Hz. Muhammed pagan Araplardan arındırılmış Kabe'de kendisi hac ibadeti yapabildi.¹⁰⁷⁴

Sell'e göre Mekke'de artık eski dinlerinde kalanlar için amansız bir savaş

¹⁰⁷³ Şiblî Numânî, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, 337-345“ilâ ve Tahyir ile ilgili daha geniş bilgi için bkz.”

¹⁰⁷⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 177, 178; Sell, *The Life of Muhammad*, 214, 215.

çıkacağı anlaşılyordu. Mekkeli pagan Araplara dört ay izin verildiğini, daha fazlasının ise beklenmediğini,¹⁰⁷⁵ Allah'ın emrini¹⁰⁷⁶ yerine getirme hususunda artık fiziki gücü de ele geçirmiş olan Hz. Muhammed'in onlara biat etmekten başka bir çare bırakmadığını söyleyen Sell, Arap yarımadasında bütün muhalefetin yok edildiğini iddia eder. Kâbe'nin putperestlerden arındırılmış ve Hz. Muhammed'in hac yapmasına uygun hale getirildiğini söyleyen¹⁰⁷⁷ Sell, bu dönemde Hz. Muhammed'in güçlü ve kararlı tavrı sayesinde Medine'ye birçok elçinin geldiğini, barış anlaşmaları yapılmasına ve İslâm'ın yeni insanlara ulaşmasına sebep olduğunu vurgular. Sell, Hz. Muhammed'in Mekke'den çıktıktan sonra istediği fakat gerçekleştiremediği hac için yola çıkmaya karar verdiğini, eşlerinin tamamı ve yüz binden fazla kişinin katılımıyla yola çıkarak hac ibadetini gerçekleştirdiğini aktarır.¹⁰⁷⁸

Edward Sell haccın yapılışı ve Hz. Peygamber'in veda hutbesinde verdiği mesajdan oldukça kısa bahsetmektedir. Bizim önemli gördüğümüz husus ise Sell'in konu ile ilgili yaptığı yorumlardır. Sell'e göre yapılan bu ibadet orijinal değil, bir bakıma eski pagan kültürü ile İslâm kültürünün mecz edilmesi idi. Sell, “Hz. Muhammed putperestlerden kalma kadim törenleri muhafaza ederek bu ibadeti İslâmlaştırması ile birlikte İslâm dinini mükemmelleştirip kemale erdirmiştir.” yorumunu yapmaktadır. Devamında haccın siyasi ve politik bir uygulama olduğunu çünkü Kâbe'nin Müslümanlar ve diğer insanlar için önemli bir merkez olduğunu vurgulayan Sell, sonrasında Kâbe ile Mekke'de yaşayanların özellikle Kureyşlilerin duygusal bir bağının varlığından yola çıkarak Hz. Muhammed'in Mekkelileri memnun ederek onları İslâm'a yaklaştırma düşüncesi ile hareket ettiğini, bunun da akıllıca bir davranış olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁷⁹

Sell'in hac konusunda verdiği bilgiler genel olarak kaynaklarımızla uyumludur. Fakat bizim üzerinde durmak istediğimiz ve aktarmaya çalışacağımız ise

¹⁰⁷⁵ “Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedilen ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın.” Tevbe 9/5.

¹⁰⁷⁶ “Ey iman edenler! Allah'a ortak koşanlar ancak bir pislikten ibarettir. Artık bu yıldan sonra, Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar. Eğer yoksulluktan korkarsanız, Allah dilerse lütfuyla sizi zengin kılar. Şüphesiz Allah Hakkıyla bilendir, Hüküm ve hikmet sahibidir.” Tevbe 9/28.

¹⁰⁷⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 180.

¹⁰⁷⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 215, 216.

¹⁰⁷⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 183; Sell, *The Life of Muhammad*, 218, 219.

Sell'in hac konusunda yaptığı yorumlardır. Kâbe Arap halkı nezdinde evrensel saygıyı hak eden bir mabetti. Hac ile ilgili Sell, bu noktada genel bir değerlendirme yaparak İslâm'la ilgi şu eleştiriyi yapmaktadır. Uzun yıllar kabileler halinde bölünmüş bir şekilde yaşayan Arapları bir çatı altında birleştirmenin en kolay yolu dindir. Ancak 7. yüzyılda doğan, Arapların gereksinimlerine göre kural ve yasalarını uyarlamış ulusal bir din olarak ortaya çıkan İslâm, on dokuzuncu yüzyıl¹⁰⁸⁰ insanlarına dayatıldığında bu bir zayıflık sebebi olarak gözükmekte ve gelişime kapalı durağanlığa neden olmaktadır.¹⁰⁸¹ Bu yorumların peşinden Sell, Marcus Dods'a¹⁰⁸² dayanarak şu açıklamaları yapmaktadır. Kur'an-ı Kerim'in basiretsiz, ileri görüşlü olmayan yazarı bugün Müslümanlar başına gelenlerden sorumludur. Üstelik Kur'an'ın her bölümünde gelişmemişliğin izleri mevcuttur. Ani buyruklar, ayrıntılı kurallar, dini törenleri ve insanları korkutan açıklamalarıyla İslâm bir ırkın çocuklarının ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir din olduğunu kanıttır.¹⁰⁸³ Sell'in görüşlerine ek olarak *Mohammed, Buddha and Christ* adlı eserinde Marcus Dods şöyle devam eder. Hz. Muhammed'in hayatında inancın, cesaretin, dayanıklılığın ve sabrın bütün unsurlarını görmek mümkündür. Ancak kaba bir teolojiyle barbar bir yönetime mahkûm olmuş bir dinin gelişme potansiyeli, değişiklik yapma ve özgürlük adına bir şey yapması pek de muhtemel gözükmemektedir. Dods eserinde kumdan bir temel üzerine kalıcı bir yerleşim yeri inşa edilemeyeceğini ve kölelik, çok eşlilik, kadercilik ve despotizm gibi unsurların varlığı üzerine kalıcı insancıl bir politika kurulamayacağını dile getirir. Dods kısaca İslâm dinini gelişime kapalı ve insanların ihtiyaçlarına cevap veremeyecek bir yapıda olduğunu iddia etmektedir.¹⁰⁸⁴

İslâm dini inanç ve uygulamalarının gelişim için yeterli olmadığını ifade etmek için Sell, haccı entelektüel bir reformun önündeki en büyük engel olarak gördüğünü dile getirmektedir. Bu engeli kaldırmanın bu uygulamalardan vazgeçmekle mümkün olacağını söyleyen Sell, buna karşın İslâmî kurumların böyle bir değişim ve dönüşüme

¹⁰⁸⁰ “Edward Sell eserini kalem aldığı yılı göz önünde bulundurarak *The Historical Development of the Qur'ân* (1897) adlı eserinde on dokuzuncu yüz yıl, *The Life of Muhammad* (1913) adlı eserinde ise yirminci yüz yıl olarak vererek bulunduğu yüz yılı kastetmiştir.” Sell, *The Life of Muhammad*, 220; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 183.

¹⁰⁸¹ Sell, *The Life of Muhammad*, 219, 220; Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 183.

¹⁰⁸² Marcus Dods, *Mohammed, Buddha, and Christ* (London: Hodder and Stoughton, 1890), 124, 125.

¹⁰⁸³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 183.

¹⁰⁸⁴ Dods, *Mohammed, Buddha, and Christ*, 125.

kapalı olması nedeniyle bunun gerçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Bu olumsuz eleştirileri dile getirdikten sonra hac ibadetinin Müslüman geleneğini koruma, zaman zaman Müslümanların imanlarını tazeleme, kardeşlik duygularını geliştirme dil, din, ırk ve karakter bakımından birbirinden farklı insanları Hz. Peygamber’e bağlılık çevresinde bir arada tutabilme bağını oluşturduğunu vurgular ve hac ibadetinin Müslümanlar üzerindeki etkisinden bahseder. “*Yahudiler için Kudüs ne anlama geliyor, Müslümanlar için de Kâbe aynı anlamı taşımaktadır diyerek bir kıyaslama yapmaktadır. Son olarak Sell şu değerlendirmeyi yapmaktadır.*” Hacc ibadetinin korunması İslâmî geleneksel olarak güçlendirmiş fakat bunun karşısında aynı oranda reformlar konusunda olumsuz etkilere neden olmuştur. Putperestlerden kalma hac ibadetini benimsemenin putperestlere basit ve nazik bir taviz olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, aslında bu uygulamanın bu şekliyle ciddi bir muhakeme hatası olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.¹⁰⁸⁵

2.15. Hz. Peygamber’in Son Günleri

Sell’in *The Life of Muhammad* adlı eserinin son bölümünde Hz. Peygamber ile ilgili verdiği bilgiler bu noktadaki yaklaşımını ortaya koyması açısından oldukça dikkat çekicidir.

Edward Sell, Hz. Peygamber’in hayatını yazan siyer müelliflerinin onun rahatsızlığı sırasında yaşanan olayları kapsamlı bir şekilde aktardıklarını, fakat onların bu anlatılarına güven duyulamayacağını belirterek Hz. Peygamber’in vefat etmeden önce yaşadığı bu olayların sadece Hz. Muhammed ve ailesinin acılarının ne kadar büyük olduğunu ve Hz. Muhammed’in bu acıyı nasıl sabır, teslimiyet ve metanet ile karşıladığını gösterdiğini dile getirmektedir.¹⁰⁸⁶

Sell, hadis kitaplarına dayandığını söyleyerek şu açıklamaları yapar. Safer ayı geldiğinde dünya hayatının artık sonuna geldiğini hisseden Hz. Muhammed birkaç kez Bâki kabristanlığına ve bir defa da Uhud Savaşı’nda şehit düşenler için Uhud tarafına dua etmek için gitti. Hz. Peygamber Meymûne’nin evinde bulunduğu sırada rahatsızlanmış ve ateşi yükselmişti. Hz. Peygamber, Hz. Âişe’nin yanında kalma isteğini ifade etmiş, onun yanına götürüldükten sonra ise rahatsızlığı oldukça

¹⁰⁸⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 185, 186.

¹⁰⁸⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 222.

şiddetlenmişti. Ateşi düştüğü zamanlarda ise mescide gidiyordu.¹⁰⁸⁷ Sell'in verdiği bu bilgilerin genel olarak siyer kaynaklarında verilen bilgilerle tezatlık içermemektedir.¹⁰⁸⁸ Sell'in verdiği bilgilerin kaynaklarımızla paralellik gösteren kısmının tekrar olacağı mülahazası ile yalnızca onun yaptığı yorumlar üzerinde durmak istiyoruz.

Edward Sell İslâm tarihinde üzerinde farklı yorumlar yapılan, özellikle Şia'nın Hz. Ali'nin hilafetine delil olarak gösterdiği Kırtâs olayına kısaca değinmektedir. Sell konuya tarihsel süreç içerisinde gerçekleşen siyasi tartışmalardan, taraflı yorumlardan uzak durarak *The Life of Muhammad* adlı eserinde kısaca şu şekilde yer vermiştir.

Hz. Peygamber eve döndükten sonra bir şeyler yazabilmek için kâğıt kalem istedi.¹⁰⁸⁹ Fakat Hz. Ömer, “*Hepimizin kabul ettiği Kur'an-ı Kerim'e sahibiz.*” diyerek yeni bir şeyin yazılmasına gerek olmadığını söyleyerek itiraz etti. Yaşanan bu gelişmelerden sonra bir kargaşa ortaya çıkmış ve hiçbir şey yazılmamıştı.¹⁰⁹⁰ Hz. Peygamber üç şey vasiyet etti. Birincisi Mezopotamya'dan¹⁰⁹¹ müşrikleri çıkarın,¹⁰⁹² ikincisi elçiler ziyarete geldiğinde onlara hediyeler verin, zayıf ve hasta olduğu için

¹⁰⁸⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 222, 223.

¹⁰⁸⁸ Zührî, *el-Meğâzî*, 21-27; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1955, 2/642-643, 649-666; Belâzürî, *Ensâbü'l-eşrâf*, 1996, 1/543-568; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/183-224; İbn Hibbân, *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhbârü'l-hulefâ*, 1/397-401; “İbn Sa'd Tabakat'ın da Hz. Peygamberin rahatsızlanması, vefatı ve sonrası ile ilgili rivayetlere geniş bir şekilde yer vermiştir.” İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/172-273.

¹⁰⁸⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/213, 215; Ahmet b. Hanbel, *el-Müsned*, 2001, 3/409; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 1/181; Makrîzî, *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-ahvâl ve'l-hafede ve'l-metâ*, 1999, 14/449; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/247; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/812; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/458.

¹⁰⁹⁰ Zührî, *el-Meğâzî*, 127; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemâm b. Nâfi' es-San'ânî (ö. 211/826-27) Abdürrezzâk, thk. Habîburrahman A'zamî. *Kitâbü'l-Câmi'*, Ebû Urve b. Ebî Amr el-Ezdî el-Basrî Ma'mer b. Râşid, *el-Musannef* (Beyrût: el-Meclisü'l-İlmi, 1983), 5/438; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/215; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/247, 248.

¹⁰⁹¹ “Cezîretülarap ve Mezopotamya konusunda daha geniş bilgi için bkz.” Kemalettin Köroğlu, *Eski Mezopotamya Tarihi* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 14-16; Büyükcoşkun Kudret, “Arabistan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/248-252.

¹⁰⁹² “Rivayetlerde Cezîretülarap olarak geçen ifadeyi Edward Sell Mezopotamya olarak aktarmaktadır.” İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/213; Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el- (ö. 256/870) Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî*, ed. thk. Mustafa el-Buğâ (Dımeşk: Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, 1993), 3/1111; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/193; Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), ed. thk. Abdülmü'tî Kâ'acî (Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Dâru'r-Reyyan li't-Türas, 1988), 7/182; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefayâtü'l-meşâhir ve'l-a'lâm*, 2003, 1/812; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/247.

üçüncü emri veremedi.¹⁰⁹³ Bir başka olayda ise çevresinde ağıtlar yakan üzülen insanları duyunca Hz. Ali'ye onları yanına çağırmasını istedi. Onlara “*Sizler bu halkın ileri gelenlerisiniz. Allah'ın emirlerine uymakta kararlı olun ve Kur'an-ı Kerim'i kendinize rehber yapın.*” dedikten sonra zayıflıktan ağlayarak gözlerini kapatıp “*Bitirdim*” dedi. Hz. Peygamber'in eşi Ümmü Seleme “*Bütün günahların affedildiğine göre niçin ağlıyorsun?*” dedi. Buraya kadar kaynaklardan aktardığımız bilgiler Sell'in de aktardığı bilgilerle uyumlu bilgilerdir. Hz. Peygamber ile Ümmü Seleme diyalogu hakkında Sell'in yorumu oldukça dikkat çekicidir. Sell'e göre Müslümanlar nezdinde evrensel bir inanç olarak Hz. Peygamber günahsızdır. Fakat en azından eşlerinden biri durumun böyle olmadığını düşünmekte ve bu görüşü onaylamadığını göstermektedir. Kur'an-ı Kerim'inde mevcut olan bu görüşü desteklememektedir diyerek¹⁰⁹⁴ Sell, bu gelişmelerden, daha doğrusu Ümmü Seleme'nin sözlerinden hareketle İslâm dininin temel kaynağı Kur'an-ı Kerim'le bir çelişkinin varlığına dikkat çekmeye çalışmaktadır.

Bir bütünlük teşkil etmesi için Edward Sell özellikle The Life of Muhammad adlı eserinin son kısmında Hz. Peygamber'i kendi perspektifinden tanımlayıcı değerlendirmeler yapmaktadır. Bu bölüm, çalışmamız açısından oldukça önemlidir. Dolayısıyla bu kısmın, bir bütünlük içermesi için Sell'in Hz. Peygamber için söylediklerini peş peşe aktarmak istiyoruz.

Sell'e göre 8 Haziran 632 yılında¹⁰⁹⁵ 63 yaşında iken vefat eden Hz. Peygamber, bu zamana kadar Arapların tanıdığı en büyük liderlerden biriydi. Girişimci bir ruha sahip olan Hz. Muhammed, dağınık halde yaşayan Arap kabilelerini bir çatı altında birleştirmek, onları birlikte yaşama ve aralarında yaygın olan putperestliği ortadan kaldırmak için çalışan çevresine ilham veren deha bir kişiydi.¹⁰⁹⁶

Hz. Muhammed'in vefat etmeden önce İslâm'ın geleceği ile ilgili olarak fikir sahibi olup olmadığının belirlenemeyeceğinden bahseden Sell, ilerleyen zaman içerisinde İslâm'ın sisteminin hukuk sistemine dayalı olup olmayacağı, öğretilerinin hareketsiz ve durağan olma konusunda tahminler yürütmenin zor olduğunu dile getirir.

¹⁰⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 2001, 2/213; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066), 1988, 7/181; Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 1967, 3/193; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n nihâye*, 1986, 5/247; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, 1985, 2/458.

¹⁰⁹⁴ Sell, *The Life of Muhammad*, 225, 226.

¹⁰⁹⁵ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 37, 38; Sell, *Outlines of Islam*, 29; Sell, *The Life of Muhammad*, 227, 228.

¹⁰⁹⁶ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 37, 38; Sell, *The Life of Muhammad*, 227, 228.

Fakat bu konun önemli olduğunu dile getirerek konuya girmekten kaçınılması gerektiği düşüncesindedir.¹⁰⁹⁷

Edward Sell, Hz. Peygamber'in hayatı ve karakteri hakkında tarafsız bir yargıya varabilmenin kolay olamayacağını vurgulamaktadır. Hz. Muhammed'in günlük hayatında basit ve sade bir yaşamın varlığı ve muhalifleri dışındaki kişisel arkadaşlarına karşı içten ve nazik davrandığını aktarmaktadır. Sell yine devamında Hz. Muhammed'in vatansever bir ruhla amaçları için mücadele ederken azimle ve kararlılıkla gösterdiği çabanın, çevresindeki insanlar tarafından takdir edilerek sevildiğini dile getirir. Hz. Muhammed'in hemşehrilerini putperestlikten kurtarmak için bir arzu ve çocukların öldürülmesine sonsuza dek son vermek, yetimlerin refahını güvence altına almak, kölelerin durumunu iyileştirmek, çok eşlilik ve boşanma gibi konular hariç kadınların statüsünü iyileştirmek için kararlılıkla büyük bir çaba gösterdiğini kaydetmektedir. Sell, İslâm dinindeki Tanrı anlayışının mükemmel olmadığına ancak tanrının birliğine olan vurgunun ise takdire şayan olduğuna dikkat çekmektedir.¹⁰⁹⁸

Sell, Hz. Muhammed'e insanlar tarafından duyulan sempatiyi Mekke'deki büyük zorluklara karşı gösterdiği azmi ve sabrı ile açıklamakta, Hz. Muhammed'i bir vatansever ve dini bir reformcu olarak nitelemektedir.¹⁰⁹⁹ Mekke'den Medine'ye hicret sonrasında burada göçün kendisine sağlayacağı avantajları hızlı bir şekilde fark ederek Yahudiler konusunda onlara karşı şartlara göre hareket eden fırsatçı bir kişiliğe sahip olduğunu vurgulayan Sell, onun dini temelde bir krallık kuran başarılı bir Arap şef olarak görerek onun aslında bir Papa ve Sezar olduğunu söylemektedir.¹¹⁰⁰ Ona göre Hz. Muhammed aile bağları güçlü, bir çok kişisel erdeme, sarsılmaz bir sabra sahip, korkusuz ve etkileyici bir hatip ve Kâbe'yi korumakla görevli kişilerle olan ilişkileri olan bir insandı.¹¹⁰¹

Hz. Peygamber'in hayatı ile Kur'an-ı Kerim'de verilen bilgileri ilişkilendiren Sell, ilk dönemde Mekke'de yaşanan gelişmeleri değerlendirir. Ona göre Mekke'de inen ayetleri Medine'de nazil olan ayetlerden dil bakımından söz sanatları barındıran

¹⁰⁹⁷ Sell, *The Life of Muhammad*, 228.

¹⁰⁹⁸ Sell, *The Life of Muhammad*, 228, 229.

¹⁰⁹⁹ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 10; Sell, *The Life of Muhammad*, 229, 230.

¹¹⁰⁰ Sell, *The Life of Muhammad*, 229, 230.

¹¹⁰¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 62.

ve şiirsel motiflerle süslenmiş bir yapıya sahip olması yönünden farklılık arz etmektedir. Bu dönemdeki ayetlerde dini anlatmak için kullanılan yeminlerin oldukça karakteristik bir yapıya sahip olduğunu ifade eden Sell, muhaliflerine karşı Hz. Muhammed'in tehditkâr ifade ve söylemlerinin varlığına dikkat çekmektedir.¹¹⁰²

Hz. Peygamber hakkındaki görüşlerine tarihe bakıldığında onun büyük bir adam olduğunun görüleceğini söyleyen Sell, onun hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır. Hz. Muhammed'in karakterinde ve politikasında tutarsızlıkların olduğu, başka insanlar için kurduğu idealin kendi günlük ev hayatında ise yetersiz kaldığı, Kur'an-ı Kerim'deki bir zayıflık olarak görüşlerine yer vermektedir. Hz. Peygamber'in kendisine karşı çıkanlara karşı acımasız ve sert davrandığını, muhaliflerini ortadan kaldırmak için şüpheli yöntemler kullanmaktan kaçınmadığını, Benî Kurayzâ örneğinde olduğu gibi zalimce davranabildiğini ve süreç içerisinde gücü elde ettikçe özgürlüğün ve ikna gücünün yerini hoşgörüsüzlüğün aldığını ileri sürmektedir.¹¹⁰³ Hz. Peygamber'in bakış açısının dar olduğunu söylerken bu kanıya onun dinini Sami Dini kaynaklı olarak ilerletmemesine bağlamaktadır.¹¹⁰⁴

Sell Hz. Peygamber hakkındaki genel değerlendirme ve iddialarına şu şekilde devam eder. Ona göre Hz. Muhammed'in vahyi kendi kişisel çıkarları için kullanmadığı garanti edilemez. Hz. Muhammed bir devletin kurucusundan daha fazlası olduğunu, kendisinin peygamberlerinin sonuncusu ve en büyüğü olduğunu, şimdiye kadar doğru kabul edilen her şeyi bir kenara bırakarak, tüm zaman boyunca sürecekt tüm insanları kapsayacak mükemmel bir din ve yönetim sistemi kurmak için gönderildiğini bütün insanlara duyurdu.

Sell Hz. Peygamber'in peygamberlik yönü ile ilgili olarak neticede şu değerlendirmeyi yapmaktadır. Tarafsız bir tarih öğrencisi Hz. Muhammed'in hayatına dair bir araştırma yapsa onun çok başarılı bir Arap lideri olduğunu, tek tanrıya olan inancını insanlara yaymak için çok şeyler yaptığını görebilir ama ilahi olarak görevlendirilmiş bir peygamber olarak daha önceki dinleri yok sayabilecek bir din ile gönderildiğini insanlara anlatmada başarısız olmuştur. Bu sebeptendir ki “Hz. Muhammed'in tanrıdan yeni ve ilahi bir vahiyle ile gönderildiğini veya İslâm'ın

¹¹⁰² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 20.

¹¹⁰³ Sell, *The Life of Muhammad*, 230.

¹¹⁰⁴ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 8.

Hristiyanlığın yerini aldığını kabul edemeyiz.”¹¹⁰⁵

2.16. Edward Sell’e Göre Bazı Konular

Bu araştırmada, zaman zaman konu başlıklarıyla bağlantısının zayıf olması veya gereğinden fazla uzaması nedeniyle ele almadığımız Edward Sell'in sunduğu bilgilere değinmek gerekmektedir. Öte yandan, bu konuların bir bütünlük içinde ele alınması, Sell'in yaklaşımlarının daha isabetli bir şekilde değerlendirilmesine olanak tanıyacaktır.

2.16.1. Kur'an-ı Kerim

Edward Sell Kur'an-ı Kerim ile alakalı olarak şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Kur'an'ın ele aldığı konulara bakıldığında antlaşmalar, muhaliflerin tutumu ve müttefiklerin davranışları gibi birçok siyasi meseleleri içerdiği görülmektedir. Bunlarla birlikte evlilik, boşanma, miras, şahitlik, vasiyet gibi birçok konuları da ele alınmaktadır. Dini görevler ve cezai düzenlemeler konusunda Kur'an-ı Kerim pek çok düzenlemeler içermektedir. Hüküm içeren ayetler çoğunlukla Medine’de indirilen sûrelerde görülmektedir. Bu bilgilerden yola çıkan Sell Kur'an-ı Kerim’i teokratik bir yönetimin kurallarını içeren bir belge olarak değerlendirmekte ve Kur'an'ın bütün konularda kusursuz olduğu iddiasının ise İslâm’ın zayıflığına işaret ettiğini söylemektedir. Yahudiliği yerel ve geçici bir sitem olarak gören Sell, İslâm’ın evrensel ve son din olarak görülmesinin yanlış olduğunu, o döneme ait bazı geçici hükümler içermesinden dolayı bu durumun İslâm’ın evrensel bir din olarak düşünülmesine engel olduğunu vurgulamaktadır.¹¹⁰⁶

Kur'an-ı Kerim hakkında onun iç düzeninin çok karışık olduğunu sıklıkla vurgulayan Sell, bu kitaptan Hz. Muhammed’in düşüncelerini anlamanın da kolay olmadığını, ayrıca onu okuyanların tarihsel bir bilgi edinmesinin de mümkün olamayacağını dile getirmekte ve peşinden Kur'an-ı Kerim’in eksik bulduğu yönlerini sıralamaktadır.¹¹⁰⁷

Arthur Jeffery bu konu ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim’i Hz. Muhammed’in dindar bir reformcu olarak yaşadığı deneyim ve zaman içerisinde elde ettiği tecrübe

¹¹⁰⁵ Sell, *The Life of Muhammad*, 231, 232.

¹¹⁰⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 187.

¹¹⁰⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 194.

sayesinde oluşturduğunu, bunun da Hz. Muhammed'in en büyük arzusu olduğunu söylemektedir.¹¹⁰⁸

Edward Sell, Kur'an'ın şiirsel kısımlarının Hz. Muhammed'in kendi eseri olduğunu geri kalanının ise Talmud'dan ve Yahudi geleneklerinden alıntılar olduğunu Apokrif İnciller'de, Hristiyan efsanelerinde ve Zerdüşt masallarında bulunan hikayelerden türetildiğini iddia etmekte ve görüşlerini şu şekilde sürdürmektedir. İlk dönemlerde Hz. Muhammed'in yakın arkadaşlarından çoğu İncil'e vakıftı. Onlardan bazıları Hristiyan olmuştu. Bunlarla birlikte Arabistan'da Hz. Muhammed'in iletişim halinde olduğu, dostluk kurduğu ve kendilerinden çok şey öğrendiği Yahudi kabilelerinden insanlar vardı.¹¹⁰⁹ Kur'an'ın Allah tarafından Hz. Muhammed'e gönderilen bir kitap olduğunu kabul etmeyen Sell, onun orijinalliğine de inanmayarak, daha çok Yahudi geleneğinden, kutsal kitaplarından ve diğer o dönemin dini inançları olan Hristiyanlık ve Zerdüştlükten alınan ilhamlarla meydana gelen bir kitap olduğunu düşünmektedir.¹¹¹⁰

Clair Tisdall tarafından kaleme alınan *Muhammadan Objections to Chiristianity* adlı, özellikle Müslümanların itirazlarına karşı yazılan ve misyonerlerin el kitabı olarak niteleyebileceğimiz eserde Tisdall, Kur'an-ı Kerim'i sadece Muhammed'ten nakledilen bir kitap olarak gördüklerini, kısaca Kur'an-ı Kerim'in Hz. Muhammed tarafından düzenlendiğine inandıklarını söylemektedir.¹¹¹¹ O, İslâm'ın kaynağını bildiklerini ve bu kaynakların ise güvenilmez olduğunu, üstelik Müslümanların hayal ettiği gibi cennetten gelmediğini söyleyerek, işaret ettiği şeyler gerçekleştiği için ve başka sebeplerden ötürü asıl vahiy ürünü İncil'in kendisidir görüşündedir. Clair Tisdall'ın özellikle misyonerler için yazdığı kitaptaki bu değerlendirmeler oryantalistlerin bakışını yansıtmaya bakımından önemlidir.¹¹¹²

Avustralyalı oryantalist Arthur Jeffery Kur'an-ı Kerim'in geçmişten günümüze kadar geçirdiği evreler için şunları söylemektedir. Hz. Peygamber vefat ettiğinde

¹¹⁰⁸ Arthur Jeffery, "The Qur'ân as Scripture", *The Muslim World* 40/1 (1950), 8.

¹¹⁰⁹ Sell, *The Faith of Islam*, 16, 17; Sell, *Outlines of Islam*, 21.

¹¹¹⁰ "Ayrıca Sell Kur'an'ın Talmud'tan, Zerdüştlük'ten ve diğer din ve kültürlerden etkileşimlerini örneklerle açıklamaya çalışmakta bu konu ile ilgili daha geniş bilgi için bkz." Sell, *The Faith of Islam*, 16, 17; Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 6,7.

¹¹¹¹ "Benzer görüş için bkz." Jeffery, "The Qur'ân as Scripture", 7, 8.

¹¹¹² W. St. Clair Tisdall, *Muhammadan Objections to Chiristianity* (London: Society For Promoting Christian Knowledge, 1904), 4, 219.

Müslümanların elinde hali hazırda bir Kur'an-ı Kerim bulunmamaktaydı. Daha sonraki dönemlerde Kur'an-ı Kerim'i toplama ihtiyacı hasıl olduğu zamana dek malzemelerin büyük bir kısmı yok olmuştu. Üstelik geleneksel düşünceye göre Hz. Muhammed okuma ve yazma bilmemektedir. Torrey ve Richard Bell yaptıkları araştırma sonuçlarına göre Kur'an-ı Kerim incelendiğinde onun bizzat Hz. Muhammed tarafından yazılmış olabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Onlara göre Hz. Muhammed vefat etmeden önce Müslümanlara tıpkı Yahudi ve Hristiyanların kutsal kitaplarına benzer bir kutsal kitap bırakmak için malzeme toplama çabası içerisinde olmuştu.¹¹¹³

Kur'an'ın Arapça düzeninin oldukça karışık olduğunu söyleyen Sell, Kur'an'ın Hz. Peygamber'in düşünceleri hakkında en küçük bir ipucu vermediğini dile getirir. Sell Kur'an'ın ancak kronolojik olarak yeniden düzenlendiğinde Hz. Muhammed ve İslâm'ın teokratik sistemini kurarken onun tedrici bir şekilde ilerleyişinin görülebileceğine dikkat çeker. Nereden bakılırsa bakılsın Kur'an'ın son derece kabiliyetli bir kişi tarafından ortaya konan ve oldukça ilgi çekici bir kitap olduğunu söyleyen Sell diğer taraftan Kur'an'a kronolojik olarak bakıldığında üslubunun aşamalı olarak değiştiğinin rahatlıkla fark edilebileceğini söyler. Kur'an'a bu açıdan bakarak eleştirenlerin sonraki surelerde onun tek düzeliliğine karşı dikkat çekerek okunmasına en büyük katkıyı Arap dilinin zarif tavrının yaptığına dikkat çekildiğini kaydeder. Sell, *“Karışık cümleler ve sıkıcı hikayelere bile çekicilik katan eski zengin Arapça dil sanatları olmasaydı, Kur'an'ın son döneme ait bölümleri okunmazdı. Çünkü şiirden düz yazıya geçildiği hissedilmektedir. Düz yazı formu bize önceki dönemin şiirsel düşüncesini ve cümlelerin müzikal etkisinin kaybolmasını telafi edecek kadar üstün de değildir.”* diyen Stanley Lane-Poole'nin görüşlerini aktarmaktadır.¹¹¹⁴

2.16.2. İslâm ve Çok Eşlilik

Sell, Stanley Lane-Poole'yi referans göstererek onun Hz. Muhammed hakkında hayranlık derecesinde yazılar yazmasına rağmen *“İslâm dininin bir din olduğu kadar sosyal bir sistem olduğu, ancak bu sistemin toplumlar üzerinde yıkıcı bir etkisinin olduğu şayet Müslümanlar güzel bir gelecek istiyorlarsa bu sistemden*

¹¹¹³ Jeffery, *The Qur'ân As Scripture*, 91.

¹¹¹⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*.

vazgeçmeleri gerektiği...¹¹¹⁵ ifadelerini öne çıkararak İslâm'ın zayıflığını dile getirmeye çalışmıştır.¹¹¹⁶

Edward Sell'in sıklıkla eleştirdiği konuların başında çok eşlilik meselesi gelmektedir. Sell, önce Cahiliye Dönemi'ne genel bir bakış ile o dönemin eksikliklerinden bahseder. Hz. Muhammed, çocukların öldürülmesi ve çok eşliliğin yaygın olduğu bir dönemde, evlilik bağlarının da zayıf olduğu bir toplumda uzun yıllardır süre gelen iki kötülüğe son verdi. Ancak Hz. Muhammed'in çok eşliliğe ilahi bir vasıf kazandırarak onu kalıcı hale getirmesinden dolayı eleştirmekte ve çok eşliliğin aynı zamanda ilerlemenin önündeki en büyük engel olarak hala varlığını devam ettirdiğini ileri sürmektedir. Sell, bunların yanı sıra bir diğer olumsuzluk olarak cariyelik meselesini görmektedir. Toplumsal ahlakın diğer ülkelere nazaran Müslüman ülkelerde daha az olduğunun savunulduğunu fakat cariyelik ile fuhşun maddi olarak birbirinden farksız olduğunu ifade ederek cariyelikle olumsuz münasebetlerin farklı şeyler olduğu düşüncesine itirazını dile getirmektedir. Sell, en sonunda bütün bu problemlerin sorumlusu olarak ise Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin yaptığı evliliklerden kaynaklandığını düşünmektedir.¹¹¹⁷ Ona göre Hz. Muhammed çok eşliliği Kur'an ve İslâm'ın bir emri haline getirmiştir. İslâm'ın temel ilkelerinin değişmesinin güçlüğü göz önünde bulundurulursa çok eşliliğin ortadan kalkmasını beklemek gerçekçi olmayabilir. Edward Sell çok eşliliğin sorumlusu olarak gördüğü Hz. Muhammed'in kendine inanan insanların da ötesine geçerek kendisine ayrıcalık tanıdığını ve onun on bir eşi olduğunu söyleyerek eleştirmektedir.¹¹¹⁸

2.16.3. Hz. Muhammed ve Diğer Dinlerle Etkileşimi

Sell, Hz. Muhammed'in mesajlarını insanlara ulaştırırken onun konumunun İslâm dinine etkisini şöyle açıklar: Hz. Muhammed'in sanıldığı gibi yoksul ve güçsüz bir insan olmadığını özellikle Hz. Hatice ile evliliği onu bağımsız ve zengin bir insan durumuna getirdiğini buna ek olarak onun bir de Kureyş'den olması ona sıradan insanların ulaşamayacağı bir güç kazandırmıştı. Yoksa kendisine ve Müslümanlara

¹¹¹⁵ “Sosyal bir sistem olarak İslâm'ın başarısızlığı ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler hakkındaki görüşleri için bkz.” Stanley Lane-Poole, *Studies in a Mosque* (London: Eden, Remington & Co London And Sydney, 1893), 101, 102.

¹¹¹⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 187.

¹¹¹⁷ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 3-5.

¹¹¹⁸ Sell, *Outlines of Islam*, 39.

karşı yapılan yoğun muhalefete yoksul birisinin dayanması söz konusu olamazdı. Onu sıradan bir deve çobanı olarak görmek yanlış olur. O, aristokrat bir aileden gelen Arabistan'ın dini ve ticari başkentinde yaşayan bir insandı. Özellikle ilk başlardaki muhalefete karşı ancak bu pozisyonun kendisine sağladığı destekle ayakta kalabilirdi. Dolayısıyla Sell'e göre İslâm Hz. Muhammed'in toplumsal konumuna çok şey borçludur.¹¹¹⁹

İslâm inancına göre Hz. Muhammed günahsızdır ve onun yaptıkları Allah'ın kontrolünde gerçekleşmektedir. Bu nedenle yanlış olamaz. Üstelik Hz. Muhammed Müslümanlar için sıradan biri değildir. O mükemmel bir din, siyaset ve hukuk sistemi getiren son elçi ve mükemmel bir rehber olması nedeniyle uygulamaları sonraki nesiller için bir tavsiye veya teşvik mülahazası taşımaktadır.¹¹²⁰ Sell bu inancı Hz. Peygamber'in uygulamalarının Müslümanlar tarafından tartışmasız bir şekilde kabul edilmesini, eleştiriye kapalı bir emir olarak algılamaktadır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in uygulamalarının salt kendisi ile sınırlı kalmadığını, sonraki nesiller için büyük önem taşıdığını bu yönüyle Hz. Muhammed döneminde yanlış bir uygulama söz konusu ise bunun sonraki Müslümanlar tarafından düzeltilmesinin beklenemeyeceğini dile getirmektedir.

Hz. Muhammed insanları birleştiren, kendine inanan insanları koruyan, putperestlik ve bazı kötülükleri ortadan kaldıran, başarılı bir Arap kabile lideridir. Fakat Hz. Muhammed çok eşlilik, cariyelik, boşanma kolaylığı ve kölelik gibi büyük toplumsal kötülükleri sistemin bir parçası haline getirdi. Kur'an ile bağlantılı olması nedeniyle de bunların kaldırılması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla İslâm aydınlanmış bir ilerlemeyi değil gerilemeyi getirmektedir. Bu ifade edilenlerle birlikte Sell, Hz. Muhammed'in Allah tarafından gönderilen bir peygamber olduğu iddiasını da kabul etmemektedir¹¹²¹

Sell, İslâm dininin sadece Araplara indirilen ulusal bir din olarak düşünüldüğünde Kur'an'ın içerdiği hükümlerin takdire şayan olduğunu fakat onun yazarının yaptığı en büyük hatanın ise putperest Arapların dışında başka insanlara da bunları aktarmak olduğunu söyler. Sonuç olarak İslâm dininin kurallarının ilahi,

¹¹¹⁹ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 10, 11.

¹¹²⁰ Sell, *Outlines of Islam*, 5.

¹¹²¹ Sell, *Outlines of Islam*, 12, 13.

değiştirilemez bir makama çıkarılması ve bunun bir sistem haline gelmesi ilk anda bazı geçici reformlar yaparak etkili olsa da bu durum ilerde kalıcı ve daha büyük reformların önünü kapatmıştır.¹¹²²

Edward Sell, Hz. Peygamber'in bazı eylemlerinin kötü olduğunu fakat bunu hiçbir Müslüman'ın kabul etmediğini de dile getirir. Müslümanların Hz. Muhammed'in bütün bunları Allah'ın emriyle yaptığını düşündükleri için onun günah işlediğine inanmadıklarını söyleyen Sell, Müslümanların Allah tasavvurunu da günah fikrini de kusurlu bulmaktadır.¹¹²³

Edward Sell, Hz. Muhammed'in genel bilgi eksikliğinin olduğunu düşünmekte ve konuya şu şekilde vurgu yapmaktadır. Hz. Muhammed büyük Roma kanunları hakkında yeterince bilgi sahibi değildi. Doğrusu ondan detaylı bir bilgi sahibi olması da beklenemezdi. O bunları biliyor olsaydı yürürlükten kaldırmak istediği büyük hukuk sisteminin ne kadar üstün bir sistem olduğunu, arka plana atmak istediği Hristiyan ahlakının ne kadar yüksek bir ahlak olduğunu fark ederdi.¹¹²⁴

Arthur Jeffery, Hz. Muhammed için onun tarihsel konum olarak bir cemaatin kurucusu ve lideri olduğunu, araştırıldığında ise onun patolojik bir vaka olduğunu ve sıradan insanlarla kıyaslanarak normal standartlarla değerlendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in İslâm'a çağırma ve tebliğ görevini ise tesadüfen oluşan bir görev olarak görmekte, onu zengin tüccar aristokrasisine karşı büyük bir mücadele başlatan dünyanın en büyük milliyetçi lideri gösterilmeye layık, sıra dışı zekaya sahip bir kişi olarak görmektedir.¹¹²⁵

Edward Sell, Hz. Peygamber hakkındaki görüşleri için iyi bir tarihçi olarak nitelediği Edward A. Freeman'ın görüşleri ile devam etmektedir. Freeman Hz. Peygamber için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: “(Hz. Muhammed) dürüst, samimi kendi halkı için büyük reformcu, hayırsever, hakikatin ve medeniyetin vaizi, yasa koruyucusu olan bir adam fakat hem hakikatin hem de medeniyetin ilerlemesini engellemek için diğer insanlardan çok daha fazlasını yapmıştır. Dini bir reformcu olarak Hristiyanlığın ilerleyişini yavaşlatmış, siyasi reformcu olarak özgürlüğün ve

¹¹²² Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 187.

¹¹²³ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 39, 40.

¹¹²⁴ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 188.f

¹¹²⁵ Arthur Jeffery, “The Qur'ân as Scripture IV”, *The Muslim World* 40/4 (1950), 8.

gerçek manada ise organize olmuş hükümetin ilerlemesini kontrol etmiştir. Ahlaki bir reformcu olarak ise çok eşliliğin ve köleliğin korkunç kötülüklerine mührü basmıştır.” Freeman’ın görüşlerini referans olarak kullanan Sell bunları aktarmaktadır.¹¹²⁶ Sell’in aktarmadığı kısımda ise Freeman, Hristiyanlığa çok yakın olduğu halde Hristiyan olmayan üstelik sonunda en çok Hristiyan karşıtlığı yapan Hz. Muhammed’in eğer araştırılırsa bir Hristiyan misyoner çıkacağı iddiasında bulunmaktadır.¹¹²⁷

Sell, Hz. Muhammed’in Eski Ahit konusunda çok bilgili olmadığını bunun Kur’an’da yaptığı tarihsel açıklamaların içeriğinde yer alan ilginç anlatılardan anlaşıldığını Hz. Muhammed’in Yahudilik hakkında kulaktan duyma bilgilere sahip olduğunu söyleyerek Hz. Muhammed’in getirdiği yeni dinde Yahudi geleneğinin büyük bir öneme sahip olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹²⁸

Hz. Muhammed’i, Mekke’de öğüt ve nasihatler vererek ikna eden, Medine’de ise zorla kendisine biat ettiren bir şair, bir yasa koyucu, bir savaşçı olarak tanımlayan Sell, devamında Hz. Peygamber’in önceleri bir vaizken zamanla bu konumundan teokratik bir devletin yöneticisi konumuna yükseldiğini, elde ettiği bu ilahi yaptırımın gücüyle de çok farklı konularda emirler vermeye ve düzenlemeler yapmaya başladığını söyler.¹¹²⁹ Sell, Mekke’de kitap ehline saygı duyan ve dinde zorlama yoktur diyerek ılımlı mesajlar veren Hz. Muhammed’in, Medine’de ise farklı bir tutum içerisine girerek onlarla dostluğu yasaklayarak onlara karşı sert davranmaya başladığını, ondan geriye miras olarak evrensel bir savaş emri kaldığını dile getirir.¹¹³⁰

Sell’e göre Medine’ye göç eden Müslümanlar (muhacir) çok fakirdiler ve zor şartlar altında yaşıyorlardı. Onlara yeni gelir kaynakları bulunmalıydı. İşte bu zor şartlar altında Hz. Muhammed Müslümanları bu zor durumdan kurtarmak için yağma prensibini benimsedi. Bu Arap kültüründe olağan bir durumdu. Araplar buna yabancı değillerdi. Bu bilgileri veren Sell için en can alıcı nokta ise yağma yapan bir kabile şefi ile bir peygamberin aynı kişide birleşemeyeceğidir.¹¹³¹

Oryantalistler genel olarak Kur’an-ı Kerim’in Hz. Peygamber’in bizzat

¹¹²⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 188.

¹¹²⁷ Freeman, *History and Conquests of the Saracens*, 59.

¹¹²⁸ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 11.

¹¹²⁹ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 189.

¹¹³⁰ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 85-87.

¹¹³¹ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 28.

kendisinin ürünü olduğu kanaatindedirler. Bu başlıkta mümkün mertebe diğer oryantalistlerin görüşüne girmeden konu hakkında Sell'in görüşlerini aktarmaya çalışacağız.¹¹³²

Vahyin geldiği ilk yıllarda Kureyşliler Hz. Muhammed'in getirdiklerine inanmayarak “*Delirmiş bir şair için tanrılarımızı mı terk edelim?*” diyerek karşı çıkmışlardı. Bu karşı çıkışların olduğu ilk dönemle ilgili olarak Sell, Hz. Muhammed'in tebliğ etmekle görevli olduğu İslâm dininin kaynağı konusunda Yahudilik ve Hristiyanlığın etkisini ima etmektedir. Sell, Kur'an-ı Kerim'de Hz. Muhammed'in bu dönemde Yahudilerin tarihi hakkında bazı bilgileri edinmiş olduğunu gösteren birçok ifadenin varlığından bahsetmektedir. Fakat aynı şeyi İncil için söylemenin mümkün olmadığını söyleyen Sell, bu konuyu biraz daha detaylandırarak açıklamalarına devam eder. Sell gerçekten de bakıldığında Kur'an-ı Kerim'de anlatılan hikayelerin İncil'de verilen hikayelere benzemediğini, Hz. Muhammed'in bazı Yahudi dostlarından dinlediği hikayeleri toplayarak ve bu materyalleri geliştirerek Kur'an-ı Kerim'de kullandığının görülebileceğini iddia eder. Sell'in ifade etmeye çalıştığımız bu görüşlerinin kaynağının muhtemelen Nöldeke olduğu veya en azından Nöldeke ile aynı görüşte olduğu anlaşılmaktadır. Sell, *The Historical Development of The Qur'ân* adlı eserinde 57. Sayfa ve 1 numaralı dipnotta Theodor Nöldeke'ye dayanarak Kur'an-ı Kerim'in Eski Ahit'te bulunan ve olması gerekenden daha süslü bir anlatımla sunulan Hagada kıssalarına daha çok benzediğini dile getirmektedir.¹¹³³

Sell, insanın yaratılışı konusundaki ayetlerin muhtemelen Yahudilerden alındığını söylemekte ve Kur'an-ı Kerim'de Ahdi Atik'e ait tek metin “*Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebur'da da “Yere (yeryüzüne) muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır.” diye yazmıştık.*”¹¹³⁴ Sell'in Zebur'dan alındığını iddia ettiği bu ayet Zebur'da şu şekilde yer almaktadır.¹¹³⁵ “*The righteous shall inherit the land,*

¹¹³² “Abraham Geiger, Gustav Weil, Aloys Sprenger, David Samuel Margoliouth, Ignaz Goldziher, Rudi Paret ve Harmut Bobzin gibi birçok oryantalistin Hz. Muhammed'in mesajının kaynakları ve orijinalliği hakkında farklı yaklaşımlar için bkz.” Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 199-244.

¹¹³³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 57, 58.

¹¹³⁴ Enbiya 21/105.

¹¹³⁵ Zebur 37/24 “Sell bu kısmı Zebur 37/24'ten alıntılar”

(Doğrular vatanı miras alacaklar).”¹¹³⁶ Richard Bell Kur'an-ı Kerim incelendiğinde birçok rivayetin Hristiyan ve Yahudilikle ilişkilendirilebileceğini¹¹³⁷ ve incelendiğinde bu iki kutsal kitapta bir mananın olduğunun görüleceğine vurgulamaktadır.¹¹³⁸ O dönemde insanların kutsal kitaplara karşı ilgi duymalarının normal bir durum olduğunu, halen mevcut durumda bile Hristiyan düşüncelerinin birçoğunun İslâm düşüncesi içerisinde varlığını koruduğunu iddia etmektedir.¹¹³⁹

Yine Kur'an-ı Kerim’de anlatılan Hz. Yusuf kıssasının Yahudi efsanelerinde anlatıldığı şekliyle benzerlik göstermesi nedeniyle Yahudilikten alındığını iddia etmekte olan Sell, görüşlerini şu şekilde sürdürür: Kur'an’da anlatılan kıssanın vahiy ürünü olduğunun söylendiğini¹¹⁴⁰ ancak Mekkelilerin anlatılan bu kıssanın bilgilerinin Allah’tan geldiğine inanmayarak¹¹⁴¹ ona bu bilgilerin bir insan tarafından öğretildiğini iddia ettiklerini ileri sürer.¹¹⁴² Hz. Muhammed bu iddialara karşı iddia edilen kişinin dilinin yabancı olduğunu Kur'an’ın dilinin ise Arapça olduğunu söylese de onlar Hz. Muhammed gerekli malzemeyi ondan alıp üzerinde düzenlemeler yaparak kullandığını söylemişlerdir. Hz. Muhammed onların bu iddialarını defaatle çürütme yoluna gitmiştir. Kureyş’in bu iddialarının arkasında durarak geri adım atmadan ısrarcı olmasının peşinden¹¹⁴³ Kur'an bu durumu “*Yahudilerin Hikayeleri*”¹¹⁴⁴ olarak isimlendirmek zorunda kalmıştır.¹¹⁴⁵ Zaten Hz. Muhammed çevresindeki gelişmeleri yakından takip eden, hedefleri olan ve bu hedefe ulaşmak için üst düzey yetenekleri olan büyük bir adamdı. Sell, Hz. Muhammed’in yeri geldiğinde kendisine inananların motivasyonunu yükseltmek için Yahudi tarihinden örnekler vermekten kaçınmadığını dile getirmektedir.¹¹⁴⁶ Kur'an’ın “*Eskilerin masalları*” olarak zikrettiği ve genel bir

¹¹³⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 57.

¹¹³⁷ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 190-192.

¹¹³⁸ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 195, 196.

¹¹³⁹ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 190-192.

¹¹⁴⁰ Yusuf 12/102.

¹¹⁴¹ “İşte bu (kıssa), gayb haberlerindendir. Onu sana vahiy yolu ile bildiriyoruz. Yoksa onlar tuzak kurarak işlerine karar verdikleri zaman sen onların yanında değildin.” Yusuf 12/102.

¹¹⁴² “Andolsun ki biz onların, “Kur'an’ı ona bir insan öğretiyor” dediklerini biliyoruz. İma ettikleri kimsenin dili yabancıdır. Bu Kur'an ise gayet açık bir şekilde Arapça’dır.” Nahl 16/103.

¹¹⁴³ Furkan 25/4.

¹¹⁴⁴ “(Bu Kur'an, başkalarından) yazıp aldığı öncekilere ait efsanelerdir. Bunlar ona sabah akşam okunmaktadır” dediler.” Furkan 25/5.

¹¹⁴⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur’ân*, 59, 60.

¹¹⁴⁶ Sell, *The Life of Muhammad*, 105.

ifade olan kavramı¹¹⁴⁷ Sell, Yahudilere has kılarak ve buradan hareketle Hz. Muhammed'in insanlığa getirdiği ilahi mesajların orijinalliğini sorgulamak suretiyle özellikle onun üzerindeki Yahudi kültürünün etkisini ispatlamaya çalışmaktadır. Yahudiliğin İslâm üzerindeki etkisi sadece Sell'in iddiası olmayıp Abraham Geiger, Gustav Weil, Aloys Sprenger D. S. Margoliouth, Ignaz Goldziher ve Rudi Paret gibi birçok şarkiyatçının bu yönde fikir beyan ettiğini görmekteyiz.¹¹⁴⁸ Şarkiyatçı Richard Bell'e göre Yahudi etkisinin yanında Hristiyan unsurların etkisinin de olduğu muhakkaktır. Ancak bunların bir tasnife tabi tutarak hangisinin nereden geldiğini tespit etmenin ve bunların İslâm dinini ne kadar etkilediğini bilmenin zor olacağına dikkat çekmektedir. Bunu öğrenmek istiyorsak Yahudilik veya Hristiyanlık geleneklerinin Arapları gözlemleyerek hangisinin onların üzerindeki etkisinin fazla olduğunu belirlenebileceğini ifade etmektedir.¹¹⁴⁹

Edward Sell, Hz. Muhammed'in mesajının Araplar arasında yayılmasında, İslâm öncesi Medine'de Araplarla Yahudiler arasındaki bazı gelişmeleri ön plana çıkarmaktadır. Medine'de Hazrecliler Yahudilere kötü davrandıklarında Yahudiler onlara “*Bir peygamberin geleceği vakit çok yakındır. Onu takip edeceğiz ve onun yardımıyla sizi yok edeceğiz.*” diyorlardı. Medineliler Hz. Muhammed'in çağrısını duyduklarında onlardan daha önce davranarak Hz. Peygamber'in yıllarca Yahudilerin dile getirdiği o peygamber olduğunu düşünerek kendi taraflarına çekmek istediler. Bu sebeple Hz. Muhammed'e inanarak Müslüman oldular.¹¹⁵⁰ Bu bilgilerle birlikte Sell, daha önce de ifade ettiğimiz gibi sık sık Hz. Muhammed'in Medine'de bulunan Yahudi komşular vasıtasıyla Hz. Yusuf hakkında bazı bilgilere vakıf olduğunu ve geçmişe dair bilgilere sahip olduğunu göstermek için de bu gibi ayrıntılara yer verdiğini ifade etmektedir. Sell Hz. Yusuf'la ilgili rivayetlerin tamamına bakıldığında bunların Hz. Musa ile ilgili rivayetlerin taklidi olduğunu dile getirerek Hz. Muhammed'in Medine'de Yahudilerden alıntılar yaparak anlatmasını Yahudiliğin İslâm üzerindeki etkisi olarak açıklamaya çalışmaktadır.¹¹⁵¹

¹¹⁴⁷ Şerafettin Gölcük, “Esâtîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/359.

¹¹⁴⁸ Sarıçam vd., *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hz. Muhammed Tasavvuru*, 199-217.

¹¹⁴⁹ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 66-69.

¹¹⁵⁰ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 65, 66.

¹¹⁵¹ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 66.

Bunların yanı sıra farklı bir yaklaşımla Yahudi ve Hristiyanlığın İslâm üzerindeki etkisini açıklamaya çalışan Richard Bell, özellikle Hz. Peygamber'in hayatı göz önünde bulundurulduğunda İslâm'ın ilk yıllarında Yahudilik ve Hristiyan keşişleri ile benzer misyona sahip olduğunu, Kur'an-ı Kerim'de Hristiyan ve Yahudi geleneğinden gelen bazı mucizelerin benzer veya taklitlerinin yer almasının ise sürpriz olmayacağını ifade ederek bu etkileşimi açıklamaya çalışmaktadır.¹¹⁵²

Edward Sell, Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı tutumunu sıklıkla eleştirmektedir. Onun Hz. Peygamber'e dair eleştirileri dikkate alındığında en belirgin ve yoğunlukta eleştirilerini Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı olan uygulamalarına getirdiği görülmektedir. Sell, Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı zamanla pozitiften negatife doğru evrilen tavır değişikliği nedeniyle Hz. Peygamber'e eleştirisini şöyle dile getirmektedir. Medine'deki Yahudiler önceden vahye aşina olan ve Hz. Muhammed'e karşı büyük umutlar besleyen Medine'deki toplumun önemli bir kısmını oluşturmaktaydı. İlk başlarda Hz. Muhammed İslâm, Yahudilik ve Hristiyanlığın tahrife uğramamış hallerinin aslında aynı kaynaktan olduğunu savunuyordu. Hz. Muhammed Yahudilerin İslâm'ın Allah tarafından gönderilen ilahi bir din olduğuna inanacaklarına inanıyordu. Hatta bu nedenle ilk başlarda Hz. Muhammed birtakım imtiyazlar vermiş, onları müttefik kabul etmiş ve onlara dini özgürlük vermişti.¹¹⁵³ Bu konuda Sell'e benzer görüşlere sahip olan şarkiyatçı Richard Bell'in düşünceleri ise şöyledir: Hz. Muhammed Mekke'yi henüz terk etmeden önce Mekke'de var olan kutsal kitaplar hakkında bazı incelemeler yapmış fakat bu bilgilere ulaşmanın zorluğunu fark etmişti. Yahudilerin kendisini kutsal kitapları konusunda bilgilendirmemeleri Hz. Muhammed'in beklentilerini karşılamamaları, neticesinde onlara karşı suçlamalarının çıkış noktası olmuştu. Hz. Muhammed Medine'ye gelince de onlardan (Yahudiler) bir şeyler elde etme çabasına girmişti. Onların bazı ritüellerinin, Aşure orucu, ibadetler esnasında kible olarak Kudüs'e yönelme gibi uygulamaların amacı da bunun göstergesiydi.¹¹⁵⁴

Hz. Muhammed, Yahudileri kendi tarafına çekerek onların bağlılıklarını kazanma konusunda son derece endişeliydi. Onların sempatisini kazanmak ve onlara

¹¹⁵² Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 200.

¹¹⁵³ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 81.

¹¹⁵⁴ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 126, 127.

kendisini kabul ettirmek için, onlar Kudüs'e yönelerek ibadet ettiklerinden Hz. Muhammed de Kudüs'e doğru ibadet etmiştir. Yahudiler Yom Kippur Bayramı'nda kurban kesip onuncu günü oruç tutarlardı. Hz. Muhammed Müslümanlara da aynısını yapmalarını söyledi. Bu durum bazı Yahudilerin Müslüman olmasını kolaylaştırmıştır. Ancak Hz. Muhammed'in bu uygulamalarından sonra ne büyük bir Yahudi kitlesi Müslüman olmuş ne de Hz. Muhammed'i ve onun getirdiği mesajları kabul etmişti. Onlar sürekli olarak itirazlarını dile getiriyorlar ve Davut'un soyundan gelecek bir peygamber bekliyorlardı. Bu bilgileri verdikten sonra Edward Sell Yahudilerin düşmanlığının en az putperestlerinki kadar şiddetli olduğunu söyler. Yahudilerin itiraz ve eleştirilerini sadece savaş ve siyaset noktasında değil İslâm'a dair birçok konuda sert şekilde sürdürdüklerini ifade eder. Sell, Yahudileri kendi tarafına çekemeyen ve bu konuda ümidini kaybeden Hz. Muhammed'in onlara karşı tavrını değiştirerek onların kendi kutsal kitaplarını tahrif ettiklerini iddia ederek onları sahtekarlık ve inançsızlıkla suçladığı yorumunu yapmaktadır.¹¹⁵⁵ Ona göre Hz. Muhammed'in bizzat kendisinin kutsal kitapların güvenilirliği ve gerçekliği konusunda her hangi bir şüphesi yoktu, ama Yahudilere artık ihtiyacı kalmadığı için Hz. Muhammed'in onları kötülemek ve onların saygınlığını ortadan kaldırmak istediğini kaydetmektedir.¹¹⁵⁶

Edward Sell Hz. Muhammed ile Yahudiler arasındaki düşmanlığı doğal olan bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Çünkü Yahudiler sadece O'nun fikirlerini kabul etmemekle kalmamışlar aynı zamanda fiili olarak da ona karşı duruş sergilemişlerdi. Bu sebeptendir ki Yahudiler ile Hz. Muhammed arasındaki düşmanlığı kaçınılmaz olarak görür.¹¹⁵⁷

Sell, Hz. Muhammed'in Necrân Hristiyanlarının vaazlarından ve yıllar sonra büyüyen genç bir delikanlı olduğunda Suriye'ye yapılan bir ticaret seyahatinde muhtemelen Hristiyanlık hakkında doğru olmayan bazı bilgileri edinmiş olabileceğini savunmaktadır. Böylelikle Sell, Hz. Muhammed'in yaymaya çalıştığı dinin mesajlarının temeline bu sefer sırasında Hristiyanlık hakkında öğrendiği bilgilerin de katkısına dikkat çekmektedir.¹¹⁵⁸

¹¹⁵⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 81, 82.

¹¹⁵⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 92.

¹¹⁵⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 96.

¹¹⁵⁸ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 10.

Oryantalist Richard Bell ise konu hakkında farklı bir yaklaşım sergileyerek bazı açıklamalar yapmaktadır. Hicretin birinci ve ikinci yılında Hristiyanların büyük topluluklar halinde Müslüman olduklarını belirtip, bunun doğal bir sonucu olarak da onların önceden inandıkları Hristiyanlığın izlerini yeni dinlerine taşıdıklarına inanmaktadır. Onlar yeni bir dine geçmiş olabilirlerdi ancak ruhlarını değiştirmiş olamazlardı. Dolayısıyla eski dinleri olan Hristiyan ile İslâm'ı harmonize etmişlerdi. Richard Bell, Hristiyanlığın İslâm üzerindeki etkisini bu şekilde açıklamaktadır.¹¹⁵⁹

2.16.4. Yahudilerle Olan İlişkiler

Çalışmamızda Hz. Peygamber'in hayatını kronolojik olarak ele alırken yeri geldiğinde Sell'in Yahudilerin dahil olduğu olaylara bakış açısını vermeye olayları bu minvalde değerlendirmeye çalıştık. Sell'in eserleri incelendiğinde onun değerlendirmelerinin, çoğu zaman eleştirilerinin yoğunlukla Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı tutumuna ilişkin olması sebebiyle temelde Yahudilik ve İslâm veya Yahudiler ve Müslümanlar arasındaki ilişkilere kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Hz. Muhammed'in Mekke'de Yahudilere karşı daha ılımlı bir tavır sergilerken Medine'ye gelir gelmez onlara karşı politikasının değiştiğini söyleyen Sell, Kur'an'a bakıldığında değişen sosyopolitik duruma göre onun nasıl uyum sağladığının görülebileceğini dile getirir. Benî Kaynuka'nın Medine'den çıkarılarak mallarına el konulduğunu, yine bir Yahudi kabilesi olan ve öncelleri Hz. Muhammed ile aralarında herhangi bir sorun olamayan Benî Nadîrlilerin muhalif olmalarından sonra hahamlarının öldürülmesi, geri kalanların sürgün edilerek mallarının Müslümanlar arasında paylaştırılmasını anlatır. Medine'de bulunan bir diğer Yahudi kabilesi olan Benî Kurayzâ'ya ise onları siyasi bir tehlike olarak gören Hz. Muhammed'in her ne kadar hayatlarının bağışlanması kaydıyla göç etmeyi istemişlerse de buna bile izin verilmeden yaklaşık sekiz yüz adamın Medine'de insanların önünde katledildiğini kadınlarının Müslümanlar tarafından paylaşıldığını, bir kısmının ise köle olarak satıldığını dile getirerek, Hz. Muhammed'in Yahudilere karşı haksızlık ve zulüm yaptığını onlara karşı acımasızca davrandığını kaydeder.

Edward Sell'e göre Medine'de bulunan bir diğer Yahudi kabilesi olan Benî

¹¹⁵⁹ Bell, *The Origin of Islam Its Christian Environment*, 90.

Kurayzâ, Hz. Muhammed tarafından siyasi bir tehdit olarak görülmüştür. Bu bağlamda, kabile üyeleri hayatlarının bağışlanması karşılığında göç etmeyi teklif etmişlerse de bu talep kabul edilmemiştir. Sonuç olarak, yaklaşık sekiz yüz Benî Kurayzâ üyesi, Medinelilerin önünde katledilmiştir. Kadınları Müslümanlar arasında paylaştırılmış, bazıları ise köle olarak satılmıştır. Sell, yaşanan bu gelişme çerçevesinde, Hz. Muhammed'in Yahudilere yönelik uygulamalarının, onlara haksızlık ve zulüm içerdiğini, ayrıca acımasız bir şekilde davrandığını belirtir. Yahudilerin ona muhalif olmasaydı bu sonuçla karşılaşmayacaklarını söyleyen Sell, Hz. Muhammed'in özellikle Benî Kurayzâ'yı kendisine karşı muhalefet edenlere örnek olması için cezalandırdığını düşünmektedir.¹¹⁶⁰

Sell tarihsel süreç içerisinde bu olayın Yahudilerin karşılaştığı ilk şiddet muamelesi olmadığını, daha önce İmparator Heraklius tarafından m. 630 yılında Yahudilere yapılan zulümden daha kötü olmadığını, fakat onların yaptıkları ile Hz. Muhammed'in yaptığının farklı olduğunu söyler. Çünkü hiç kimse Roma İmparatoru'nun yaptıklarını haklı çıkarmadığı gibi onun yaptıkları diğer Hristiyanlar tarafından takip edilmesi için de bir emsal teşkil etmemektedir. Fakat Hz. Muhammed'in yaptıkları Allah tarafından gönderilen bir peygamberin uygulamaları olması nedeniyle Müslümanlar için uyulması gereken bir kural veya sünnet olarak değerlendirilmektedir. Bu sebeptendir ki Hz. Muhammed'in uygulamalarını diğer insanların uygulamaları ile karşılaştırmak yanlış olacaktır. Diğer taraftan İslâm inancına göre Hz. Muhammed günahsız ve mükemmel bir insandır.¹¹⁶¹ Bu yaklaşımla Sell, Hz. Peygamber'in uygulamalarının kendisinden sonraki nesiller için bir teşvik ve kural olması nedeniyle Yahudiler için daha yıkıcı ve onlara daha zarar verici olarak görmektedir.

2.16.5. Cennet

Edward Sell özellikle *The Historical Development of The Qur'ân* adlı eserinde cennet ve cehennem tasvirleri içeren ayetler konusuna eleştiriler getirmektedir. Kısaca

¹¹⁶⁰ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 25, 26.

¹¹⁶¹ Sell, *Islam: its Rise and Progress*, 27.

onun bu eleştirilerine yer vermek istiyoruz. Sell özellikle Nebe,¹¹⁶² Vâkıa¹¹⁶³ ve Tûr sûrelerinde¹¹⁶⁴ cennetin cazibesini artırmak için erkeklere eşlik edecek refakatçılardan bahsederken kadınlara refakat edecek erkek refakatçıların özelliklerinden bahsedilmeyişini eleştirir. Mutasavvıflar ve filozoflar buna bir çıkış yolu bulabilmek için bunların mecaz olduğunu söyleseler de onu dinleyenlerin bu şekilde kabul ettiklerini düşünmek zordur diyen Sell, Edward Gibbon'un da bu konuya alaycı bir tavırla yaklaştığını ifade etmektedir.¹¹⁶⁵ Sell'e göre bu durumun bir diğer yönü ise bu kısmın insanlar tarafından sonradan eklendiğidir ki böyle kabul edildiği takdirde Kur'an-ı Kerim'in Allah'tan gelen vahiy olduğu ve onun tamamının vahiyle geldiği iddiası ile çelişmektedir.¹¹⁶⁶

Cennet ile ilgili bu yorumları yapan Sell cehennem konusunda Mekke döneminde tasvirler yapıldığını, konuya dair ayetleri sıralayarak kendine göre değerlendirmiştir. Fakat onun verdiği bilgilerin kaynaklarda verilen bilgilerden farklı olmaması sebebiyle çalışmamızın hacmini artıracığı ve gereksiz tekrarlardan sebep olacağı için bu kadarı ile yetinmek istiyoruz.¹¹⁶⁷

Edward Sell, Hz. Muhammed'i yalnızca dini bir lider olarak değil, aynı zamanda toplumsal koşullara göre şekil alan bir sosyal reformist olarak tanımlar. Sell'e göre, Hz. Muhammed, Arapları bir araya getirme amacını taşıyan milliyetçi bir vizyona sahipti ve bu hedefi doğrultusunda kararlı bir liderlik sergileyerek Mekke'deki dini reformları güçlendirdi. Medine'ye hicret sonrası, Hz. Muhammed'in liderlik anlayışı hem dini hem de siyasi boyut kazanarak, askeri stratejilerle pekişmiştir. Sell, Hz. Muhammed'in sert tavırlarını, İslam'ın korunması ve yayılması adına stratejik bir zorunluluk olarak değerlendirir.¹¹⁶⁸

Edward Sell, İslâm'ı teokratik bir sistem olarak değerlendirmekte, Kur'an'ı,

¹¹⁶² “Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlara bir kurtuluş, bahçeler, üzüm, kendileriyle bir yaşta, göğüsleri çıkmış genç kızlar ve dolu dolu kadehler vardır.” Nebe 78/31-34.

¹¹⁶³ “Onlar için saklı inciler gibi, iri gözlü huriler de vardır. (Bütün bunlar) işledikleri amellere karşılık bir mükâfat olarak (verilir.)” Vâkıa 56/22-24. “Biz onları (hurileri) yepyeni bir yaratılışta yarattık. Onları ahiret mutluluğuna erenler için, hep bir yaşta eşlerini çok seven gösterişli bakireler yaptık.” Vâkıa 56/35-38.

¹¹⁶⁴ Tûr 52/ 20.

¹¹⁶⁵ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 23-25.

¹¹⁶⁶ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 25.

¹¹⁶⁷ Sell, *The Historical Development of the Qur'ân*, 27-28.

¹¹⁶⁸ Boyraz, *Edward Sell'in The Life of Muhammad'' Eserinin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi*, 51-56.

evrensel bir dinin kutsal metni yerine siyasi ve sosyal kuralları içeren bir belge olarak görüp eleştirmektedir. Sell, Kur'an'ın yapısının karmaşık ve anlaşılmasının güç olduğunu, ayrıca Yahudi ve Hristiyan geleneklerinden etkilendiğini savunur. Hz. Muhammed'in liderliğini ise, vaizlikten teokratik bir hükümdarlığa evrilen bir süreç olarak tanımlar. Ayrıca, İslam'ın çok eşlilik ve Yahudilere yönelik muamele gibi uygulamalarını da eleştirir.

SONUÇ

Bu çalışmada, İslam ve Hristiyanlık üzerine derinlemesine araştırmalar gerçekleştiren ve birçok eser kaleme alan İngiliz müsteşrik Edward Sell'in (1839-1932) 'The Life of Muhammad' adlı eseri başta olmak üzere Hz. Muhammed'in hayatına dair verdiği bilgiler ele alınmaya çalışılmıştır.

İnsanın doğası gereği fikir ve düşünceleri birçok unsur ve etkinin bir araya gelmesiyle meydana gelmektedir. Kişisel, kültürel, sosyal, dini vb. birçok faktör bireyin konulara ve olaylara karşı yaklaşımını etkilemektedir. Bu etkiler, tarihçilerin inanç ve değerleri doğrultusunda olayları değerlendirmelerine yol açmakta ve dolayısıyla tarih araştırmalarında özneliği beraberinde getirmektedir. Bu bağlamda, yine tarihçinin kullandığı metodoloji, perspektif ve yorumlama biçimi ulaşılan sonuçları doğrudan etkileyen önemli unsurlardır.

Oryantalistler farklı bakış açıları ve metodolojiler kullanarak Hz. Muhammed'in hayatı ve şahsiyeti ile alakalı uzun yıllardır eserler vermiş ve günümüze kadar büyük bir literatür oluşturmuşlardır. Tarihi ve teolojik olarak Batı ve Müslümanlar arasında önemli bir yere sahip olan bu eserler araştırmacıların, Müslüman ve gayri müslim okuyucuların Hz. Muhammed ile ilgili düşüncelerini etkilemiştir. Bazı oryantalistlerin mutedil yaklaşımlarına rağmen, oryantalistler çoğu zaman eleştirel, nesnellikten uzak ve ön yargılı olarak verdikleri eserlerde Hz. Peygamber'e yönelik olumsuz yaklaşımları, çeşitli projeksiyonları ve zihni bir arka planı görmek mümkündür. Ancak Hz. Muhammed hakkında oryantalistler tarafından yapılan çalışmalarda bir fikir birliği yoktur. Onlar süreç içerisinde farklı yaklaşım ve bakış açılarıyla birçok Hz. Peygamber portresi ortaya koymuşlardır. Bunu yaparken oryantalistler birbirleriyle iletişim ve etkileşim içerisinde bulunmuşlar ve seleflerine atıfta bulunarak eserlerini yazmışlardır. Edward Sell için bunlar başta Sir William Muir, D. S. Margoliouth, Koelle, Rodwell ve Nöldeke gibi müsteşrikleridir.

Batı'nın özellikle Haçlı savaşları sırasında Doğu'nun gelişmişliğini fark etmesiyle birlikte, Batı toplumları doğuya merak ve hayranlıkla filolojik çalışmalara başlamışlardır. Akabinde bunu Batı'da arabistik çalışmalar takip etmiştir. On altı ve

on yedinci yüzyıla gelindiğinde, Batılılar sanayi devrimi ile birlikte açığa çıkan ham madde ihtiyacını karşılamak için yeni arayışlara girmişlerdir. Batılıların ham madde ihtiyacını karşılamak için faaliyette bulundukları bölgelerden bir tanesi de Hint alt kıtasıdır. Batı önce bu bölgelerin kültürünü ve dinini öğrenmeye başladı. Böylece sömürgecilikle şarkiyatçılık eş zamanlı olarak başlamış oldu. Hint alt kıtasında kurulan şirketler aracılığıyla bölgeye misyonerler gönderilmiş, Sir William Muir ve Edward Sell gibi misyoner şarkiyatçılar bu bölgede uzun yıllar faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bir bakıma sömürgecilikle misyonerlik iç içe geçmiş ve birbirlerine alan açmışlardır. Muir'den sonra bölgede görev yapan Sell, onu eserlerinde saygı ile anarak onun yaptığı çalışmaların güvenilir çalışmalar olduğunu ifade etmekte, bu bağlamda da eserlerinde sıklıkla ona atıfta bulunmaktadır. Bu anlamda Sir William Muir ile Sell arasında bir halef selef münasebetinden bahsedilebilir.

Hindistan'da misyonerlik faaliyetleri ile birlikte uzun yıllar görev yapmış olan Edward Sell'in İslâm ve Müslümanlarla ilgili kaleme aldığı birçok eser daha sonraki şarkiyatçılara kaynaklık etmiş, onlara ilham kaynağı olmuştur. Kurucu oryantalistlerden olmayan Edward Sell, genel manada farklı bir yaklaşım ve bakış açısı getirememiş, bir paradigma ortaya koyamamış daha çok Hindistan'da kendisinden önceki oryantalistlerin faaliyetlerini sürdürmüştür. Oryantalistler aralarındaki etkileşimler sayesinde birbirlerinin fikirlerinden beslenmiş ve geçmişten günümüze ortaya çıkan oryantalistik çalışmalara katkıda bulunarak, günümüze kadar ulaşan büyük bir akademik miras oluşturmuşlardır. Bu bağlamda Edward Sell'in eserlerinde ortaya koyduğu fikir ve düşünceler oryantalistlerden Sir William Muir ve Margoliouth başta olmak üzere diğer müsteşriklerin görüşlerinin harmanlanmış hali olarak görülebilir.

Şarkiyatçıların yaptıkları çalışmalar İslâm'ın ilk yıllarından bugüne kadar bir miras şeklinde kendilerinden sonraki nesillere aktarılmıştır. Önceleri daha komplike olan bu çalışmalar süreç içerisinde arşivlerinde olan eserlerden de faydalanarak daha da arıtılmış ve kategorize edilerek yeni eserler vermeye başlamışlardır.

Edward Sell, İslâm ve Hz. Muhammed'e ait fikir ve düşüncelerine eserlerinde yer verirken ilk dönem siyer ve megâzî kaynaklarından İbn İshak, İbn Hişâm, Vâkıdî, İbn Sa'd ve Taberî gibi muteber kaynaklara bizzat baş vurmak yerine o, alıntılarını Muir'den nakletmektedir. Sell'in izlediği bu metot, ister Muir'e olan güveninden olsun

isterse filolojik noksanlıktan olsun, klasik siyer kaynaklarına ulaşmadaki eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Edward Sell, Hz. Muhammed'in ilahi mesajlarının beşerî kaynaklı olduğunu savunmakta onun Yahudi ve Hristiyan kutsal metinlerinden, hanîflerden ve Arap geleneğinden etkilendiğini iddia etmektedir. Ona göre Hz. Muhammed doğduğu ortamdaki var olan birikimden faydalanarak, özellikle Yahudi ve Hristiyan geleneğinden devşirilen bilgilerle kendi yaşam bölgesi olan Arap yarımadasında lokal çözümler getiren, ulusal bir uyanışa neden olan bir liderdir. Onun bu yaklaşımı klasik oryantalizmin Hz. Muhammed yaklaşımı ile uyumludur. Ona göre İslâm, doktrinleri ve pratiğinin çoğunu kendinden önce var olan inançlardan, en çokta Yahudilikten almıştır. Hz. Peygamber'in geniş bir perspektiften bakmadığını, Yahudi ve Hristiyanlıktan yeteri kadar faydalanamadığını iddia etmektedir.

Hz. Muhammed'e en yoğun itiraz ve eleştirilerini Hz. Peygamber'in Yahudilere karşı uygulamalarına yapan Sell, Benî Kurayza muhasarası sonrasında Yahudilere yapılan muamele ile ilgili olarak Hz. Peygamber'i "acımasız" ve onlara yaptığı uygulamayı da "vahşice" bulmaktadır. Yine Esmâ bint Mervân, Ebû Afek ve Ka'b b. Eşref ve Abdullah b. Üneys gibi İslâm'a karşı düşmanlığı herkes tarafından malum olan kişilerin öldürülmesi konusunda Hz. Peygamber'i sorumlu tutmaktadır. Süfyân b. Halid'in öldürülmesiyle ilgili olarak, onun kallesçe bir pusuya düşürüldüğünü ve bu olayın sorumlusunun Hz. Peygamber olduğunu iddia ederek onu suçlamaktadır.

Genellikle rivayet farklılıkları şarkiyatçıların dikkatini celbetmiştir. Bu farklılıkları kullanarak kendi perspektiflerinden bakabilecekleri konuları değerlendirmeyi amaçlamışlardır. Böylece meselelere ideolojik bir yaklaşım sergilemeye çalışmışlardır. Sell, bunu yaparken bu kişilerin İslâm'a ve Müslümanlara karşı hasmane tavır ve girişimlerini görmezden gelmektedir. Kendisi de rivayet farklılıklarında Hz. Peygamber'in aleyhinde olan rivayetleri tercih ederek onun hakkında tespit ve değerlendirmeler yapmıştır. Bu durum ise akademik ve ilmi tarafsızlıkla çelişmektedir.

Sell'in fikir, düşünce ve iddialarında uzun yıllar yaşadığı Hindistan'da Müslümanların etkisinin onun üzerinde hangi boyutta olduğunu tahmin etmek oldukça zordur. O eserlerinde Müslümanların görüşlerine yer verirken Hintli Müslüman

yazarlardan Moulavi Cheragh Ali (1844-1895 ve Syed Ameer Ali (Seyyid Emîr Ali) (1849-1928) gibi Müslüman yazarların eserlerine atıfta bulunmuştur. Genellikle eserlerinde Urduca ve İngilizce çevirisi olan eserleri kullanmıştır. Timurlular döneminin ünlü tarihçisi ve Müslümanlar tarafından da kabul görmüş olan Hamîdüddîn Muhammed Mîrhând b. Burhâniddîn Hâvendşâh b. Kemâlidîn Mahmûd Herevî'nin (ö. 903/1498) (maruf Mîrhând) “*Ravzatü 'ş-şafâ*” adlı eseri Sell'in eserlerinde en çok atıfta bulunduğu eserler arasındadır. Sell, fikir ve düşüncelerini ortaya koyarken Hindistan'da misyonerlik faaliyetleri sırasında Müslümanlar arasında uzun yıllar yaşamasından dolayı Müslümanların tepkilerini de göz önünde bulundurması muhtemeldir. Bununla bağlantılı olarak ifade edebileceğimiz diğer bir husus da Edward Sell Hz. Peygamber ile görüşlerini açık, net ve doğrudan ifade etmek yerine bu düşüncelerini genellikle başka oryantalistlerin düşünceleri yoluyla dolaylı bir anlatımı tercih etmesidir. Mesela Hz. Peygamber'e ilk vahyin gelişi ile birlikte onun üzerindeki etkileri açıklarken kendi görüşlerini Sir William Muir, Sigismund Wilhelm Koelle, Duncan Black MacDonald, Rabbi Gigers'in görüşlerine yer vererek açıklamaya çalışmaktadır. Hindistan'da uzun yıllar yaşayan, orada ölen ve bu dönemde birçok eser veren Sell, bölgedeki Müslüman nüfuzun tepkileri ihtimaline karşı ihtiyatlı olmak için bu yolu izlemiş olabilir.

Oryantalistlerin birçoğu Kur'an-ı Kerim'in mevcudiyetini tartışmaya açmazlar, onun varlığından şüphe duymamakla birlikte onun Hz. Muhammed'in kendi düşüncelerinden ibaret olduğunu savunmaktadırlar. Edward Sell'in de aynı fikirde olduğunu söylemek mümkündür. Sell, Hz. Muhammed'i Allah tarafından gönderilmiş bir peygamber olarak kabul etmemiştir. Bundan dolayıdır ki o Kur'an-ı Kerim'in vahiy unsurundan daha çok beşerî bir ürün olarak kabul etmiştir. Ancak Hz. Peygamber'in hayatını yazarken ve diğer İslâm ile ilgili eserlerinde ayetleri kullanmış, çoğu zaman kendi düşüncesini kanıtlamak için Kur'an-ı Kerim ayetlerini kullanmaktan geri kalmamıştır. Sell, Kur'an-ı Kerim'i kendi dönemi için tarihsel bir kaynak olarak kullanmakta ancak içeriği hakkında ise onun sözlerinin Hz. Peygamber ait olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla onun için Kur'an-ı Kerim bir siyer kaynağıdır. Bundan dolayıdır ki Hz. Peygamber'in hayatını yazarken onun en çok başvurduğu kaynak Kur'an-ı Kerim ayetleridir.

Sell'e göre Kur'an-ı Kerim ve vahiy, konjonktüre göre Hz. Muhammed'in

kendini haklı çıkarmak ve uygulamalarının desteklemek için Hz. Muhammed tarafından üretilmiş sözlerdir. Bununla birlikte Hz. Peygamber ‘in hayatına dair yaşanan gelişmeleri açıklarken fiziksel sebepleri ön plana alarak ve determinist bir perspektiften değerlendirmeye çalışan Edward Sell, olayların dini ve manevi boyutuna çok fazla değinmemiştir.

Edward Sell, Muir yoluyla ilk dönem İslam tarihi kaynaklarından İbn İshak, İbn Hişâm, Vâkıdî ve İbn Sa'd gibi müelliflerin eserlerinden faydalansa da çoğu zaman olaylarla ilgili farklı rivayetler söz konusu olduğunda kendi fikir ve yaklaşımlarına temel oluşturacak veya onu destekleyecek rivayetleri seçmiştir. Kaynaklarımızda var olan malzemeyi kullanarak Hz. Peygamber’in lehine olabilecek durumlara kısaca değinerek veya göz ardı ederek ya da bunların uydurma olduklarını iddia ederek kaynak kullanımında taraflı bir yol izlemiştir. Hz. Peygamber hakkında olumlu bir durum söz konusu olunca ise bunun kaynağı hakkında uydurma ve şüpheli bir rivayet değerlendirmesi yaparken Hz. Peygamber’in doğduğu ortamın sosyal ve ahlaki durumunu ise “Çocuk ölümleri yaygındı, çok eşlilik vardı, ahlaki seviye düştü.” diyerek kısaca geçiştirmiş ve Hz. Peygamber hakkında olumsuz bir duruma kaynaklık edebilecek bir rivayet söz konusu olduğunda sahih olup olmadığını bakmadan onu almayı ve geliştirmeyi tercih etmiştir. Genel olarak onun takip ettiği bu yol tarafsızlık ilkesiyle çelişmektedir.

Edward Sell, Hz. Peygamber’in hayatını ele alırken konulara dengeli bir şekilde yer vermemiştir. Her ne kadar “*The Life of Muhammad*” adlı eserinin girişinde Hz. Muhammed’in hayatına dair hiçbir önemli konu gözden kaçırılmamıştır diyerek iddialı bir cümle ile giriş yapsa da eserinde bazı konulara hiç değinmemiş, bazılarını da kısaca yer vermiştir. Fakat Yahudi ve Hristiyanlara ait meseleler söz konusu olunca detaylandırmaktan kaçınmamış hatta doğrudan fikrini beyan etmiştir. Halbuki kaynaklarımızda ayrıntılarıyla var olan bazı konuları kısaca değinerek geçiştirmiştir. Diğer taraftan oryantalistlerin yoğunlaştığı spesifik ve ihtilaflı konulara Sell’in de eserlerinde daha çok yer verdiği görülmüştür. Bu farklılığın oluşmasında metodolojik yaklaşım ile birlikte inanç farklılıklarının etkisi muhtemeldir.

Hz. Muhammed hakkında münhasır olarak yazdığı “*The Life of Muhammmad*” adlı eserde Sell Hz. Muhammed’in hayatını bütün yönleri ile ele aldığını iddia eder. Fakat bu eser daha çok muhtasar ve yüzeysel bir eser olarak değerlendirilebilir.

Hakkında bu kadar çok rivayet olan, eserler verilen bir şahsiyet için bu kadar kapsamı dar bir eserin onun hakkında değerlendirmeler yapmak için yeterli olmayacağı ifade edilebilir.

Edward Sell ne zaman Yahudiler söz konusu olsa onların üstünlüklerini ön plan çıkartmakta, onlara yapılan muameleyi ise haksızlık olarak görmekte, Hz. Muhammed ve Müslümanları suçlamaktadır. Genel olarak olaylarla ilgili yorum yaparken var olan bilgileri kendi düşüncesini desteklemek için kullanmıştır. Yaklaşımlarında ve yorumlarında duygularına hâkim olamadığını görmek mümkündür. Özellikle Yahudiler şunları yapsalardı sonuç böyle olmayacaktı diyerek diğer konulardaki çekimserliğini burada terk ederek, duygularına hâkim olamamış objektiflikten uzaklaşarak temennilerde bulunmakta Hz. Muhammed'in muhaliflerinin yanında yer alarak tarafsız kalamamaktadır.

Hz. Peygamber'in Yahudilerle olan ilişkisinde Hz. Peygamber'i haksızlık ve tutarsızlıkla suçlayan Edward Sell, Müslümanların Medine'ye hicretten sonra Hz. Muhammed'in onlara yaptığı muameleyi tutarsızlık olarak görmektedir. Hz. Muhammed'in onlardan peygamberliğini kabul etme beklentisi içinde olduğu fakat bu gerçekleşmediği için kıblenin tahvili konusu başta olmak üzere Hz. Muhammed'in onlara karşı tavrının değiştiğini ve onlara saldırı başlattığını iddia eden Sell, bu değişikliği menfaat bir diğer ifade ile pragmatist bir ilişkisi üzerinden değerlendirmektedir. Hz. Peygamber'in savaşlarda Yahudileri kullandığını iddia ederek Hz. Peygamber'i onlara karşı oportünist davranmakla suçlamaktadır.

Sell seriyye ve gazvelerin sebepleri konusunda öncelikle Mekke'den göç eden Müslümanların Medine'deki yaşam koşullarına dikkat çekerek, onların zor ve sıkıntılı durumları ile alakalı olarak Hz. Peygamber'in askeri seferlerinin ilk sebebi olarak ganimet elde etme amaçlı olduğunu iddia etmektedir. Müslümanların yaptıkları seferleri bir yağmacılık faaliyeti olarak gören Sell, bunun Araplar arasında hırsızlıktan daha onurlu bir davranış olduğunu vurgulamakta onların kendi aralarında birbirlerinin mallarına saldırmalarının yadırganacak bir durum olmadığını dolayısıyla *“Müslümanların ganimete ihtiyacı vardı. Hz. Muhammed de sıradan bir Arap liderin yapması gerekeni yaptı.”* diyerek askeri seferlerin sebeplerini Müslümanların ihtiyacına binaen ekonomik olarak açıklamaktadır. Edward Sell'in seriyye ve gazveler ile ilgili yaklaşımına bakıldığında onun ortaya koyduğu fikir ve düşüncelerin ilk defa

dile getirilen orijinal fikirler olmadığı görülmektedir. Onun verdiği bilgiler yeni bir perspektif ve yorum getirmekten uzak, daha çok kendinden önceki şarkiyatçılardan kalan mirası kullanarak önceki oryantalistlerin fikir ve yaklaşımlarının tekrarından ibaret olduğu görülmektedir.

Müslümanların hicret sonrası Medine’de Mekkeliler tarafından saldırı ve tacizlerden bahsetmeyen Sell, genel olarak Müslümanları saldırgan bir taraf olarak görme, Kureyşlilerin ise daha çok barışçıl taraf olarak görme eğilimindedir.

Hiz. Muhammed’in kariyerindeki başarısını peygamberlik öncesi yaşadığı bazı tecrübelerle ilişkilendiren Sell, Hiz. Muhammed’in bölgenin refah ve huzurunun ticaret kervanlarının güvenli bir şekilde geri dönebilmelerine bağlı olduğunu çok önceleri öğrendiğine dikkat çekmektedir. Ona göre Hiz. Muhammed’in gençlik yıllarında ticaret için çıktığı yolculuklar esnasında karşılaştığı Araplar, Yahudi ve Hristiyanlardan edindiği bilgi ve tecrübeler onun insanlar hakkında karar verme gibi yeteneklerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Sell, bu dönemde çevresinde cereyan eden olayları iyi bir şekilde gözlemleyen Hiz. Muhammed’in ileriki yıllarda bu bilgileri etkili bir şekilde kullandığını savunmaktadır.

Edward Sell, mucize olarak bahsedilen olayları genel olarak abartılı bulmuş ve bu konuyu fazla irdilemeden, yüzeysel bir şekilde değinerek geçiştirmiştir. Allah Resûlü’nün çocukluğunda meydana geldiği kaydedilen harikulade olayları Sell, tarihsel gerçeklikleri olmayan efsaneler olarak nitelemektedir.

Edward Sell, Hiz. Peygamber başarısında onun şahsi çaba ve gayretlerini ötesinde ortamında katkısının göz ardı edilemeyeceğini savunmaktadır. Altıncı yüzyılın başında Arap toplumu genel olarak dinsiz ve parçalanmaya yakındı. Bir değişim için gerekli ortam oluşmuştu. Arapları dini temelde birleştirecek vatansever bir dini reformcuya ihtiyaç olmasından dolayı bu durumun Hiz. Muhammed’in başarısında önemli bir payının olduğuna dikkat çeker

Hiz. Muhammed günlük hayatında Müslümanlara karşı alçak gönüllü, samimi, zeki, çalışkan, hedeflerine ulaşma konusunda kararlı ve azimli, dini bir reformist ve sıradan bir Arap şeyhinden daha fazlasıydı. Onun kendisine ait bir krallık kurduğunu söyleyen Sell’e göre Hiz. Muhammed Arapları putperestlikten kurtaran, haksızlıklara karşı mücadele eden, küçük çocukların ölümüne engel olan kölelerin hayatlarını iyileştiren bir kişiydi. Fakat ona göre Hiz. Muhammed çoğu konuda tutarsız bir

şahsiyeti. Şartlar değiştikçe Hz. Muhammed'in farklı uygulamalar yaparak kendisiyle çeliştiğini söylemekte ve onun Yahudilere karşı tutumu ve evliklerini bu bağlamda değerlendirerek tutarsızlıkla suçlamaktadır.

Hz. Peygamber'in evlilikleri üzerinden onun kadınlara karşı zaafı olan biri olarak gösteren Sell, Hz. Peygamber'e atfettiği bütün bu olumsuz iddialarıyla nihai olarak olumsuz bir insan ve peygamber imajı ortaya koyma çabası içerisinde olduğunu görmek mümkündür.

Hz. Peygamber'in hayatını anlamak için tarihi olayların Kur'an-ı Kerim'de bağlantılı olduğu bölümlerle karşılaştırılması gerektiğini söyleyen Sell, bu kadar yetenekli biri Kur'an-ı Kerim'i nasıl bu kadar anlamsız yapar diyerek eleştirisini de dile getirmektedir. Ona göre Kur'an-ı Kerim'i anlamak için baştan sona okumak yeterli değildir. Çünkü Kur'an-ı Kerim karmaşık ve kronolojik olmayan bir iç düzene sahiptir.

Sell, ilahi otorite olarak adlandırdığı vahiy ve onun tedriciliği hususunda vahyin yerel koşullara hayranlık uyandıracak derecede uyumlu ve Hz. Peygamber'in eylemlerini desteklediğini, bir politika değişikliğinde ise Hz. Muhammed'in vahiyle kendisini haklı çıkardığı ve bu şekilde tutarsızlıkla suçlanmaktan kendini kurtardığını iddia etmektedir. Hz. Muhammed'in sitemini kurarken izlediği tedricilik yönteminin dinin gelişmesine sağladığı katkıya da dikkat çekmektedir.

Hz. Muhammed'in İslâm dinini tebliğ esnasında Müslümanların çektikleri sıkıntı ve zor şartları yaşamadığını söyleyen Sell, onun basit bir deve çobanı olmadığını ve son derece aristokrat bir aileden geldiğini vurgulamaktadır. Hz. Muhammed'in son derece güçlü bir muhalefete karşı yardım almadan başarıya ulaştığı fikrini temelsiz bulmakta, onun ailesinin din ve ticaretin başkentinde siyasi ve sosyal etkiye sahip akrabalara sahip olması sebebiyle İslâm'ın Hz. Muhammed'in toplumsal konumuna çok şey borçlu olduğunu düşünmektedir.

İslâm'ı aydınlanma ve ilerlemenin önündeki engel olarak gören ve İslâm'ın Araplar için gönderilen bir din olduğunu ifade eden Sell, Hz. Muhammed'in bazı konularda iyileştirme yapsa da kadınların konumu konusunda getirdiği uygulamaların tartışmaya açık olduğunu savunur.

Hz. Peygamber'in hayatında iki farklı kişiliğin olduğuna dikkate çeken Sell, Mekke'de öğüt veren, ikna eden, mütevazı bir vaiz ve uyarıcıyken Medine'de kanun koyucu, savaşı, teokratik bir devletin hükümdarı olmuştur, vurgusu yapmaktadır.

Sell, ilahi yaptırım olarak gördüğü vahiyle birlikte Hz. Muhammed'in güçlendiğini ifade etmektedir. Hz. Muhammed'in Mekke'de dinde zorlama yoktur mesajı verirken Medine'de önceleri Yahudi ve Hristiyanlığı kurtuluşa ulaşılabilecek sistemler olarak görmüştür. Ancak zamanla şartların değişmesi ile birlikte onlarla dostluğu yasaklamış ve İslâm'ın dışında kurtuluşun imkansızlığı vurgulayarak ılımlı bir vaizin yerini artık diktatör bir liderin aldığını iddia eder. Fakat bu düşüncelerinin yanı sıra Sell, hangi görüş ve konuma sahip olursak olalım, onun kullandığı yöntem ne olursa olsun o dünyanın yetiştirdiği en büyük şahsiyetlerden biri olarak görülmesi gerektiğini vurgular. Hz. Muhammed'in düşünce, fikir ve eylemlerinin insanların çok büyük bir bölümünü etkilediğini ve hala etkilemeye devam ettiğini dile getirerek Hz. Muhammed hakkındaki olumlu düşüncelerini aktarmaktadır.

Hz. Muhammed'in vahyi kendi kişisel amaçları için kullandığını iddia eden Sell, Hz. Muhammed'in evlatlığı Zeyd b. Hârîse'nin hanımı Zeynep bint Cahş ile evlenmesi hakkında yasak olan bir durum için Hz. Muhammed'in vahiy üreterek Zeynep'le evlendiğini bununda Hz. Muhammed'in karakterinde olumsuz bir vakıa olarak hatırlanacağı düşüncesindedir.

Edward Sell, genel olarak Hz. Peygamber'in şahsiyeti ile ilgili olarak ön yargılı bazı nitelermeler yaparak onu merhametsiz, intikamcı, vahşi, barbar, güvenilmez, epilepsi rahatsızlığı olan, kadınlara karşı zaafları olan, ganimet peşinde koşan bir diktatör, vahiy gelmediği dönemlerde melankolik ve bir depresyon hali ile birlikte intihara meyilli bir insan olarak tanımlamaktadır.

Edward Sell, Hz. Muhammed'in vahiy aldığını veya İslâm'ın Hristiyanlığın yerini aldığının söylenemeyeceğini dile getirerek İslâm dini ve Hz. Muhammed hakkındaki düşüncesini daha açık bir şekilde ifade etmektedir.

Müsteşriklerin, İslam ve Müslümanlar hakkında geliştirdiği literatür uzun yıllar boyunca şekillenmiş bir bilgi birikimi oluşturmuştur. Ancak bu literatür, çoğunlukla Batı perspektifinden yazıldığı için çoğu zaman İslâm'a dair eksik ya da yanlış değerlendirmeler içermektedir. Bu nedenle mevcut literatürün Müslümanlar tarafından kritik edilmesine ve derinlemesine analiz yapacak yeni çalışmalara ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî (ö. 211/826-27), thk. Habîburrahman A'zamî. *Kitâbü'l-Câmi'*, Ebû Urve b. Ebî Amr el-Ezdî el-Basrî Ma'mer b. Râşid. *el-Musannef*. 12 Cilt. Beyrût: el-Meclisü'l-İlmi, 2. Basım, 1983.
- Acar, Cafer. "Siyer Kaynaklarına Göre Akabe Görüşmeleri". *Journal of Turkish Studies* 12 (2017).
- Ahmet b. Hanbel, Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855). *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. ed. thk. Şuayb el-Arnâvûd - Âdil Mürşid vd. 50 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Ahsan, Abdullah. "Emîr Ali, Seyyid". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/123-124. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Akpınar, Soner. *Çağdaş Oryantalistlerin Hz. Muhammed Algısı*. Kahramanmaraş: Samer Yayınları, 2019.
- Alan, M. Guenther. "The Hadîth in Christian-Muslim Dialogue in 19th Century India". *History of Christian-Muslim Relations*. 25/264-287. Leiden, Boston: BRILL, 2004.
- Algül, Hüseyin. "Hilfû'l-Fudûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Algül, Hüseyin. "Mescid-i Dirâr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/272-273. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Algül, Hüseyin. "Mûte Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 31/385-387. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Al-Hamdi, Ridho. "Hassan Hanafi's Epistemology on Occidentalism: Dismantling Western Superiority, Constructing Equal Civilization". *Episteme: Jurnal Pengembangan Ilmu Keislaman* 14/1 (15 Haziran 2019), 73-106.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî târihi'l-Arab kable'l-İslâm*. 20 Cilt. Dârüs-Sâkî, 4. Basım, 1422.
- Anderson, James Dixon. *New 20th-Century Encyclopedia of Religious Knowledge*. ed. J. D. Douglas - Robert G. Clouse. Grand Rapids, Michigan: Baker Book House, 2. Basım, 1991.
- Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Tarihi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 6. Basım, 2011.
- Arafat, W. N. "New Light on the Story of Banū Qurayza and the Jews of Medina". *Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain & Ireland* 108/2 (Nisan 1976), 100-107.
- Arberry, A. J. *British Orientalists*. London: W. Collins, 1943.
- Arlı, Alim. *Oryantalizm-Oksidentalizm ve Şerif Mardin*. İstanbul: Küre Yayınları, 4. Basım, 2018.

- Armstrong, Karen. *Hız Muhammed*. çev. Selim Yeniçeri. İstanbul: Koridor Yayıncılık, 2017.
- Arslan, İhsan. “Hz. Peygamber’e Atılan İftira: Ğarânîk Olayı”. *Journal of International Social Research* 11/56 (25 Nisan 2018), 885-904.
- Arslan, İhsan. “Mitolojik Anlatı: Şakku’s-Sadır”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 5/10 (31 Aralık 2019), 120-160.
- Arslan, İhsan. “Vahiy Bağlamında Rahib Bahîrâ Olayının Değerlendirilmesi”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/8 (30 Aralık 2018), 313-341.
- Atçeken, İsmail Hakkı. *Asr-ı Saâdet’te Yahudilerle Münasebetler*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2. Basım, 2023.
- Atçeken, İsmail Hakkı. “Bazı Oryantalistlere Göre Asr-ı Saâdet’te Yahudiler”. *İSTEM* 4 (01 Aralık 2004), 105-128.
- Ateş, Ali Osman. “Hz. Peygamber’in Zeynep Bint Cahş ile Evlenmesi Hakkındaki Bazı Rivâyet ve Görüşlerin Değerlendirilmesi”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7 (1992), 161-180.
- Atıya, A.S. “Kıbt”. *Encyclopaedia of Islam-New Edition*. 4/90-95. Leiden, 1997.
- Avcı, Casim. “Kurayza Benî Kurayza”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/431-432. İstanbul: TDV Yayınları, 2002.
- Aydın, Mehmet. “Beşâirü’n-Nübüvve”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/549, 550. Ankara: TDV Yayınları, 1992.
- Aydın, Mehmet. “Doğu-Batı Rekabeti ve Oksidantalizmin Yükselişi”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 367-372.
- Aykaç, Meryem Beyza. *XIX. Yüzyıl Oryantalizmi ve Siyer*. Kahramanmaraş: SAMER Yayınları, 2020.
- Azizova, Elnure. “Ureyne (Benî Ureyne)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/174-175. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Balcı, İsrâfil. *İlk İslam Fetihleri: Savaş-Bariş İlişkisi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 1. basım., 2011.
- Balcı, İsrâfil. “Şakkı Sadr Hadisesine Dair Rivayetlerin Kritiği”. *İSTEM* 21 (2013), 11-38.
- Balcı, İsrâfil. *Vahyin Gölgesinde Siyer Mekke Dönemi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Bardakoğlu, Ali. “Kurban”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/436-440. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Barış, Mustafa Necati. “İslâm Tarihi Kaynaklarına Göre Hz. Peygamber’in Vefatına Kadar Kur’ân Tarihi”. *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (30 Aralık 2023), 289-315.

- Beg, Muhammad Abdul Jabbar. "İslam Tarihi Öğretiminin Problemleri". çev. M. Bahaüddin Varol. *İSTEM* 1/2 (Aralık 2003), 209-221.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ (ö. 516/1122). *Meâlimü't-tenzîl*. ed. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. 5 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, 1420.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ Câbir el- (ö. 279/892-93). *Ensâbü'l-eşraf*. ed. tk. Süheyl Zekkâr- Riyad Ziriklî. 13 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1996.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ Câbir el- (ö. 279/892-93). *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrût: Dâru ve Mektebetü Hilâl, 1988.
- Bell, Richard. *The Origin of Islam Its Christian Environment*. London: Macmillan and Company Limited, 1926.
- Bennet, Clinton. *Biographical Dictionary of Christian Missions*. ed. Gerald H. Anderson. New York: Simon & Schuster Macmillan, 1999.
- Berki, Himmet - Keskiöğlü, Osman. *Hâtemü'l-Enbiyâ Hazreti Muhammed ve Hayatı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 24. baskı., 2006.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali el-. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifeti ahvâli sâhibi's-şerî'a* (ö. 458/1066). ed. thk. Abdülmü'tî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Dârü'r-Reyyan li't-Türas, 1988.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd (Ebû Muhammed) Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. ed. thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşlî. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1418/1997.
- Bıyıkoglu, Yakup. "İslâm Öncesi Dinî-Kültürel Olguların Kiblenin Tahvili Hususuna Yansımaları ve Kible Ayetlerinin Sosyal-İçtimaî Boyutu". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2020), 70-97.
- Birişik, Abdulhamit. "Tebbet Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/212. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2011.
- Boyraz, Asiye. *Edward Sell'in The Life of Muhammad'' Eserinin Siyer Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Bölükbaşı, Mehmet. "Cahiliye Devri Araplarında Din Anlayışı". *Nüşa* 19/49 (29 Aralık 2019), 97-120.
- Brockelmann, Carl. *İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi*. çev. Neşet Çağatay. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, 2002.
- Buckland, C. E. *Dictionary of Indian Biography*. London: Swan Sonnenschein & Co., 1906.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed. b. İsmâîl el- (ö. 256/870). *Sahîhu'l-Buhârî*. ed. thk. Mustafa el-Buğâ. 7 Cilt. Dimeşk: Dâru İbn-i Kesir, el-Yemâme, 5. Basım, 1993.
- Buhll, Franz. "Ka'b b. al-Aşraf". *İslâm Ansiklopedisi*. VI/4. İstanbul, 1977.
- Buhll, Franz. "Tebûk". *İslâm Ansiklopedisi*. X/I/103. İstanbul, 1988.

- Bulut, Yücel. “Edward W. Said’e ve Oryantalizm’e Dair”. *İstanbul University Journal of Sociology* 3/8 (09 Şubat 2012), 113-160.
- Bulut, Yücel. “Oryantalizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/428-437. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Bulut, Yücel. *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. İstanbul: Küre Yayınları, 8. Basım, 2019.
- Bulut, Yücel. “Oryantalizmin Tarihsel Gelişimi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002), 13-38.
- Buruma, Ian - Margalit, Avishai. *Occidentalism: The West in the Eyes of Its Enemies*. New York: Penguin Press, 2004.
- Câbirî, Muhammed Âbid el-. *Arap-İslâm Siyasal Aklı*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, 2001.
- Caetani, Leone. *İslam Tarihi*. çev. Hüseyin Cahid Yalçın. Ankara: Ankara Okulu, 1. Basım, 2020.
- Caetani, Leone. *İslam Tarihi*. çev. Hüseyin Cahid Yalçın. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Carrier, James G. (ed.). *Occidentalism: Images of the West*. Oxford: New York: Clarendon Press ; Oxford University Press, 1995.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Garânik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/361-366. Ankara: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 1996.
- Cerrahoğlu, İsmail. “Garânik Meselesinin İstismarcıları”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1-2 (01 Haziran 1981), 69-92.
- Clarke, W. K. Lowther. *A short History of S.P.C.K*. London: The Macmillan Company, 1919.
- Curtis, Michael - Çakır, Mehtap. *Şarkiyatçılık ve İslam: Avrupalı Düşünürlerin Orta Doğu ve Hindistan’daki Şark Despotizmi Üzerine Görüşleri*. İstanbul: Matbu Kitap, 2015.
- Çakan, İsmail Lütfi. “Abdullah B. Üneys el-Cühenî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1/140, 141. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Çelebi, İlyas. “Sihir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 37/170-172. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Çelikkol, Yaşar. *İslâm Öncesi Mekke*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2. basım., 2014.
- Çetin, Nurullah. *Oryantalist Kuşatma*. Ankara: İlbilge Yayıncılık, 3. Basım, 2020.
- Çınar, Mahmut. “Hz. Peygamber’in Zeynep Bint Cahş ile Evliliği Etrafındaki Şüpheler”. *Diyanet ilmi Dergi* 43/1 (2007), 31-50.
- Demir, Halis vd. “İslâm Tarihindeki Bir Vakanın Yorum Kritiği: Rahip Bahîrâ Olayı”. *Ağrı İslami İlimler Dergisi* 2 (2018), 57-92.
- Demircan, Adnan. *Kabile Topluluklarından Akide Toplumuna*. İstanbul: Beyan, 2009.

- Dermenghem, Emile. *The life of Mahomet*. London: George Routledge, Sons, 1930.
- Derveze, İzzet. *Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*. 2 Cilt. Düşün Yayıncılık, 1. Basım, 2011.
- Diyarbekrî, Kâdî Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasen ed- (ö. 990/1582). *Târîhu'l-hamîs fî ahvâli enfesi nefis*. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l Sadr, ts.
- Dods, Marcus. *Mohammed, Buddha, and Christ*. London: Hodder and Stoughton, 1890.
- Doğru, Yaşar. "Bir Karşı Hicret Hareketi Olarak Mescid-İ Dirâr". *Diyanet İlmi Dergi* 57/2 (15 Haziran 2021), 633-674.
- Döndüren, Hamdi. "İlâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/61-62. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Draycott, G. M. *Mahomet Founder of Islam*. New York: Dodd, Mead & Company, 1916.
- Durmuş, İsmail. "Seci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/275-276. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889). *Sünenü Ebû Dâvûd*. ed. thk. Şuayb Arnavûd, Muhammed Kâmil Karabelli. 7 Cilt. Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1. Basım, 1430.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038). *Delailü'n-nübüvve*. Beyrût: Dâru'n-Nefâis, 2. Basım, 1986.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî (ö. 430/1038). *Ma'rifetü's-sahâbe*. ed. thk. Âdil b. Yûsuf el-Azâzî. 7 Cilt. Riyâd: Riyâd, Dâru'l-Vatan li'n-Neşr, 1998.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm b. Miskîn el-Herevî (ö. 224/838). *Kitâbü'l-Emvâl*. ed. thk. Halîl Muhammed Harrâs. Beyrût: Dâru'l-Fikr, Ts., ts.
- Ellinwood, F. F. "Review of Faith of Islam". *The Missionary Review of The World*. 10 New Series, 20 Old series/757-765. New York, London: Funk And Wagnalls Company, 1897.
- Endress, Gerhard - Hillenbrand, Carole. *Islam: An Historical Introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2nd ed., 2002.
- Erul, Bünyamin. "Oryantalizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/428-437. Ankara: TDV Yayınları, 2012.
- Eryılmaz, Yağmur. *Oksidentalizm Yansımaları Açısından Fatih-Harbiye, Sinekli Bakkal ve Ülker Fırtınası Romanları*. İstanbul: İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Ezrakî, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Abdillâh b. Ahmed b. Muhammed el- (ö. 250/864 [?]). *Ahbâru Mekke ve mâ câe fihâ mine'l-Âsâr*. ed. thk. Rüşdi Salih Melhas. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Endûlus, ts.
- Fayda, Mustafa. *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*. İstanbul: IFAV, 6. Baskı., 2016.

- Fayda, Mustafa. "Bahîrâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 4/486-487. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Fayda, Mustafa. "Batn-ı Nahle Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/202-203. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Fayda, Mustafa. "Bedir Gazvesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/325-327. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fayda, Mustafa. "Bey'atürrıdvân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 6/39-40. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Fayda, Mustafa. "Fil Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 13/70-71. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Fayda, Mustafa. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/406-421. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Feyyumî, Muhammed İbrâhim. *Târîhu'l-fıkri'd-dîni'l-câhilî*. Kahire: Dârül-Fikril-Arabi, 4. Basım, 1415.
- Fink, Max. "Rediscovering Catatonia: The Biography of a Treatable Syndrome". *Acta Psychiatrica Scandinavica* 127/441 (Ocak 2013), 1-47.
- Freeman, Edward A. *History and Conquests of the Saracens*. London: Macmillan and Co., 2. Basım, 1876.
- Gadban, Münir Muhammed Necib. *El-Menhecü'l-hareki li's-sîreti'n-nebevî*. Ürdün: Zerka : Mektebetü'l-Menar, 6. Basım, 1990.
- Goldsmith M. G. "The Tamil Country". *The Missionary Conference: South India And Ceylon*. C. 2. Madras-London: Addison & Co., Mount Road, John Snow & Co., 1880 1879.
- Gowers, William Richard. *Epilepsy and Other Chronic Convulsive Diseases*. New York: William Wood & Company, 1885.
- Gökalp, Hüseyin. "The Life of the Prophet Muhammad in Terms of Battles and Expeditions". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 11 (2022), 71-88.
- Gölcük, Şerafettin. "Esâtîr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/359-360. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Gözeler, Esra. *Kur'an Ayetlerinin Tarihlendirilmesi*. İstanbul: Kuramer, 1. Basım, 2016.
- Grohmann, Adolf. "Hayber". *İslâm Ansiklopedisi*. 5/1/384-385. İstanbul, 1988.
- Guenther, M. Alan. *Hadith in Christian-Muslim Discourse in British India, 1857-1888*. Montreal: The University of McGill, Institute of Islamic Studies, Yüksek Lisans Tezi, 1997.
- Güç, Ahmet. "Dinlerde Kible Anlayışı". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (01 Haziran 2002), 1-30.
- Güç, Ahmet. "Kurban". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 26/433-435. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Gündüz, Şinasi. “Misyonerlik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 30/193-199. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Gürkan, Salime Leyla. “Talmud”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/550-5552. Ankara: TDV Yayınları, 2010.
- Halebî, Ebû'l-Ferec Nûrüddîn Alî b. Burhâniddîn İbrâhîm b. Ahmed el- (ö. 1044/1635). *İnsânü'l- 'uyûn fî sîret-i emîni'l-me'mûn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2. Basım, 1427/2006.
- Halife b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybani (ö. 240/854-55). *Tarihu Halife b. Hayyât*. ed. thk. Ekrem Ziyâ el-Umerî. Dımeşk/Beyrût: Dâru'l-Kalem, Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1398.
- Hamilton, George. “The London Gazette” (11 Mayıs 1900), 2296, 2297.
- Hanefi, Hasan. *Mukaddime fî ilmi'l-istiğrâb*. b.y.: Dâru'l-Fenniyye, 1991.
- Hanefi, Hasan. *Oryantalizmden Oksidentalizme*. ed. Lütü Sunar. çev. Hakan Çopur. İstanbul, 2006.
- Hardy, Peter. *The Muslims of British India*. Cambridge: Cambridge at The Üniversity Press, 1972.
- Harekât, İbrahim. “Gustave Dugat”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 9/545-546. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Harman, Ömer Faruk. “Yahudilik”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/549, 550. Ankara: TDV Yayınları, 2013.
- Harman, Ömer Faruk. “Yuhannâ ed-Dımaşkî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/580-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Hemedânî, Bedüzzamân Ahmed b. el-Hüseyn b. Yahyâ (ö. 398/1008) el-. *The Maqâmât of Badî' Al-Zamân Al-Hamadhânî*. çev. W. J. Prendergast. Verperiy, Madras: S. P. C. K. Press, 1915.
- Hentsch Thierry. *Hayali doğu: Batı'nın Akdenizli Doğuya Politik Bakışı*. çev. Aysel Bora. İstanbul: Metis Yayınları, 1996.
- Heykel, Muhammed Hüseyin. *H. Muhammed'in Hayatı*. çev. Vahdettin İnce. İstanbul: Kitabevi, 2. Basım, 2015.
- Hıdır, Özcan. *Batı'da Hz. Muhammed İmajı*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2. Basım, 2019.
- Hıdır, Özcan. “Oryantalizme Karşı Oksidentalizm: Hadis Oksidentalizmi-M. Fuad Sezgin ve M. Mustafa El-A'zamî Örneği-”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 5/1 (30 Haziran 2007), 7-31.
- Hıdır, Özcan. “XX. Yüzyıl Oryentalist Çalışmalarda Hz. Peygamber İmajı”. *İLAM Araştırma Dergisi* 3/2 (1998), 141-165.
- Hizmetli, Sabri. “Garânîk Meselesi Üzerine”. *İslâmî Araştırmalar* 3/2 (1989), 40-58.
- Hizmetli, Sabri. *İslâm Tarihçiliği Üzerine*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.

- Hodgson, Marshall G. S. *İslamın Serüveni*. çev. Berkay Ersöz. 3 Cilt. Ankara: Phoenix Yayınevi, 2017.
- Hoyland, G. Robert. *Arabia and The Arabs*. London and New York: Routledge, 2011.
- Irving, Washington. *Life of Mahomet*. London: William Clowes and Sons, Stamford Street and Charing Cross, 1874.
- Işık, Emin. "Ahzâb Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/195-196. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Işık, Emin. "Alak sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/333-334. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- İbn Abdülber, Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilber en-Nemerî (ö. 463/1071). *ed-Dürer fî ihtisari'l-megazi ve's-siyer*. ed. thk. Şevki Dayf. Kahire: Daru'l-Mearif, 2. Basım, 1403.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Ali b. Hasen b. Hibetillah b. Abdillâh b. Hüseyin ed- Dimaşkî, (571/1175). *Târîhu medîneti Dimaşk*. ed. thk. Amr b. Garâme el-Umrevî. 80 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. Amr el-Hâşimî (ö. 245/860). *Kitâbü'l-Muhabber*. ed. thk. İlse Lichtenstadter. Haydarâbad-Dekken: Dâiratü'l-Meârifî'l- Osmâniyye, 1942.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449). *Fethul-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*. 13 Cilt. Beyrût: Darul-Marife, 1379/1959.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449). *el-İsâbe fî temyîzi's-sahâbe*. ed. thk. Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvaz. 8 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibban b. Ahmed et-Temîmî (ö.354/965). *es-Sîretü'n-Nebeviyye*. ed. thk. El-Hâfız es-Seyyid Azîz Bek. 2 Cilt. Beyrût: Kütübi's- Sekâfiyye, 3. Basım, 1996.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlûddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî (ö. 218/833). *es-Sîretü'n-nebeviyye*. ed. thk. Mustafa es-Sakâ, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafız Şalbî. 2 Cilt. Beyrut: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Babî'l-Halebî ve Evladihi, Mısır, 2. Basım, 1955.
- İbn Hallikân, Ebû'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282). *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâ'ü ebnâ'i'z-zamân*. ed. yhk. İhsan Abbas. Beyrût: Daru'l Sadr, ts.
- İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî el-Kurtubî ez-Zâhirî (ö. 456/1064). *Cevamiü's-sireti'n-nebeviyye*. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, trs.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî (ö.354/965). *es-Sîretü'n-nebeviyye ve ahhârü'l-hulefâ*. 2 Cilt. Beyrût: el-Kutubü's-Sekâfiyye, 3. Basım, 1417.

- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed el-Muttalîbî (ö.151/768). *Kitâbü's-siyer ve'l-megâzî*. ed. thk. Süheyl Zekkâr. Beyrût: Dâru'l-Fîkr, 1. Basım, 1978.
- İbn Kayyim el-Cevziyye. *Fıkhü's-sire*. çev. Hanîfî Akın. İstanbul: Polen Yayınları, 2016.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullâh Şemseddin Muhammed İbn Kayyim (ö. 751/1350). *Zâdü'l-me'âd fî hedyi hayri'l-'ibâd*. 5 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 27. Basım, 1410.
- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373). *el-Bidâye ve'n nihâye*. ed. thk. Ali Şîrî. 15 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1. Basım, 1986.
- İbn Kesîr, Ebu'l Fidâ İsmâîl b. Ömer b. Kesir el-Kureşî (ö. 774/1373). *Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-'azîm*. ed. thk. Sâmi b. Muhammed es-Selâme. 8 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullâh Muhammed (ö.230/845). *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. ed. thk. Alî Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1. Basım, 2001.
- İbn Seyyidünnâs, Ebü'l-Feth Fethuddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (ö. 734/1334). *Uyûnü'l-eser fî fûnûni'l-megâzî ve's-şemâ'il ve's-siyer*. ed. ta'lik: İbrahim Muhammed Ramadan. 2 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kalem, 1. Basım, 1993.
- İbn Zebâle, Ebü'l-Hasen Muhammed b. el-Hasen el-Medenî el-Mahzûmî (ö. 199/814). *Ahbâru'l-Medîne*. çev. Fatih Mehmet Yılmaz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2018.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148). *Ahkâmü'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 3. Basım, 1424.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed (ö. 597/1201). *el-Muntazam fî Târihi'l-Mulûk ve'l-Umem*. ed. thk. Muhammed Abdülkadir Atâ ve Mustafa Abdülkadir Atâ. 19 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1992.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî (ö. 597/1201). *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. ed. thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrût: Dârü'l-Kitabi'l-Arabi, 1. Basım, 1422.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebü'l-Hasen Ali b. Ebî'l-kerem Muhammed b. Muhammed b. Ebî Abdülkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî (ö. 630/1233). *el-Kâmil fî't-târîh*. ed. thk. Ömer Abdüsselâm Ted-mürî. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kitâbi'l-arabi, 1997.
- Jeffery, Arthur. "Books Reviews: The Faith of Islam". *The Moslem World*. C. 12. New York: Missionary Review Publishing Co., 1922.
- Jeffery, Arthur. "The Qur'ân as Scripture". *The Muslim World* 40/1 (1950), 41-55.
- Jeffery, Arthur. *The Qur'ân As Scripture*. New York: Russell F. Moore Company, 1952.

- Jeffery, Arthur. "The Qur'ân as Scripture IV". *The Muslim World* 40/4 (1950), 257-274.
- "Dicussion". *Report of The Centenary Conference on The Protestant Missions of The World*. ed. James Johnston. 1/28-29. London: James Nisbet & Co., 1888.
- Kabbani, Rana. *Avrupa'nın Doğu İmajı*. Cağaloğlu, İstanbul: Bağlam yayıncılık, 1. Basım, 1993.
- Kahraman, Hüseyin - Şakar Mehmet. "Hz. Peygamber'in İlk Vahyin Akabinde İntihari Düşünmesi İle İlgili Rivayetlerin Tahlil ve Tenkidi". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 26/1 (2017), 151-188.
- Kandemir, M. Yaşar. "Habbâb b. Eret". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 14/340-341. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kandemir, M. Yaşar. "Meymûne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/506-507. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Kapar, Mehmet Ali. "Fezâre (Benî Fezâre)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 12/538-538. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Kapar, Mehmet Ali. "Hz. Peygamber Döneminde Bey'at". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/5 (01 Haziran 1994).
- Kapar, Mehmet Ali. "Ka'b B. Eşref". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 24/28. Ankara: TDV Yayınları, 2001.
- Karakaş, Ali. "Bir Kavram Olarak Oksidentalizm". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 25 (2015), 165-184.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006.
- Karan, Cuma. "Hz. Peygamber Dönemindeki Seriyelere Psikososyotarih (pst) Açısından Bir Bakış". *Bayburt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (30 Haziran 2021), 23-47.
- Kastallâni, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el- (ö. 923/1517). *Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediye*. 3 Cilt. Kahire/Mısır: Mektebetü't-tevfikiyye, ty.
- Kılıç, Ünal. "Bi'rîmaûne Seferi (Sebep, Sonuç ve Çıkar İlişkileri Bağlamında)". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 3/1 (31 Mayıs 2003), 141-154. <https://doi.org/10.5281/zenodo.3343297>
- Kılıç, Ünal. "Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav)". *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* XVII/2 (2013), 11-34.
- Kıyak, Abdulkadir. "Evrensel Din Bağlamında Tebliğ ve Misyonerlik Kavramları Üzerine Bir Değerlendirme". *Journal of Turkish Studies* 12/Volume 12 Issue 27 (01 Ocak 2017), 281-294.
- Kister, M. J. "Bi'rîmaûne Seferi". çev. Ünal Kılıç - Ali Aksu. *İSTEM* 1 (01 Haziran 2003), 181-199.

- Kister, M. J. - Aksu, Ali. *İlk Dönem İslam Tarihi Üzerine - Makaleler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2014.
- Koçyiğit, Demet. *Türk Edebiyatında Oksidental Tavrı: Ahmed Mithat Efendi ve Gaspıralı İsmail Bey Örneği*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Koelle, Sigismund Wilhelm. *Mohammed and Mohammedanism*. London: Watrelloo Place, 1889.
- Köksal, Mustafa Asım. *İslam Tarihi: Peygamberler Peygamberi Hz. Muhammed Aleyhisselam ve İslamiyet*. 8 Cilt. İstanbul: Köksal Yayıncılık, 2005.
- Köroğlu, Kemalettin. *Eski Mezopotamya Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 7. Basım, 2012.
- Kudret, Büyükcoşkun. "Arabistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 3/248-252. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 12. Basım, 2011.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- (ö. 671/1273). *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. ed. Ahmed el-Berdûnî - İbrâhim Eттаfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384.
- Kutluer, İlhan. "Hangi Oksidentalizm?" *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (31 Aralık 2006), 437-452.
- Kutub, Muhammed. *Oryantalistler ve İslam*. çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2014.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Umretü'l-Kazâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/153-155. İstanbul: TDV Yayınları, 2022.
- Kütükoğlu, Mübahat S. *Tarih Araştırmalarında Usûl*. İstanbul: Kubbe Altı Neşriyat, 6. Basım, 1988.
- Lammens, H. "Bi'r Me'ûne". *İslâm Ansiklopedisi*. 2/608-609. İstanbul, 1979.
- Lammens, H. "Sakîf". *İslam Ansiklopedisi*. 10/98. İstanbul, 1988.
- Lammens, H. "Tâîf". *İslâm Ansiklopedisi*. 11/672. İstanbul, 1979.
- Lane-Poole, Stanley. *Studies in a Mosque*. London: Eden, Remington & Co London And Sydney, 2. Basım, 1893.
- Lane-Poole, Stanley. *Turkey*. New York: G. P. Putnam's Sons, Second Edition., 1889.
- Laura, Veccia Vaglieri. "Khaybar". *Encyclopaedia of Islam-New Edition*. 4/1137-1143. Leiden, 1997.
- Lee, Jung Hye. *Bizans Siyasi ve Sosyal Tarihinde Tasvir Kırıcılık (İkonoklazma) Hareketinin Başlangıç Dönemi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Macdonald, Duncan Black. *The Religious and Life in Islam*. Chicago: The Universty of Chicago Press, 1909.

- Mahmudov, Elşad. *Sebepleri ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*. İstanbul: İSAM, 1. Basım, 2010.
- Mahmudov, Elşad. "Zâtüatılâh Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/151-152. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Mahmudov, Elşad. "Zülcedr Seriyyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/551-552. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Makrîzî, Ebû Muhammed (Ebü'l-Abbâs) Takıyyüddîn Ahmed b. Alî b. Abdilkâdir b. Muhammed el- (ö. 845/1442). *İmtâ'u'l-esmâ' bimâ li'r-resûl mine'l-ebnâ'i (enbâ'i) ve'l-aḥvâl ve'l-ḥafede ve'l-metâ*. ed. thk. M. Abdul Hamid en-Nümeysi. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Margoliouth, David Samuel. *Mohammed and the Rise of Islam*. New York and London: The Knickerbocker Press, 3. Basım, 1905.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el- (ö. 450/1058). *en-Nüket ve'l-uyûn (Tefsiri'l-Maverdi)*. 6 Cilt. Beyrût/ Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, trs.
- McClure, Edmund - W. O. B., Allen. *Two Hundred Years: The History of The Society for Promoting Christian Knowledge 1698-1898*. London: B. & J. B. Young and Co., 1898.
- Mehran, Muhammed Beyyumi. *Dirasat fî tarihi'l-Arabi'l-kadim*. İskendireyye: Dâru'l-M'arife el-Camiyye, 2. Basım, ts.
- Meriç, Cemil. *Bu ülke*. Cağaloğlu, İstanbul: İletişim Yayınları, 26. Basım, 1992.
- Meriç, Cemil. *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim yayınları, 1. Basım, 2013.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el- (ö. 345/956). *et-Tenbîh ve'l-işrâf*. ed. tsh. Abdullah İsmail es-Sâvî. Kahire: Dâru's-Sâvî, trs.
- Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el- (ö. 345/956). *Mürûcû'z-zeheb ve me'âdinü'l-cevher*. ed. thk. Kemal Hasen Mer'î. 4 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye, 1. Basım, 2005.
- Metin, Abdullah. "Occidentalism: An Eastern Reply to Orientalism". *Bilig* 93 (06 Nisan 2020), 181-202.
- Metin, İsmail. *Fransız Oryantalizminde Hz. Muhammed İmajı*. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2022.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ. *Tefhîmü'l-Kur'ân: Kur'an'ın Anlami ve Tefsiri*. çev. trc. (Muhammed Han Kayanî v.dğr.). 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Mîrhând, Muhammad b. Khâvendshâh b. Mahmud (903/1498). *The Rauzat-Us-Safa*. çev. Edward Rehatsek - Forster Fitzgerald Arbuthnot. London, Royal Asiatic Society., 2009.
- Muhammed Hamidullah. *El-Vesaike's-Siyasiyye: Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-Idari Belgeleri*. çev. Vecdi Akyüz. İstanbul: Kitabevi, ts.
- Muhammed Hamidullah. "Hayber". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/20-22. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

- Muhammed Hamidullah. “Hendek Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 17/194-195. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Muhammed Hamidullah. “Hicri Takvim ve Tarihi Arka planı”. çev. Kasım Şulul. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/9 (2000), 671-685.
- Muhammed Hamidullah. “Hudeybiye Antlaşması”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/297-199. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Muhammed Hamidullah. “Huneyn Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/376, 377. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Muhammed Hamidullah. *Hız. Peygamberin Savaşları ve Savaş Meydanları*. çev. Salih Tuğ. İstanbul: Yağmur Yayınevi, 3. Basım, 1981.
- Muhammed Hamidullah. *İslâm Peygamberi*. 2 Cilt. İstanbul: İrfan Yayınevi, 2003.
- Muharram, Mohammed Abdullah Hussein. “Occidentalism/ Orientalism in Reverse: The West in the Eyes of Modern Arab Intellectuals”. *Journal of American Studies of Turkey* 39 (01 Nisan 2014), 43-54.
- Muir, Sir William. *Kur'an: Mahiyeti, Öğretisi ve Kitabı Mukaddeslerle İlgili Tanıklığı*. çev. Abdulkadir Karakuş. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 1. Basım, 2020.
- Muir, Sir William. *The Life of Mahomet*. London: Smith, Elder and Co., 1861.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (261/874). *Sahîhu Müslim*. ed. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Kahire: Matbaatu İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâuhû, 1955.
- Nargül, Veysel. “İslamiyet'in Yayılmasında Savaş ve Şiddetin Rolü”. *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (2012), 139-146.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en- (ö. 710/1310). *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. ed. Yusuf Ali Bedivi thk. 3 Cilt. Beyrût: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998. Basım, ts.
- Ning, Wang. “Orientalism Versus Occidentalism?” *New Literary History* 28/1 (1997), 57-67.
- Nöldeke, Theodor. *Geschichte des Qorans*. Leipzig: Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, 1919.
- Okumuş, Ejder. “İslâm'ın Yerel Bağlamları”. *Değerler Eğitimi Dergisi* 4/11 (2006), 69-100.
- Okuyan, Abdurrahman. “Arap Yarımadası'nda İslâm Öncesi Dini Yapı”. *İlahiyat* 1 (31 Aralık 2018), 107-134.
- Ortaylı, İlber. *Tarih Yazıcılık Üzerine*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2. Basım, 2011.
- Önkal, Ahmet. “Araplarda Ensab İlmi ve İslam Tarihi Açısından Önemi”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Nisan 1990), 117-131.
- Önkal, Ahmet. “Erkam b. Ebü'l-Erkam”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 11/305. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.

- Önkal, Ahmet. “İslâm Tarihçiliğinde Tarafsızlık Problemi”. *Marife: Bilimsel Birikim (Marife: Dini Araştırmalar Dergisi)* V/1 (2005), 257-269.
- Önkal, Ahmet. *Muhtasar Siyer-i Nebî*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 4. Basım, 2022.
- Önkal, Ahmet - Bozkurt, Nebi. “Cami”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/46-56. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Ötüken, Yıldız. “Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi”. *İkonoklazm*. C. 2. İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları, 1997.
- Özaydın, Abdülkerim. “Cezîme b. Âmir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 7/28. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Özçelik, T. Gökhan. *Oksidentalizm: Doğu Toplumlarında Modernizme Ulaşan Mecburi Istikamet*. Ankara: Ekin Basın Yayın Dağıtım, 2017.
- Özel, Ahmet. “Kıble”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 25/365-368. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Özel, Ahmet. “Tahyir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 39/442-443. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özel, Recep Orhan. “Fil Sûresi İle İlgili Modern Yorumların Kritiği”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/2 (30 Ekim 2020), 337-371. <https://doi.org/10.31121/tader.730015>
- Özkan, Mustafa. “Medine Vesikası”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Ek-2/212-215. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Özkuyumcu, Nadir. “Benî Nadîr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 32/275. Ankara: TDV Yayınları, 2006.
- Özkuyumcu, Nadir. “Hilf”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 18/29-30. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Öztürk, Mustafa. “Oksidentalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü”. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 43-70.
- Paret, Rudi. *The Study of Arabic and Islam at German Universities: German Orientalists Since Theodor Nöldeke*. çev. Mustafa Mahir. Kâhire: Müessesetü'l-Hindâvi, 2017.
- Peköz, Emine. “Hz. Peygamber Döneminde Kadınların Biati”. *Akademik Siyer Dergisi* 5 (01 Ocak 2022), 29-43.
- Polat, Fethi Ahmet. “Hanefî'nin Oksidentalizmi, Temaşaya Değmez Bir Tulûat mıdır?” *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 71-106.
- Râzî, Ebû Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er- (ö. 606/1210). *Mefâtihü'l-Gayb*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 3. Basım, 1420/1999.
- Roberts, Richard H. *Religion, Theology, and the Human Sciences*. Cambridge, New York: Cambridge University Press, 2002.

- Rodinson, Maxime. *Batıyı Büyüleyen İslam*. çev. Cemil Meriç. İstanbul: Pınar Yayınları, 1983.
- Rodinson, Maxime. *Muhammed*. çev. Atilla Tokatlı. İstanbul: Doruk Yayıncılık, 2013.
- Rodinson, Maxime. “Oryantalizmin Doğuşu”. çev. Ahmet Turan Yüksel. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 2/3 (01 Ocak 2002), 171-188.
- Rodwell, John Meadows. *The Koran*. London: Bernard Quaritch, 1876.
- Said, Edward William. *Oryantalizm (doğubilim): Sömürgeciliğin Keşif Kolu*. çev. Neziha Uzel. İstanbul: İrfan yayınevi, 4. Basım, 1998.
- Sale, George. *The Koran: Alcoran of Mohammed*. London: William Tegg And Co., 1877.
- Sa’lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es- (ö. 427/1035). *el-Keşfü’l-beyân an tefsiri’l-Kur’ân*. ed. thk. el- imâm Ebû Muhammed b. ‘Aşûr. 10 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru İhyâi’t-Turasi’l-Arabî, 1422.
- Sarıçam, İbrahim. “Harrâr”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 16/242-243. Ankara: TDV Yayınları, 1997.
- Sarıçam, İbrahim. *Hiz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 3. Basım, 2003.
- Sarıçam, İbrahim vd. *İngiliz ve Alman Oryantalistlerin Hiz. Muhammed Tasavvuru*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011.
- Schaff, Philip. “Edward Sell”. *The New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*. ed. Samuel Macauley Jackson. 10/345. Michigan: Baker Book House Grand Rapids, Michigan, 1953.
- Schimmel, Annemarie. *Hiz. Muhammed*. çev. Okşan Aytolu. İstanbul: Profil Yayıncılık, 3. Basım, 1995.
- Sell, Edward. *Ghazwas and Sariyas*. London, Madras and Colombo: Christian Literature Society for India, 1911.
- Sell, Edward. *Islam: its Rise and Progress*. Vepery, Madras, 2. Basım, 1907.
- Sell, Edward. *Kur’an’ın Tarihsel Gelişimi*. çev. Elif Özen - Mehmet Akif Yılmaz. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2022.
- Sell, Edward. *Osmanlı Türkleri*. çev. Ulaş Selvi. Ankara: Dorlion Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Sell, Edward. *Outlines of Islam*. Vepery, Madras: S. P. C. K, Press, 1912.
- Sell, Edward. *The Battles of Badr and of Uhud*. London, Madras and Colombo: Christian Literature Society, 1909.
- Sell, Edward. “The Church of Islam”. *The British and Foreign Evangelical review*. ed. John Candlish. 27/327-341. London, 1878.
- Sell, Edward. *The Faith of Islam*. Vepery, Madras: S.P.C.K Press, 3. Basım, 1907.

- Sell, Edward. *The Historical Development of the Qur'an*. London: Simpkin, Marshall & Co, 1923.
- Sell, Edward. *The Life of Muhammad*. London, Madras and Colombo: Christian Literature Society for India, 1913.
- Sell, Edward. *The Ottoman Turks*. Vepery, Madras: The Christian Literature Society For India, S. P. C. K. PRESS., 1915.
- Sell, F. R. "Canon Edward Sell, D.D". *Friends of Moslem* 9/1 (1935), 17-18.
- Semhûdî, Ebû'l-Hasen Nûrûddîn Alî b. Abdillâh b. Ahmed b. Alî el-Hasenî es- (ö. 911/1506). *Vefâ'ü'l-vefâ bi-ahbâri dâri'l-Mustafâ*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- Sibâî, Mustafa. *Oryantalizm ve Oryantalistler: Yararları, Zararları*. çev. Mücteba Uğur. İstanbul: Beyan Yayınları, 1993.
- Sinanoğlu, Mustafa. "Nübüvvet Mührü". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 33/291-292. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Soysaldı, Hacı Mehmet. "Kur'an'ın Getirdiği Evrensel Prensipler". *Humanities Sciences* 2/3 (01 Nisan 2007), 144-166.
- Sprenger. *The Life of Mohammad*. Allahabad: Printed at The Presbyterian Mission Press, 1851.
- Stobart, James William Hampson. *Islam and Its Founder*. London: Society or Promoting Christian Knowledge, 1876.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b Ebî Bekr (ö. 911/1505). *el-Hasâisü'l-Kübra*. 2 Cilt. Beyrut : Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Trs.
- Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es- (ö. 911/1505). *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Süheylî, Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî es- (ö. 581/1185). *er-Ravzü'l-ünüf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1. Basım, 1991.
- Şâmî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf es-Sâlihî eş- (ö. 942/1536). *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-'ibâd*. ed. thk. Âdil Ahmed Abdül-mevcûd, Ta'lik. Ali Muhammed Muavviz. 12 Cilt. Beyrût-Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1. Basım, 1414/1993.
- Şeybe, Ebu Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrahim İbn Ebû (ö. 235/849). *el-Musannef*. Cidde : Dâru'l-Kible li's-Sekâfeti'l-İslâmiyye, 1427.
- Şiblî Numânî, Mevlânâ. *Son Peygamber Hz. Muhammed*. çev. Yusuf Karaca. İstanbul: İz Yayıncılık, 6. baskı., 2019.
- Şimşek, M. Sait. "“Şeytan Ayetleri’ne Dayanak Teşkil Eden Garanik Rivayeti’nin Tarihi Değeri”. *Bilgi ve Hikmet* 2 (1993), 147-162.
- Şimşek, Vesile. "Oryantalistlerin Hz. Muhammed’in Hayatına Yaklaşımlarına Dair Bazı İncelemeler". *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi* 7/1 (2020), 115-128.

- Şulul, Kasım. *Siyer-i Nebi*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2020.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923). *Câmi 'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. ed. thk. Abdullah Abdulmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru hicr-Tabâ'ati ve'n-Neşr ve't-Tevzî, 1. Basım, 2001.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et- (ö. 310/923). *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*. 11 Cilt. Beyrût: Dâru't-Tûras, 2. Basım, 1967.
- The Church Missionary Society. "The Volume Of The Church Missionary Society For Africa And The East". C. 1789-1899. London: Church Missionary Society, 1902.
- Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî (ö. 279/892). *el-Câmiu'l-Kebîr*. ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1996.
- Tisdall, W. St. Clair. *Muhammadan Objections to Chiristianity*. London: Society For Promoting Christian Knowledge, 1904.
- Titus, Murray T. "Current Topics: Canon Edward Sell". *The Muslim World* 22/3 (1932), 297-298.
- Togan, A. Zeki Velidi. *Tarihte Usul*. İstanbul: Enderun Yayınları, 3. Basım, 1981.
- Tonnesson, Stein. "Oryantalizm, Oksidantalizm ve Ötekini Tanımak". çev. Necmeddin Güney. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 6/3 (01 Ocak 2006), 357-366.
- Tozar, Selman. *Siyasi, Sosyal ve Kültürel Tarihe Kaynaklığı Yönüyle İslâm İktisat Kaynakları -Ebû Yûsuf'un (v. 182/798), Kitâbü'l-Harâc ve Ebû Ubeyd'in (v. 224/838), Kitâbü'l-Emvâl Örneği-*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Trampa, Şefika. *Cahiliye Tanrılarında Menâf*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Turani, Adnan. *Sanat Terimler Sözlüğü*. Ankara: Toplum Yayınları, 3. Basım, 1975.
- Turner, Bryan S. *Oryantalizm, Postmodernizm ve Globalizm*. çev. İbrahim Kapaklıkaya. İstanbul: Anka Yayınları, 2003.
- Umeri, Ekrem Ziya. *Medine Toplumu*. çev. Nureddin Yıldız. İstanbul: Risale Yayınları, 1988.
- Umerî, Ekrem Ziya. "Oryantalizmin Sünnet ve Siyer İlmine Yaklaşım Tarzı". çev. Adil Yavuz. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/16 (01 Mayıs 2003).
- Uraler, Aynur. "Mâriye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/64-65. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Uraler, Aynur. "Ümmü Habîbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 42/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Uyar, Gülgün. "Zeyneb bint. Hâris". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/360. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

- Ünal, Yavuz. “Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber’in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/12-13 (01 Nisan 2001), 189-211.
- Vacca, V. “Kurayza”. *İslâm Ansiklopedisi*. VI/1012-1013. İstanbul, 1977.
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el- (ö. 207/823). *Kitâbü'l-megâzî*. ed. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-alemi, 1989.
- Vezzan, Adnan Muhammed. *Oryantalizm ve Oryantalistler*. çev. Yavuz Fırat. Kayseri: Tezmer, 2013.
- Waardenburg, Jacques. “Mesih”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 29/306-309. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Watt, W. Montgomery. *Hazreti Muhammed Peygamber ve Devlet Adamı*. çev. Erdem Türközü. İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Basım, 2015.
- Watt, W. Montgomery. *Haz. Muhammed Mekke’de*. çev. Süleyman Kalkan. İstanbul: Kuramer, 2016.
- Watt, W. Montgomery. *Muhammad at Medina*. New York: Oxford at The Clarendon Press, 1956.
- Weir, T.H. “Cezîme”. *İslam Ansiklopedisi*. 3/152. İstanbul, 1988.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî (ö. 626/1229). *Mu‘cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdr, 1995. Basım, ts.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. “Ra’d Sûresi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 34/383-384. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Yıldız, Okan. *Rivâyetlerde Tahvîl-i Kible Meselesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2021.
- Yılmaz, Ahmet. “Müsteşrik Edward Sell’in Hz. Muhammed’in Askerî Faaliyetlerine Yaklaşımı: İlk Seriyeler ve Nahle Seriyesi Örneği”. *Toplum Bilimleri Dergisi* 11/22 (2017), 163-175.
- Yılmaz, Hayatı. “Reyhâne bint Şem’un”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/41-42. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Nuh. *Avrupamerkezci Bir İnşa Olarak “İslamî İkonoklazma Tezi”nin Eleştirel Analizi*. Ankara: Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- Yılmaz, Rahile Kızılkaya. “Oryantalist Paradigmanın Karşıtı Olarak Oksidentalîst Söylem: Kavramsal Bir Analiz”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 19/2 (31 Aralık 2021), 209-233.
- Yılmaz, Yasin. “Barış’ın İslam’ın Temel Kaynakları ve İslam Tarihi’ndeki Yeri”. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 10 (2017), 375-397.
- Yiğit, İsmail. “Tebûk Gazvesi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 40/228-230. ; İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Yurdağür, Metin. “İ’lâ-yi Kelimetullah”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22/62-63. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

- Yüksel, Ahmet Turan. “Bazı Batılı Araştırmacılara Göre İlk İslam Fetihleri”. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/6 (1996), 169-195.
- Zakzuk, Mahmud Hamdi. *Oryantalizm veya Medeniyet Hesaplaşmasının Arka Planı*. çev. Abdülaziz Hatip. İzmir: Işık Yayınları, 1993.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez- (ö. 311/923). *Me‘âni’l-Kur‘ân ve i‘râbüh*. ed. thk. Abdülcelîl, (thk. Abdüh Şelebî. 5 Cilt. Beyrût: Âlemü’l-Kütüb, 1988.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Siyeru a‘lâmi’n-nübelâ*. ed. thk. Şuayb Arnavût. Beyrût: Müessesetü’r-Risale, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân (ö. 748/1348). *Târîhu’l-İslâm ve vefayâtu’l-meşâhir ve’l-a‘lâm*. ed. thk. Beşşâr Avvâd Ma‘rûf. 17 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 2003.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- (ö. 538/1144). *El-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidî’t-Tenzîl ve Uyûni’l-Ekâvîl fî Vücûhi’t-Te’vîl*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kitabi’l-Arabi, 3. Basım, ts.
- Zührî, Ebû Bekr Muhammed b. Müslim b. Ubeydillâh İbn Şihâb ez- (ö. 124/742). *el-Meğâzî*. çev. Mehmet Nur Akdoğan. Ankara: Ankara Okulu, 2016.
- Zürkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdilbâkî b. Yûsuf ez- (ö. 1122/1710). *Şerhu’z-Zürkânî ale’l-mevâhibi’l-ledünniyye bi’l-minehi’l-Muhammediyye*. 12 Cilt. Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996.
- Zwemer, Samuel M. “Obituary Notices: The Reverend Canon Edward Sell, D.D.” *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland* 3 (1932), 730-731.